Coordonatori:

Doru Sinaci

Sorin Bulboacă

ADMINISTRAŢIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ

Studii şi comunicări din Banat - Crişana

Volumul XVII

Colecţia *Slaviciana* - serie nouă

Vasile Goldiş
University Press
Arad

DORU SINACI **SORIN BULBOACĂ**
(coordonatori)

ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ
STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN BANAT-CRIȘANA

Volumul XVII, 2022

Referenți științifici:
Prof. univ. dr. Marius GREC
Conf. univ. dr. Simona STIGER

Tehnoredactare: Gabriela Adina MARCO
Traducere în limba engleză: Ioana NISTOR

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Administraţie românească arădeană : studii şi comunicări din Banat-Crişana / coord.: Doru Sinaci, Sorin Bulboacă - Arad : „Vasile Goldiş" University Press, 2010 -
vol.
ISBN 978-973-664-439-9
Vol. 17 / coord.: Doru Sinaci, Sorin Bulboacă. - 2022. - Conţine bibliografie. - Index. - ISBN 978-973-664-918-9
I. Sinaci, Doru (coord.)
II. Bulboacă, Sorin (coord.)

352
94

DORU SINACI **SORIN BULBOACĂ**
(coordonatori)

ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ

STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN BANAT-CRIȘANA

Volumul XVII

„Vasile Goldiș” University Press
Arad
2022

CUPRINS
CONTENTS

CUVÂNT ÎNAINTE..... 11

I. ISTORIE
HISTORY 13

Sorin BULBOACĂ
Contribuții la istoria socială și politică a Comitatului Zarand în prima jumătate a secolului al XVI-lea
Contributions to the Social and Political History of Zarand County during the First Half of the 16th Century..... 13

Augustin MUREŞAN
O scurtă istorie a formării breslelor în Banatul istoric (secolele XIV-XIX)
A Short History of the Foundation of Guilds in the Historical Banat (14th – 19th Centuries)..... 23

Ioan HAȚEGAN
Alexandru KÓSA
Tatiana OSTROVEANU
Din cronologia Banatului imperial (anul 1746)
From the Chronology of the Imperial Banat (The Year 1746)..... 52

Dumitru TOMONI
Surducu Mic– comunitate, biserică și școală confesională. Repere istorice
Surducu Mic– Community, Church and Confessional School. Historical Landmarks..... 68

Aurel DRAGOȘ
Cetatea Ineu între „mila” și lăcomia imperiilor habsburgic și otoman. Secolele XVI-XVII
Ineu Fortress between the 'Mercy' and the Greed of the Habsburg and Ottoman Empire. The 16th – 17th Centuries..... 81

Puiu Emilian VALEA
Lipova – capitala mică a Banatului. O altfel de istorie ilustrată
Lipova – the Capital City of Banat. A Different Illustrated History..... 94

Gheorghe SINESCU
Colonizarea românească a Sântanei
The Romanian Colonisation of Sântana..... 106

Florin Lucian COITA
Ioan TULEU
Satele din Câmpia Crișului Alb pe calea românizării
The Villages from Crișul Alb Plain on the Romanian Pathway..... 115
Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS
Arădeni decorați cu ocazia Încoronării Suveranilor României (1922)
Several Awarded Arad Residents on the Coronation of the Sovereigns of Romania (1922)..... 147
Dănuț MORODAN
Grănicerii din Curtici – scurt istoric
The Border Guards from Curtici – A Short History..... 173
Horia TRUȚĂ
Institutul Agronomic Arad
The Agronomical Institute of Arad..... 188
Adrian DEHELEANU
75 de ani de la semnarea Tratatului de Pace de la Paris (1947). Implicații asupra regimului Transilvaniei de Nord și a restabilirii frontierei vestice a României postbelice
75 Years since the Signing of the Paris Peace Treaty (1947). Implications on the Regime of Northern Transylvania and the Western Border Restoration of Post-War Romania..... 194
Augustin MUREȘAN
Ioan POPOVICI
Steagul comunei Peregu Mare, județul Arad
The Flag of Peregu Mare Commune, Arad County..... 215

II. BISERICA ŞI ŞCOALA
THE CHURCH AND THE SCHOOL 220
Mihai HANDARIC
Influența sașilor asupra culturii și religiei în Transilvania
The Saxon Influence on the Transylvanian Culture and Religion..... 220
Augustin MUREȘAN
Mănăstirea dispărută de la Govoșdia şi sigiliul satului omonim din 1838,între legendă şi adevăr istoric
The Lost Monastery from Govoșdia and the 1838 Seal of the Homonymous Village, Between Legend and Historical Truth..... 237
Paul KRIZNER
Arad – oraş-reşedinţă episcopală
Arad – the Residential City of the Orthodox Bishopric..... 245

Maria Alexandra PANTEA
Preoții ortodocși din Șeitin, slujitori ai școlii și bisericii în secolul al XIX-lea
The 19th Century Șeitin Orthodox Priests, Servants of the School and the Church..... 251
Virgil VALEA
Din activitatea cultural-patriotică a Episcopiei Aradului (1918-1940)
From the Cultural and Patriotic Activity of the Orthodox Bishopric of Arad (1918-1940)..... 258
Vasile FAUR
Biserica și școala din satele Voivodeni și Aldești, județul Arad
The Church and the School from Voivodeni and Aldești Villages, Arad County..... 263

III. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI ETNOGRAFIE
SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND ETNOGRAPHY 286

Anton ILICA
Răscolind în cultura arădeană a vremilor de odinioară pe traseul Valea Mureș-Crișul Alb (Tărâmul dintre ape: Arad – Săvârșin – Hălmagiu – Arad)
A Cultural Strolling on the Mureș Valley - Crișul Alb Route (The Land between the Waters: Arad – Săvârșin – Hălmagiu – Arad)..... 286
Ioan BIRIȘ
Între modernitate și autenticitate. Cazul filosofiei lui Lucian Blaga
Between Modernity and Authenticity. The Case of Lucian Blaga's Philosophy..... 301
Ioana NISTOR
Din comorile și valorile Bibliotecii arădene: traducerea unui extras de istorie generală despre nobilul român Andrei Mocsonyi (Mocioni)
From the Treasures and Values of the Arad Library: the Translation of an excerpt of General History Concerning the Romanian Nobleman Andrei Mocsonyi (Mocioni)..... 312
Ioan COTOC
Porecle date satelor din jurul comunelor Hălmagiu și Vârfurile
Nicknames of the Villages around Hălmagiu and Vârfurile..... 321
Ioan TULEU
Jurnalul de front al sergentului Petru Boată
Sergeant Petru Boată's War Diary..... 329

Nelu Ioan COSTEA
„Roman și Vlahata" este nucleul celtic al dacilor, care poate fi distrus – ca galateanul Vercingetorix – dar nu mai poate fi „latinizat"
'Roman and Vlahata' is the Celtic Nucleus of the Dacians, Which Can Be Destroyed - Like the Galatian Vercingetorix - But Can No Longer Be 'Latinized'..... 364

IV. MEDALIOANE
PORTRAITS 406

Anton ILICA
200 ani de învățământ teologic la Arad. „Dinastii de preoți" ai școlii clericale din Arad: întâia sută din două sute de ani
200 Years of Theological Education in Arad. 'The Priest Dynasties' Of the Clerical School in Arad: The First Hundred of Two Hundred Years..... 406
Gabriela Adina MARCO
Învăţământul Teologic Arădean – 200 – profesori şi elevi originari din Nădlac
Arad's Theological Education System – 200 – Teachers and Students from Nădlac..... 420
Margareta Vidorka SZEGŐ
Comunitatea Chorinerilor
The Chorin's Community..... 437
Gheorghe SINESCU
Familia Iacob şi Margareta Bibics
Iacob and Margareta Bibics Familly..... 450
Florica R. CÂNDEA
Familia grofială Karoly
The Karoly Count Familly..... 465
Elena GHERGHINESCU-ZIGLER
Marilina Bocu
Marilina Bocu..... 469
Florica R. CÂNDEA
Personalități ale mediului medical rural.Gheorghe Pelău (medalion)
Personalities of Rural Medical System. Gheorghe Pelău (Portrait)..... 481

V. RECENZII DE CARTE
BOOK REVIEWS **495**

Horia TRUȚĂ
Un titlu de carte cu peste 3000 de pagini și 7000 imagini: Volker Wollmann: *Patrimoniul preindustrial și industrial în România*, Editura Honterus, Sibiu, 2012-2021..... 496

Ioana NISTOR
Prof. Alexandru Dumnici, MD, PhD, *History of the Arad Jewish Medicine*, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2021, 111 p. 499

Florica R. CÂNDEA
Profesorul Horia Truţă şi monumentele Aradului (Însemnări de lector)..... 501

Sebastian-Dragoș BUNGHEZ
Stelean-Ioan Boia, Maria Alexandra Pantea, Corina Ianota Dubeștean, Horia Truță, *Lipova – istorie, oameni și fapte*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020, 236 p. 505

INSTRUCŢIUNI PENTRU AUTORI..... 508

CUVÂNT ÎNAINTE

Cel de-al XVII-lea volum „Administrație Românească Arădeană – studii și comunicări din Banat-Crișana”[1] apare sub auspiciile aniversării a trei prestigioase momente de rezonanţă istorică, pe plan local și național: 100 de ani de la Încoronarea Regelui Ferdinand I și a Reginei Maria, moment care a consfințit nașterea României Mari, 200 de ani de la înființarea învățământului teologic ortodox din Arad și împlinirea a trei decenii de activitate a Consiliului Județean Arad.

Pol politic de primă mărime pentru românii din Transilvania, Aradul de acum 103 ani își încheia mandatul de capitală politică a românilor din fosta Monarhie Habsburgică, calitate pe care o deținea încă din anul 1895, când cei mai mulți dintre fruntașii Partidului Național Român fuseseră întemnițați în urma procesului Memorandului.

Generația politică a românilor din comitatul Aradului din acele vremuri se ridicase de pe băncile Preparandiei, ale Institutului Teologic arădean, după care își completase studiile la universități celebre din Cernăuți, Budapesta, Viena, Paris sau Berlin. Fiind majoritari în comitatul arădean, românii de aici reușiseră să pună bazele unor structuri asociative, instituții culturale și economice cât se poate de puternice, care au contribuit la emanciparea populației din această zonă. „Episcopia Ortodoxă a Aradului, Ienopolei, Hălmagiului, Orăzii Mari și părților anexe din Banatul timișan” funcționa la Arad încă din zorii secolului al XVIII-lea, Preparandia fusese întemeiată în anul 1812, iar Institutul Teologic în anul 1822.

„*Astăzi îşi primeşte acest Arad, răsplata credinţei sale într-un ideal. Aceasta este ziua cea mare, în care viteaza armată română, în numele lumii civilizate, înfăptuieşte idealul unirii noastre cu românii de pretutindeni*”, afirma dr. Sever Ispravnic, la intrarea armatei române în orașul de pe Mureș, la data de 17 mai 1919.

Astăzi, la 103 ani de la instaurarea administrației românești în Arad, adevărata lecție de istorie reprezintă însușirea idealurilor trecutului, prin asumarea și îndeplinirea dictonului conform căruia: „Orice construcție durabilă trebuie să se realizeze pe o bază solidă”. Cu siguranță, națiunea română are acest fundament solid, prin asumarea valorilor fundamentale ale civilizației europene, ale democrației, libertății și egalității între semeni. Un motiv în plus pentru istoricii şi cercetătorii arădeni de a se apleca asupra

[1] Primul volum din această serie, intitulat „90 de ani de administrație românească în Arad – culegere de studii și comunicări”, apărut în primăvara anului 2010, nu a fost numerotat.

acestor teme, prin studii de specialitate, cercetări, analize și studii originale ce reflectă elemente de istorie locală, națională și universală, trecutul ecleziastic, etnografic, sociologic și educațional, creionarea unor portrete și medalioane de personalități. Tot în acest an aniversăm 160 de ani de la naşterea lui Vasile Goldiş, corifeu al Marii Uniri şi părinte al patriei, una dintre marile personalităţi culturale arădene şi patron spiritual al Universităţii de Vest „Vasile Goldiş”, sub egida căreia apare cel de-al XVII-lea volum de studii şi comunicări ştiinţifice din „Colecţia Slaviciana – serie nouă”.

Efortul nostru nu ar fi încununat de succes, dacă nu am avea alături de noi instituțiile organizatoare sau partenere, cărora le mulțumim pe această cale: Consiliul Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, Arhiepiscopia Aradului, Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad, Complexul Muzeal Arad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, ASTRA arădeană – 1863, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” Arad, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, Asociația „Ștefan Cicio-Pop” Arad, Colectivul Monografic Județean şi, nu în ultimul rând, Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad.

Abordând o transparență informațională atât de necesară în această contemporaneitate, cel de-al XVII-lea volum „Administrație Românească Arădeană – studii și comunicări din Banat-Crișana” se află la îndemâna tuturor celor interesați, atât în format print, cât și online, pe site-ul Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol”.

Doru SINACI
Sorin BULBOACĂ

I. ISTORIE
HISTORY

Contribuții la istoria socială și politică a Comitatului Zarand în prima jumătate a secolului al XVI-lea

Contributions to the Social and Political History of Zarand County during the First Half of the 16th Century

Sorin BULBOACĂ
Complexul Muzeal Arad
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad

Abstract
The article presents, based on the investigation of historical sources and specialized literature, the social and political developments in Zarand County during the first half of the 16th century, until the Ottoman conquest. Without intending an exhaustive approach to the history of Zarand County during this period, the author shapes the main moments and events that marked the county's position within the Principality of Transylvania.

The first half of the 16th century was a great turmoil in the political and social history of Zarand County, in the context of the collapse of the Kingdom of Hungary at Mohacs in 1526. Many Romanian princes and voivodes from Zarand lost their social status, falling into the ranks of the free peasantry. The peasant war of 1514 involved the rural world, with serfs from Şiria and the voivode of Ciuci participating in the uprising camp. The nobility of Zarand oscillated its loyalty between King John Zapolya and Ferdinand of Habsburg (who rewarded his partisans with estate donations in the county). But from the beginning, Zarand County was part of the Principality of Transylvania. In the mid-16th century, during 1552 and 1566, the Ottomans conquered the western half of Zarand County, assimilating it into the vilayet of Timișoara.

Keywords: *county, social and political life, administration, nobles, peasants.*

Introducere

Articolul își propune să prezinte, pe baza investigării izvoarelor și literaturii de specialitate, evoluțiile sociale și politice din comitatul Zarand în prima jumătate a veacului al XVI-lea, până la cucerirea otomană. Fără să intenționăm o abordare exhaustivă a istoriei comitatului Zarand în această

perioadă, dorim să expunem principalele momente și evenimente care au jalonat încadrarea comitatului în cadrul Principatului Transilvaniei.

Evoluții sociale și politice

În veacul al XVI-lea, în contextul pierderii importanței militare, cnezilor din Țara Zărandului li se uzurpă, de către autoritatea centrală, drepturile judiciare și fiscale. Drept consecință, ei își pierd și distincția socială, majoritatea coborând în rândul țărănimii libere, scutită de sarcini iobăgești, dar supusă serviciului militar față de stăpânul feudal, numărându-se în rândul l*ibertinilor* sau chiar a iobagilor[1].

În aceste împrejurări, familiile care au reușit să obțină, din partea puterii centrale, statutul de nobili „*adevărați"* prosperă, extinzându-și moșiile în diferite sate ale comitatului Zarand, în timp ce ceilalți cnezi și voievozi zărăndeni decad la nivelul juzilor sătești. În documentele maghiare din veacurile XVI-XVII conducătorii satelor apar sub denumirea de *kenez, biro* sau *faluso biro*. Cnezii au aceleași atribuții cu juzii sătești, diferența existând doar la nivelul percepției locuitorilor satului în fața celui care elaborează conscripția. Conducătorul satului era ales anual (cu posibilitatea de realegere)[2].

Cnezatele, chiar dacă nu sunt consemnate în documentele din secolul al XVI-lea, nu au dispărut, ele rămânând structuri administrative componente ale districtelor românești, de multe ori fără să își fi modificat granițele. Actele se referă doar la prezența districtelor și voievodatelor românești de pe valea Crișului Alb sau confirmă familii de cnezi, fără a oferi suficiente informații pentru a stabili limitele teritoriale[3]. În secolul al XVI-lea sunt menționați puțini cnezi și voievozi în documente: cnezul Nagomeria din satul Târnăvița în 1525[4] și voievodul Lupu din Hălmagiu în 1577[5].

În anul 1508, regele Ungariei, Vladislav al II–lea (1490-1516), a poruncit capitlului din Arad ca moșiile care au revenit coroanei prin confiscare, ca urmare a infidelității nobililor Matei și Bernald Abrahamffy și, de asemenea, toate posesiunile dăruite lor de către rege, din comitatele

---

[1] Ionuț Cosmin Codrea, *Istorie, societate și viață culturală în Țara Zărandului (secolele XVI-XIX)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2020, p. 43.

[2] Livia Magina, *Instituția judelui sătesc în Principatul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, p. 125.

[3] Ionuț Cosmin Codrea, *op. cit.*, p. 44.

[4] David Prodan, „Domeniul cetății Șiria la 1525", în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie* (Cluj-Napoca), 1960, nr. III, p. 61.

[5] Vasile Faur, *Țara Zarandului. Conscripții, cronică, documente, imagini*, Arad, Editura Concordia, 2014, p. 38.

Arad, Zarand și Bekes, să fie trecute în proprietatea lui Petru Abrahamffy de Gerla[6]. Actul nu precizează însă numele localităților din comitatul Zarand care au făcut obiectul confiscării regale.

Markgraful Gheorghe de Brandenburg, în urma donației regelui Vladislav al II-lea din 22 martie 1510 urma să stăpânească și districtul Ciuci, moșia Lazuri (din comitatul Zarand), posesiuni aparținând domeniului cetății Șoimoș[7], precum și satele Poiana și Tisa din același comitat. În 1553 satul Poiana a devenit posesiune a familiei nobiliare Losonczy[8].

Doar că Gheorghe de Brandenburg nu s-a mulțumit cu posesiunile donate de regele Ungariei și a atacat moșiile capitlului catolic din Arad. Astfel că, în 1510, canonicul (lectorul) Francisc Bessenyód, a protestat, în numele capitlului din Orod, împotriva faptului că Gheorghe de Brandenburg a ocupat cu forța moșiile Șimand (în comitatul Zarand), *Mezth* (în comitatul Arad) și *Décse* (în comitatul Bekes), toate aparținând capitlului arădean și le-a înregistrat în favoarea sa în timpul nopții[9].

La 21 august 1511 capitlul bisericii din Arad a dat de știre că a trimis doi reprezentanți ai săi (lectorul Francisc de Bessenyew și magistrul George de Makofalwa) la împărțirea unei păduri aflată între posesiunile Apa, Iermata și Moroda din comitatul Zarand, între nobilii Sigismund Lossonczy și Petru Abramffy[10].

În anul 1512 diacul Ladislau de Kubin și Ștefan, fiul lui Gyula de Patholth au vândut, pentru suma de 2 000 de florini, părțile lor de moșie Thama și Kákà din zona Tămajda, precum și posesiunile Zerindul Mare și Zerindul Mic nobilului Telegdi Ștefan și urmașilor săi[11].

În prima jumătate a veacului al XVI-lea, cetatea Pâncotei era centrul domeniului feudal al familiei nobiliare maghiare Losonczy, cuprinzând 7 sate și 103 porți iobăgești. Cetatea Pâncotei este menționată de Nicolaus Olahus în veacul al XVI-lea[12]. În anii 1561-1563, cu puțin timp înaintea cuceririi otomane, Pâncota este menționată ca *oppidum* (*târg*), având 76 de

---

[6] Idem, *Țara Zarandului. Conscripții, cronică, documente, imagini*, ediția a 2-a revăzută și adăugită, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2016, pp. 481-482.
[7] Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016, pp. 270-277, doc. 85.
[8] Vasile Faur, *Țara Zarandului…*, 2016, p. 40.
[9] *Ibidem*, pp. 482-483, doc. 172.
[10] *Acte și documente privitoare la părțile de jos ale Regatului Ungar 1500-1552*, culese și editate de Adrian Magina, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020, pp. 74-75, doc. 31.
[11] Vasile Faur, *op. cit.*, pp. 483-484, doc. 174.
[12] *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, volum îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1968, p. 496.

sesii iobăgești (cel puțin 300 de case)[13]. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, Ineul devine centrul unui mare domeniu nobiliar, având autoritate asupra a 51 de sate.

În 1513, în fața capitlului catolic din Arad, nobilii Petru și Ștefan Abramffy de Gerla au întocmit un contract de schimb între ei, referitor la moșiile lor din comitatele Bekes și Zarand. Sunt menționate posesiunile zărăndene *Agygag-beeg, Vay-Meros, Porout* și *Onamok*[14] (localități azi dispărute, neidentificate pe teren*).*

În fața conventului Sf. Benedict din Gara, nobilul Ioan Abramffy de Gerla a ipotecat părți din moșiile sale *Gerla, Choba, Mesömegyer, Vésztö* (comitatul Bekes), altele în comitatul Arad, inclusiv *Felgerla, Maroth, Borosmegyer* și *Thewthes* din comitatul Zarand, pentru suma de 800 de florini de argint, zălogind nobilului Grigore Harazath, fiind închiriate lui Francisc Harazth[15].

În anul 1514 au participat la războiul țărănesc condus de Gheorghe Doja mai mulți iobagi din Șiria, care au ocupat, pentru scurtă vreme, și cetatea de pe dealul Șiriei. Voievodul român de Ciuci (Vârfurile) a trecut de partea răsculaților, fiind cel care a jucat un rol însemnat la ocuparea cetăților Șoimoș și Lipova. Cetele ale răsculaților au urcat și pe valea Crișului Alb[16]. După înfrângerea răsculaților conduși de Doja, răzbunarea nobililor din jurul Șiriei a fost crudă. Chiar în 1516, castelanul Șiriei se plângea către seniorul feudal al cetății că țăranii n-au putut fi readuși la vetrele lor iar cei aflați în satele domeniului refuzau să se supună obligațiilor feudale, din care cauză reparațiile și lucrările de construcție în incinta cetății n-au putut fi executate. Castelanul Șiriei menționa că nu are proivizii pentru garnizoană și că grâul era secerat de soldați[17].

Un document emis de regele Ungariei, Ludovic al II-lea (1516-1526), din anul 1519[18], menționează posesiunile domeniului cetății Șiria în acel moment, care cuprindeau numeroase sate din comitatul Zarand: târgurile Șiria, Galșa, Căpâlna, satele *Also-Aranyag, Felso-Aranyag, Medves-Aranyag, Zekas, Aranyos, Chelujas, Felso-Kalodva, Diszno-*

[13] Geza Kovách, „Consolidarea societății feudale în sec. XIV-XVI", în *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 120.
[14] Vasile Faur, *op. cit.*, pp. 484-485, doc. 176.
[15] *Ibidem*, pp. 493-495, doc. 189.
[16] Ștefan Ștefănescu, Camil Mureșan, Ioan Aurel Pop, „Economie și societate", în *Istoria Românilor* (tratat), vol. IV, ediția a II-a revăzută și adăugită, coord. acad, Ștefan Ștefănescu, acad. Camil Mureșan, acad. Ioan Aurel Pop, București, Editura Enciclopedică, 2012, p. 153.
[17] Geza Kovách, *op. cit.*, pp. 128, 139.
[18] Vasile Faur, *op. cit.*, pp. 495-496, doc. 190.

Kalodva, Unyas-Kalodva, Magyar-Kalodva, Kis-Kalodva, Ziliach, Zersor, Kis-Kapolna, Brosth, Csirest, Zoldes, Buchava, Solymos, Panfalva, Lonksora, Buchonicza, Madarsok, Hennyadfalva, Dinyefalva, Zoad, Dupansoly, Karsafalva, Felseorekas, Manafalva, Also-Rekas, Fereche, Oroszlanfalva, Musthafalva,Bonozefalva, Fonacz, Kakaro, Resztoka, Fyszteteo, Lonka, Dupaples, Bandafalva, Drakulafalva, Bothyanfalva, Bogyefalva, Polizka, Kis- Almas, Nagy-Almas, Plab, Bald, Gurahonț, Honțișor, Jatrehonczur, Pokolfalva, Maszokafalva, Balasfalva, Kis-Zeodes, Kurtyanfalva, Nadfalva, Zarafalva, Kojan, Bazarabicza, Puclen, Felso-Nacza, etc.

În 30 mai 1524 oficialii comitatului Zarand au dat de știre că **vicecomitele Petru More** s-a înțeles cu nobilii Ștefan și Emeric de Nădab în privința unei mori construite în Sintea Mică[19].

Pe domeniul cetății Șiria, format în anul 1525 din 121 de sate, existau *„nobili ai cetății unguri și români care au ținut totdeauna și din vechime de acea cetate”,* bucurându-se de nobilitatea și libertățile care le-au fost acordate de către sfinții regi ai Ungariei[20]. Nu cunoaștem numele tuturor nobililor români condiționari de pe domeniul cetății Șiria. Nobilitate deplină au obținut, ieșind cu posesiunile lor din componența domeniului cetății, familiile nobiliare românești Moga de Hălmagiu, precum și alte familii din Birtin, Crișcior, Iosaș, Ribița, Rostoci, Valea Bradului, care avuseseră statut condiționar mai înainte[21]. Domeniul voievodului Moga cuprindea 48 de sate, printre care și București, Buceava, Hărțăgani, Târnăvița, Obârșia, precum și târgul Brad. Petru, fiul voievodului Mihail din Sârbii de Sus, avea în proprietate o vie, 8 boi, 4 cai și 40 de oi. Din cele 120 de așezări aflate în posesia domeniului cetății Șiria, în 21 sunt menționați cnezi[22].

După Mohacs, cetatea și domeniul Deznei au trecut sub protecția lui Ioan Zapolya. După moartea acestuia, garnizoana a jurat credință principelui Transilvaniei, Ioan Sigismund Zapolya, Deși în 1565, pentru scurt timp, cetatea Dezna a fost cucerită de turci și încadrată în sangeacul Ineului, a fost

[19] *Acte și documente privitoare la …*, pp. 124-125, doc. 62.
[20] *Documenta Romaniae Historica*, Seria D, vol. I, volum întocmit de acad. Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, București, Editura Academiei, 1977, pp. 379-383 (document din 3 iulie 1444).
[21] Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440-1514*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 314.
[22] Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 524.

retrocedată principelui Transilvaniei în anul 1566, cu acordul sultanului Soliman I[23].

În 1528, atacată de 600 de soldați turci, cetatea Șiria a fost apărată cu vitejie de castelanul român al nobililor din familia Bathory, Balica, atacul fiind respins[24]. În același an (1528) Balica respinge și un atac direct al lui Ioan Zapolya, care însă, recurgând la un vicleșug și profitând de absența castelanului Balica, prin trădarea unor iobagi amăgiți de promisiunile lui Zapolya și a preotului catolic Mihai,, în 1529 trupele lui au cucerit cetatea.

În 21 iunie 1529, din orașul Lipova, regele Ungariei, Ioan Zápolya, în contul unui împrumut de 5000 de florini, i-a acordat dreptul lui Paul Arthandy să administreze taxa de 1 florin provenită din mai multe comitate, inclusiv comitatul Zarand[25].

În contextul conflictului dintre Ioan Zapolya și Ferdinand de Habsburg, pentru tronul Ungariei, în 1542 o parte din nobilimea comitatului Zarand a trecut de partea Habsburgilor, într-o adunare întrunită la Oradea, la fel cu alți nobili din comitatele Bihor, Timiș, Bekes și Cenad[26]. În anul 1544, din Speyer, Ferdinand I i-a donat lui Vladislav Drăculea de Sântești moșia *Faydos* din comitatul Zarandului[27] dar dania nu a fost pusă în aplicare niciodată, deoarece Casa de Habsburg nu controla comitatul Zarandului. Era o „răsplată" pentru nobilul român în contextul susținerii cauzei lui Ferdinand de Habsburg.

La 8 mai 1543 capitlul bisericii din Arad a informat autoritățile că Francisc Patócsy, comitele de Zarand, pentru servicii credincioase, i-a donat lui Petru Morycz, provisorul cetății Gyula, posesiunea Târnova din comitatul Arad[28].

Comitatul Zarandului face parte din noua structură politică, Principatul Transilvaniei, încă de la momentul constituirii acestuia.

Din Viena, în 16 august 1548, Ferdinand I de Habsburg, le-a dăruit cu titlu de nouă donație nobililor Benedict, Ioan, alt Ioan, Ludovic și Nicolae de Erdewheg mai multe posesiuni deținute în comitatul Zarand: *Erdewheg, Gewrhe, Zentheskyaly, Sebryn, Kewbly* și *Hegenhaza* (localități medievale dispărute și neidentificate pe teren)[29]. Dar nobilii din comitatul

---

[23] Geza Kovách, *op. cit.*, p. 129.
[24] Vasile Faur, *op. cit.*, p. 41.
[25] *Acte și documente privitoare la …*, p. 145-146, doc. 79.
[26] Vasile Faur, *op. cit.*, p. 499-500, doc. 194.
[27] Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I. Acte și scrisori (1527-1572), București, 1929, pp. 33-34.
[28] *Acte și documente privitoare la …*, pp. 184-185, doc. 109.
[29] *Ibidem*, pp. 209-210, doc. 125.

Zarand au trecut de partea lui Ioan Zapolya și, ulterior, a reginei Isabella (văduva regelui Zapolya), adversarii lui Ferdinand de Habsburg.

La 10 august 1549, la Deva, comitele de Zarand și Bekes, **Francisc Patócsy**, împreună cu banul Lugojului și Caransebeșului, Petru Petrovici și alți nobili (Anton Lossonczay, Ioan Zalanczy, Petru literatul, Nicolae Cherepovic și Mihail Csaky) au încheiat un acord prin care urmau să se susțină reciproc și să servească interesele reginei Isabella și a fiului ei minor, Ioan Sigismund Zapolya[30].

Adunarea Țării, întrunită la Cluj, a rugat-o pe regina Isabella să îi invite pe comiții Hunedoarei și Zărandului să îi pedepsească pe hoții și răufăcătorii din aceste comitate[31].

Conscripția întocmită în anul 1552 atestă, în comitatul Zarand, posesiuni stăpânite de familia nobiliară de Rostoci în localitățile Rostoci, Aciuța și *Nemesacsava*, a familiei nobiliare Brădi în satele Birtin și Lunca, a familiei Kristsóry în Crișcior și Țărăței, nobililor Ribiczey în localitățile Mesteacăn și Ribița și ale lui Ioan de Tălagiu în Tălagiu, drepturi pe care (cel puțin o parte a lor) le-au menținut până în secolul al XIX-lea[32].

Cucerirea otomană a unei părți a comitatului Zarand[33]

În contextul invaziei otomane în Banat și comitatele Arad și Zarand, din Pâncota, la finele lunii mai 1552, Ștefan Lossonczy, comitele de Timiș, l-a informat pe regele Ferdinand I fur despre situația generală a părților de sud aflate în subordinea sa, furnizându-i știri despre mișcarea armatelor otomane, aduse de un fugar turc[34]. Într-o altă scrisoare, trimisă tot din Pâncota, peste câteva zile, la 2 iunie 1552, comitele Ștefan Lossonczy îl informează pe Ferdinand, în urma unor știri primite de la Caransebeș, despre amenințarea turcească. Oștile și flota otomană de la Dunăre amenințau orașul Timișoara și zonele adiacente, fiind cerută și soluționarea numirii unui ban pentru Lugoj și Caransebeș[35].

Din Passau, în 20 iulie 1552, Ferdinand I de Habsburg, le-a desemnat pe Frusina și Ana, fiicele comitelui de Timiș, Ștefan Lossonczy, precum și pe Cecilia și Dorothea, nepoatele de la fratele său, Anton

---

[30] *Ibidem*, pp. 215-216, doc. 130.

[31] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II, partea a 4-a (1531-1552), București, 1894, pp. 465-466.

[32] Ionuț Cosmin Codrea, *op.cit.*, pp. 37-38.

[33] Sorin Bulboacă, „Cucerirea şi administraţia otomană în comitatul Zarand (secolele XVI-XVII)”, în Emil Arbonie, Doru Sinaci (coord.), *Administraţie românească arădeană. Studii şi comunicări din Banat-Crişana*, vol. XI, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2016, pp. 82-85.

[34] *Acte și documente privitoare la …*, pp. 236-239, doc. 146.

[35] *Ibidem*, pp. 239-241, doc. 147.

Lossonczy, drept moștenitoare cu vocație masculină a întregii averi, în situația în care Ștefan Lossonczy ar cădea pe câmpul de luptă, împotriva turcilor. În masa succesorală sunt menționate castele, cetăți, târguri, moșii și părți de moșie din mai multe comitate, inclusiv cetățile Pâncota, Ineu și Dezna din comitatul Zărand, târgul Sebiș și Buteni din același comitat Zarand (cetăți și târguri pe care le stăpânea)[36].

Ștefan Lossonczy a condus apărarea orașului Timișoara asediat de o puternică armată otomană, capitulând la 25 iulie 1552, dar turcii au rupt armistițiul, ucigând pe toți apărătorii. Ștefan Lossonczy care era rănit, a fost capturat la 27 iulie și decapitat, iar capul său umplut cu pleavă a fost trimis la Istanbul ca un „dar" oferit sultanului[37]. Donația lui Ferdinand n-a intrat în vigoare, cel puțin cetățile și posesiunile din comitatul Zarand au fost pierdute de către familia nobiliară Lossonczy după 1552, teritoriul comitatului fiind controlat de partizanii reginei Isabella.

În 1552 trupele otomane au cucerit Pâncota și Ineu (eliberat în 1565), iar în 1566 cetățile Șiria, Ineu și Gyula iar domeniile lor au fost integrate în vilayetul de Timișoara. Orice posesiune ereditară a fost desființată, toate moșiile fiind considerate proprietate a sultanului[38]. În acest context, doar regiunea montană a comitatului Zarand a rămas sub jurisdicția Principatului Transilvaniei, noua graniță trecând prin dreptul satelor Rostoci și Gura Văii. Teritoriul rămas în comitatul Zarandului era format din districtele românești Hălmagiu și Brad, având centrul la Baia de Criș (în a doua jumătate a veacului al XVI-lea)[39]. Stăpânirea otomană a durat 44 de ani, până în 1595, când cetățile ocupate de turci au fost eliberate de oastea ardeleană, fiind integrate Principatului Transilvaniei până la începutul veacului al XVII-lea.

Concluzii

Prima jumătate a veacului al XVI-lea a reprezentat, în istoria politică și socială a comitatului Zarand, o epocă de mari frământări, în contextul prăbușirii regatului Ungariei la Mohacs în 1526. Este perioada în care mulți cnezi și voievozi români din Zarand și-au pierdut statutul social, decăzând în rândurile țărănimii libere, la nivelul unor juzi sătești. Războiul țărănesc

---

[36] Costin Feneșan, *op. cit*., vol. I, pp. 348-352, doc. 111.

[37] Costin Feneșan, Cristina Feneșan, *Transilvania între Habsburgi și Poarta otomană la mijlocul secolului al XVI-lea (documente din arhiva Cancelariei de Stat de la Viena)*, Timișoara, Editura Cosmopolitan Art, 2013, pp. 197-199, doc. 45.

[38] Ioan Hațegan, *Vilaietul de Timișoara. Repere cronologice. Selecție de texte și date*, Timișoara, Editura Banatul/Artpress, 2005, p. 65.

[39] Marki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad kiraly város története*, vol. I, Arad, 1892, p. 564.

din 1514 a bulversat lumea rurală, iobagii din Șiria și voievodul din Ciuci participând în tabăra răsculaților.

Nobilimea din Zarand a oscilat ca loialitate între regele Ioan Zapolya și Ferdinand de Habsburg (care își răsplătește partizanii cu donații de moșii în comitat. Dar încă de la început, comitatul Zarand a făcut parte din Principatul Transilvaniei. La mijlocul secolului al XVI-lea, între 1552 și 1566, jumătatea vestică a comitatului Zarand a fost cucerită de otomani, care au integrat-o vilayetului Timișoarei.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

Acte și documente privitoare la părțile de jos ale Regatului Ungar 1500-1552, culese și editate de Adrian Magina, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020.

Călători străini despre Țările Române, vol. I, volum îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1968.

Documenta Romaniae Historica, Seria D, vol. I, volum întocmit de acad. Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, București, Editura Academiei, 1977.

Faur, Vasile, *Țara Zarandului. Conscripții, cronică, documente, imagini*, Arad, Editura Concordia, 2014.

Idem, *Țara Zarandului. Conscripții, cronică, documente, imagini,* ediția a 2-a revăzută și adăugită, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2016.

Fenești, Costin, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016.

Idem, Fenești Cristina, *Transilvania între Habsburgi și Poarta otomană la mijlocul secolului al XVI-lea (documente din arhiva Cancelariei de Stat de la Viena)*, Timișoara, Editura Cosmopolitan Art, 2013.

Hurmuzaki, Eudoxiu de, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II, partea a 4-a (1531-1552), București, 1894.

Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I. Acte și scrisori (1527-1572), București, 1929.

Lucrări generale și speciale

Bulboacă, Sorin, „Cucerirea şi administraţia otomană în comitatul Zarand (secolele XVI-XVII)”, în Emil Arbonie, Doru Sinaci (coord.), *Administraţie românească arădeană. Studii şi comunicări din Banat-Crişana,* vol. XI, Arad, „Vasile Goldiş” University Press, 2016.

Codrea, Ionuț Cosmin *Istorie, societate și viață culturală în Țara Zărandului (secolele XVI-XIX)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2020.

Drăgan, Ioan, *Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440-1514*, București, Editura Enciclopedică, 2000.

Hațegan, Ioan, *Vilaietul de Timișoara. Repere cronologice. Selecție de texte și date*, Timișoara, Editura Banatul/Artpress, 2005.

Kovách, Geza, „Consolidarea societății feudale în sec. XIV-XVI", în *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978.

Magina, Livia, *Instituția judelui sătesc în Principatul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014.

Márki, Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad kiraly város története*, vol. I, Arad,1892.

Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.

Prodan, David, „Domeniul cetății Șiria la 1525", în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie* (Cluj-Napoca), 1960, nr. III.

Ștefănescu, Ștefan, Mureșan, Camil, Pop, Ioan Aurel, „Economie și societate", în *Istoria Românilor* (tratat), vol. IV, ediția a II-a revăzută și adăugită, coord. Ștefan Ștefănescu, Camil Mureșan, Ioan Aurel Pop, București, Editura Enciclopedică, 2012.

O scurtă istorie a formării breslelor în Banatul istoric (secolele XIV-XIX)

A Short History of the Foundation of Guilds in the Historical Banat (14th – 19th Centuries)

Dr. Augustin MUREŞAN
Complexul Muzeal Arad

Abstract
The author presents a short history of the formation and development of guilds in Banat region during the 14th and 19th century. The professional associations are alphabetically presented, including the Caraș County, Timiș County, and Torontal County. The guilds, analysed as association of craftsmen or merchants, often having considerable power, were formed in urban centres and in different rural localities on the territory of Banat.

***Keywords**: Banat, Caraș County, Timiș County, Torontal County, guilds, professional associations.*

În Banat, ca şi în Transilvania meşteşugarii sunt atestaţi organizaţi în bresle foarte de timpuriu, încă din secolul al XIV-lea[1]. Pentru perioada dintre secolele XIV-XVII, despre breslele bănăţene cunoaștem date puţine, sporadice şi lipsite de continuitate.

Apariția relativ târzie a celor mai multe bresle, în Banat[2], s-a datorat frământărilor politice, a invaziilor şi chiar a războaielor care au avut loc, la care se mai adaugă şi ocupaţia otomană. Această cucerire străină nu a întrerupt în totalitate viața economică din Banat, o evoluție favorabilă aparte cunoscând în această perioadă comerțul de tranzit, iar orașele Timișoara, Lipova, Cenad și Orșova vor deveni centre importante din punct de vedere economic. Treptat, însă în acest teritoriu meşteşugurile s-au înmulţit şi dezvoltat necontenit organizându-se în bresle, iar unele meserii s-au diversificat în branşe, ca urmare a diviziunii cu caracter profesional în interiorul meşteşugurilor.

---

[1] Ştefan Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei R. P. R., 1954, p. 82 și p. 86.

[2] Vezi Gertrude Bardos, „Din viața meseriașilor timișoreni", în *Studii și articole de istorie*, III, 1961, pp. 101-119; Géza Kovách, „Răspândirea breslelor rurale în partea de vest a României în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea", în *Ialomiţa, materiale de istorie agrară a României* (Slobozia), 1983, pp. 523-530.

În urma războiului austro-turc dintre 1716-1718, Banatul a intrat sub ocupaţia habsburgilor, având loc schimbări importante pentru perioada care a urmat[3]. În întreg veac al XVIII-lea, problema breslelor din localitățile bănățene capătă un alt aspect. Comitatele bănățene fiind încorporate în Imperiul Habsburgic se transformă în mari domenii camerale, astfel dezvoltarea meșteșugurilor este în funcție, în parte de evoluția pieței interne a populației rurale. Drept urmare, înființarea breslelor întâmpină o serie de opreliști economice și juridice. Nu e de mirare deci, că în comitatele Timiș și Torontal, în tot cursul secolului al XVIII-lea nu găsim nici o breaslă, cu excepția orașului Timișoara[4].

Organizarea şi funcţionarea acestor bresle, înființate în perioada de destrămare a feudalismului, diferă însă în multe privințe de organizarea și funcționarea bine cunoscută a breslelor medievale din Transilvania[5]. Cunoașterea acestor asociații cu caracter profesional, ne ajută să ne facem o imagine clară despre această perioadă, în care destrămarea relațiilor feudale se reflectă și în statutele breslelor nou înființate. Ca şi în alte părţi, în Epoca Modernă, când dezvoltarea relaţiilor economice capitaliste a determinat substanţial reducerea rolului breslelor, acestea au încercat să se menţină prin noi forme de organizare. Sunt cunoscute, în acest sens, încercările de reformare a breslelor tradiţionale care au dus la redactarea unor noi diplome de privilegii şi statute confirmate de puterea centrală. În acest sens, procesul de organizare şi funcţionare a breslelor se încadrează într-un program de lungă durată, prin care Curtea de la Viena intensifică controlul vieţii economice şi încearcă reformarea breslelor existente.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, noile statute de bresle sunt deja uniformizate, chiar şi cele vechi din centrele urbane sunt reînnoite, tipizate pe baza unor indicaţii centrale, care oglindesc străduinţele absolutismului iluminist[6]. Este binecunoscut faptul că în diferite centre urbane și așezări rurale din Banat existau bresle cu un rol important mai ales din punct de vedere economic.

Bresle statutare au apărut în câteva așezări mai mari și mai înainte, precum la Satu Mare, Baia Mare, Oradea, Zalău, dar în restul localităților

---

[3] *Istoria Românilor*, vol. VI, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2001, pp. 105-106.

[4] Eperjessy Géza, „A mezővárosok és falusi céhek kialakulása és bomlása az Alföldön és Dunántulon”, în *Szazadok*, 5,1963, p. 970; vezi și Gertrude Bardos, *op. cit.*

[5] Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele comitatului Arad în secolele XVII-XIX*, Arad, 1974, p. 5.

[6] Idem, *Răspândirea breslelor*..., p. 524.

breslele se vor forma doar după izgonirea turcilor[7] și în special la sfârșitul secolului al XVIII-lea, respectiv în prima jumătate a secolului al XIX-lea[8]. Deși unele centre urbane erau sub dependență feudală, până la urmă, ele, și-au răscumpărat libertatea, precum: Timișoara și Aradul (răscumpărare totală în 1834)[9].

Meşteşugarii din mediul rural, al căror număr creşte vertiginos la începutul secolului al XIX-lea în toate zonele de şes ale României, încearcă şi ei să obţină statute de breaslă, tocmai pentru asigurarea activităţii lor libere şi pentru scuturarea dependenţei iobăgeşti[10]. Obţinerea statutului de breaslă ar fi însemnat şi dreptul la liberă funcţionare a atelierelor şi participarea meşteşugarilor la târguri, principala posibilitate în această perioadă pentru vânzarea mărfurilor pe o scară mai largă[11]. Este explicabil, deci şi din punct de vedere juridic, de ce se formează aceste bresle tocmai la târguri, care încă dispuneau de un oarecare drept de autoadministrare[12].

Izvoarele documentare de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea atestă în partea de vest a României, în diferite localităţi, o serie de bresle rurale, fie bresle independente pe meserii, fie bresle mixte[13]. Aceste localităţi erau în acea perioadă cele mai multe târguri.

Precizăm, că nu este în intenţia noastră de a face o cercetare aprofundată a modului de organizare și funcţionare a breslelor existente (până la desfiinţarea lor, prin Legea din 1872), ci doar de a prezenta o scurtă istorie a formării lor, în unele localități din comitatele bănățene. În timp istoric, aceste comitate au fost modificate din punct de vedere teritorial, ca întindere sau reducerea lor ca suprafaţă. Geografic, ele sunt unităţile teritorial-administrative reorganizate în Epoca Modernă, şi nu comitatele medievale care aveau o altă formă şi întindere geografică[14].

---

[7] Vezi Lakatos Ottó, *Arad története*, vol. II, Arad, 1881, pp. 170-178; Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, vol. II, Arad, 1895, pp. 854-869; Gertrude Bardos, *op. cit.*, pp. 101-119.

[8] Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 523.

[9] *Ibidem*, pp. 527-528.

[10] *Ibidem*, p. 523.

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem.*

[13] *Ibidem.*

[14] Din multitudinea de lucrări de acest fel, vezi Elek Fényes, *Magyar országnak*, Pesten, 1839; Milleker Felix, *Geschichte der Banater Militärgrenze 1764-1873*, Pancevo, 1926; V. Meruțiu, *Județele din Ardeal și Maramureș până în Banat, Evoluția teritorială*, Cluj, 1929; Francesco Griselini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Timișoara, 1984; Johann Jakob Ehrler, *Banatul de la origini și până acum (1774)*, ediție îngrijită de Costin Feneșan și Volker Wollmann, Timișoara, 2000; Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716-1778*, Timișoara, 1997; Marlen

Prezentarea formării breslelor din Banatul istoric (secolele XIV-XIX) o facem pe comitate alfabetic, iar a răspândirii lor pe localităţi, într-o ordine aleatorie.

1. Comitatul Caraș

În acest comitat s-au format bresle în localităţile: Caransebeş, Dognecea, Făget şi Lugoj.

La Caransebeş *breasla comună* s-a format în anul 1833[15]. După unii autori *băieşii (minerii)* din Dognecea s-au organizat *în breaslă* în anul 1715[16], dar alţii nu confirmă acest lucru[17]. La Făget s-a organizat o *breaslă mixtă* în anul 1847 care cuprindea următoarele meşteşuguri: *fierari, rotari, lăcătuşi, armurieri, zidari, pălărieri, brutari, croitori, cizmari, zugravi, turtari, bărbieri, tăbăcari şi olari*[18].

Negrescu, „Structura administrativă a comitatelor Caraș, Severin și Caraș-Severin în perioada 1867-1918", în *Patrimonium Banaticum*, I, 2002, pp. 169-173; Ibolya Șipoș, „Încorporarea Banatului la Ungaria", în *Analele Banatului, Serie nouă, Arheologie-istorie* (Timișoara), 2002-2003, nr. X-XI, pp. 402-413; Ioan Haţegan, *Habitat şi populaţie în Banat (secolele XI-XX)*, Timișoara, 2003; Raularian Rusu, *Organizarea spațiului geografic în Banat*, Timișoara, 2007; Ioan Munteanu, *Banatul istoric*, vol. I, Timișoara, 2006; Maria Vertan, „Organizareea administrativ-teritorială a Banatului istoric în perioada 1716-1860", în *Analele Banatului, Serie nouă, Arheologie-istorie* (Timișoara), nr. XXI, 2013, pp. 361-379.

[15] Antoniu Marchescu, *Grănicerii bănăţeni şi comunitatea de avere*, Caransebeş, 1941, pp. 126-131; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile şi dezvoltarea industrială a Banatului între anii 1717-1918*, Timişoara, Editura Mirton, 2008, pp. 115-116; Costin Feneşan, „Rânduiala din 1833 a Breslei Unite a meşteşugarilor din Caransebeş şi de pe teritoriul Regimentului de graniţă nr. 13 româno-iliric", în *Tibiscum* (Serie nouă), Istorie-etnografie, 4/2014.

[16] Existența unui statut al minerilor din Dognecea din anul 1715 este menționată numai de istoricul Kovách Géza, în *A bánság demográfiai és gazdasági féjlödése (1716-1848)*, Szeged, 1998, p. 262.

[17] Istoricii Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 112; şi Gabriella Trostovszky, *Céhiratok a Magyar Országos Levéltárban*, I. Kötet, Budapest, 1996, nu sunt de acord cu opinia istoricului Kovách Géza (*A bánság demográfiai...*, p. 262) conform căreia breasla de la Dognecea s-a înfiinţat în anul 1715. Afirmațiile autorului nu sunt confirmate de alte surse, nici prin repertoriul privilegiilor de bresle, editat de Gabriella Trostovszky (Lajos Kakucs, *op. cit*., p. 52).

[18] Szádeczky Lajos, „A czéhek történetéről Magyarországon", Budapest, 1889, p. 81, în *Értekezések a történelmi tudományok köreből*, XIV, kiadja a Magyar Tud. Akadémia, Budapest, 1890; idem, *Iparféjlödés* és *a czéhek története Magyarországon okirattárrol (1307-1848)*, vol. II, Budapest, 1913, p. 259; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686-1848)*, Budapest, 1967, p. 236; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 526; Kovách Géza, *A bánság demográfiai…*, p. 262; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 114.

Între anii 1818-1847, la Lugoj s-au organizat diferite bresle. Fără a se cunoaște exact care au fost meșteșugarii ce au solicitat organizarea în breaslă, se știe doar că în ședința Adunării Generale a Congregației comitatense Caraș din 20 mai 1817 s-a discutat statutul breslei trimis spre aprobare Curții din Viena și că un an mai târziu „Diploma de privilegii" a fost acordată[19]. Pe data de 30 martie 1818, Congregația comitatensă și-a luat angajamentul de a aduce la cunoștință Consiliului Locotenențial provincial din Lugoj „triplele privilegii de breaslă cu care majestatea sa a onorat și fericit meseriașii localnici și urmașii lor"[20]. Deși consacrarea legală a existenței breslelor are loc în anul 1818, ele existau efectiv în Lugoj din anul 1816, așa cum atestă sigiliile de breaslă[21]. Breslele organizate în această perioadă au fost: *breasla cojocarilor, croitorilor maghiari şi germani*[22], *pantofarilor, cizmarilor şi pălărierilor* în anul 1818[23]; *breasla tăbăcarilor, zidarilor, dulgherilor, geamgiilor, arămarilor-căldărari, fierarilor, lăcătuşilor, fierarilor de pinteni, rotarilor şi şelarilor,* în acelaşi an (1818)[24]; *breasla brutarilor, frânghierilor, cofetarilor, tăbăcarilor, măcelarilor, săpunarilor şi dogarilor,* tot în acelaşi an[25]; *breasla pieptănarilor, strungarilor, aurarilor şi argintarilor, vopsitorilor, năsturarilor, ţesătorilor, tinichigiilor, armurierilor, curelarilor, compactorilor şi olarilor,* în 1844[26]

---

[19] Mihai Mircea Rusu, „Aspecte ale vieții social-economice a orașului Lugoj în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea", în *Tibiscus, Istorie* (Timișoara), 1978, p. 271.

[20] Ioan Boroș, „Repertoriul istoric al orașului Lugoj (1332-1880)", lucr. mss., aflată în *Colecția de documente a Muzeului de Istorie din Lugoj*, nr. inv. 180, pp. 201-202.

[21] Luminiţa Bărbulescu-Wallner, „Documente inedite privind existenţa şi evoluţia breslelor din Lugoj în secolul al XIX-lea", în *Banatica* (Reşiţa), 1990, nr. X, p. 292; vezi și Augustin Mureșan, „Un tipar sigilar din 1816 al Breslei Unite din Lugoj", în *Crisia* (Oradea), 2013, nr. XLIII, pp. 129-132.

[22] Termenii cu privire la etnie, maghiari, germani, sârbi a meșteșugarilor uniți în bresle după „națiune" sau religie, nu se referă la apartenența la un anumit grup național, ci doar la moda vestimentară creată de către aceștia și purtată în acea epocă.

[23] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 99; idem, *Iparféjlödés* és *a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 279; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 236; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 262; Laios Kakucs, *op. cit.*, p. 118.

[24] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 99; idem, *Iparféjlödés a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 279; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 236; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 262; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 118.

[25] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 99; Idem, *Iparféjlödés a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 279; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 236; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 262; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 119.

[26] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 99; Idem, *Iparféjlödés a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 279; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 236; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 262; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 119.

şi *breasla tăbăcarilor de cordovan şi hornarilor*, în 1847[27]. Prima breaslă reunită și amintită în documente este breasla meșterilor brutari, dogari, frânghieri, măcelari, tăbăcari, turtari și săpunari, întrunită în 5 iunie 1819, pentru adoptarea statutului și alegerea starostelui de breaslă în persoana lui Wilhelm Bayer, meșter dogar[28].

2. Comitatul Timiş

În acest comitat s-au format bresle în centre urbane, târguri și unele localități mai mari. La Aluniș (fost Traunau) s-a organizat o *breaslă mixtă* în 6 iunie 1847 care s-a afiliat breslei din Zăbrani[29].

În secolul al XVIII-lea s-a constituit *breasla pantofarilor* din Aradul Nou[30]. În 1819 se editează statutul de breaslă pentru meşterii din Aradul Nou. În acest statut sunt înşirate următoarele meserii: *zidari, tâmplari, dulgheri, dogari, rotari, fierari, lăcătuşi, geamgii, frânghieri, tinichigii, olari, armurieri, şelari, pieptănari, bărbieri, lumânărari*[31]. În 1821, s-au organizat într-o *breaslă pălărierii*[32]. În 1843 se formează *breasla*

---

[27] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 236; Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 262; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 119.

[28] Colecția Muzeului de istorie din Lugoj, *Registru protocol de bresle pe anii 1819-1927*, inv. Protocolul nr. 2.

[29] În această breaslă „grea şi uşoară" în afară de meşterii locali din Zăbrani şi Frumuşeni, mai erau mulţi meşteri din filialele a 14 localităţi din împrejurimi, între care şi cei din Traunau (azi Aluniş, comuna Frumuşeni, judeţul Arad), vezi Anton Peter Petri, *Heimatbuch der deutschen Gemeinde Traunau im Banat*, Marquartstein, 1989, pp. 448-449 și Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, „Economie și societate arădeană în Evul Mediu și Epoca Premodernă (secolele VIII-XVIII) (V. 8. 2. Formarea și răspândirea breslelor în regiunea Aradului (secolele XVII-XIX)", în *Arad. Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist*" (coordonator Adrian Nițu), vol. I, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016, p. 269.

[30] Anton Peter Petri, *Heimatbuch der Marktgemeinde Neu-Arad im Banat*, Marquartstein, 1985, p. 592; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit*., p. 269.

[31] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 131; idem, *Iparféjlödes és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 316; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 250; Kovách Géza, „*Răspândirea meşteşugurilor...*", p. 16; idem, *Răspândirea breslelor...*, p. 525; Anton Peter Petri, *Heimatbuch der Marktgemeinde Neu-Arad...*, p. 592, Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 264; Augustin Mureşan, „Dezvoltarea breslelor în Arad", în *Monografia oraşului Arad de la începuturi până în 1989*, Arad, Editura Nigredo, 1999, p. 86; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 242; Doru Sava, *Aradul Nou-Mureşel. Istoria unui cartier, povestea unei lumi*, Arad, Editura Promun, 2011, p. 336; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 269.

[32] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 131; idem, *Iparféjlödes és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 316; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 250; Géza Kovách, *Răspândirea meşteşugurilor...*, p. 16; idem, *Răspândirea breslelor...*, p. 525; Anton Peter Petri, *Heimatbuch der Marktgemeinde Neu-Arad...*, p. 592; Kovách Géza, *A bánság*

morarilor[33]. Ca şi în cazul celorlalte localităţi de pe malul Mureşului şi la Aradul Nou s-a construit un sălaş special al morarilor, unde în anul 1880 trăiau 53 de familii[34]. Numărul morarilor se justifică prin numărul mare de mori plutitoare de pe râul Mureş, dar pentru numărul mare al pălărierilor nu s-a găsit o explicaţie plauzibilă[35].

La Ciacova în 1817 s-au format *trei bresle*[36]: 1. *Breasla dulgherilor, tâmplarilor, lăcătuşilor, turtarilor, arămarilor, aurarilor şi argintarilor, fierarilor, geamgiilor, dogarilor, bărbierilor, armurierilor, olarilor, tinichigiilor şi ţiglarilor;* 2. *Breasla tăbăcarilor, cizmarilor, curelarilor, tăbăcarilor de cordovan, pantofarilor, germani şi maghiari, măcelarilor, săpunarilor şi frânghierilor*; 3. *Breasla tăbăcarilor germani şi maghiari, croitorilor, gubarilor, năsturarilor şi pălărierilor.*

În 1842 la Deta s-a organizat o *breaslă mixtă* în care intrau: *zidari, dulgheri, lăcătuşi, rotari, fierari, dogari, ceasornicari, brutari, croitori, sitari, curelari, şelari, pălărieri, frânghieri, bărbieri, pantofari, cizmari, tăbăcari, morari, turtari, cerari şi cojocari*[37]. După datele istoricului Márki Sándor, în 1823 se formează bresle la *Giarmata* şi *Mureşel*[38]. În realitate, acesta, confundă Giarmata arădeană cu Giarmata din comitatul Timiş unde izvoarele documentare confirmă existenţa *breslei* în 1828[39]. Într-adevăr,

---

demográfiai..., p. 264; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 242; Ioan Haţegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureşan, *op. cit.*, p. 269.

[33] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 78; idem, *Iparféjlödés a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 316; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 250; Kovách Géza, *Răspândirea breslelor...*, p. 524; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 242; Ioan Haţegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureşan, *op. cit.*, p. 269.

[34] Erich Lammert, „Schiffe und schiffsmuhlen auf der Marosch", în *Handwerk und Brauchtum beitrage zur volkskunde der Banater deutschen*, herausgegeben von Hans Gehl, Fakla Verlag, 1975, pp. 17-18; vezi şi Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 242.

[35] Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 242.

[36] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 74; idem, *Iparféjlödés és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 250; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 249; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 524; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 263; Lajos Kakucs, *op. cit.*, pp. 231-232.

[37] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 78; idem, *Iparféjlödés és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 255; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 249; Idem, „A mezővárosok és falusi céhek kialakulása és bomlása az Alföldön és Dunántulon", în *Szazadok*, 5, 1963; Büchl Anton, *Geschichte der Stadt Detta, bis 1900*, München, 1979; Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 263; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 233; Gabriella Trostovszky, *op. cit*.

[38] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 78; Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad kiraly város története*, vol. II, Arad, 1895, p. 857; Szádeczky Lájos, *Iparféjlödés és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 255; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor rurale...*, p. 524.

[39] Kovách Géza, *Răspândirea meşteşugurilor...*, p. 16.

breasla de la Giarmata din comitatul Timiș s-a organizat în 1828[40], dar inclusă în lucrările lor de istoricii Szádeczky Lajos şi Eperjessy Géza, la comitatul Arad.

În 1819, la Frumușeni s-au înființat două bresle: *breasla fierarilor şi rotarilor*[41] și *breasla tâmplarilor*[42].

În 1821, la Mureşel, morarii s-au unit într-o breaslă alături de cei din Aradul Nou, Sânicolaul Mic şi Zădăreni[43]. În 1843 morarii din Mureșel erau într-o *breaslă* împreună *cu morarii din Aradul Nou*[44]. Morarii din Zădăreni au părăsit breasla comună înființată în 1821 și împreună cu morarii din zona Mureșului au constituit o asociație interregională, având în frunte un comisar al breslei („*Zunftkomisar"*)[45]. Sălașul morarilor de la Zădăreni avea, în anul 1880, 80 de locuitori[46].

Pe vremea dinastiei angevine, au existat bresle şi în localitatea Lipova. Documentele referitoare la activitatea breslelor din Lipova, provin din jurul anului 1550, când în timpul asediului oraşului de către trupele otomane sub conducerea paşei Uloman, au fost distruse suburbiile, unde se găsea sediul *breslei pălărierilor*[47]. În localitate, existau în perioada amintită *bresle ale aurarilor, tâmplarilor, croitorilor, rotarilor, făuritorilor de arcuri, curelarilor, măcelarilor şi morarilor*[48].

În anul 1819 s-a constituit *breasla olarilor din Lipova*[49], breaslă pur românească. Statutul breslei editat în 1820 în timpul împăratului Francisc I,

---

[40] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 84; idem, *Iparféjlödés és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 262; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 249; Kovách Géza *Răspândirea breslelor...*, p. 524; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 263; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 270.

[41] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödés és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 310. La Géza Kovách breasla fierarilor și rotarilor s-a format în anul 1821 (*Răspândirea breslelor...*, p. 525).

[42] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödés és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 310.

[43] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödés a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 324; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 250; Géza Kovách, *Răspândirea meşteşugurilor...*, p. 16; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 264; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 244; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 270.

[44] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 138.

[45] Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 244.

[46] Erich Lammert, *op. cit.*, p. 18.

[47] Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile*…, p. 13.

[48] Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, vol. I, 1892, p. 181 şi p. 425; Alte detalii despre meșteșugari și posibil existența unor bresle la Lipova, vezi Adrian Magina, „*Documentele autorităților urbane din Lipova (1455-1548)*", în *Banatica* (Reşiţa), 2013, nr. XXIII, pp. 599-617.

[49] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 98; Borovszky Samu, *Temes vármegye*, f. a., p. 181; Szádeczky Lajos, *Iparféjlödés a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 277; Virgil Birou, „Produse de olărie de la Lipova", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul XVI, nr. 7-9,

în limba germană, a fost tradus și în limba română al cărui exemplar este scris cu caractere chirilice[50]. Protocoalele breslei în această perioadă la fel erau întocmite în limba română. Din conținutul lor reiese faptul că, la un moment dat breasla olarilor număra 180 de membri (meșteri, calfe, ucenici). După datele conscripției din anul 1828, în Lipova existau 108 olari, majoritatea dintre ei locuiau în strada Olarilor („*afnergasse*"), azi strada Mihai Viteazul[51]. Olarii din Lipova au vândut produsele lor pe piața locală și în piețele din Szeged, Pecica, Arad și Timișoara. Transportul acestor mărfuri spre piețele îndepărtate era efectuat cu căruțe și cu vapoarele pe Mureș[52]. Perioada cea mai înfloritoare a acestui centru de olari a fost mijlocul secolului al XIX-lea, când breasla avea 241 de membri.

În anul 1820, în acest târg s-a organizat o *breaslă mixtă*[53], care cuprindea mai mule meserii: *dogari, zidari, dulgheri, tâmplari, lăcătuși, geamgii, pietrari, strungari, tăbăcari de carmazină, tăbăcari de cordovan, măcelari, pantofari, cizmari, pălărieri, curelari, pieptănari, frânghieri, sitari, arămari, fierari, turtari, rotari, tinichigii, brutari, morari, hornari, croitori, năsturari, țesători, cojocari, săpunari, armurieri, argintari și aurari*[54]. Conform Cadastrului Breslelor din Ungaria, aflat la Arhivele

---

1966, pp. 424-438; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, pp. 249-250; Kovách Géza, *Răspândirea meşteşugurilor...*, pp. 13-14; idem, „Stăpânirea habsburgică și destrămarea feudalismului", în *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 171; idem, *Răspândirea breslelor...*, pp. 524-525; Adriana Petrică Onofrei, „Birchiș și Lipova, vechi centre de ceramică bănățeană", în *Tibiscus, etnografie*, 1975, pp. 157-158; Horia Medeleanu, George Manea, „Meşteşuguri artistice ţărăneşti din valea Mureşului de Jos", în *Ziridava* (Arad), 1977, nr. VIII, p. 461; George Manea, „Die Hafnergilde in Lippa", în *Neue Banater Zeitung*, nr. 4 (740) şi nr. 4 (746), 1978; Géza Kovách, *A bánság demográfiai...*, p. 264; Victor Bleahu, *Monografia oraşului Lipova*, Editura Marineasa, Timişoara, 2001, p. 359; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 237; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit.*, pp. 270-271.

[50] Acest document se află la Muzeul Orașului Lipova.

[51] Muzeul Național al Banatului, *Arhiva Societății de Istorie și Arheologie, Anul 1889*, (apud Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 237).

[52] Adriana Petrica Onofrei, *op. cit.*, pp. 157-168.

[53] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 98; idem, *Iparféjlödés a czéhek...*, vol. II, pp. 277-278; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, pp. 249-250; Kovách Géza, *Răspândirea meşteşugurilor...*, p. 14; idem, *Răspândirea breslelor...*, p. 525; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 264; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 240; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 271.

[54] Despre această breaslă comună constituită în anul 1820, cercetătorul Lajos Kakucs, crede că istoricul Kovách Géza în lucrarea *A bánság demográfiai és gazdasági fejlődése (1716-1848)*, Szeged, 1998, p. 264 ar fi datat-o greșit pentru anul 1828. În realitate, este vorba de o greșeală de tipar sau o neatenție a autorului, deoarece în lucrările aceluiași autor, *Răspândirea meşteşugurilor în comunele comitatului Arad în secolele XVII-XIX*, Arad,

Naționale Maghiare din Budapesta se păstrează privilegiile breslelor din anul 1820, 1841 și 1845[55]. În registrul cu repertoriul privilegiilor de bresle publicat de Trostovszky Gabriela, sunt prezentate numai privilegiile din 1820 și 1841[56]. Între anii 1841-1845, aici s-au organizat și alte bresle, ca urmare a privilegiilor primite[57]. În anul 1841, morarii din Lipova au format o breaslă separată[58].

În 1819 s-a format *breasla fierarilor din Sânpetru German*[59]. În 1834 meșterii *tăbăcari, pantofari și opincari din Vinga* înaintează și ei o cerere pentru formarea unei bresle mixte[60]. Statutul editat doar după trei ani, în anul 1837, înglobează numeroase meserii: *tâmplari, țiglari, dulgheri, tinichigii, dogari, bărbieri, năsturari, pantofari, strungari, olari, zugravi, năsturari de haină ungurească, tăbăcari germani, tăbăcari de carmazină, tăbăcari de cordovan, tăbăcari de meșin, hornari, rotari, cuțitari, compactori, fierari, frânghieri, zidari, pălărieri, lăcătuși, croitori, tăbăcari, cojocari, turtari, morari, pantofari, șelari, ceasornicari, brutari, păturari, armurieri, sitari, arămari-căldărari, săpunari, fierari de pinteni, curelari, șubari, țesători, cizmari, geamgii*[61].

În 1846 s-a constituit *breasla mixtă din Zăbrani*[62] care cuprindea: *țesători, fierari, frânghieri, tâmplari, dogari, strungari în lemn, zugravi,*

1974, și în *Ahol Dózsa és Horea Hadai Jártak*, Bucarest, Kriterion Könivkiado, 1976, p. 161 este trecut corect anul de înființare: 1820.

[55] *A magyarországi céhes kezműipar forrásanyagának katasztere*, vol. I-II, 1975-1976 (în continuare prescurtat: Cadastrul II), p. 322.

[56] Trostovszky Gabriella, *op. cit.*

[57] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 98; idem, *Iparféjlödés a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 278; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, pp. 249-250; Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor...*, pp. 14-15; Lajos Kakucs, *op. cit.*, pp. 239-233.

[58] Erich Lammert, *op. cit.*, pp. 16-18; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 241.

[59] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödés a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 289; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 250; G. Kovách, *Răspândirea meșteșugurilor...*, p. 16; idem, *Răspândirea breslelor...*, p. 525; *A bánság demográfiai...*, p. 264; Trostovszky Gabriella, *op. cit.*, p. 174; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 245; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 271.

[60] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, pp. 250-251; Kovách Géza, *Răspândirea breslelor...*, p. 525; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 264; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 271.

[61] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 135; Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor...*, pp. 16-19; idem, *Răspândirea breslelor...*, p. 525; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 246; Trostovszky Gabriella, *op. cit.*, p. 174. Erich Lammert menționează existența unei bresle a morarilor la Vinga încă din 1825, asociată la „Molae banaticae", cu cei din Aradul Nou (vezi Erich Lammert, *op. cit.*, p. 21).

[62] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*…, pp. 86-87; idem, *Iparféjlödés a czéhek…*, vol. II, 1913, p. 265; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 249; Géza Kovách,

rotari, pantofari, croitori, pălărieri, brutari, bărbieri, tinichigii, cojocari, lăcătuși, șelari, olari, croitori de sumane, zidari, dulgheri, compactori, turtari, ceasornicari, sitari-ciurari, pieptănari, aurari-argintari, geamgii, alămari (turnători de țín), săpunari, armurieri și tăbăcari.

La Zădăreni, în 1819 s-a înființat *breasla fierarilor, rotarilor, dogarilor* și *pantofarilor germani*[63]. *Gabriella Trostovszky adaugă la lista meseriașilor și pe tâmplari*[64]. În același an s-a organizat și *breasla tâmplarilor*[65]. În 1843 s-au unit în breaslă, *morarii* care în 1845, solicită forurilor comitatense de a avea breaslă separată, dar cererea lor a fost respinsă[66]. Unele bresle reunesc meșteșugari din mai multe comune vecine. Astfel, meşterii *fierari și rotari* din Frumuşeni, Sânicolaul Mic şi Fântânele aveau o *breaslă comună*[67]. *Dogarii, rotarii, fierarii, săpunarii, pantofarii, croitorii, brutarii, opincarii* din *Aradul Nou, Sânpetru German, Zădăreni şi Frumuşeni aveau și ei o breaslă comună*[68].

Pe la 1370, lemnarii (probabil dulgheri) din Timișoara erau constituiți într-o breaslă[69]. Cei şapte lemnari timişoreni şi starostele lor erau

---

Răspândirea breslelor…, p. 524; idem, *A bánság demográfiai…*, p. 263; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 235; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 271.

[63] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 137; Szádeczky Lajos, *Iparféjlödés a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 323; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 250; Kovách Géza, *Răspândirea breslelor...*, p. 525; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 264; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 244; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 271.

[64] Gabriella Trostovszky, *op. cit.*

[65] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*…, p. 137; idem, *Iparféjlödés a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 323; Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 271.

[66] Marki Sándor, *op. cit.*, vol. II, 1895, p. 857. Morarii din Zădăreni formau o breaslă împreună cu morarii din Aradul Nou, Mureșel și Sânnicolaul Mic (Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 250; Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor...*, p. 16). Detalii despre morarii din Zădăreni, vezi la Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, pp. 244-245.

[67] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 250; Kovách Géza, *Răspândirea meşteşugurilor*…, p. 16; idem, *A bánság demográfiai…*, p. 264; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile...*, p. 245. Trostovszsky Gabriella datează emiterea privilegiului pe anul 1819 și adaugă la lista lui Kovách Géza, pe tâmplarii din Frumușeni și pe morarii din Sânnicolaul Mic (apud Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 245).

[68] Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor…*, p. 16. Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 271.

[69] În 1376 în diverse orașe din Transilvania existau bresle de cuțitari, căldărari, lăcătuși, săbieri, sau arcari (Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 68); Gheorghe Anghel, *Cetăți medievale din Transilvania*, București, Editura Meridiane, 1972, p. 24 și Eleonora Costescu, „Steaguri de breaslă (pictate) în Banat în veacurile XVIII-XIX”, în *Ziridava* (Arad), 1979, nr. XI, p. 817.

plătiţi, în acel an, de către oraş pentru lucrări executate, cu suma de 28 ½ florini[70].

Aşa cum am arătat mai sus, în urma războiului austro-turc dintre anii 1716-1718, Banatul a intrat sub ocupaţia austriacă[71]. Beneficiind de avantajele oferite, în oraşul Timișoara s-au stabilit în timpul construcţiilor de fortificaţii iniţiate de imperiali, un apreciabil număr de meşteşugari[72], solicitând împreună cu cei existenţi, dreptul de-a înfiinţa bresle.

În încercarea de-a se organiza în bresle, meşteşugarii au fost susţinuţi încă de la început de Magistratul oraşului[73]. În acest sens, imediat după constituirea Magistratului, la 1 ianuarie 1718, primii reprezentanţi ai oraşului recent organizat, primarul cu juraţii, cer printre altele şi înfiinţarea de bresle[74]. Printr-un document din 16 mai 1718, meşteşugarii din Timişoara cereau aprobarea înfiinţării breslelor[75].

În 1719, măcelarii şi cizmarii ridică din nou problema înfiinţării breslelor[76]. În vederea rezolvării acestei cereri Camera Aulică a cerut la 4 februarie 1719, informaţii suplimentare din partea Administraţiei bănăţene[77]. Deoarece din primele decenii ale administraţiei habsburgice nu cunoaștem informaţii concrete despre existenţa vreunui statut de breaslă din Banat trebuie să presupunem că atât local, cât şi forurile superioare de la Viena s-au distanţat de ideea înfiinţării unor bresle în Banat. În aprilie 1723, meşteşugarii bănăţeni printr-un memoriu adresat administraţiei timişorene solicită dreptul de-a se organiza în bresle, dar Curtea de la Viena, nu ia în considerare aceste cereri întărind doar privilegiile acordate anterior[78]. Astfel, problema înfiinţării breslelor a rămas deschisă.

În 1727, când solicitarea a fost introdusă din nou pe ordinea de zi a unei şedinţe a Consiliului Administraţiei, contele Claudio Florimund de

---

[70] E. Mályusz, „A mezővárosi fejlödés", în *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században*, Budapest, 1953, p. 136: „Septem carpentariis dedi cuilibet ipsorum III flor. Item magistri eorundem dedi IIII flor. Sumpna denariorum pro carpentarii expensis XXVIII ½ fl.", vezi şi Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 68.

[71] *Istoria Românilor*, vol. VI, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2001, pp. 105-106.

[72] Detalii despre meseriaşii timişoreni, vezi la Gertrude Bardos, *op.cit.*, pp. 101-118.

[73] *Ibidem*, pp. 107-109.

[74] *Ibidem*, p. 107.

[75] Sonja Iordan, *Die kaiserliche Wirtschaftpolitik in Banat 18. Jahrhundert*, München, 1969, p. 47.

[76] Baroti L., *Adattár Délmagyarország XVIII századi Történetéhez*, vol. I, Timişoara, 1893-1896, p. 3.

[77] *Ibidem*.

[78] Aurel Ţintă, *Colonizările habsburgice în Banat, 1716-1740*, Timișoara, Editura Facla, 1972, pp. 126-127.

Mercy, guvernatorul şi generalul comandant al Banatului, a ordonat scoaterea acestui punct „pentru ca să nu fie introdusă nici o breaslă în Banat”[79]. Astfel, în Banat, din motive economice, administrația habsburgică a încercat să stăvilească organizarea meseriașilor în bresle, pentru ca acestea să nu stânjenească în vreun fel dezvoltarea manufacturilor care urmau să aducă venituri mari erariului[80]. Aceasta nu a însemnat însă, că meșteșugarii din Banat nu aveau propriul lor mod de organizare profesională care a condus în cele din urmă la organizarea breslelor[81].

Ca provincie din zona de graniță, Banatul și capitala sa Timișoara, s-au aflat până în anul 1751 sub controlul direct al autorităților militare[82]. În aceste condiții era și firesc că nu s-au aplicat prevederile legii nr. 79 din anul 1715 și reformele elaborate în anii 1732-1733 de către împăratul Carol al VII-lea (Karolingische Handwerksordnung) care au reglementat modul de înființare a breslelor, respectiv al sprijinirii industriei în toate provinciile ereditare ale Imperiului Habsburgic[83]. Reglementările, care chiar dacă au restrâns vechile privilegii ale breslelor mai ales în ceea ce privește limitarea numărului calfelor și al meșterilor, au creat totuși un cadru legislativ adecvat activității breslelor în noile condiții economice ale imperiului[84].

În timpul împărătesei Maria Tereza, autoritățile au depus eforturi mari pentru a găsi soluții în vederea reformării breslelor din toate provinciile imperiului. În cadrul acestei reforme din ordinul împărătesei au fost comasate în anul 1761 toate privilegiile anterioare ale breslelor. În locul acestor privilegii a fost elaborat un statut cu prevederi similare pentru toate breslele[85].

În ciuda reglementărilor aduse de către Curtea de la Viena, care fără îndoială au limitat substanțial vechile privilegii ale breslelor din imperiu, în cazul Banatului, meșterii locali depuneau în continuare eforturi susținute pentru organizarea breslelor[86]. Astfel în anul 1719 s-a format *breasla brutarilor, măcelarilor, cizmarilor, fierarilor, rotarilor, strungarilor, olarilor, tâmplarilor și aurarilor*[87]. În anul 1726 este amintit privilegiul

---

[79] Szentklaráy Jenö, *Mercy kormányzata a Temesi Bánságban Újabb részletek Délmagyarország XVIII. századi törtnetéhez, Budapest*, 1909, p. 11.
[80] Aurel Țintă, *op. cit*., pp. 126-127.
[81] Detalii la Milleker Felix, *Geschichte des Gewerbes im Banat, 1716-1919*, Wien, 1949.
[82] Detalii la Lajos Kakucs, *op. cit*., pp. 22-23.
[83] *Ibidem*, p. 22.
[84] Kaszas Marianne, *Céhek, ipartársulatok, ipartestületek iratai*, Budapest, 1996, pp. 8-9.
[85] *Ibidem.*
[86] Lajos Kakucs, *op. cit*., p. 23.
[87] Milleker Felix, *Geschichte des Gewerbes*, p. 34; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 262; Lajos Kakucs, *op. cit*., p. 133.

breslei ţesătorilor[88]. În acest sens, trebuie văzută și cererea comună a meșteșugarilor și a magistratului orașului din anul 1763 privind înființarea breslelor[89], dar respinsă de împărătească[90]. În anul 1764, s-a înființat *breasla cizmarilor*[91], iar în 1780 *breasla curelarilor*[92].

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, în contextul reformării breslelor existente statutele breslelor din Timişoara sunt schimbate rând pe rând şi reîntărite, organizându-se noi bresle. Astfel, până la Revoluţia din 1848, în Timişoara, breslele şi breslaşii obţin noi privilegii[93]. Primele statute au fost eliberate încă din anul 1813. Astfel, în acest an a luat ființă o breaslă comună a meseriilor de *lăcătuşi, ceasornicari, armurieri, fierari de pinteni, turnători de plumb,* dar care se pare că s-a dizolvat repede[94].

În anul 1815, s-au organizat în bresle: *tăbăcarii germani şi mănuşarii*[95], *tăbăcarii maghiari*[96], *croitorii germani*[97], *croitorii maghiari*[98], *zidarii, pietrarii, dulgherii, ţiglarii, pietrarii de stradă*[99], *brutarii, morarii,*

---

[88] La Kovách Géza, *Răspândirea breslelor*..., p. 528, apare ca dată de înființare a breslei țesătorilor din Timișoara, anul 1727. La același autor, în lucrarea *A bánság demográfiai*..., p. 262, apare anul 1726*;* vezi și Lajos Kakucs, *op. cit*., p. 133.

[89] Gertrude Bardos, *op. cit*., p. 108.

[90] *Ibidem*, p. 28.

[91] Kovách Géza *A bánság demográfiai*..., p. 262*;* Lajos Kakucs, *op. cit*., p. 133.

[92] *Ibidem*.

[93] Vezi Miletz János, „Temesvári cehek", în *TRET*, Temesvár, 1/1875.

[94] Detalii vezi la Szádeczky Lajos, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 314 și Kakucs Lajos, „Expoziția Breslele din Banat", în *Revista muzeelor și monumentelor, muzee*, anul XX, 1983, nr. 6, pp. 21-22.

[95] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 129; idem, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 314; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi*..., p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 528. idem, *A bánság demográfiai*..., p. 262; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile*…, p. 133.

[96] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi*..., p. 251; Géza Kovách*, Răspândirea breslelor*..., p. 528; idem, *A bánság demográfiai*..., p. 262; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile*…, p. 133.

[97] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi*..., p. 251; Géza Kovách*, Răspândirea breslelor*..., p. 528.

[98] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 129; idem, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 314; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi*..., p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 528; idem, *A bánság demográfiai*..., p. 262.

[99] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 129; idem, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 313; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi*..., p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 528. Dublura privilegiului este păstrată la Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale. Diferența față de cea de la Arhivele Naționale Maghiare din Budapesta constă că exemplarul din Timișoara, pe lângă meseriile enumerate de Géza Kovách, amintește și de hornari (Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile*…, p. 134).

turtarii[100], *croitori de ţundră, şubarii*[101], *tâmplarii, confecţionerii de instrumente muzicale şi de instrumente ingineреşti*[102], *rotarii şi fierarii*[103], *geamgii, pieptănarii, strungarii, sitarii şi lumânărarii*[104], *lăcătuşii*[105], *tâmplarii de mobilă, ceasornicarii, fierarii de pinteni, armurierii, alămarii, confecţionerii de pile, turnătorii de clopote*[106], *pălărierii*[107], *curelarii de*

[100] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 129; idem, *Iparféjlödés és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 313; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 262; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile*, p. 134.

[101] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 129; idem, *Iparféjlödés és a czéhek...*, II, 1913, p. 314; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 262; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 134. Izvoarele istorice documentare, datele cancelariilor domnești conțin informații prețioase referitoare la comerțul cu miere și ceară între ținuturile românești și unele centre europene.

[102] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 262; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 134.

[103] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528. Privilegiul breslei rotarilor și fierarilor se păstrează la Arhivele Naţionale Maghiare din Budapesta, iar exemplarul al doilea la Muzeul Național al Banatului din Timişoara. Acest exemplar a fost semnat de împăratul Francisc I, de Erdődy József şi Bánffy Zsigmond, la data de 25 august 1815, la Paris şi a fost înregistrat la şedinţa Comitatului Timiş la data de 2 septembrie 1817, de către Desseffy Antal (Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 135).

[104] Privilegiul acestei bresle este păstrat la Arhivele Naţionale Maghiare din Budapesta. Exemplarul al doilea, păstrat la Secţia de Istorie a Muzeului Național al Banatului, a fost semnat de împăratul Francisc I, Koháry Ferenc şi Nádasdy Ferenc, la data de 25 august 1815, la Paris şi înregistrat la şedina Comitatului Timiş, de către notarul Strassinger Antal, la data de 4 noiembrie 1818.

[105] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 263; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 136.

[106] Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 263. Un act privilegial se păstrează la Muzeul Național al Banatului, semnat de împăratul Francisc I, Koháry Ferenc şi Bánffy Zsigmond, la data de 25 august 1815, la Paris şi înregistrat la şedinţa Comitatului Timiş, la 14 decembrie 1818 (Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 136).

[107] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 129; idem, *Iparféjlödés és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 313; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 136.

[107] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 263; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 136.

[107] Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; Privilegiul breslei pălărierilor se păstrează la Arhivele Naţionale Maghiare din Budapesta şi la Serviciul Judeţean Timiş al

centură, năsturarii[108], *curelarii, şelarii, frânghierii*[109], *aurarii şi argintarii, tinichigii, giuvaerarii, arămarii*[110].

Breasla tăbăcarilor albi s-a format în anul 1815, dar exemplarul privilegiului păstrat eliberat în acelaşi an, a fost acordat, tăbăcarilor roşii („Vulgo Rothgärber")[111]. În acelaşi an (1815), hornarii împreună cu zidarii, cioplitorii în piatră, dulgherii, ţiglarii şi pavatorii de străzi s-au unit într-o breaslă comună[112]. În anul 1816 se formează *breasla opincarilor*[113]. În anul 1817 se organizează în *breaslă tăbăcarii albi* (de meşin)[114], *tăbăcarii de cordovan (vulgo Kordovaner)*[115], *cojocarii germani*[116], *cizmarii*[117], *cojocarii*

Arhivelor Naţionale. Exemplarul din Timişoara a fost semnat la 25 august 1815, la Paris de împăratul Francisc I şi Koháry Ferenc. Actul privilegial este legat în catifea roşie are 4 pagini de manuscris în limba latină şi 8 pagini tipărite în limba germană. A fost prezentat şi înregistrat la şedinţa Comitatului Timiş la data de 14 decembrie 1818 (Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 136).

[108] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről…*, p. 129, idem, *Iparféjlödés és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 313, Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi…*, p. 251, Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528, Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 137.

[109] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251, Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528

[110] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; Köszeghy Elemér, *Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig*, Budapest, 1936, pp. 352-353; Privilegiul breslei aurarilor, căldărarilor şi tinichigiilor din Timişoara este păstrat la Secţia de Istorie al Muzeului Național al Banatului. Acest act a fost semnat la data de 25 august 1815, la Paris de împăratul Francisc I, Koháry Ferenc şi Bánffy Zsigmond (Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 137).

[111] Vezi Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528. Exemplarul din Timişoara a fost semnat de Francisc I, Erdödy József şi Kelcz Ádám la data de 15 august 1815, la Paris şi a fost înregistrat în şedinţa Comitatului Timiş la data de 2 februarie 1817. Acest act nu păstrează pecetea atârnată (Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 135).

[112] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödés és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 279; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528, Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 191.

[113] Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528.

[114] *Ibidem*; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 263.

[115] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödés és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 314; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528, idem, *A bánság demográfiai...*, p. 263; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 137.

[116] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251; Géza. Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528; idem, *A bánság demográfiai...*, p. 262.

[117] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről...*, p. 129; idem, *Iparféjlödés és a czéhek...*, vol. II, p. 314; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 528.

şi mănuşarii[118], iar în anul următor *măcelarii* şi *pescarii*[119]. *Breasla săpunarilor* s-a organizat în anul 1828[120], *breasla olarilor* în 1829[121], iar *breasla cârnăţarilor* în 1835[122]. În anul 1839, s-a organizat *breasla ciorapciilor, ţesătorilor de pânză, postăvarilor, confecţionerilor de dantele şi paspol*[123]. În acelaşi an s-a (re)organizat *breasla hornarilor*[124] etc.

La Vârșeț[125], în anul 1772 *căldărarii* și *turnătorii de plumb*, în anul 1776 *cizmarii* și la sfârșitul secolului al XVIII-lea *cojocarii și croitorii*, s-au unit într-o breaslă[126]. În 1817 s-a înființat următoarele bresle: *breasla săpunarilor*[127], *breasla cojocarilor maghiari și germani și geamgiilor*[128], *breasla brutarilor, turtarilor, morarilor și hornarilor*[129], *breasla croitorilor*

---

[118] În lucrarea cercetătoarei Gabriella Trostovszky este prezentată breasla comună a cizmarilor, argăsitorilor, cojocarilor și pantofarilor (apud Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 138).

[119] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*…, p. 129; idem, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 314; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi…*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 528; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 138. O copie a diplomei în limba germană păstrată la Serviciul Judeţean Timiş al Arhivelor Naţionale ne informează că originalul semnat la 21 mai 1835, de împăratul Ferdinand I, era destinat cârnăţarilor şi afumătorilor de carne din Timişoara (Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 138). În lucrarea Gabriellei Trostovszky, *op. cit.*, breasla este menţionată în combinaţia măcelarilor şi afumătorilor de carne.

[120] Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 138.

[121] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről…*, p. 129; idem, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 314; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi…*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 528; idem, *A bánság demográfiai*..., p. 263.

[122] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*…, p. 129; idem, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 314; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi…*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 528. idem, *A bánság demográfiai*..., p. 263; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 138.

[123] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről…*, p. 129; idem, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 314; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi…*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 528; idem, *A bánság demográfiai*..., p. 263; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 138.

[124] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi…*, p. 251; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 528.

[125] Localitate în Serbia.

[126] Milan Miloșev, *op. cit.*, p. 175; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 248.

[127] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*…, p. 135; idem, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, p. 321; *Cadastrul*, II, p. 323; Kovách Géza, *A bánság demográfiai*..., p. 264; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile*..., p. 249.

[128] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi…*, p. 250; Kovách Géza, *A bánság demográfiai*..., p. 264; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 249.

[129] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi…*, p. 250; Kovách Géza, *A bánság demográfiai*..., p. 264; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 249.

de sumane[130], *breasla croitorilor germani, croitorilor de sumane, vopsitorilor, năsturarilor, pieptănarilor, pălărierilor și cojocarilor*[131], *breasla plăpumarilor, croitorilor de sumane și trăistari*[132], *breasla tăbăcarilor de carmazin, măcelari, curelari, pantofari și șelari*[133], *breasla dogarilor, ceasornicarilor, frânghierilor și strungarilor*[134], *breasla bărbierilor și trăistarilor*[135], *breasla croitorilor maghiari și a fierarilor de cuțite*[136], *breasla cizmarilor, tăbăcarilor și opincarilor*[137], *breasla fierarilor, rotarilor, fierarilor de topoare, confecționeri de pile și fierarilor de cuie*[138], *breasla zidarilor, țiglarilor, dulgherilor, tâmplarilor, lăcătușilor, cioplitorilor de piatră, geamgii*[139]. În anul 1825 s-a constituit *breasla negustorilor*[140], iar în 1830 *breasla morarilor, tăbăcarilor, curelarilor și șelarilor*[141].

3. Comitatul Torontal

Începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea în diferite localități ale acestui comitat se formează bresle.

În Alibunar[142], *breasla grănicerilor* s-a înființat în anul 1835[143]. La Becicherecul Mare[144] (Zrenjanin) s-au eliberat mai multe diplome pentru

---

[130] *Cadastrul*, II, p. 323; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 249.
[131] Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 264; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 249.
[132] *Ibidem*.
[133] *Ibidem*.
[134] Kovách Géza, A *bánság demográfiai..*, p. 265. După Felix Milleker, cei 26 de dogari din Vârșeț au părăsit în anul 1818 breasla comună, înființând o breaslă separată, vezi Felix Milleker, *Werschetz*, Bd. I, p. 327, apud Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 250.
[135] Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 265; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 250.
[136] Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 265; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile*, p. 251.
[137] *Ibidem*.
[138] *Ibidem*.
[139] Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 265; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 250.
[140] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödés a czéhek…*, vol. II, 1913, p. 320; *Cadastrul*, II, p. 323; Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 265; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 250.
[141] Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 265; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 250.
[142] Localitate în Serbia.
[143] Milan Miloșev, „Die Zünfte in der Dorfen des Banats*”*, în *Rad Vojvodanskij Muzeja*, Novi Sad, 10, 1961, S. 175.
[144] Localitate în Serbia.

bresle[145]. În anul 1801 s-a format breasla comună care unea pe *meșterii croitori, sumănari, năsturari și plăpumari*[146]. În 1816 s-a format *breasla cizmarilor*[147]. În anul 1818 s-au constituit: *breasla pantofarilor, frânghierilor și pieptănarilor*[148]*; breasla cizmarilor, tăbăcarilor, curelarilor și păturarilor; breasla zidarilor, dulgherilor, pietrarilor; breasla zidarilor și dulgherilor; breasla cizmarilor, opincarilor, curelarilor și tăbăcarilor; breasla tâmplarilor, lăcătușilor, geamgiilor, sitarilor, strungarilor, tinichigiilor și armurierilor; breasla dogarilor, rotarilor, fierarilor și șelarilor; breasla cojocarilor, tăbăcarilor și berarilor; breasla frânghierilor, pantofarilor și pieptănarilor*[149]. În anul 1821 s-a format *breasla negustorilor*[150], și în anul 1826 *breasla opincarilor*[151]. În 1828 s-a format *breasla tăbăcarilor*[152]. În același an (1828) s-a format *breasla fierarilor și fierarilor de securi*[153]. La Beodra (înglobată în Novo Miloševo[154]) *breasla comună* s-a format în anul 1847[155].

În 1840 la Beşenova Veche (azi Dudeştii Vechi) s-a înființat o *breaslă comună* care reunea: *cizmari, fierari, rotari, tăbăcari, curelari, frânghieri, geamgii, dogari, tâmplari, croitori, sumănari, cofetari, măcelari,*

---

[145] Detalii despre aceste diplome de privilegii,vezi la Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, pp. 278-279.

[146] Rajka Grubity, *Zanatu u zanatlije proslosti Zrenjanina*, Zrenjanin, 2002, p. 49; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 278.

[147] Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 266*;* Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 279.

[148] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödés a czéhek…*, vol. II, 1913, p. 284; Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 266; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile*, p. 279.

[149] Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 266.

[150] La Szádeczky Lajos, *Iparféjlödés a czéhek…*, vol. II, 1913, p. 284, breasla negustorilor s-a format în anul 1822, la Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 254, în 1821, la Kovách Géza, în 1821 (*A bánság demográfiai...*, p. 266), iar la Lajos Lakucs, în 1820 (*Breslele, manufacturile…*, p. 280).

[151] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödes és a czéhek...*, vol. II, 1913, p. 284; Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 266; Trostovszky Gabriella, *op. cit.*, Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 280.

[152] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödes és a czéhek...*, II, 1913, p. 284; Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 266; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 280.

[153] Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 266. După Szádeczky, Eperjessy, Kakucs și Trostovszky emiterea privilegiului datează din anul 1830; vezi Szádeczky Lájos, *A czéhek történetéről…*, p. 103; Eperiessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 254; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 280; Trostovsky Gabriela, *op. cit*.

[154] Localitate în Serbia.

[155] Eperiessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 253: Kovách Géza, *A bánság demográfiai...*, p. 265*;* Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 266.

pantofari, olari, săpunari și *bărbieri*[156]. La Cenad s-a constituit în 1815, *breasla cizmarilor şi pantofarilor*[157].

La Checea, în 1827 s-a înfiinţat o *breaslă mixtă*[158]. *Breasla* de la Comloşul Mare, organizată în 1824, cuprindea următoarele meşteşuguri: *măcelari, morari, ţesători, şelari, curelari, tâmplari, dogari, lăcătuşi, rotari, pantofari, fierari, pălărieri, frânghieri, brutari, năsturari, geamgii, zidari, pantofari, dulgheri, zugravi, tăbăcari, păturari, cofetari, arămari, bărbieri, tinichigii, ţesători, ţiglari, săpunari, strungari în lemn, cojocari*[159]. În 1827 s-a format *breasla cizmarilor*[160].

La Franyova (Vranjevo[161], înglobată la Novi Bečej) *breasla comună* organizată în 1828, unea pe meșterii *frânghieri, cojocari, sumănari, cizmari, pantofari, năsturari, zidari, dulgheri, tâmplari, lăcătuși, rotari, fierari, dogari, geamgii, țesători de pânză, măcelari, săpunari, curelari și hornari*[162].

O diplomă imperială din anul 1823 permite organizarea meseriaşilor în *bresle* şi la Jimbolia (Hatzfeld)[163], când s-au constituit patru bresle: 1. *Breasla pantofarilor, pălărierilor, tăbăcarilor, vopsitorilor, turtarilor, sitarilor și măcelarilor*; 2. *Breasla zidarilor, dulgherilor, lăcătușilor, geamgiilor, armurierilor, strungarilor, tinichigiilor, morarilor și argintarilor*; 3. *Breasla fierarilor, rotarilor, fierarilor de cuie, frânghierilor,*

---

[156] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 109; idem, *Iparféjlödes és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 291; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 253; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 526; idem, *A bánság demográfiai* ..., p. 265; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 266.

[157] Szádeczky Laios, *Iparféjlödés a czéhek…*, vol. II, 1913, p. 251.

[158] Kovách Géza, *A bánság demográfiai*..., p. 265; vezi și Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 273.

[159] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 94; idem, *Iparféjlödes és a czéhek*..., vol. II, 1913, pp. 273-274; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 254; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 526; Gabriella Trostovszky adaugă la breasla comună pe opincari și olari (Gabriella Trostovszky, *op. cit.*); Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 274).

[160] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 94; idem, *Iparféjlödes és a czéhek*..., p. 274; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 254; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 526; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 274.

[161] Localitate în Serbia.

[162] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödes és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 260; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 253; Kovách Géza, *A bánság demográfiai*..., p. 265; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 266.

[163] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 139; idem, *Iparféjlödes és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 325; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 253, Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 526; idem, *A bánság demográfiai*..., p. 265; Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *op. cit.*, p. 117; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 304.

curelarilor, şelarilor, dogarilor, brutarilor şi săpunarilor; 4. *Breasla croitorilor, cizmarilor, cojocarilor, mănuşarilor, pieptănarilor, compactorilor, ţesătorilor şi năsturarilor*. În anul 1843 se organizează şi *breasla negustorilor*[164].

În anul 1819, la Kikinda[165] s-au format 7 bresle: breasla *bărbierilor, măcelarilor, tăbăcarilor, săpunarilor, curelarilor, perierilor şi şelarilor; breasla lăcătuşilor; breasla cizmarilor şi pantofarilor; breasla şelarilor; breasla croitorilor, sumănarilor şi năsturarilor; breasla cojocarilor, frânghierilor, pălărierilor, turtarilor, ţesătorilor, dogarilor, brutarilor şi vopsitorilor de textile; breasla fierarilor, rotarilor, tâmplarilor, lăcătuşilor, zidarilor, dulgherilor, geamgiilor, tinichigiilor, argintarilor, olarilor şi armurierilor*[166]. În 1820 s-a înfiinţat *breasla armurierilor*[167].

La Kovin[168] *breasla* comunităţii militare s-a înfiinţat în anul 1832 şi funcţiona probabil ca o filială a Lăzii Principale a Regimentului de graniţă Germano-Bănăţean nr. 12 cu sediul în Panciova[169].

În Pardanj (Meda/Medja[170]) o *breaslă comună* s-a format în anul 1837 unind meşterii *frânghieri, tăbăcari, tâmplari, tăbăcari albi, curelari, sumănari, cizmari, măcelari, săpunari, croitori, rotari, fierari de pinteni, potcovari, olari, ţesători, vopsitori, geamgii, dogari, bărbieri şi năsturari*[171].

La Lenauheim (fost Csatád) în 1846 s-a constituit o *breaslă mixtă*[172]. La Lovrin s-a organizat în 1839 o *breaslă comună* care reunea: *tâmplari, fierari, lăcătuşi, dulgheri, zidari, morari, dogari, bărbieri, măcelari, tăbăcari, şubari, împletitori de ciorapi, geamgii, pantofari, cizmari, rotari, croitori, frânghieri, curelari, şelari, tinighigii, ţesători şi*

---

[164] La Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 139; idem, *Iparféjlödes és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 325, breasla negustorilor s-a format în anul 1844. La Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 254, Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 526 şi Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 304, breasla s-a înfiinţat în 1843.

[165] Localitate în Serbia.

[166] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödes és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 285; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, pp. 254-255; Kovách Géza, *A bánság demográfiai*..., p. 266; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, pp. 285-286.

[167] Szádeczky Lajos, *Iparféjlödes és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 285.

[168] Localitate în Serbia.

[169] Detalii vezi la Milan Miloşev, *op. cit.*, p. 175; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 301.

[170] Localitate în Serbia.

[171] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 111; idem, *Iparféjlödes és a czéhek*..., p. 293-294; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor...*, p. 526; idem, *A bánság demográfiai*..., p. 267: Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 300.

[172] Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 253; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 526; idem, *A bánság demográfiai*..., p. 265; Lajos Kakucs, *op. cit.*, p. 267.

năsturari[173]. La Melence (Melenci[174]) s-a înființat conform cererii meșterilor[175], o *breaslă comună* în anul 1834 (?)[176].

În anul 1837 s-a înființat o breaslă comună la Módoș (Jaša Tomić[177]) care unea *dulgheri, zidari, pietrari, cojocari, frânghieri, lăcătuși, opincari, fierari, căldărari, rotari, tâmplari, croitori, bărbieri, năsturari, cizmari, pantofari, sumănari, brutari, dogari, tinichigii, vopsitori de textile, țesători, geamgii, săpunari, tăbăcari, măcelari, aurari, turtari și șelari*[178]. La Mokrin[179] în 1846 s-a constituit *breasla cizmarilor, cojocarilor, croitorilor, fierarilor, rotarilor, tâmplarilor, bărbierilor, tăbăcarilor, țesătorilor, turtarilor și frânghieri*[180].

În anul 1822 s-a organizat *breasla comună* din Novi Bečej[181] (Törökbecse) care unea meșterii: *croitori, cizmari, pantofari, năsturari, frânghieri, fierari, rotari, lăcătuși, șelari, curelari, tăbăcari, geamgii, țesători, constructori (reparatori) de vapoare, zidari, pălărieri, dogari, bărbieri, săpunari, cojocari și opincari*[182].

Breasla comună din Pancevo[183](Panciova) s-a înființat în anul 1794[184]. *Breasla hornarilor* din localitate este atestată din anul 1819[185], iar *breasla bărbierilor* din 1841[186].

---

[173] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 98; idem, *Iparféjlödes és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 278; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 526; idem, *A bánság demográfiai*..., p. 266; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 275.

[174] Localitate în Serbia.

[175] Vezi *Cadastrul*, II, p. 366.

[176] La Kovách Géza, breasla mixtă din Melenci s-a format în anul 1843 (Kovách Géza, *A bánság demográfiai*..., p. 266). Lajos Kakucs, o datează cu probabilitate ca fiind înființată în anul 1834 (Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 276).

[177] Localitate în Serbia.

[178] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről…*, p. 102; idem, *Iparféjlődes és a czéhek*..., vol. II, 1913, pp. 282-283; Kovách Géza, *A bánság demográfiai*..., p. 266; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 276.

[179] Localitate în Serbia.

[180] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről…*, p. 102; idem, *Iparféjlődes és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 283; Kovách Géza, *A bánság demográfiai*..., p. 266; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, pp. 276-277.

[181] Localitate în Serbia.

[182] Kovách Géza, *A bánság demográfiai*..., p. 267; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 301.

[183] Localitate în Serbia.

[184] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről…*, p. 111; *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p . 293; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, pp. 291-292.

[185] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 111; idem, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 293; Trostovszky Gabriella, *op. cit.*, p. 156; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 292.

În anul 1846 s-a înfiinţat o *breaslă mixtă* la Teremia Mare (Marienfeld) în care intrau: *fierari, rotari, tâmplari, dogari, lăcătuşi, croitori, năsturari, cizmari, pantofari, bărbieri, morari, frânghieri, cojocari, curelari, ţesători, măcelari, tinichigii, strungari, zidari, dulgheri, pieptănari, ciorapcii şi pălărieri*[187].

În 1840 s-a constituit *breasla mixtă din Peciul Nou*, în care intrau: *lăcătuşi, tâmplari, bărbieri, fierari, frânghieri, şelari, pantofari, rotari, dulgheri, dogari, brutari, pieptănari, croitori, cizmari, vopsitori, tinichigii, ţesători, geamgii şi strungari în lemn*[188]. În 1845 s-a organizat *breasla mixtă* din Periam care reunea: *vopsitori, tăbăcari, turtari, strungari, tâmplari, fierari, lăcătuşi, cojocari, frânghieri, rotari, pantofari, croitori, morari, zidari, sitari, geamgii, pieptănari, năsturari, dogari, tinichigii, sumănari şi bărbieri*[189].

La Biserica Albă (Bela Crkva[190]) s-a înfiinţat o breaslă comună în anul 1777[191], iar la Glogonj[192] breasla înfiinţată în anul 1845 era afiliată breslelor din Panciova[193].

La Sânnicolaul Mare în anul 1821 s-au organizat şase *bresle ale meşteşugarilor*[194]: 1. *Breasla pantofarilor, tăbăcarilor, şelarilor, ciorapcii, frânghieri, pălărieri, vopsitori, de textile şi ţesători;* 2. *Breasla cizmarilor*; 3. *Breasla rotarilor, dogarilor, fierarilor, tâmplarilor, lăcătuşilor,*

---

[186] *Cadastrul*, II, p. 391; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 292.

[187] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 107; idem, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 288; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 255. La Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 526, breasla figurează ca dată de înfiinţare anul 1846, iar la idem, *A bánság demográfiai*..., la p. 267, breasla apare că s-a înfiinţat în 1821; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 290.

[188] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 131; idem, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 317; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 255; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 526; idem, *A bánság demográfiai*..., p. 267; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 303.

[189] Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., pp. 112-113; idem, *Iparféjlödés a czéhek…*, vol. II, 1913, p. 295; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 255; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., p. 526; idem, *A bánság demográfiai*..., p. 267; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 300.

[190] Localitate în Serbia.

[191] Milleker Felix, *Geschichte des Gewerbes*, p. 20; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 269.

[192] Localitate în Serbia.

[193] Milan Miloșev, *op. cit.*, pp. 14-17.

[194] Vezi Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről*..., p. 105; idem, *Iparféjlödés és a czéhek*..., vol. II, 1913, p. 286; Eperjessy Géza, *Mezővarosi és falusi...*, p. 255; Géza Kovách, *Răspândirea breslelor*..., pp. 526-527; idem, *A bánság demográfiai*..., p. 267; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 288.

armurierilor, zidarilor, dulgherilor, geamgiilor, tinichigiilor, olarilor, aurari-argintari, ceasornicari, alămari și strungari. 4. *Breasla croitorilor și sumănarilor;* 5. *Breasla Cojocarilor;* 6. *Breasla turtarilor, morarilor, brutarilor, măcelarilor, confecționerilor de perii, săpunarilor, tăbăcarilor, și bărbierilor*. În 1859 s-a format *breasla turtarilor*[195]. O *breaslă comună* s-a organizat în anul 1846, la Újszeged[196].

Studiindu-se componența breslelor din vestul României, s-a ajuns la concluzii interesante, atât cu privire forma breslelor, cât și la gama largă a meseriilor şi, în general, la tehnica lor. Astfel, s-a observat că în unele localităţi, chiar exceptând aşezările mari ca Timişoara, Arad, Oradea, Carei, Satu Mare, Baia Mare etc., meşterii aparținând unei singure meserii îşi formează bresle separate, independente, ca *cizmarii din Sântana, Salonta, Diosig, Săcuieni, cojocarii din Şimleul Silvaniei, olarii din Lipova, morarii din Aradul Nou* etc.[197]. După toate probabilitățile, această stare de lucruri depindea de numărul meșterilor. În alte locuri, însă, unde numărul meşteşugarilor pe ramuri meşteşugăreşti era redus, se formează *bresle mixte*. În 1817 de exemplu, breasla din Ciacova reunea 16 meserii diferite, în 1842 breasla mixtă din Deta, integra 22, la Zăbrani 35, la Lipova 35, la Vinga 47, la Comloşul Mare 31, la Lovrin 25, la Teremia Mare 24, la Periam 23 meserii[198]. Unele date vorbesc însă despre un număr mare de meseriaşi cuprinşi în bresle. De pildă se ştie că breasla olarilor din Lipova cuprindea peste 180 de membri (meșteri, calfe și ucenici)[199].

Pe de altă parte, se observă cooperarea unor meşteşugari din comunele apropiate: Pâncota-Șiria, Ghioroc - Cuvin - Păuliș, Zădăreni - Fântânele - Aradul Nou etc. Anumite meşteşuguri devin specialităţi locale precum *morăritul din Mureşel*, *pălărierii din Timişoara etc.*[200]. Unele date vorbesc despre un număr mare de meseriaşi cuprinşi în bresle. De-a lungul existenței breslelor s-au observat unele schimbări în funcțiile lor interne, mai ales cele politice și militare care în condițiile statului absolutist au devenit inutile.

---

[195] *Cadastrul*: II, p. 325; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 288.

[196] Localitate în Ungaria; *Cadastrul*, II, p. 326; Eperjessy Géza, *op. cit.*, p. 255; Géza Kovách , *A bánság demográfiai*..., p. 267; Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile…*, p. 303.

[197] Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor*..., p. 19; idem, *Răspândirea breslelor*..., p. 532.

[198] Idem, *Răspândirea breslelor rurale*..., p. 532; idem, „L'artisanat dans les villes de la partie occidentale de la Roumanie à la fin du XVIII-e et au debut du XIX-e siècle", în *II. Symposium International de l'Histoire de l'Artisanat, Veszprém 21-26.8.1982*, Veszprém 1983, p. 51.

[199] Idem, *Răspândirea meșteșugurilor*..., p. 13.

[200] Idem, *Răspândirea breslelor rurale*…, p. 532.

Meșteșugărimea din bresle a fost grupată în următorul fel: I. *Meșteșuguri legate de agricultură* (fierari, rotari, frânghieri, curelari, dogari, șelari, arămari etc.); II. *Meșteșuguri legate de construcții* (zidari, dulgheri, geamgii, tâmplari, lăcătuși etc.); III. *Meșteșuguri legate de îmbrăcăminte* (tăbăcari, cizmari, pantofari, cojocari, țesători, croitori, pălărieri, năsturari, vopsitori de textile etc.); IV. *Meșteșuguri legate de alimentație* (morari, măcelari, brutari, turtari, etc.); V. *Alte meserii* (săpunari, bărbieri, compactori, armurieri, ceasornicari, aurari și argintari etc.)[201].

Preponderența meseriilor legate de îmbrăcăminte-încălțăminte, de gospodării țărănești, de construcții, care își procură materiile prime din agricultură *confirmă îndeosebi caracterul agrar al ținutului studiat*[202]. În consecință, se dezvoltă în special meseriile ale căror materii prime erau asigurate de gospodăriile țărănești sau cele alodiale. Cele mai multe bresle sătești se concentrează tocmai în partea de șes a Banatului, zona Aradului, unde agricultura era mai avansată[203].

Desființarea breslelor s-a făcut în diferite faze în secolul al XIX-lea, începuturile având loc în provinciile cuprinse în Imperiul Habsburgic. Deși *Regulamentul din 1 mai 1860*, cu privire la meșteșugari, recunoscut pentru toate provinciile imperiului, incluzând și Transilvania și Banatul, prevedea, desființarea vechilor bresle, aceste asociații s-au mai menținut un timp funcționând după vechile statute. Numai ca urmare a publicării *Legii industriei din 1872*[204] breslele și-au încetat existența, activitatea lor fiind luată și continuată de asociațiile meșteșugărești, corporații, reuniuni și societăți, urmașe ale breslelor. De la breslele din Banat s-au păstrat numeroase documente[205], dar și însemne specifice precum: steaguri[206], lăzi de bresle, sigilii[207], copacul de fier[208] și alte mărturii istorice.

---

[201] Idem, *A bánság demográfiai...*, p. 355.
[202] Idem, *Răspândirea breslelor...*, p. 535.
[203] *Ibidem.*
[204] Vezi *Az uj ipartörvény* (Szentesitést nyert 1872 évi februárius hó 27 én), Pest, 1872.
[205] A se vedea Lajos Kakucs, *op. cit*.
[206] Vezi Eleonora Costescu, *op. cit*., pp. 817-820. Pentru lucrări recente, vezi Augustin Mureșan, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Bibliografia vexilologiei românești*, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2018 (Cap. VI, Lucrări despre steaguri de bresle, pp. 62-64).
[207] Vezi Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *Bibliografia sigilografiei românești*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019, (cap. VII, Sigilii de bresle și instituții moderne, pp. 74-100).
[208] Florin Medeleț, „Copacul de fier din Timișoara", în *Analele Banatului, Arheologie-istorie*, 1998, nr. VI, pp. 665-671; vezi și Uzsoki András, „A vastúskóról", în *A neprajzi Múseum Füzetei*, Budapest, 1970, pp. 165-172.

BIBLIOGRAFIE

A magyarországi céhes kezműipar forrásanyagának katasztere, I-II, Budapest, 1975-1976.

Az uj ipartörvény (Szentesitést nyert 1872 évi februárius hó 27 én), Pest, 1872.

Anghel, Gheorghe, *Cetăți medievale din Transilvania*, București, Editura Meridiane, 1972.

Bardos, Gertrude, „Din viața meseriașilor timișoreni", în *Studii și articole de istorie*, III, 1961, pp. 101-119.

Boroș, Ioan, *Repertoriul istoric al oraşului Lugoj (1332-1880)*, lucr. mss.

Baroti, L., *Adattár Délmagyarország XVIII századi Történetéhez*, I, Timişoara, 1893-1896.

Bărbulescu-Wallner, Luminița, „Documente inedite privind existenţa şi evoluţia breslelor din Lugoj în secolul al XIX-lea", în *Banatica* (Reşiţa), X, 1990, pp. 289-296.

Birou, Virgil, „Produse de olărie de la Lipova", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul XVI, 1966, nr. 7-9, pp. 424-438.

Bleahu, Victor, *Monografia oraşului Lipova*, Editura Marineasa, Timişoara, 2001.

Borovszky, Samu, *Temes vármegye*, f. a.

Büchl, Anton, *Geschichte der Stadt Detta, bis 1900*, München, 1979.

Costescu, Eleonora, „Steaguri de breaslă (pictate) în Banat în veacurile XVIII-XIX", în *Ziridava* (Arad), 1979, nr. XI, pp. 817-822.

Ehrler, Jakob Johann, *Banatul de la origini și până acum (1774)*, ediție îngrijită de Costin Feneșan și Volker Wollmann, Timișoara, 2000.

Eperjessy, Géza, „A mezővárosok és falusi céhek kialakulása és bomlása az Alföldön és Dunántulon", în *Szazadok*, 5, 1963.

Idem, *Mezővarosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686-1848)*, Budapest, 1967.

Feneșan, Costin, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716-1778*, Timișoara, 1997.

Idem, „«Rânduiala» din 1833 a Breslei Unite a meşteşugarilor din Caransebeş şi de pe teritoriul Regimentului de graniţă nr. 13 româno-iliric", în *Tibiscum* (Serie nouă), Istorie-etnografie, 4/2014.

Fényes ,Elek, *Magyar országnak*, Pesten, 1839.

Griselini, Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Timișoara, 1984.

Grubity, Rajka, *Zanatu u zanatlije proslosti Zrenjanina*, Zrenjanin, 2002.

Hațegan, Ioan, *Habitat și populație în Banat (secolele XI-XX)*, Timișoara, 2003.

Idem, Bulboacă, Sorin, Mureșan, Augustin, „Economie și societate arădeană în Evul Mediu și Epoca Premodernă (secolele VIII-XVIII) (V.8.2. Formarea și răspândirea breslelor în regiunea Aradului (secolele XVII-XIX)", în *Arad. Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist* (coordonator Adrian Nițu), vol. I, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016, pp. 269-271.

Iordan, Sonja, *Die kaiserliche Wirtschaftpolitik in Banat 18. Jahrhundert*, München, 1969.

Istoria Românilor, vol. VI, Edit. Academiei Române, 2001.

Kakucs, Lajos, „Expoziția Breslele din Banat", în *Revista muzeelor și monumentelor, Seria Muzee*, nr. 6, 1983, pp. 19-25.

Idem, *Breslele, manufacturile şi dezvoltarea industrială a Banatului între anii 1717-1918*, Timișoara, Editura Mirton, 2008.

Kaszas, Marianne, *Céhek, ipartársulatok, ipartestületek iratai*, Budapest, 1996.

Kovách, Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele comitatului Arad în secolele XVII-XIX*, Arad, 1974.

Idem, *Ahol Dózsa és Horea Hadai Jártak*, Kriterion Könivkiado, Bucarest, 1976.

Idem, „Stăpânirea habsburgică și destrămarea feudalismului", în *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 171.

Idem, „Mezővarosi kézműveség elterjedése a Bánságban és a Körösök vidékén", I. în *Nemzetközi Kézművesipartörténeti Szimpozium*. Veszprém, 1982, II, pp. 43-73.

Idem, „Răspândirea breslelor rurale în partea de vest a României în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea", în *Ialomiţa, materiale de istorie agrară a României* (Slobozia), 1983, pp. 523-530.

Idem, *A bánság demográfiai és gazdasági féjlödése (1716-1848)*, Szeged, 1998.

Köszeghy, Elemér, *Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig*, Budapest, 1936.

Lakatos, Ottó, *Arad története*, vol. I-II, Arad, 1881.

Lammert, Erich, „Schiffe und schiffsmuhlen auf der Marosch", în *Handwerk und Brauchtum beitrage zur volkskunde der Banater deutschen*, herausgegeben von Hans Gehl, Fakla Verlag, 1975, pp. 17-18.

Magina, Adrian, „Documentele autorităților urbane din Lipova (1455-1548)", în *Banatica* (Reşiţa), 2013, nr. XXIII, pp. 599-617.

Mályusz, E., „A mezővárosi fejlödés”, în *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században*, Budapest, 1953.

Manea, George, „Die Hafnergilde in Lippa”, în *Neue Banater Zeitung*, nr. 4 (740) şi nr. 4 (746), 1978.

Marchescu, Antoniu, *Grănicerii bănăţeni şi comunitatea de avere*, Caransebeş, 1941.

Márki, Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad kiraly város története*, vol. I-II, Arad,1892-1895.

Medeleanu, Horia, Manea, George, „Meşteşuguri artistice ţărăneşti din valea Mureşului de Jos”, în *Ziridava* (Arad), 1977, nr. VIII, pp. 459-474.

Medeleț, Florin, „*Copacul de fier din Timișoara*”, în *Analele Banatului, Arheologie-istorie* (Timişoara), 1998, nr. VI, pp. 665-671.

Meruțiu, V., *Județele din Ardeal și Maramureș până în Banat, Evoluția teritorială*, Cluj, 1929.

Miletz, János, *Temesvári cehek*, în „TRET”, Temesvár, 1/1875.

Milleker, Felix, *Geschichte der Banater Militärgrenze 1764-1873*, Pancevo, 1926.

Idem, *Geschichte des Gewerbes im Banat 1716-1919*, Wien, 1949.

Miloșev, Milan, „Die Zünfte in der Dorfen des Banats”, în *Rad Vojvodanskij Muzeja* (Novi Sad), 10, 1961, S. 175.

Munteanu, Ioan, *Banatul istoric*, vol. I, Timișoara, 2006.

Idem, Munteanu Rodica, *Timiş, Monografie*, Timişoara, Editura Marineasa, 1998.

Mureşan Augustin, „Dezvoltarea breslelor în Arad”, în *Monografia oraşului Arad de la începuturi până în 1989* (cu o prefaţă de prof. univ. dr. Nicolae Edroiu), Arad, Editura Nigredo, 1999, pp. 86-87.

Idem „Un tipar sigilar din 1816 al Breslei Unite din Lugoj”, în *Crisia* (Oradea), XLIII, 2013, pp. 129-132.

Idem, Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, *Bibliografia vexilologiei românești*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2018.

Negrescu, Marlen, „Structura administrativă a comitatelor Caraș, Severin și Caraș-Severin în perioada 1867-1918”, în *Patrimonium Banaticum*, I, 2002, pp. 169-173.

Pascu, Ștefan, *Meşteşugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei R. P. R., 1956.

Petri, Anton, Peter, *Heimatbuch der deutschen Gemeinde Traunau im Banat*, Marquartstein, 1989.

Petri, Anton Peter, *Heimatbuch der Marktgemeinde Neu-Arad im Banat*, Marquartstein, 1985.

Petrică Onofrei, Adriana, „Birchiş şi Lipova, vechi centre de ceramică bănăţeană”, în *Tibiscus, etnografie*, 1975, pp. 157-158.

Rusu, Mihai, Mircea, „Aspecte ale vieții social-economice a orașului Lugoj în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Tibiscus, Istorie*, 1978, pp. 271-272.

Rusu, Raularian, *Organizarea spațiului geografic în Banat*, Timișoara, 2007.

Sava, Doru, *Aradul Nou-Mureşel Istoria unui cartier, povestea unei lumi*, Arad, Editura Promun, 2011.

Szádeczky, Lájos, „A czéhek történetéről Magyarországon 1889” în *Értekezések a történelmi tudományok köreből*, XIV, kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890.

Szádeczky, Lájos, *Iparféjlödés* és *a czéhek története Magyarországon okirattárrol (1307-1848)*, II, Budapest, 1913.

Szentklaráy, Jenö, *Mercy kormányzata a Temesi Bánságban Újabb részletek Délmagyarország XVIII. századi törtnetéhez*, Budapest, 1909.

Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, Mureșan, Augustin, *Bibliografia sigilografiei românești*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019.

Șipoș, Ibolya, „Încorporarea Banatului la Ungaria”, în *Analele Banatului, Serie nouă, Arheologie-istorie* (Timişoara), 2002-2003, nr. X-XI, pp. 402-424.

Trostovszky, Gabriella, *Céhiratok a Magyar Országos Levéltárban*, I. Kötet, Budapest, 1996.

Țintă, Aurel, *Colonizările habsburgice în Banat, 1716-1740*, Timișoara, Editura Facla, 1972.

Uzsoki, András, „A vastúskóról”, în *A neprajzi Múseum Füzetei*, Budapest, 1970, pp. 165-172.

Vertan, Maria, „Organizareea administrativ-teritorială a Banatului istoric în perioada 1716-1860”, în *Analele Banatului, Serie nouă, Arheologie-istorie* (Timișoara), 2013, nr. XXI, pp. 361-379.

Din cronologia Banatului imperial (anul 1746)

From the Chronology of the Imperial Banat (The Year 1746)

Dr. Ioan HAȚEGAN
Academia Română, Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
Dr. Alexandru KÓSA
Academia Română, Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
Prof. Tatiana OSTROVEANU
Liceul Teoretic Special „IRIS” Timișoara

Abstract
The study 'From the Chronology of the Imperial Banat (The Year 1746)' is part of a greater research theme ***The Chronology of the Imperial Banat (1716-1753)****. The study aims to present the year, month, day and the events that happened during the analysed period.*

The Scientific Researcher I, Ioan Hategan PhD., proposed this theme several years ago, and since then, the researchers have started working on it, translating, analysing and putting together the information and data. Most information was in German and it was identified in the work of Baróti Lajos (Ludwig Grün) published in the journal of the museum in Banat, called Tőrténelmi és Régeszeti Ertésitő between 1893-1907.

To conclude with, the authors desire to create a complex work, while the synthesized and summarised documents provide useful and accessible information to all the readers.

Keywords*: governor, administration, taxes, colonists, army.*

1746[1]

IANUARIE[2]

5 – Comunitatea din Vinga solicită Administrației dreptul de a avea un judecător[3]. La moartea administratorului districtului Orșova, Grammer,

[1] Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, *Cronologia Banatului, III/2, Banatul între 1736-1753*, Timișoara, Editura Banatul, 2018, p. 230-248.
[2] *Ibidem*, p. 230.
[3] Baroti Lajos, *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi történetéhez*, vol. VII, Timișoara, 1893-1907, p. 322.

Administrația îl numește în loc pe Schmolzer, comandantul batalionului de voluntari[4].

8 – Weidinger, consilier al Camerei Aulice, dorește ca vameșii de la podul de la Aradul Vechi să facă și vama la capătul podului de la Aradul Nou[5]. Administrația îi cere baronului Zana date despre Compania Ortodoxă înființată acum. Circulară spre a se asigura cele necesare armatei imperiale, care a luptat anul trecut în Boemia, și acum vine în Banat.

10 – Contract între Administrație și doi cetățeni ortodocși din Timișoara, Andrei și Iancu Messaly, pentru arendarea, pe trei ani, a comerțului cu sare, în schimbul unei arende anuale de 470 florini.

14 – Districtul Orșova anunță că după mai multe licitații, pescuitul pe Dunăre a fost arendat de locotenent colonelul Vancea, pentru suma anuală de 1.100 florini.

15 – Directorul carantinei anunță că în Banat, starea de sănătate a populației este bună. Contract între districtul Palanca Nouă și locuitorul Stanislas, pentru pescuitul mărunt din Dunăre, contra sumei anuale de 120 florini.

16 – Districtul Ciacova înștiințează Administrația asupra numărului meșterilor care prelucrează cuprul.

17 – Ordin al Administrației către primarul german, Andreas Pfan, al Timișoarei și negustorul Simon Duschek, antreprenor al manufacturii de aur și argint de aici, că datorează fiscului suma de 1.479 florini și 3,5 creițari.

19 – Administrația salută comunitatea din Vinga, recent învestită cu dreptul de judecată, de a aresta cele 20 de familii, care vor să plece la Dudeștii Vechi. Administrația le spune franciscanilor din Vinga că nu vor primi nimic din sumele colectate la casierie.

20 – Contract între Administrație și Murgu Peia și George Paulsic pentru arendarea haraciului țiganilor, pe un an, contra sumei de 8.100 florini. Administrația atenționează compania de comercializare a vinului să-și rezolve actele, altfel nu va mai prelungi contractul de arendare pe acest an.

22 – Scrisoare imperială către Administrație în privința celor 2 batalioane bănățene. Administrația ordonă Oficiului superior vamal să-i dea locotenentului de pe corabie, cele două treimi din denunțul făcut pe seama negustorului Douglas.

---

[4] *Idem*, vol. VI, p. 258.
[5] *Idem*, vol. VIII, p. 549.

25 – Districtul Ciacova înștiințează Administrația despre reclamația lui Mathias Hell, făcută împotriva comisarului de imigrări Pelm, pentru o datorie a acestuia, către sine.

26 – Scrisoare de cauțiune a lui Chiriță Turnovici, negustor grec, pentru tovarășul său, George Czucze.

28 – Administrația atenționează primăria și Consiliul German din Timișoara asupra efectuării celor 3 puncte din contractul încheiat pe 5 ani în 1742. Ordin al Administrației către districtul Caransebeș ca românii din Slatina Timiș să fie mutați altundeva, pentru ca cele 30 de familii catolice de acolo să fie liniștite. Districtul Ciacova înștiințează Administrația despre suma pe care Pelm o are, ca datorie, față de cei colonizați, în sumă de 317 florini.

29 – Scrisoare imperială către von Engelshofen prin care interzice plecarea miliției naționale și a grănicerilor la campaniile militare din afara Banatului, iar batalionul liber bănățean va fi încadrat în cadrul unui regiment, spre a putea participa la lupte.

30 – Districtul Pancevo arată problemele ivite la ultima conscriere a impozitelor pentru haiduci și pentru husarii districtuali. Districtul Caransebeș emite o autorizație pentru cei 6 meșteri, care prelucrează cuprul acolo.

FEBRUARIE[6]

3 – Circulară a Administrației ca mangalul să fie făcut de băștinași, și nu de străini.

5 – Administrația arată că Marko, judele grecilor, cel care arendase haraciul țiganilor pe trei ani, a murit, iar arenda a fost preluată de Murgu Peia.

9 – Karl Schiller, profesor la Petrovaradin, dorește să vină la Becicherecu Mare, și solicită intrarea în Banat.

10 – Administrația ordonă Oficiului districtual Ciacova să-și construiască sediul.

12 – Administrația ordonă ca la Novi Bečej să se ridice un pod, și altele în zonă, cu lemn din pădurile Cenadului. Scrisoare imperială în favoarea episcopului Stanislavich, pentru un prediu. Administrația îi spune lui Simon Douglas că împăratul i-a citit reclamația, dar fiindcă a făcut contrabandă, nu primește nimic înapoi din bunurile confiscate.

17 – Interogatoriu al judelui din Szeged pentru sechestrarea a 600 ocale de ceară.

---

[6] Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, *op. cit.*, p. 232.

19 – Ordin al Administrației către primarul german al Timișoarei să rezolve problema diferenței de vin, promisă de Compania de Comercializare a Vinului și cantitatea livrată birturilor. Ordin al Administrației către Oficiul districtual în privința vitelor aflate ilegal în prediul Pacaț.

21 – Contract între guvernator și meșterul Wittmesser pentru arendarea gratuită, pe 6 ani, a morii cu boi.

23 – Districtul Orșova anunță că negustorul turc, Toma Nestorovici, nu trebuie să-și țină jurământul făcut căpitanului de Eșelnița, Ioniță, în perioada postului.

24 – Primarul german al Timișoarei raportează Administrației că pentru clădirea spitalului a alocat 200 florini, dar și faptul că regimentele de aici nu au măcelari, și trebuie să-i folosească pe cei din oraș.

MARTIE[7]

1 – Joseph Schlachter și Philipp Picard, din Ciacova, arată că mai multe familii din Bregenz vor veni în Banat, unele aduse de Egidiu Rochacz și altele de Wittmesser. Un district întreabă, dacă pentru carnea necesară batalionului liber, cazat aici, ajunge un groș de om pe zi, sau nu?

2 – Administrația înștiințează districtul Ciacova că mai multe familii din imperiu vor sosi aici, aduse de Johann Georg Pelm, care a luat cu anticipație suma de 196 florini și 25 creițari, pentru aceasta. Administrația cere primăriei germane din Timișoara socoteală pentru arenda satelor germane Freidorf, Peciu Nou, Carani, Giarmata, Pișchia, Recașul german și Chișoda.

3 – Locotenent colonelul Simbschen a primit o scrisoare de la pașa din Belgrad, care cere restituirea bunurilor prădate de la turcii uciși la Dobra.

5 – Circulară despre arendarea haraciului țiganilor lui Murgu Peia.

8 – Căpitanul Szilagy scrie, într-o latină absurdă, cererea către căpitanul Greiner.

9 – Districtul Ciacova anunță Administrația despre faptul că Mitar Mitrovici, locuitor din district, a lucrat un an de zile pe corăbii de comerț la Belgrad și Petrovaradin. A fost dus la Eszék și stă acolo, arestat, fiindcă nu are pașaport, iar soția solicită emiterea unui pașaport pentru întoarcerea sa acasă.

10 – Wenzel Lechner, maistru zidar și consilier municipal, roagă Administrația să-i permită să ridice mai multe construcții în oraș.

---

[7] *Ibidem*, p. 233.

11 – Administrația îi cere lui Dietrich să lase familiile bulgare, mai departe, la Vinga.

15 – Circulară a Administrației către districte cu privire la țăranii care-și pot cultiva pământul cu diverse cereale.

17 – Circulară privind mărirea ajutorului dat călugărilor mizericordieni, de la spitalul din Timișoara, de la 400 la 600 florini.

19 – Decizie imperială pentru ca franciscanii din Timișoara și Radna să poată fi scutiți de vamă.

20 – Administrația atenționează primăria timișoreană să-și reînnoiască, până pe 22 ale lunii, dreptul de judecată pe care-l are.

24 – Noul primar al primăriei germane a Timișoarei este Peter Mayer.

25 – Întrebare a Administrației către comisarul provincial Rossler despre condițiile în care orășenii din Szeged au arendat predii bănățene, ca de exemplu Szőreg[8].

26 – Districtul Pancevo arată dorința sătenilor din Glogonj și Sefkerin de a avea suprafețe mai mari de pământ.

28 – Ordin imperial către Administrație ca instalațiile de cupru de la Ciclova să fie mărite în continuare.

30 – Ordin al împăratului către Administrație ca în condițiile continuării războiului, să perceapă un impozit de 10 % pentru toate produsele.

31 – Raport despre faptul că pentru pescuitul la Ogradena s-au obținut, din arendă, 68 florini și 12 creițari.

APRILIE[9]

4 – Ordin al Comisiei Aulice către Administrație de a mări capacitatea exploatărilor și prelucrărilor argintului și cuprului din Banat.

5 – Sofronie, episcopul ortodox de Belgrad, împreună cu un boier și cu fratele său au 141 baloți de ceară în carantină, în drumul lor spre Veneția[10].

8 – Ordin imperial către Administrație pentru ca arendarea prediilor să fie doar pe un an, arendașii să fie doar cetățeni ai imperiului, și să fie excluși evreii de la arendări de predii.

---

[8] Baroti Lajos, *A bánsági legrégibb település története,* în TRET, serie nouă, an VIII, fasc. 1-3, Timișoara, 1892, p. 42.

[9] Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, *op. cit.*, p. 235.

[10] Baroti Lajos, *A bánsági legrégibb település története*, p. 86.

9 – Lt.-colonelul von Simbschen arată că la Dobra, tâlharii l-au ucis pe Ismael aga.

12 – Oficiul sării din Lipova întreabă Administrația, dacă poate să mărească suprafața portului de sare. Districtul Vârșeț arată că un bou se vinde cu 16 florini, și o vacă cu 15 florini. Perner, directorul carantinei de la Mehadia, arată că aici nu există niciun bolnav și nici în zonă.

14 – Peter Mayer, primarul german al Timișoarei, scrie Administrației despre faptul că meșterul Peter Firmetz nu are clienți suficienți pentru a putea trăi onorabil.

17 – Vameșul Pejacevici întreabă unde și când să așeze punctele de vamă pentru târgurile de Sângeorge?

18 – Von Simbschen află despre concentrarea de trupe otomane la Golubac, Dobra și Gradiska, și avizează toate posturile de graniță din Banat.

21 – Anunț despre dorința turcilor de a veni la pradă în Banat.

25 – Districtul Caransebeș arată că, cnezii de aici cumpără vitele locuitorilor. Contract de arendare între Administrație și Dima Atanațcu, din Pancevo, pentru prediul Janovacs, contra sumei de 75 florini. Contract de arendare între Administrație și Popa Stoica pentru prediul Obrovaț, contra sumei de 25 florini. Administrația arendează comunității din Pancevo prediul Radimirovici, pentru suma de 50 florini. Administrația arendează satului Uljma prediile Mali Nikolinci și Podjanaz, pentru suma anuală de 145 florini. Șeful poștei din Arad, Tallheim, arendează, pe un an, prediul Bulgăruș, contra sumei de 840 florini. Administrația îi arendează lui Stoiko Selenko prediul Veliko Dolova, pentru 30 florini. Primăria germană din Timișoara arendează, pentru un an, prediul Dudeștii Noi, contra sumei de 50 florini. Administrația îi arendează lui Jurca Davidovici prediul Ola, pe un an, pentru suma de 112 florini. Tot atunci același om arendează și prediul Mramorak, pentru 200 florini anual, și prediul Starcevo cu suma de 47 florini. Administrația îi arendează, pe un an, lui Ciocîrlan, din Becicherecu Mare, prediul Rubanda, cu suma de 30 florini. Obercnezul Jurath arendează, pe un an, prediul Valiko Bavanište, cu suma de 128 florini. Stoian Velovan arendează cu suma de 32 florini, prediul Verovaț. Satul Jabuka arendează cu 32 florini, prediul Gobedorovacz. Meșterul Lazăr Imler arendează o fabrică, cu suma de 300 florini. Ioan Giurcă arendează, pentru 2 ani și trei luni, hanul din Fabric, cu arenda anuală de 400 florini.

26 – Ordin al Administrației către primăria germană din Timișoara pentru conscrierea familiilor evreiești. Ordin pentru reducerea duratei carantinei de la 42 la 21 zile.

27 – Baronul von Viechter, consilier aulic, îi cere guvernatorului von Engelshofen, norme juridice la arendarea prediilor.

28 – Circulară privitoare la plecarea evreilor din Banat[11].

29 – Guvernatorul arată că von Simbschen nu a primit cei 500 florini, și îi donează pământul Zellhausen.

MAI[12]

2 – Raport al districtului Becicherecu Mare despre boala animalelor de aici. Ordin al Administrației către negustorul grec Dimo Clonti, pentru a-și desfășura activitatea sa, cu căruțele, fie la Hanul din Fabric, fie la Pancevo.

4 – Districtul Vârșeț emite o adeverință care certifică starea grea a familiei evreului Moise.

5 – Districtul Caransebeș arată că suma venitului de la impozitul pe morărit, pe acest an, este de 772 florini și 10 creițari.

7 – Rossler, comisar provincial, înștiințează Administrația despre terenurile din Bočar, districtul Becicherecu Mare.

14 – Ordin imperial pentru sporirea măsurilor de prevenire a bolilor animalelor[13].

15 – Districtul Caransebeș atestă faptul că evreul Abraham Trebitz și-a plătit taxa de toleranță.

18 – Ordin imperial referitor, din nou, la licitația spre arendare a prediilor din Banat, și apoi despre faptul că prediile Peterda și Rabe sunt ale episcopului romano-catolic de Timișoara.

20 – Districtul Caransebeș apreciază că din plata a 1,5 florini pe oi și capre, va obține suma de 1.438 florini și 18 creițari. Ordin al Administrației către primăria germană din Timișoara pentru ca taxa de toleranță, și taxa pe cap a evreilor, să fie plătite deodată, iar suma de 544 florini și 30 creițari să fie vărsată Casieriei.

22 – Ordin al Administrației către districtul Timișoara ca un funcționar și câțiva husari să meargă la prediile Peterda și Rabe, și să le hotărnicească.

24 – Circulară despre înregistrarea negustorilor greci ce fac comerț în Banat.

25 – Camera Aulică către Administrație ca haraciul țiganilor, arendat acum țiganului Murgu, să fie făcută anual.

---

[11] Idem, *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi történetéhez*, vol. II, p. 201.
[12] Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, *op. cit.*, p. 237.
[13] Baroti Lajos, *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi történetéhez*, vol. I, p. 68.

28 – Carantina din Mehadia arată că aici sunt 6 familii venite din Țara Românească, și că la Istanbul a izbucnit o epidemie. Episcopul Stanislavich arată că pleacă la băi la Buda, pentru a-și îngriji sănătatea.

30 – Raport despre o epidemie și morți la Dobra, la sud de Dunăre. Raport despre prezența numeroasă a negustorilor greci la Vârșeț.

31 – Direcția Casei militare anunță că impozitul pe cap al evreilor este de 2 florini de persoană.

IUNIE[14]

1 – Kolb, administratorul districtului Cenad, cere Administrației 30 de oameni din reducerea batalionului liber bănățean, pentru a ajuta la prinderea tâlharilor. Camera Aulică cere Administrației să publice decizia sa în privința terenurilor dorite de călugării de la Hodoș-Bodrog.

3 – Într-un district bănățean se află un singur negustor grec, Dumitru Kalluscha, care face comerț cu căruțe turcești.

5 – Von Misletin, Rittmeister, arată că a fost prădat de tâlhari lângă Mureș.

6 – Raport despre o expediție împotriva tâlharilor, fără succes, dar și despre dorința de a relua, mâine, expediția. Von Simbschen vorbește despre tâlharii din Dobra sud dunăreană, dar și despre apropiata sa vizită la posturile de graniță dunărene.

7 – Administrația către episcopul Stanislavich despre construirea bisericii din Lipova, care se va face din fondurile alocate construcției de biserici. Consemnare despre negustorii greci, care au deja locuințele în zona minieră.

8 – Wilhelm Metzer, preotul din Făget, mulțumește pentru salariul său de 100 florini, dar solicită și un teren pentru grădină[15].

13 – Administrația către episcopul Stanislavich arătând că 2 treimi din fânul de la prediul Biled este pentru cavaleria din Timișoara, și o treime este a meșterului Wittmesser.

14 – Perner, directorul carantinei de la Mehadia, dorește ca oamenii veniți din Turcia, aici, să găsească casele carantinei curățate și spălate. Von Wiegenheim a scris scrisori și pașei din Orșova, și seraschierului din Vidin. Ordin al Camerei Aulice către Administrație pentru actualizarea bazei de date a contribuabililor.

16 – Ordin al Administrației către Oficiul districtului Pancevo de a lua ajutoare pentru prinderea tâlharilor[16].

---

[14] Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, *op. cit.*, p. 239.

[15] Baroti Lajos, *A bánsági legrégibb település története*, p. 145.

17 – Ordin al Camerei Aulice către Administrație ca, căpitanul inginer Kaiser să viziteze malurile Tisei și ale Mureșului.

18 – Ordin al Camerei Aulice către guvernatorul von Engelshofen ca scrisorile sale să nu mai fie trimise cu ștafete, ci cu poșta obișnuită. Eisenschmidt, chirurgul carantinei de la Mehadia, solicită să fie transferat la Petrovaradin.

20 – Administrația cere primăriei germane din Timișoara ca să ia 3 florini de evreu, pentru cei care vor să emigreze.

25 – Ordin al Camerei Aulice ca toate monedele străine să fie retrase din circulație pe 1 iulie, iar cursul lor să fie evaluat normal în monedele imperiale.

27 – Camera Aulică este de acord ca episcopul Stanislavich să dea în arendă, judelui armean din Transilvania, Luca Schimain, prediile Peterda și Rabe.

IULIE[17]

1 – Se remarcă activitatea de construcție, dar se dorește și construirea drumurilor bune.

2 – Scrisoare aulică către comitele de Arad pentru a asigura, corect, granița dintre Ungaria și Banat, în special între Păuliș și Șoimoș.

4 – Von Simbschen comunică despre faptele unei femei căsătorite, care și-a ucis soțul în Turcia, și a revenit aici, solicitând să fie închisă în Timișoara până ce turcii o vor cere.

5 – Districtul Pancevo atestă faptul că măcelarii de aici vând ocaua de carne cu până la 4 creițari.

7 – Camera Aulică către Administrație despre implicarea guvernatorului von Engelshofen în granița de pe Mureș, dar și în cea din Srem. Biografia celor doi azilanți în mănăstirea de la Radna, Iancu Costa și Mathias Benze.

11 – Circulară către locuitori ca să predea contribuția pe anul 1745.

15 – Raport despre un preot, Vasile, care a strâns 25 de aderenți la predicile sale, și care a fost arestat acum, de miliție.

16 – Episcopul Stanislavich mulțumește Administrației pentru primirea grației imperiale[18].

18 – Administrația cere Oficiului vamal superior înlocuirea funcționarului Mihailovici, de la Oficiul vamal Lipova.

---

[16] Baroti Lajos, *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi történetéhez*, vol. III, p. 376.
[17] Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, *op. cit.*, p. 240.
[18] Baroti Lajos, *A bánsági legrégibb település története*, p. 146.

19 – Animalele din districtul Orșova sunt la păscut, dar nu au destulă iarbă. Ordin al Administrației pentru 30.000 cărămizi, pentru construirea unui nou sediu de district, după modelul celui de la Lipova.

20 – Administrația vorbește cu consistoriul diecezan despre preotul Thomas Lampel, din Deta. Circulară pentru înscrierea locuitorilor în registrul contribuției personale. Drumurile Banatului sunt pline de tâlhari și de ucigași, așa încât vitele pe care Matias Damiani vrea să le ducă spre Țara Românească, sunt în pericol. Administrația ordonă ca negustorii greci să facă doar comerț en gros doar în anumite localități. Primăria germană din Timișoara primește ordinul ca să gestioneze moștenirea negustorului Ioan Biri, și să depună la biserica armenească din Belgrad, suma de 600 florini.

21 – Comisia minieră comunică Administrației că Andreas Kogel administrează în următorii trei ani, mina Francisc și Teresia, pentru suma anuală de 200 florini.

24 – Districtul Timișoara arată faptele arendatorului prediului Pacaț[19].

25 – Administrația transmite comunității din Vinga decretul imperial pentru mutarea pavlichenilor.

31 – Ordin al Administrației pentru ca, curățenia carantinelor să se facă doar la ordin.

AUGUST[20]

7 – Circulară ca, corespondența dintre Timișoara și Petrovaradin să fie preluată de 2 husari de la Becicherecu Mare.

8 – Canonicul Mayer, prezintă activitatea preoților ortodocși misionari, și atrage atenția asupra acestui pericol.

11 – Primăria Szeged solicită un inginer pentru stabilirea teritoriului orașului.

12 – Districtul Orșova anunță decesul funcționarului Stuber, după o grea suferință.

13 – Camera Aulică cere Administrației să interzică comerțul cu amănuntul al negustorilor turci.

15 – Circulară pentru toți locuitorii Banatului, care vor să treacă Tisa și Mureșul, au nevoie de un pașaport autentic.

18 – Administrația cere carantinei din Pancevo să facă cea de-a doua curățenie.

---

[19] Baroti Lajos, *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi történetéhez,* vol. IX, p. 623.
[20] Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, *op. cit.*, p. 242.

23 – Oficiul vamal din Kovin arată că turcii trec legume, fructe și săpunuri, fără să plătească.

24 – Administrația spune că un anume Konya lucrează la fortificațiile cetății.

27 – Oficiul vamal Becicherecu Mare arată dorința meșterului berar Kratzeisen de a construi, fără vamă, o nouă berărie.

31 – Von Simbschen a vizitat vama de la Kovin. Districtul Caransebeș a strâns din darea stupilor 640 florini și 56 creițari.

SEPTEMBRIE[21]

1 – Administrația îl numește pe Thomas Laszar într-o funcție importantă în domeniul pădurilor din Banat.

4 – Districtul Caransebeș adeverește conflictul între oficiantul Doș și medicul districtual Durfeld.

10 – Decret al Camerei Aulice pentru deportarea din Viena, în Banat, a mai multor femei.

12 – Ordin al Administrației către Oficiul districtual Vârșeț cu privire la valoarea dării din vin a locuitorilor.

17 – Districtul Vârșeț arată că în ultimii ani, aici, au venit meșteri prelucrători în cupru, dar atât calfe cât și ucenici.

22 Circulară către districte cu privire la faptul că negustorii greci și turci, cu căruțe, pot face doar comerț en gros la târguri.

23 Scrisoare imperială către Administrația Banatului, ca răspuns la cererea franciscanilor de a primi un loc în Cetate, pentru construcția bisericii lor. Circulară despre sosirea foștilor grăniceri din zona Aradului.

26 Administrația îl numește pe Johann Svoboda, preot la Peciu Nou, și pe Andreas Federspiel, preot la Deta[22].

27 Camera Aulică cere Administrației să satisfacă solicitările episcopului Stanislavich. Turcii din insula Poreca protestează împotriva felului în care creștinii pescuiesc în Dunăre.

30 Solicitare pentru un concediu ca să-și viziteze prietenii militari, aflați în Banat.

OCTOMBRIE[23]

1 – Administratorul districtului Timișoara, Johann Gost, are rugămintea ca Basil Stamber, din Zădăreni, să primească un pașaport pentru

---

[21] *Ibidem*, p. 243.

[22] Baroti Lajos, *A bánsági legrégibb település története*, p. 146.

[23] Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, *op. cit.*, p. 244.

a se duce în Germania, de unde are de luat o moștenire. Fără ordin de la Administrație nu se poate construi nicio biserică ortodoxă în piața centrală a satului.

2 – Contele Gallia del Pocza către generalul Scotti despre faptul că un caporal și 2 soldați, care patrulau în insula Ostrovo, au fost atacați de haiduci.

4 – Din satul Gai, 30 de familii se mută cu toată averea la Opovo. Cerere a comisiei miniere către Administrație în legătură cu noile construcții de la Bocșa: preotul să primească 75 florini, felcerul 50 florini, și mai este nevoie de 2.500 florini pentru noile construcții.

5 – Ordin al Administrației către primăria germană a Timișoarei în privința cantității de făină pentru pâinea locuitorilor.

7 – Anunț despre izbucnirea unei epidemii la animalele din districtul Almăj, care vor muri, cu toate, în scurt timp. Ordin al Curții Aulice către Administrație ca prețul cuprului exportat în Turcia să fie de 48 florini pe chintal. Comisia minieră Aulică cere Administrației să construiască noi stabilimente la Ciclova.

8 – Ordin imperial ca prediul Szőreg să-i fie dat consilierului aulic von Viechter.

9 – Districtul Orșova spune că are nevoie de meșteri pentru a construi carantina de acolo, dar și cazărmile, să renoveze și să construiască poduri peste râul Belareca.

10 – Canonicul Mayer roagă Administrația în privința preotului de la Bocșa.

12 – Măcelarii din Mehadia vând ocaua de carne cu 5 creițari, dar militarii o cumpără doar cu 4 creițari.

14 – Districtul Pancevo arată că dorește ca emigranții din Turcia să stea în carantină, în timp ce locotenentul grănicerilor, la ordinul superiorului său von Simbschen, vrea să-i transforme imediat în grăniceri[24]. Ordin al Administrației către primăria germană a Timișoarei să achite, până la sfârșitul acestui an, suma de 6.964 florini și 4,5 creițari, sumă restantă pentru contribuția anilor 1740, 1741 și 1743.

15 – De Plois, colonel din Arad, îi trimite generalului Scotti scrisoarea lui Pálfy, din Ungaria, în privința grănicerilor emigrați din Ungaria în Banat.

18 – Ordin al Administrației pentru Compania Ortodoxă de Comerț în privința faptului că negustorii greci și turci au drept la comerț doar în Timișoara, Pancevo și Mehadia, iar dacă fac comerț cu amănuntul, căruțele

[24] Baroti Lajos, *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi történetéhez,* vol. III, p. 376.

le vor fi confiscate. În altă ordine de idei, Compania trebuie să plătească anual suma de 1.500 florini către Administrație[25].

20 – Repartiția contribuției Companiei Ortodoxe de Comerț din Timișoara.

21 – Scrisoare imperială pentru ca Alexandru Tomeian, să arendeze prediul Pacaț, pe 10 ani, pentru suma anuală de 300 florini.

30 – Circulară către cnezi privitoare la sosirea foștilor grăniceri din zona Mureșului în Banat.

31 – Circulară despre arendarea comerțului cu amănuntul în Banat pe seama Companiei Ortodoxe de Comerț, pentru suma anuală de 1.500 florini.

NOIEMBRIE[26]

9 – Camera Aulică despre scutirea de taxe a lui Dejean pentru casa sa din Timișoara; despre arendarea către judele armenilor, Theodor Daniel, a prediului Jimbolia, pe un an, cu suma de 100 ducați și despre conferirea unui post de preot pentru Anton Martinuzzi[27].

15 – Emigranții din fosta graniță mureșeană, așezați la Opovo, doresc să aibă vechile lor libertăți.

19 – Districtul Becicherecu Mare i-a sechestrat căruța lui George Grekul pentru comerț cu amănuntul făcut în zonă. Ordin imperial ca Administrația să dea cetățenilor din Orșova, care au luptat în ultimul război cu turcii, despăgubiri de 1.025 florini. Ordin imperial ca negustorii străini, care vor să facă comerț cu amănuntul cu sare, îl pot face doar la iarmaroace.

21 – Oficiul minier anunță Administrația că din mina Simon și Juda s-a extras argint de 27 mărci.

23 – Administrația înștiințează capitlul din Cenad despre moștenirea defunctului preot din Peciu Nou, Niederkircher: o treime va fi a săracilor, altă treime a surorii sale și ultima treime bisericii[28].

26 – Ordin al Administrației către orașul privilegiat Vinga, pentru stingerea procesului dintre Salbek și locuitorul Anton Pedeiakin.

28 – Ordin al Administrației către Oficiile districtuale cu privire la emigranții din zona Aradului. Districtul Caransebeș a obținut suma de 4.235 florini și 54 creițari din taxa pe crescutul porcilor, la ghindă, în păduri.

---

[25] Baroti Lajos, *A bánsági legrégibb település története*, p. 76.
[26] Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, *op. cit.*, p. 246.
[27] Baroti Lajos, *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi történetéhez*, vol. I, p. 70.
[28] Baroti Lajos, *A bánsági legrégibb település története*, p. 146.

29 – Ordin al inspectorului vamal superior Langler în privința meșterului din Bečej.

DECEMBRIE[29]

2 – Administrația despre Lampel, preotul din Deta.

3 – Ordin al Administrației către primăria Timișoara ca cei 17 meșteri zidari, ce lucrează la fortificații, să primească un loc de casă, fie în Maiere, fie în Fabric, și să fie scutiți de contribuții timp de 6 ani.

5 – Administrația despre locotenent-colonelul Vancea, de la Jupalnic. Încartiruirea militarilor în districte naște probleme.

7 – Ordin al Administrației către districtul Vârșeț ca tâlharii arestați, să fie aduși în lanțuri, la Timișoara.

10 – Comisia minieră arată că sumele din exportul cuprului în Turcia vor fi virate în fondul Casieriei miniere

16 – În numele împăratului, Administrația îi răsplătește pe orșovenii ce au luptat în ultimul război, cu turcii.

18 – Preotul din Făget, Wilhelm Melzer, vorbește despre meșterii care lucrează cuprul în districtul Caransebeșului, și de care are nevoie pentru biserica sa.

24 – Ordin imperial către Administrație să-i asigure episcopului de Belgrad cele necesare în vizitarea diocezei sale.

30 – Ordin al Administrației către districtul Caransebeș să-l restituie, nobilului din Transilvania, pe fugarul Lupul Barbu.

31 – Contract între Administrație și berarul Chasel, din Sânnicolau Mare, pentru arendarea berăritului și al țuicii, pe 6 ani, în districtul Cenad cu suma anuală de 189 florini[30].

FĂRĂ DATĂ[31]

- Scrisoare imperială către Administrația bănățeană cu privire la privilegiile națiunii ortodoxe, și construcția bisericilor acesteia.

[29] Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, *op. cit.*, p. 247.
[30] Baroti Lajos, *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi történetéhez,* vol. IX, p. 618.
[31] Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, *op. cit.*, p. 248.

BIBLIOGRAFIE

Baróti, Lajos (Ludwig Grun), *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi tőrténetéhez*, vol. I-X, Timișoara, 1893-1907.

Baróti, Lajos, „A bánsági legrégibb település története", în *TRET*, serie nouă, an VIII, fasc. 1-3, Timișoara, 1892.

Berkeszi, István, *Temesvári müvészek*, Timișoara, 1909.

Calincof, Eleonora, „Date privind prediile bănățene din secolul al XVIII-lea", în *Analele Banatului* (Timișoara), serie nouă, vol. II, 1993, pp. 277-296.

Fenești, Costin, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716-1778*, Timișoara, 1997.

Idem, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial 1716-1778*, București, 1996.

Idem, *Der Banater Kupferhandel in der ersten Hälften des 18. Jahrhunderts, zur Frage des österreichischen Merkantilismus in Grenzland*, în *Rumanian Studies,* III, Leiden, 1975, republicat în *Banatica, Festgabe Al. Krizan*, Viena, 1996, p. 93-106.

Garban, Zeno, *Compendium Dioecesis Timisoaraensis*, Timișoara, 1998.

Geml, József, *Monografia orașului liber crăiesc Timișoara*, Timișoara, 1995.

Griselini, Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei,* prefață, traduce și note de Costin Fenești, Timișoara, 1984.

Groza, Liviu, *Restituiri istorice*, vol. IV, *Războiul austro-otoman din anul 1738 în Culoarul Timiș-Cerna*, Lugoj, 1997.

Hoffman, Leo, *Kurze Geschichte der Banater Deutschen von 1717 bis 1848*, Timișoara, 1925.

Ilieșiu, Nicolae, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, 1943.

Leu, Valeriu, *Studii istorice bănățene*, Reșița, 1997.

Milleker, Bódog (Felix), „Az első német települések a Duna, Tizsa, Maros déli részben", în *TRET/III*, serie nouă, fasc. 2, Timișoara, 1887, pp. 82-92.

Milleker, Bódog, *Kurze Geschiche des Banats*, Vršac, 1925.

Mureșan, Sofronie, „Evoluția organizării administrativ-teritoriale a Banatului în secolul al XVIII-lea", în *Patrimonium Banaticum*, vol. II, Timișoara, 2003, p. 141-150.

Mureșianu, I. B., *Cartea veche bisericească din Banat*, Timișoara, 1985.

Petri, A.P., *Die Festung Temeschwar im 18. Jahrhundert*, München, 1966.

Preyer, J. N., *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár*, Timișoara, 1853.

Răduțiu, Aurel; Gyémánt, Ladislau, *Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania 1690-1847*, București, f. a.

Simu, Traian, *Colonizarea șvabilor în Banat*, Timișoara, 1924.

Șipoș, Ibolya, „Încorporarea Banatului la Ungaria", în *Analele Banatului* (Timișoara), serie nouă, vol. X-XI, 2000-2003.

Sponner, Waltraut, *Kirchenpolitik im Banat von 1716-1778*, Viena, 1941, mss.

Suciu, I.D.; Constantinescu, Radu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I-II, Timișoara, 1980.

Tafferner, Anton, *Quellenbuch zur Donau schwäbischen Geschichte*, vol. I-V, München și Stuttgart, 1933-1995.

Tufiș, Ovidiu Marius, „Situația mineritului și metalurgiei bănățene la începutul stăpânirii habsburgice", în *Analele Banatului* (Timișoara), serie nouă, vol. X-XI, 2001-2003, pp. 353-380.

Țintă, Aurel, „Situația Banatului la cucerirea de către habsburgi", în *Studii de istorie a Banatului* (Timișoara), vol. I, 1969, pp. 83-114.

Idem, *Colonizările habsburgice în Banat. 1716-1740*, Timișoara, 1972.

Vărădeanu, Vasile, *Monumente bisericești și culturale din zona Oraviței*, Timișoara, 1981.

Weifert, Mathias, *Die Entwicklung der Banater Hauptstadt Temeschburg. Hg. Arbeitskreis fur donauschwabische Heimat und Volksforschung*, München, 1987.

Wolf, Hans, *Das Schulwesen des Temeswarer Banat im 18. Jahrhundert. Gründung und Ausbau im Geiste des aufgeklärten Absolutismus*, Viena, 1955.

Wolf, Johann, *Istoria șvabilor din Banat 1717-1778*, București, 1981.

Idem, Wolf, Marionela, „Conceptul de organizare a Banatului Timișoarei. Geneză și formă de guvernare în perspectivă comparată", în *Istoria ca datorie. Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 ani*, Cluj-Napoca, 2015, pp. 451-466.

Surducu Mic– comunitate, biserică și școală confesională. Repere istorice

Surducu Mic– Community, Church and Confessional School. Historical Landmarks

prof. dr. Dumitru TOMONI
vicepreşedinte Societatea de Ştiinţe Istorice din România

Abstract
Surducu Mic is located in the east of Timiş County, 4 km south of Traian Vuia and 20 km from Făget, being documented in 1511. The village is named after the great inventor Traian Vuia, pioneer of aviation, publicist and socio-political activist. According to the documents, the first priest officiated in 1767, and the first teacher in 1791. In Surducu Mic, for years, both in church and school, generations of priests and teachers served for enlightening the people and promoting the Romanian spirituality. Therefore, even a simple sequence of names is a merited gesture of appreciation and gratitude.

***Keywords**: Surducu Mic, 1511, Banat, church, parish, confessional school.*

Se situează în estul judeţului Timiş, la 4 km sud de localitatea Traian Vuia și la 20 de km de Făget. Numele localității provine de la toponimul maghiar „Szurduc”=„strâmtoare”[1]. Prima atestare documentară a Surducului Mic datează din anul 1511[2], când era proprietatea lui George Brandemburg și făcea parte din districtul Bujor. De-a lungul timpului, localitatea a avut mai multe denumiri: 1511 Zwrdok, 1617 Szurdukul, 1690-1700 Sorduk, 1828 și 1851 Kis-Szurdok, 1913

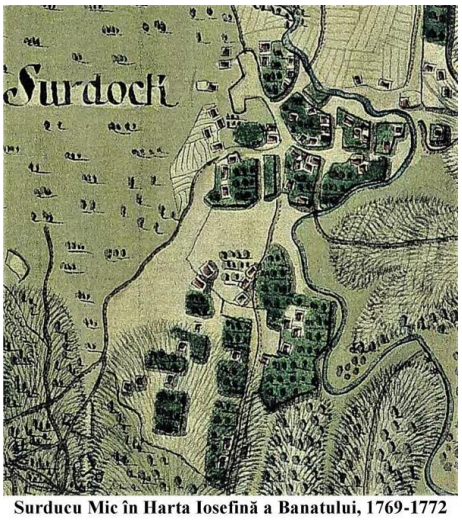

Surducu Mic în Harta Iosefină a Banatului, 1769-1772

[1] Remus Crețan, Vasile Frățilă, *Dicționar geografico-istoric și toponimic al județului Timiș*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007, p. 399.
[2] Ioan Hațegan consideră prima atestare în anul 1469 sub numele de Zurdok, fără a preciza sursa documentară. (Ioan Hațegan, *Dicționar istoric al așezărilor din Banat: sec. XI-XX. Atestări documentare și cartografice*, Timișoara, Editura Artpress și Banatul, 2013, p. 346).

Kisszurdok[3].

În anul 1596, principele Sigismund Báthory a donat satul lui Ştefan (István) Jósika, cancelarul Transilvaniei, „un român de origine din Caransebeş" care „avea influenţă deosebită asupra principelui"[4]. După decapitarea lui în cetatea Sătmarului la 1 septembrie 1598[5], Sigismund Báthory a donat satul lui Farcas Buzsory, Ioan și Petru Gașpar, drept răsplată a serviciilor prestate de el[6]. La sfârșitul sec. al XVI-lea este menționată o moară funcțională în sat. În 1617 satul a fost zălogit de Gabriel Báthory sub numele de Szurdukul.

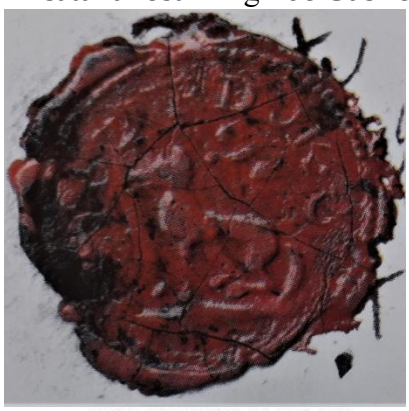

SIGILIU DIN SEC. AL XIX-LEA

În anul 1554 Surducul Mic avea 16 de case, în 1569, 21 case, în 1579, 24 case[7] și în 1776, 80 de case[8]. În anul 1869 avea 138 de case și 703 locuitori, din care 693 ortodocși[9], în 1880 avea 132 case și 683 locuitori, toți ortodocși[10]; în 1900 avea 140 case și 808 locuitori, din care 802 ortodocși[11]; în 1910 avea 151 case și 791 locuitori, din care 785 ortodocși[12]; în 1930 avea 682 locuitori, din care 660

[3] Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. 2, Bucureşti, Editura Academiei, 1968, p. 152.

[4] P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, vol. II, Caransebeş, Editura autorului, 1900, pp. 55-56.

[5] Marius Diaconescu, *Gândirea politică a lui Ştefan Jósika, cancelarul principelui Sigismund Báthory*, p. 21 în https://www.semperfidelis.ro/e107_files/public/1263591828_2323_FT38854_stefan_josica.doc [accesat 29 august 2021].

[6] Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története / Istoria comitatului Caraş*, II-2, Budapesta, 1884, pp. 233-234.

[7] Egel Pál, *A Temesvari es Moldovai szandzsak torokkori telepulesei (1554-1579) / Aşezările de epocă turcească din sangeacurile Timişoara şi Moldova (1554-1579)*, Szeged, 1996, p. 178.

[8] I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timişoara, Editura Mitropolia Banatului, 1980, p. 377.

[9] *Recensământul din 1869. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 320-321.

[10] *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1997, p. 35.

[11] *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, pp. 605-606.

[12] Varga E. Arpád, *Statistică recensăminte după structura confesională, jud. Timiş 1869 – 2002*, p. 70, în http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/tmfel02.pdf [accesat 29 august 2021].

ortodocși[13]; în 1992 avea 415 locuitori, din care 335 ortodocși[14]; în 2002 avea 369 locuitori, din care 279 ortodocși[15]; în 2011 avea 308 locuitori, din care 211 ortodocși[16].

Din punct de vedere administrativ, în secolele XV-XVI făcea parte din districtul Bujor, la sfârșitul secolului al XVII-lea din districtul Făgetului[17], după instaurarea stăpânirii habsburgice în Banat aparținea districtului Lugoj și cercului administrativ Făget[18], în 1779 făcea parte din comitatul Caraș, plasa Căpâlnaș[19], iar după 1881 din comitatul Caraș-Severin, plasa Făget. De la 1919 face parte din județul Caraș-Severin, plasa Făget, secretariatul cercual Bujor împreună cu comunele Bujor, Botinești, Bucovăț și Săceni[20]. Din anul 1950, după aplicarea legii de regionalizare și raionare administrativă a României satul Surducul Mic făcea parte din comuna Bujor, raionul Lugoj, iar după înființarea raionului Făget, din acest raion. Din anul 1968, când în baza noii legii de împărțire administrativ-teritorială nr. 2/1968 sunt desființate raioanele și regiunile și se înființează județul Timiș, satul Surducul Mic face parte din acest județ, comuna Traian Vuia, situație ce se menține și astăzi.

În 17/19 august 1872 s-a născut la Surducu Mic marele inventator Traian Vuia, pionier al aviaţiei, publicist și militant social-politic.

Biserica

Potrivit tradiției, prima biserică cunoscută a fost construită din lemn în cimitirul satului[21], locul altarului fiind marcat de cruce de piatră inscripționată cu litere chirilice[22]. Nu cunoaștem anul construcției, dar cu

---

[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*.
[15] *Ibidem*.
[16] Direcția Regională de Statistică Timiș, adresa nr. 378/22.01.2021.
[17] Pavel Binder, „Lista localităţilor din Banat de la sfârşitul secolului al XVII-lea”, în *Studii de istorie a Banatului*, vol. II, Timişoara, 1970, p. 66.
[18] J. J. Ehrler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, prefaţa, traducere şi note de Costin Feneşan, Timişoara, Editura Facla, 1982, p. 143.
[19] Maria Vertan, „Organizarea administrativ-teritorială a Banatului istoric în perioada 1716-1860”, în *Analele Banatului, s. n., arheologie – istorie* (Timișoara), 2013, nr. XXI, p. 367.
[20] C. Martinovici, N. Istrati, *Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite*, Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul”, 1921, p. 19.
[21] Biserica a fost vândută lui Donisie Crîșciu care a folosit lemnul pentru a face o cămară. cf. Muzeul Banatului, *Fond Miloia,* dosar Surducu Mic.
[22] Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond micromonografii*, dosarul Cronica parohiei Surducu Mic întocmită de Ioan Grigoriță, nepaginat.

siguranță exista în anul 1776, când a primit o sesie de 32 jugăre. Peste trei ani a primit antimis de la episcopul de Timișoara Moise Putnik[23].

După strămutarea satului de pe deal pe actuala vatră, s-a construit în anii 1854-1859, în centrul satului, actuala biserică, devizul fiind de 6000 fl.[24]Biserica cu hramul „Pogorârea Duhului Sfânt" a fost zidită din piatra de carieră de la marginea satului, îmbinată cu cărămidă. Construită în formă de navă, cu lungimea de 14 m, cu un singur turn, biserica are absida altarului semicirculară, lăţimea de 8 m, fiind acoperită cu tablă. Ambele uşi ale bisericii sunt din lemn masiv de stejar, sculptate cu chipul Mântuitorului Hristos şi al Maicii Domnului şi ale sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel. Iconostasul era din zid, iar în 1938 s-a realizat unul din lemn. Biserica nu a fost pictată niciodată, fiind doar zugrăvită de mai multe ori. De-a lungul anilor s-au făcut mai multe reparații în 1880 și 1938, 1946.

Restaurarea din anul 1938, coordonată de preotul Porfir Crâșciu și epitropul Lucian Crâștiu, a costat 210 000 lei, fiind una substanțială. Lucrările de zidire au fost executate de zidarul Victor Peșteanu din Gladna-Română, noul iconostas din lemn de brad de către Gheorghe Faur din Surducu Mic, iar zugrăvirea interiorului de către Ioan Bâscă din Lugoj. Cele 27 icoane fixate pe iconostas au fost donate de către credincioșii parohiei.

Biserica a fost sfințită în anul 1859 de către protopopul Nicolae Pavlovici, iar la 26 octombrie 1946 de către episcopul Veniamin Nistor al Caransebeșului, când s-a sfințit și un nou antimis[25]. Actualul antimis a fost

[23] Bujor Păcurar, Ioan Cipu, Dumitru Tomoni, *Monografia protopopiatului ortodox român al Făgetului. 300 de ani de existență atestată*, Timișoara, Editura Învierea, 2016, p. 235.
[24] Arhiva Protopopiatului Făget, *Socoatele bisericilor din districtul [protopopiatul] Făgetului*, vol. II, 1847-1857, f. 213.
[25] *Foaia Diecezană* (Caransebeș), anul LXI, nr. 46-47, 10 noiembrie 1946, pp. 5-6.

sfinţit în data de 30 martie 1978 de către Nicolae Corneanu, fostul Mitropolit al Banatului. Din aprilie 1965 s-a introdus instalaţia electrică în biserică şi casa parohială.

Biserica a fost împrejmuită din 1892 cu gard din piatră de carieră.

Clopotele confecționate de firma „Antoniu Novotny” din Timișoara, de 90 și respectiv 70 de kilograme, au fost rechiziționate în Primul Război Mondial. După Marea Unire, pe cheltuiala credincioșilor Petru și Samson Crâșciu s-au comandat alte două clopote de 75 și 45 de kilograme.

În 8/21 octombrie 1911 parohia a fost vizitată de episcopul Caransebeșului, Miron Cristea. Episcopul şi suita au fost întâmpinaţi de preotul locului, Nicolae Brândău şi de preoţii Garoiu şi Damşa din Fârdea. Ierarhul i-a îndemnat re credincioși să adapteze şcoala confesională conform legii, mai ales că în comună s-a făcut şi o şcoală comunală[26].

În curtea bisericii se află mormintele preotului Samson Crîșciu și a preotesei Elena Crîșciu, precum și crucea-monument ridicată în memoria sergentului major Ion Crîșciu.

Cărţi vechi: Tipiconul, Buda (1731 si 1761), cu litere chirilice, Triodul, Rîmnic (1731), Penticostar (1743), Evanghelie (1750), Antologhion (1752), Apostol (1784), Triod (1761), Cazanie (1784) etc. S-au păstrat la biserică matricolele botezaților și cununaților de la 1779 și ale decedaților de la 1811.

Casa parohială. Până în anul 1920, parohia nu a avut casă parohială, preoții locuind în case închiriate, sau în case proprii. În 1920, după desființarea școlii confesionale, localul școlii a fost transformat în casă parohială.

Cimitirul este situat pe deal la marginea satului, având o suprafață de 1,1510 ha. În cimitir este înmormântat preotul Ștefan Sârbu (1878-1892).

Cor. În anul 1898 învățătorul Todor Savu a înființat un cor bisericesc, condus mai târziu de învățătorul Trifu Ardelean (1902), învăţătorul Alexandru Avramescu (1941), urmat din 1942 de tânărul Samson Crîşciu, fiu al satului, viitorul preot.

[26] *Foaia Diecezană* (Caransebeș), anul XXVI, nr. 44, 30 octombrie/12 noiembrie 1911, p. 7.

Eroi. Căzuţi în Primul Război Mondial: Nicolae Crişciu, Petru Haţegan, Nicolae Bejinariu, Toma Faur, Petru Marconescu, Pantelimon Faur, Alexa Ivaşcu, Samson Juşca, Alexa Mircea, Samson Mircea, Samson Faur, Constantin Ianculescu, Nicolae Micșa, Andrei Crişciu, Nicoliță Micșa, Aurel Crîșciu,Petru Mircea, Leonte Crîșciu,Petru Muntean, Virgil Iorgovan, Samson Crîșciu, Petru Crîșciu, Nicolae Birăescu, Meletie Popovici, Costa Dima Sîrbu[27]

Căzuţi în al Doilea Război Mondial: Ioan Crîșciu, Nicolae Juşca, Liviu Crîșciu, Petru Popovici, Ioan Miclăescu, Iosif Viţan, Nicolae Ivaşcu, Nicolae Crîșciu, Nicolae Gherghina, Romulus Gherghina, Petru Faur, Liviu Golea, Iosif Nicolae Golea, Nicolae Păun Crăşciu

Nu există un monument al eroilor, dar din 1943 curtea bisericii este străjuită de crucea-monument ridicată în memoria sergentului major Ion Crîșciu, fiu al satului, în etate de 21 de ani, voluntar în regimentul 85 infanterie, căzut eroic în 3 februarie 1942, în războiul din 1941-1945, în comuna Nicolsky, Ucraina. După 1990, pe această cruce s-a montat o placă cu numele majorității eroilor căzuți în cele două războaie mondiale.

Succesiunea preoţilor

Vasile Petrovici (1767). A fost primul preot consemnat în documente, fiind născut în localitatea Gârbova, jud. Alba[28].

Ioan Petrovici (1776). Era preot în Bujor și administra și parohia Surduc.

Damaschin Popovici (1823). A fost prenumerant la *Istoria universală* a lui Pavel Kengheleț[29]

Petru Popovici (1817-1846). A fost prenumerant la *Antropologhia* lui Pavel Vasici (1830)[30].

Petru Popovici (1846-1856). Localnic, absolvent al Preparandiei din Arad în anul școlar 1841/1842[31].

---

[27] Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, *fond ASTRA*, Listele participanților la Primul Război Mondial (1914-1923), județul Caraș-Severin, Pachetul nr. 5, f. 111-113; Muzeul Banatului, *Fond Ilieșiu,* dosar Surducu Mic.

[28] I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *op. cit.,* p. 312.

[29] Ioan Cipu, „Prenumeranții din Banat la cărțile de patrimoniu românești cu caracter laic, tipărite la Buda”, în *Supliment istoric al revistei Suflet nou,* anul XI, 2015, nr. 23, p. 13.

[30] *Ibidem,* p. 18.

[31] Teodor Botiș, *Istoria Şcoalei Normale (Preparandia) şi a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, p. 688.

PLACĂ CU MEDALION PE LOCUL CASEI NATALE DIN SURDUCU MIC

Ștefan Sîrbu (1812-1837).

Nicolae Bărbulescu(?).

Simeon Popescu (1861-1872). S-a născut în 1845, la Dobrești, județul Timiș, din părinți țărani. Absolvent al secției române de la școala clericală din Vârșeț, după ce funcționează ca preot în câteva sate din zona Făgetului, în 1864 este hirotonisit ca preot în satul Surducul Mic[32]. În anul 1861 se căsătorește cu Sofia, fiica preotului Ioan Bărbulescu din localitatea Bujor. Din această căsătorie rezultă doi copii: Marta (născută în 1862 și căsătorită în Povergina) și Ion. După moartea soției, în 1866, Simeon Popescu, rămas văduv, va întemeia o nouă familie, luând ca soție pe Ana Vuia din Ticvaniul Mare, născută în 1843 la Dragșina, nepoata protopopului din Lipova. Căsătoria lor nu va putea fi oficializată pentru că regulamentele bisericii ortodoxe nu permiteau preoților văduvi să se recăsătorească. Din această relație s-a născut marele inventator și patriot Traian Vuia.

Ştefan Sârbu (1878-1892). Absolvent al Institutului Teologic din Caransebeș, a fost hirotonit în anul 1873 de episcopul de la Arad, Procopie Ivaşcovici[33]. A fost înmormântat în cimitirul parohial.

Virgiliu Lugojanul (1893-1895).

Nicolae Brândău (1895-1937).

Porfir Crîşciu (1937-1948), fiu al satului.

Nicolae Sîrbu (1948).

---

[32] Dan Antoniu, Ioan Buiu, Dan Hadîrcă, Radu Homescu, George Cicoș, *Traian Vuia. Viața și opera (His Life and Work)*, București, Editura Anima, 2013, p. 16.

[33] Arhiva Episcopiei Caransebeșului, doc. 18/1890.

Ioan Grigoriţă(1950-1964). Născut la 2 februarie 1908, absolvent de seminar teologic (1928). A întocmit *Cronica parohiei Surducu Mic*la 10 iunie 1950. Se transferă la parohia Berzeasca. A trecut la cele veșnice în 11 iulie 1988.

DIMITRIE RĂSĂDEAN

Dimitrie Răsădeanu (1964-1969). S-a născut în comuna Şeitin, judeţul Arad, la data de 7 mai 1899. În anul 1948 a fost paroh în comuna Icloda, judeţul Timiş. A fost arestat la data de 23 octombrie 1959 de către U.M. 0232 Timişoara, mandatul de arestare nr. 36505 din 1959, pentru fapta uneltire conform articolului 209 din Codul Penal. A fost judecat de Tribunalul Militar Timişoara și condamnat la 7 ani „corecţie" pentru fapta „uneltire" conform art. 209 C.P. În cei şapte ani de închisoare, 24 octombrie 1959–29 iulie 1964, a trecut prin penitenciarele din Timişoara, Arad, Oradea și Aiud. A fost eliberat în 29 iulie 1964, dar i s-a fixat domiciliu obligatoriu în comuna Icloda, Judeţul Timiş[34]. A trecut la cele veșnice în 25 august 1969.

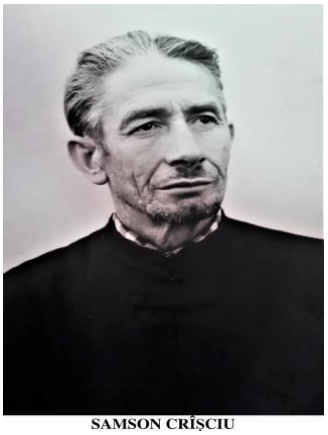
SAMSON CRÎŞCIU

Nicolae Sîrbu (1969-1970). Preot în Traian Vuia din 1944.

Samson Crîşciu (1970-1990), fiu al satului, născut la 23 decembrie 1919. A trecut la cele veșnice la 19 mai 1990, în etate de 74 de ani.

Iulian Dichiu (1990-1996). Născut la 31 iulie 1953. Studii teologice la Seminarul Teologic Ortodox din Curtea de Argeș (1977). A fost preot și la parohia Remetea Luncă (1977-1981).

Alin Vărzaru (1997-2004). Născut la 19 iunie 1969. Studii teologice la Arad (1999). Transferat la Lugoj (1 iunie 2004).

Georgel Jilavu, din 1 iulie 2004. Născut la 27.XI.1975 în Drăgănești Olt, județul Olt. Studii teologice la Facultateade Litere**,** Filosofie și Istorie din Timișoara, secția teologie pastorală (1998-2002).

---

[34] Sergiu Soica, *Martiri şi mărturisitori sub regimul comunist Eparhia Greco-Catolică de Lugoj*, Târgu-Lăpuş, Editura Galaxia Gutenberg, 2013, pp. 272-273.

Școala confesională

La 24 mai 1774, împărăteasa Maria Tereza sancţiona Regulile directive pentru îmbunătăţirea învăţământului din şcolile elementare sau triviale sârbeşti şi româneşti reunite, prima lege menită să organizeze şi să îmbunătăţească învăţământul elementar (trivial)[35]. În același an, în lista școlilor primare înființate în ținutul Timișoarei figurează și școala din Botinești, unde învățau și copiii din Surduc[36]. În tabelul întocmit de Teodor Iancovici, directorul şcolar din Timişoara, la 20 Ianuarie 1777, s-au cerut rechizite şcolare şi pentru şcoala din Botinești cu filia Surduc[37]. În 1785 copiii din Surduc, alături de cei din Botinești și Sărăzani, învățau la școala de centru din Bujor[38], învățătorul fiind retribuit doar cu 10 fl. pe an[39]. În 1791, Surducul apare cu școală proprie, nu și local, unde învățau și copiii din Botinești, învățător fiind Marcu Gruiovici[40]. Dintre cei 65 de copii de vârstă școlară din cele două localități (49 băieți și 16 fete), doar 14 băieți (și nicio fată) au frecventat cursurile, iar în anul școlar 1801/1802 frecventau școala 25 băieți și 3 fete[41]. Nici în perioada următoare frecvența nu era mai bună: în 1826/1827 din 60 copii de vârstă școlară din Surducu Mic (38 băieți și 22 fete) frecventau școala doar 9 băieți[42], iar în 1834/1835 din 38 copii de vârstă școlară (20 băieți și 18 fete) frecventau școala 16 băieți și 8 fete[43]. Nici în 1845 școala nu avea local propriu, funcționând într-o casă privată.

În 1911, din cauza neînțelegerilor dintre învățătorul Trifu Ardelean și preotul Nicolae Brândeu și a localului școlar necorespunzător[44], în cadrul școlii confesionale s-a înființat și o clasă comunală.

---

[35] Victor Ţîrcovnicu, *Istoria învăţământului din Banat până la 1800*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, pp. 128-129.

[36] I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 340.

[37] Victor Ţîrcovnicu, *op. cit.*, p. 140.

[38] *Ibidem*, p. 146.

[39] Bujor Păcurar, Ioan Cipu, Dumitru Tomoni, *op. cit.*, 2016, p. 536.

[40] Victor Ţîrcovnicu, *op. cit.*, p. 148.

[41] Petru Radu, Dimitrie Onciulescu, *Contribuţii la istoria învăţământului din Banat până la 1800*, Bucureşti, Editura Litera, 1977, p. 244.

[42] Ioan Boroș, *Scrieri istorice*, vol. I, ediție îngrijită de Gh. Naghi și Șipoș Ibolya, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, p. 643.

[43] Vasile Popeangă, „Rețeaua școlilor confesionale ortodoxe din Banat și Crișana în anul 1834-1835", în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, p. 292.

[44] Conform Legii nr. XXXVIII (38) din 1868, cunoscută și sub denumirea Legea Eötvös, orice sală de clasă trebuia să le îndeplinească mai multe cerințe: să fie spațioasă, ca să încapă în ea toți școlarii de la cursul de zi (maximum 60 ori până la 80, cu aprobare specială), în așa fel încât fiecărui elev să-i revină 0,792 metri cubi din volumul sălii de clasă; să fie luminoasă, cu toate ferestrele pe un singur perete, opus ușii de intrare în sala de

Succesiunea învățătorilor confesionali

Marcu Gruiovici (1791). A fost învățător la școala din Botinești.

Ioan Marcoviți (1817/1818). Apare pe lista de prenumeranți la *Pedagoghiia şi Metodica* lui Villon[45].

Pavel Secălăjan (1834-1840).Apare pe lista de prenumeranți la *Epistolarul românesc* a lui Constantin Diaconovici-Loga[46]

Toma Popovici (1844/1845).

Nicolae Alboiu (1863/1864).

Iacov Bombea (Bumbea?) (1867/1868). Numele lui apare într-o însemnare pe un Triod tipărit în 1731: „Prin îndemnul învățătoriului din Surduc, anume Iacov Bombea, s-au sârguit oamenii comunității care cu cât au putut, pentru ertarea păcatelor a dărui la sfânta besearică pentru acestea 2 cărți: Octoihul cel Mare și Strașnicul”[47].

Adam Cadar (Cadariu) (1869/1870).

Iosif Ursulescu (1877-1879). Originar din Bătești, absolvent al Preparandiei din Arad în anul școlar 1875/1876[48].

Iosif Benga (1884-1890)[49].

George Petrovici (1892-1897)[50]. După anul 1897 postul de învățător a fost vacant până în 1901.

Todor Sava(1898-1899). A înființat primul cor bisericesc.

Aureliu Iosof (1899/1900). Era teolog.

Ianăș Belciu (1900-1902). A fost învățător suplinitor.

Trifu Ardelean (1902-1919). A fost „un om de mare curaj” care, în anul 1902 a preluat conducerea corului bisericesc „sub masca căruia educa poporul în vechea școală confesională cântând „Deșteaptă-te, române!”, „Pe-al nostru steag”[51] etc[52]. Din păcate, conflictul permanent cu preotul

---

învățământ; să aibă suficient mobilier școlar, ca fetele să fie așezate în bănci sau în rânduri de bănci separate de cele ale băieților etc.. Neîndeplinirea tuturor cerințelor prevăzute de lege poate atrage după sine măsuri de pedepsire a susținătorului învățământului, putându-se ajunge până la transformarea școlii confesionale în școală comunală.

[45] Ioan Cipu, *op. cit.*, p. 8.

[46] Idem, „Prenumeranți din Banat la cărți cu caracter laic (1831-1841). Partea a II-a”, în *Supliment istoric al revistei Suflet nou*, anul XII, 2016, nr. 24, p. 23.

[47] Ion B. Mureșianu, *Carte veche bisericească din Banat*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1985, p. 260.

[48] Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 467.

[49] *Calendariul Românului pe anul 1889*, Caransebeș, 1888, p. 53.

[50]*Calendariul Românului pe anul 1893*, Caransebeș, 1892, p. 48.

[51]„Pe-al nostru steag e scris Unire” este un cântec patriotic dedicat unirii Principatelor Române, Moldova și Țara Românească de la 1859. Muzica îi aparține lui Ciprian Porumbescu, iar versurile lui Andrei Bârseanu.

[52] Muzeul Banatului, *Fond Ilieșiu*, dosar Surducu Mic.

Nicolae Brândeu și-a pus amprenta asupra școlii din Surducul Mic. În ianuarie 1907, Nicolae Brândeu, în calitatea sa de director şcolar local, îl informează pe protopopul Sebastian Olariu că, în acest sat, „cauza cercetării școlii d-aici lasă mult de dorit. Copiii vin neregulat la şcoală. Învăţătorul însă tace şi prezintă neregulat conspectele de absenţele şcolare ordinate”[53]. În ciuda mai multor rapoarte negative făcute de preotul Nicolae Brândeu în nume propriu ori al comitetului parohial, cu privire la comportamentul (considerat necorespunzător) al învățătorului Trifon Ardeleanu la clasă și în afara, învățătorul obține calificative de „foarte bine” la sfârșitul anului școlar, în urma examenului cu elevii. Mai mult, deși se cere, în numele comunei bisericești, mutarea învățătorului în altă parte, el este menținut în continuare învățător la Surduc. Abia în 1919, învățătorul Ardeleanu părăsește Surducu Mic, din proprie inițiativă. Pe reversul raportului pe care preotul Brândeu îl înaintează revizorului școlar din Lugoj anunțând plecarea lui Ardeleanu, preotul informează pe revizor să nu publice concurs pentru ocuparea postului de învățător devenit liber, pentru că membrii comitetului parohial au hotărât ca școala confesională să devină școală de stat[54].Astfel că, Trifu Ardelean a fost ultimul învățător confesional din Surducu Mic.

Și la Surducu Mic, ani de-a rândul, atât în altar cât și la catedră au slujit generații de preoți și dascăli formați în cultul luminării poporului și promovării spiritualității românești. De aceea, chiar și o simplă înșiruire de nume reprezintă un binemeritat gest de prețuire și recunoștință.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Protopopiatului Făget, *Fond bisericesc*.
Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond micromonografii*.
Arhiva Episcopiei Caransebeșului, doc. 18/1890.
Direcția Regională de Statistică Timiș.
Muzeul Banatului, *Fond Ilieșiu*.
Muzeul Banatului, *Fond Miloia*.
Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, *fond ASTRA*.
Calendariul Românului, 1889, 1893.
Foaia Diecezană, 1911, 1946.

[53] Arhiva Protopopiatului Făget, *Fond anul 1907*, nr. 15, Parohia Surduc/1907.
[54] Arhiva Protopopiatului Făget, *Fond anul 1919*, adresa nr. 5, Parohia Surduc din 4 februarie 1919.

Antoniu, Dan; Buiu, Ioan; Hadîrcă, Dan; Homescu, Radu; Cicoș, George, *Traian Vuia. Viața și opera (His Life and Work)*, București, Editura Anima, 2013.

Binder, Pavel, „Lista localităţilor din Banat de la sfârşitul secolului al XVII-lea", în *Studii de istorie a Banatului*, vol. II, Timişoara, 1970, pp. 66-71.

Boroș, Ioan, *Scrieri istorice*, vol. I, ediție îngrijită de Gh. Naghi și Șipoș Ibolya, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019.

Botiș, Teodor, *Istoria Şcoalei Normale (Preparandia) şi a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922.

Cipu, Ioan, „Prenumeranții din Banat la cărțile de patrimoniu românești cu caracter laic, tipărite la Buda", în *Supliment istoric al revistei Suflet nou*, anul XI, nr. 23, 2015.

Idem, „Prenumeranți din Banat la cărți cu caracter laic (1831-1841). Partea a II-a", în *Supliment istoric al revistei Suflet nou*, anul XII, nr. 24, 2016.

Crețan, Remus; Frățilă, Vasile, *Dicţionar geografico-istoric şi toponimic al judeţului Timiş*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007.

Diaconescu, Marius, *Gândirea politică a lui Ștefan Jósika, cancelarul principelui Sigismund Báthory*, p. 21 în https://www.semperfidelis.ro/e107_files/public/1263591828_2323_FT38854_stefan_josica.doc [accesat 29 august 2021].

Dragalina, P., *Din istoria Banatului Severin*, vol. II, Caransebeș, Editura autorului,1900.

Egel, Pál, *A Temesvari es Moldovai szandzsak torokkori telepulesei (1554-1579) / Aşezările de epocă turcească din sangeacurile Timişoara şi Moldova(1554-1579)*, Szeged, 1996.

Ehrler, J. J., *Banatul de la origini până acum (1774)*, prefaţa, traducere şi note de Costin Feneşan, Timişoara, Editura Facla, 1982.

Hațegan, Ioan, *Dicționar istoric al așezărilor din Banat: sec. XI-XX. Atestări documentare și cartografice*, Timișoara, Editura Artpress și Banatul, 2013.

Martinovici, C.; Istrati, N., *Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite*, Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul", 1921.

Mureșianu, Ion B., *Carte veche bisericească din Banat*, Timișoara, Editura Mitropolia Banatului, 1985.

Păcurar, Bujor; Cipu, Ioan; Tomoni, Dumitru, *Monografia protopopiatului ortodox român al Făgetului. 300 de ani de existență atestată*, Timișoara, Editura Învierea, 2016.

Pesty, Frigyes, *Krassó vármegye története / Istoria comitatului Caraş*, II-2, Budapesta, 1884.

Popeangă, Vasile, „Rețeaua școlilor confesionale ortodoxe din Banat și Crișana în anul 1834-1835”, în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI.

Radu, Petru; Onciulescu, Dimitrie, *Contribuţii la istoria învăţământului din Banat până la 1800*, Bucureşti, Editura Litera, 1977.

Recensământul din 1869. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008.

Recensământul din 1880. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1997.

Recensământul din 1900. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999.

Soica, Sergiu, *Martiri şi mărturisitori sub regimul comunist Eparhia Greco-Catolică de Lugoj*, Târgu-Lăpuş, Editura Galaxia Gutenberg, 2013.

Suciu, Coriolan, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. 2, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.

Suciu, I. D.; Constantinescu, Radu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timişoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980.

Ţîrcovnicu, Victor, *Istoria învăţământului din Banat până la 1800*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978.

Varga, E. Arpád, *Statistică recensăminte după structura confesională, jud. Timiş 1869 – 2002*, în http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/tmfel02.pdf [accesat 29 august 2021].

Vertan, Maria, „Organizarea administrativ-teritorială a Banatului istoric în perioada 1716-1860”, în *Analele Banatului, s. n., arheologie – istorie* (Timișoara), 2013, nr. XXI, pp. 361-379.

Cetatea Ineu între „mila” și lăcomia imperiilor habsburgic și otoman. Secolele XVI-XVII

Ineu Fortress between the 'Mercy' and the Greed of the Habsburg and Ottoman Empire. The 16th – 17th Centuries

Aurel DRAGOȘ
Ineu, judeţul Arad
Colectivul monografic Arad

Abstract
The Ineu Fortress represented the gateway to the upstream Crișul Alb Valley and the most desired strategic point by the greedy hordes. The study presents three historical testimonies that narrate the military events that preceded the preparation of the attack and the occupation of the Ineu Fortress. The Turkish chronicler Naima briefly described the attack of the Ottoman troops allied with the Tartars and the Polish king. He highlighted the strategic importance of the Ineu Fortress during the seven-day celebration imposed by the Ottomans. Evlia Celebi, the Turkish traveller and writer, wrote his own experiences with vivid imagination, occasionally mixing fact and fantasy; he described places he could not possibly have visited. Noted for his fascinating anecdotes and charming style, he wrote about the ethnography, history, and geography of the Ottoman Empire and neighbouring lands and about the inner workings of the Ottoman government with the indulgence of the oppressor towards the native inhabitants. A remark is to be noted: the Romanians formed the majority of the Christians living in Ineu. Fényes Elek depicts only half a century of history, when the Ottoman and Austro-Hungarian alternated the fortress possession. He compiles an index of the battles fought by Michael the Brave, both with the Turks and the Austro-Hungarian Empire. Even though the two pages were written in 1851, the author consulted the Hungarian historical sources that (mostly) objectively analyse those years of Transylvanian turmoil.

Keywords*: Ineu fortress, The Ottoman Empire, strategic location, three stories.*

Ineul sub stăpânirea semilunii

Cronicarul turc Naima, în lucrarea sa „Tarikhi”, ne dă câteva informații interesante cu privire la ocuparea Ineului din anul 1658.

La porunca Sultanului Mehmet al IV-lea (1648-1687) armata turcească (musulmană), încartiruită în Cetatea Timișoarei, s-a îndreptat spre Cetatea Ineului la 22 Ramazan 1068, după calendarul musulman. Oștirile au

fost conduse de pașa Kenan guvernatorul Budei, pașa Cadri guvernatorul Silistrei și un han al tătarilor. La acest război de cucerire a Cetății Ineului au mai participat soldații musulmani aduși din Dobrogea împreună cu 12.000 de oameni trimiși de regele Poloniei.

Trecerea peste Crișul Alb, s-a făcut pe un pod construit în acest scop de Turci, Ineul fiind atacat din patru direcții. La ordinul beglerbeilor (beylerbeyilor = bei de bei) orașului i s-a dat foc, iar populația înspăimântată s-a refugiat în Cetate, unde au încercat să țină piept inamicului. Tunurile și spărgătoarele de bastimente au tras în tot timpul nopții *Cetatea Ineu avea un zid (bastiment) împrejmuitor în parte exterioară, la o distanță de sute de metri în formă de pătrat, cu bastioane la colțuri. Erau ziduri din piatră înalte de peste 2 metri, iar grosimea lor era considerabilă. Ele formau prima line de apărare a cetății. Zidurile erau înconjurate din 3 părți de șanțuri cu apă, pe cea de a patra latură curgea Crișul Alb. Spărgătoarele de bastimente erau tunurile balimeze care foloseau bile de fier pentru a dărâma zidurile groase.*

Ienicerii au ocupat prin atac în chiar noaptea sosirii lor la Ineu, șanțurile din exteriorul cetății. În zorii zilei ce a urmat, cei din cetate văzând puhoiul turcesc, au deschis porțile și s-au predat.

În 22 septembrie 1658, cetatea a fost definitiv cucerită de oastea otomană. Hanul tătarilor în urma acestei izbânzi, s-a îndreptat cu trupa sa ce număra peste 200.000 soldați, spre cetatea Fehérvar, pustiind tot ce le-a stat în cale. Lui pașa Kenan din Budha, i s-a încredințat conducerea cetății Ineu.

Căderea Ineului a fost o mare bucurie pentru Poarta Otomană. S-a dat imediat ordin ca toată împărăția să sărbătorească evenimentul șapte zile dea-rândul, iar serdarul cetății – Kenan – a primit de la Sultan o sabie cu pietre scumpe și un caftan de paradă[1].

Evlia Celebi

Călătorul turc Evlia Celebi, a consacrat și el – într-unul din cele zece volume de călătorii – câteva pagini Ineului[2]. El a vizitat Ineul între anii 1660-1664, după luptele purtate între Gh. Rakoczy II și turci[3]. Războiul a durat trei ani și s-a terminat cu pierderea cetății Oradea, devenită reședința

[1] Octavian Lupaș, „Ineul sub stăpânirea semilunei", în *Hotarul* (Arad), nr. 5, septembrie 1933, pp. 13, 14.

[2] *Evlia Celebi* (1611-1672) învățat și călător turc, care a publicat notele de călătorie sub titulatura de „Seiahatname".

[3] *Gheorghe Rakoczy II*, principe al Transilvaniei (1648-1660) mazilit de turci, a început lupta împotriva acestora avându-i alături pe Constantin Șerban, iar apoi pe Mihnea al III-lea, dar a fost învins și a murit în urma rănilor primite.

unui Sangeac. Până la sosirea lui Evlia Celebi la Ineu, el a urmat un drum foarte întortocheat, plecând de la: Panciova – Denta (Deta) – Timișoara – Făget – Fenlac – Arad – Lipova – Rodna – Odvoș – Vărădia – Ilia – Deva - Șoimoș – Șiria – Ineu

La venirea lui, cetatea Ineu era împrejmuită de bastimente scunde zidite din piatră, în care intrau câte o mie de oameni. Fiecare bastiment dispunea de câte zece tunuri.

Cetatea avea o singură poartă spre sud, a cărei cheie o păstra aga ienicerilor. În interior, nu departe de poartă se ridica geamia Sultanului Mahomed, străjuită de un turn de scânduri cu ceasornic și de o moară pusă în funcțiune cu ajutorul cailor. În interiorul Cetății se afla o altă cetate, unde locuia aga ienicerilor. Lățimea ei era de 20 de picioare, cu acoperiș în formă pătrată, întărită cu patru turnuri puternice. Cetatea mai dispunea de o poartă în partea de nord, iar apa Crișului o înconjura din toate părțile.

În jurul Cetății se întindea orașul propriu-zis, pe ambele maluri ale Crișului. Circumferința Ineului, o forma un șanț săpat de cca 10.000 raiale, în lungime de 4.800 pași. Târgul avea trei porți de lemn: spre Timișoara, spre Gyula, spre Oradea și era întărit (apărat) cu opt bastimente. În oraș (târg) se aflau patru geamii și anume: geamia lui Mohamed Kupruli cu minaret din cărămidă; geamia lui aga Osman Kaseki, terminată în 1662, cu minaret din scânduri, situată în bazar; geamia lui Sufi Kenaan cu minaret tot din scândură și geamia pașei Ahmed Fazil. În târg erau și câteva mecete (case de rugăciuni) mai mici decât geamiile.

Evlia Celebi nu pomenește de existența unei biserici creștine. În acea perioadă a trecerii pe aceste meleaguri a călătorului Evlia Celebi, enoriașii catolici și neuniții de rit vechi nu aveau biserici. În schimb reformații aveau biserică încă din anul 1523. La 1658 au părăsit Ineul datorită prigoanei de sub ocupația otomană.

La fel s-a întâmplat cu satul Dyenes și mănăstirea Dyenes de rit catolic (1553)

Tot de la Evlia Celebi aflăm că Ineul avea 800 de clădiri, cea mai remarcabilă fiind palatul Pașei de lângă poarta Gyulei. După Evlia Celebi, Ineul era un târg unde lumea petrecea destul de bine, fie la cântecul mierlei în livezi, fie cu barca pe Criș. El mai remarca tratamentul îngăduitor al stăpânului turc cu creștinii (raialele), aceștia având acces în târg. Locuitorii băștinași ai Ineului o formau, după Evlia Celebi, Românii.

Soldățimea (turcă) era recrutată în mare parte din Bosniaci. Uniforma era croită din haine scurte până la genunchi, dolman de piele sau

de postav cu nasturi de argint, brâu de mătase și în loc de turban, chivăre de blană, roșii sau verzi, cu un smoc de pene de șoim[4].

COMITATUL Arad. BOROS-JENÖ INEU
Fenyes Elek, G.S.T. vol. III

Boros-Jenö (Ineul Vinos), cu adevărat vechi și renumit, aflat la 6 ½ ore de Arad, pe malul Crișului Alb, cu o populație de 1.742 locuitori din care: 562 catolici, 1154 neuniți de rit vechi și 26 reformați, iar dacă ne referim la limbă, sunt valahi, maghiari, germani. Aveau biserică matră atât catolicii cât și n.e. de rit vechi.

Hotarul este neted și cu adevărat roditor cu o suprafață mare și se întinde până la granița cu comitatul Bihor. Dispune de o pădure minunată, care adăpostește sălbăticiuni și fazanii care sunt în număr mare. Din cauza viiturilor Crișului Alb și a Teuzului se produc multe pagube. Vița de vie este cultivată de multă vreme și produce un vin bun și de calitate superioară.

Domnul de pământ este nemotenia Atzel. Cât de înfloritor trebuie să fi fost acest târg (opidum) în vremurile de odinioară, se poate deduce din interesul arătat Ineului de principele transilvan Gheorghe Rákóczi II, care a întărit privilegiul aurarilor din cadrul Breslei în anul 1652.

Pe lângă asta, orașul era înțesat de curți libere și case, fiind stăpânite de domnii de rang deosebit, ba mai mult, chiar principii ardeleni au benchetuit aici.

În aceeași perioadă (1596) tătarii au distrus pentru prima oară Ineul, locuitorii maghiari s-au strămutat din cauza permanenței războaielor furibunde cu turcii în parte la Kișlaca (Micălaca, și în alte localități, iar în locul lor au fost colonizați (așezați) valahii (olahii); până și viitorul episcop de Arad de rit vechi, și-a ținut locuința aici la Ineu, în întregime, până la începutul secolului al XVIII-lea, (1626-1741).

Înainte de pustiirea Ineului (1658) de hoardele tătarilor conducerea comitatului Zărand și-a desfășurat adeseori aici adunările (congregațiile) și legiferările proprii.

Vechea cetate (a Ineului) se găsea pe un teren neted lângă râul Crișul Alb, fiind înconjurată în întregime de apă, bastionul ei patrulater fiind construit din piatră, cu o grosime apreciabilă, care servește actualmente (cca. 1850), într-o mare măsură turnului actualei biserici catolice, stând împreună cu vechea geamie turcească în picioare, și pe alocurea este folosit locuințelor administrației domeniale.

[4] O. Lupaș, *op. cit.*, p. 13, 14.

Prima origine (atestare) a cetății este incertă. Turcii au ocupat cetatea în 1552 pentru prima dată, dar au fost repede alungați, în 1556 când tânărul Zapolya[5], făcându-se stăpân l-a deposedat pe căpitanul Kendi (Cândea) Ștefan, care a murit vitejește în asediul cetății. În anul 1565 a fost recucerită de Schwendi. În 1566 cetatea a fost cucerită prin atacul furibund al oștilor otomane conduse de vizirul Petraf. Cetatea a fost apărată de Senyei și Wagner, care după o canonadă de 23 de zile, au părăsit în taină cetatea împreună cu propriile trupe și maghiarii (apărători ai cetății), pe drumuri ascunse (vederii turcilor), dar cunoscute de ei, refugiindu-se în locuri sigure, însă cătanele lui Wagner au fost măcelărite. Ele nu au mai apucat să părăsească Cetatea.

În 1595 Gheorghe Borbély i-a scos afară din cetate. În 1599 tătarii (cavaleria ușoară otomană) au recuperat-o.

An 1602. Petneházy a obținut-o din nou, pentru Gabriel Bethlen, care la rândul lui a promis-o turcilor, la schimb cu cetatea Bajom (Baja), pe care Bethlen o cumpărase cu 30.000 taleri. După acest moment turcii au rămas în stăpânirea cetății Ineu până la anul 1686, dar de astă dată Siegbert Heister a recuperat-o definitiv.

În 1690 Szalontai Toldy István (a posedat) intră în posesia cetății împreună cu localitățile aparținătoare (pertinențele cetății). Ulterior a ajuns în mâinile Rakoțeștilor.

Sub jugul turcesc – Ineul – a constituit locul de rezidență al beglerbeiului (pașa cel mare), iar acea epocă este vie în amintire prin încă existenta „fântână a turcului”, a cărui apă cu un gust neplăcut, se spune că ar fi folositoare în unele boli[6].

**Traducerea aparține domnului profesor muzeograf, Dan Demșea.*

**Nota autorului. Se referă la locul unde a fost ridicat un monument închinat apelor minerale sulfuroase, captate prin foraje. Apa acră de la Mocrea.*

La început de secol XVII (1602), familia Sigismund Rákoczy, va folosi apa sulfuroasă în tratarea unor boli. Frații Rákoczy I și II (1630-1648; 1648-1660) au ridicat un mic stabiliment pentru crearea condițiilor de tratamente la nivelul rangului lor.

---

[5] *Zapolya*, familie nobiliară ungară (croați la origine). Ioan Sigismund Zapolya, principe al Transilvaniei (1541-1551 și 1556-1571), a domnit la început sub tutela mamei sale Isabela și a episcopului Martinuzzi. Pierde tronul în 1551 în urma intervenției habsburgilor și s-a retras în Polonia. Revine în 1556 cu ajutorul turcilor și al domnitorilor Alexandru Lăpușneanu și Pătrașcu cel Bun. A susținut calvinismul și apoi umanitarismul.

[6] Fényes Elek, *Geographyai Szotora*, vol. III, Pesten, 1851, pp. 458, 459.

Mihail Apafi I urcat pe tronul de principe al Ardealului (1660), va beneficia de calitățile curative ale izvoarelor sulfuroase de la Mocrea.

Mihai Viteazul și arealul Ineu

N. Bălcescu: „Istoria este cea dintâi carte a unei națiuni"

Ineul în sec. XVI, XVII, prezentat de istoricul maghiar Fényes Elek, face o trecere sumară a ofertelor acestui Areal, cu date care nu au fost publicate. El eludează bătăliile crâncene care s-au dat pentru stăpânirea Cetății Ineu, 1599-1601, de către Mihai Viteazul.

În consecință, am extras din lucrarea „Meleagurile arădene în timpul domniei lui Mihai Viteazul", 1593-1601, acțiunile întreprinse de domnitor în cucerirea si stăpânirea Cetății și Arealului Ineu. Sper ca această descriere să facă o lumină mai clară și argumentată a istoriei Cetății Ineului.

Mihai Viteazul a repurtat la Călugăreni o strălucită victorie devenind peste veacuri simbol al vitejiei românești, 13/23 august 1595.

Iată ce notează Nicolae Bălcescu cu referire la forțele angrenate în bătălie; „în rândurile puținilor ardeleni care au participat efectiv la luptă, se găseau câteva cete sub conducerea comandantului Orăzii. Ele erau recrutate din comitatul Bihor, iar între luptători figurau și supușii voievozilor de la Clit, Hășmaș, Archiș, etc."

Ineul era mult mai bine pregătit de asediu decât surata ei Lipova – având garnizoană de 700 apărători din oastea otomană. Ardelenii care au sosit la 16 septembrie 1595, aveau efective mai mici și o artilerie redusă, în raport cu forțele necesare pentru acest asediu. Totuși folosirea dibace a gurilor de foc existente, i-a constrâns pe turci să părăsească orașul, incendiindu-l în prealabil[7].

Asediul cetății ar fi fost mai simplu și facil, dacă asediatorii ar fi putut abate apa Crișului Alb, care alimentează șanțurile de peste 3 m. adâncime, ce înconjurau cetatea. Prima încercare a armatei ardelene a fost zădărnicită din cauza ploilor abundente căzute în acele zile.

După ce au reușit să astupe cu pământ o parte a șanțurilor protectoare, au putut să apropie tunurile de zidurile cetății. Primul asalt a eșuat. Ardelenii nu au cedat. Au depozitat imense cantități de lemne sub bastioane iar cetatea a fost cuprinsă de flăcări, concomitent cu un nou asalt, i-au determinat pe apărători să capituleze.

[7] Istoria în care sunt scrise campaniile principelui Sigismund Bathory purtate în anul 1595, Cluj, 1596.

Vestea recuceririi orașului Târgoviște la 21 octombrie 1595, a ajuns și la Ineu, iar a doua zi, la 22 octombrie otomanii au părăsit cetatea.[8]

Turcii nu au renunțat la supunerea Țărilor Române și la stăpânirea cetăților Ineului și Lipovei. În aprilie 1596 beglerbegul Timișorii, trece la asediul Lipovei. În aceeași vreme hoardele tătarilor (tătărești) au început să prade Valea Mureșului și a Crișului Alb. Rezistența cetății Lipova a durat până la 26 mai, otomanii s-au retras în fața armatei ardelene care venise în ajutorul Lipovei.[9]

Cetatea Timișorii era baza operațiilor trupelor otomane, desfășurate atât în Transilvania cât și a trupelor imperiale din Ungaria.

Cum operațiunile militare se desfășurau pe o arie întinsă, se impunea asediul Timișorii. În aceste condiții Mihai Viteazul vine la Timișoara în fruntea unui detașament de 4.000 de combatanți, însoțiți de mulți boieri.

Decepția de la Timișoara coroborată cu „nehotărârea" principelui Sigismund Bathory, și condițiile din Țara Românească îl determină pe domnitorul Mihai Viteazul, de a se întoarce în Țara Românească pentru a o apăra de noile atacuri otomane.[10]

În situația nou creată, Mihai Viteazul stabilește primele contacte directe – 1597 – cu împăratul Rudolf. De asemenea el mai stabilește un modus vivendi cu turcii. Acordul încheiat la 2 august 1597 cu împăratul, stabilea coordonarea acțiunilor lui Mihai Viteazul cu Gheorghe Basta, comandantul imperial din Ungaria și cu secuii. Aceștia totalizau o armată de 16.000 ostași, capabili să înfrunte un atac otoman.[11]

În vara anului 1597, situația a devenit și mai critică în Transilvania, urmare a concentrării armatei otomane în sectorul Belgradului, în frunte cu sultanul Mehmed al III-lea.

Armata Transilvană era nepregătită să înfrunte oastea otomană superioară numericește și cu armament bogat, mai ales că forțele ardelene erau mult mai mici (puține) ca în anul precedent, iar Mihai Viteazul era ocupat cu respingerea încercărilor otomane de a reveni în Țara Românească. Totuși armata Transilvăneană a sosit la 7 octombrie la Lipova, principala sa bază de operațiuni.[12]

---

[8] Eugen Glück, *Meleagurile arădene în timpul domniei lui Mihai Viteazul, 1593-1601,* pp. 32-33.

[9] *Ibidem,* p. 34, apud N. Bălcescu, *Românii subt Mihai Voievod Viteazul*, București, 1970, p. 178.

[10] *Ibidem,* p. 35.

[11] *Ibidem*.

[12] *Ibidem,* p. 36.

Pe timpul acestei situații tulburi s-au făcut primii pași mai hotărâți pentru reorganizarea teritoriului ardelean recucerit în 1595. Domeniile Ineu și Lipova au fost conscrise și transformate în posesiuni ale coroanei.

Restul teritoriului a fost împărțit acelora ce s-au distins în luptă, sau având poziții antiotomane. Această împărțeală s-a făcut în ideea creării unor feude cu obligații militare bine definite.

La 12 mai 1597 Botfeiul este atribuit fraților Andrei și Petru Nicodim. Gh. Brancovici și soldații săi, români, sârbi și bulgari, au primit bunuri la Șiria, Pâncota și Ineu, păstrându-și organizarea militară.

Domeniul Deznei, inclusiv Cetatea, Târgul Sebișului, 47 sate, 7 puste, minele de fier și izvoarele de apă termală, a fost donat lui Gașpar Korniș.[13] Domeniul a fost confiscat de la Francisc Konali.

Anul 1598 a fost complicat în sens negativ. Sigismund Báthory abdică în luna aprilie. Mihai Viteazul alege prudență și încheie cu împăratul convenția din 9 iunie 1598, care îi aduce recunoașterea domniei ereditare și anularea condițiilor oneroase impuse de principele Sigismund în 1595 la Alba Iulia. Mihai Viteazul a fost obligat doar la depunerea unui jurământ de credință față de împărat și un dar „onorar”.[14]

Perspectiva unei colaborări militare cu Liga Sfântă se năruie după numai câteva luni. La 20 august 1598, Sigismund Báthory, se reîntoarce la domnie, fapt ce a determinat oastea turcă la schimbarea planului inițial. Serdarul Mohamed Saturdyi a fost însărcinat cu cucerirea cetăților Lipova, Ineu, Cenad, Oradea, care asigurau stăpânirea asupra Timișorii și a Transilvaniei.[15]

Serdarul știind că Ineul, Șiria și Lipova au fost întărite, a considerat mai oportun să atace principalul pilon al apărării, Oradea, unde a sosit la 28 septembrie 1598. Tratativele purtate cu turcii în vederea încetării ostilităților au eșuat, otomanii formulând condiții inacceptabile.

Emisarii principelui cereau recunoașterea granițelor Transilvaniei între limitele de pe vremea lui Soliman (Pașa) Magnificul, renunțarea turcilor la cetățile Lipovei și Ineu, insistând ca Țara Românească să rămână sub ascultarea principelui[16].

A doua abdicare a lui Sigismund Báthory și reîntoarcerea vărului său cardinalul Andrei Báthory (la 29 martie 1599), a dus Transilvania pe orbita influenței regatului polon în perspectiva unei politici de cedare față de poartă.

---

[13] *Ibidem*, p. 37.
[14] *Ibidem*.
[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*, p. 39.

Iarna anului 1598 și în primele luni ale anului 1599, forțele turco-tătare au iernat nestingherite între Mureș și Crișul Alb. Rapoartele contemporane notează prădăciunile și bestialitatea cu care era tratată populația pașnică. În aceste condiții pașa Hasan asediază cetatea Ineului. Trupele din garnizoana Ineu au pierderi mari, dar cetatea este salvată.[17]

Trioul Ioan Zamoyski[18] (cancelarul Poloniei), Ieremia Movilă (domnul Moldovei) și Andrei Báthory, căutau să-l înlocuiască pe domnitorul Țării Românești cu Simion Movilă.

Acestea erau condițiile care l-au determinat pe Mihai Viteazul să treacă la fapte. Forțele muntenești (Muntenia) sunt concentrate la Ploiești (14 octombrie 1599), iar la Florești căpeteniile ostășimii își mărturisesc prin jurământ credința față de domn.[19]

Ostășimea muntenească alături de armata ardeleană, participă la bătălia de la Șelimbăr (29 octombrie 1599), care a decis pentru un timp (scurt) soarta Transilvaniei.[20]

Politica lui Basta – aliatul domnitorului – era să limiteze rezultatele succeselor obținute de domnitorul român. Mihai Viteazul nu a mai stat la parlamentări cu acest general rafinat, ci a luat măsuri care barau drumul turcilor prin porțile Mureșului și a Crișului Alb. În acest sens, chiar înainte de 20 noiembrie 1599, mai întâi, Ineul și apoi Lipova, au intrat în stăpânirea lui Mihai Viteazul. Stăpânirea garnizoanelor s-a întins până la extremitatea razei de acțiune a celor două garnizoane din cetățile amintite.

Un document de mare importanță pentru istoria comunei Hășmaș, este scrisoarea locotenentului Ștefan Stepan, datată 24 martie 1600, care relatează faptul că voievozii din zona Beliu: Botfei, Hășmaș, Clit, s-au rupt de cetatea Oradea (Biharia), ieșind de sub jurisdicția căpitanului cetății supusă împărăției habsburgice. Voievozii acestor localități s-au adresat în toate chestiunile (problemele) „căpitanului de la Ineu și Înălțimii sale Voievodul Mihai”.[21]

Perioada celor 11 luni de domnie a lui Mihai Viteazul a schimbat în bine stările existente, iar noua administrație, prin abilitatea diplomatică a lui Mihai, cu sprijinul forțelor sale militare (care erau superioare), a reușit să restabilească liniștea și securitatea zonei, să pună capăt perceperii forțate a rentei feudale și a obligațiilor fiscale din partea pretendenților neautorizați.

---

[17] *Ibidem*, p. 40.

[18] *Zamoyski Jan* (1542-1605) om politic polonez, cancelar din 1578 și mare hatman din 1581. A urmărit instituirea supremației Poloniei asupra Țărilor Române.

[19] Eugen Glück, *op. cit.*, p. 41.

[20] *Ibidem*.

[21] *Ibidem*, vezi documentul anexă nr. 2 fotocopiat.

El a refuzat pretențiile otomane și habsburgice asupra Transilvaniei. Pretindea menținerea și restabilirea granițelor tradiționale vestice (acolo unde era cazul), luând ca bază realitățile existente în 1566, consfințite prin pacea de la Spira.

Cronicarul Francisc Miko sublinia faptul că Mihai Viteazul „în noiembrie (1599 n.a.) a convocat dieta (Transilvană) și s-a ales principe, promițând tuturor clemență…”[22]

M. Viteazul a păstrat vechiul sistem administrativ – teritorial. Se cunoaște că actualul teritoriu al jud. Arad intra în componența a două comitate: Zărand și Arad. Doar începând cu 1626 reședința comitatului Arad a fost la Ineu până în 1741.[23]

În Comitatul Zărand, identitatea de neam între supuși și conducători era mai accentuată și benefică. Un document din 1600 al domnitorului pomenește de o donație către vicecontele (Zărandului) Ioan Moga și pe Wolfgangus / „Lupu” Moga de la Hălmagiu, judele nobililor[24]. În acești ani funcționau adunările generale comitatense, congregațiile, ca și scaunele de judecată.

Aradul, distrus în 1598, s-a reconstruit abia în jurul anului 1607.

Căpitănatul Ineului obliga nobilimea din Comitat (Zărand) să se întrunească cu ocazia congregațiilor și a scaunelor de judecată în târgul Ineu (opidum) de pe Crișul Alb[25].

Unirea și centralizarea țărilor române, avea nevoie de timp, pentru întărirea continuă a bazei social-politice, economice și administrativ. Confruntarea cu dușmanii interni și externi era continuă.

Domnitorul român se baza în Transilvania pe serviciile credincioase ale boierilor munteni și pe secui, a căror privilegii și libertăți cotropite de clanul Báthory au fost restabilite. De asemenea s-au făcut câțiva pași în interesul iobăgimii române și a bisericii ortodoxe, instituționalizată ca biserică matră „legală” și „receptă”. El a încercat și calea colaborării cu nobilimea ardeleană.

În această perioadă Cetatea Ineului era apărată de lefegii domnitorului, nici unul dintre castelani nu făcea parte din familiile de nobili locali.

Apărarea Ineului a fost întărită și prin adeziunea cetelor aparținătoare voievozilor de la Archiș, Hășmaș, Clit, Botfei, care până în acel moment serveau la cetatea din Oradea.

---

[22] *Ibidem*, p. 40.
[23] *Ibidem.*
[24] *Ibidem*.
[25] *Ibidem*, p. 39.

Continua amenințare otomană l-a determinat pe domnitor să disloce, la începutul anului 1600, la Lipova trupele lui Baba Novac, cu un efectiv considerabil.

La Ineu, s-a înrolat în armata lui Mihai o ceată de 120 de oameni, sub conducerea lui Ioan Brancovici, din renumita familie de oșteni și clerici ortodocși.

Întreținerea armatei din Transilvania, necesita sume considerabile de bani. Diploma domnitorului din 18 noiembrie 1599, confirmă realitatea. La Ineu și Lipova sunt create oficiile de vamă care percepeau trigesima (taxă – 1/30) din valoarea mărfurilor.

În calitatea de suveran al Transilvaniei, Mihai devine posesorul domeniilor Coroanei, categorie în care intrau și domeniile cetăților Ineu și Lipova, a căror venit era destinat întreținerii fortărețelor respective.

Hotărârea dietei, impusă de domnitor, privind dreptul de pășunat liber pe seama satelor românești și săsești, pentru animale mari și porci, a fost un pas înainte spre îmbunătățirea stării iobagilor români, care erau supuși unei duble asupriri naționale și sociale.

O pârghie principală pe care s-a sprijinit domnitorul a fost biserica ortodoxă. El a fost cel care a trecut la crearea unei biserici românești ardelene. El ridică biserica ortodoxă în rândurile bisericilor „recepte", consolidează episcopia – ulterior – mitropolia de la Alba Iulia, și scoaterea ei de sub jurisdicția mitropolitului de la Târgoviște.

Scaunul episcopal de la Ineu și Lipova a devenit sufragana noii organizații bisericești, iar titularii au fost hirotonisiți în Țara Românească, unde au găsit refugiu (la nevoie), fapte confirmate de mersul evenimentelor.

După anul 1601 apare ca titular al eparhiei Lipova-Ineu, episcopul Sava I, din familia Brancovici.[26]

Dintre nobilii din părțile Aradului, rolul cel mai important la jucat Gașpar Korniș, stăpânul Cetății Dezna, care a trecut de partea lui Mihai după lupta de la Șelimbăr.[27]

La începutul lunii septembrie are loc răscoala nobilimii ardelene, ajutată de generalul Basta, situație în care domnitorul concentrează trupele sale în punctele cheie.

Prăbușirea stăpânirii lui Mihai în Transilvania, a fost după pierderea bătăliei de la Mirăslău din 18 septembrie 1600, și a fost urmată de ocuparea

[26] *Ibidem*, p. 51.
[27] *Ibidem*, p. 52.

cetăților Lipova și Ineu de către nobilimea ardeleană, înainte de 30 septembrie.[28]

Noua campanie dezlănțuită de domnitor având sprijinul trupelor care îi juraseră credință, a adâncit și mai mult diferendul cu Basta, care voia să pună mâna pe capitala Transilvaniei înainte de sosirea lui Mihai.

După victoria de la Gurăslău (23 iulie – 3 august 1601), domnitorul se îndreaptă spre centrul Transilvaniei și ocupă Clujul, dar tabăra a așezat-o în apropierea Turdei. Alegerea i-a fost fatală, fiind asasinat de oamenii lui Basta la 9 august 1601.

„Nici nu se împrilejise sabia lui cea iute în mâna lui cea viteză (pentru că nu știuse) și rămase trupul gol în pulbere aruncat”[29].

După pierderea Moldovei și a Țării Românești, Mihai a parcurs cu rapiditate uimitoare drumul de la Oltenia până în capitala Imperiului habsburgic. La 5 decembrie 1600 a sosit la Hălmagiu (pe câmpul de lângă sat) – Țărmure, de aici a trimis o scrisoare căpitanului Orăzii, căruia îi ceru drept de liberă trecere. Chiar dacă era urmărit de garnizoana dușmană a Ineului, el a traversat Dealul Mare, trecând în prealabil prin Vârfurile, Măgulicea și Lazuri în direcția Beiuș.

Iată și notația Corneliei C. Bodea

Disperat domnitorul Mihai Viteazul, ia drumul Vienei, în urma trădării domnilor de pământ transilvăneni, care erau convinși că vine în Transilvania pentru a cuceri și în contrapunere ațâțau masele împotriva lui. Numai cu multă greutate prin intervenția lui Kornis Gaspar – care îi rămăsese fidel - a putut răzbi pe la Beiuș spre Oradea și Viena, spre a ajunge la Împărat, ca să se disculpe.[30]

„Litera documentelor transcende orice altă interpretare”

BIBLIOGRAFIE

Lupaș, Octavian, „Ineul sub stăpânirea semilunei”, în *Hotarul* (Arad), nr. 5, septembrie 1933.

Fényes, Elek, *Geographyai Szotora*, vol. III, Pesten, 1851.

Glück, Eugen, *Meleagurile arădene în timpul domniei lui Mihai Viteazul, 1593-1601*, pp. 32-33.

Veres, Endre, *Lupta de la Mirăslău, 18 septembrie 1600*, Cluj, 1907.

Roșut, Nicolae, *Mihai Viteazul și Aradul*, Arad, 1975.

[28] *Ibidem*, p. 54; Veres Endre, *Lupta de la Mirăslău, 18 septembrie 1600*, Cluj, 1907, p. 7.
[29] Nicolae Roșut, *Mihai Viteazul și Aradul*, Arad, 1975, p. 3.
[30] Cornelia C. Bodea, „Cetatea Desnei – de la primele dibuiri până la căderea în ruină” în *Hotarul* (Arad), anul IV, nr. 3, martie 1937, p. 93.

Bodea, Cornelia C., „Cetatea Desnei – de la primele dibuiri până la căderea în ruină” în *Hotarul* (Arad), anul IV, nr. 3, martie 1937.

Document-anexă

Oradea 24 martie 1600

Scrisoarea locotenentului Stepan Stefan adresată unor voievozi şi conducători locali din părţile nordice ale actualului judeţ Arad, care s-au raliat lui Mihai Viteazul, respectiv căpitanului său de la Ineu cerîndu-le să se întoarcă la supunere faţă de comandantul cetăţii din Oradea.

x x x

Kűzönetemet és magam ajánlasat irom, mint barátomnak kapitán uramnak öngának adák értésére, hogy ti minden dologtul a jenei kapitánt éa Mihály vajdát öngát találnátok meg, holott a ti hivedgetekhez az nem illenék, mert ti joszágotok Bihar vármegyében vagyon. Az én levelem látván bejőjjetek mindnyájan, mert kapitán uram meg akarja érteni az dolgot, mert ezelőtt a váradi kapitántol fűgtetek. Az kik bejőjjenek azok: Árkossy Péter vajda, Zekely István vajda, Hagymási Péter vajda, Tolvay Miklos vajda, Nicodemus András vajda botfai, Botha Ferencz, Clyti vajda, Cosivel, Jánes vajda, Bakonyai Farkas, Kalmár Jakab. Ebben egyebet ne cselekedjenek. Isten tartson meg bennetekt.

x x x

Traducerea:

Vă trimit vouă prietenilor noi salutări şi recomandarea mea. A venit la cunoştinţa Înălţimii sale domnului căpitan al meu, că voi în toate chestiunile vă adresaţi căpitanului de la Ineu şi Înălţimii sale voievodul Mihai, deşi aceasta nu ar fi pe măsura credinţei voastre, deoarece moşiile voastre sînt în comitatul Bihor. Văzînd scrisoarea mea să veniţi aici cu toţii, deoarece domnul căpitan vrea să înţeleagă treaba, întrucît mai înainte aţi depins de căpitanul de la Oradea. Cei care să vină aici sînt următorii: Voievodul

Petru de Archigeanul, voievodul Zekely Stefan, voievodul Nicolea Hăsmăganul, voievodul Andrei Nicodemus din Botfei, voievodul Francisc Botha din Clit, cu fratele său, voievodul Ioan, Lupu Bakonyai, Iabob Kalmár. In aceasta privinţă să nu faceţi. Dumnezeu să Vă ţină.

Stefan Stepan

x x x

Documentul a fost publicat în volumul: Dr.Szedeczky Lajos: Mihály vajda okmánytára 1599-1601 /Diplomatoriul voievodului Mihai/ Extras din Történelmim Tár. /Exemplarul folosit de noi se găseşte în posesia Bibliotecii Academiei RSR Bucureşti./

Lipova – capitala mică a Banatului.
O altfel de istorie ilustrată

Lipova – the Capital City of Banat.
A Different Illustrated History

Puiu Emilian VALEA
Societatea Numismatică Română Secţia Arad

Abstract
At the juncture of several strategic and commercial roads that connects Banat and Transylvania, the Mureş Riverflows around the three localities Lipova, Radna and Şoimoş as geographical area with a complex past. The study presents a brief history of Lipova as a beautiful place with a rich and dynamic history.

Keywords: *Lipova, history, lords of land, Banat, fortress.*

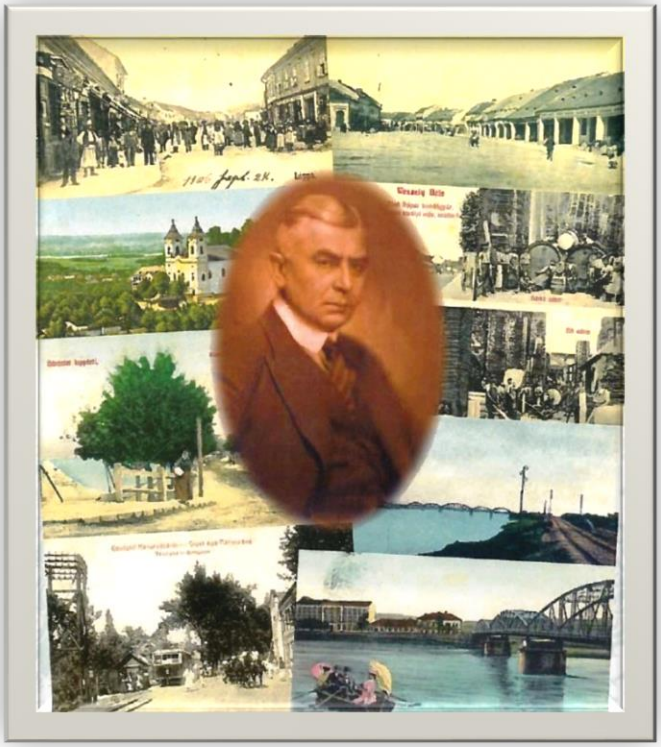

În anul 1278, banul Pavel a lăsat nepotului său Pousa, Cetatea Şoimoş şi cu viile din faţa cetăţii (Virseam que est auto castrum) şi de asemenea, şi viile de la Miniş, precum şi terenurile de la Lipoviţa şi Chesinţ, iar mai târziu, în secolul al XV-lea, cele mai întinse domenii au aparţinut lui Iancu de Hunedoara, care a primit întregul domeniu al cetăţii Şoimoş, iar după moartea acestuia, toate domeniile au trecut în posesia regelui Matei Corvin. În anul 1607, principele Sigismund Rakoczi a acordat oraşului Lipova scutire de darea numită „tributum montis". După recucerirea Lipovei de către turci în 1616, s-a considerat că toate viile din partea sudică a podgoriei Aradului au decăzut din cauza filoxerei (boală a viţei de vie).

La intersecţia unor drumuri strategice şi comerciale, care leagă Banatul de Transilvania, râul Mureş desparte cele trei localităţi Lipova, Radna şi Şoimoş, favorizând întreaga zonă geografică din trecut, cât şi mai târziu, acestea devenind un mare centru istoric, râvnit de conducătorii vremurilor. Carol Robert de Anjou afirma: „Lipova şi împrejurimile este un loc binecuvântat, cei care vin nu mai pleacă de aici". Într-un document papal din anul 1218, se aminteşte de Lipova că este port pe râul Mureş şi are o activitate de comerţ cu sare. Aici ancorau plutele care aduceau sarea (dar şi unele materiale de construcţii) din zona Mureşului inferior. Toate aceste operaţiuni se realizau cu muncitori portuari, care făceau transbordarea acestor mărfuri.

Ion Lotreanu, în lucrarea sa „Monografia Banatului", aminteşte de teritoriile stăpânite de urmaşul lui Glad, Ahtum, acele voievodate care erau ereditare, pe valea Mureşului şi care erau provincii (districte), aşezate în jurul unei cetăţi întărite, printre care era şi cetatea Lipova. Capitala voivodatului se găsea la Cenad.

De asemenea, se menţionează că Cetatea Lipova, ale cărei ruine se văd încă, a fost zidită de Bela al IV-lea, iar, sub stăpânirea lui Ladislau al V-lea, a devenit o însemnată fortăreaţă. Când a fost atacată de tătari, în anul 1241, locuitorii cetăţii, împreună cu refugiaţii, se împotrivesc atacului acestora, folosindu-se de zidurile înalte ale fortăreţei.

Numele de Lipova este de origine slavă şi ar proveni din Lipe, Lipa, care derivă din cuvântul Lip, ce înseamnă „tei", dar călătorul turc Evliya Çelebi susţine că provine de la cuvântul slav Lepa, care înseamnă „frumos".

Atestarea documentară a Lipovei din 1285 este sub denumirea Leipova. În 1324, i se dă denumirea de Castelonnus de Lypova. În 1446, se numea Oppidum. În 1482, poartă numele de Castrum, iar mai târziu se numea Civitas et Castrum.

De remarcat că toată istoria părţilor noastre, de la venirea ungurilor pe teritoriul Transilvaniei, va fi marcată de numeroase consecinţe care trebuiau suportate de populaţia băştinaşă.

Între anii 1241-1242, Cetatea Lipova este distrusă de tătari. După anul 1245, regale Bela al IV-lea reface întreaga fortificaţie a cetăţii. De menţionat că şi astăzi se găsesc în multe grădini, urme de ziduri şi fragmente de materiale de construcţie din vechea fortificaţie. Ex: pe străzile Mihai Viteazul şi Matei Corvin.

În anul 1278, Cetatea Şoimoş şi cu o mare probabilitate şi Cetatea Lipova, se găseau sub stăpânirea cneazului român Banul Pavel (zis Saar).

Aşadar, regii unguri, cât şi alţi strategi ai vremii, au apreciat această zonă, Lipova, Radna şi Şoimoş, ca un punct nodal al Transilvaniei, ca o componentă mare a sistemului de organizare militară din secolele al XIII-XIV-lea, cât şi mai târziu.

În 1324, Blasiu, fiul lui Toma, este numit castelan la Lipova, iar între anii 1325-1327, regele Carol I construieşte, pentru vărul său, sfântul Ludovic de Toulouse, o mănăstire pentru ordinal franciscanilor şi o şcoală de călugări. Această mănăstire figurează în evidenţele papale din anii 1332-1337 la Leypoa-Lippoa.

La 20 septembrie 1335, Pavel Crispus (Creţul) face un protest la Arad pentru motivul că nu i s-a acordat titlul de nobil, deşi Lipova devenise un centru important din zonă după Arad şi Cenad.

În 29 ianuarie 1357, Lipova devine cămara de sare cu atestat, sarea fiind adusă cu plutele din Transilvania.

Din anul 1334 magistrul Mihail, fiul lui Gheorghe, devine comite al monetăriei din Lipova, unde se bat monede cu inscripţia ***marca de argint de Lipova***, florini de aur şi cruceri: „MARCA DONARIORUM COMPLETIS LIPPUENSIS” .

De asemeni, se poate menţiona că, la 11 august 1367, Lipova avea un medic pe nume Petru Medicus.

În anul 1389, Lipova primeşte diploma de oraş liber, iar în anul 1426, capătă titlul de *statut civitas*. Mai târziu, cetăţile Lipova şi Şoimoş ajung în proprietatea lui Ioan Huniade, pentru ca, ulterior, Ioan Corvin să le stăpânească şi folosească pentru apărare.

Începând cu secolul al XV-lea, Lipovei i se atribuie statut urban cu bresle, mănăstiri, biserici, cămară cu sare, edificii publice şi cămară a dărilor.

În perioada 1387-1437, este semnalată la Lipova o episcopie ortodoxă, o vamă regală pentru sare, iar în 1389, Sigismund de Luxemburg arendează o treime din vamă locuitorilor din Lipova.

În anul 1426, are loc la Lipova, semnarea tratatului între Sigismund de Luxemburg şi Dan al II-lea, domnul Ţării Româneşti.

În atenţia noului rege al Ungariei, Sigismund de Luxemburg (1387-1437), apare un personaj din anturajul episcopului de Esztergom, pe nume Pipo Spano, pe numele lui adevărat Fillipe de Scolari, care, în vremea răzvrătirii nobilimii maghiare din 1403, a luat atitudine în favoarea regelui Sigismund. Pentru aceasta, regele îi acordă, în 1404, conducerea comitatului Timişoarei.

Printr-o donaţie făcută de Pippo Spano în 1410, se începe construcţia spitalului vechi din Lipova, care se termină în 1420 (pe locul Judecătoriei de azi).

În anul 1440, Lipova este donată familiei Huniazilor şi face parte din domeniul Şoimoşului, iar din 1446, Iancu de Hunedoara şi urmaşii familiei sunt investiţi cu toate drepturile asupra Lipovei şi Cetăţii Şoimoş, cu domeniile de la Şoimoş şi din Podgorie până la Pâncota.

Ultimul ţar al sârbilor Iovan Nenada, alias „Omul Negru" sau „Craiul Ianăş" din secolul al XVI-lea, s-a implicat atât în istoria Serbiei, Ungariei, Transilvaniei, cât şi în istoria Banatului, după disputa politică şi militară pentru tronul Ungariei, care a urmat dezastrului de la Mohács din 1526, intrând între cei doi regi Ioan Zâpolya şi Ferdinand de Habsburg. După o revoltă antifeudală, susţinută de nobilime, pe un fundal al războiului de succesiune, s-a autoproclamat „ţar". Un cronicar contemporan al lui Iovan Nenada, Georgius Sirmiensis, este convins că autoproclamatul „ţar" ar fi de loc din Lipova.

După 1526, se stabileşte în împrejurimile cetăţii Lipova şi începe să îşi recruteze ostaşi din zonă, printre care şi români.

Istorici contemporani sârbi îl consideră un apărător al idealurilor sârbe şi chiar „cea mai reprezentativă figură al trecutului medieval al sârbilor din Banat".

De asemenea, tot în documentele vremii lui Iovan Nenada, susţin unii istorici că „Omul Negru" îl numeau şi „josnicul sârb" (Vilissimus Rosicanus) atribuit celui mai mare „lotru" din toate timpurile, decât al celui de „ţar".

În marşul lui care l-a avut spre Alba-Iulia, capitala Transilvaniei, Iovan Nenada se întâlneşte cu Voievodul Transilvaniei la Seleuş (locul unde se varsă Mureşul în Tisa), în mai 1527.

În această întâlnire (bătălie), Voievodul Pereny al Transilvaniei este rănit, fără ca să poată să-l oprească pe Iovan Nenada, în 25 iulie 1527, acesta ajungând la Frumuşeni, lângă Arad, iar Petru Pereny este adăpostit de nobilul sârb la Nădlac, salvat de Iacsici, Iovan Nenada fiind înfrânt de

episcopul de Oradea, Emeric Czibak. Circa opt mii de ostaşi au rămas pe câmpul de luptă, un adevărat măcel, iar Iovan Nenada, dintr-un condotier, a ajuns un fugar la Segedin.

În 1514, Gheorghe Doja de Makfalva, pe data de 5 iunie, asediază Cetatea Lipova, iar în 7 iunie, trece Mureşul cu armata lui ţărănească şi atacă Cetatea Şoimoş – care se predă fără a opune rezistenţă. Răsculaţii ajung la Radna unde se odihnesc pentru a continua odihniţi drumul spre ocuparea oraşului Timişoara.

În 1527, atât Cetatea Lipova, cât şi Şoimoş, trec în proprietatea lui Ioan Zapolya, iar, în 29 iulie 1527, Lipova devine cetate de scaun şi este declarat ***oraş liber regesc***. Între 1541-1542, în cetatea Şoimoş îşi mută reşedinţa regina Isabella, văduva principelui Ioan Zapolya. După anii 1550, cetăţile Lipova şi Şoimoş devin puncte strategice de apărare, atacurile otomanilor se înmulţesc, scade puterea economică, otomanii încep cucerirea acestora. În 8 octombrie 1551, trupele otomane pornesc asediul Lipovei, iar în 16 octombrie, atacă cetatea şi oraşul pe care le cuceresc. În 1552, localitatea Lipova este transformată în sangeac, parte a vilayetului de Timişoara.

În timpul când Lipova era cucerită de turci, biserica ortodoxă a fost transformată în geamie, iar Episcopia ortodoxă a funcţionat, episcop în acest timp fiind Dănilă (1563). În anul 1633, vlădică în Lipova îl găsim menţionat în documente pe Teodor, care a fost în fruntea unei şcoli la principele Transilvaniei.

În 1599, cetatea Lipova este ocupată de Mihai Viteazul, avându-l căpitan de oşti de haiduci pe Baba Novac. În 1602, Cetatea Şoimoş a fost predată turcilor, iar Cetatea Lipova a rămas parte din Principatul Transilvaniei, dar în urma mai multor atacuri, în 1616, otomanii o câştigă în ziua de 14 iunie. Sangeacul se reactivează, iar mare parte a populaţiei se refugiază în Transilvania.

În 1619, beilerbeiul de Lipova este Mohmed Zade, care o stăpânește până în 21 iunie 1686, cu acordul principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen. Sub otomani, se construieşte bazarul din centrul oraşului, între 1637-1672, precum şi izvorul cu apă potabilă „Ceşmă” care şi astăzi aprovizionează populaţia de pe strada Ştefan cel Mare şi nu numai.

În 1688, habsburgii încep asediul cetăţii Lipova pe care o cuceresc de la turci; în 1690, turcii o recuceresc, pentru ca, în anul 1691, cetatea este din nou atacată de imperiali. În data de 7 septembrie 1695, turcii aruncă cetatea în aer, iar Lipova decade.

În 1699, după Pacea de la Carlowitz, Lipova urma să rămână sub dominaţia turcească, populaţia română părăseşte Lipova, iar cetatea este

dărâmată. În 1717, ocupaţia turcească ia sfârşit, Lipova rămânând sub Imperiul Habsburgic.

Trupele otomane sunt înlocuite cu cele imperiale austriece, după Pacea de la Passarowitz din 21 iulie 1718, Lipova şi împrejurimile ajung în proprietatea Casei Imperiale, dar administrate de Ungaria. Banatul este împărţit în 12 districte, unul fiind al Lipovei, în locul fostului sangeac.

Apariţia intoleranţei religioase, afectarea treptată a privilegiilor, sarcinile fiscale tot mai mari au condus la o răscoală în 1735. a ţărănimii şi grănicerilor, sub conducerea sârbului Pero Segedinaţ.

Răscoala a ajuns şi la Lipova şi la Radna, dar în scurt timp, a fost înfrântă prin execuţia conducătorului Pero Segedinaţ.

Imperialii de la Viena forţează unirea bisericească a ortodocşilor cu catolicismul în rândul populaţiei din zonă, iar în 1737, nemulţumirile cresc, călugărul Visarion Sarai incită la o nouă răscoală, forţându-i pe ortodocşi să treacă la catolicism. Călugărul Visarion Sarai a fost călugăr ortodox.

De menţionat că în 9 noiembrie 1784, s-a dus zvonul că răsculaţii au intrat în Radna, dând foc satului Otvoş, la distanţă de o oră de Radna. O ceată de cca. 20 de răsculaţi au ajuns la Şoimoş.

Atât la Radna, cât şi la Lipova, s-au tras clopotele la biserici de frica revoluţionarilor, populaţia a fugit unde a putut.

După toate aceste frământări, a apărut şi răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan din 1784. După răscoala iobagilor lui Horea, Cloşca şi Crişan din 1784 şi în Lipova, Radna şi Şoimoş au început persecuţiile economico-financiare în cadrul breslelor de meseriaşi şi agricultori şi de asemenea, a locuitorilor din toată această zonă.

Problemele viticulturii din Podgoria Aradului din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au luat o amploare destul de mare, având în vedere comercializarea produselor viticole, modul de cultivare a viţei de vie, precum şi acţiunea de arendare a terenurilor cultivate cu viţă de vie la 150 de arendaşi, printre care şi la cei din Radna şi Lipova. Atât la Şoimoş, cât şi la Radna, proprietar de vii a fost ducele de Modena.

De menţionat un lucru foarte important, în privinţa apartenenţei etnice, majoritatea viticultorilor, după Schams Francisc, erau români, în cea mai mare parte aceasta fiind ocupaţia de bază, ei muncind la stăpânii viilor şi primind pentru munca lor simbria zilnică. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, majoritatea terenurilor atât viticole cât şi cele cerealiere, erau în proprietatea statului (erariului), atât suprafaţa aloidală (fără sarcini feudale), cât şi rezerva feudală,fiind foarte slab reprezentate sau chiar inexistente. Probleme a unor crize filoxerice au existat şi în această zonă. La Radna, în toamna anului 1885, pagubele fiind destul de mari iar la sfârşitul sec. al

XIX-lea, zona viilor la Radna a mai rămas pe harta viticulturii din Comitatul Aradului. Şi criza viticolă s-a evidenţiat în anii 1929-1930, situaţia economică a grevat şi înrăutăţit foarte mult viticultura, chiar şi la Radna şi Şoimoş, ajungând ca această zonă viticolă să dispară pe măsura anilor care treceau.

Ca o concluzie putem să afirmăm că perioada interbelică la Lipova şi Radna au existat 15 pivniţe cu o capacitate totală de 12.200 hl (hectolitri) printre care: Fabriţiu Mănoilă, Gavulovici, Sever Bocu, Misits, Parohia Romano-Catolică, Roşu Traian, Dr. Halic, Păsculescu, Buckmann, Mairovitze, Jorgovici.

Îndeletnicirile iobagilor din Radna în secolul al XVIII-lea era de cultivatori de viţă de vie şi de valorificare a vinului. Numărul cultivatorilor era de 40, care posedau o suprafaţă de 61 de sape (1 sapă = 100 de stânjeni), echivalentul a 7 iugăre. „Sapa" era o unitate de măsură a suprafeţelor de teren. O sapă era de 720 mp şi corespunde cu 100 de stânjeni pătraţi. De asemenea, la Radna se cultivau pomi fructiferi, în special pruni din care se făcea ţuică (vinars).

La 1848, atât în Lipova, cât şi în Radna, apar mişcări revoluţionare împotriva lui Kossuth Lajos, care, în drum spre Lugoj, vizitează Lipova, cazându-se o noapte la Radna, într-o clădire aflată vis-à-vis de Mănăstirea Maria Radna. Revoluţionarii lui ocupă Lipova, dar sunt înfrânţi de armatele austriece, iar el pleacă în pribegie, lăsându-şi familia în Radna.

Lipova începe să se dezvolte ca un centru meşteşugăresc şi comercial, atât de pe Valea Mureşului, cât şi din împrejurimi. Se dezvoltă breslele de meşteşugari, cojocari, olari, măcelari etc. Aşadar, odată cu Revoluţia din 1848, care marchează trecerea de la feudalism la orânduirea burgheză, Lipova, Radna şi Şoimoş intră într-un proces de promovare a ideilor noi. Se intensifică problema emancipării iobagilor şi împroprietărirea atât în Lipova, cât şi în Radna şi Şoimoş, atât pentru români cât şi pentru germani, după anul 1870.

După Conferinţa de la Sibiu, din 17-19 octombrie 1880, a reprezentanţilor românilor din Transilvania, în multe localităţi, printre care şi Radna, autorităţile imperiale nu permit înfiinţarea unor şcoli confesionale cu predare în limba română, ci numai a şcolilor comunale cu limba de predare maghiară.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, guvernul imperial de la Viena acordă o atenţie dezvoltării căilor ferate, fapt pentru care dispune realizarea unui proiect de prelungire a căii ferate Arad-Alba Iulia şi Simeria-Lupeni, trecând prin Radna şi Lipova. În 22 decembrie, s-a inaugurat calea ferată

Arad – Alba Iulia, care trece prin Maria Radna, construcţiile gării au fost terminate în 1860.

De asemenea, în anul 1896, Maria Radna, respectiv Lipova, sunt legate de Timişoara printr-un pod construit în curbă, lucrare şi proiect realizat de un grup de italieni, singura lucrare (pod) realizat astfel în acel moment în lume. Se poate menţiona faptul că la Lipova s-a realizat o cale ferată pe care a circulat un tramvai cu cai şi făcea legătura din Piaţa Grâului – Biserica Ortodoxă – cu Băile Lipova, lucrare terminată în anul 1860.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, în toată această zonă se produce o dezvoltare economică prin înfiinţarea la Radna şi Lipova a celor două institute de credit. Primul, la Lipova, în 1893, Institutul de Credit şi Economii „Lipovana" societate pe acţiuni, cu un capital iniţial de 100.000 de coroane, în valoare de 200 de coroane bucata.

Institutul a fost administrat de Alesandru Mocionyi. ca preşedinte, Voicu Hamsea, preşedinte executiv, iar ca notar pe Dr. Ioan Suciu, membru în direcţiune.

În 1897, la Radna, se înfiinţează Institutul de Credit şi Economii, societate pe acţiuni cu un capital-iniţial de 80.000 de coroane, în valoare tot de 200 coroane bucata. Institutul era condus de Vasile Beleş ca preşedinte, Ioan Tuducescu ca director executiv. În direcţiunea institutului, îi găsim pe Melentie Suciu, tatăl lui Dr. Ioan Suciu, pe Dr. Aurel Halic şi pe Sava Raicu.

În Radna, populaţia era predominant românească, iar în Lipova, fiind o localitate multietnică şi multiconfesională, conviețuiau români, germani, maghiari, evrei şi alte confesiuni.

În Lipova, existau următoarele biserici: greco-orientală (ortodoxă), romano-catolică, reformată şi izraelită (care nu mai există). În schimb, la Radna exista o biserică ortodoxă din anul 1840 şi mănăstirea Maria Radna, care este un vechi loc de pelerinaj încă din anul 1520. Turcii au distrus-o în jurul anului 1551, după care s-a construit o nouă biserică pe actualul loc, iar în anul 1695, sultanul Mustafa asediază Lipova, trece Mureşul în Radna şi o incendiază şi o distruge din temelie.

În anul 1756, a început construcţia actualei biserici, fiind terminată în 1768, când, în 25 aprilie, prinţul Josif, moştenitorul tronului, soseşte la Maria Radna cu o mare suită.

De menţionat că, la 6 septembrie 1903, Mănăstirea a fost vizitată de Franz-Ferdinand, ocazie cu care a sosit la Radna şi Lipova pentru a participa la manevrele imperiale care au avut loc în această zonă, comandamentul militar fiind la Neudorf, în Castelul Zelenszky (care azi nu mai există).

În anul 1906 sunt terminate lucrările căilor ferate care leagă Radna de Ghioroc-Arad şi Ghioroc-Pâncota, având un rol economic, comercial şi social, făcând legătura, fapt care s-a realizat, încă o conexiune a Radnei, Lipovei şi Şoimoşului cu Podgoria Aradului, urmând ca, în anul 1913, toate aceste linii să fie electrificate, devenind a treia din Europa.

În anul 1920, la Calea Ferată Arad Podgoria S.A., preşedinte şi director general va fi instalat marele om politic al timpului, Vasile Goldiş, funcţie pe care şi-a păstrat-o până în anul 1933 şi activitate pe care şi-a onorat-o până la sfârşitul vieţii, ca şi pe cea de om politic al Aradului şi Radnei.

La Şoimoş, Biserica ortodoxă Buna Vestire (1729) dovedeşte că creştinismul ortodox datează de mai multe secole. Cultele neoprotestante apar la Şoimoş la sfârşitul sec. XIX-lea.

Este foarte important de amintit că la Lipova a existat unul dintre cele mai vechi Cluburi Sportive de pe aceste meleaguri Banat-Crişana, este vorba de Clubul de Tir şi Tenis din Lipova – fondat în 1821. La 5 Iunie 1911, acest club a sărbătorit „Jubileul Clubului de Tir la 90 de ani". De asemenea, în perioada 1890-1950, a existat în Lipova un Club de Ciclism şi o Secţie de Gimnastică care a fost condusă de Unter Ştefan.

Anul 1918 a devenit un an care a scris istoria contemporană a României. Urmare a convenţiei de armistiţiu de la Belgrad, armata Serbiei ocupă Banatul în 20 noiembrie 1918, dorind alipirea Banatului; populaţia românească este persecutată, iar maghiarii acordându-li-se un tratament privilegiat. În aceeaşi perioadă, în Banat, a intrat şi armata franceză condusă de generalul Berthelot. Gărzile naţionale româneşti au fost desfiinţate de autorităţile sârbe.

La Lipova şi Radna, protopopul Procopie Ghivulescu, ca reprezentant legal al Partidului Naţional Român, a avut un rol foarte important în organizarea unor activităţi naţionale.

Activitatea protopopului Ghivulescu a fost susţinută şi de unii intelectuali, atât din Radna, Şoimoş, cât şi din Lipova, printre care şi avocatul Eugen Beleş, care, întors de pe front, s-a ocupat, de organizarea Gărzii Naţionale din plasa Maria Radna, pregătind manifestările de la 1 Decembrie de la Alba Iulia, fiind delegat al cercului electoral Maria Radna.

Din delegaţia Lipovei, care a participat la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, a făcut parte Constantin Misici, care a fost ales membru în Marele Sfat Naţional, iar mai târziu i s-a încredinţat secretariatul general al resortului de alimentare din Consiliul Dirigent, iar în anul 1919, a fost ales deputat în primul Parlament al României Mari.

În aprilie 1919, trupele române, prin Regimentul Grăniceri, intră în Gara Maria Radna, unde îşi stabilesc comandamentul operaţiunilor militare în zonă.

În această perioadă, între cele trei localităţi Lipova, Maria Radna şi Şoimoş, a intervenit un factor politic-administrativ: Lipova era sub ocupaţia trupelor sârbe şi franceze, iar în Maria Radna şi Şoimoş, puterea a fost preluată de administraţia românească, trecerea peste podul râului Mureş de către populaţie făcându-se pe baza unui paşaport.

În anul 1920, un fiu al locurilor natale, născut la Şistarovăţ, Sever Bocu, cumpără de la Constantin Misici casa (care acum este Muzeul oraşului Lipova), iar zona Lipova, Radna şi Şoimoş vor primi un nou statut cultural, economic, comercial şi spiritual. Acest lucru a fost posibil prin legăturile lui cu importante personalităţi din România Mare. Între timp, Sever Bocu este numit Ministrul Despărţământului cu sediul la Timişoara, și, impulsionat de vizita lui Nicolae Iorga la Lipova, unul din cele mai importante puncte de atracţie, a finanţat restaurarea Bisericii ortodoxe din Lipova şi ca semnal dat de comisia monumentelor istorice prin atribuirea sumei de 3 milioane pentru această lucrare. De remarcat că, în aceeaşi perioadă, în atenţia lui Sever Bocu au intrat şi Stabilimentul Băilor Lipova, fapt scos în evidenţă de întreaga presă a vremii. De asemenea, în 1930, s-a introdus iluminatul electric, cu intervenţia pe lângă autorităţile centrale a lui Sever Bocu.

Un lucru foarte important în istoria Mariei Radna (Radnei) şi Lipovei s-a desfăşurat în 14-15 iunie 1929, programul şi excursia celor 74 participanţi la Congresul al XIV-lea Internaţional de Agricultură de la Bucureşti. Un rol important la organizarea acestui „program de excursie" l-au avut cei doi reprezentanţi de seamă a oraşului şi judeţului Arad, ministrul Vasile Goldiş şi Dr. Ioan Suciu, şeful resortului agricultură a Consiliului Dirigent de la Sibiu-Cluj.

Conform programului, primirea delegaţilor s-a făcut în gara CFR Radna la ora 7,30 a trenului special ce sosea de la Bucureşti în data de 14.06.1929.

După sosirea trenului, delegaţii au servit un ceai în gară, iar de aici, unde se afla şi Gara trenului electric, au plecat la ora 8,00 spre Miniş, conform programului, pentru a vizita Şcoala de Viticultură din Miniş, unde delegaţii au fost primiţi de conducerea şcolii al cărui director era ing. Vasile Juncu.

În programul excursiei se afla şi vizita la gospodăria familiei Mârza din Miniş, al cărui naş de cununie era Vasile Goldiş. După terminarea şi

acestei vizite la Miniş, delegaţii au plecat de la Miniş spre Mâsca, pentru continuarea programului, stabilit dinainte de organizatorii excursiei.

Perioada anilor 1930-1938, deşi a intervenit criza economică, Lipova a ajuns o localitate urbană, activităţile culturale şi sportive au excelat prin mai multe coruri, Cazina intelectualilor români, cluburi sportive, ca cel de tir înfiinţat în 1821, de fotbal „Înfrăţirea", club de canotaj, de gimnastică. În Lipova, mai funcţionau trei bănci: „Lipovana", „Gloria" şi „Banca Comercială şi Poporală" S.p.A Lipova.

Putem adăuga, de asemenea, că la Lipova a mai existat „Institut de Credit Băile Lipova" fondat în 1910, societate pe acţiuni cu acţiuni în valoare de 200 coroane bucata.

Ca personalităţi marcante legate de Lipova, Radna şi Şoimoş amintim:

- protopopul ortodox din Radna, Procopie Ghivulescu;
- protopopul Lipovei, Ioan Ţăranu;
- Ioan Tuducescu, învăţător;
- Avocat Sever Ispravnic;
- Avocat Constantin Misiei;
- protopop Fobriţiu Manoilă;
- Traian Ghivulescu;
- Iuliu Onu;
- Mișa Vasiescu;
- Prof. Vasile Suciu, Directorul Şcolii Comerciale Lipova.

De asemenea, un rol important l-a avut Sever Bocu – ca ministru de despărţământ, prin demersurile sale privind construcţia cazărmii militare şi obţinerea fondurilor necesare în anul 1938, aceasta fiind terminată în anul 1943.

Anul 1941, data declanşării celui de-al Doilea Război Mondial, tinerii bărbaţi din Lipova, Radna şi Şoimoş sunt concentraţi pe front. În luna noiembrie 1943, Şcoala de subofiţeri din Tecuci este mutată la Radna.

În 1944, comanda Şcolii de Subofiţeri de Rezervă Infanterie Radna este preluată de colonelul Alexandru Petrescu, un brav „vânător de munte", provenit de la o armă de elită a forţelor armate ale României. Şcoala de la Radna a fost complet restructurată printr-un ordin al Marelui Stat Major al Armatei Române. Meritele Şcolii de Subofiţeri Rezervă din Radna au fost extreme de importante, ei fiind apărătorii defileului Mureş, împotriva atacării armatei române din această parte. Majoritatea elevilor sergenţi ai şcolii erau proveniţi din judeţele Vlaşca Romanaţi, Olt şi au fost recrutaţi din şcolile pedagogice şi licee.

Meritul acestora la evenimentele din 14-20 septembrie 1944 au fost recunoscute de Preşedintele Consiliului de Miniştri şi Ministrul de Război, General de Corp de armată, C. Sănătescu prin Ordinul de zi din 14.XI.1944. „*Şcoala de Subofiţeri Rezervă Infanterie Radna" comandată de colonelul Alexandru Petrescu, s-a acoperit de glorie după luptele din 14 septembrie 1944 în regiunea Păuliş-Miniş-Ghioroc-Cuvin. Datorită rezistenţei îndârjite a elevilor şi conducerii pricepute, s-a reuşit ca timp de o săptămână să sfărâme puternicele atacuri inamice, sprijinite de care de luptă care căutau să pătrundă pe Valea Mureşului spre inima Transilvanie*".

Succinta istorie a locului, prezentată în expunere m-a determinat să numesc Lipova, o important localitate cu un frumos trecut istoric, cu o economie dinamică, străbătută de frumuseţea râului Mureş, de măreţia Mănăstirii Radna, cu procesiunile sale anuale, cu impresionanta aşezare a cetăţii Şoimoş, aşezată pe un promontoriu al înălţimilor Zarandului. Totodată, amintim de „apa acră" a Băilor Lipova, folosită pentru sănătate şi pentru consum, precum şi de arealul din jur, cu cetatea dacică din Cladova, începutul Podgoriei arădene şi nodul de drumuri care leagă Deva de Arad, Radna de Timişoara şi Lipova de Oradea prin Şiria.

BIBLIOGRAFIE

Bleahu, Victor, *Monografia oraşului Lipova,* Ediţia 2, Timişoara, Editura Marieneasa, 2006.

Boia, Stelian-Ioan, „Lipova. Istorie, societate şi administraţie, secolele XVIII-IX", în *Restituiri bănăţene* (Lugoj), 2019, nr. 7, Timişoara, Editura Eurostampa.

Haţegan, Ioan, *Cronica Banatului*, Vol. 2, Timişoara, Editura Artpress, 1997.

Udrea, Ion Stroia, *Biserica greco-ortodoxă din Lipova*, Timişoara, 1930.

Vighi, Daniel, *Cetatea Lipovei de la Carol Robert de Anjou la ocupaţia sovietică*, Timişoara, Editura Ariergarda, 2018.

Lotreanu, Ioan, *Monografia Banatului*, vol. I, Timişoara, 1940.

Ţigu, Viorel Gh., Feneşan, Costin, Buzilă, Adriana, „Biserica Ortodoxă Română din Lipova", în *Banatica* (Reşiţa), 1974, nr. 1.

Iaşin, Saşa, *Familiile nobiliare sârbeşti din Banat în secolele al XV-lea şi al XVI-lea*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015.

Colonizarea românească a Sântanei

The Romanian Colonisation of Sântana

Profesor Gheorghe SINESCU
Colectivul monografic Sântana

Abstract
In 1926, when Sântana became a region residence, there were 30 Romanian civil official families who lived together with the majority German population (in 1930, there were 4925 ethnic Germans and 260 Romanians in Sântana Nouă).The priest Bujor Poliş founded the Romanian Orthodox Parish, proposing an organizing committee consisting of the praetor Ioan Suciu, the notary Ardelean, the priest's brother-in-law, Mihai Pleşu, the director of the Romanian gymnasium. Until then, the few Orthodox believers attended the Orthodox Church in Comlăuş. During the school year 1925-1926, the Hungarian-taught class was dissolved, and the first class with exclusively Romanian teaching was established with 10-20 pupils until after the Second World War.

Keywords*: Romanians, colonisation, Sântana, church, school.*

Etapele colonizării

Localitatea Sântana (Sfânta Ana până în 1950),Sanktanna (germană), Ujszentanna (maghiară) cu populaţie majoritară germană, a fost colonizată cu români în trei etape (în Sântana Veche-Comlăuş românii sunt atestaţi din 1334), după 1945, după cum urmează:

Etapa I

La 23 martie 1945, a fost publicat decretul-lege pentru înfăptuirea Reformei Agrare (**Legea 187, semnată de regele Mihai I, apărută în Monitorul Oficial, Partea I, Nr. 66 bis, 23 martie 1945, act emis de Ministerul Agriculturii şi Domeniilor**), iar peste patru zile a început măsurarea terenului Sântanei pentru aplicarea legii.

La Sântana, cu inginerul topograf a lucrat şi Vasile Goina (Lică) şi au început măsurătorile de la moara din str. Dr. Petru Groza (astăzi Rodnei) spre Caporal Alexa, pentru întocmirea documentelor ce trebuiau aprobate de organele superioare de partid şi de stat.

Majoritatea şvabilor, conform acestei legi, au fost expropriaţi de întreaga avere (case, pământuri, utilaje agricole).

Din judeţele Bihor, Alba, din zona Zarandului, în Sântana apar colonişti români (peste 700 de familii, majoritatea sărace) care sunt împroprietăriţi cu loturile expropriate ale şvabilor.

Deci, după 1945, Sântana Nouă era locuită în mare de două comunităţi, familiile şvabilor expropriate, a căror populaţie activă fusese deportată şi coloniştii nou-veniţi, familii tinere de soldaţi întorşi din război sau văduvele celor căzuţi pe front, care simpatizau cu noile autorităţi statale pentru a primi pământ, având ca lider pe Toader Varga, venit dintr-un sat din zona Zărandului, preşedinte al comitetului sătesc de reformă agrară, apoi vicepreşedintele GAC Sântana.

Lider al ţăranilor care au venit în 1947 din comuna Avram Iancu (fostă Regina Maria) a fost Gheorghe Goina, care a devenit primarul Sântanei în 1948, s-a înscris în partid (PMR) în acelaşi an, a fost numit preşedintele plasei Sântana în 1949 şi a creat GAC „Viaţă Nouă" Sântana în 1950.

Coloniştii au venit, în general, din zone de munte sau de deal cu pământ puţin şi de calitate slabă, iar pentru marea lor majoritate colonizarea a reprezentat şansa de a scăpa de sărăcie şi de a avea un loc de muncă.

Coloniştii au fost aşezaţi în casele şvabilor, unde erau îndreptăţiţi la camera din faţă., precum şi la jumătate din grădină.

Coabitarea forţată a produs un conflict între colonişti şi germani, din timp în timp, grupuri de bătăuşi se înfruntau.

Conflictul s-a aplanat în timp, în special după anii 1955-1956, când coloniştilor le-au fost repartizate locuri de casă şi au construit partea de sat numită colonia Satu Nou, care cuprindea şi cătunele Borodei şi Crişana.

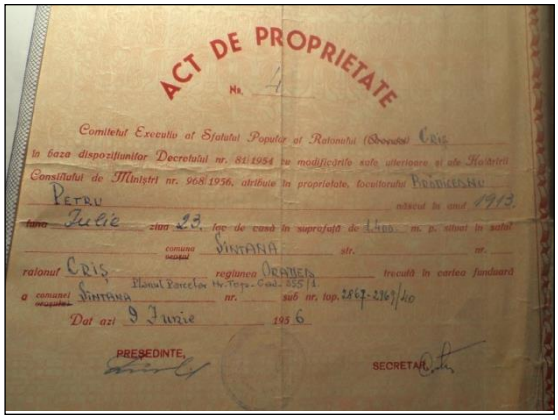

ACT DE PROPRIETATE

Nr. 4

Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Raionului (Sovietul) CRIŞ

în baza dispoziţiunilor Decretului nr. 83/1954 cu modificările sale ulterioare şi ale Hotărîrii Consiliului de Miniştri nr. 968/1956, atribuie în proprietate, locuitorului PETRU

născut în anul 1913

fiul Iulie ziua 23, lot de casă în suprafaţă de 1400 m. p. situat în satul

comuna SÎNTANA str. nr.

raionul CRIŞ regiunea ORADEA trecută în cartea funduară

a comunei SÎNTANA Planul Parcelar Nr. Topo. - Cad. 855/1 nr. sub nr. top. 2367-2367/40

Dat azi 9 Iunie 1956

PREŞEDINTE SECRETAR

Act de proprietate din 1956

Coloniştii veniţi în Borodei erau săraci şi au fost aduşi să lucreze cu braţele în gospodăria agricolă, care le-a dat teren să-şi construiască locuinţe.

În 1991, au primit titlu de proprietate pentru case şi teren, în conformitate cu **Legea 18/1991 (Legea fondului funciar)**.

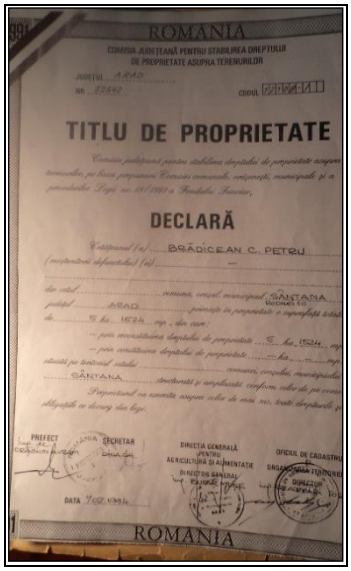
ROMANIA

COMISIA JUDEȚEANĂ PENTRU STABILIREA DREPTULUI DE PROPRIETATE ASUPRA TERENURILOR

JUDEȚUL ARAD

NR. 12592 COD[illegible]

TITLU DE PROPRIETATE

DECLARĂ

Subsemnatul(a) BRĂDICEAN C. PETRU

(moștenitor defunctului/ei)

din satul ... comuna, orașul, municipiul SÂNTANA

JUDEȚUL ARAD ... proprietar în proprietate și exploatare

de 5 ha. 1524 mp., din care:

– prin constituirea dreptului de proprietate 5 ha. 1524 mp.

– prin constituirea dreptului de proprietate ... ha. ... mp.

situată pe teritoriul satului ... comunei, orașului, municipiului

SÂNTANA ... înscrisului și amplasată conform celor de pe verso

Proprietarul va exercita acest drept de mod. cu toate drepturile și obligațiile ce decurg din lege.

PREFECT ... SECRETAR ...

DIRECȚIA GENERALĂ PENTRU AGRICULTURĂ ȘI ALIMENTAȚIE

DIRECTOR GENERAL

OFICIUL DE CADASTRU ... DIRECTOR

DATA 7.02.1994

ROMANIA

Titlu de proprietate din 1994, conform Legii 18/1991

A existat o propunere din partea comunităţii germane de a construi pe cheltuială proprie case pentru coloniştii români, dar a fost respinsă de administraţia centrală, care a întârziat timp de nouă ani (din 1946 până în 1955-1956) aprobarea şi stabilirea loturilor definitive de casă alocate coloniştilor.

Faptul că nu erau proprietarii locuinţelor în care trăiau i-a făcut atât pe români, cât şi pe germani mai vulnerabili faţă de cerinţele autorităţilor.

E semnificativ că şvabii şi-au recăpătat titlurile de proprietate asupra locuinţelor abia în 1956 (**Decretul nr. 81 din martie 1954, de restituire a gospodăriilor care au fost confiscate în 1945 de la populația germană,HCM 968/1956 privind restituirea caselor expropriate cetăţenilor români de naţionalitate germană şi maghiară.)**, când coloniştii îşi construiseră casele lor şi când satul era aproape complet colectivizat.

Teodor Tăutan primeşte Titlu de proprietate pe 5 ha de teren

În anul 1946, s-au stabilit locurile de unde să vină coloniştii români. Astfel, au venit, în timp, peste 700 de familii din Moţiori (raionul Ineu) au venit familiile Belei, Danciu, Dobra, Lazea, Matei, Pascu, Vârciu; din Albac (raionul Câmpeni, regiunea Cluj) au sosit familiile Bâtea, Costea, Dobra, Jurj, Pascu; din Câmpeni (fostă Arada) a venit familia Costea; familiile Jurj, Trif, Selejan au venit de la Scărişoara; din Răchiţele (raionul Huedin, regiunea Cluj) a venit familia Neag; din Secaci (raionul Lugoj) a venit familiile Dobra şi Nicula; din Bocsig (Arad) – Nicolae Mercea; din Budureasa (Bihor) – Ioan şi Gheorghe Goina; din Burda (David Cosma); din Cermei (Paulina Vesa); din Roşia (Bihor) – Teodor Zelea; din Urviş (Bihor) – Moise Bulă; din Apateu – Teodor Tăutan.

Au mai venit colonişti din Avram Iancu, Grăniceri, Liebling, Comloşu Mare, Hălmăgel, Pleşcuţa, Sârbi, Hălmagiu, Poiana, Buteni.

O listă din anul 1953, din arhiva primăriei Sântana, arată că noii veniţi erau tineri între 25-35 de ani, aceeaşi vârstă având-o şi consilierii de atunci ai primăriei.

Conform **Hotărârii Consiliului de Miniştri nr. 4015 / 9 decembrie 1953 privind construcţia de locuinţe**, statul a acordat credite de 50 mii lei pentru construirea caselor de către cei veniţi.

49 de familii din Sântana au primit în anul 1955 ajutor de la stat cu sume între zece şi şaisprezece mii lei. Gheorghe Goina a refuzat ajutorul, dar fratele său Traian l-a acceptat.

Pentru anul 1956 erau programate a se construi încă 50 de case.

Astfel, prin construirea caselor de către colonişti, a luat fiinţă cartierul Satu Nou.

În urma secetei din 1952, mulţi colonişti au părăsit Sântana pentru că nu aveau mâncare şi nici unde să lucreze.

În anul 1955, 15 familii din Câmpeni (fost Arada) nu au mai primit pământ şi acceptul de intrare în Sântana.

În jurul anilor 50, noii veniţi în localitate şi-au construit case, primind de la gospodăria agricolă căruţe pentru transportul materialelor şi alte înlesniri.

Chiar Gheorghe Goina a mers personal la Gheorghiu-Dej care i-a semnat tabelul cu cei care trebuiau să primească pământ şi de care avea nevoie în GAC-ul înfiinţat în 1950.

Etapa a II-a

În perioada 1929-1967, locuitorii din satul Crişana, comuna Zerind, judeţul Bihor (colonizaţi acolo din Munţii Apuseni, prin **Legea Colonizării / 17 iulie 1930,** din Tomnatic, Bulzeşti-judeţul Hunedoara) au avut ca preoţi pe Petru Brad (1929-1930), Gheorghe Mărcuş (1930-1934), Nestor Popa (1934), Gheorghe Vălean (1943-1937), Nestor Pop (1937-1938), Romul Bora (1938-1950), Ioan Pavel (1950-1952), Teodor Handra (1952-1967).

În anul 1967, coloniştii români din Crişana, datorită inundaţiilor din 1966, se stabilesc în Sântana, apărând un nou cartier Satu Nou (Crişana), prin **Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 1458 / 1966, privind mutarea familiilor din satul Crişana în comuna Sântana.**

Prin **Decizia nr. 345/11 octombrie 1966 a Comitetului Executiv al Sfatului Popular al raionului Criş, regiunea Crişana, cu sediul în Chişineu Criş, se aprobă scutirea de taxă de autorizaţie pentru construirea de case în Sântana pentru 127 de familii sinistrate din satul Crişana, comuna Zerind.**

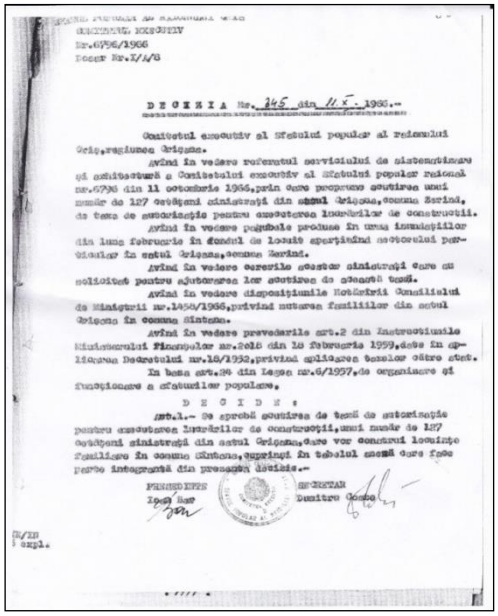

DECIZIA Nr. 345 din 11.5.1966.-

Comitetul executiv al Sfatului popular al raionului Orşova, regiunea Oltenia.

Având în vedere referatul serviciului de sistematizare şi gospodărie a Comitetului executiv al Sfatului popular raional nr.6790 din 11 octombrie 1965, prin care propune aprobarea unui număr de 127 cetăţeni sinistraţi din satul Crişana, comuna Sârina, ca bază de amplasare pentru executarea lucrărilor de construcţii.

Având în vedere pagubele produse în urma inundaţiilor din luna februarie în fiecare din locaţii aparţinând sectorului pentru sinistraţi în satul Crişana, comuna Sârina.

Având în vedere cererile acestor sinistraţi care au solicitat pentru ajutorarea lor aprobarea de amplasare.

Având în vedere dispoziţiunile Hotărârii Consiliului de Miniştri nr.1458/1966, privind numerea familiilor din satul Crişana în comuna Sântana.

Având în vedere prevederile art.2 din Instrucţiunile Ministerului Finanţelor nr.2618 din 16 februarie 1959, date în aplicarea Decretului nr.16/1952, privind aplicarea taxelor către stat.

În baza art.84 din Legea nr.6/1957, de organizare şi funcţionare a sfaturilor populare,

D E C I D E :

Art.1.- Se aprobă aprobarea de către de autorizaţie pentru executarea lucrărilor de construcţii, unui număr de 127 cetăţeni sinistraţi din satul Crişana, care vor construi locuinţe familiare în comuna Sântana, cuprinşi în tabelul anexă care face parte integrantă din prezenta decizie.-

PREŞEDINTE
Ioan Ban

SECRETAR
Dumitru Gombo

R/VIN
5 expl.

Decizia 345 din 1966

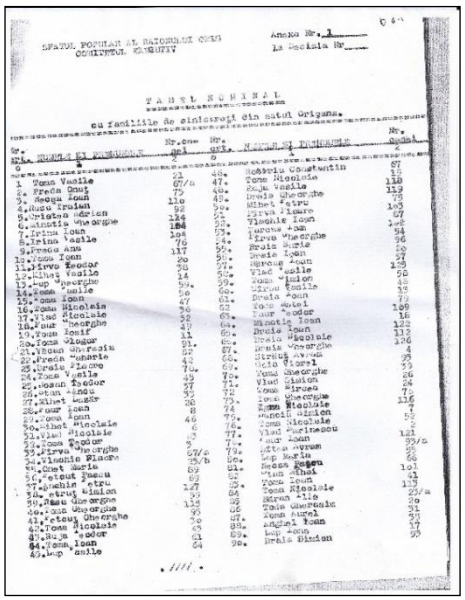

SFATUL POPULAR AL RAIONULUI ORŞOVA
COMITETUL EXECUTIV

Anexa Nr.1
La Decizia Nr.

TABEL NOMINAL

cu familiile de sinistraţi din satul Crişana.

Nr. crt.	Nr.case	Nr. apart.	Numele şi prenumele	Nr. copii
0	*	5		
1.	Toma Vasile	22	Rădoiu Constantin	67
2.	Freda Ionuţ	67/a	Toma Nicolae	15
3.	Neagu Ioan	79	Ţoşa Vasile	110
4.	Ruşu Traian	116	Ivela Gheorghe	113
5.	Crişana Adrian	92	Mihet Petru	73
6.	Ghinea Gheorghe	124	Firva Floare	105
7.	Irina Ioan	104	Ţoşa Ioan	67
8.	Irina Vasile	106	Turcuş Ioan	104
9.	Freda Ana	76	Firva Gheorghe	54
10.	Toma Ioan	117	Preda Marie	96
11.	Firva Teodor	20	Dreia Ioan	57
12.	Mihet Vasile	28	Ghinea Ioan	57
13.	Lup Gheorghe	14	Vlad Vasile	128
14.	Toma Vasile	59.	Ioan Adrian	58
15.	Toma Ioan	60.	Ciura Vasile	13
16.	Toma Nicolae	47	Dreia Ioan	77
17.	Vlad Gheorghe	56	Ioţa Aurel	109
18.	Ioan Ionuţ	58	Ioan Teodor	18
19.	Toma Olegar	11	Mihaela Ioan	122
20.	Toma Ofelia	91.	Dreia Nicolae	113
21.	Toma Gheorghe	57	Dreia Gheorghe	126
22.	Freda Ghiorghe	57	Ştrbuţ Aurel	4
23.	Dreia Floare	42	Ivela Viorel	28
24.	Toma Vasile	70.	Ivela Gheorghe	59
25.	Ioan Teodor	49	Vlad Adrian	26
26.	Stan Nandu	57	Vlad Adrian	24
27.	Mihet Lucia	52	Ioan Viorel	70
28.	Ioan Ioan	28	Toma Gheorghe	116
29.	Toma Ioan	8	Toma Nicolae	7
30.	Mihet Nicolae	46	Munteanu Adrian	52
31.	Vlad Nicolae	6	Toma Nicolae	2
32.	Toma Teodor	9	Vlad Petrescu	121
33.	Toma Ioan	3	Ioan Ioan	95/a
34.	Firva Gheorghe	62/a	Ştrbuţ Ştefan	23
35.	Vlaicu Flaşa	28/b	Lup Maria	68
36.	Ghet Maria	89	Ţoşa Ioan	101
37.	Ştefănuţ Ioana	87	Stan Mihai	41
38.	Ştefănuţ Petru	127	Toma Ioan	119
39.	Ştrbuţ Simion	55	Toma Nicolae	25/a
40.	Ruşu Gheorghe	115	Adrian Ilie	2a
41.	Ştefănuţ Gheorghe	95	Toma Gheorghe	31
42.	Toma Nicolae	20	Ioan Aurel	93
43.	Ruşu Teodor	63	Anghel Ioan	17
44.	Toma Ioan	61	Lup Ioan	93
45.	Lup Vasile	64	Dreia Simion	

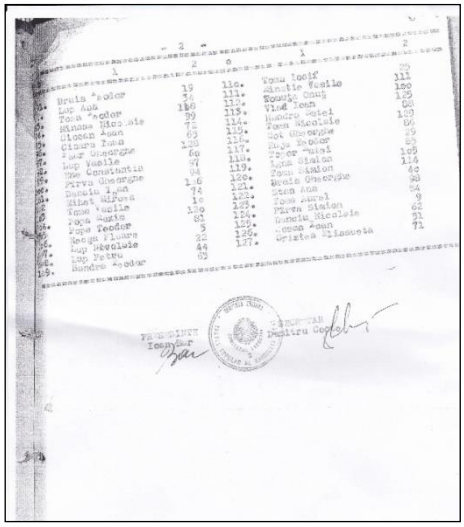

Tabelul cu cele 127 de familii de colonişti din Crişana

Gheorghe Goina, preşedintele GAC Sântana, pentru a avea mână de lucru la CAP, a oferit celor din Crişana posibilitatea să vină să se stabilească la Sântana, oferindu-le 800 m^2 de teren, nu 500 cât prevedea legea şi i-a ajutat să-şi construiască case.

În perioada 1966-1971, s-au construit 476 de case în Sântana, majoritatea fiind ale crişenenilor.

Faţă de coloniştii români veniţi după anul 1945, după spusele localnicilor, crişenenii erau ţărani adevăraţi, lucrau mult, aveau case curate, creşteau animale, cel puţin o vacă şi, neavând păşune, aduceau în fiecare seară, cu îngăduinţa brigadierilor, pe bicicletă, iarbă, trifoi, frunze de sfeclă pentru a hrăni animalele.

Gheorghe Goina le-a dat un teren pentru construirea bisericii ortodoxe din Satu Nou, a cimitirului, iar în martie 1969 este dată decizia de construire a bisericii ortodoxe din acest cartier.

Din data de 29 iunie 1974, când biserica a fost sfinţită, începe slujba religioasă în noul locaş ortodox, aceasta fiind târnosită în anul 1980.

Etapa a III-a

Între anii 1964-1989, din cauza comunismului, dar şi după 1989, a problemelor de reîntregire a familiilor, populaţia de etnie germană (intelectuali, muncitori, cooperatori etc. emigrează masiv în Germania prin cumpărarea vizei de plecare, chiar prin trecerea ilegală, riscantă, a frontierei.

Au plecat în Germania sau în alte ţări astfel: 1964 (6), 1965 (5), 1966 (1), 1967 (4), 1968 (6), 1969 (10), 1970 (17), 1971 (11), 1972 (18), 1973 (35), 1974 (38), 1975 (17), 1976 (29), 1977 (65), 1978 (137), 1979 (38), 1980 (193), 1981 (215), 1982 (228), 1983 (316), 1984 (373), 1985 (233), 1986 (371), 1987 (202), 1988 (356), 1989 (683), 1990 (4126), 1991 (641), 1992 (446), 1993 (244), 1995 (59), 1996 (35), 1997 (22)[1].

Decretul 242/1983 (**Decretul Consiliului de Stat nr. 242/1983 privind măsuri pentru asigurarea forţei de muncă în unele unităţi agricole de stat sau cooperatiste. Program de măsuri pentru asigurarea forţei de muncă în judeţele Arad şi Braşov**), garanta celor care doreau să se stabilească în Sântana o locuinţă, din cele rămase de la plecarea populaţiei germane, pentru care erau scutiţi doi ani de plata chiriei, li se asigura un loc de muncă şi posibilitatea dezvoltării profesionale.

Astfel, din Moldova (judeţele Iaşi, Botoşani, Vaslui, Suceava), dar şi din alte regiuni ale ţării (Bistriţa, Maramureş, Oltenia etc. apare la Sântana un nou val de coloniști români „viniturile”(cum le spuneau băştinaşii), dintre care, unii, au creat destule probleme localnicilor.

În 1983, au venit 5 familii cu 28 de persoane, iar în 1984-7 familii cu 24 de persoane, în 1985 venind 9 familii cu 37 de persoane.

---

[1] Gheorghe-Dorel Zârna, *Şvabii, un subiect încheiat*, Arad, Editura Sophia, 1988, pp. 51-52, după evidenţele parohiei catolice.

În anii următori, au mai venit cel puţin 500 noi locuitori (rude şi cunoştinţe ale coloniştilor români veniţi după 1945) din Huedin, Călăţele, Poiana Horea, Gârda, Sârbi din judeţele Cluj, Alba, Satu Mare. Cei veniţi erau români, dar şi câţiva ţigani.

În anul 1983, din cei 410 chiriaşi ai Sântanei majoritatea erau românii veniţi în Sântana (nu prea îngrijeau casele primite), dar şi 7 familii de ţigani veniţi în localitate.

Coloniştii, în 1985, alături de localnici, 1591 bărbaţi şi 1860 femei, lucrau la CAP, SMA, CPL, CLF, împletituri sârmă, construcţii, Baza de Recepţie, Cărămidărie, Spital, Reţele electrice, PTTR, CFR, Farmacie, moară, dispensar veterinar, complexul de miei, cooperaţie, Depozit de combustibil, învăţământ, consiliul popular, cooperaţia meşteşugărească, sere, cinema, DCA etc.

Un băştinaş pus pe glume afirma, referindu-se la hărnicie, că băştinaşii erau japonezii Sântanei, crişeneni-chinezii localităţii, iar coloniştii veniţi după 1983 – arabii Sântanei.

Băştinaşii, care se consideră buni gospodari, religioşi, disciplinaţi, oameni de încredere, fac portretul celor veniţi din Moldova : „Oameni care şi-au construit case arătoase, cu minte sănătoasă, inteligenţi, dar şi câţiva care sunt oameni dezordonaţi, gălăgioşi, beţivi, hoţi, scandalagii şi gospodari îndoielnici” etc.

Despre moţii veniţi în Sântana, în toate cele trei etape, o populaţie numeroasă, se spune că sunt „iuţi la minte, domoli la vorbă, cinstiţi şi drepţi precum bradul de la munte, harnici şi iubitori de agricultură, animale şi natură, credincioşi şi ospitalieri, buni gospodari şi pilduitori spre binele tuturor”.

Scriitorul Ioan Slavici în „Ardelenii” scrie că „Moţii sunt cea mai nobilă parte din poporul român”.

Români	79,79%
Romi	8,38%
Necunoscut	6,76%
Maghiari	1,94%
Germani	2,91%
Altă etnie	0,2%

Componenţa etnică a Oraşului Sântana în 2011

Ortodocşi	76,04%
Romano-catolici	5,05%
Penticostali	8,98%
Baptişti	1,19%
Necunoscută	6,93%
Altă religie	1,78%

Componenţa confesională a Oraşului Sântana în 2011

BIBLIOGRAFIE

Goina, Călin, „Ce poţi face azi nu lăsa pe mâine: cazul colhozului-model GAC «Viaţă Nouă» Sântana”, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (eds), *Țărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962*), Iaşi, Editura Polirom, 2005.

Sinescu, Gheorghe, *Istoria Sântanei în date, imagini şi documente*, Arad, Editura Promun, 2011.

Idem, Gligor, Cornel, *Şcoala „Sfânta Ana” din Sântana. 1751-2001. Schiţă monografică*, Arad, Editura Mirador, 2001.

Sinescu, Victoria, *Geografia populaţiei şi a forţei de muncă din cadrul comunei Sântana*, Lucrare metodico-ştiinţifică pentru obţinerea gradului I, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeş-Bolyai”,1986.

Zârna, Gheorghe-Dorel, *Şvabii, un subiect încheiat*, Arad, Editura Sophia, 1988.

Arhiva Primăriei Oraşului Sântana.

Direcţia Judeţeană de Statistică Arad.

Relatări ale coloniştilor mai în vârstă: Vasile Danciu, Ioan Toma, Gheorghe Miheţ, Petru Brediceanu etc.

Satele din Câmpia Crișului Alb pe calea românizării

The Villages from Crişul Alb Plain on the Romanian Pathway

Drd. Florin Lucian COITA
Biblioteca județeană Arad
Prof. Ioan TULEU
Societatea de științe istorice, filiala Arad

Abstract
The study follows the path taken by Romanians settled in the villages on the lower course of Crişul Alb River, mainly in the Ineu and Chişineu-Criş Circles, for the progress of national consciousness, national rights, and participation in the Austro-Hungarian state institutions.

The study includes the historical timeframe delimited by the Revolution of 1848 in Hungary and the annexation of the territory in question to Greater Romania. The local events are contextualized, following the external influences transposed to the local realities, thus demonstrating that the history of the places of reference is not singular, but is subordinated to the entire Romanian area, of Arad and Transylvania.

***Keywords**: electoral circle, the 'Românul' newspaper, the Parliament of Hungary, the Romanian National Party, the Orthodox Bishopric of Arad.*

Revoluția de la 1848-1849 a trezit și conștiința națională a popoarelor care alcătuiau eterogenul imperiu austriac. Războaiele purtate au avut inclusiv un caracter național-etnic și pentru prima dată au stat față în față, într-un conflict armat, ungurii și românii, catolicii și ortodocșii, nemeșii și țăranii.

După înfrângerea revoluţiei maghiare, împăratul de la Viena a introdus starea de asediu, iar guvernarea care a urmat a fost una absolutistă. În această perioadă au fost anihilate orice manifestări de revoltă și revendicări sociale ori naţionale. În special românii, care în marea lor majoritate au ajutat Imperiul, au fost profund dezamăgiţi de cursul evenimentelor, speranţele bazate pe promisiunile făcute de împărat dovedindu-se iluzorii. Cel mai notoriu exemplu este cel al conducătorului moților, Avram Iancu, care a refuzat avansurile împăratului până când națiunea sa va fi pusă în drepturi egale cu celelalte națiuni ale imperiului.

Acțiunile revendicative românești au început imediat după revoluție, astfel la adunările populare de la Cuvin, din 30 mai 1850, cu participarea

generalului Gheorghe Magheru și din 7 august 1850, cu participarea lui Avram Iancu, s-a cerut ca în administrație să fie numiți funcționari români, același lucru fiind cerut de Consiliul Eparhial Ortodox al Aradului. Autoritățile au și numit în câteva cazuri români în administrație. Spre exemplu la Moroda notarul a fost român, iar pretor (solgăbirău) la Ineu a fost numit Gheorghe Popa de Teiuș.

În 20 octombrie 1860 împăratul a dat o patentă care punea capăt administrației militare și legilor excepționale, act care consfințea trecerea la un sistem constituțional și aproba ținerea alegerilor pentru Dietă, prin sistemul de vot censitar. Crișana făcând parte din Ungaria, românii din aceste părți votau pentru Dieta de la Budapesta. Patenta admitea folosirea limbii române, care este astfel recunoscută ca limbă oficială.

În perioada care a urmat, principalele revendicări ale românilor se vor axa pe egala îndreptăţire cu celelalte naţiuni ale imperiului: posibilitatea de a alege şi a fi aleşi în toate organismele administrative, introducerea limbii române în administraţie acolo unde sunt majoritari, instituţii şcolare şi culturale proprii, dreptul de asociere, autonomie culturală şi administrativă. În perioada liberală (1861-1867), s-a reuşit ca la nivelul administraţiei comitatului Arad să se introducă limba română în cadrul anumitor secţiuni.

Un mare succes au obținut românii arădeni în aprilie 1861, când, în baza legii electorale, publicată în ianuarie 1861, au participat la alegeri pentru Dieta Ungariei, care se dorea a se întruni la 2 aprilie. Gheorghe Popa candidează pentru un loc de deputat dietal în cercul electoral al Șiriei, unde îl avea contracandidat pe Ianoș Bohuș, baron de Șiria, comite suprem al Aradului. În urma alegerilor Gheorghe Popa este declarat câștigător[1]. Chiar funcţia de comite suprem al Aradului a fost deţinută pentru o scurtă perioadă (1864-1865) de românul Gheorghe Popa de Teiuş. În același an, în alegerile pentru Congregația Comitatensă Arad au fost aleși 260 de deputați români din 770 câți erau în total[2].

Pentru promovarea drepturilor naţionale, românii au fost nevoiţi să-şi constituie organizaţii proprii, să întemeieze ziare şi reviste cu ajutorul cărora să-şi facă cunoscute programul şi doleanţele. Prin urmare, în 1862, la un an după întemeierea Astrei la Sibiu, la Arad ia fiinţă „Asociaţia Naţională Pentru Cultura Poporului Român”. Alegerile pentru deputaţi, din 1861, 1865, 1867 în parlamentul de la Budapesta şi pentru organele comitatului se dovedesc prilejuri excelente de propagandă românească. Astfel, în alegerile

[1] Aurel Dragoș, *Oameni, destine eroi*, Arad, Editura Mirador, 2015, p. 9.
[2] Ioan Motorca, *Cercetări și date monografice privitoare la comuna Seleuș cu satele aparținătoare: Seleuș, Cighirel, Moroda, Iermata*, Arad, p. 47.

care au avut loc în comitatele de la vest de Carpați, în luna noiembrie 1865, concomitent cu cele din Principatul Transilvaniei pentru Dieta de la Cluj, românii arădeni au reușit să iasă victorioși în cinci cercuri electorale depășind realizările din 1848 și 1861. La Șiria, a candidat Andrei Mocioni, iar acesta obține victoria cu 2.888 voturi datorită dârzeniei alegătorilor români, deși contracandidatul său era marele proprietar Ianoș Bohuș, care a uzitat de toate posibilitățile pentru a deveni deputat.

Începând războiul cu Prusia (14 iunie 1866), dieta și-a întrerupt lucrările, fiind amânată până toamna. Între timp, au fost perfectate condițiile privitoare la noua organizare a Imperiului și, în consecință, la 5/17 februarie 1867 se încheie acordul prin care se pun bazele statului dualist austro-ungar. Treburile Transilvaniei urmau de acum înainte să se rezolve de guvernul de la Budapesta. În 27 mai/8 iunie, Împăratul Austriei Franz Ioseph I se încoronează și rege al Ungariei. Dieta de la Cluj va fi desființată. În decembrie 1867 parlamentul maghiar votează legea naționalităților și legea învățământului. Prin noile legi exista o singură limbă oficială, cea maghiară și o singură națiune, națiunea politică maghiară[3].

Un nou pas făcut de autoritățile de la Budapesta în direcția restrângerii drepturilor naționalităților l-a constituit Legea nr 44/1868 care, la capitolul 5, lărgește competența diferitelor provincii, care dispun ca actele administrației locale (comunale) să fie scrise în limba oficioasă a statului. Românii nu au stat pasivi la această primă îngrădire a exprimării naționalității, dimpotrivă, biserica ortodoxă a început redactarea actelor de stare civilă în limba română, cu caractere latine. În registrele de stare civilă întocmite de parohia Seleuș spre exemplu înregistrările au fost făcute în noua grafie latină începând cu 1869. Lupta pentru limbă s-a oglindit şi în interpelarea în dieta maghiară, făcută în 22 mai 1975 de M. V. Stănescu, în legătură cu faptul că judecătoriile din Arad şi Ineu nu mai primeau documentele redactate în limba română de către locuitorii cercurilor din Arad şi Ineu, în majoritate români[4].

După anul 1867 condiţiile politice în care activează asociaţiile şi partidele româneşti se schimbă substanţial din cauza sistemului dualist de putere. Politica maghiară va acţiona în direcţia constituirii şi consolidării naţiunii politice unice maghiare, în cadrul căreia minorităţile vor avea de jucat un rol secundar. Românii nu numai că nu vor obţine alte drepturi, dar le vor pierde şi pe cele câştigate. La politica de deznaţionalizare şi integrare

[3] Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul capitala Transilvaniei*, Arad, 2002, pp. 51-52.
[4] Vasile Popeangă, *Aradul centru politic al luptei naţionale din perioada dualismului*, Timişoara, Editura Facla, 1978, p. 63.

a minorităţii româneşti, practicată de autorităţi, s-a adăugat şi politica pasivistă adoptată de conducerea Partidului Naţional Român, prin care se refuza participarea la alegerile pentru dieta Ungariei. Aradul nu aderă la această nouă tactică decât în anul 1878. În general, Aradul are prioritate în ceea ce privește lupta politică din a doua jumătate a secolului XIX. În 12/26 decembrie 1867, la Arad s-a creat gruparea politică intitulată „Partida Politică Română". La 28 august 1868 are loc, tot la Arad, constituirea definitivă a „Partidului Românesc din cadrul Comitatului Aradului", care număra 3.400 de membri și care va organiza campaniile electorale din anii 1869-1872. În comitetul de conducere al Partidului au fost aleşi printre alţii Sava Fercu, vicejude în cercul Chişineu Criş, Alesie Popoviciu, avocat în Comlăuş, Ioane Budai, notar în Zărand, Ioane Corne, paroh în Chişineu Criş.

În acelaşi timp, în satele din Câmpia Crișului Alb idealurile naţionale sunt purtate de preoţi şi învăţători care fac din biserică şi şcoală avanposturi ale luptei pentru drepturi şi libertăţi naţionale. Satele beneficiază în această perioadă (1860-1900) de oameni remarcabili, cu o îndelungată activitate în comuna lor, care se implică în acelaşi timp pe multiple planuri în activitatea naţională și îi numim pe Alesie Popoviciu (avocat Comlăuș), Ioan Iancu (preot Cintei), Ioane Corne (preot Chișineu Criș), Sava Fercu (vicejude Chișineu Criș), Florian Monția și Iustin Monția (preoți Șicula), Ion Vidu, (învățător Seleuș), Partenie Zaslo (Seleuș), Petru Costin, Nicolae Cociuba (Moroda și mulți alții. Din această perioadă începe să se poarte şi cocarda tricoloră în diferite ocazii precum: petrecerile organizate de recruţi, la serbările şcolare, întrunirile electorale şi chiar la nunţi, botezuri, sărbători religioase.

Evenimentele externe care priveau națiunea română răzbăteau până în sate, purtate fiind de învățători și preoți care erau abonați la ziarele românești „Biserica și Școala", „Tribuna", „Gazeta Transilvaniei". Învățătorul Nicolae Cociuba din Moroda, bun patriot, a vorbit locuitorilor despre importanța războiului de independență pentru neamul românesc de la 1877-1878. El, împreună cu preotul M. Groza, ajuns mai târziu protopop de Hălmagiu, au inițiat acțiuni de colectare de bani și diferite materiale pentru ostașii români. În același timp cu intensificarea activităților naționale românești, autorităţile maghiare vin să constrângă sentimentul naţional, să limiteze şi să interzică drepturile câştigate anterior. Spre exemplu, în 3 februarie 1873, vicecomitele Aradului dă un ordin, urmat de un al doilea, prin care se dispune ca actele administrative să fie redactate exclusiv în limba oficială a statului, adică în cea maghiară. Protestează imediat şi în modul cel mai energic peste treizeci de comune din comitatul Arad. De

asemenea, cu ocazia alegerilor sunt luate tot felul de măsuri pentru a împiedica libera exercitare a acţiunii de propagandă electorală. Aşa i se întâmplă învăţătorului Georgiu Crainicu, care, aflat în campanie electorală la Cintei (1877) în favoarea candidatului român, afirmă în faţa alegătorilor: „...grijiţi, nu votaţi câinii”[5]. Pentru acest motiv i se înscenează proces şi se alege cu o lună de arest. Între multe altele, Biserica Ortodoxă este deposedată de una din prerogativele sale importante, întocmirea registrelor de stare civilă în limba română. În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea au fost introduse registrele de stare civilă la primării, scrise în ungureşte. Un act de deces al Anei Motorca, de la Moroda, din anul 1897, a fost completat în limba maghiară şi poartă menţiunea că a fost tradus de către notarul Motorca Petru, soţului decedatei, care a semnat certificatul[6].

Mişcarea naţională românească a fost dinamizată spre sfârşitul secolului al XIX-lea de hotărârea Conferinţei Naţionale a P.N.R., luată la Sibiu în 1887, de a elabora un memorandum cu principalele revendicări româneşti, pentru a fi adresat împăratului de la Viena. Lucru ce s-a şi întâmplat la 28 mai 1892, când o impunătoare delegaţie, formată din 300 de persoane, a înmânat actul împăratului. Între cei prezenţi la Viena s-a aflat şi Mihai Veliciu din Chişineu Criş. Împăratul a trimis Memorandumul spre soluţionare guvernului de la Budapesta, guvern care declanşează represiunea împotriva fruntaşilor români, înscenându-le un proces la Cluj. În cele din urmă tribunalul i-a condamnat pe mulţi dintre ei la temniţă, iar Mihai Veliciu primeşte şi el doi ani de temniţă. Aceste măsuri stârnesc o extraordinară fierbere în satele româneşti. Peste tot au loc demonstraţii de solidaritate cu memorandiştii. În telegrama transmisă din Zărand, la 7 mai 1894, se spune: *„Procesul memorandumului priveşte întreaga naţiune română. Soarta acestuia ne este comună tuturor. Fiţi dar siguri iubiţi membri ai comitetului partidului nostru naţional că, ca reprezentanţi ai poporului aveţi întreg poporul cu voi. Dumnezeu să ajute cauzei noastre sfinte pentru drept şi libertate*”[7].

În ziua de 30 mai 1894, condamnatul Mihai Veliciu a plecat, înainte de a fi întemniţat, de la Arad la Chişineu Criş – locul de domiciliu. Deşi nu s-a dat de ştire dinainte, *„bravii şimăndeni” i-au ieşit cu trăsurile în cale spre a-l întâmpina şi felicita de bună sosire „inima ne saltă de bucurie şi lacrimi inundau ochii noştri văzând însufleţirea şi entuziasmul fără margini a poporului care în comună, cu mic cu mare, bărbaţi şi femei, alergau la*

[5] Ioan Valeriu Tuleu, *Cintei – satul dintre bălți*, Arad, Editura Viața arădeană, 2008, p. 690.
[6] Ioan Motorca, *op. cit.*, pp. 48-49.
[7] *Aradul şi Mişcarea Memorandistă*, vol. I, Arad, 1977.

drumul de ţară strigând „să trăiască Veliciu”, consemna evenimentul Tribuna din Sibiu[8]. Acelaşi ziar relata că, deşi Chişineul era împânzit de jandarmi, în ziua de marţi, zi de târg, poporul adunat din satele din jur - Nădab, Cintei, Socodor, Mişca, Sepreuş, Zărand etc. - a făcut un adevărat pelerinaj la casa lui Veliciu, manifestându-şi iubirea faţă de valorosul luptător naţional[9].

Ideea că la Cluj se aflau în faţa instanţei de judecată reprezentanţii autentici ai poporului român și Comitetul Naţional al partidului îi reprezintă pe românii din imperiu are un caracter de generalitate în toate adresele de solidarizare cu memorandiştii. Pentru a frâna valul de proteste şi acţiuni de solidarizare, autorităţile au ordonat efectuarea de percheziţii şi anchete. O severă şi îndelungată acţiune disciplinară a fost îndreptată împotriva învăţătorului Petru Costin din Moroda, care a intonat cu şcolarii şi adulţii din sat, în zi de sărbătoare, „Hora Ligii”, melodie considerată periculoasă prin conținutul ei național. Cei care au sesizat autoritățile maghiare au fost români din aceeași comună, care nu-l agreau pe dascăl. Acesta a fost anchetat și pentru faptul că a purtat corespondență, în spirit de solidaritate, cu I. Rațiu și M. Veliciu, aflați în închisoare la Seghedin și Vaț. Conținutul unei scrisori a fost următorul: *„Din incidentul împlinirii unui an de la procesul Memorandumului, procesul poporului român, suscrişii venim să Vă urăm sănătate de la Dumnezeu ca să puteți suferi și să Vă vedem în grabă cât mai sănătoşi”*. În scrisori, acţiunea judiciară de la Cluj era definită deci ca un proces al neamului românesc. Considerat ca un agitator periculos, P. Costin a fost suspendat din învăţământ şi apoi întemnițat. Apărarea i-a fost asigurată de avocatul arădean, fruntaș naționalist, dr. Ștefan Cicio-Pop, care i-a obținut eliberarea, în anul 1898[10].

Cu ocazia aniversării întemnițaților martiri români, condamnați în Procesul Memorandumului, au sosit în închisorile de stat de la Vaț și Seghedin numeroase scrisori de felicitare adresate persoanelor respective. Printre expeditori s-au aflat și Petru Crista și Ștefan Hereț, cunoscuți dascăli români din Moroda, care au trimis scrisori de felicitare adresate lui Mihai Veliciu și preotului Vasile Lucaciu[11].

Pentru a tempera agitația națională românească, guvernul Wekerle a dat la 16 iunie 1894, la câteva săptămâni după condamnarea

---

[8] *Tribuna* (Sibiu), anul XI, 5 iunie 1894.
[9] Vasile Popeangă, *op. cit.*, p. 48.
[10] Felicia Aneta Oarcea, *Școala și societatea în comitatul Arad (1867-1918)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2012, p. 471.
[11] Lucian Petraș, *Mihai Veliciu, studii și documente*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu, pp. 1-6.

memorandiştilor, ordinul nr. 321 prin care se interzice „funcţionarea pe mai departe a reuniunii ce există sub titlul de Partid Naţional Român”, motivând că existenţa şi activitatea acestuia nu avea o bază legală. La 7 decembrie 1894, decretul nr. 1488 interzicea pentru a doua oară activitatea P.N.R. A urmat apoi, la 6 ianuarie 1895, al treilea ordin, semnat de ministrul de interne Hieronymi, prin care se confirma dizolvarea P.N.R.[12].

Cu toate măsurile restrictive luate, memorandiştii, adică cei care au participat la elaborarea, susţinerea şi răspândirea ideilor din Memorandum, au ajuns oameni cunoscuţi şi preţuiţi peste tot, fiind promovaţi în diferite organisme. Arădenii s-au reorganizat după măsura luată de guvern și au înființat Clubul Comitatens Arad, dându-i pe plan local un caracter activ, participând la alegerile pentru Adunarea Comitatensă. Prin intermediul acestuia românii arădeni au continuat lupta naţională. Președinte al Clubului Comitatens a fost, între anii 1895-1910, chiar memorandistul din Chișineu Criș, Mihai Veliciu.

Aradul se va impune după 1895 ca un centru de prim rang al mișcării naționale românești și acest lucru se va materializa prin apariția, în 9/21 ianuarie 1897, a ziarului „Tribuna Poporului”, în jurul căruia se vor grupa mai mulți fruntași politici, ziariști, oameni de cultură adepți ai activismului politic. Trebuie să precizăm însă că la 12-14 mai 1881, Conferința Națională de la Sibiu duce la nașterea Partidului Național Român din Banat și Transilvania, prin fuziunea partidelor românești înființate în 1869. Partidul Național Român refuza să recunoască dualismul austro-ungar și, derivând de aici, unirea Transilvaniei cu Ungaria și a legilor elaborate de guvernul de la Budapesta. Această atitudine politică duce la neparticiparea românilor la alegerile pentru dieta de la Budapesta și, ca urmare, la lipsirea fruntașilor români de o tribună legală de afirmare a drepturilor naționale. Era așa numit tactică a pasivismului condusă de Ion Rațiu și alți fruntași de la Sibiu. În același timp, fruntașii românilor arădeni, și nu numai ei, formează aripa care militează pentru o politică activistă, de implicare în alegerile ungurești, iar ideile lor sunt promovate prin intermediul ziarului „Tribuna Poporului”. Extrem de interesante sunt însă argumentele prezentate în ceea ce privește alegerea Aradului ca reședință a noului ziar. În articolul sugestiv intitulat: „În Arad”, se arată că *„nicăieri pe tot pământul locuit de români, nu se găsesc comune atât de mari şi de înfloritoare, cum sunt cele din jurul Aradului. Când fraţii noştri din Ardeal, ori chiar cei din România, ar vedea pe românii din Pecica, Şeitin, Nădlac, apoi Curtici, Sântana, Şiria, Agriş,*

[12] Liviu Botezan, „Politica şcolară a guvernelor Banffy şi Szell reflectată în arhivele Bibliotecii Episcopiei Ortodoxe din Arad”, în *Ziridava* (Arad), 1974, nr. III-IV, p. 119.

Pâncota şi altele, ar sta uimiți. Sunt paici țărani, unu unu, dar mulți a căror avere trece peste 400 000 coroane, și am văzut însine pe unul depunând la „Banca Victoria" suma de vre-o 80 000 coroane cât luase pe recolta grâului din acel an"[13].

Dar nu numai proprietatea țărănească este în plină expansiune economică ci și marea proprietate moșierească, autoritățile maghiare arătându-se îngrijorate de faptul că 15 la sută din marea proprietate funciară se afla în mâinile românilor, iar la aceste proprietăți se poate adăuga „Banca Victoria", care era tot românească. De asemenea, la Arad se găsesc și se afirmă câțiva oameni politici importanți și câteva condeie luminate, între care Vasile Goldiș, redactor la „Tribuna Poporului", Ioan Rusu Șirianu, Ioan Suciu, Ștefan Cicio-Pop etc. Până la urmă, fruntașii arădeni și toți cei grupați în jurul ziarului „Tribuna Poporului" au câștig de cauză și Conferința Națională de la Sibiu, din 10 ianuarie 1905, hotărăște participarea românilor la alegerile pentru Dieta de la Budapesta.

Alegerile vor constitui prilejul pentru fruntașii români să ia contact direct, în cadrul mitingurilor electorale, cu poporul din satele românești, pentru a-și face cunoscut programul politic. Primele alegeri la care participă candidați români au loc imediat după adoptarea hotărârii de la Sibiu, la sfârșitul lunii ianuarie 1905. Candidații nici nu și-au revenit bine, nu au avut timp să elaboreze o strategie electorală coerentă, că au și intrat în febra campaniei, cum aflăm dintr-o scrisoare a lui Ioan Suciu, care candidează în Cercul electoral Ineu, pe care o trimite „fidanțatei" sale, Marioara Roșca, în acele zile*: „De când am sosit de la Sibiu, tot pe picioare. De fel nu iau în glumă candidatura. La Cermei am avut o primire triumfală, cu banderiu de 102 călăreți și cu șir nesfârșit de trăsuri m-a primit poporul la gară...Până la 20 ianuarie încontinuu pe drum o să fiu. În acest moment plec cu sania pe la satele vecinătății: Berechiu și Apateu, ambele ale mele cu voturile. Mâine la Seleuș și mai departe*"[14].

Contracandidat a fost Baronul Solymosy Lajos, de la Mocrea, multimilionar, deținător a 40 000 ha de pământ, un prieten bun al contelui Istvan Tisza, prim ministru al Ungariei. Din cerc mai făceau parte: Aldești, Mocrea, Berechiu, Bârsa, Bocsig, Ineu, Cermei, Cuied, Apateu, Gurba, Iermata, Mânerău, Moroda, Răpsig, Seleuș, Moroda, Șicula, Somoșcheș, Voivodeni, cu 34.500 locuitori, din care 81% erau români, iar restul de 16% maghiari. Populaţia cu drept de vot era de 2.148 locuitori, din care trei

[13] Doru Sinaci, *Discursul politic în perioada Tribunismului arădean,* Arad, „Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2014, p. 35.
[14] *Ibidem*, p. 210.

sferturi români. Adunarea populară din Ineu, din 19 ianuarie, este deschisă de protopopul Constantin Gurban, ca președinte al adunării, notar fiind Teodor Burdan. Președintele adunării dă cuvântul neobositului luptător național român dr. Vasile Lucaciu, după care a luat cuvântul candidatul național dr. Ioan Suciu, iar în continuare a vorbit țăranul Pavel Buț. În aceeași zi are loc adunarea populară din Bocsig. Și la Ineu și la Bocsig entuziasmul țăranilor români este la cele mai înalte cote.

Ioan Suciu a fost prezent la întâlnirea cu alegătorii de la Seleuş, Moroda şi Iermata în 24 ianuarie. El a fost secondat de fruntaşii satelor precum Moise Mergea din Moroda și Iulian Butariu din Seleuş (învăţători)[15].

Iată cum descrie „Tribuna Poporului" adunările electorale din satele Seleușului, din data de marți, 24 ianuarie 1905: „*Marţi la orele 8 a. m. În gara din Seleuş 5 trăsuri aşteaptă pe mult doritul candidat care coborând a fost primit în strigăte de „Trăiască dr. Ioan Suciu! Şi după o scurtă dar sinceră salutare, pleacă în fruntea trăsurilor însoțit de „doina dulce românească", intră în comună unde puțin după orele 9 rostește vorbirea-program, în fața tuturor seleușenilor, peste 1000 ascultători; după ce făcând un scurt dejun în locuința ospitalului învățător Iulian Butariu, pleacă la Moroda.*

La 11 ore a fost plecarea la Moroda, unde eară avea să-şi desfăşoare programul şi însoțit de un cortegiu de 16 trăsuri şi urale de să trăiască ! ajunge la hotarul comunei Iermata. Aci sosesc harnicii morodani în frunte cu învățătorul Petru Costin şi 21 călăreți – însoțiți de învățătorul din Iermata, Alex Budea, care în numele iermătanilor salută de binevenire. După aceasta, însoțit de trăsuri şi călăreți pleacă prin Iermata spre Moroda.

Întreaga cale, până la locul de primire, în Seleuş şi Iermata, a fost asediată de morodani şi iermătani, cari la îndreptarea drumului spre Iermata un cordon imposant de Români îl primesc cu un alaiu şi însuflețire de nedescris. De aici până la Iermata eară un întreg spalier de bătrâni, bărbați, tineri, copii, fete etc.

Intrând în comună s-a trezit întreaga comună, la cântecele şi strigătele celor ce însoțeau pe candidat şi curgeau oameni, femei, copii etc pe străzi cum curge apa şi cari toți se alăturau marelui cortegiu către Moroda.

[15] Lucian Petraş, *Politică şi demers naţional în Comitatul Arad (1895-1916)*, Timişoara, Editura Brumar, 2008, pp. 76-77.

Ajunşi la Moroda, la podul canalului din marginea comunei l-a ştеapta morodanii, întreaga comună, în frunte cu învăţătorul Moise Mergea, care într- o alocuţiune scurtă, dar bine simţită salută pe iubitul nostru candidat în numele morodanilor cam în următoarele:

Spectabile

„Cei ce poartă jugul şi-a trăi mai vor,
Merită să-l poarte spre ruşinea lor !

„A sosit ziua mare să ţipăm jugul. Dumnezeu a ascultat ruga noastră şi eată astăzi descendenţi de-ai vechilor romani, titani neînfrînţi, desfăşoară steagul libertăţii. Mare este munca la care v-aţi decis a lua jugul, ca în ogorul înţelenit să trageţi brazdă de mântuire şi fericire a noastră, a poporului român. Fie ca pasul prim, ce-l faceţi pe pământul nostru, să fie de bun augur, ear resultatul muncei şi luptei căreia v-aţi dedicat să aducă uşurarea şi îndestulirea acestui popor. Jurăm ! Cu steagul desfăşurat de Dumneavoastră să-l ducem în biruinţă! Intraţi întru bucuria şi fericirea cu care vă primim în mijlocul nostru, urându-vă multe zile încoronate de isbândă! Trăiască dr. Ioan Suciu, candidatul Partidului Naţional Român"[16].

Scrutinul electoral are loc în 26 ianuarie 1905 în Ineu. Însufleţirea românilor era mare. Întruniţi la un loc în Ineu, alegătorii români s-au îndreptat spre locul de votare, fiind aşteptaţi de tinerii din târgul (opidul) Ineu şi de o orchestră de clarinete şi violine, care cânta „Deşteaptă-te române din somnul cel de moarte". Alegerile se încheie cu un răsunător triumf: dr Ioan Suciu are 1.199 voturi, iar baronul Solymossy Lajos, prieten intim al lui Istvan Tisza, primul ministru ungar, numai 526 de voturi[17].

La alegerile din 1905 candidatul naţional român în cercul electoral Chişineu Criş a fost Ioan Russu Şirianu. In cadrul campaniei electorale acesta ajunge, în ziua de 20 ianuarie, şi la Cintei. *„La marginea localităţii el a fost primit de un „banderiu" de ţărani fruntaşi ai satului şi de călăreţi care i-au urat „Bine aţi venit". S–a format apoi un lung cortegiu şi intrarea în sat are loc în urale entuziaste. Pe o parte şi alta a uliţei mari era înşiruit poporul, în piaţa de lângă primărie era, de asemenea, o mulţime de lume. Urale nesfârşite răsunau la adresa candidatului. In faţa poporului vorbeşte dr Gheorghe Popoviciu, avocat în Chişineu Criş, care arată „ce bucurie simte când are prilej a îndemna pe fraţii săi să voteze pentru un român, pentru Ioan Russu Sirianu, fiu din popor, cunoscut tuturor românilor ca*

[16] Ioan Tomole, *Românii din Crişana, Sălaj şi Sătmar în luptele naţional-electorale de la începutul secolului al XX-lea*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1999, p. 39.
[17] *Ibidem*, p. 41.

luptător viguros. El îi felicită de ziua onomastică pe preotul satului, octogenarul Ioan Iancu, pe învăţătorul Ioan Dema şi el destul de bătrân, şi, pe Ioan Russu Sirianu. După încheierea manifestării, întregul popor îl petrece pe candidat, în drumul lui spre Sintea, până la marginea satului. In timpul campaniei electorale, asemenea manifestări au loc şi în alte sate. La alegerile care au loc în 26 ianuarie 1905 în Chişineu Criş, Ioan Russu Şirianu întruneşte 786 voturi iar următorul clasat, candidatul liberal (guvernamental) Csukay Gyula – 714 voturi. Întrucât nici unul dintre candidaţi nu întruneşte numărul necesar de voturi, au loc noi alegeri la 11 februarie. De data aceasta, Ioan Russu Şirianu obţine 1082 voturi iar Csukay Gyula 983 voturi. In consecinţă, Ioan Russu Sirianu este declarat deputat parlamentar"[18].

Partidul Național Român obține un rezultat satisfăcător la această primă participare electorală, reușind alegerea a opt deputați: Ioan Suciu - Boroșineu; Ștefan Cicio-Pop – Șiria; Ioan Rusu Șirianu – Chișineu Criș; Vasile Demian – Baia de Criș; Teodor Mihali – Ileanda Mare; Aurel Vlad - Orăștie; Nicolae Comșa - Cristian și Aurel Novac - Sasca Montană. După cum bine se observă cele mai bune rezultate se obțin în comitatul Aradului, ceea ce denotă că nu întâmplător Aradul s-a impus ca un centru politic al românilor transilvăneni. Mai existau cei drept și alți deputați români, aleși însă pe listele partidelor maghiare[19].

Deputatul de Ineu, Ioan Suciu, va fi foarte activ în Parlament, apărând interesele românești în fața ofensivei deznaționalizatoare ungurești. Ioan Suciu aprecia în discursul său politic că ar fi posibilă o conlucrare a tuturor în interesul statului maghiar, dar numai *„dacă se vor abandona dorințele, după a mea părere în veci realizabile, a unității de rasă și de limbă*". Iar la propunerea primului ministru Istvan Tisza în legătură cu înregimentarea partidelor politice ale naționalităților în partidele maghiare, el se declară categoric împotrivă: *„Cum am putea noi intra în un partid care lovește în naționalități, fără necesitate, chiar contra intereselor vitale ale statului*"[20].

Dar, din motive de politică internă maghiară, parlamentul rezultat din aceste alegeri nu va rezista prea mult, așa că generalul baron Fejervary dizolvă parlamentul la 21 iunie 1905. Urmare acestui fapt se va lua măsura convocării alegerilor anticipate în intervalul 25 aprilie/8 mai 1906. Partidul Național Român se orientează foarte bine, propunându-l din nou, în cercul

[18] *Tribuna* (Sibiu), anul X, 1893, nr. 8.
[19] Doru Sinaci, *op. cit.*, p. 214.
[20] *Ibidem*, p. 219.

electoral Ineu, pe dr. Ioan Suciu, binecunoscut deja alegătorilor și ca avocat care se implică în rezolvarea unor interese locale. Din postura de candidat, Ioan Suciu se întâlnește, în 19 aprilie, cu alegătorii din Seleuş, iar în 28 aprilie cu cei din Moroda. La Moroda jandarmii obstrucţionează contactul lui Ioan Suciu cu alegătorii. *„Jandarmii nu ne lasă nici să vorbim cu oamenii”,* se scrie în Tribuna[21].

Incidente au loc și în alte părți, așa cum s-a întâmplat cu casa lui Teodor Burdan, din Ineu, aflată în centrul unei agresiuni, când unul din partizanii contracandidatului, baron Solymossy, un anume Vukuleszku, unge cu păcură casa liderului naţionalist încercând s-o incendieze. Baronul recurge și la mituirea alegătorilor, oferind circa 30 de coroane pentru un vot pentru a influenţa electorii. A cheltuit 87 mii florini și unii români au votat cu el, dar degeaba. Averea lui de 30 milioane de florini se va dovedi neputincioasă în fața românilor care voiau un om de-al lor.

În unele cazuri, românii au recurs și ei la mijloace de presiune pentru a „lămuri” alegătorii să voteze cu candidatul lor. Un astfel de caz a fost povestit de Octavian Monția că s-a petrecut la Șicula unde candida dr. Ioan Suciu. În comună începând cu 1905 era preot Iustin Monția (n. 1883), fratele mai cunoscutului compozitor Emil Monția. Acesta în timpul campaniei electorale îl cheamă la el pe un cunoscut lotru pe care îl îndeamnă să meargă pe la casele alegătorilor (votul era censitar) și să-i determine a vota cu candidatul naționalist român. *„Și s-a dus lotrul acasă și și-a luat în serios misiunea istorică ce căpătase. A umplut o sticlă cu petrol și s-a dus cu ea pe la bogătași. Și le-a ținut un discurs cam așa, cum auzise de la tânărul preot: Mâne sânt alegerile, trebuie să băgăm deputații noștri în Parlamentul de la Budapesta, să apere acolo drepturile poporului român. Așa că votezi mâne cu ai noștri. Și omul repede s-a grăbit să se declare de acord pentru că lotrul a scos și sticla de petrol și spunea omului vizitat: Bine așa să faci că de nu când vii acasă tot ce ai ia foc*”[22].

În 16 aprilie are loc o mare adunare populară în Ineu, la care au participat 2.000 de oameni, inclusiv din satele vecine. Scrutinul are loc în 30 aprilie la Ineu, prezentat astfel de ziarul „Tribuna”: *„Alegătorii sunt aşteptaţi cu muzică, dar românii sunt dirijaţi pe o stradă secundară, în timp ce alegătorii lui Solymossy pe strada principală. Organizarea românilor este asigurată de preoţi, învăţători şi câţiva studenţi universitari din Budapesta. Pe la orele 3 după amiază, când era sigură izbânda*

[21] *Tribuna* (Arad), nr. 73, 17/ 30 aprilie 1907, p. 3.
[22] Mircea Grec, Viorel Roma, Ioan Tuleu, *Personalități șiculane*, Arad, Editura Mirador, vol. I, p. 125.

candidatului naţional român Ioan Suciu, corul plugarilor din Bârsa, de sub conducerea şubaşului Ioan Birău, cântă „Hristos a înviat", ca simbol al biruinţei româneşti. Pe la orele 7,30-8 seara s-a dat rezultatul, corul din Bârsa cântă din nou „Hristos a Înviat" şi s-au tras clopotele la cele două biserici româneşti. Dr. Suciu obţine 1014 voturi iar Solymossy 857"[23].

Și de această dată, în cercul electoral Chişineu Criş candidează din partea P.N.R. Ioan Russu Şirianu. În 22 aprilie soseşte, venind dinspre Zărand, la Cintei, în cadrul campaniei electorale. La limita de hotar este primit cu muzică. Adunarea organizată cu acest prilej este deschisă de preotul Iustin Iancu. Apoi au vorbit poporului Ioan Russu Şirianu şi Mihai Veliciu îndemnându-l să se manifeste ca în 1905. În final a luat cuvântul preotul Iustin Iancu din Zărand, fiu al Cinteiului. Pe când vorbea acesta, au sosit nădăbanii cu mulţime de trăsuri şi călăreţi pentru a duce candidatul la ei în sat.

La 30 aprilie 1906 alegerile au avut loc la Chişineu Criș. Cu toată mobilizarea de forţe electorale, candidatul român a ieşit pe locul doi cu 1042 voturi faţă de 1083 voturi pentru candidatul partidului kossuthist, Lazăr Zoard. Înfrângerea românului are mai multe cauze, între care manevrele autorităţilor care au băgat groaza în alegătorii români. „Căderea noastră a pricinuit-o de altfel, ticăloşia din Cinteiu unde 40 de alegători au fost duşi cu puterea la birt apoi puși în trăsură şi porniţi la Chişineu. Dar 11 dintre ei tot au votat Ioan Russu Şirianu"[24].

Ștefan Cicio-Pop, candidatul PNR în cercul Șiria, câștigă și el scrutinul în fața contracandidatului, kossuthistul Gabanyi Miklos, cu toate eforturile acestuia de a câștiga de partea sa alegătorii români. Pentru aceasta se adresează, cu un comic desăvârșit, la Pâncota, alegătorilor prezenți la mitingul electoral, vorbind în românește: *„Frace, me rumune pe mine rugat cerkele asta Sirria se fi ablegat la voi si io primit si io roagă pe voi se fii cu noi chie io nu domnu io paore che voi si prunche me tet sus le fieste paore. Pop Cice el fiscalese, lase siede ei la chentilarie che el şi şie nu fi nu fi in casa tierii, si cui fi gre, vinnye sus la paşce che grigia me. Si care nu poce se vinnye aici dun notaresie se scrie numai la minye che io pridye pe domnu Vitispaye la urece. Si io nu poce se vorbeşce mai mult la voi che regesit dacă trescie mai vinye io la voi*"[25].

Rezultatele alegerilor au fost considerate satisfăcătoare. La nivelul întregii Ungarii, Partidul Național Român a depus candidaturi într-un număr

[23] *Tribuna* (Arad), nr. 82, 30 aprilie/13 mai 1906.
[24] *Tribuna* (Arad), nr. 75, 20 aprilie/3 mai 1906.
[25] Doru Sinaci, *op. cit.*, p. 233.

de 46 cercuri electorale, cu pondere electorală românească, reușind să-și adjudece 14 mandate. În comitatul Arad au fost aleși: Vasile Goldiș în cercul Radnei, Ioan Suciu la Boroșineu și Ștefan Cicio-Pop la Șiria. Saltul este notabil pentru partidul naționalist românesc, de la 8 deputați în 1905 ajunge la 14. De data aceasta rezultatele scrutinului vor pune pe gânduri clasa politică maghiară, care va lua măsuri în consecință, învrăjbindu-i pe români, ademenindu-i pe listele electorale ale partidelor maghiare, cu promisiunea de funcții și, mai ales, majoritatea din Dietă se va opune votului universal sau măcar reducerii censului.

Cel mai bine ies în evidență practicile necinstite, presiunile la care sunt supuși românii de către funcționarii guvernamentali cu prilejul alegerile congregaționale (locale), din octombrie 1907: *„Se înțelege: printre români, mijlocul lor de luptă e corupția. Deja de-o săptămână birturile sunt deschise pentru tot satul; bea cine vrea și plătesc notarii, adică se plătește din banii strânși de la candidați. E o beție, e o desmățare, încât oamenilor de treabă li se face scârbă. În cancelarii nu se mai lucrează, ci notarul stă de vorbă cu țăranii chemați la casa comunală, căutând pe cei slabi să-i ademenească, celor nevoiași le poruncește și-i înfrică, iar pe lângă cei ce se țin tare se iau cu vorbă bună și lingușire. Birăirea (primăria) și alte slujbe comunale li se făgăduiește și la câte 5-6 doar, doar vor înșela cât mai multe voturi. Anul a fost apoi rău, darea se plătește cu greu, li se făgăduiește deci amânare celor ce vor ține cu stăpânirea, făgăduială pe care o pot crede numai proștii, căci îndată ce trec alegerile, jucuțăii o să ducă și perina de sub capul copiilor*[26].

De data aceasta, Parlamentul de la Budapesta își va duce mandatul până la capăt, în 1910, când vor fi organizate noi alegeri, la termen, pe baza vechii legi.

În 1910, Partidul Național Român hotărăște trimiterea dr. Ioan Suciu să candideze în cercul Ceica, din Bihor, în ideea de a izbândi și acolo unde până atunci alegerile au fost dezamăgitoare pentru români, deși exista o consistentă majoritate românească. În locul lui, în cercul electoral Boroşineu a fost propus inițial Sever Bocu, redactor şef la „Tribuna” din Arad, înlocuit apoi cu Vasile Lucaciu, care avea contracandidați pe același Solymossy Lajos din partea Partidului Naţional al Muncii şi Poszernt Ferencz[27].

Numai că, Vasile Lucaciu (Leul din Sisești) nu era suficient de cunoscut între țăranii din cercul Ineu, chiar dacă face o intensă campanie electorală. Însoţit de avocaţii dr. Burdan din Ineu, dr. I. Barbura, dr. Iustin

[26] *Tribuna* (Arad), nr. 223, 10/23 octombrie 1907.
[27] Lucian Petraş, *Politică şi demers…*, p. 212.

Marşieu, dr. Cornel Iancu, dr. Aurel Grozda din Arad, preoţii Ioan Popoviciu din Bârsa şi Dimitrie Popoviciu din Cermei, Aurel Ciorogar din Moroda, I. Crâsnic din Mocrea, ţăranul I. Borcuţia din Șicula şi alţii, dr. Vasile Lucaciu a vizitat în 24 mai satele Gurba, Şicula, Seleuş şi Moroda. La Seleuş jandarmii au luat de la avocatul dr. Aurel Grozda un buchet de flori pe care fetele din Gurba îl oferiseră candidatului naţional român. În buchet predominau florile roşii, albastre şi albe. Jandarmii s-au purtat atât de provocator încât era aproape să se işte o ciocnire sângeroasă în Seleuș. Înspăimântată de candidatura lui Lucaciu, „Leul din Siseşti," administraţia din Ineu s-a dedat la acte de samavolnicie şi de încălcare a celor mai elementare drepturi electorale. În multe sate, notarii i-au chemat pe alegătorii români la casa satului şi, fără voia lor, le-au scris numele pe lista aderenţilor candidatului guvernamental, ameninţându-i în fel şi chip[28].

În Cercul Chișineu a candidat „poetul pătimirii noastre", Octavian Goga, care la adunarea electorală de la Zărand, din 15 mai, va fi însoțit de mulți fruntași naționali, de mare mulțime din satele din jur. Din Seleuș vor fi prezenți și preotul Ioan Șeredan, însoțit de fiicele sale, iar morodanii îl vor aștepta cu căruțele la intersecția drumului ce vine de la Sintea cu drumul dinspre Cintei spre Zărand. Este încă o dovadă a interesului general de care se bucurau candidații români la care se raliau și satele care nu aparțineau neapărat de cercul electoral la care se depuneau candidaturile[29].

Alegerile au avut loc la 1 iunie 1910 la Chişineu Criş. Octavian Goga întruneşte 875 voturi, baronul Weneckheim 1007 voturi şi dr. Lazăr Zoard 339 voturi. „Primii care s-au prezentat în acea zi la vot au fost alegătorii din „brava comună Cintei" care ne-au adus peste 100 de voturi"[30]. Neîntrunind majoritatea de voturi nici un candidat, în 16 iunie au loc noi alegeri. De data aceasta, Octavian Goga întruneşte 1034 voturi iar baronul Weneckheim 1246 voturi, acesta din urmă fiind ales deputat. Alegerile din 16 iunie s-au desfăşurat în condiţiile stării de asediu, decretată de autorităţile de stat, ceea ce le-a permis să desfăşoare o teroare fără margini. Între altele, a fost interzisă adunarea electorală din Chişineu Criş, iar la Nădab, Cintei şi Zărand, nici n-au dat voie poetului să coboare din trăsură[31]. Erau departe vremurile când candidatul român câştiga fără probleme alegerile în cercul electoral Chişineu Criş. La insuccesul românilor a contribuit şi proasta întocmire a Legii electorale care, prin dispoziţiile cuprinse, a făcut ca din

[28] *Tribuna* (Arad), 18/31 mai 1910.
[29] *Tribuna* (Arad), nr. 99, 7/20 mai 1910.
[30] *Tribuna* (Arad), 2 iunie 1910.
[31] *Aradul în lupta pentru eliberare socială şi naţională*, Arad, p. 197.

acest cerc – majoritar românesc – doar 1450 români să aibă drept de vot, iar dintre neromâni – 1512[32].

Alegerile din cercul Ineu vor avea loc tot în 1 iunie 1910. Cercul avea 2153 alegători, din care 1696 erau români şi 457 unguri. Dr Vasile Lucaciu întruneşte 849 voturi, baronul Solymossy, candidat guvernamental, 987 şi Poszernt F, cu program kossuthist, 44 de voturi. Solymossy este declarat deputat dietal[33].

Nici Ioan Suciu nu reușește în cercul Ceica, el obţine doar 126 voturi iar Episcopul Greco-Ortodox Vasile Mangra, care candidează pe listele guvernamentale, obține 1703. Un exemplu cum nu se poate mai nefericit al dezbinării naționale și confesionale și al lipsei de previziune a PNR. Alegerile se soldează cu un adevărat dezastru pentru Partidul Național Român care obține doar 5 mandate. Între cei care au reușit se numără Ștefan Cicio Pop, care a candidat în același cerc electoral Șiria, unde a reușit în precedentele mandate. Era o dovadă a succesului continuității.

Este adevărat că insuccesul românilor a fost provocat în primul rând de comportamentul autorităților maghiare, care au intervenit în cursul campaniei electorale, iar în ziua alegerilor jandarmii au asediat secțiile de votare împiedicându-i pe alegătorii români să-și exercite dreptul de vot sau cumpărând pur și simplu voturile cetățenilor. Insucces a avut în comitatul Aradului, din aceste motive, și poetul Octavian Goga, care a candidat în cercul Chișineului. Dezbinarea în rândul românilor, indecizia fruntașilor, greșelile făcute în abordarea campaniei electorale și discursul folosit sunt cauze interne care au dus la eșecul răsunător al Partidului Național Român.

După 1910 situația politică din Ungaria se tensionează tot mai mult, pe lângă conflictele interne dintre partidele maghiare conservatoare și liberale pe teme precum: votul universal, legislația muncii, maghiarizarea forțată intervin și problemele naționalităților care luptă pentru autonomie culturală și administrativă. Dar, și în restul Europei se ascut contradicțiile dintre state, armatele Antantei (Franța, Imperiul Britanic și Imperiul Rus) și Tripla Înțelegere (Germania, Austro-Ungaria și inițial Italia) fiind gata de încăierare.

Tensiunea atinge cote maxime la aflarea veștii că moștenitorul tronului austro-ungar, Franz Ferdinand și soția, au fost asasinați în 28 iunie 1914, la Sarajevo (Bosnia Herțegovina) de conspiratorii sârbi, membri ai organizației „Mâna neagră”.

---

[32] Ioan Valeriu Tuleu, *op. cit.*, p. 73.
[33] Ioan Tomole, *op. cit.*, p. 46.

Imperiul Austro-Ungar a ales, în cele din urmă, calea războiului, deși primise numeroase avertismente împotriva angajării pe panta periculoasă a confruntării armate. Sprijinul Germaniei a contat foarte mult în determinarea sa de a ataca Serbia. În 23 iulie s-a transmis Serbiei un ultimatum, respins în 25 iulie. Presa a publicat și ordinul de mobilizare a armatei. În 26 iulie a fost prima zi a mobilizării. Încă înainte de declanșarea ostilităților, ziarele maghiare publicau știri precum: „Războiul a început", „Aradul în febra războiului", „Război" etc.

Războiul a început într-adevăr la 28 iulie 1914 prin declaraţia de război a Austro-Ungariei adresată Serbiei. Imediat s-a decretat mobilizarea generală a rezerviştilor până la vârsta de 42 de ani şi a început bombardarea Belgradului. În zilele următoare s-au făcut şi alte declaraţii de război, la conflict participând şi Rusia alături de Serbia, împotriva Austro-Ungariei, apoi au mobilizat Germania împotriva Rusiei, Franța contra Germaniei, Anglia contra Germaniei, războiul generalizându-se. În statele beligerante au existat și manifestări de sprijin consemnate de jurnale cinematografice, în presa scrisă, dar majoritatea celor mobilizați erau totuși îngrijorați. Mai ales țăranii români din Transilvania, care formau grosul trupelor din această parte a imperiului, s-au despărțit cu mare greutate de familiile lor.

Rezerviştii au primit înștiințări de prezentare la unitățile lor din Ineu, Gyula, Arad etc. prin jandarmi și prin baterea tobelor, fiind anunțate contingentele mobilizate cu ordinul de prezentare în timp de maxim 24-48 de ore. Jalea a cuprins toate satele, soldații. Familiile îi însoțeau pe mobilizați, în special copiii și soțiile, și ilustrăm momentul despărțirii cu o relatare din ziarul „Românul": *„Până la oprirea trenului în gară nici o scenă prea emoționantă. Deodată cu fixarea lui pe șine m-a surprins incomensurabila dragoste dintr-o căsnicie. Nevasta unui bărbat, care să fi avut 30 de ani, în momentul ce simți că pasul bărbatului se îndepărtează poate pentru vecie, se smuci din loc, repezindu-se spre el, îl încleștează cu brațele după gât, și cu forță de leoaică voi să-l țintuiască locului, să nu i-l poată fura trenul și să-l înapoieze acasă. Este desprinsă de soț de către alți soldați, dar femeia căzu în leșin*"[34]. Deși ziaristul nu ne comunică de unde era soldatul, el putea fi din oricare sat al Aradului. Asemenea scene pot fi multiplicate, fiind prezente pretutindeni.

Nici învățătorii satelor nu au scăpat de mobilizare, deși lipseau școlile de învățători, fiind în situația de a se închide. În anul școlar 1916-1917, la Moroda era concentrat învățătorul Zaharia Moga, iar cursurile școlare erau predate de Ioan Petrișor, preot, iar la Seleuș era mobilizat

[34] *Românul* (Arad), anul IV, nr. 168, 31 iulie/13 august 1914.

învățătorul Petru Toma, care a fost suplinit prin concentrarea claselor[35]. În anul școlar 1917/1918 în protopopiatul Șiriei au fost mobilizați în armată 29% dintre învățători, iar din protopopiatul Ienopolei 42%, adică 109 învățători, iar pe total din Episcopia Ortodoxă a Aradului au fost mobilizați 35,59% dintre învățători. Românii și-au dat seama încă de la început că acest război nu era al lor și că erau folosiți ca și carne de tun pentru interese străine.

Imediat după declarația de război, a fost decretată stare excepțională, au fost anulate libertăţile politice, între care s-a decis interzicerea PNR și mai apoi a ziarului Românul, s-a trecut la rechiziţii şi limitări la consumul de materiale considerate strategice (zahăr, ulei, petrol etc.). Impunerile de tot felul au agravat starea materială a locuitorilor şi le-a amplificat nemulţumirile. Spre exemplu, recolta anului 1917, deși mai mică decât de obicei, a fost rechiziționată: producătorii rămâneau cu 15 kilograme de produse cerealiere pe lună, pentru persoanele ce aveau peste 15 ani și cu 12 kilograme pentru cei sub 15 ani, surplusul fiind pus sub sechestru și predat apoi pentru producția de război[36]. Au fost rechiziționate atelaje, cai, clopotele de la biserici etc. Revolta împotriva „drăguţului de împărat" a sporit şi mai mult atunci când au început să sosească în sate telegramele care anunţau decesul sau dispariţia unuia sau altuia dintre cei trimişi pe front. Din județul Arad au fost mobilizați peste 40.000 bărbați, dintre care 38.402 au fost trimiși pe front[37].

Au căzut pe câmpul de luptă numeroși locuitori din comunele de pe Crișul Alb, spre exemplu din Moroda, cu 1.565 de locuitori, s-au înregistrat 56 morți; la Seleuș, cu 2.526 de locuitori, numărul morților s-a ridicat la 97, la Șicula au fost 63 morți la 3.500 de locuitori; la Zărand, 78 morți la 3.168 de locuitori, la Cintei 18 morți etc. În județul Arad, în medie, revenea un mort la 35 locuitori, sau un mort la 7 case. În total se apreciază că numărul morților din județul Arad ar fi fost în jur de 10.000[38].

Mulți alți soldați români au fost făcuţi prizonieri şi au fost trimişi în lagărele din Rusia şi Italia. Unii au dezertat şi au trecut de bunăvoie la inamic, ei refuzând să lupte pentru o cauză care nu era a lor. Cei mai mulți prizonieri români de pe frontul rusesc au fost internați în lagărul de la Darnița, lângă Kiev, unde s-a format Corpul de Voluntari, care a lansat o

---

[35] V. Popeangă, *op. cit.*, p. 325.
[36] Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2013, p. 315.
[37] Alexandru Roz, „Aradul în timpul primului război mondial", în *Ziridava* (Arad), 1978, nr. X, p. 375.
[38] *Ibidem*, p. 378.

proclamaţie în 26 aprilie 1917 prin care se exprima hotărârea de a în luptă pentru împlinirea idealului nostru *„de a ne uni tot poporul, tot teritoriul românesc din Monarhia Austro-Ungară în una şi nedespărţită Românie, liberă şi independentă”*. Proclamaţia a fost semnată de 500 delegaţi, reprezentând 13.000 de prizonieri.

Și pe „frontul intern” s-a manifestat opoziție la război, s-au exprimat nemulțumiri cu privire la starea grea a oamenilor, la măsurile impuse prin legea marțială. Împotriva persoanelor considerate indezirabile autoritățile maghiare au luat măsuri aspre, inclusiv lipsirea de libertate. Între cei care au suportat privațiunile impuse de autorități s-a aflat și preotul paroh Ioan Mănițiu, din Seleuș (preot din 1914), care a fost internat împreună cu preoteasa Maria la închisoarea din Sopron.

Oficialitățile maghiare se amestecau și în problemele instituțiilor românești autonome, cum era Biserica Ortodoxă Română, în care încearcă să-și impună oameni fideli, așa cum se întâmplă la Oficiul Parohial Ortodox Român din Iermata, lucru reieșit din următoarea scrisoare adresată de parohul Ioan Moga din Iermata protopopiatului Ineu:

„Preaonorate Domnule Protopresbiter !

Referitor la amestecul administrației politice în alegerile de deputați congresuali din cler conform actului Prea On. Dtale. 1351/1916, am onoare a raporta că totul ce a fost citarea mea și a colegului din Moroda în unul și același timp la cancelaria notrială, unde notarul comunal făcându-ne cunoscut că din centrul cercului nostru politic are mandatul de a ne comunica că dorința conducătorilor politici e ca să alegem pe dl dr. P. Ionescu, care dorință a fost a fost în urmă predată prin vorbe ca o impunere volnică, amenințându-ne că la caz dacă nu vom satisfeca dorinței comunicate nouă, atunci luând el un act de pe masă, citindu-ne de pe el sumele ce le beneficiem fiecare în congruă, va lua dispoziție ca să se facă de urgență o nouă revidiare a congruei noastre. La aceste amenințări eu nu le-am dat nici o importanță, nici atunci de față, declarând că eu am să fiu solidar cu colegii mei și eu altcum nu pot să fac dară nici azi”. Iermata la 18 aprilie (1 mai 1916)[39].

În timpul acesta, situația armatei austro-ungare de pe fronturi era din ce în ce mai grea. Până și mica Serbie îi va administra o înfrângere devastatoare. Armatele rusești au fost cât pe ce să năvălească în pusta maghiară. Doar intervenția armatelor germane avea să salveze Austro-

[39] *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918), Documente referitoare la Episcopia ortodoxă a Aradului*, 1986, p. 29.

Ungaria. Inclusiv armata era măcinată de fricțiuni naționale. S-a întâmplat ca regimente întregi slovace și cehești să dezerteze la inamic. România intră în război în 15/16 august 1916, de partea Antantei, împotriva Austro-Ungariei și Germaniei. Acest fapt va deveni prilejul dezlănțuirii unor noi măsuri represive împotriva românilor din Transilvania, suspectați de activități proromânești, numărul internărilor crescând foarte mult. În august 1917, armata română obține victoriile de la Mărăști, Mărășești, Oituz, întreținând speranța din inima românilor că până la urmă vor fi eliberați. Anul 1918 va fi de-a dreptul catastrofal pentru „Puterile Centrale", cu toate că Rusia lui Lenin va cere pace, iar Germania și Austro-Ungaria vor ocupa o parte din Ucraina. România va cere și ea pace, care se va semna în 3 mai 1918 la București. Prima putere din tabăra „Centralilor" care va înclina steagul va fi Bulgaria, care, la 29 septembrie, semnează armistițiul la Salonic. La 14/15 octombrie, izolat de aliații săi, Imperiul Otoman cere armistițiu. Eliberate de presiunea luptelor, armatele franceze de pe frontul de la Salonic înaintează cu repeziciune, ajungând la începutul lui noiembrie la Dunăre. Pe frontul de vest, după ce americanii intervin cu peste un milion de soldați și numeroase tancuri, puterile Antantei străpung frontul german și înaintează rapid spre Germania.

Învinsă pe fronturi, Austro-Ungaria cere pace aliaţilor din Antanta la 31 octombrie 1918. La fel procedează şi Germania la 11 noiembrie. Aceasta s-a făcut şi sub presiunea evenimentelor revoluţionare din interiorul celor două monarhii, evenimente care au dus în cele din urmă la prăbuşirea lor. România mobilizează din nou armata și în 10 noiembrie declară război Germaniei, unitățile sale trecând din nou Carpații. Armatele românești se vor opri pe linia Mureșului în Transilvania, conform acordului de armistițiu semnat la Belgrad între guvernul maghiar și generalul Franchet d'Esperay.

În 28 octombrie cehii și-au proclamat statul lor independent, în 29 octombrie croații au decis să se despartă de Austro-Ungaria. În 30 octombrie a izbucnit revoluția la Viena și puterea a fost preluată de un guvern social-democrat. A doua zi, sub presiunea revoluției, vechiul regim s-a prăbușit și la Budapesta, unde s-a format un guvern condus de Mihaly Karoly. Ungaria și-a proclamat independența în 2 noiembrie, ieșind astfel din uniunea cu Austria. Noul guvern dorea însă să salveze cât mai mult din vechiul regat, dacă se putea să rămână în vechile fruntarii.

La Arad, revoluţia se declanşează cu deosebită vigoare la 18/31 octombrie 1918. În acea zi în Piaţa Libertăţii (Piaţa Avram Iancu) s-au adunat peste 15.000 de oameni. Dar iată cum descrie ziarul „Românul" evenimentele: *„Oraşul fierbe în zgomotul cetelor de soldaţi şi muncitori, femei, copii, fără să se întrebe ce are să fie, ce aduce ziua de mâine.*

Stăpânesc situaţia şi pornesc mişcarea lumii amorţite. Un fel de uşurare este zugrăvită pe feţele trudite de suferinţele celor patru ani din urmă şi cantr-un fel de buimăceală trece vorba-n largul ei: s-a sfârşit războiul. Este ceva revolut şi puternic în descătuşarea lanţurilor de secoli ce ţine lumea noastră ferecată şi toţi ne-o cetim din ochi, o ştim, o simţim atât de puternic încât vorbe nu mai încap, că s-au rupt lanţurile. Jurământul dat împăratului este nesocotit într-o clipă spontană şi înlocuit cu cel mai sublim şi puternic instinct de om: Libertatea"[40].

Frământările şi revoltele se extind imediat şi în restul judeţului. Se creează o situaţie revoluţionară, conflictul căpătând un puternic caracter social şi naţional. Ţăranii atacă castelele nobililor, primăriile, magaziile şi depozitele, prăvăliile ale căror proprietari erau unguri, evrei sau nemţi. În fruntea revoltaţilor se află soldaţii recent întorşi de pe front, dintre care mulţi aveau arme, aşa că evenimentele au şi un caracter de luptă armată.

Astfel, între 1-3 noiembrie locuinţa vătafului Schuller Ianoş din pusta Dohangia de lângă Chișineu Criș a fost devastată şi toate bijuteriile doamnei au fost prădate. Moara din Nădab a arhiducelui Iosif de Habsburg a fost complet distrusă şi s-au furat 760 chintale de făină. În timpul nopţii, la Zărand, a fost incendiat castelul contelui Edelsheim, iar bătrâna contesă Dittfurta a reuşit să scape doar cu fuga. În 5 noiembrie primpretorul plăşii Chişineu Criş raportează vicecomitelui jafurile şi distrugerile petrecute în localităţile din subordine. Între altele, arată că cei mai mulţi notari au fost nevoiţi să-şi părăsească posturile cu excepţia câtorva. Dar se spune că „probabil şi cei din Satu Nou, Sintea şi Cintei vor fugi la noapte." Jandarmeria din Zărand a dispărut, iar cea din Sintea Mare a fost dezarmată[41].

La 2 noiembrie, într-o zi de sâmbătă, încep tulburările și la târgul din Pâncota. Pe la orele 9, câțiva locuitori din Măderat și Pâncota rup pajurile imperiale de pe echipamentul militarilor întâlniți pe stradă. Acesta a fost semnalul revoltei. Un grup din Pâncota merge la primărie unde devastează o magazie cu încălțăminte. După sosirea tramvaiului din Arad încep tulburările din piață. Se devastează șatrele pline cu tot felul de mărfuri. Elementele burgheze din Pâncota au alcătuit în grabă o gardă civilă care a pornit contra mulțimii. În ciocnirea care a avut loc au căzut de o parte și de

[40] *Românul* (Arad), 26 octombrie 1918.
[41] Alexandru Roz, *Consiliul Naţional Român Central şi Gărzile Naţionale Române din Arad – 1918*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993, p. 135.

alta 4 morţi şi 30 de răniţi. Oamenii s-au întors de la târg în satele de origine cu prada pe care o ascund prin curțile lor[42].

Violențele continuă apoi în localități, unde sunt atacate magaziile, castelele, prăvăliile etc. Lunea următoare la Moroda se formează grupuri de locuitori care merg la moșia Sîntuș, de unde au luat animalele. O turmă de oi a fost adusă la Moroda și în fruntea ei se afla Motorca Nicolae (Ciorlocu). Trecând prin sat acesta a împărțit tuturor câte 2-3 oi. Alții primesc boi. Alt grup a fost la Apa Acră, de unde aduce animale. Un grup de iermătani a devastat pivnița de vin a baronului Solymossy. Seleușenii au atacat conacul Kralitz. În 3 noiembrie au loc devastări mari și la Mocrea fiind atacat conacul lui Marcus Lovy, de unde s-au furat bani și bunuri în valoare de 300.000 coroane. Căpitanul în rezervă Ransburg Sandor povestea că „*atacanții nu erau din Mocrea, ci din Moroda. După informații din Mocrea a fost devastat și castelul Solymossy*”[43].

Ca urmare a dezordinelor care au loc în tot comitatul, în data de 3 noiembrie prefectul, Barabaş Bela, a propus instituirea stării excepţionale, de acord cu comandamentul militar. Ministerul de interne şi-a dat consimţământul şi la 5-6 noiembrie subprefectul Schill Jozsef a comunicat preturilor instituirea stării excepţionale, care urma să fie apoi transmisă prin baterea tobelor, iar toţi aceia care au furat şi jefuit trebuia să înapoieze lucrurile furate proprietarilor sau autorităţilor.

Prin urmare, după câteva zile, garda orășenească din Pâncota se îndreaptă spre Seleuș în câteva căruțe, având în dotare și mitraliere. După ce coloana depășește podul de peste Canalul Morilor este întâmpinată cu focuri de armă trase din Șura Moților. La aceasta garda ripostează cu focuri de mitralieră. Aflată la primărie, unde stătea la coadă pentru a primi zahărul distribuit pe cartele, Ana Ranca povestea că „am auzit șuierând gloanțele iar noi cei de acolo am fugit care încotro. Dar nu o fost nimeni lovit. Doar Savita o scos capul peste gard să vadă ce se întâmplă și a fost lovită de glonț, care a și omorât-o”. După ce au intrat în sat, gardiștii au anunțat locuitorii să înapoieze lucrurile furate, altfel vor fi împușcați. Zilele următoare șanțul de pe marginea drumului, la capătul dinspre Pâncota, s-a umplu cu lucrurile furate[44].

Ziarul „Aradi Kozlony” arată că „*în 5 noiembrie ţăranii răsculaţi au atacat şi conacul fermei lui Mahler Mihaly condamnându-l la moarte pe*

[42] Liviu Botezan, Constantin Enea, „Acţiuni revoluţionare ale ţărănimii din judeţul Arad în preajma Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia”, în *Ziridava* (Arad), 1977, nr. VII, p. 235.
[43] Alexandru Roz, *Consiliul Național Român Central...*, p. 139.
[44] Informații Ana Ranca, n. 1903.

administrator”. De fapt devastarea fermei Mahler şi cea a dr. Kralitz, din Seleuş şi Cherechiu a început încă din ziua de 4 noiembrie. Seleușenii l-au alungat cu acel prilej pe notarul Kossay Karoly care nu era de-al lor, percepându-l ca inamic, la fel au procedat și morodanii.

În această perioadă garda maghiară face dese vizite în sate pentru intimidarea oamenilor și menținerea ordinii în toate comunele. „Arad es videke” relata că *„jandarmeria din Boroşineu aflând în dimineaţa zilei de 4 noiembrie despre devastarea castelului Solimossy s-a grăbit să trimită împotriva răsculaţilor la Mocrea un detaşament al Gărzii de Oţel, condus de un plutonier şi doi caporali. Sosit în comună detaşamentul a atacat prin surprindere mulţimea răsculată, astfel că 15 morţi şi mai mulţi răniţi au rămas pe câmpul de luptă. La redacţie au sosit ştiri şi despre dezordinile din Șicula*”[45].

Represiunea cuprinde și Ineul, centrul de plasă, unde locuitorii au opus rezistenţă gărzilor maghiare, astfel că lupta a durat mai multe ore. Ea s-a soldat cu 8 morţi, 20 grav răniţi şi 200 răniţi uşor. *(Idem, op. cit)* Autoritatea statului maghiar era total neputincioasă în impunerea ordinii în teritoriu și de aceea se simțea nevoia unei autorități paralele. Aceasta reiese și din raportul pretorului din Ineu privind prăbuşirea administraţiei habsburgice[46]:

Domnule vicecomite!

Raportul meu din 18 noiembrie a.c. nici până în ziua de azi nu a fost soluţionat. După cum am raportat în repetate rânduri, sunt incapabil de a executa ordinele emanate de la autorităţile mele superioare, întrucât în şapte comune nu am notari şi chiar în celelalte comune dispun consiliile populare constituite. Astfel îmi declin răspunderea privind executarea dispoziţiunilor.

Am trei comune, în care notarul nici de cum nu se poate întoarce. Acestea sunt: Ineu, Bocsig şi Seleuş-Cighirel. Comuna Bârsa nu acceptă nici un fel de notar.

Ineu, 27 noiembrie 1918

Pretor

Ss indescifrabil

Dezlănțuirea de furie și dezordinile provocate de țăranii satelor, îndreptate împotriva vechilor autorități maghiare și mai ales împotriva

[45] Liviu Botezan, Constantin Enea, *op. cit.*, p. 231.

[46] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti arădene, 1918-1944*, Arad, 1972, p. 5.

marilor proprietari se vor stinge treptat până la sfârșitul lunii noiembrie. Între timp factorul politic își va face tot mai mult simțită prezența în teritoriu. În primul rând, peste tot în fostul Imperiu se constituie consilii naționale ale naționalităților: austriac la Viena, maghiar la Budapesta, cehesc la Praga și, bineînțeles, românesc la Arad pentru românii din Transilvania, creându-se în acest fel o dualitate a puterii în Ungaria: pe de o parte guvernul lui Karoly cu structurile din teritoriu: prefecturile, jandarmeria, armata cât a mai rămas din ea, funcționarii de tot felul și pe de altă parte consiliile naționale care se formează și la nivelul comitatelor/județelor, a comunelor și gărzile naționale, structuri înarmate îndrituite să mențină ordinea publică.

La 30 octombrie 1918 (stil nou) s-a constituit Consiliul Național Român Central (CNRC) format din 12 membri din care șase ai Partidului Național Român și șase ai Partidului Social Democrat din Ungaria, secția română. De remarcat că trei membri erau din Arad: Ștefan Cicio Pop (președinte), Vasile Goldiș și Ioan Fluieraș membri. Sediul Consiliului, care și-a început activitatea în 2 noiembrie, s-a stabilit a fi în casa dr. Ștefan Cicio Pop, pe strada care astăzi poartă același nume. Aradul devine astfel capitala politică a românilor din Transilvania. Conform indicațiilor CNRC s-au constituit consilii naționale românești comitatense, orășenești și comunale, formate din fruntași ai satelor, preoți, învățători, militari întorși de pe front etc. Sub directa supraveghere a consiliilor, național și locale, se vor constitui și gărzile naționale. Și comandamentul gărzilor naționale românești pe toată Transilvania, în fruntea căruia se afla maiorul Alexandru Vlad își avea sediul în Arad, unde astăzi se află secția ORL a Spitalului Clinic Județean. Gărzile din Comitatul Arad vor fi conduse de căpitanul Moise Rișcuția. Preluând puterea locală si conducerea activităţii politico-administrative, organele româneşti de conducere au reuşit să împiedice realizarea practică a ordinelor şi circularelor guvernului de la Budapesta. Astfel, raportul primpretorului din Chişineu Criş, din 28 noiembrie 1918, referitor la încorporarea contingentelor 1896-1900, arată că, deşi s-a anunţat ordinul de chemare, el nu se poate efectua întrucât gărzile naţionale române opresc de la încorporare pe români.

Încă din 3 noiembrie 1918, se constituie în satele Aradului consilii naționale și gărzi naționale care vor prelua practic conducerea în respectivele localități și vor lua măsurile necesare împlinirii nevoilor locale și asigurării ordinii. Demn de remarcat este faptul că, încă de la început, Consiliile Naționale locale au folosi în lucrările lor limba română.

Comuna Chișineu Criș își va alege Consiliul Național Român în data de 25 noiembrie de față fiind 150 de alegători. (Aici a funcționat și un

Consiliu Maghiar). În imediata apropiere românii din Pădureni (Erdeiș) își aleg Consiliul Național ceva mai târziu, la 9/22 decembrie. La Sintea, Consiliul Național se va alege la 29 decembrie (stil nou). Cinteienii sunt mult mai hotărâți în opțiunea lor și își aleg Consiliul Național în 8/21 noiembrie. Toate comunele își vor alege până la sfârșitul anului Consiliile Naționale care vor prelua rezolvarea problemelor stringente, ce nu sufereau amânare.

La Seleuș, spre exemplu, C.N.R. comunal încă din primele zile ale existenței lui a luat o serie de măsuri în favoarea locuitorilor. Pe lângă faptul că au fost împărțite cerealele depozitate la Primărie în timpul rechizițiilor, CNR a împărțit și pământul fostei firme din localitate. Cele 2.000 de jugăre de care dispunea firma, au fost repartizate în primul rând țăranilor cu mai puțin pământ, astfel că în urma măsurilor Consiliului s-a ajuns la relativ justa repartiție a pământurilor[47].

La Cintei, în ședința din 5/18 decembrie se hotărăște ca uleiul de lampă și zahărul să fie împărțite de la comună locuitorilor, iar într-o altă ședință se hotărăște ca să se procure pentru alimentarea populației un vagon de grâu sau de făină iar în vederea însămânțărilor de primăvară 200 chintale de orz de primăvară , 130 kintale de ovăz și o cantitate mare de porumb[48]. La fel se va proceda și în cazul constituirii Gărzilor Naționale românești care vor asigura liniștea și siguranța locuitorilor.

Sarcina primordială a Consiliului Național Român a fost, în luna noiembrie 1918, să organizeze Marea Adunare Națională a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, care să se pronunțe în legătură cu unirea acestor provincii cu România. Hotărârea a fost luată la Arad, în 19 noiembrie, după eșecul tratativelor desfășurate cu Oskar Iaszi, reprezentantul guvernului ungar în legătură cu viitorul provinciilor amintite. La adunare urmau să participe câte cinci reprezentanţi din fiecare cerc electoral, delegaţi ai partidelor politice, gărzilor naţionale, asociaţiilor culturale şi sportive, ai şcolilor, reuniunilor de femei, protopopii, episcopii, etc. Celor aleși urma să li se înmâneze credențională, pentru a vota la Alba Iulia în 1 decembrie 1918.

Cetățenii comunelor din cercul Ineului au trimis la Alba Iulia cu credențional pe următorii[49]:

---

[47] Informații de la Iustin Șeredan, în George Manea, „Activitatea Consiliilor naţionale române şi a Gărzilor naţionale române din judeţul Arad”, în *Ziridava* (Arad), 1977, nr. VIII, p. 335.

[48] Ioan Valeriu Tuleu, *op. cit.*, p. 78.

[49] *Documente din istoria mişcării…*, p. 3.

Subsemnaţii adeverim că în cercul electoral al Boroşineului, din comitatul Arad, s-au ales azi ca delegaţi ai acestui cerc electoral domnii: Dr. Ioan Suciu, advocat în Boroşineu, Iustin Monţia, preot în Şicula, Patriciu Covaci, învăţător Boroş-Sebiş, Dumitru Nica, econom în Moroda, Teodor Hălmăjan, econom în Răpsig, cu unanimitate.

Drept ce susnumiţii delegaţi sunt prin aceasta a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Naţională Română ce se va convoca prin Consiliul Naţional Român în numele tuturor românilor din acest cerc electoral şi la alte mari adunări naţionale române, care eventual o să mai fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor şi a contribui cu votul lor la deciderea asupra sorţii viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria, şi Banatul Timişan.

Dat în colegiul electoral al cercului electoral a Boroşineului ţinut în ziua de 11/24 noiembrie 1918.

Ss Ioan Popovici ss dr. Liviu Borcuţa
prezident ss Constantin Feieş, preot - notari

În adunarea electorală a Cercului Electoral Chișineu, ținută în 11/24 noiembrie au fost aleși cinci delegați cu credențional pentru a participa la Adunarea de la Alba Iulia: Dr. Gheorghe Popovici, advocat din Chișineu; dr. Adrian Popescu, advocat din Chișineu; dr. Iustin Marșieu, advocat din Arad; Dumitru Muscan, plugar din Socodor, Ignat Bogdan, advocat din Zărand[50]. Majoritatea celor desemnați a fi prezenți cu drept de vot la Adunarea Națională de la Alba Iulia a fost alcătuită din intelectuali dar s-a ținut ca și cei care formau majoritatea populației românești, țăranii, să fie reprezentați.

La Adunarea Națională au participat 1228 de delegați, dar alături de ei au venit peste 100.000 de români din toate părțile Transilvaniei. Se apreciază că peste 10.000 de oameni au participat numai din părțile Aradului. Este cunoscută delegația din Ineu, mai ales datorită fotografiei făcută cu acel prilej, care a primit drapelul național în gara Arad de la Valeriu Șeredan, originar din Seleuș, care tocmai atunci sosise de la Pola, el fiind președintele Consiliului Național Român al marinarilor din acel port adriatic.

Adunarea de la Alba Iulia și-a început lucrările în ziua de 1 decembrie 1918, la ora 10.00. În cuvântul rostit în fața adunării, președintele Consiliului Național Român, dr. Ștefan Cicio-Pop, a subliniat caracterul

[50] Corneliu Pădurean, Doru Sinaci, *Instaurarea administrației românești în Comitatul Arad*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu, p. 144.

istoric al adunării. Raportul comisiei de verificare a delegaților a fost prezentat de arădeanul Ioan Suciu, secretarul adunării, iar cuvântul de deschidere a fost prezentat de președintele de onoare George Pop de Băsești. Înainte de a supune proiectul de rezoluție la vot, a luat cuvântul Vasile Goldiș, supranumit astăzi, ideologul marii Uniri, care a adus un cald omagiu luptei românilor pentru drepturi politice, culturale și sociale. Delegaţii prezenţi hotărăsc în unanimitate „**Unirea tuturor românilor din Banat, Transilvania şi Tara Ungurească cu România”.** A fost un eveniment de o însemnătate excepţională pentru românii transilvăneni, pentru ei începând de acum o nouă istorie. La 15 decembrie, Gazeta Poporului scria despre acest eveniment: „*de acum nu mai sunt hotare între noi. De acum nu ne mai despart nici munţii înalţi nici apele largi. Muntenia, Moldova şi-au câştigat din nou pe fraţii răpiţi. Fiecare din aceste ţărişoare era un mărgăritar scump pe coroana României. Dar ele se adună laolaltă înfrăţindu-se cu mândrul Ardeal, pestriţul Banat şi frumosul Maramureş şi vor da astfel piatra nestemată care va rămâne în veci o podoabă a lumii*”.

Arădenii au avut un rol foarte important în înfăptuirea Marii Uniri prin fruntaşii politici Vasile Goldiș, Stefan Cicio-Pop, Ioan Suciu, Ioan Fluieraş şi alţii. Dintre arădeni, 23 au fost aleşi la Alba Iulia în Marele Sfat Naţional, care avea să numească apoi organul executiv, Consiliul Dirigent al Transilvaniei.

Proclamarea Unirii Transilvaniei cu România nu a adus imediat ţinuturile de pe Crişuri şi Mureşul Inferior în cadrul regatului român. Guvernul maghiar a refuzat să recunoască noua realitate şi a încercat să menţină stăpânirea și administrarea acestor ţinuturi majoritar româneşti. Numai că autorităţile ungureşti nu au putut să revină în comunele româneşti, marea majoritate continuând să fie apărate de gărzile naţionale proprii. Au avut loc, totuşi, incidente grave, soldate cu crime abominabile, înregistrându-se circa 300 de morţi pe teritoriul judeţului Arad, după cum îşi amintea Moise Rişcuţia, fostul comandant al Gărzilor Naţionale. Cele mai cunoscute evenimente sunt cele de la Șiria, unde este ucis printre alții dr. Tiberiu Hotăran. În numărul 131, din 10 octombrie 1919, ziarul „Românul” aduce în atenție câteva din atrocitățile făcute de bandele maghiare înarmate asupra românilor. Pentru zona noastră de referință suntem informați că „la Chereluș, în 5 noiembrie, poporul a fost adunat de un locotenent ungur care le-a ordonat oamenilor să se culce la pământ, după care au tras salve pe deasupra lor, rezultând cinci morți”.

Într-o telegramă expediată la 27 februarie generalului Berthelot și colonelului Vix, colonelul Hayaux du Tilly preciza: „Actele de violență continuă fără încetare în regiunile Arad, Oradea Mare. Până la ameliorarea

situației cer suspendarea imediată a trenurilor blindate ungurești armate cu mitraliere și cu tunuri, care zilnic bombardează și mitraliază satele și locuitorii din Valea Crișului Alb, care în urma acestor bombardamente zilnice și de necrezut, au trebuit să-și părăsească satele și vitele". Raportul final era înaintat la 12 martie. Ungurii se dedau la noi atrocități după ce află știrea că linia Satu Mare – Oradea – Arad a fost atribuită românilor[51].

În 12 aprilie 1919, Berthelot trimite o telegramă către ministrul de război francez referitoare la cererea Consiliului Dirigent către guvernul român de a proteja populația română de atacurile maghiare.

Tensiunea în sate este maximă, circulă cele mai neverosimile veşti, toată lumea aştepta sosirea armatelor româneşti. Într-adevăr, la 16 aprilie 1919, armata română îşi reia ofensiva, trece Munții Apuseni pe văile Crişurilor şi Mureşului, pătrunzând apoi în Câmpia de Vest, ducând lupte cu gărzile roşii ungureşti ale lui Bela Kun, noul lider al Republicii Sfaturilor, proclamată la Budapesta în martie 1919. În noaptea de 17/18 aprilie garda roșie maghiară s-a retras din zona Ineu, ordinea fiind menținută în continuare de gărzile naționale. Armata română a coborât pe valea Crișului Alb și a ajuns la Ineu în dimineața zilei de duminică, 20 aprilie, prima zi de Paști, pe la ora 4.00. Autoritățile locale, anunțate, au ieșit în întâmpinarea oastei românești, escadronul de ofițeri călări, fiind primit cu drapelul național, pe Strada Republicii, de către preotul Cociuban și de o suită de credincioși. După primirea solemnă, a intrat grosul armatei, care a format în piață, în fața bisericii ortodoxe, un careu. S-a oficiat slujba învierii, cântându-se cu mare însuflețire „Hristos a Înviat"[52].

În ziua de 20 aprilie, Comandamentul armatei române, aflată în ofensivă pe frontul de vest, hotărăște o reorganizare a dispozitivului de atac, având ca obiectiv principal eliberarea orașului Oradea. Ca atare, Divizia 2 Vânători va avea direcția principală de atac spre Nagy Salonta (Salonta), acoperită la stânga de un detașament format din Brigada 1 Vânători, un divizion de artilerie de câmp și un divizion de obuziere din organigrama Diviziei 1 Vânători, care s-a concentrat inițial la Maria Radna, iar în 20 aprilie se afla deja la Mâsca, după ce au eliberat succesiv localitățile Podgoriei arădene.

Grupul format din Divizia 2 Vânători, Brigada 1 Vânători și divizioanele de artilerie au alcătuit astfel o nouă concentrare de forțe pusă sub comanda generalului Dabija. O coloană românească a pornit din Ineu

---

[51] Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari – campania armatei române din 1918-1919*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994, pp. 170-171.

[52] Pavel Tripa, *Trecutul orașului Ineu și al cetății Ienopolei*, Editura Emia, p. 99.

spre Șicula-Sintea Mare, unde, la fel, românii au fost primiți cu multă bucurie. La marginea satului Șicula au fost întâmpinați de părintele Iustin Monția, participant cu credențional la Alba Iulia, și un grup mare de locuitori îmbrăcați în costume populare și eșarfe tricolore. Nu la fel se va întâmpla la Chereluș, sat amestecat, de români, nemți și maghiari, unde localnicii îi plângeau pe cinci dintre concetățenii lor, care au fost omorâți, în 9 aprilie, de Armata Roșie maghiară.

Pe cealaltă direcție de marș, prin sudul Crișului Alb, armata română ajunge la Moroda în aceeași zi de Paști, 20 aprilie, în timp ce oamenii se aflau la Biserică. Un observator aflat în turnul bisericii comunică, în jurul orei 12.00, sosirea trupelor române. Soldații români veneau dinspre Mocrea, fiind conduși de colonelul Petrescu. Despre eliberarea acestui sat scrie în felul următor Ioan Motorca. *„Timpul era frumos, pomii erau înfloriți. La vederea satului un ostaș a spus că „satul era ca o creangă de aur”. Armata română a fost primită de întreaga populație cu mare însuflețire, cu steagul tricolor purtat de Motorca Nicolae. S-a încins o horă între locuitori și armata română pe hadă. Nica Dumitru, președintele Consiliului Național Român Moroda, a dat o masă pentru toți ofițerii, pentru care a tăiat un vițel și a dat trei hl. de vin. Soldații au fost cazați fiecare în câte o gospodărie, fiind tratați foarte bine cu mâncăruri de Paști*[53].

A doua zi românii se aflau la Seleuș, acolo unde căpitanul Bălan și trupa lui au fost întâmpinați cu pâine și sare, iar corul bisericesc a cântat cântece patriotice. La Seleuș s-a întâmplat o scenă greu credibilă, dar ea a fost aflată din mai multe surse. Se spune că pe drumul spre Zărand, în dreptul Primăriei, ungurii au instalat un tun amenințând că vor trage în biserica plină de credincioși, enervați fiind de cocarda tricoloră purtată de oameni și de steagurile arborate pe biserică și Primărie și de privirile batjocoritoare ale locuitorilor români. Pentru detensionarea situației a fost chemat cetățeanul de etnie maghiară, Gheza, care le-a explicat soldaților maghiari că românii s-au comportat totdeauna bine cu cei de-o nație cu el și astfel incidentul a fost evitat[54].

Unităţile româneşti au continuat înaintarea și au eliberat Zărandul și Cinteiul, localități între care ungurii au construit tranșee. Șerban Nicolae, (n. 1908) povestea astfel despre eliberarea satului natal Cintei: *„Românii au atacat Cinteiul prin învăluire, trecând printr-o baltă cu apa până la brâu. În luptele date au căzut pe câmpul de luptă, în partea de răsărit a satului, unde s-a dat atacul principal, trei soldaţi unguri. Armata română a efectuat*

[53] Ioan Valeriu Tuleu, *Seleuș, nouă secole de istorie*, Arad, Editura Mirador, 2018, p. 149.
[54] Informații de la Ioan Truț, Teodor Horvat, Ana Ranca.

asupra inamicului şi un puternic bombardament de artilerie. Când s-a retras, armata maghiară a bombardat la rândul ei cu artilerie satul, din fericire cele mai multe obuze au căzut în grădini, provocând puţine pagube materiale. Un locuitor din Cintei, pe nume Istrate, a fost omorât şi el de unguri care l-au împuşcat după ce şi-a săpat singur groapa. Doi dintre cinteienii de curând întorşi de pe front, Costan Gavrilă şi Şuteu Moise, s-au înrolat în armata română cu care au plecat mai departe spre Ungaria. În total, în acele luni de teroare şi ocupaţie maghiară, au fost omorâţi cinci locuitori ai Cinteiului. Între victimele ungurilor din 21 aprilie au fost Jurjuț Pascu și Nicolae Precup din Nădab[55].

Trebuie amintit și martiriul soldatului Ioan Alexa, din satul Cherechiu, de lângă Sântana, împușcat de unguri în 20 aprilie, când împreună cu mai mulți săteni era în drum spre Pâncota, în întâmpinarea armatei române. Din 1926 satul a căpătat numele de Caporal Alexa.

Până în 22 aprilie toate satele de pe Câmpia Crișului Alb aveau să fie eliberate și de atunci înainte va face parte din România întregită. Retragerea unităților maghiare a fost precipitată, în timp ce înaintarea românilor a fost mult încetinită de manifestațiile populare, însoțite de jocuri, cântece și urări de bun venit adresate eliberatorilor.

Astfel, după multe decenii de progres pe drumul dobândirii conștiinței naționale românești, de luptă națională pentru recunoașterea drepturilor și de constituire a instituțiilor proprii, românii își vor împlini și idealul suprem, acela de a trăi împreună cu frații de peste Carpați într-o singură formațiune politică, Regatul român.

BIBLIOGRAFIE

Românul (Arad), 1914, 1918.
Tribuna (Arad), 1906, 1907, 1910.
Tribuna (Sibiu), 1893, 1894.
Informații de la Ioan Truț, Teodor Horvat, Ana Ranca.
Aradul în lupta pentru eliberare socială şi naţională, Arad.
Aradul şi Mişcarea Memorandistă, vol. I, Arad, 1977.
Botezan, Liviu, „Politica şcolară a guvernelor Banffy şi Szell reflectată în arhivele Bibliotecii Episcopiei Ortodoxe din Arad”, în *Ziridava* (Arad), 1974, nr. III-IV.

[55] Ioan Valeriu Tuleu, *Cintei ...*, p. 8.

Idem, Enea, Constantin, „Acţiuni revoluţionare ale ţărănimii din judeţul Arad în preajma Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia”, în *Ziridava* (Arad), 1977, nr. VII.

Documente din istoria mişcării muncitoreşti arădene, 1918-1944, Arad, 1972.

Dragoș, Aurel, *Oameni, destine eroi*, Arad, Editura Mirador, 2015.

Grec, Mircea, Roma, Viorel, Tuleu, Ioan, *Personalități șiculane*, vol. I, Arad, Editura Mirador.

Manea, George, „Activitatea Consiliilor naţionale române şi a Gărzilor naţionale române din judeţul Arad”, în *Ziridava* (Arad), 1977, nr. VIII.

Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918), Documente referitoare la Episcopia ortodoxă a Aradului, 1986.

Motorca, Ioan, *Cercetări și date monografice privitoare la comuna Seleuș cu satele aparținătoare: Seleuș, Cighirel, Moroda, Iermata*, Arad.

Oarcea, Felicia Aneta, *Școala și societatea în comitatul Arad (1867-1918)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2012.

Pădurean, Corneliu, Sinaci, Doru, *Instaurarea administrației românești în Comitatul Arad*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu.

Petraș, Lucian, *Mihai Veliciu, studii și documente*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu.

Idem, *Politică şi demers naţional în Comitatul Arad (1895-1916)*, Timişoara, Editura Brumar, 2008.

Pop, Ioan Aurel, Bolovan, Ioan, *Istoria Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2013.

Popeangă, Vasile, *Aradul centru politic al luptei naţionale din perioada dualismului*, Timişoara, Editura Facla, 1978.

Preda, Dumitru, Alexandrescu, Vasile, Prodan, Costică, *În apărarea României Mari – campania armatei române din 1918-1919*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994.

Roz, Alexandru, „Aradul în timpul primului război mondial”, în *Ziridava* (Arad), 1978, nr. X.

Idem, *Consiliul Naţional Român Central şi Gărzile Naţionale Române din Arad – 1918*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993.

Idem, *Noiembrie 1918. Aradul capitala Transilvaniei*, Arad, 2002.

Sinaci, Doru, *Discursul politic în perioada Tribunismului arădean*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2014, p. 35.

Tomole, Ioan, *Românii din Crișana, Sălaj și Sătmar în luptele național-electorale de la începutul secolului al XX-lea*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1999.

Tripa, Pavel, *Trecutul orașului Ineu și al cetății Ienopolei*, Editura Emia.

Tuleu, Ioan Valeriu, *Cintei – satul dintre bălți*, Arad, Editura Viața arădeană, 2008.

Idem, *Seleuș, nouă secole de istorie*, Arad, Editura Mirador, 2018.

Arădeni decorați cu ocazia Încoronării Suveranilor României (1922)

Several Awarded Arad Residents on the Coronation of the Sovereigns of Romania (1922)

Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS
Arhivele Naționale Istorice Centrale, București

Abstract
We present, using phaleristics, heraldry and sigillography, the Order of 'The Star of Romania' and the Order 'The Crown of Romania' which were conferred on several Arad residents on the occasion of the Coronation of King Ferdinand I and Queen Maria in Alba Iulia, on October 15, 1922. The coronation took place in the presence of the representatives of the Romanian provinces, of the army and the priesthood, of the representatives of the diplomatic corps and special envoys of several states, on which occasion King Ferdinand read the Proclamation to the People.

Keywords: *Arad, Order 'The Star of Romania', Order 'The Crown of Romania', Coronation of King Ferdinand I and Queen Maria, phaleristics, heraldry.*

Introducere

Studiul nostru își propune să scoată în evidență două decorații care au fost conferite, în urma intervenției Ministerului de Interne și rapoartelor ministrului ad-interim al Afacerilor Străine, cancelar al Ordinelor (fig. 1), prin decrete regale (fig. 2), unor arădeni, precum și altor persoane, în anul 1922, cu prilejul Încoronării regelui Ferdinand I și reginei Maria. Persoanele decorate au provenit din județul Arad, orașul Arad și comunele Buteni, Chișineu, Edvoși, Gurahonț, Hălmagiu, Mândrula, Miniș, Pâncota, Sebiș, Socodor și Șiria. Ca profesii erau agricultor, arhivar, avocat, brigadier silvic, comerciant, comisar special cl. I-a, director, director de liceu, director învățător, diriginte, inginer, învățător, învățător pensionar, medic, medic șef, notar cercual, notar județean, ofițer, preot, prim contabil, primar, prim-jurist consult județean, prim-notar județean, prim-pretor, profesor, profesor de liceu, proprietar, protoiereu, secretar, senator, subcomisar, sub-revizor școlar, șeful circ., țăran și își desfășurau activitatea la: Biroul de repatriere, liceu, Liceul M. Nicoară, Oficiului Poștei, Palatul cultural, Prefectura județului, Prefectura Poliției, primării, Senat, Sindicatul Viticol, Spitalul de

copii, Starea Civilă, Școala de Arte și Meserii, Școala viticolă, școală medie, școală medie de fete. Așadar, redăm, mai jos, apelând la faleristică[1], la heraldică[2] și la sigilografie[3], descrierile Ordinului „Steaua României" și Ordinului „Coroana României", precum și reproducerile grafice ale pieselor care provin de la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, Muzeul Jandarmeriei Române, colecționarul Nelu Aldea și de pe site-ul ordersandmedals.ro.

Metoda

În ceea ce privește metoda folosită în cadrul acestui studiu, am parcurs următoarele etape:

1. Identificarea bibliotecii, fondurilor și colecțiilor din Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, din Muzeul Jandarmeriei Române, de la colecționari de distincții onorifice și de pe site-ul ordersandmedals.ro, unde se află piese, fotografii și documente de conferire care fac trimitere la persoane din orașul și din județul Arad, recompensate cu decorații în 1922;

2. Cercetarea distincțiilor onorifice, a reproducerilor grafice, a propunerilor de acordare și a decretelor de acordare;

3. Analizarea decorațiilor în conformitate cu normele heraldice și ținând cont de recomandările fostului Comitet Internațional de Sigilografie ;

4. Aducerea acestor mărturii ale trecutului la cunoștința publicului interesat, prin diferite reuniuni științifice, lucrări sau studii de specialitate, precum și prin promovarea acestor distincții, a instituțiilor, persoanelor și site-urilor deținătoare, a Aradului și a arădenilor.

---

[1] Faleristica – disciplina auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul decorațiilor (ordine, cruci, medalii și semne onorifice); Dorel Bahrin, *Sistemul decorațiilor militare – 2000. Sistemul național de decorații*, București, Editura Economică, 2005, pp. 11-12.

[2] Heraldica este disciplina auxiliară a istoriei care studiază stemele, blazoanele etc.; Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum I.O., 2000, p. 422.

[3] Sigilografia este disciplina auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul sigiliilor și matricelor sigilare. Franceză la origine, această disciplină nu a întârziat să se extindă în toată Europa, pretutindeni unde, încă din Evul Mediu, se impunea obiceiul de a valida documentele cu sigiliu; Jean-Luc Chassel, „Les sceaux dans l'Histoire, l'Histoire dans les sceaux", în *Les sceaux, sources de l'histoire médiévale en Champagne. Actes des tables rondes de la Société française d'héraldique et de sigillographie (Troyes, 2003-Reims, 2004)* sous la direction de Jean-Luc Chassel, Paris, Société française d'héraldique et de sigillographie, 2007, p. 9.

Rezultate

I. Ordinul „Steaua României”

Pentru a recompensa serviciile militare și civile aduse statului român, Carol I a instituit, în 10 mai 1877, Ordinul „Steaua României”. Ordinul „Steaua României” în grad de Ofițer se prezintă sub forma unei cruci recruciate[4], de metal, smălțuită albastru închis, având pe avers, pe centru, un medalion rotund, smălțuit roșu, încărcat cu o acvilă, redată în întregime și din față, cu aripile deschise și cu zborul în jos, stând cu picioarele pe un fulger, cu capul întors spre aripa dreaptă, ținând în cioc o cruce, poziționată în bandă[5], totul de aur. Medalionul este înconjurat de o bordură[6], emailată albastru, în care este scrisă, cu litere aurii, deviza[7]: *** **IN FIDE SALUS** (SALVAREA ÎN CREDINȚĂ). Bordura albastră este înconjurată de o ghirlandă de ramuri de stejar verde, prinsă, în dreptul brațelor crucii, cu panglici aurii dispuse în săritoare[8]. Pe revers, pe centru, într-un medalion rotund, puțin mai mare în diametru decât cel de pe avers, smălțuit, de asemenea, roșu, cifra domnitorului Carol I (două litere „C” adosate și intercalate în care este înscrisă cifra romană „I”) încoronată de o coroană închisă[9], terminată cu glob crucifer[10], totul de aur. Crucea este surmontată[11] de o coroană închisă,

---

[4] Cruce recruciată = cruce ale cărei brațe au extremitățile în formă de cruce; Silviu Andrieș-Tabac, „Tipologia crucii heraldice”, în *Analecta Catholica* (Chișinău), IV, 2008, p. 111.

[5] Banda = piesa onorabilă a scutului realizată prin trasarea a două diagonale din colțul drept superior spre colțul stâng inferior, formând o fâșie ce este reprezentată în alt smalt decât câmpul. Conform cerinţelor artei heraldice, banda trebuie să ocupe circa ⅓ din lăţimea scutului; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 52.

[6] Bordura = piesă care înconjoară scutul, aşa cum indică şi numele său. Este simbolul protecţiei, al bunăvoinţei şi al recompensei; Cte Alph. O'Kelly de Galway, *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason*, tome I, Bergerac, Imprimerie générale du Sud-Ouest, 1901, p. 95.

[7] Deviza = inscripţie conţinând o maximă morală, o exclamaţie, o formulă de credinţă, un angajament; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 100.

[8] Săritoarea (crucea în curmeziş) = piesa onorabilă a scutului care se realizează prin suprapunerea benzii cu bara; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 186.

[9] Coroană închisă = coroana formată dintr-un cerc frontal de care se prind mai multe arcuri ce se unesc în partea superioară; de obicei, este dotată cu pietre preţioase şi terminată printr-un glob cruciger; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 90.

[10] Glob crucifer = sferă suprapusă de o cruce care se găseşte în vârful coroanelor închise, în mâna unor personaje sau deasupra unor scuturi; este însemn al puterii suverane, atribut al suveranităţii. În heraldica românească globul crucifer este întâlnit în stemele Ţării Româneşti, în armele Moldovei şi armeriile statului român. Sfera simbolizează pământul, iar crucea de pe sferă simbolizează dominaţia creştină asupra lumii; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 127; Paola Rapelli, *Simboluri ale puterii şi mari dinastii*, Monitorul Oficial, 2009, p. 40-41.

[11] Surmontat = se spune despre pal, fascie, chevron şi, în general, orice altă piesă care, nefiind în poziţia sa ordinară, este însoţit în şef de o altă figură; W. Maigne, *Abrégé*

terminată cu glob crucifer. Panglica este moarată roșie, cu câte două dungi albastre închis pe fiecare margine și având, la centru, o rozetă cu un diametru de 25 mm.[12]

---

méthodique de la science des armoiries suivi d'un glossaire des attributs héraldiques, d'un traité élémentaire des ordres des chevalerie et de notions sur les classes nobles, les anoblissements, l'origine des noms de famille, les preuves de noblesse, les titres, les usurpations et la legislation nobiliaires, Paris, Garnier frères, Libraires-Éditeurs, 1860, p. 265.

[12] *Status des Ordres royaux de Roumanie*, Bucarest, Imprimerie de l´État, 1888, pp. 5-18; *Anuarul Ordinelor române pe anul 1889 împreună cu statutele lor organice*, Bucuresci, Imprimeria Statului, 1890, pp. III-IX; P. V. Năsturel, *Medaliile și decorațiunile române. Descrierea și portul lor de către civili, militari, clerici, magistrați și doamne*, București, Tipo-Litografia Societății „Tiparul", 1901, pp. 11-14; Constantin I. Istrati, „Primele însemne de distincțiuni și decorațiuni române", București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea; Viena, Gerold & Comp.; Berlin, R. Friedlaender & Sohn; Lipsca, O. Harrassowitz, 1913; extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Științifice*, Seria II, tom. XXXVI, no. 2, pp. 13-15; N. T. Ionescu, *Decorațiunile române – ordine, cruci și medalii*, București, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Speter, 1915, pl. II; Vintilă Ivănceanu, Petre Ionescu, Petre P. Sterescu și C. Tâmpeanu, *Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente*, Imprimeria Statului, București, 1927, pp. 25-46; I. G. F. Cricoveanu, *Codul decorațiunilor și al medaliilor conținând legile, regulamentele și decretele relative la crearea decorațiunilor și a medaliilor de la 1860 și până azi*, tomul VI, ediție revăzută și completată, Giurgiu, Tipografia „Ulpiu Stanculescu", 1928, pp. 66-90; Gr. Constandache, „Medaliile și decorațiunile militare românești", în *Buletinul Societății Numismatice Române*, anii XXIX-XXXVI, nr. 83-90, 1935-1942, p. 194; C. Flondor, Const. Moisil, „Decorațiunile românești", în *Enciclopedia României*, vol. 1, 1938, pp. 86-87; Bernard Fitzsimons, *Heraldry & Regalia of War*, Beekman House, New York, 1973, p. 87; Fl. Marinescu, „Modificări survenite în sistemul de decorații românești în deceniul patru al secolului XX (II)", în *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară*, tom 9, 1976, pp. 146-147; Maria Dogaru, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol. Album heraldic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pp. 129-130; Ștefan Catone, Neculae Șerbănescu, Dumitrașcu Bedivan, *România: decorații 1859-1991*, Cover, București, 1992, p. 17; Elena Artimon, „Ordine, medalii și decorații din Primul Război Mondial aflate în colecțiile Muzeului de Istorie din Bacău", în *Carpica*, XXIV, 1993, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău, pp. 167-168, 173; Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *Decorații românești de război 1860-1947*, Editura Universitaria, București, 1993, pp. 38-47; Eugen Calianu, *Decorațiile românești de la Cuza-Vodă la regele Mihai I*, Editura Eminescu, București, 2006, pp. 16-18; *Enciclopedia Armatei României*, coord.: Amiral prof. univ. dr. Gheorghe Marin, Editura CTEA, București, 2009, pp. 1030-1031; Cristina Pînzariu, „Medalii românești din colecția Complexului Muzeal Bucovina", în *Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina*, XXXIV-XXXV-XXXVI, 2007-2008-2009, Suceava, 2009, pp. 286-287; Eugen Stănescu, Gavriil Preda, Mircea Cosma, Iulia Stănescu, *Cavaleri ai Ordinului militar de război „Mihai Viteazul"*, Sibiu, Salgo, 2012, pp. 12-13; Toma Rădulescu, „Ordine și decorații românești și străine care au aparținut acad. dr. Constantin Angelescu (1869-1948)", în *Argesis. Studii și comunicări*, Seria Istorie, XXII, Editura Ordessos, Pitești, 2013, pp. 351,

358; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2016, pp. 42-52; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, „Distincții acordate grănicerilor în perioada 1918-1919", în *Forum ISOP*, publicație editată de Institutul de Studii pentru Ordine Publică, nr. 5, aprilie 2018, p. 6; idem, *Distincții acordate jandarmilor în perioada 1917-1919*, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2018, pp. 5-9; idem, „Distincții conferite clerului român în 1918", în *Analele Aradului*, anul IV, nr. 4, 2018, Supliment: *100 de ani de la Marea Unire*, Colecția „Astra Arădeană – 1863", „Vasile Goldiș" University Press, Arad, pp. 337-339; idem, „Distincții conferite jandarmilor români în perioada 1917-1919", în *Oltenia. Studii. Documente. Culegeri*, Seria IV-a, nr. 6, 2018, Editura SITECH, Craiova, 2018, pp. 69-71; idem, „Distincții onorifice acordate clerului român în 1918", în *Crisia*, nr. XLVIII, 2018, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, pp. 211-212, 219; idem, „Distincții onorifice acordate grănicerilor români în 1916", în *Monitor cultural-educativ*, nr. II/2018, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2018, pp. 12-13 și 23; idem, „Două distincții acordate unor polițiști în 1919", în *Monitor cultural-educativ*, nr. I/2018, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2018, pp. 13-14, 17; idem, „Decorație conferită episcopului Buzăului în 1919", în *Analele Buzăului*, XI, Buzău, 2019, pp. 145-151; idem, *Decorații conferite clerului român (1916-1919) / Decorations awarded to the Romanian clergy (1916-1919)*, Edit Moroșan, București, 2019, pp. 15-18; idem, *Decorații conferite personalului polițienesc în perioada 1917-1919 / Decorations awarded to the Police staff between 1917-1919*, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2019, pp. 14-18; idem, „Decorații conferite unor jandarmi români în anul 1918", în *Jandarmeria Română*, nr. 48, septembrie 2019, pp. 73-74; idem, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1916-1917*, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2019, pp. 16-18, 19, 24; idem, „Patru decorații conferite unor grăniceri români", în *Buletin documentar și de informare privind activitatea de prevenire și combatere a corupției*, anul XIII, nr. 1 (24), 2019, Serie Nouă, Editura Ministerului Afacerilor Interne, pp. 31-33, 43; idem, *Decorații primite de jandarmii români (1916-1920) / Decorations received by the Romanian gendarmes (1916-1920)*, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2020, pp. 17-21; idem, „Ordinul „Steaua României" acordat unui director la Direcția Generală a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă la T.-Severin (1924)", în *Cronica de Severin*, anul X, nr. 341, 2 noiembrie 2021, p. 10; idem, „Ordinul „Steaua României" conferit unui maior din Corpul de Jandarmi (1920)", în *Jandarmeria Română*, numărul 56, septembrie 2021, p. 73; idem, „Ordinul „Steaua României" conferit în 1921 prefectului județului Sălaj", în *Caiete Silvane*. Revistă de cultură sub egida Uniunii Scriitorilor din România, nr. 206, martie 2022, p. 36; idem, „Ordinul „Steaua României" conferit prefectului județului Mușcel (1887)", în *Suflet Mușcelean*, anul III, nr. 5, martie MMXXII, p. 10; idem, „Ordinul „Steaua României" conferit comandantului Corpului I Armată, la Craiova (1923)", în *Oltenia. Studii. Documente. Culegeri*, Seria a IV-a, nr. 9, 2021, Editura SITECH, Craiova, 2021, pp. 212-215; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 / Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, Editura Ministerului Afacerilor Interne / Edit Moroșan, București, 2018, pp. 17-18 și 86.

A primit Ordinul „Steaua României” în gradul de Ofițer (fig. 4-5)[13]: Givulescu Procopie, senator de Arad[14].

II. Ordinul „Coroana României”

Ordinul „Coroana României” a fost instituit prin legea din 10 mai 1881 cu scopul de a recompensa serviciile aduse statului.

Conform *Regulamentului pentru punerea în aplicare a legii relativă la instituirea Ordinului Coroana României*[15], Ordinul „Coroana României” este o cruce de Malta[16], cu diametrul de 40 mm pentru Cavaleri și Ofițeri și 60 mm pentru comandori, cu brațe egale, smălțuită roșu, cu marginea de smalț alb. În mijlocul crucii, pe avers, este un medalion rotund, smălțuit roșu, încărcat cu coroana regală, de oțel (făurită din metalul unuia dintre tunurile luate ca trofee de la inamic, în bătălia de la Plevna de la 28 noiembrie 1877)[17] ce se termină printr-un glob, în care este înfiptă crucea „Trecerea Dunării”[18]. Medalionul este înconjurat de o bordură smălțuită alb, pe care este scris cu litere și cifre aurii: * **PRIN NOI ÎNȘINE** * **14 MARTIE 1881** (data proclamării regatului). Pe revers, în medalionul rotund, smălțuit roșu, pe un singur rând: **10 MAIU** (data încoronării). Împrejur, în bordura smălțuită alb: * **1866** * **1877** * **1881** (datele urcării pe tron, proclamării Independenței și proclamării regatului).

Cifra regală, între brațele crucii, ca și montura crucii, este de argint pentru Cavaleri și de aur pentru celelalte grade. Panglica ce se atârnă de cruce, printr-un inel, este de culoare albastru-închis, cu câte o dungă pe

---

[13] Imaginea decorației a fost preluată de pe site-ul: https://www.ordersandmedals.ro.

[14] Decret regal nr. 4.618 din 2 noiembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 172 din 7 noiembrie 1922; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 243 bis/1922.

[15] Decretul nr. 3.506 din 11 octombrie 1906, aflat, în copie, la Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 642.

[16] Cruce de Malta = cruce ale cărei brațe se constituie din triunghiuri isoscele unite la vârf și cu bazele scobite în forma literei „V”, creând impresia unei cruci cu opt vârfuri; Silviu Andrieș-Tabac, *op. cit.*, p. 112.

[17] *Coroana regală de oțel* datează de la încoronarea primului rege Carol I (10/22 mai 1881); *Capodopere din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, redactor: Cornel Constantin Ilie, texte: Florentina Buzenschi, Bogdan Coconoiu, Șerban Constantinescu, Florin Georgescu, Romeo Gheorghiță, Cornel Constantin Ilie, Oana Ilie, Ginel Lazăr, Alexandra Mărășoiu, Rodica Oanță-Marghitu, Ernest Oberländer-Târnoveanu, Dragomir Nicolae Popovici, Eugen Silviu Teodor, foto: Marius Amarie, George Nica, catalog editat de Muzeul Național de Istorie a României, MNIR, București, 2012, p. 68-71.

[18] Crucea „Trecerea Dunării”, instituită în 1878, care este așezată în vârful coroanei regale de oțel, a fost destinată militarilor și civililor care au luat parte la operațiunile din dreapta Dunării, în timpul Războiului de Independență; Dorel Bahrin, *op. cit.*, p. 21.

fiecare margine de culoarea oțelului, lată de 6 mm la Cavaleri și Ofițeri și de 8 mm la comandori.[19]

[19] *Status des Ordres royaux de Roumanie*, pp. 23-26; *Anuarul Ordinelor române pe anul 1889 împreună cu statutele lor organice*, pp. XI-XIII; P. V. Năsturel, *op. cit.*, pp. 20-22; N. T. Ionescu, *op. cit.*, pl. III; Vintilă Ivănceanu, Petre Ionescu, Petre P. Sterescu și C. Tâmpeanu, *op. cit.*, pp. 47-61; I. G. F. Cricoveanu, *op. cit.*, pp. 48-65; Gr. Constandache, *op. cit.*, p. 197; C. Flondor, Const. Moisil, *op. cit.*, p. 87; C. Hamangiu, *Codul general al României (coduri, legi și regulamente), întocmit după textele oficiale*, volumul IV, *Coduri, legi, decrete și regulamente cuprinzând a doua parte din legislațiunea anilor 1861-1906: (completare la vol. II și III)*, ediția a III-a, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1941, pp. 336-337; Bernard Fitzsimons, *op. cit.*, p. 87; Fl. Marinescu, *op. cit.*, p. 148; Maria Dogaru, *op. cit.*, pp. 148-149; Ștefan Catone, Neculae Șerbănescu, Dumitrașcu Bedivan, *op. cit.*, pp. 17-18; Elena Artimon, *op. cit.*, pp. 168, 173; Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *op. cit.*, pp. 54-59; Eugen Calianu, *op. cit.*, pp. 25-26; Eugen Stănescu, Gavriil Preda, Mircea Cosma, Iulia Stănescu, *op. cit.*, pp. 15-16; Toma Rădulescu, *op. cit.*, pp. 352, 358-359; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *op. cit.*, pp. 76-80; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, „Distincții conferite clerului român în 1918", pp. 340-343, 352; idem, „Distincții onorifice acordate clerului român în 1918", pp. 212-214, 219; idem, „Distincții onorifice acordate grănicerilor români în 1916", pp. 16-17 și 24; idem, „Distincții onorifice acordate unor pompieri români în 1919", în *Pentru Patrie*, septembrie 2018, editată de Ministerul Afacerilor Interne, pp. 36-37; idem, „Două distincții acordate unor polițiști în 1919", în *Monitor cultural-educativ*, nr. I/2018, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2018, pp. 18-19; idem, „Decorație primită de George Pop de Băsești, Teodor Mihali și Ștefan Cicio-Pop (1918) / Decoration received by George Pop de Băsești, Teodor Mihali and Ștefan Cicio-Pop (1918)", în *Analele Aradului* (Arad), „Vasile Goldiș" University Press, 2019, pp. 119-129; idem, „Decorație primită în 1918 de Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Miron Cristea și Iuliu Hossu", în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. XIV, *100 de ani de administrație arădeană*, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, „Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2019, pp. 471-475; idem, *Decorații conferite clerului român (1916-1919) / Decorations awarded to the Romanian clergy (1916-1919)*, pp. 19-21; idem, *Decorații conferite personalului polițienesc în perioada 1917-1919 / Decorations awarded to the Police staff between 1917-1919*, pp. 19-21; idem, „Decorații conferite unor jandarmi români în anul 1918", pp. 74-75; idem, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1916-1917*, pp. 24-26, 29; idem, „Patru decorații conferite unor grăniceri români", pp. 34-35, 44; idem, *Decorații primite de jandarmii români (1916-1920) / Decorations received by the Romanian gendarmes (1916-1920)*, pp. pp. 21-26; idem, „Decorație conferită lui Feneș Dionisie din Făget (1922)", în *Restituiri bănățene*, IX, Societatea de Științe Istorice din România – Filiala Lugoj, Editura Eurostampa, Timișoara, 2021, pp. 247-253; idem, „Decorație conferită șefului Poliției Turnu-Severin (1922)", în *Cronica de Severin*, anul X, nr. 333, 7 septembrie 2021, p. 4; idem, „Decorație de la 1922 conferită notarului de la Prefectura județului Sălaj", în *Caiete Silvane*. Revistă de cultură sub egida Uniunii Scriitorilor din România, nr. 199, august 2021, p. 38; idem, „Două decorații conferite Episcopului Visarion Puiu (1912, 1924)", în *Muzeul Presei Românești*, anul I, nr. 4, noiembrie 2021, pp. 15-16; idem, „Ordinul „Coroana României" conferit unor comercianți din județul Mehedinți

A primit Ordinul „Coroana României” în gradul de Comandor (fig. 6-7)[20]: Moldoveanu Iuliu, senator de Arad[21].

Au primit Ordinul „Coroana României” în gradul de Ofițer (fig. 8-9)[22]: Anastasiu N. Dumitru, directorul Sindicatului Viticol din Arad[23]; Andreescu P. Dumitru, directorul Prefecturii Poliției Arad[24]; Ardeleanu Cornel, senator de Arad[25]; Protopopescu Virgil, medic șef la Spitalul de copii din Arad[26].

Au primit Ordinul „Coroana României” în grad de Cavaler (fig. 10-11)[27]: Albu Liviu, învățător din județul Arad[28]; Ancatean Mihaiu, primar în județul Arad[29]; Babescu Victor, director de școală medie din județul Arad[30]; Baierlen Antoniu, notar în județul Arad[31]; preotul Balș Virgil, din comuna

---

(1922)”, în *Cronica de Severin*, anul X, nr. 339, 19 octombrie 2021, p. 7; idem, „Ordinul „Coroana României” conferit în 1922 unui primpretor din județul Sălaj”, în *Caiete Silvane*. Revistă de cultură sub egida Uniunii Scriitorilor din România, nr. 202, noiembrie 2021, p. 38; idem, „Prin noi înșine”, în *Pentru Patrie*, editată de Ministerul Afacerilor Interne, nr. 9, 2021, p. 50; idem, „Ordinul „Coroana României” acordat în 1922 unui preot și ajutorului de primar al orașului Turnu-Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 348, 4 ianuarie 2022, p. 4; idem, „Ordinul „Coroana României” acordat în 1922 lui Bedö Béla, prim-pretor la Jibou”, în *Caiete Silvane*. Revistă de cultură sub egida Uniunii Scriitorilor din România, nr. 204, ianuarie 2022, p. 39; idem, „Ordinul „Coroana României” conferit unui deputat al Colegiului III Ialomița (1897)”, în *Helis*, anul XX, nr. 1-2-3 (222-223-224), ianuarie-februarie-martie 2022, Editor Asociația culturală Helis, p. 19; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *op. cit.*, pp. 23-24, p. 87.

[20] Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Cantacuzino*, nr. 29.

[21] Decret regal nr. 4.619 din 2 noiembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 172 din 7 noiembrie 1922.

[22] Colecția plutonier adjutant-șef (rez.) Nelu Aldea.

[23] Decret regal nr. 5.799 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 215 din 31 decembrie 1922, p. 10189; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[24] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10228; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[25] Decret regal nr. 4.619 din 2 noiembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 172 din 7 noiembrie 1922, p. 7882.

[26] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10228; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[27] Muzeul Jandarmeriei Române.

[28] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[29] *Ibidem*.

[30] *Ibidem*.

[31] *Ibidem*.

Gurahonț, județul Arad[32]; Banciu Teodor, prim-pretor din comuna Hălmagiu, județul Arad[33]; Bălteanu Constantin, directorul Școlii de Arte și Meserii din județul Arad[34]; Berzovan Ioan, prim contabil la Primăria Arad[35]; Blaga Nestor, profesor la Liceul M. Nicoară din Arad[36]; Boar Dimitrie, director învățător în județul Arad[37]; dr. Bogdan Virgil, avocat în orașul Arad[38]; Bondea Ioan, primar în județul Arad[39]; Boneu Vasile, prim-notar județean din județul Arad[40]; Budai Ioan, arhivar la Prefectura Arad[41]; Bulzan Avram, dirigintele Oficiului Poștei din Arad[42]; Busa Gheorghe, primar în județul Arad[43]; Caba Grigoriu, învățător din jud. Arad[44]; dr. Catineanu Ervir, medic în județul Arad[45]; Christea Nicolae, învățător în

[32] Decret regal nr. 5.800 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10235; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[33] Decret regal nr. 5.800 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10233; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[34] *Ibidem*.
[35] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[36] Decret regal nr. 5.800 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10234; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[37] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[38] Decret regal nr. 5.800 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10234; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[39] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[40] Decret regal nr. 5.800 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10234; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[41] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[42] *Ibidem*.
[43] *Ibidem*.
[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem*.

comuna Mândrula, județul Arad[46]; Codrean Nicolae, preot din județul Arad[47]; Coloja Valeriu, notar cercual din județul Arad[48]; Cornea Florea, primar în județul Arad[49]; Cornea Vasile, brigadier silvic în județul Arad[50]; Cortea Ioan, primar în județul Arad[51]; Covaceviciu Gheorghe, notar cercual, comuna Miniș, județul Arad[52]; Covaciu Patricie, învățător în județul Arad[53]; preotul Crăciun Eugen, din Arad[54]; Crișan Ioan, învățător din județul Arad[55]; Cuparescu Zaharie, proprietar din județul Arad[56]; Demsorean Gheorghe, primar în județul Arad[57]; Doman Alexandru, comerciant din Arad[58]; Dorca Savu, învățător din comuna Gurahonț, județul Arad[59]; Drincu Vasile, învățător în județul Arad[60]; Dumitriu Ioan, profesor de liceu din județul Arad[61]; preotul Evutan Ion, din comuna Edvoși, județul Arad[62];

---

[46] Decret regal nr. 5.800 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10238; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[47] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[48] *Ibidem*.

[49] *Ibidem*.

[50] *Ibidem*.

[51] *Ibidem*.

[52] Decret regal nr. 5.800 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10237; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[53] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[54] Decret regal nr. 5.800 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10237; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[55] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[56] *Ibidem*.

[57] *Ibidem*.

[58] Decret regal nr. 5.801 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10239; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[59] Decret regal nr. 5.801 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10240; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[60] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[61] *Ibidem*.

Faranu Alexandru, comerciant din județul Arad[63]; Ghițulescu Sever, subcomisar în județul Arad[64]; Giurgiu Avram, preot în județul Arad[65]; Givulescu Traian, învățător din județul Arad[66]; Halmajan Pavel, primar în județul Arad[67]; dr. Hotăran Iacob, avocat în comuna Șiria, județul Arad[68]; Huff Lazăr, prim-pretor din județul Arad[69]; Ianciu Ioan, învățător în județul Arad[70]; Iancu Traian, comisar special cl. I-a din Arad[71]; Igresianu Lazăr, învățător din comuna Sebiș, județul Arad[72]; Igrișan Lazăr, învățător din județul Arad[73]; Ilana Iancu, inginer din Arad[74]; dr. Ispravnic Sever, avocat din Arad[75]; Kornis Sigismund, comerciant din Arad[76]; Laita Ioan, învățător

---

[62] Decret regal nr. 5.801 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10240; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[63] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[64] *Ibidem*.
[65] *Ibidem*.
[66] *Ibidem*.
[67] *Ibidem*.
[68] Decret regal nr. 5.801 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10243; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[69] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[70] *Ibidem*.
[71] *Ibidem*.
[72] Decret regal nr. 5.802 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10243; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[73] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[74] Decret regal nr. 5.802 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10243; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[75] Decret regal nr. 5.802 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10244; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[76] Decret regal nr. 5.802 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10245; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

din județul Arad[77]; Lautner Mateiu, învățător din județul Arad[78]; Laza Todor, învățător în județul Arad[79]; preotul Lazăr Cornel, protoiereul comunei Hălmagiu, județul Arad[80]; Login Brait, primar în județul Arad[81]; Lugojan Nicolae, directorul Școlii viticole din județul Arad[82]; Lupsa Marcu, primar în județul Arad[83]; Maris Ioan, primar în județul Arad[84]; dr. Memete Dumitru, medic din Arad[85]; Memete Ion, primarul comunei Chișineu, din județul Arad[86]; Mera Terentiu, proprietar din județul Arad[87]; Mihuliu Nicolae, director de liceu din Arad[88]; Mizes Ioan, învățător în județul Arad[89]; Motocan Petru, învățător în județul Arad[90]; Neagota Nicodim, învățător din județul Arad[91]; Negru Miton, primar în județul Arad[92]; Nemeth Emeric, director de școală medie de fete din județul Arad[93]; dr. Nichi Lazăr,

[77] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[78] *Ibidem*.
[79] *Ibidem*.
[80] Decret regal nr. 5.802 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10245; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[81] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[82] *Ibidem*.
[83] *Ibidem*.
[84] *Ibidem*.
[85] Decret regal nr. 5.802 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10247; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[86] *Ibidem*.
[87] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[88] Decret regal nr. 5.802 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10247; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[89] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[90] *Ibidem*.
[91] *Ibidem*.
[92] *Ibidem*.
[93] *Ibidem*.

directorul Palatului cultural din Arad[94]; Nichin Ioan, notar județean din județul Arad[95]; Nicodim Traian, învățător în județul Arad[96]; Oanea Aurel, primpretor din comuna Sebiș, județul Arad[97]; Oprea Ioan, țăran în județul Arad[98]; Palcu Lazăr, comerciant din comuna Pâncota, județul Arad[99]; Pap Iuliu, ofițerul Stării Civile din Arad[100]; Papp Gheorghe, profesor liceal din județul Arad[101]; Pausan Simion, primar în județul Arad[102]; Petruțiu Aron, prim-notar județean din Arad[103]; dr. Petruțiu Justin, prim-jurist consult județean din Arad[104]; Ples Gheorghe, director învățător din județul Arad[105]; Popoviciu Ioan, preot în județul Arad[106]; preotul Popp Aurel, comuna Socodor, județul Arad[107]; Putici Ion, șeful circ. județul Arad[108]; Rada

[94] Decret regal nr. 5.803 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10249; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[95] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[96] *Ibidem*.
[97] Decret regal nr. 5.803 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10249; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[98] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[99] Decret regal nr. 5.803 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10250; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[100] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[101] *Ibidem*.
[102] *Ibidem*.
[103] Decret regal nr. 5.803 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10251; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[104] *Ibidem*.
[105] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[106] *Ibidem*.
[107] Decret regal nr. 5.803 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10251; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.
[108] Decret regal nr. 5.803 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10253; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

Adrian, primar în județul Arad[109]; Rosvan Paul, inginer din Arad[110]; Ruja Petru, primar în județul Arad[111]; dr. Sabin Dan, avocat din comuna Buteni, județul Arad[112]; Sandru Andrei, notar în județul Arad[113]; Serb Ioan, primar în județul Arad[114]; Soimosean Vasile, proprietar din județul Arad[115]; Soimosean Vasile, proprietar din județul Arad[116]; Somlo Maximilian, comerciant din Arad[117]; Soriceu Novac, primar în județul Arad[118]; Spinant Eugen, sub-revizor școlar din județul Arad[119]; Suciu Traian, prim-pretor în județul Arad[120]; Șandru (fig. 3)[121] S. Octavian, secretarul Prefecturii

[109] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[110] Decret regal nr. 5.803 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10254; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[111] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[112] Decret regal nr. 5.804 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10254; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[113] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[114] *Ibidem*.

[115] *Ibidem*.

[116] *Ibidem*.

[117] Decret regal nr. 5.804 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10255; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[118] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[119] *Ibidem*.

[120] Decret regal nr. 5.804 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10257; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[121] Prefectura județului Arad, prin adresa nr. 453 din 9 februarie 1923, către Ministerul Afacerilor Străine – Cancelaria Ordinelor, menționând că prin Înaltul Decret nr. 5804 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, Octavian S. Șandru, secretarul Prefecturii județului și orașului Arad, decorat cu „Coroana României" în grad de Cavaler, numele său de familie fiind trecut din eroare „Sandor", solicită să se facă rectificarea și să fie publicată în „Monitorul Oficial".

județului Arad[122]; Ștefu Gheorghe, comerciant din Arad[123]; Timpa Teodor, primar în județul Arad[124]; Uglis Petru, învățător în județul Arad[125]; Vancu Ion, învățător pensionar din județul Arad[126]; Vatian Aurel, șeful Biroului de repatriere din Arad[127]; Vidu Mihai, învățător din județul Arad[128]; Vrenti Ioan, țăran în județul Arad[129]; Vusdea Valeriu, învățător în județul Arad[130]; Zalo Alexandru, agricultor din județul Arad[131].

Discuții

Am elaborat prezentul studiu, de referință în istoriografia românească, ținând cont că unii arădeni au fost distinși sau au intrat în posesia multor decorații și în decursul anului 1922, anul când a avut loc Încoronarea Suveranilor României, iar cunoașterea acestora a fost, în general, deficitară. În plus, un studiu asupra unor asemenea distincții onorifice conferite arădenilor nu a fost realizat până acum. Am prezentat distincțiile de față ținând seama de *Regulamentul pentru ordinea purtării decorațiilor la placă din 1920*. Am menționat, de la caz la caz, site-ul, persoana sau instituțiile deținătoare și unde am cercetat distincțiile de față și documentele însoțitoare, am specificat data instituirii lor, persoanele decorate, actele normative prin care li s-au acordat, bibliografia aferentă și reproducerile pieselor.

---

[122] Decret regal nr. 5.804 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10254; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[123] Decret regal nr. 5.804 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10256; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[124] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[125] *Ibidem*.

[126] Decret regal nr. 5.804 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10259; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[127] Decret regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10229; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

[128] *Ibidem*.

[129] *Ibidem*.

[130] *Ibidem*.

[131] Decret regal nr. 5.804 din 30 decembrie 1922, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 216 din 2 ianuarie 1923, p. 10260; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinelor*, dosarul nr. 248/1922.

Concluzii

La elaborarea acestui studiu am avut în vedere interesul pe care îl pot prezenta aceste decorații pentru specialiști, profesori, studenți, elevi, dar și pentru publicul larg din Arad și nu numai. De asemenea, studiul nostru, menit să trezească interesul pentru faleristică, constituie un apel și pentru alți cercetători de a depista, analiza și introduce în circuitul științific și alte vestigii de acest fel, rămase mai puțin cunoscute.

BIBLIOGRAFIE

Andrieș-Tabac, Silviu, „Tipologia crucii heraldice", în *Analecta Catholica* (Chișinău), IV, 2008, pp. 97-127.

Anuarul Ordinelor române pe anul 1889 împreună cu statutele lor organice, Bucuresci, Imprimeria Statului, 1890.

Artimon, Elena, „Ordine, medalii și decorații din Primul Război Mondial aflate în colecțiile Muzeului de Istorie din Bacău", în *Carpica* (Bacău), XXIV, 1993, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău, pp. 165-176.

Bahrin, Dorel, *Sistemul decorațiilor militare – 2000. Sistemul național de decorații*, București,Editura Economică, 2005.

Calianu, Eugen, *Decorațiile românești de la Cuza-Vodă la regele Mihai I*, București, Editura Eminescu, 2006.

Capodopere din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României, redactor: Cornel Constantin Ilie, texte: Florentina Buzenschi, Bogdan Coconoiu, Șerban Constantinescu, Florin Georgescu, Romeo Gheorghiță, Cornel Constantin Ilie, Oana Ilie, Ginel Lazăr, Alexandra Mărășoiu, Rodica Oanță Marghitu, Ernest Oberländer-Târnoveanu, Dragomir Nicolae Popovici, Eugen Silviu Teodor, foto: Marius Amarie, George Nica, catalog editat de Muzeul Național de Istorie a României, MNIR, București, 2012, pp. 68-71.

Catone Ștefan, Șerbănescu Neculae, Bedivan Dumitrașcu, *România: decorații 1859-1991*, București, Editura Cover, 1992.

Chassel, Jean-Luc, „Les sceaux dans l'Histoire, l'Histoire dans les sceaux", în *Les sceaux, sources de l'histoire médiévale en Champagne. Actes des tables rondes de la Société française d'héraldique et de sigillographie* (Troyes, 2003-Reims, 2004) sous la direction de Jean-Luc Chassel, Paris, Société française d'héraldique et de sigillographie, 2007, pp. 9-17.

Constandache, Gr., „Medaliile și decorațiunile militare românești”, în *Buletinul Societății Numismatice Române*, anii XXIX-XXXVI, nr. 83-90, 1935-1942, pp. 185-208.

Cricoveanu, I. G. F., *Codul decorațiunilor și al medaliilor conținând legile, regulamentele și decretele relative la crearea decorațiunilor și a medaliilor de la 1860 și până azi*, tomul VI, ediție revăzută și completată, Giurgiu, Tipografia „Ulpiu Stanculescu”, 1928.

Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, coordonator: Ionel Gal, autori: Ioana Burlacu, Maria Dogaru, Ionel Gal, Gabriela Mărăşoiu, Marin Mocanu, Ioana Alexandra Negreanu, Veronica Vasilescu, Gernot Nussbächer, Florea Oprea, Maria Soveja, Ștefan Stănciulescu, Elena Stângaciu, Maria Stoian, București, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982.

Dogaru, Maria, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol. Album heraldic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

Enciclopedia Armatei României, coord.: Amiral prof. univ. dr. Gheorghe Marin, București, Editura CTEA, 2009.

Fitzsimons, Bernard, *Heraldry & Regalia of War*, New York, Beekman House, 1973.

Flondor, C., Moisil, Const., „Decorațiunile românești”, în *Enciclopedia României*, vol. 1, 1938, pp. 85-97.

Hamangiu, C., *Codul general al României (coduri, legi şi regulamente), întocmit după textele oficiale*, vol. IV, *Coduri, legi, decrete și regulamente cuprinzând a doua parte din legislațiunea anilor 1861-1906: (completare la vol. II și III)*, ediția a III-a, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1941.

Ionescu, N. T., *Decorațiunile române – ordine, cruci şi medalii*, București, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Speter, 1915.

Istrati, I. Constantin, „Primele însemne de distincțiuni și decorațiuni române”, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea; Viena, Gerold & Comp.; Berlin, R. Friedlaender & Sohn; Lipsca, O. Harrassowitz, 1913; extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Științifice*, Seria II, tom. XXXVI, no. 2, pp. 9-15.

Ivănceanu, Vintilă, Ionescu, Petre, Sterescu, P. Petre, Tâmpeanu, C., *Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente*, București, Imprimeria Statului, 1927.

Maigne, W., *Abrégé méthodique de la science des armoiries suivi d'un glossaire des attributs héraldiques, d'un traité élémentaire des ordres*

des chevalerie et de notions sur les classes nobles, les anoblissements, l'origine des noms de famille, les preuves de noblesse, les titres, les usurpations et la legislation nobiliaires, Paris, Garnier frères, Libraires-Éditeurs, 1860.

Marcu, Florin, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum I.O., 2000.

Marinescu, Fl., „Modificări survenite în sistemul de decorații românești în deceniul patru al secolului XX (II)", în *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară*, tom 9, 1976, pp. 138-161.

Martin, Tudor Alexandru, Pârvan, Katiușa, Opaschi, Cătălina, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2016.

Năsturel, P. V., *Medaliile și decorațiunile române. Descrierea și portul lor de către civili, militari, clerici, magistrați și doamne*, București, Tipo-Litografia Societății „Tiparul", 1901.

Nazarie, Constantin, *Activitatea preoților de armată în Campania din 1916-1918*, București, Editura Basilica, 2018.

O'kelly de Galway, cte Alph., *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason*, tome I, Bergerac, Imprimerie générale du Sud-Ouest, 1901.

Pînzariu, Cristina, „Medalii românești din colecția Complexului Muzeal Bucovina", în *Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina* (Suceava), XXXIV-XXXV-XXXVI, 2007-2008-2009, pp. 285-299.

Rapelli, Paola, *Simboluri ale puterii și mari dinastii*, Monitorul Oficial, 2009.

Rădulescu, Toma, „Ordine și decorații românești și străine care au aparținut acad. dr. Constantin Angelescu (1869-1948)", în *Argesis. Studii și comunicări, Seria Istorie* (Pitești), XXII, Editura Ordessos, 2013, pp. 343-390.

Safta, Ion, Rotaru, Jipa, Velter, Tiberiu, Marinescu, Floricel, *Decorații românești de război 1860-1947*, București, Editura Universitaria, 1993.

Stănescu, Eugen, Preda, Gavriil, Cosma, Mircea, Stănescu, Iulia, *Cavaleri ai Ordinului militar de război „Mihai Viteazul"*, Sibiu, Editura Salgo, 2012.

Status des Ordres royaux de Roumanie, Bucarest, Imprimerie de l'État, 1888.

Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, „Decorație conferită episcopului Buzăului în 1919", în *Analele Buzăului* (Buzău), XI, 2019, pp. 145-151.

Idem, „Decorație conferită lui Feneș Dionisie din Făget (1922)”, în *Restituiri bănățene* (Lugoj), IX, Societatea de Științe Istorice din România - Filiala Lugoj, Editura Eurostampa, Timișoara, 2021, pp. 247-253.

Idem, „Decorație conferită șefului Poliției Turnu-Severin (1922)”, în *Cronica de Severin*, anul X, nr. 333, 7 septembrie 2021, p. 4.

Idem, „Decorație de la 1922 conferită notarului de la Prefectura județului Sălaj”, în *Caiete Silvane*. Revistă de cultură sub egida Uniunii Scriitorilor din România, nr. 199, august 2021, p. 38.

Idem, „Decorație primită de George Pop de Băsești, Teodor Mihali și Ștefan Cicio-Pop (1918) / Decoration received by George Pop de Băsești, Teodor Mihali and Ștefan Cicio-Pop (1918)”, în *Analele Aradului* (Arad), anul V, nr. 5, Supliment, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2019, pp. 119-129.

Idem, „Decorație primită în 1918 de Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Miron Cristea și Iuliu Hossu”, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. XIV, *100 de ani de administrație arădeană*, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2019, pp. 471-475.

Idem, „Decorații conferite unor jandarmi români în anul 1918”, în *Jandarmeria Română*, nr. 48, septembrie 2019, pp. 72-75.

Idem, „Distincții acordate grănicerilor în perioada 1918-1919”, în *Forum ISOP*, publicație editată de Institutul de Studii pentru Ordine Publică, nr. 5, aprilie 2018, pp. 6-7.

Idem, „Distincții conferite clerului român în 1918”, în *Analele Aradului* (Arad), anul IV, nr. 4, 2018, Supliment: *100 de ani de la Marea Unire*, „Vasile Goldiș” University Press, pp. 333-355.

Idem, „Distincții conferite jandarmilor români în perioada 1917-1919”, în *Oltenia. Studii. Documente. Culegeri* (Craiova), Seria IV-a, nr. 6, 2018, Editura SITECH, 2018, pp. 69-83.

Idem, „Distincții onorifice acordate clerului român în 1918”, în *Crisia* (Oradea), nr. XLVIII, 2018, Editura Muzeului Țării Crișurilor, pp. 209-221.

Idem, „Distincții onorifice acordate grănicerilor români în 1916”, în *Monitor cultural-educativ*, nr. II/2018, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2018, pp. 5-24.

Idem, „Distincții onorifice acordate unor pompieri români în 1919”, în *Pentru Patrie*, septembrie 2018, editată de Ministerul Afacerilor Interne, pp. 36-37.

Idem, „Două decorații conferite Episcopului Visarion Puiu (1912, 1924)”, în *Muzeul Presei Românești*, anul I, nr. 4, noiembrie 2021, pp. 14-16.

Idem, „Două distincții acordate unor polițiști în 1919”, în *Monitor cultural-educativ*, nr. I/2018, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2018, pp. 12-22.

Idem, „Ordinul „Coroana României” acordat în 1922 unui preot și ajutorului de primar al orașului Turnu-Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 348, 4 ianuarie 2022, p. 4.

Idem, „Ordinul „Coroana României” acordat în 1922 lui Bedö Béla, prim-pretor la Jibou”, în *Caiete Silvane*. Revistă de cultură sub egida Uniunii Scriitorilor din România, nr. 204, ianuarie 2022, p. 39.

Idem, „Ordinul „Coroana României” conferit unor comercianți din județul Mehedinți (1922)”, în *Cronica de Severin*, anul X, nr. 339, 19 octombrie 2021, p. 7.

Idem, „Ordinul „Coroana României” conferit în 1922 unui primpretor din județul Sălaj”, în *Caiete Silvane*. Revistă de cultură sub egida Uniunii Scriitorilor din România, nr. 202, noiembrie 2021, p. 38.

Idem, „Ordinul „Coroana României” conferit unui deputat al Colegiului III Ialomița (1897)”, în *Helis*, anul XX, nr. 1-2-3 (222-223-224), ianuarie-februarie-martie 2022, Editor Asociația culturală Helis, p. 19.

Idem, „Ordinul „Steaua României” acordat unui director la Direcția Generală a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă la T.-Severin (1924)”, în *Cronica de Severin*, anul X, nr. 341, 2 noiembrie 2021, p. 10.

Idem, „Ordinul „Steaua României” conferit unui maior din Corpul de Jandarmi (1920)”, în *Jandarmeria Română*, nr. 56, septembrie 2021, p. 73.

Idem, „Ordinul „Steaua României” conferit în 1921 prefectului județului Sălaj”, în *Caiete Silvane*. Revistă de cultură sub egida Uniunii Scriitorilor din România, nr. 206, martie 2022, p. 36.

Idem, „Ordinul „Steaua României” conferit prefectului județului Mușcel (1887)”, în *Suflet Mușcelean*, anul III, nr. 5, martie MMXXII, p. 10.

Idem, „Ordinul „Steaua României” conferit comandantului Corpului I Armată, la Craiova (1923)”, în *Oltenia. Studii. Documente. Culegeri* (Craiova), Seria a IV-a, nr. 9, 2021, Editura SITECH, 2021, pp. 212-215.

Idem, „Patru decorații conferite unor grăniceri români”, în *Buletin documentar și de informare privind activitatea de prevenire și combatere a corupției*, anul XIII, nr. 1 (24), 2019, Serie Nouă, Editura Ministerului Afacerilor Interne, pp. 27-46.

Idem, „Prin noi înșine”, în *Pentru Patrie*, editată de Ministerul Afacerilor Interne, nr. 9, 2021, p. 50.

Idem, *Decorație acordată ministrului de interne în 1917*, în „Monitor cultural-educativ”, nr. II/2018, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2018, p. 25-26.

Idem, *Decorații conferite clerului român (1916-1919) / Decorations awarded to the Romanian clergy (1916-1919)*, București, Editura Moroșan, 2019.

Idem, *Decorații conferite personalului polițienesc în perioada 1917-1919 / Decorations awarded to the Police staff between 1917-1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2019.

Idem, *Decorații primite de jandarmii români (1916-1920) / Decorations received by the Romanian gendarmes (1916-1920)*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2020.

Idem, *Distincții acordate grănicerilor, jandarmilor și polițiștilor în perioada 1916-1918*, în „Monitor cultural-educativ”, nr. II/2017, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, pp. 12-22.

Idem, *Distincții acordate jandarmilor în perioada 1917-1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2018.

Idem, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1916-1917*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2019.

Idem, Augustin Mureșan, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 / Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne / Editura Moroșan, 2018.

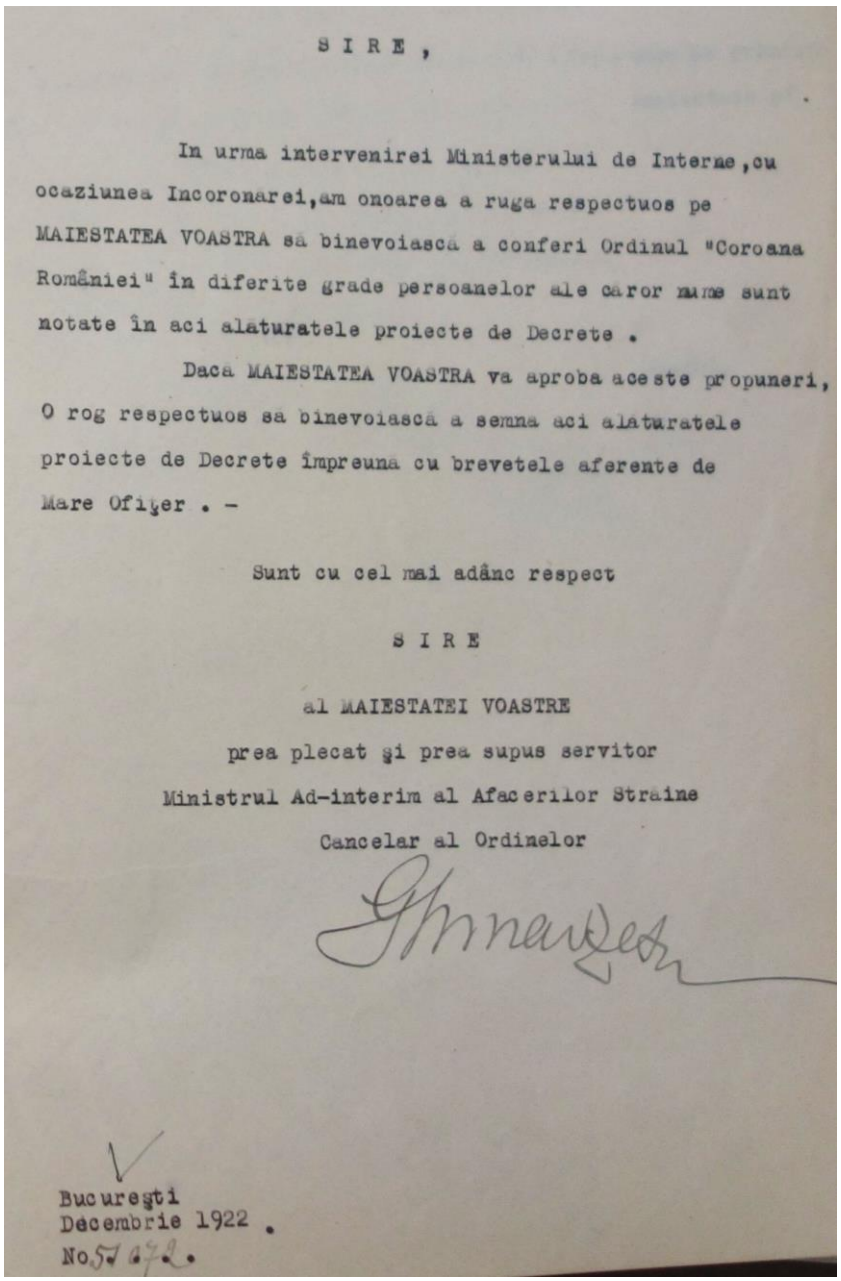

S I R E ,

In urma intervenirei Ministerului de Interne, cu ocaziunea Incoronarei, am onoarea a ruga respectuos pe MAIESTATEA VOASTRA să binevoiască a conferi Ordinul "Coroana României" în diferite grade persoanelor ale căror nume sunt notate în aci alaturatele proiecte de Decrete .

Daca MAIESTATEA VOASTRA va aproba aceste propuneri, O rog respectuos sa binevoiască a semna aci alaturatele proiecte de Decrete împreuna cu brevetele aferente de Mare Ofiţer . -

Sunt cu cel mai adânc respect

S I R E

al MAIESTATEI VOASTRE

prea plecat şi prea supus servitor

Ministrul Ad-interim al Afacerilor Straine

Cancelar al Ordinelor

Bucureşti
Decembrie 1922 .
No. 51.072.

Fig. 1. Raportul ministrului ad-interim al Afacerilor Străine, cancelar al Ordinelor, nr. 51.072 din decembrie 1922.
Sursa: Arhivele Naționale Istorice Centrale.

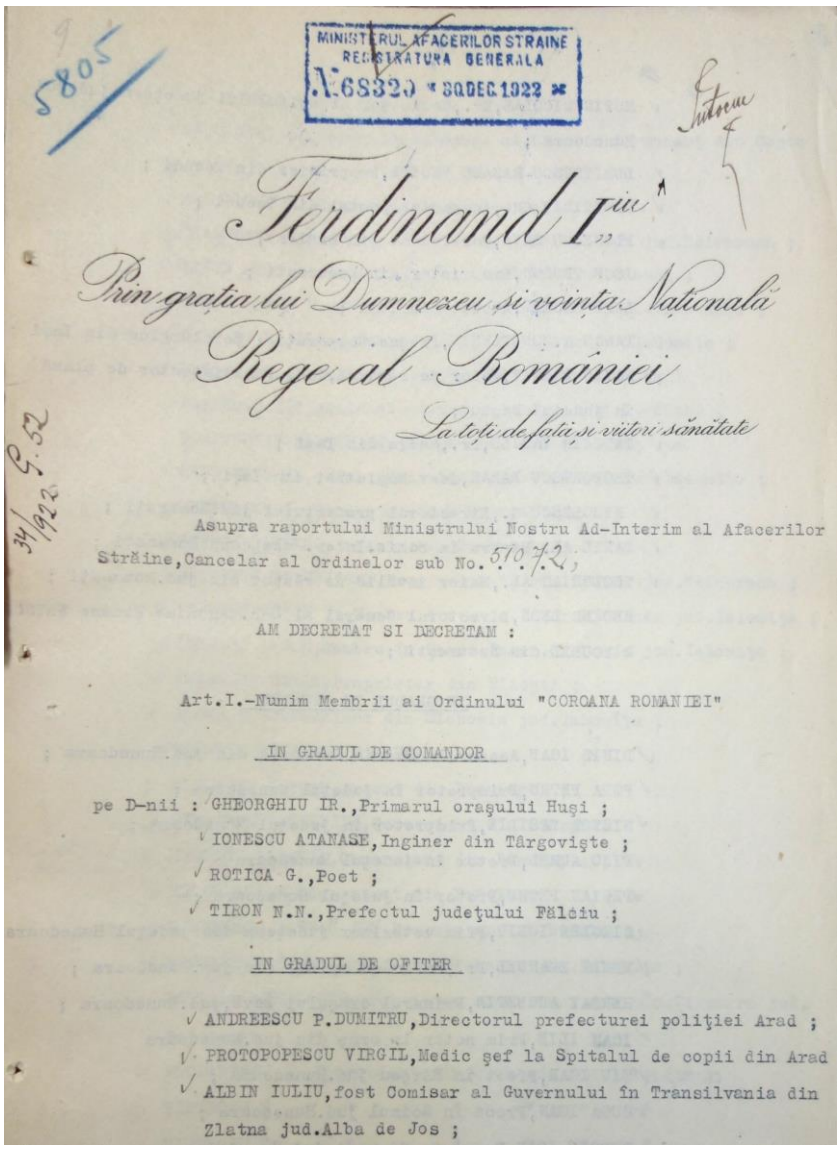

MINISTERUL AFACERILOR STRAINE
REGISTRATURA GENERALA
No 68320 30 DEC 1922

5805

34/922. S. 52

Ferdinand I^iu

Prin gratia lui Dumnezeu si voința Națională

Rege al României

La toți de față și viitori sănătate

Asupra raportului Ministrului Nostru Ad-Interim al Afacerilor Străine, Cancelar al Ordinelor sub No. 51072;

AM DECRETAT SI DECRETAM :

Art.I.-Numim Membrii ai Ordinului "CORONA ROMANIEI"

IN GRADUL DE COMANDOR

pe D-nii : GHEORGHIU IR., Primarul orașului Huși ;
IONESCU ATANASE, Inginer din Târgoviște ;
ROTICA G., Poet ;
TIRON N.N., Prefectul județului Fălciu ;

IN GRADUL DE OFITER

ANDREESCU P.DUMITRU, Directorul prefecturei poliției Arad ;
PROTOPOPESCU VIRGIL, Medic șef la Spitalul de copii din Arad
ALBIN IULIU, fost Comisar al Guvernului în Transilvania din Zlatna jud.Alba de Jos ;

Fig. 2. Decretul regal nr. 5.805 din 30 decembrie 1922 (prima pagină).
Sursa: Arhivele Naționale Istorice Centrale.

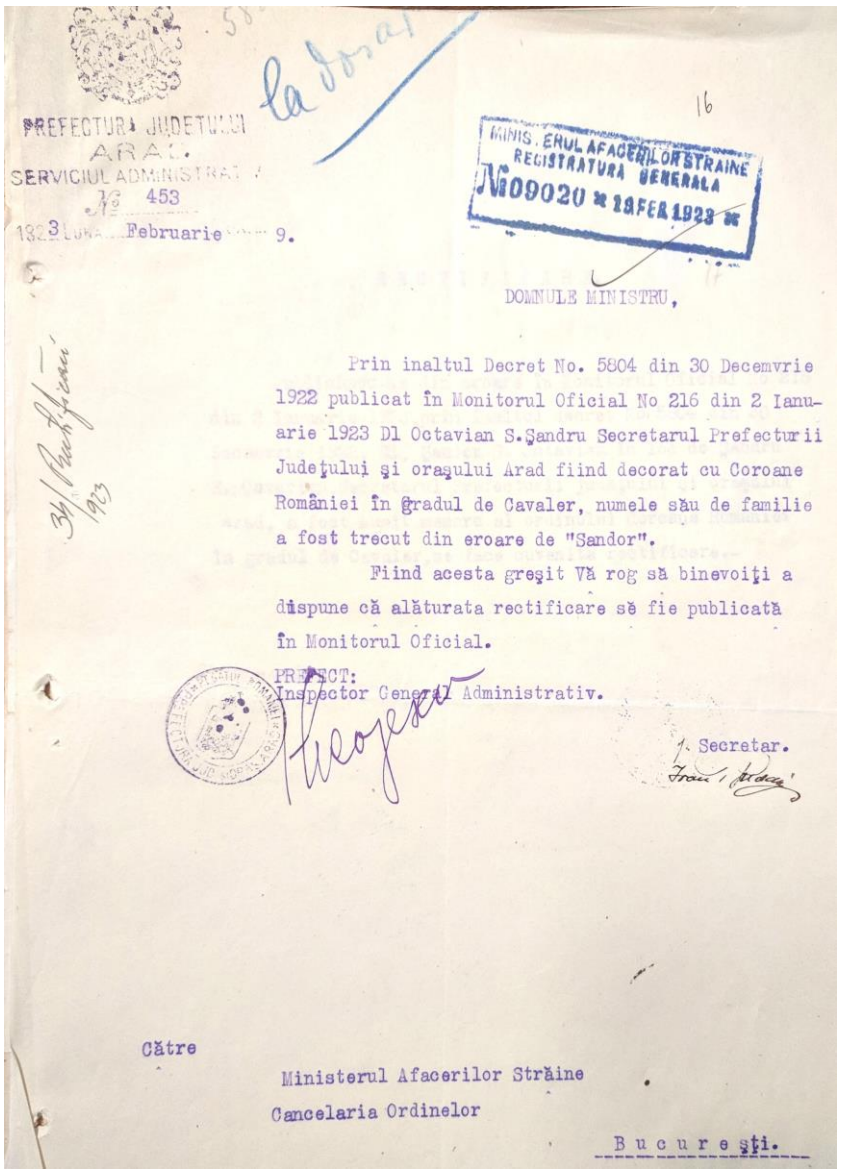

PREFECTURA JUDEȚULUI
ARAD.
SERVICIUL ADMINISTRAT.
Nr. 453
1923 Luna Februarie 9.

MINIS. ERUL AFACERILOR STRAINE
REGISTRATURA GENERALA
No 09020 * 18 FEB 1923 *

DOMNULE MINISTRU,

Prin inaltul Decret No. 5804 din 30 Decemvrie 1922 publicat în Monitorul Oficial No 216 din 2 Ianuarie 1923 Dl Octavian S.Șandru Secretarul Prefecturii Județului și orașului Arad fiind decorat cu Coroane României în gradul de Cavaler, numele său de familie a fost trecut din eroare de "Sandor".

Fiind acesta greșit Vă rog să binevoiți a dispune că alăturata rectificare să fie publicată în Monitorul Oficial.

PREFECT:
Inspector General Administrativ.

1. Secretar.

Către
Ministerul Afacerilor Străine
Cancelaria Ordinelor
București.

Fig. 3. Adresa Prefecturii județului Arad nr. 453 din 9 februarie 1923.
Sursa: Arhivele Naționale Istorice Centrale.

Fig. 4-5. Ordinul „Steaua României” în gradul de Ofițer (avers și revers).
Sursa: https://www.ordersandmedals.ro.

Fig. 6-7. Ordinul „Coroana României” în gradul de Comandor (avers și revers).
Sursa: Arhivele Naționale Istorice Centrale.

Fig. 8-9. Ordinul „Coroana României” în gradul de Ofițer (avers și revers)
Colecția plutonier adjutant-șef (rez.) Nelu Aldea.

Fig. 10-11. Ordinul „Coroana României” în gradul de Cavaler (avers și revers).
Sursa: Muzeul Jandarmeriei Române.

Grănicerii din Curtici – scurt istoric

The Border Guards from Curtici – A Short History

Dănuț MORODAN
Colectivul monografic Arad

Abstract
The article intends to pay tribute to the border guards, of all ranks, who over the years, during 1919-1999, assumed active military service or exercised the profession of faith in the area of Curtici. For the area of Arad, in general, and for the locality of Curtici, in particular, three regiments of border guards were important from the author's point of view, namely Regiments 1, 4 and 7 Border Guards. The 'King Ferdinand' border guard picket in Curtici was formed in 1931. In 1952, the 5thArad Border Guard Regiment, commanded by Major Emanoil Rusu, subordinated three guard battalions of Chișineu-Criș, Curtici and Pecica.

Keywords*: border guard, country, regiment, commander, defence.*

Acest studiu[1] se doreşte a fi un mic omagiu adus grănicerilor, de toate gradele, care de-a lungul anilor, 1919-1999, au efectuat serviciul militar activ sau au exercitat profesia de credință în arealul localității Curtici. Când și cât a fost nevoie grănicerii şi-au închinat viaţa armei pe care au slujit-o cu credinţă, în cele mai dificile condiţii, de cele mai multe ori singuri la fruntariile țării, fie zi sau noapte.

Acest studiu se dorește, de asemenea, să fie un omagiu adus familiilor şi copiilor cadrelor militare din arma grăniceri pentru simplul fapt că ei, toți membrii familiilor, au resimţit absenţa soțului sau al tatălui, persoana apropiată și dragă, care de cele mai multe ori nu putea să fie lângă copii, să le fie alături și să-i felicite pentru succesele şcolare ori pentru lucrurile bune făcute de ei și de ce nu să fie lângă copii, să îi certe dacă ar fi fost cazul. Membrii familiilor de grăniceri ar fi dat mult ca soțul sau tatăl să le fie aproape în cele mai dificile momentele ale vieții, dar acest lucru nu s-a realizat decât foarte rar.

[1] grănicér (< *graniță*) s. m. Militar instruit și specializat pentru pază la graniță. ◊ Trupe de grăniceri = trupe specializate și organizate pentru asigurarea granițelor terestre, fluviale și maritime ale unei țări.
Sursa: https://dexonline.ro/definitie/gr%C4%83nicerDE (1993-2009).

Foto: Colecția col. (r) Ioan Sabin Cios [2]Anul 1981

Acțiune tactică grănicerească pentru reținerea unui grup de infractori. Compania de grăniceri Curtici.

Pentru zona Aradului, în general, și pentru localitatea Curtici, în special, trei regimente de grăniceri au fost importante din punctul de vedere al autorului, și anume Regimentele 1, 4 și 7 Grăniceri. Iată așadar, pe rând, datele și faptele care au condus la formularea acestei concluzii. La data de 14 august 1916 Brigada de grăniceri, ca urmare a decretării mobilizării, se desființează și Regimentele active 1 și 2 trec, primul în subordinea Grupului Olt-Lotru, și respectiv al doilea regiment în subordinea Grupului Apărarea Dunării, mai puțin Batalionul 1 al Regimentului 2 care a fost trimis încă de la încă de la începutul mobilizării în subordinea Grupului de Acoperire Predeal.

Regimentul 1 Grăniceri[3] a fost primul care a trecut frontiera în noaptea de 14/15 august, împreună cu Regimentul 44 Infanterie, pe la Coți-Sebeș, în Transilvania. În data de 15 septembrie 1916 Regimentul 1 a întrat în luptă cu inamicul. În luptele duse pe Dealul Vrancei (Boița) pentru a asigura retragerea trupelor din defileul Oltului, regimentul a avut pierderi mari care s-au ridicat la 14 ofițeri și 1044 trupă, morți, răniți sau dispăruți.

[2] Ioan Sabin Cios, absolvent al Școlii de ofițeri Sibiu, comandant la Compania (Detașamentul) P.C.T.F. Curtici.

[3] „Regimentul 1 Grăniceri”, în *Grănicerul*, Număr festiv, 3 martie 1934, p. 33.

Au urmat lupte puternice de rezistentă în munți. În luptele în retragere de la Coți își găsește moarte de erou în mijlocul grănicerilor Generalul Praporgescu și cade rănit în luptă locotenent-colonelul Gh. Cantacuzino, comandantul Regimentului 1 Grăniceri, fiind ulterior evacuat pe data de 1 octombrie 1916.

În cursul Războiului de întregire după ce Regimentul 1 Grăniceri a fost refăcut de două ori a fost trimis din nou pe front, în sectorul de lupte Oituz, unde a dat lupte grele cu inamicul. La aceste lupte Regimentul 1 Grăniceri a fost alături de Regimentul 2 Grăniceri, cele două regimente au format Brigada III-a Grăniceri sub comanda colonelului Gh. Cantacuzino. Pierderile Regimentului în urma luptelor grele purtate au fost mari: 81 morți, și 708 răniți într-o singură lupta dată. Regimentul este din nou refăcut și adus pe poziție la Poiana lui Boboc, unde s-au dat lupte de uzură și unde Regimentul 1 Grăniceri a și terminat războiul. La 1 aprilie 1918 Regimentul activ 1 Grăniceri, căruia îi revenea frontiera din Muntenia s-a contopit cu partea sedentară și a rămas la Iași întrucât nu putea încă ocupa frontiera din cauza trupelor inamice care nu părăsiseră la acea dată teritoriul de la sud de Carpați. Abia la sfârșitul lunii noiembrie, după părăsirea teritoriului de către trupele inamice, Regimentul 1 Grăniceri s-a deplasat cu trenuri speciale și a ocupat frontiera de la Oltenița până la Vârciorova.

În prima parte a anului 1919, Compania I -a din Regimentul 1 Grăniceri a fost dislocată în Sebeșul Săsesc din Transilvania și pusă la dispoziția Diviziei a II-a Vânători. După alungarea inamicului compania a fost trimisă la Iam, pentru a efectua paza frontierei înspre Regatul Iugoslaviei. r, unde a ocupat sectorul Gura Mureșului – Bârsa Mureș și a făcut legătura cu Compania de Grăniceri Iam. A fost în subordinea Diviziei Vânători. La 10 August 1919 Comisia mixtă militară din Transilvania, a stabilit frontiera Banatului dintre români și sârbi, frontieră care va fi păzită definitiv de către grăniceri.

În anii 1918-1919, pe timpul realizării dispozitivului de pază a frontierelor României Mari, comandanţii şi statele majore de la nivelurile Corpului Grănicerilor, Brigăzilor 1, 2 şi Regimentelor 1, 2, 3 şi 4 Grăniceri, cu aprobarea Consiliului Dirigent Marelui Stat Major şi în cooperare cu organele M.A.I., Ministerului Finanţelor, Ministerului Sănătăţii şi organelor administrative de stat locale, au desfiinţat frontiera şi P.C.T.F.-urile de pe linia Carpaţilor şi a Prutului şi au înfiinţat, pe noile frontiere, ale României,

noi puncte de control trecere frontieră printre care și cel de la Curtici[4]. Totodată, au deschis o campanie aprigă de descoperire şi reţinere a contrabandiştilor şi autorilor de evaziune fiscală. Iată câteva mărfuri şi animale descoperite de grăniceri asupra contrabandiştilor şi infractorilor reţinuţi în anul 1918, numai la frontiera cu Ungaria[5]: acţiuni ale băncii Ungariei în valoare de 200 milioane coroane; 39,6 milioane coroane monedă; 673 tone alimente; 973 de cai; 2.534 ovine; 426 de porci; 691 de bovine; 8 vagoane de tutun; 307.722 saci goi; 326 de căruţe; 79 de bărci; 9 arme de foc etc. 38. Unde sunt acţiunile poliţiei de frontieră şi rezultatele lor? Devine cert că poliția din punctele de control treceri frontieră avea în atribuţii numai controlul paşapoartelor.

Regimentul 4 Grăniceri[6] a fost înființat la data de 1 aprilie 1919 în garnizoana din Sibiu. O altă dată de înființare a Regimentului 4 Grăniceri este cea de 12 februarie 1919[7], dată la care a fost înființată și Brigada 2 Grăniceri la Sibiu. După mutarea reședinței Regimentului 4 Grăniceri la Deva i s-a încredințat responsabilitatea sectorului de pază al frontierei de vest de la limită dreapta confluența râului Tisa cu râul Someş – Jánd, azi în Ungaria, până la limită stânga la Gaiul Mic, situat la vest de localitatea Stamora Germană din județul Timiș. Batalioanele din subordinea Regimentului 4 Grăniceri au fost cantonate astfel, Batalionul 1 Grăniceri la Oradea, Batalionul 2 Grăniceri la Arad și Batalionul 3 Grăniceri la Timișoara.

Comandantul Regimentului 4 Grăniceri a fost numit colonelul Nicolae Dumitriu[8] ce care după ce la data de 30 septembrie 1916, Comandantul Corpului de Olt, generalul de brigadă David Praporgescu, aflat alături de comandantul Regimentului 1 Grăniceri, locotenent-colonelul Gheorghe Cantacuzino, a fost omorât de schijele unui proiectil al artileriei a inamicului, iar comandantul Regimentului 1 Grăniceri a fost grav rănit şi evacuat de pe frontul din Valea Oltului. Regimentul a avut ofițeri detașați pe lângă Consiliul Dirigent pentru a aplica dispozițiile luate de acest consiliu

[4] General de brigadă (r) Sever Neagoe, General de brigadă (r) dr. Gheorghe Văduva, General de brigadă (r) Ilie Tender, *Istoria grănicerilor şi a începutului poliţiei de frontieră*, București, Editura Scaiul, 2004, p. 481.
[5] *Ibidem*.
[6] „Regimentul 4 Grăniceri", în *Grănicerul*, Număr festiv, 3 martie 1934, p. 42.
[7] Victor Ailenei, *Retrospectivă istorică a grănicerilor români și a poliției de frontieră*, București, Editura Pro Transilvania, 2001, p. 96.
[8] Costel Dumitrescu, „Grănicerii români în Marele război de întregire a neamului (1916 – 1918)", în *Revista Academiei de științe ale Securității Naționale*, nr. I/2018 , p. 84.

cu referire la coordonarea activităților specifice grănicerilor cu celelalte servicii publice.

Regimentul 4 Grăniceri s-a format din Regimentele 1 și 2 Grăniceri precum și din trupe din compunerea regimentelor ardelene din localitățile, Brașov, Cluj, Orăștie, Bistrița, Târgu Mureș, Alba-Julia și Dej. Începând cu data de 5 Noiembrie 1919, Regimentului 4 Grăniceri a luat în primirea sectoarele de paza de pe linia de demarcație spre Ungaria și Regatul Iugoslaviei. Pentru îndeplinirea misiunii primite (aceea de a asigura paza acestei frontiere), Regimentul 4 din Brigada 2 Grăniceri Sibiu, a dislocat batalionul 2 la Arad cu companii la Ladany – Criș, Oroshaza și Foldek[9]. La 25 martie 1920, în urma tratatelor de la Trianon și Sèvres, Regimentul 4 Grăniceri a retras pe un aliniament care se apropie de frontiera de azi și care formează frontiera cu Ungaria. Restabilirea semnelor de hotar și delimitarea oficială a frontierei cu Ungaria s-a încheiat în luna octombrie 1923, iar cu Regatul Iugoslaviei la data de 24 noiembrie 1923.

În 28 septembrie 1920 reședința Regimentului 4 Grăniceri a fost relocată de la Sibiu la Deva, iar Detașamentul de Instrucție din cadru regimentului a rămas în continuare la Arad. Regimentului 4 Grăniceri a rămas cu aceeași organizare până în anul 1931.

Colecția Ilie Mocuța-Tiliga. Anul 1925
Soldații de la primul pichet de grăniceri din Curtici.
Plutonul 3 grăniceri – Curtici

[9] General de brigadă (r) Sever Neagoe, General de brigadă (r) dr. Gheorghe Văduva, General de brigadă (r) Ilie Tender, *op. cit.*, p. 238.

Comisiile Mixte[10] care au marcat în teren traseul frontierei au început numerotarea bornelor de pe frontiera cu Ungaria, de la triplexul confinium Beba Veche mergând spre nord-est. Au fost numerotate bornele principale, secundare, stâlpii de frontieră şi au consfinţit locul acestora prin metode topografico – geodezice.

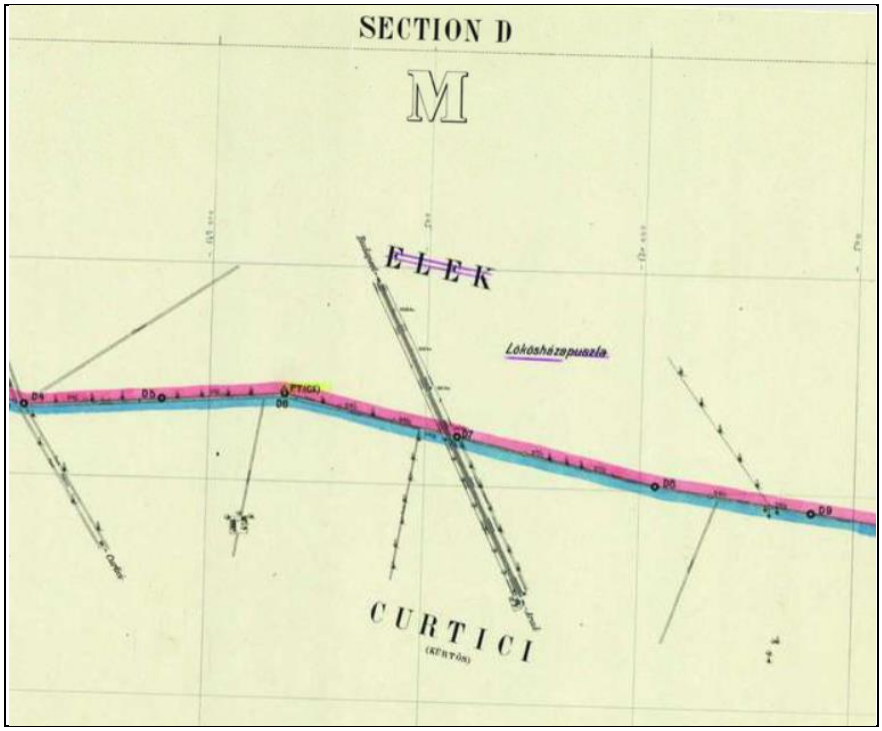

Sursa:https://maps.arcanum.com/en/map/trianon100/?layers=174%2C175%2C176%2C178&bbox=2363434.7265701657%2C5845116.938031997%2C2370691.4669429893%2C5847706.242365156
Accesat 08.03.2022 19:04

În urma delimitării și fixării în mod definitiv a graniței din partea de vest Regimentul 4 Grăniceri s-a instalat în sectorul de pază și a început odată cu paza frontierei construcția de pichete noi, reședințe de plutoane și sedii de companii de frontieră.

Ca urmare a reorganizării se înființează la 1 mai 1931, în Baia Mare, Regimentul 7 Grăniceri format din subunități ale Regimentului 4 Grăniceri, dar care de fapt nu a luat ființă efectiv decât la 1 octombrie 1931 data la care abia s-a putut organiza Comandamentul regimentului și unele unități

[10] *Ibidem*, p. 308.

ordonate. Batalionul de Instrucție în mod provizoriu, din lipsa unei clădiri a rămas la Arad. Regimentul 7 Grăniceri a avut în subordine pe lângă Batalionul de Instrucție de la Arad, Compania de depozit și specialități precum și două batalioane de pază a câte trei companii fiecare.

Pichetul de grăniceri din Curtici a fost finalizat și dat în folosință în cursul anului 1931[11] și a purtat numele „Regele Ferdinand".

Pichetul de grăniceri „Regele Ferdinand" – Curtici 1940[12]

În perioada interbelică România a reorganizat armata și cu această ocazie a încheiat la 15 ianuarie 1941 și reorganizarea marilor unități și a unităților din subordinea Corpului Grănicerilor și a constat în stabilirea unui nou dispozitiv de pază și apărare a frontierei pe noul traseu al liniei de frontieră impus în anul 1940 în urma Dictatului de la Viena.

Frontiera a fost împărțită în trei sectoare. Sectorul 2 Grăniceri Deva a preluat pentru pază linia de frontieră de la limită dreapta Pasul Oituz, la limită stânga localitatea Gaiul Mic, fiind alocate pentru aceasta Regimentul 7 Grăniceri Alba-Iulia, Regimentul 4 Grăniceri Deva și patru batalioane de pază aflate în Brașov, Sighișoara, Arad și Jimbolia.

Efectivul total al Corpului Grănicerilor la începutul anului 1941 a ajuns la 32 289 luptători.

---

[11] „Regimentul 4 Grăniceri", în *Grănicerul*, Număr festiv, 3 martie 1934, p. 43.

[12] Sursa: https://www.ordersandmedals.ro/wp-content/uploads/2011/05/IMG_1240-300x205.jpg accesat 03.04.2021.

O nouă reorganizare se încheie la 15 august 1943, când este reorganizat dispozitivul de pază din Transilvania și Banat, se schimbă denumirea de sector în cea de brigadă și se înființează noi unități printre care Regimentul 9 Grăniceri cu batalioane de pază la Timișoara și Orșova, toate acestea fiind subordonate Brigăzii 2 Grăniceri Deva.

Grănicerii au luat parte și la luptele duse pentru eliberarea teritoriului României de trupele inamice. După 23 august 1944 la frontiera cu Ungaria grănicerii români au respins, în prima fază atacuri ale trupelor maghiare care au atacat pichetele din Vărşand, Turnu, Nădlac, Pereg și Curtici[13].

La nord de Mureș după ce grănicerii în raioanele de pază au respins atacurile ungureşti dintre Ciumeghiu şi Nădlac, în ziua de 24 august[14], forţe din Divizia 1 blindată maghiară au reluat ofensiva pe direcţii, urmărind să ajungă în defileul Mureșului, simultan cu o puternică ripostă din partea formaţiunile hitleriste ca erau alocate pentru apărarea aerodromului Arad, în seara zilei de 23 august. Batalionul 2 de Grăniceri Arad, subordonat temporar Diviziei 1 Infanterie instrucţie, a luptat cu încrâncenare pe aliniamentele de la nord și vest de Arad. Inamicul a fost oprit şi apoi respins peste frontieră până la 28 august.

Batalionul de Instrucţie al regimentului 4 Grăniceri Arad a participat la apărarea oraşului, a capturat și dezarmat formaţiunile germane aflate la aeroportul şi a oprit prima ofensivă germano-maghiară de pe direcţia Turnu – Arad – Lipova.

Regimentul 4 Grăniceri începând cu data de 20 septembrie 1944[15] a fost dispus în apărare pe o mare dezvoltare de front, între localitatea Beiuș și Răul Mureș. După trecerea la ofensivă împotriva inamicului a purtat lupte pentru eliberarea teritoriului național și odată ajuns la frontiera de vest a României a trecut la activitatea specifică grănicerilor, cea de apărare a frontierei .

După terminarea războiului și încheierea ostilităților au fost desfiinţate unele dintre marile unităţi, alte unități au fost înființate, s-au restructurat sectoare de responsabilitate, limitele au fost modificate astfel că grănicerii din Curtici şi nu numai ei au suferit în urma repetatelor modificări de structură, în special la nivelul eşaloanelor divizie, brigadă, regiment şi batalion. Eşaloanele de execuţie, batalioanele, companiile, plutoanele şi pichetele, în general au fost ocolite de modificări majore și în general acestea au rămas în locațiile inițiale.

---

[13] General de brigadă (r) Sever Neagoe, General de brigadă (r) dr. Gheorghe Văduva, General de brigadă (r) Ilie Tender, *op. cit.*, p. 245.
[14] *Ibidem*, p. 289.
[15] Victor Ailenei, *op. cit.*, p. 178.

În baza Legii Nr. 208 şi Decretului Nr. 1259 din 21 iunie 1947, publicat în Monitorul Oficial Nr. 142 din 25 iunie acelaşi an, Trupele de Grăniceri au trecut în compunerea Trupelor Ministerului Afacerilor Interne și au luat în subordine şi punctele de control trecere frontieră[16], la frontiera de vest a rămas pentru paza frontierei numai Regimentul 9 Grăniceri. La 19 septembrie 1947 Regimentul 9 Grăniceri își realocă comandamentul din Orşova la Timişoara. La nord de Mureş, între localitățile Nădlac şi Curtici la frontiera cu Ungaria, paza frontierei a fost încredinţată batalionului de grăniceri din Arad, din cadrul Regimentul 10 Grăniceri, subordonat Brigăzii 3 Grăniceri Oradea, unităţi înfiinţate cu ocazia reorganizării din 1947. Acest sector de la nord de Râul Mureș a rămas, ca importanţă operativă, de interes și pentru sectorului de uscat al frontierei cu Iugoslavia, sector trecut în responsabilitatea Regimentului 9 Grăniceri Timişoara.

În ce privește asigurarea materială a armei grănicerilor, în cursul anului 1948, s-au încheiat măsurile de aplicare a prevederilor Ordinului de Zi Nr. 50 din 29 decembrie 1947 privind hrănirea şi echiparea militarilor în termen și cadrelor și a intrat în dotare noua uniformă a Armatei Române[17].

În anul 1949, Situaţia operativă la frontiera de sud-vest a României a devenit complicată în anul 1949, datorită contextului politic internațional. S-a impus închiderea frontierei de sud-vest, între Curtici şi Pristol. La data de 20 martie 1949 s-a înfiinţat la Arad Regimentul 5 Grăniceri, cu batalioanele de pază la Chişinău Criş, Arad și cu cel de Instrucţie la Arad. Comandant de batalion a fost numit colonelul Ioan Călin[18].

A fost modificat și sistemul de pază al frontierei, dar în aplicarea noului sistem de pază lucrurile au mers destul de grea una dintre cauze fiind numărul mic de cadre pregătite existente după epurările exagerate făcute la acea vreme. Reorganizarea efectivelor începută în 1 ianuarie 1951 nu a corespuns cerinţelor noului sistemului de pază al frontierei fapt care a determinat în anul 1952 reevaluarea restructurării şi a încadrării cu efective. În anul 1952 Regimentul 5 Grăniceri Arad, comandat de maiorul Emanoil Rusu a avut în subordine trei batalioane de pază, la Chişineu Criş, Curtici şi Pecica[19].

La 1 iunie 1954, la Timişoara, a luat fiinţă Brigada 83 Grăniceri, care a înlocuit Divizia 1 Grăniceri aceasta fiind desfiinţată cu aceeași dată[20].

---

[16] General de brigadă (r) Sever Neagoe, General de brigadă (r) dr. Gheorghe Văduva, General de brigadă (r) Ilie Tender, *op. cit.*, p. 312.
[17] *Ibidem*, p. 358.
[18] *Ibidem*, p.. 313.
[19] *Ibidem*,,p. 367.
[20] *Ibidem*, p. 315.

Brigada nou înființată a avut în responsabilitate un sector de pază care a început la Ciumeghiu, ca limită dreapta și s-a întins până la Nicolinţi, ca limită stânga. În noua structură organizatorică a avut 5 batalioane de pază a frontierei, 45 companii şi 6 Puncte de Control Trecere Frontieră, printre acestea a fost subordonat și Batalionul 1 Arad, cu companiile Curtici (C.F.R.), Dorobanţi, Variaş, Peregul Mic, Cota 107, Nădlac Nord. Cele 6 Puncte de Control Treceri Frontieră erau la Curtici, Nădlac, Jimbolia C.F.R., Jimbolia Rutier, Stamora şi Moraviţa.

La 20 martie 1960, grănicerii români au avut în subordine 43 puncte de control trecere frontieră, dintre care un număr de șapte au fost punte rutiere, cele feroviare au fost 16 printre care și cel din Curtici. Au mai funcționat 16 puncte portuare de trecere a frontiere și patru aeroportuare dintre care unul la Aeroportul din Arad. Trecerea frontierei de către persoane, în județul Arad a fost permisă numai prin punctele Curtici - feroviar și Arad – aeroportuar.

Prin Decretul Nr. 68 din 20 februarie 1960, din raţiuni politice și militare de stat, Trupele de Grăniceri, care la acea dată au avut în compunere şi Punctele de Control Treceri Frontieră, au trecut în subordinea Ministerului Forţelor Armate. După doi ani prin Hotărârea Consiliului de Miniștri Nr. 258 din 26 mai 1964, Punctele de Control Treceri Frontieră revenit la Ministerul Afacerilor Interne fiind date în subordinea Direcţiei a III-a Contraspionaj din Departamentul Securităţii Statului.

Trupele de Grănicerii au predat toate cadrele existente la acea dată în Punctele de Control Treceri Frontieră, o fâşie de responsabilitate de 100-200 m şi militarii în termen pentru paza frontierei de fiecare punct în dreptul său, încăperile de lucru, instalaţiile necesare controlului de pe căile de intrare/ieşire şi lucrările de apărare.

În toate perioadele istoriei lor, până în anul 1964, grănicerii au acordat o mare atenţie punctelor de control. A încadrat cu ofiţerii, subofiţerii şi militarii în termen dintre ei mai buni din fiecare promoţie sau serie de încorporare. Au înzestrat cu echipament şi materiale din toate domeniile de cea mai bună calitate. Nu în ultimul rând a asigurat şi celorlalte categorii de subunităţi o cât mai bună pregătire de specialitate. Militarii în termen au fost selecţionaţi și organizaţi în subunităţi separate în cadrul batalioanelor de instrucţie şi încă din etapa instrucţiei grupei au început pregătirea specifică sub comanda cadrelor din Punctele de Control Treceri Frontieră.

În pregătirea, încadrarea cu cadre şi trupă, dotarea, echiparea, hrănirea, instruirea şi întreţinerea subunităţilor Punctele de Control Treceri Frontieră şi personalului acestora, s-a avut în vedere că străinii care vin în România intră întâi în contact cu grănicerii din aceste puncte care, prin

ţinuta lor şi modul cum îşi fac datoria, contribuie la întărirea prestigiului ţării noastre pe plan internaţional. În perioada anilor 1947-1964 Punctele de Control Treceri Frontieră au făcut parte din subunităţile de grăniceri existente în prima linie de pază la graniţă.

Reorganizările structurilor organizatorice a armei grănicerilor au stagnat însă după anul 1968[21] timp de aproape un deceniu. În acest timp au fost aduse o serie întreagă de îmbunătățiri în special în ce privește sistemul de pază, de asigurare logistică și unele îmbunătățiri pe partea de comunicații. Brigada 9 Grăniceri până la Revoluţia din decembrie 1989 a avut în subordine Batalionul 90 Grăniceri Arad cu companiile Grăniceri, Curtici şi Pecica și încă cinci Companii P.C.T.F. în dispozitivul batalionului dispuse la Vărșand, Curtici și Nădlac.

Trebuie menționat faptul că după primul război mondial, în perioada interbelică şi pe timpul celui de-al Doilea război Mondial la frontierele țării, în punctele de control treceri frontieră a fost prezent permanent un număr redus de ofiţeri aparţinând direcţiilor din Ministerul Afacerilor Interne cu atribuții în special la controlul documentelor de călătorie.

Denumirea *poliţişti din P.C.T.F. a apărut* în anul 1930 când grănicerii erau în subordinea Ministerului de Interne ministrul de interne de atunci a solicitat acest lucru pentru a-i deosebi de poliția generală. P*oliţiştii din P.C.T.F.* s-au ocupai numai de controlul pașapoartelor, de acordarea vizelor de intrare în țară, de soluţionarea neclarităţilor din paşapoarte, de evidenţa şi raportarea traficului de călători pe sensuri şi categorii și nu au avut în răspundere paza frontierei.

Punctele de Control Treceri Frontieră au fost despărţite de grăniceri după trecerea acestora din urmă în subordinea M.F.A. au fost subordonate consecutiv în perioada dintre anii 1964-1999, iar mai apoi reorganizate parţial şi-au schimbat denumirile, de mai multe ori.

Astfel, Punctele de Control Treceri Frontieră au fost subordonate, la 24 mai 1964, Direcţiei a III-a contraspionaj din Departamentul Securităţii Statului, pentru ca mai apoi, la 28 octombrie 1968, să fie incluse în Direcţia pentru Paşapoarte Evidenţa Străinilor şi Controlul Trecerii Frontierei, care s-a înfiinţat atunci în subordinea miliţiei. În anul 1972, au fost luate în subordinea Consiliului Securităţii Statului, iar la 6 decembrie 1980, Punctele de Control Treceri Frontieră au trecut, cu statut de unitate, în compunerea Departamentului Securităţii Statului.

La 16 martie 1990 se înființează, în urma reorganizării, Direcţia Generală pentru Paşapoarte, Controlul Frontierei şi Evidenţa Străinilor

[21] *Ibidem*, p. 318.

(D.G.P.C.F.E.S.), subordonată Ministerului de Interne, pentru ca, după numai un an, la 11 noiembrie 1991, Punctele de Control Treceri Frontieră să intre în organigrama Direcţiei Generale de Paşapoarte şi a *Poliţiei de Frontieră* înfiinţată atunci. La 14 iunie 1992, Punctele de Control pentru Trecerea Frontierei de stat a României s-au reorganizat şi au început funcţionarea în subordinea Direcţiei Generale de Paşapoarte şi a Poliţiei de Frontieră.

La data de 1 septembrie 1993, au luat fiinţă centrele zonale Bihor, Arad, Timiş, Constanţa şi Iaşi – ulterior şi Giurgiu – ca elemente intermediare de coordonare pentru şi conducere între Direcţia Generală a Poliţiei de Frontieră şi Punctele de Control pentru Trecerea Frontierei de stat. A urmat la data de 2 aprilie 1996, o nouă reorganizare a schimbat subordonarea la Direcţia Generală a Poliţiei de Frontieră, Străini, Probleme de Migrări şi Paşapoarte (D.G.P.F.S.P.M.P.), pentru ca la 1 iulie 1997, în cadrul acestei noi şi complicate Direcţii, s-au stabilit noi relaţii de subordonare pe linia Punctelor de Control pentru Trecerea Frontierei de stat prin desființarea centrelor zonale, inutile de alt fel.

Concomitent cu desele schimbări de subordonare sau de denumiri la nivelul Direcţia Generală a Poliţiei de Frontieră, Străini, Probleme de Migrări şi Paşapoarte de-a lungul perioadei menţionate au mai fost înfiinţate 37 puncte de control printre acestea în anul 1999, a fost înființată zona liberă Curtici-Arad[22].

Comandanți de batalion[23]

Lt.col. Ion Perhaiță[24]	1944	–	Batalionul de Instrucţie al Regimentului 4 Grăniceri Arad
Col. Ioan Călin[25]	20.03.1949	–	Regimentul 5 Grăniceri
Mr. Emanoil Rusu[26]	01.01.1952	–	Regimentul 5 Grăniceri
Lt.col. Chioreanu T. Vasile	1964	31.08.1972	Batalionul 90 Grăniceri Arad
Lt.col. Stancu Alexandru	31.08.1972	08.09.1972	Batalionul 90 Grăniceri Arad
Lt.col. Teaca Petru	08.09.1972	01.02.1975	Batalionul 90 Grăniceri Arad
Lt.col. Spaiuc Dumitru	01.02.1975	15.04.1981	Batalionul 90 Grăniceri Arad

[22] General de brigadă (r) Sever Neagoe, General de brigadă (r) dr. Gheorghe Văduva, General de brigadă (r) Ilie Tender, *op. cit.*, pp. 384-388.
[23] Datele despre comandanții de batalion au fost pusă la dispoziție de către col. (r) Ioan Sabin Cios.
[24] General de brigadă (r) Sever Neagoe, General de brigadă (r) dr. Gheorghe Văduva, General de brigadă (r) Ilie Tender, *op.cit.*, p 289.
[25] *Ibidem*, p. 313.
[26] *Ibidem*, p. 365.

Cpt. Nichita Nicolai	15.04.1981	13.01.1986	Batalionul 90 Grăniceri Arad
Cpt. Pintilie Costică	13.01.1986	01.09.1989	Batalionul 90 Grăniceri Arad
Cpt. Gologus Cristian	01.09.1989	01.04.1990	Batalionul 90 Grăniceri Arad
Mr. Maftei Constantin	01.04.1990	10.11.1993	Batalionul 90 Grăniceri „Mureșul“ Arad
Mr. Moldovan Gheorghe	10.11.1993	01.05.1994	Batalionul 90 Grăniceri „Mureșul“ Arad
Mr. Maftei Constantin	01.05.1994	01.07.1999	Batalionul 90 Grăniceri „Mureșul“ Arad

Batalionul 90 Grăniceri „Mureșul“ Arad[27]

În baza Decretului 165/1959 privind organizarea Trupelor de Grăniceri ia ființă Batalionul de Grăniceri. La data de 30.03.1964 Batalionul de Grăniceri Arad a fost reorganizat având următoarea structură:

Compania Valcani nord cu pichetele: Valcani Câmp, Valcani Nord, Fânețe, Beba Veche;

1. Compania Cenad cu pichetele: Pordeanu, Begova, Cenad, Saravale;
2. Compania Pereg cu pichetele: Nădlac Sud, Nădlac Nord, Cota 107, Pereg, Călugăreni;
3. Compania Dorobanți cu pichetele: Turnu, Variași, Dorobanți, C.F.R., Șiclău.

Începând cu anul 1968 se schimbă denumirea Companiei de Grăniceri Dorobanți în Compania Curtici Frontieră, iar pichetul de grăniceri Șiclău, începând cu 01.04.1970, se reorganizează și devine Pichetul de grăniceri Sânmartin.

4. Plutonul asigurare de luptă, pază și gospodărire;
5. Compania de control și însoțire P.C.T.F Curtici.

Dezvoltarea de front a Batalionului de grăniceri Arad era la acea dată de 171,7 kilometri. La data de 01.01.1975 în subordinea Batalionului de Grăniceri Arad trece și Compania de Grăniceri Vărșand care a avut în componență pichetele Grăniceri. Pilu, Vărșand, Iarmata și Vărșand P.C.T. F.. De la această dată dezvoltarea de front a batalionului crește la 210,566 kilometri. Cu data de 01.11.1975 Compania de Grăniceri Valcani trece în structura Batalionului de Grăniceri Sânnicolau Mare, dezvoltarea de front scăzând la 129,977 kilometri. La 10.03.1981 Compania de Grăniceri Vărșand a fost predată Batalionului de Grăniceri Oradea dezvoltarea de front scăzând la 80,977 kilometri. În anul 1984 (01.01.1984) are loc o nouă reorganizare a Batalionului de Grăniceri Arad, care are următoarea structură:

[27] Date despre istoricul Batalionului de Grăniceri au fost puse la dispoziție de către col. (r) Ioan Sabin Cios.

- Compania Pecica cu pichetele: Turnu, Peregu Mare, Peregu Mic;
- Compania Nădlac cu pichetele: Nădlac Sud, Nădlac Nord, Nădlac P.C.T.F.;
- Compania Curtici cu pichetele: Variași, Dorobanți, Macea, Sânmartin;
- Compania Curtici P.C.T.F.

Dezvoltarea de front a rămas la fel cu cea din 1981 adică 80,977 kilometri.

Batalionul de Grăniceri Arad își mărește zona de competență începând cu 01.01.1988 când Compania de Grăniceri Pilu (fosta Companie de Grăniceri Vărșand în 1981) cu pichetele Pilu, Vărșand, Vărșand P.C.T.F. trece din nou în subordinea sa. În conformitate cu Hotărârea Consiliului de Stat nr. 313/11.12.1989 Trupele de Grăniceri trec din subordinea Ministerului Apărării Naționale în subordinea Ministerului de Interne. Această hotărâre nu a fost pusă în aplicare datorită evenimentelor din decembrie 1989. Trecerea în subordinea Ministerului de Interne a Trupelor de Grăniceri se realizează în 25.06.1992 odată cu apariția Legii 52/1992.

La data de 01.05.1993 a intrat în vigoare o nouă organizare a Batalionului de Grăniceri Arad unde denumirea de subunităților de grăniceri se transformă din companie în detașament de grăniceri iar pichetul în post de grăniceri. La data de 01.07.1999 Batalionul de Grăniceri Arad își schimbă structura organizatorică și se va denumi Sectorul Poliției de Frontieră Arad aflat în subordinea Direcției Poa fost înlocuit cu „efective ale Poliției de Frontieră“. Dezvoltarea de front a Sectorului Poliției de Frontieră Arad a ajuns la 117,42 kilometri.

Participarea grănicerilor la misiune lor istorică s-a încheiat la 1 iulie 1999 când reprezentații aleși sau numiți în funcţii de conducere ai societății românești, au considerat că nu mai este nevoie de serviciile lor.

Prezentul studiu este departe de a fi cuprins în el toate probleme care ar fi avut pe deplin dreptul să fie reprezentate în capitolul dedicat armei grănicerilor.

BIBLIOGRAFIE

„Regimentul 1 Grăniceri”, în *Grănicerul*, Număr festiv, 3 martie 1934, p. 33.

„Regimentul 4 Grăniceri”, în *Grănicerul*, Număr festiv, 3 martie 1934, p. 42.

Ailenei, Victor, *Retrospectivă istorică a grănicerilor români şi a poliţiei de frontieră*, Bucureşti, Editura Pro Transilvania, 2001.

Dumitrescu, Costel, „Grănicerii români în Marele război de întregire a neamului (1916 – 1918)”, în *Revista Academiei de ştiinţe ale Securităţii Naţionale*, nr. I/2018 , p. 84.

Neagoe, General de brigadă (r) Sever; Văduva, General de brigadă (r) dr. Gheorghe; Tender, General de brigadă (r) Ilie, *Istoria grănicerilor şi a începutului poliţiei de frontieră*, Bucureşti, Editura Scaiul, 2004.

https://dexonline.ro/definitie/gr%C4%83nicerDE (1993-2009).

https://maps.arcanum.com/en/map/trianon100/?layers=174%2C175%2C176%2C178&bbox=2363434.7265701657%2C5845116.938031997%2C2370691.4669429893%2C5847706.242365156 accesat 08.03.2022.

https://www.ordersandmedals.ro/wp-content/uploads/2011/05/IMG_1240-300x205.jpg accesat 03.04.2021.

ANEXĂ:

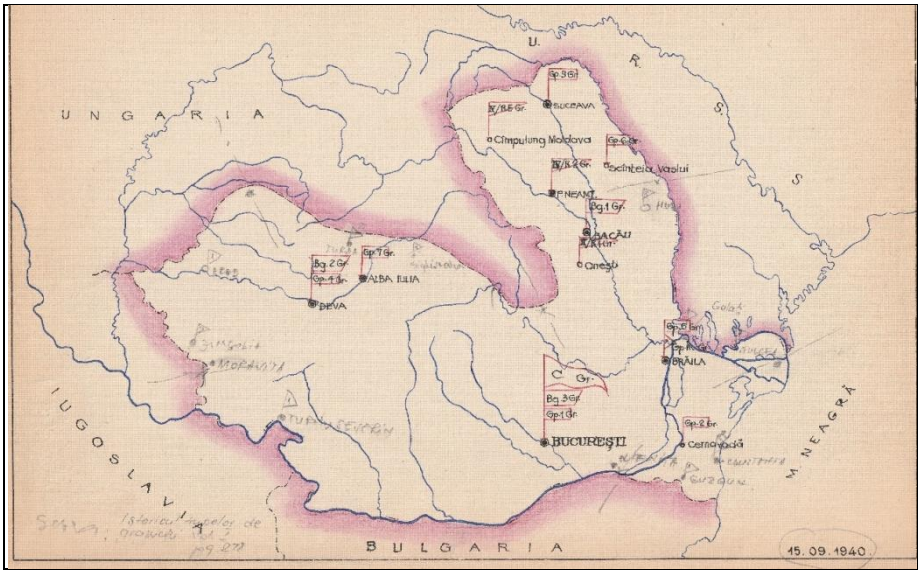

Institutul Agronomic Arad

The Agronomical Institute of Arad

Horia TRUȚĂ
Profesor, Galeriile Turnul de Apă Arad

Abstract
The Institute of Animal Husbandry and Veterinary Medicine functioned in Arad during 1948-1957, while The Agronomic Institute of Arad was founded in 1952, historically perceived as the first higher education institution in the city. The impact was powerful, not only on the political and administrative bodies of Arad, facing new organizational problems but also on the entire local social, cultural or sports environment. One can observe the huge demand from all the factors involved, in organizing not only the material foundation necessary for study and research, but especially the development of the academic environment, an essential element for the whole educational process. The two faculties functioned until 1957, when they moved to Timişoara. Today, the collective memory still contains a beautiful memory of a generous idea broken too early, but the traces of the first university persists in the remembrance of many as a fruitful segment of the cultural history of Arad.

Keywords*: agronomy, farm, students, professors, laboratories, specialists.*

Înfiinţarea şi dezvoltarea în Arad a unor instituţii de învăţământ universitar a constituit una din preocupările intelectualităţii româneşti locale, încă din timpul Monarhiei austro-ungare.

Ideea şi-a găsit materializarea, parţial, la 18 septembrie 1940, când, în urma unei Conferinţe convocate de Primărie, a fost expediată pe adresa Generalului Ion Antonescu – Conducătorul Statului, propunerea aducerii la Arad a Universităţii Ardealului şi Academiilor de Agricultură şi Comerţ evacuate din Cluj. În memoriu se aprecia că *Academia de Agricultură din Cluj află cea mai bună plasare posibilă în cele cinci pavilioane ale fostului aeroport din Arad-Gai, proprietatea Ministerului Apărării Naţionale. Din acestea, trei pavilioane sunt în cea mai bună stare, iar două reclamă reparaţii. În jurul pavilioanelor sunt 80 de jughere cadastrale (aproximativ 40 ha) pământ cultivabil; la 1-2 km este ferma statului Arad-Ceala, cu 1000 jug. cad. pentru experimentări agricole şi de pomicultură, o pădure de 10.000 jug. a Statului, iar în comuna Miniş, de lângă Arad, se află o şcoală de viticultură a Statului. Nici un alt oraş din Ardeal, nu va putea oferi,*

condiţii mai bune de funcţionare a Academiei de Agricultură, care, deşi în teorie a fost ataşată Politehnicii din Timişoara, va putea funcţiona cu mult mai bine la Arad.

Deoarece Facultatea de Agronomie din Cluj a fost mutată la Timișoara în cadrul Institutului Politehnic, la 21 decembrie 1940, printr-un Decret-Lege, Generalul Ion Antonescu a dispus darea în folosinţă nou înființatei instituții, a fermei *Ceala*, în suprafaţa şi hotarele ei de atunci, *împreună cu personalul bugetar, întregul inventar, dreptul de vânătoare şi de folosinţă, care decurg din natura proprietăţii*. Drept urmare, ferma din Mănăștur (Cluj) a Facultății urma să fie adusă la Ceala, care, după aprecierile Ministrului Agriculturii şi al Domeniilor, Nicolae Mareş, *corespunde cel mai bine scopului didactic necesar pregătirii viitorilor ingineri agronomi*.

Spre sfârșitul războiului, în noiembrie 1944, Coaliţia de stânga, numită Frontul Democrat Popular (FDP), făcând aprecierea că *numai regimurile politice din trecut poartă vina că tineretul arădean a rămas fără posibilitatea educaţiei superioare*, a emis printr-o Eforie constituită special ideea, că cel puţin Facultatea de Drept, Litere şi Filosofie ar trebui mutate la Arad, alături de Agronomie, căreia îi stau la dispoziţie Ferma de Stat *Ceala* şi Şcoala de Viticultură din Miniş În continuare, FDP a susţinut *că oraşul Arad fiind centrul unui ţinut agricol bogat, care dispune de un strat intelectual şi o viaţă culturală dezvoltată, necondiţionat trebuie să fie sediul mai multor şcoli superioare*.

Pentru moment, cererile arădenilor au rămas însă *simple zbateri*, fără nicio finalizare, deoarece Ministerul Educației Naționale a înființat, la începutul anului 1945, corespunzător Decretului-Lege nr. 660/1944, Universitatea de Vest Banat, cu sediul și activitate exclusiv la Timișoara.

Învăţământul superior, în adevăratul înţeles al cuvântului, la Arad, a luat naştere, în toamna anului 1948, prin înfiinţarea Institutului de Zootehnie şi Medicină Veterinară, devenit în 1952 – Institutul Agronomic Arad. Prin acest act normativ se înfiinţau pentru prima dată în România, două facultăţi de zootehnie (Bucureşti şi Arad) şi încă una de medicină veterinară după cea din Bucureşti.

Ca şi conducător al instituţiei, cu titlul de rector, a fost trimis la Arad dr. Petre Spânu, recunoscut în mediul academic și economic ca un bun specialist şi organizator. Prin prestigiu, avea libertatea de a-şi alege cei mai valoroşi profesori şi colaboratori din ţară, bucurându-se și de sprijinul administraţiei locale.

Sosit la Arad, Petre Spânu s-a integrat ușor în comunitatea locală. Îndeobște era perceput ca un om carismatic, plin de vigoare, cu o ţinută

elegantă de jocheu, exigent, înzestrat cu spirit milităros, dar şi cu multă afectivitate. Participa ca invitat de onoare la concursurile hipice europene, fiind solicitat să prezideze congrese internaţionale de medicină veterinară.

În plus, arădenii şi-au pus speranţa deschiderii unor oportunităţi legate de reorganizarea hipismului în această parte a ţării. Se avea în vedere renaşterea nu doar a unor vechi tradiţii arădene din domeniul creşterii şi selecţionării cailor de rasă, ci şi activitatea sportiv-competitivă cu aceste splendide animale. Se ştia că primele întreceri moderne, de acest gen organizate la Arad, pe baza unor regulamente, au avut loc pe hipodromul amenajat în vestul oraşului, pe locul unde se află azi Parcul Reconcilierii și clădirea numită Turnul de apă (strada Ceaikovski). Prin dezvoltarea oraşului, cursele de cai au fost mutate în Cetate și cartierul Pârneava, lângă pădurea Ceala, pe suprafaţa unde s-a amenajat ulterior Oborul de vite şi s-au edificat Fabrica de Confecţii (azi Universitatea de Vest „Vasile Goldiş") şi Întreprinderea *Arădeanca* (Fabrica de păpuşi). De remarcat sunt și parăzile, concursurile şi demonstraţiile hipice organizate în perioada interbelică de unităţile militare de cavalerie şi instrucţie din Arad. După război, calul fiind eliminat treptat din armată şi agricultură, efectivele acestor animale au scăzut îngrijorător, fiind distruse şi nucleele genetice.

Pentru început, gândurile rectorului dr. Petre Spânu au fost concentrate pentru aducerea la Arad a unui corp didactic valoros, organizat după structura unei instituţii de învăţământ superior, cu profesori, conferenţiari, lectori şi asistenţi (șefi de lucrări), astfel încât să fie acoperite cu specialişti toate catedrele. Primul colectiv didactic al Institutului, în număr de 15, încadrat în toamna anului 1948, a fost format din specialişti transferaţi pe parcurs, fie din activitatea productivă, fie din alte centre universitare: Bucureşti, Timişoara, Cluj, fiind înființate 12 catedre. Pe parcursul anilor, numărul personalului didactic a crescut, ajungând la 63, în 1955.

De asemenea, trebuia asigurată baza materială: săli de cursuri, amfiteatre, laboratoare, cabinete pentru profesori, clinici pentru animale, cămin, cantină, bibliotecă, ferma didactică, bază sportivă pentru studenți, încăperi necesare serviciilor gospodărești etc. Administrația locală a atribuit instituţiei câteva edificii reprezentative din municipiu:

Astfel, clădirea fostei Şcoli *Iosif Vulcan* din strada Lucian Blaga cu 46 încăperi (2 săli de cursuri, 1 sală pentru anatomie, 1 sală pentru microscopie, laboratoare, bibliotecă) a fost destinată Facultății de Medicină Veterinară, iar localul Administraţiei Financiare de pe B-dul Revoluţiei 77 și 78 (107 încăperi în clădirea principală şi 17 în curte) – Facultății de Zootehnie.

Pentru cazarea studenților, în majoritate bursieri, au fost eliberate și dotate cu mobilier adecvat, *Hotelul Cornul Vânătorilor* (str. M. Eminescu), clădirea cu două etaje de pe strada Vasile Goldiș nr. 7, imobilul de pe strada Dragalina nr. 16, cantina și dispensarul fiind organizate în fostul restaurant *Florida* de pe strada Nicolae Bălcescu.

Primăria a mai asigurat resurse financiare pentru reparaţii şi a cedat gratuit o suprafaţă de 14 ha la Oborul de vite, în scopul construirii unor clădiri care să adăpostească clinici, grajduri, cămine pentru studenţi, cantină, pavilion pentru administraţie, cu toate cele necesare. Pe acest teren, a început în 1950 construcţia primei din cele cinci imobile proiectate. În 1952, aceasta deservea clinicile de chirurgie şi obstetrică, un amfiteatru cu 116 locuri, două laboratoare mari pentru studenţi, laboratoarele şi cabinetele profesorilor, grajd și clinică pentru animalele bolnave. Din fondurile primite de la administraţia locală şi prin donaţiile Institutului Agronomic din Cluj, au fost asigurate: biblioteca de specialitate, materiale didactice şi de laborator, iar Cooperativa *Solidaritatea Tâmplarilor* a confecţionat mobilierul adecvat. Întrucât specificul învăţământului zoo-veterinar, necesita o fermă didactică, Ministerul Agriculturii, a repartizat Institutului, Ferma Ceala, în suprafaţă de 450 ha, care aparţinuse până atunci Facultăţii de Agronomie din Timişoara, fiindu-i asigurate de către Primărie, instalaţiile necesare crescătoriei de iepuri şi păsări. În 1955, ea cuprindea: 312,5 ha teren arabil, 21,5 ha plantaţii viticole, 12 ha livadă, 28 ha păşuni naturale, 12 ha fâneţe, 21 ha fond forestier, 4 ha ape, bălţi, stufării, 42 ha ocupate cu clădiri, drumuri, curţi. Ferma didactică era dotată cu utilaje, unelte agricole și populată cu 58 cai, 47 bovine, 787 oi, 3 bivoli, 194 porci, 377 diferite păsări, 85 iepuri, fiind deservită de 40 muncitori permanenţi şi 160 sezonieri.

Examenele de admitere au fost organizate în noiembrie 1948, la ele participând candidaţi din întreaga ţară. Ele au constat din probe scrise (limba română, științele naturii) și orale (limba rusă, chimie, fizică, științele naturii). Pentru cei din alte localităţi, cazarea a fost asigurată în cămine, organizate în camerele Hotelurilor *Ardealul* (Facultatea de Medicină Veterinară) şi *Crucea Albă* (Facultatea de Zootehnie). Au mai fost puse la dispoziţia Oficiului de Asistenţă Studenţească fostele restaurante: Palace, Taverna, Cornul Vânătorilor, pentru a fi transformate în cantine.

Deschiderea festivă a cursurilor a avut loc la 20 decembrie 1948, cu 175 studenţi în anul I (91 la Facultatea de Zootehnie şi 84 la Medicină Veterinară).

Durata studiilor s-a extins treptat, de la 3 ani în prima promoție la 5 ani în 1952, ultimul semestru fiind rezervat activității practice în producție.

Proporțional, a crescut și numărul studenților, ajungând în anul universitar 1954-1955 la 1000.

În scurt timp, bogata experienţă practică a rectorului Petre Spânu, vastele sale cunoştinţe teoretice aplicate în activitatea didactică, au creat un climat favorabil studiului și cercetării, determinând aprecieri elogioase în sistemul de învățământ agrotehnic. Au fost create două cercuri științifice, care s-au bucurat de o largă participare a specialiștilor din agricultură. Drept urmare, s-a făcut remarcată prezența cercetătorilor arădeni la primul Congres la Instituțiilor Agronomice din România (1954), la sesiunile științifice din țară și străinătate. Treptat, activitatea instituției a fost extinsă prin organizarea sistematică a unor conferințe tehnice de specialitate, efectuarea expertizelor medico-legale veterinare pentru intoxicații, selecționarea materialului de reproducere, înființarea în teritoriu a unor case laborator sau organizare economică a fermelor de animale.

Au fost făcute demersuri pentru crearea unui bogat fond documentar prin dezvoltarea unei biblioteci de specialitate. Bazele ei au fost puse în spațiul de pe Bd. Revoluției nr. 77, unde, la etajul întâi, a fost organizat un depozit de carte și sală de lectură, cu 6000 de volume aduse de la Cluj și Herghelia Bonțida. De asemenea, a fost dezvoltată aparatura de laborator obținută atât din comerț, cât mai ales prin colaborare cu unități economice locale.

Înființarea la Arad a celor două instituții de învățământ superior a influențat pozitiv și mișcarea culturală și sportivă locală. Au fost înființate grupuri artistice proprii cu apariții în spectacole, alături de cenacluri de creație literară și cercuri științifice studențești. Sub conducerea președintelui Teodor Mateuț și a secretarului Ioan Vucescu, a fost înființat Clubul sportiv *Știința* cu sediul pe strada M. Eminescu nr. 5, în cadrul căruia au activat 10 secții, unele echipe (fotbal, baschet, volei) performând în campionatele orășenești și districtuale.

Cele două facultăţi au funcţionat până în 1957, an în care au fost mutate la Timișoara. Astăzi, a mai rămas o frumoasă amintire, o idee generoasă frântă prea devreme, urmele primei alcătuiri universitare persistând însă în memoria multora ca un segment fecund din istoria culturală arădeană. Un semn de aducere aminte, domină azi faţada fostului edificiu al facultății de Medicină Veterinară, azi Liceul Tehnologic pentru Industrie Alimentară, pe care scrie simplu: *În această clădire a funcţionat între / 1948 – 1957 / cea de a doua Facultate de Medicină Veterinară din Romania / In memoriam – 30 mai 1998.* O altă placă memorială, din tablă vopsită în albastru, a fost fixată pe clădirea Universităţii *Aurel Vlaicu* din strada A. D. Xenopol, unde a funcționat Facultatea de Zootehnie. Textul

scris în culoare galbenă are următorul conţinut: *În această clădire a funcționat / între 1948 – 1957 / a doua Facultate de Zootehnie / din România / In Memoriam 24 septembrie 2005.*

BIBLIOGRAFIE

Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naţionale:
- *fond Camera pentru agricultură*;
- *fond Facultatea de Medicină veterinară.*

Patriotul (Arad), 1944.

Ardelean, Aurel, Ilica, Anton, *Universităţi arădene,* Arad, 2000.

Episcopia Aradului, Arad, 2006.

Monitorul Oficial, decembrie 1940, decembrie 1944, august 1948, septembrie 1952.

Rusu, N. Dorina, *Membrii Academiei Române – Dicţionar 1866-2003*, Bucureşti, 2003.

Truţă, Horia, *Arad – Gai, Scrieri monografice*, Arad, 2012.

75 de ani de la semnarea Tratatului de Pace de la Paris (1947). Implicații asupra regimului Transilvaniei de Nord și a restabilirii frontierei vestice a României postbelice

75 Years since the Signing of the Paris Peace Treaty (1947). Implications on the Regime of Northern Transylvania and the Western Border Restoration of Post-War Romania

Adrian DEHELEANU
Muzeul Național al Banatului Timișoara

Abstract
Romania's placing within the area of Soviet domination was the result of the Peace Conference in Paris, which was basically held during the second half of 1946, as organized on special commissions concerned with political, military territorial and economic matters, 'the solving' of which, in point of means and priorities, was to be pre-established on Moscow, London and Washington. As for Romania, a lot of noise was made mainly around the issue of the regime in northern Transylvania within the future configuration of the western border.

Hungary took great efforts to make sure that the Conference would solve three of its problems of interest: the 'adjustment' of the western frontiers, Transylvania's autonomy and guarantees for the protection of the Magyar minority in Romania; the Romanian government was very specific about those claims, at the Conference, in that the Democrat Hungarian Government – contrary to its promises to give up imperialism and adopt an honest policy of economic, cultural and social cooperation with the neighbouring countries, was still ready to adopt the old principles and methods which had been an obstacle for the establishing of peace and for the development of a fruitful cooperation in this part of Europe.

Keywords*: peace treaty, Paris, Romania, 1947, border, territory.*

Situarea României, ca şi a altor state implicate în trecutul conflict armat mondial, în zona de dominare sovietică, s-a făcut prin îndelungata Conferinţă de pace de la Paris, ce s-a derulat cu precădere în a doua parte a anului 1946, pe comisii vizând problemele politico-militare, teritoriale şi economice, modalitatea şi ordinea „rezolvării" acestora fiind prestabilite la Moscova, Londra şi Washington. În ceea ce privea România, problema

principală a fost în special în jurul regimului Transilvaniei de Nord în viitoarea configuraţie a graniţei de vest[1].

Ungaria se arăta interesată ca lucrările Conferinţei să-i asigure rezolvarea altei probleme: rectificarea frontierelor dinspre apus, autonomia Transilvaniei şi garanţii de protecţie a minorităţii ungare din România, pretenţii faţă de care Guvernul român s-a exprimat clar în Conferinţă, în sensul că, Guvernul ungar, în contradicţie cu asigurările sale de renunţare la acel imperialism şi de adoptare a unei sincere politici de colaborare economică, culturală şi socială cu statele vecine nu se dă în lături de a adopta principiile şi metodele Ungariei de altă dată, care au constituit un atât de grav obstacol pentru întărirea păcii şi dezvoltarea unei rodnice colaborări în această parte a Europei[2].

În cadrul Comisiei pentru problemele politice şi teritoriale România a adus în discuţie dreptul său la statutul de cobeligerant, prilej cu care din cele 12 state reprezentante, numai 4 au votat pentru (Bielorusia, Cehoslovacia, Ucraina şi Franţa), poziţie ce trebuie, credem, să fie privită ca ieşind tot dintr-un calcul de culise al Conferinţei, un contra peste tot putând naşte suspiciuni privind tratamentul ţărilor ex-satelite. De asemenea, în Comisia economică, Delegaţia română, s-a zbătut din răsputeri pentru a diminua datoria publică a României centralizată într-un noian de restituiri, despăgubiri şi compensaţii stabilite în proiectul Tratatului de Pace cu Puterile Aliate şi Asociate[3].

Eforturile depuse de delegaţiile române în Comisiile Conferinţei pentru a asigura României un statut cât mai aproape de realitatea europeană postbelică, prin semnarea Tratatului de Pace cu Puterile Aliate şi Asociate,nu au depăşit, din păcate, cu nimic cele prevăzute de Convenţia de Armistiţiu într-o problemă sau alta[4].

Astfel că raportul Biroului de Informaţii al Departamentului de Investigaţii pentru Europa al S.UA., din iulie 1947, cu privire la amestecul sovietic, în afacerile interne ale României adresat forurilor conducătoare americane, nu putea fi decât tardiv, acestea lămurindu-se abia acum „că ruşii au interese personale în România, principalul lor scop fiind să influenţeze dezvoltarea economică şi politică a României într-o direcţie favorabilă U.R.S.S.”[5].

---

[1] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, *fond Casa Regală, Diverse,* dosarul nr. 32/1944, f. 1.
[2] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Conferinţa de Pace de la Paris, 1946, rol. 69, f. 324.
[3] *Ibidem*, rol. 72, f. 103-119.
[4] *Ibidem*, rol. 74, f. 281-289.
[5] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, colecţia *Microfilme SUA*, Nr. 579-625.

Deşi destul de activă în lucrările Conferinţei de Pace, România a rămas totuşi neauzită de Marile Puteri şi numai realitatea ulterioară a societăţii româneşti, ca a întregului sud-est european de altfel, a trebuit să fie luată drept mărturie certă asupra unui curs ireversibil al evenimentelor.

Delegaţia României (Gh. Tătărescu, L. Pătrăşcanu, Şt. Voitec şi D. Dămăceanu) semnează la Paris Tratatul de Pace cu Puterile Aliate şi Asociate, care prevede, în esenţă, următoarele: România a încetat operaţiunile militare împotriva Naţiunilor Unite la 24 august 1944 şi a participat activ la războiul împotriva Germaniei; în privinţa frontierelor se stipulează că rămân cele existente la 1 ianuarie 1941 (prin care se sancţionează astfel ocuparea Basarabiei, ţinutului Herţa (jud. Dorohoi) şi a Bucovinei de Nord de către U.R.S.S., din iunie 1940, precum şi încorporarea Cadrilaterului la Bulgaria din septembrie 1940, cu excepţia celei dintre România şi Ungaria, care rămâne cea existentă la 1 ian. 1938; forţele armate sunt limitate: pentru armata de uscat, inclusiv grănicerii – 120.000 de oameni, pentru artileria antiaeriană – 5000 de oameni, pentru marină – 5.000 de oameni şi un tonaj total de 15.000; pentru aviaţia militară, inclusiv aeronautica navală – 150 de avioane şi 8.000 oameni ş.a.; retragerea tuturor forţelor aliate în termen de 90 de zile de la intrarea în vigoare a Tratatului de Pace, cu excepţia unor forţe armate ale U.R.S.S. „care i-ar putea fi necesare pentru menţinerea liniilor de comunicaţie ale Armatei sovietice cu zona sovietică de ocupaţie din Austria"; România se obligă să plătească U.R.S.S. drept reparaţii, în opt ani, suma de 300.000.000 dolari S.U.A., în bunuri; transferarea către U.R.S.S. a tuturor averilor germane din România; libera navigaţie pe Dunăre pentru toate statele, pe picior de egalitate ş.a. După încheierea Conferinţei de Pace de la Paris, a început războiul rece între S.U.A., Marea Britanie, pe de o parte, şi U.R.S.S., pe de alta, la care s-au adăugat statele aflate în zona de influenţă a fiecăreia. Semnarea Tratatului de Pace cu România de către Marile Puteri a însemnat, implicit, o nouă recunoaştere a guvernului dr. Petru Groza, „remaniat" în urma „alegerilor" din 19 noiembrie 1946[6].

În ce priveşte art. 2 care anulează Arbitrajul de la Viena, în discursul ţinut la 14 august 1946 – a doua zi după şeful delegaţiei române la Conferinţa de Pace de la Paris, Gh. Tătărescu - ministrul de externe ungar formulase pe faţă şi categoric, cererea Ungariei de a i se reda 22.000 km pătraţi din teritoriul Transilvaniei, pe baza principiului echilibrului etnic în aşa fel încât să treacă la Ungaria un număr de români egal cu acela al

[6] Academia Română, *Istoria Românilor, vol. IX – Românii între anii 1940-1947*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2008, pp. 1072-1073.

ungurilor rămaşi în România. Cereau nu unguri, ci români, ca să aibă un gaj pentru tratamentul la care vor fi supuşi ungurii din România[7].

România nu a avut cunoştinţă la Bucureşti de traseul frontierei propuse. Experţii români au căutat însă să stabilească care ar fi această linie şi această zonă de 22.000 km pătraţi care să dea totodată ungurilor cca. 800.000-900.000 români. Linia exactă a fost aflată de delegaţia română abia din harta depusă de delegaţia ungară la Conferinţă. Ea încorpora Ungariei un colţ din judeţul Maramureş, aproape întreg judeţul Satu-Mare inclusiv bazinul minier de la Baia Mare, cea mai mare parte a judeţului Sălaj cu oraşele Zalău şi Şimleul Silvaniei, întreg judeţul Bihor cu Oradea, Beiuş, Salonta (linia trecea prin Ciucea şi pe creasta munţilor Bihorului), o bună parte din judeţul Arad inclusiv capitala lui, şi chiar o parte din judeţul Timiş. Zona aceasta de 22.000 km pătraţi cuprindea 872.000 români, 423.000 unguri, 113.000 germani şi 146.000 alte naţionalităţi . Românii reprezintă 56% în acest teritoriu[8].

Pe de altă parte, în discursul său, dl. Gongyosy a repetat acuzaţiile vehemente adresate delegaţiei române în chestiunea tratamentului ungurilor din România, acuzaţii deja formulate într-un memoriu prezentat în sesiunea de la Londra a miniştrilor de externe. Ei acuzau nu numai guvernele române din trecut, dar chiar şi guvernul actual, care a făcut atât de largi concesiuni pentru a încadra pe unguri în viaţa de stat a României. Recunoşteau eforturile personale ale şefilor guvernului, dar acuzau administraţia română că nu aplică, ba chiar că sabotează măsurile luate de guvern pentru că ar fi încă pătrunsă de spirit şovin, ostil populaţiei ungare. Cereau în concluzie negocieri directe româno-ungare pentru o convenţie de protecţie a minorităţilor şi un regim de autonomie naţională pentru minoritatea ungurească şi în special pentru zona secuiască[9].

În observaţiile asupra Tratatului cu Ungaria prezentate Conferinţei după discursul lui Gyongyosy, ungurii repetau aceleaşi acuzaţii şi pretindeau chiar că iniţiativa Arbitrajului de la Viena a fost luată de Guvernul român. Într-o broşură oficială prezentau ei o serie destul de mare de cazuri concrete în care minoritatea ungară ar fi fost tratată inegal în ce priveşte regimul şcolar, aplicarea reformei agrare, regimul fiscal etc. ... Observaţiile repetau cererea de 22000 km pătraţi[10].

---

[7] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, *Conferinţa de Pace de la Paris*, 1946, vol. 74, f. 300.
[8] *Ibidem*, f. 301.
[9] *Ibidem*, f. 302.
[10] *Ibidem*, f. 305.

Încă de la Bucureşti s-a întocmit un document memoriu, tipărit apoi la Paris, care combătea cu argumente politice, economice şi istorice, pretenţia de a împărţi din nou Transilvania arătând că o nouă împărţire ar fi inadmisibilă, neviabilă şi nu ar mulţumi nici unul dintre cele două state.

În şedinţa din 28 august 1946 a Comisiei teritoriale pentru Ungaria, art. 1 din Tratatul cu Ungaria a fost adoptat fără a se ţine seama de cererile maghiare. Într-adevăr, observaţiile statelor ex-inamice, dacă nu erau însuşite de nici unul din membrii comisiei, cădeau de la sine. Cum nimeni nu şi-a însuşit cererea Ungariei şi cum pe de altă parte Ungaria nu ceruse în mod expres să fie audiată asupra acestei chestiuni, comisia a adoptat articolul nemodificat fără a hotărî ca Delegaţia ungară să fie chemată în faţa ei. Ungurii au făcut imediat o întâmpinare cerând să fie audiaţi, şi atunci, cum ei nu mai puteau fi ascultaţi la articolul din Tratatul cu Ungaria, ei au cerut să fie audiaţi la art. 2 din Tratatul nostru şi la art. 3 unde aveau de asemeni cereri de formulat[11].

Comisia pentru România a hotărât cu 8 voturi contra 4 ca delegaţia ungară să fie audiată. Bineînţeles spiritul de echitate cerea să fie audiată şi delegaţia română, lucru ce s-a admis în unanimitate. S-a hotărât ca expunerile celor două delegaţii să fie făcute într-o şedinţă comună Comisiilor teritoriale şi politice pentru România şi Ungaria. S-a fixat astfel şedinţa din 31 august, ,când, din nou, s-a dezbătut în faţa Conferinţei, în contradictoriu, chestiunea Transilvaniei. Dl. Tătărescu a avut ideea să ceară dinainte ca să nu fie pus să răspundă în aceeaşi şedinţă, ci după ce va fi luat cunoştinţă de expunerea ungară. Ar fi dorit chiar să nici nu fie pus să asiste la expunerea ungară - lucru mai greu de obţinut - ci numai să ni se comunice expunerea[12].

Comisia a invitat ambele delegaţii simultan, într-o şedinţă comună a celor două comisii, care a fost prezidată de cei doi preşedinţi, care şi-au trecut succesiv preşedinţia. Sâmbătă, 31 august 1946 au fost introduse cele două delegaţii în faţa comisiei. Ungurii au fost reprezentaţi de dl. Auer, ministrul lor la Paris, care a făcut o expunere destul de scurtă, un discurs moderat în ton şi în formă, dar din care nu lipseau trimiteri la regimul minorităţii ungare, afirmaţia că noi am fi cerut Arbitrajul de la Viena, – şi care schimba însăşi baza pretenţiilor ungare: printr-o adevărată lovitură de teatru, Ungaria care ceruse până atunci o frontieră de echilibru etnic între cele două state îşi reducea pretenţiile la o zonă modestă de 4.000 km pătraţi în care intrau principalele centre din regiunea de vest: Satu-Mare, Cărei,

[11] *Ibidem*, f. 306.
[12] *Ibidem*, f. 311.

Oradea, Arad şi Salonta. De astă dată ea părăsea teza şubredă a echilibrului etnic spre a invoca pe aceea mult mai sugestivă a frontierei etnice[13].

Teza aceasta era mult mai primejdioasă decât cealaltă. Înainte Ungaria ceruse români, acum cerea mai ales unguri. Deci , cele patru zone cerute acum erau zone cu majorităţi compacte ungureşti chiar după recensământul nostru din 1930. Cele patru sectoare întrunite cuprindeau, după statisticile noastre, dintr-un total de 486.000 locuitori, 143.000 români şi 257.000 unguri, adică 52% unguri şi 29% români. În sectorul Oradea – Satu-Mare revendicat, sunt 28% români şi 53% unguri; în sectorul Salonta 70% unguri şi 24% români; numai în regiunea reclamată din Arad ungurii nu au majoritate absolută, dar totuşi o majoritate relativă: 44% unguri şi 36% români[14].

Argumentele pregătite de noi pentru a combate prima teză nu mai erau valabile pentru a doua. Întreaga argumentare trebuia refăcută. De astă dată delegaţia română va pune accentul în apărarea noastră pe unitatea organică, pe interdependenţa economică dintre centrele mari urbane de la vest pe de o parte şi restul ţării şi mai ales regiunile imediat învecinate de la est pe de alta şi – argumentul etnic nu mai era valabil - pe importanţa vitală a căilor de comunicaţie situate în zonele revendicate. Argumentele acestea se găseau în bună parte deja în memoriul de bază întocmit de dl. Pâclişanu cu privire la frontiera de vest, memoriu tipărit de delegaţia română de la început şi depus la Conferinţa miniştrilor de externe ţinută la Londra. Delegaţia noastră arăta că România nu posedă în zona de vest decât oraşele acestea, pe când Ungaria poseda în vecinătatea frontierei, oraşele Debreţin, Solnok, Segedin etc. Se mai arăta în cifre statistice, dezvoltarea acestor oraşe sub stăpânirea românească şi faptul că, întotdeauna, ele au constituit centrele urbane ale zonei situate la răsărit mai mult decât al zonei de la vest de ele, chiar şi în cei patru ani de stăpânire maghiară[15].

Acest expozeu al domnului Tătărescu a fost pronunţat în şedinţa de luni 2 septembrie 1946 după amiază, şedinţă la care a venit şi delegaţia maghiară. Delegaţia română a profitat astfel de faptul că a fost duminică între cele două şedinţe în care a putut lucra intens. Comisia hotărâse încă de la început că după audieri, cele două delegaţii nu vor asista la dezbateri şi nu vor avea cuvântul în replică. Discursul dlui Tătărescu susţinut în limba franceză a ţinut aproximativ o oră şi a impresionat într-adevăr comisia, lucru ce s-a văzut din declaraţiile făcute ulterior în comisie de diferite delegaţii.

[13] *Ibidem*, f. 315.
[14] *Ibidem*, f. 318.
[15] *Ibidem*, f. 321.

Greutatea argumentului economic adus în expunere a fost considerată fără replică. Redăm mai jos acest discurs pronunţat de Gheorghe Tătărescu, şeful delegaţiei române la Conferinţa de Pace de la Paris, aşa cum l-am găsit în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, discurs prin care susţinea restabilirea graniţei de nord-vest a României:

Conferinţa de la Paris. Secretariatul Comisiei Politice şi Teritoriale pentru România[16]:

Discurs pronunţat de dl. Tătărescu, şeful Delegaţiei române, în faţa Comisiilor Politice şi Teritoriale pentru Ungaria şi România, reunite în şedinţa comună pe 2 septembrie 1946, ora 16

Domnule Preşedinte,Domnilor,

Cauza pe care delegaţia Guvernului ungar a venit să o pledeze în faţa dumneavoastră a fost dezbătută de mai multe ori în faţa Justiţiei Internaţionale. Prima judecare a fost făcută acum douăzeci şi cinci de ani, la Conferinţa de Pace care marca sfârşitul primului război mondial. Ungaria a pus în valoare atunci teze analoge celor de astăzi şi le-a susţinut cu argumente practic identice. Auzind aceste revendicări şi cântărind aceste argumente, Conferinţa s-a pronunţat dând frontierei occidentale a Transilvaniei actuala formă. Un lung proces istoric îşi găsea astfel o justă soluţionare.

Dezbaterea urma să fie reluată odată cu aplicarea pe teren a acestei sentinţe. Conferinţa de Pace din 1919 a instituit o Comisie specială având latitudinea de a rectifica frontiera pe care Tratatul tocmai o stabilise. Această Comisie a examinat din nou cererile Ungariei, vizând, ca şi astăzi o modificare de frontieră şi după mai multe luni de studii şi de anchete la faţa locului ea n-a putut decât să confirme validitatea motivelor care au călăuzit Conferinţa în lucrările sale de stabilire a noii frontiere româno-ungare.

Douăzeci de ani mai târziu, în şedinţa din 7 mai 1946, cei patru miniştri ai Afacerilor Externe, al Uniunii Sovietice, al Statelor Unite, al Marii Britanii şi al Franţei, începeau să examineze din nou această cauză iar decizia lor, consacrând-o pe cea de acum douăzeci şi cinci de ani, aducea actualei frontiere occidentale a Transilvaniei o nouă confirmare. Contra acestei decizii Ungaria lansează astăzi un nou apel. Reapar, în acest apel, aceleaşi revendicări care au fost examinate şi dezbătute acum douăzeci şi cinci de ani. Judecate de marii judecători de ieri, aceste revendicări au avut şi astăzi, o judecată identică. Şi totuşi, Ungaria persevereză, Ungaria face apel.

---

[16] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, *Conferinţa de Pace de la Paris*, 1946, vol. 73, f. 10-26.

Convinsă profund că justiţia a fost pusă, o dată pentru totdeauna în drepturile sale imprescriptibile, România vede cu cea mai mare uimire deschizându-se un nou proces pe care-l credea definitiv închis. Deschizând din această dezbatere, delegaţia Guvernului ungar a crezut, fără îndoială, că face bine. Fie. Vom apăra deci drepturile ţării noastre. Şi vom apăra în acelaşi timp, în cursul observaţiilor pe care le vom face, decizia luată la 7 mai anul acesta de către patru Ministere ale Afacerilor Externe şi vom demonstra că această decizie este sub toate aspectele conformă justiţiei, intereselor vitale ale poporului român şi chiar intereselor poporului maghiar.

Vom începe printr-o scurtă trecere în revistă istorică.

Frontiera din 1 ianuarie 1938 care este restabilită prin decizia celor patru Ministere ale Afacerilor Externe este frontiera din 1920. Această frontieră, ce este ea de fapt şi cum a fost trasată?Ea venea să confirme mai întâi starea de fapt rezultată în urma războiului mondial, în timpul căruia popoarele subjugate, puse în mişcare de principiile wilsoniene, au sfărâmat lanţurile sclaviei lor. Slovaci, croaţi şi sârbi, rând pe rând, şi-au regăsit astfel libertatea, deîndată ce s-a sfârşit războiul iar românii nu făceau decât să se integreze în acest act de emancipare istorică. Trebuie să rectific cu această ocazie afirmaţia delegatului Ungariei conform căreia alipirea Transilvaniei la România s-ar fi făcut fără consultarea populaţiilor interesate.

Adevărul istoric este acela că poporul român, constituind majoritatea absolută a populaţiei, s-a detaşat mai întâi de Ungaria printr-o declaraţie făcută la 18 octombrie 1918, Parlamentului de la Budapesta pentru a vota apoi în unanimitate, în Adunarea naţională ţinută pe 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, unirea necondiţionată a Transilvaniei cu Regatul României.

În 1919 Conferinţa de Pace confirma acest act de autodeterminare a poporului român din Transilvania, legat de pământul provinciei sale care, în pofida vicisitudinilor timpului, a ştiut să rămână o provincie română, populată, ieri ca şi astăzi, de o majoritate română. Frontiera de la 1920 este o frontieră etnică. Traseul ei coincide pe cât de perfect este posibil cu linia de contact dintre elementul român şi elementul ungar. Pe cât de perfect este posibil - pentru că problema unei frontiere etnice nu era uşor de rezolvat.

Vicisitudinile istoriei, luarea în posesie a Transilvaniei de către unguri mai întâi şi apoi colonizările forţate cu unguri şi cu germani au ştirbit în mai multe locuri omogenizarea maselor române în Transilvania, creând în mijlocul acestor mase autohtone insuliţe şi enclave de elemente străine. Enclava saşilor în special, plasată chiar în centrul României, la aproape 300 km de frontiera actuală, făcea imposibilă trasarea ideală a acestei frontiere. De unde (au rezultat) lungile şi minuţioasele lucrări pe care stabilirea unei linii de demarcaţie etnică le-a cerut de la experţii Conferinţei. Trasarea

frontierei româno-ungare nu a fost rezultatul unui lucru grăbit sau al unei decizii arbitrare.

Încă înainte de întrunirea Conferinţei din 1919, un grup de experţi eminenţi, desemnaţi de Guvernul Statelor Unite, au strâns timp de mai multe luni, o documentare completă, în vederea stabilirii unor frontiere echitabile şi practice. Mărturia autorizată a unuia dintre aceşti experţi americani, colaborator intim al colonelului House, profesorul Seymour, ne informează în această privinţă. Comisia experţilor americani a consacrat o mare parte din timpul său studiului tezelor prezente şi verificării lor cu ajutorul numeroaselor statistici. „în principiu şi în lipsă de alte considerente, scrie profesorul Seymour, frontierele erau fixate conform liniei de demarcaţie etnografică între popoarele interesate. Dar se lua în calcul în acelaşi timp configuraţia fizică a teritoriilor contestate, necesităţile vieţii economice normale şi considerente care aveau legătură cu principalele căi de comunicaţie".

Aceiaşi experţi americani printre care figurau profesorii: Coolidge de la Universitatea Harvard, Charles Seymour de la Yale, Douglas Johnson din Columbia şi-au continuat munca la Conferinţa de Pace, în colaborare, de această dată, cu specialiştii unei înalte autorităţi ştiinţifice şi morale, desemnate de către celelalte naţiuni aliniate, cum ar fi profesorul De Martonne pentru Franţa; Sir Eyre Crowe, Sir James Hoadleam-Morlew, Allen Leeper şi alţii pentru Marea Britanie.

Conduşi de voinţa de a stabili frontierele cele mai juste şi mai viabile, experţii – ca şi Guvernele lor – nu au ţinut cont de frontiera convenită în Tratatul de alianţă - încheiat în 1916 între Guvernul român şi Puterile Aliate incluzând Rusia, frontieră care era trasată mult mai la vest, în avantajul României. Proiectul Tratatului de Pace cuprinzând noua frontieră a fost comunicat Delegaţiei ungare chiar din 15 ianuarie 1920. Această delegaţie a putut, prin numeroase memorii şi expuneri orale să-şi prezinte observaţiile care au fost studiate în profunzime. Observaţiile şi cererile făcute nu erau diferite de cele pe care reprezentantul Ungariei le-a prezentat, zilele trecute în faţa dumneavoastră.

În această privinţă, context, mi se pare util să amintesc răspunsul conţinut în scrisoarea trimisă în 6 mai 1920, adresată de preşedintele Millerand Delegaţiei ungare: „Condiţiile etnografice în Europa centrală - se spunea în această scrisoare – sunt astfel încât este într-adevăr imposibil ca frontierele politice să coincidă pe toată întinderea lor cu frontierele etnice. Drept urmare – şi Puterile Aliate şi Asociate nu s-au resemnat fără regret la această necesitate – unele nuclee de populaţie maghiară vor fi trecute sub

suveranitatea unui alt stat. Dar n-am putea profita de această situaţie pentru a pretinde că ar fi fost mai bine să nu modificăm vechiul statut teritorial".

Guvernul ungar nu s-a limitat totuşi la aceasta. În timpul lucrărilor de delimitare pe teren a frontierei creată de Tratatul de Pace, reprezentantul Ungariei, invocând dreptul pe care-l avea Comisia aliată de delimitare de a adresa Consiliului Societăţii Naţiunilor un raport privind dispoziţiile Tratatului care, în opinia sa, ar crea undeva o nedreptate care ar fi în interesul general să fie rezolvată, a făcut cunoscute la 7 septembrie 1921 pretenţii foarte apropiate de acelea pe care reprezentantul Ungariei le-a formulat în faţa dumneavoastră. Comisia de delimitare aliată, asistată de reprezentanţii celor două ţări interesate, a examinat cu atenţie aceste pretenţii. Membrii Comisiei s-au deplasat în aproape toate comunele care făceau obiectul revendicărilor ungare.

După o îndelungă şi conştiincioasă activitate, delegaţii Puterilor neinteresate au decis în unanimitate să menţină în mod ferm linia fixată prin Tratatul de Pace, în afară de câteva minime corectări. În nota finală a preşedintelui Comisiei aliate de delimitare se constată că decizia a fost luată „ca urmare a studiului detaliat, absolut imparţial şi în întregime obiectiv întreprins de Comisie asupra porţiunilor de frontieră rezervate în vederea aplicării eventuale a scrisorii din 6 mai 1920".

Este deci clar că, la rândul său, Comisia de delimitare a confirmat, justeţea trasării frontierei româno-ungare, stabilită după primul război mondial. Contra acestui fapt stabilit se ridică astăzi ultimele reclamaţii ale delegaţiei Guvernului ungar. Înainte de a porni la o examinare a acestor reclamaţii, trebuie să punem în lumină şi să menţinem de-a lungul dezbaterilor trei considerente care au motivat judecata de ieri şi care nu vor lipsi, cred, din motivaţia celei de mâine. Primul considerent: frontiera actuală, trasată în 1920, marchează limita occidentală cea mai puţin avansată a teritoriului etnic român. Acest teritoriu cuprinde chiar leagănul de civilizaţie unde s-a format, în cursul istoriei, naţiunea română, ca şi regiunile organizate de această naţiune şi transformate de ea într-o entitate economică şi politică care n-ar putea fi nici divizată, nici chiar ştirbită.

Al doilea considerent:dacă, în regiunea de frontieră, infiltrările sunt puţin mai abundente şi micile insule ungare puţin mai numeroase, aceasta se datoreşte respingerii elementului român din bogatele regiuni de câmpie către regiunile de deal şi de munte, mai sărace, rezultat al unei presiuni sistematice de fiecare zi. Integrarea acestei regiuni în frontierele statului român corespunde necesităţii de a face posibilă dezvoltarea economică a populaţiei române, sărăcită odinioară cu intenţie de către regimul ungar.

Al treilea considerent: teritoriul cuprins între frontierele din 1920 formează o unitate economică din care nu s-ar putea tăia nici un fragment fără ca acest lucru să producă grave inconveniente în viaţa întregii populaţii. Calea ferată şi drumul paralel care, plecând de la Dunăre, se îndreaptă, de-a lungul frontierei occidentale, către nord-est, asigură unica legătură între aceste regiuni ale Transilvaniei. Pe de altă parte, regiunile de câmpie traversate de frontieră posedă resurse alimentare de care regiunile muntoase învecinate nu s-ar putea lipsi, schimburile între aceste regiuni având un caracter complementar dintre cele mai fericite pentru ansamblul economiei lor. Din punct de vedere economic actuala frontieră occidentală a României este vitală pentru populaţia transilvăneană.

Acestea sunt considerentele după care s-au condus judecătorii de ieri. Şi în lumina lor se cuvine să analizăm ultimele pretenţii ale delegaţiei Guvernului ungar. În loc de prefaţă la aceste reclamaţii delegaţia Guvernului ungar afirmă, în ultimul său memoriu că iniţiativa sentinţei de arbitraj de la Viena din 30 august 1940 a fost luată de Guvernul român de atunci. Această afirmaţie este cel puţin uimitoare.

Adevărul asupra acestui „diktat" se găseşte astăzi în toate memoriile politice iar istoria 1-a înregistrat deja: acest diktat a fost impus României de către Hitler prin ameninţări nedisimulate. A vedea în acest act de violenţă care tindea s-o mutileze, o iniţiativă a României, este o sfidare de necrezut a adevărului istoric. La fel de rău fondată este şi interpretarea pe care delegatul Guvernului ungar o dă faptului că Statele Unite n-au ratificat tratatul din 1920. Motivele care au determinat Statele Unite să nu ratifice tratatele de pace încheiate după primul război mondial sunt prea cunoscute pentru ca să mai insistăm aici asupra lor. Tot în loc de prefaţă şi pentru a justifica pretenţiile sale teritoriale faţă de România, Guvernul ungar a ridicat grave obiecţii în privinţa tratamentului la care ar fi supuşi ungurii stabiliţi în teritoriul românesc. Delegaţia română ţine să afirme cu tărie că aceste obiecţii şi plângeri, absolut nefondate, nu sunt întocmite decât pentru a crea o impresie pe cât de falsă pe atât de nedreaptă în privinţa situaţiei actuale a ungurilor din Transilvania.

Măsurile luate de Guvernul democratic român pentru a asigura populaţiei ungureşti din Transilvania nu numai de drept dar şi de fapt, un tratament în toate privinţele egal celui al populaţiei române, în toate domeniile vieţii colective şi individuale, impuneau un cu totul alt răspuns din partea Guvernului ungar. De aceea afirmaţiile delegatului ungur au produs delegaţiei române cea mai vie surpriză. Într-adevăr, toate libertăţile civice, toate garanţiile date pentru libera folosire a limbii materne, pentru o justă participare la administraţie şi pentru accesul fără piedici la toate

activităţile economice sunt pe deplin asigurate ungurilor stabiliţi în Transilvania.

Numărul şcolilor de toate gradele şi de orice categorie, în întregime subvenţionate de Statul român şi de care dispune astăzi populaţia ungurească din Transilvania, îl depăşeşte chiar pe cel al şcolilor care erau la dispoziţia sa sub regimul ungar. Salariile corpului didactic ungar nu diferă prin nimic de cele de care beneficiază corpul didactic român. La fel, clerul şi instituţiile religioase se află în grija statului în ceea ce priveşte funcţionarea şi subvenţionarea lor, pe picior de egalitate cu instituţiile religioase şi clerul român. Restul afirmaţiilor reprezentantului delegaţiei ungare se bazează pe o informaţie la fel de imperfectă şi fără fundament. Este inexact că bunurile ungureşti ar fi fost confiscate. Este inexact că ar fi fost făcute discriminări în domeniul economic. Este inexact că ar fi fost operate expulzări şi că ar fi avut loc arestări arbitrare.

Dacă Guvernul român a fost obligat, conform dispoziţiilor Convenţiei de Armistiţiu şi instrucţiunilor Comisiei Aliate de Control, de a lua măsuri de conservare în privinţa unui bun aparţinând unui număr destul de restrâns de persoane care şi-au pierdut naţionalitatea română pentru că au urmat şi ajutat în mod voluntar forţele fasciste inamice, aceste măsuri au lovit nu numai pe unguri ci şi pe românii culpabili de aceeaşi crimă şi mai ales pe membrii minorităţii germane înrolaţi în organizaţiile naziste.

În ceea ce priveşte reforma agrară reproşurile conţinute în expunerea delegatului ungur nu sunt nici ele mai veridice. Vom găsi în Memorandum faptul că Delegaţia română a comunicat membrilor celor două comisii date precise demonstrând că atât exproprierea cât şi atribuirea de pământuri micilor cultivatori sunt făcute fără cea mai mică discriminare şi conform propunerii diferitelor naţionalităţi din comunele respective. Ungurii furnizează, în aceeaşi proporţie ca şi românii, membri pentru toate comisiile însărcinate cu aplicarea reformei agrare şi sunt reprezentaţi până şi în Comisia Centrală care funcţionează pe lângă Ministerul Agriculturii. Memorandumul la care ne-am referit respinge, de altfel, punct cu punct toate acuzaţiile formulate de reprezentantul Delegaţiei ungare şi ne permitem să facem o trimitere la aceasta.

Trebuie să subliniem, pe de altă parte că plângerile Guvernului ungar sunt în flagrantă contradicţie cu însăşi declaraţiile reprezentanţilor calificaţi ai populaţiei ungare din Transilvania, grupaţi în Uniunea Populară Ungară. Aceştia au afirmat în mai multe rânduri că recunosc, în menţinerea ordinii teritoriale actuale, cea mai sigură garanţie a liberei dezvoltări şi a unei vieţi comune liniştite pentru toate naţionalităţile din Transilvania. Ei şi-au exprimat, în acelaşi timp, încrederea şi satisfacţia pe care le-o inspiră

politica urmată de Guvernul democratic român faţă de naţionalităţile etnice. Într-adevăr, rezoluţia Comitetului Executiv Central al Uniunii Populare Ungare – partid reprezentând aproape totalitatea populaţiei respective – întrunit între 15-18 noiembrie 1945 la Târgu Mureş (Transilvania), proclama între altele:

„Suntem conştienţi că problema naţională în Transilvania nu este o problemă de frontiere, ci problema însăşi a întăririi democraţiei şi a redeschiderii frontierelor. Nu putem să aprobăm nici o altă încercare care ar ţine, fie de partea română, fie de partea ungară să facă încă odată din Transilvania, prin mijloace similare dictatului de la Viena, un focar de război în serviciul reacţiunii. Suntem recunoscători Guvernului Groza pentru eforturile sale în vederea asigurării drepturilor noastre politice, pentru posibilitatea pe care ne-o dă de a ne instrui în limba maternă şi pentru protejarea intereselor noastre economice".Iată adevăratele sentimente ale populaţiei maghiare din România.

Trebuie să ne oprim un moment la alte două afirmaţii cuprinse în expunerea delegatului ungur. Prima este aceea că din 1918 până în 1938, 200.000 unguri autohtoni ar fi părăsit Transilvania din cauza regimului la care erau supuşi. Cealaltă este aceea că 300.000 unguri din Transilvania şi-ar vedea în prezent refuzată recunoaşterea naţionalităţii române. În ceea ce priveşte prima afirmaţie, ea este contrazisă chiar de publicaţiile ungureşti care arată că cei peste 200.000 de unguri, despre care se vorbeşte, au părăsit Transilvania prin emigrare sau prin opţiune (imediat după schimbarea suveranităţii), fără nici un fel de constrângere. Cât despre a doua afirmaţie, ne vom limita să subliniem că Guvernul român actual a redat naţionalitatea română tuturor ungurilor care o posedaseră înainte de 30 august 1940. N-au beneficiat de naţionalitatea română, cum este de altfel natural, numai cetăţenii unguri veniţi în Transilvania sub ocupaţia hortystă şi persoanele de orice naţionalitate care, solidare cu nazismul, au părăsit Transilvania împreună cu trupele hitleriste şi hortyste. Numărul acestor persoane este infinit mai redus decât cifra indicată de Delegaţia ungară. Un memoriu depus de Delegaţia română conţine explicaţii mai ample asupra acestui subiect.

Să trecem acum chiar la examinarea pretenţiilor formulate de delegaţia Guvernului ungar.

Prin intervenţia sa din 31 august, delegatul Ungariei renunţa la 22.000 km^2 pe care guvernul îi revendicase mai înainte şi declară că Ungaria s-ar mulţumi cu numai 4.000 km^2, ceea ce n-ar fi în concepţia acestui guvern, decât o simplă „reajustare" a frontierei. Delegatul Ungariei n-a uitat să precizeze că această suprafaţă nu reprezintă mai mult de 4% din teritoriul

Transilvaniei. Astfel, pretenţiile ungare, părăsind calea revendicărilor masive, unde întâmpinau rezistenţa de neînvins a realităţilor organice şi a principiilor de drept, urmează calea reclamaţiilor în aparenţă nesemnificative. Delegatul Ungariei şi-a calificat ultima revendicare ca „modestă". Este de remarcat că precedenta, cea care pretindea 22.000 km^2 era apreciată cu acelaşi calificativ. Toate revendicările ungare, oricare ar fi ele, sunt modeste. Să vedem, totuşi, care sunt, de fapt, aceste revendicări?

Cei 4.000 km^2 recent reclamaţi de Ungaria reprezintă, este adevărat, numai 4% din teritoriul Transilvaniei. Dar pe acest teritoriu de 4% trăieşte, nu un număr corespunzător de locuitori, ci nu mai puţin de 8,5% din totalul populaţiei transilvănene, fapt care este suficient deja pentru a ilustra importanţa pretenţiei ungare. În plus, acest teritoriu atât de mic cuprinde cele trei mari oraşe: Arad, Oradea şi Satu Mare. Şi acest lucru, contrar afirmaţiei ungare, are pentru România o importanţă extremă. Arad este capitala judeţului având acelaşi nume, care se întinde pe o suprafaţă de 6.248 km şi numără 424.000 locuitori.

Oradea este capitala judeţului Bihor, a cărui suprafaţă este de 7.467 km^2, având o populaţie de 510.000 locuitori. În sfârşit, oraşul Satul Mare este capitala judeţului Satu Mare, cu o suprafaţă de 4.242 km^2, populat de 295.000 locuitori. Ori, aceste trei oraşe, centre a tot atâtea mari unităţi administrative şi juridice, constituie, pe de altă parte, pivotul însuşi al vieţii sociale, economice, culturale şi religioase din toată Transilvania occidentală. A separa aceste oraşe de teritoriul Transilvaniei, ar avea consecinţe care trebuie să neliniştească orice spirit obiectiv. Şi ar avea ca rezultat, în primul rând, prăbuşirea imediată a economiei provinciei. Transilvania – un vast bazin înconjurat de munţi – nu posedă într-adevăr în partea sa centrală decât un singur oraş important, capitala sa, oraşul Cluj, care îndeplineşte o funcţie administrativă şi culturală de prim ordin, dar a cărui importanţă economică este cu mult inferioară aceleia pe care o au cele trei oraşe pe care le reclamă Ungaria.

Toate celelalte oraşe care au importanţă pentru viaţa economică a Transilvaniei sunt situate la margine: în sud, oraşele Braşov şi Sibiu, şi la vest, tocmai aceste oraşe Arad, Oradea şi Satu Mare. Aceste trei ultime oraşe se situează în vecinătatea a trei mari defilee, la ieşirea în câmpie, pe văile Someşului, Crişului şi Mureşului. Pierderea acestor oraşe ar priva o regiune de zeci de mii de km^2, de centrele sale economice naturale, lipsind-o în cele din urmă de orice debuşeu pentru produsele sale brute şi de orice mijloc de aprovizionare cu produse industriale.

Economia celor trei oraşe în chestiune este strict complementară economiei unei vaste regiuni a Transilvaniei. A separa această regiune de

centrele sale naturale înseamnă a condamna, şi pe una şi pe cealaltă, la o cădere inevitabilă.

Într-adevăr, cele trei oraşe pe care le reclamă Delegaţia ungară sunt oraşe industriale: Aradul posedă, el singur, nu mai puţin de 110 întreprinderi metalurgice, alimentare, chimice, textile etc. Oradea posedă 85 iar Satu Mare, are şi el un număr considerabil. Ori, private prin cedarea lor către Ungaria, de ţinutul din est de unde provin materiile lor prime şi unde-şi plasează produsele fabricate, cele trei oraşe vor avea o cădere vertiginoasă, mergând până la o completă paralizare a vieţii lor economice. Nimic n-ar putea să demonstreze mai bine această strictă dependenţă economică decât dezvoltarea absolut excepţională pe care aceste oraşe au cunoscut-o de când au fost alipite la România, în 1918. Să citǎm câteva cifre foarte elocvente în această privinţă:

În intervalul dintre 1910 şi 1930 populaţia oraşului Arad a cunoscut o creştere de mai mult de 22%, cea a Oradiei de aproape 29%, cea a oraşului Satu Mare de mai mult de 47,5% şi aceasta în pofida a cinci ani de război care au apăsat mult asupra regiunii şi cu toate că, de la 1918 la 1924, numeroşi unguri, folosind dreptul lor de opţiune, au emigrat în Ungaria. Creşterea numărului întreprinderilor industriale este încă şi mai frapantă: între 1918 şi 1940 Aradul şi le-a dublat trecând, de la 56 la 110, numărul celor din Oradea s-a ridicat de la 30 în 1918 la 85 în 1940, avem deci, respectiv un plus de 96% şi de 183%.

În special pentru oraşul Oradea, proba cea mai evidentă a totalei sale dependenţe faţă de regiunile din est, adică din restul Transilvaniei ne-a fost furnizată, între altele, de bilanţul băncilor sale timp de patru ani cât a fost sub dominaţia ungară ca urmare a dictatului de la Viena. În acest interval au funcţionat la Oradea 32 institute de credit ungar. Ori, în 1943, plasamentele acestor bănci erau, la estul frontierei din 1920, adică pe teritoriul român, de 1500715000 lei, adică de aproape 899 la mie, pe când la vest de aceeaşi frontieră, pe teritoriul ungar, ele nu se ridicau decât la 1518600 lei, adică puţin mai mult de 1 la mie abia din totalul plasamentelor lor.

Aceleaşi bănci, în aceeaşi epocă, primeau în depozit pentru a le valorifica, 337072000 lei aparţinând unor indivizi stabiliţi la est de frontiera din 1920, adică mai mult de 98% şi numai 6527000 lei aparţinând regiunilor la vest de frontieră, adică mai puţin de 2% din totalul depozitelor. Pentru oricine are o cât de mică competenţă în materie de economie aceste cifre demonstrează în mod clar importanţa specială pe care oraşul Oradea şi hinterlandul său din est o au unul faţă de altul. Pe de altă parte cedarea către Ungaria a teritoriului de 4.000 km^2 pe care o reclamă Delegaţia ungară ar da naştere unei totale dezorganizări a sistemului de comunicaţii feroviare

pentru o mare zonă a Transilvaniei, având în vedere că oraşele reclamate de Ungaria, fiind situate pe unica linie de cale ferată care leagă nord-estul de sud-vest şi de centrul provinciei sunt noduri de neînlocuit în reţeaua regiunii; plecând de la Arad, şase linii de cale ferată se îndreaptă în tot atâtea direcţii: de la Săcuieni, mic oraş aparţinând zonei de 4.000 km^2 pleacă trei linii, de la Cărei patru şi în sfârşit alte patru de la Satu Mare.

A priva România de calea ferată de interes capital care leagă nordul cu sudul Transilvaniei, trecând prin Arad, Salonta, Oradea, Cărei şi Satu Mare, şi de drumul care urmează această cale ferată, ar însemna asfixierea completă a întregii regiuni situate la est, muntoasă, fără comunicaţii, izolată de restul Transilvaniei printr-o barieră. O simplă privire asupra hărţilor orografice, dintre care una, executată în relief şi pe care sunt marcate cu alb regiunile cerute de Ungaria, este pusă la dispoziţia Comisiei, ar ajunge pentru a ne da seama de dificultăţile geografice şi tehnice de netrecut care vor interveni în cazul construirii unei noi căi ferate, mai la est.

Această importanţă vitală a centrelor în chestiune pentru reţeaua feroviară a Transilvaniei este unul dintre motivele care au determinat Conferinţa de Pace din 1919 ca şi Comisia însărcinată atunci să traseze pe teren frontiera româno-ungară, să lase României oraşele Arad, Oradea, Cărei şi Satu Mare pe care le revendică astăzi pretenţiile ungare. În istoria sa, binecunoscută, a Conferinţei de Pace după primul război mondial, tipărită la Londra, profesorul H. Temperley recunoaşte spontan că trasarea unei frontiere lăsând Ungariei oraşele Arad, Oradea şi Satu Mare ar fi fost în acelaşi timp o crimă şi o greşeală gravă – „a crime as well as a blunder". A priva Transilvania de aceste oraşe, continuă profesorul Temperley, ar fi însemnat să se facă imposibilă orice legătură sigură între nordul şi sudul provinciei.

Apoi, oraşele pe care le reclamă Ungaria îndeplinesc în plus o funcţie culturală indispensabilă. Ele sunt mari centre de învăţământ şi de asemenea mari centre ale vieţii religioase din regiune. Să semnalăm că în ceea ce priveşte oraşul Arad, drag românilor, amintind luptele de emancipare politică şi culturală pe care le-au dus înaintaşii lor, nici chiar Hitler, în actul său de mutilare a Transilvaniei prin dictatul de la Viena, n-a îndrăznit să-l atingă. Iată că delegaţia Guvernului ungar reclamă totuşi astăzi acest oraş. Astfel revendicările teritoriale ale Ungariei ar conduce chiar la decapitarea economică, feroviară, culturală şi religioasă a întregii Transilvanii occidentale şi, în consecinţă, la dezorganizarea vieţii populaţiilor respective.

Ungaria, în schimb, posedă deja în câmpia învecinată frontierei, un lanţ al marilor centre urbane: Nyregyhaza, Debrecen, Szolnoc, Szeged etc.

care vor satisface pe deplin nevoile economice ale acestei regiuni şi care sunt legate printr-o cale ferată transversală. Printr-o politică de violenţă contra elementului român, de infiltrări metodice şi de colonizării forţate, regimul ungar a creat odinioară în această parte integrantă a pământului românesc, o situaţie etnică artificială de care delegatul Guvernului ungar n-a ezitat să profite. Numai datorită acestei politici de violenţă elementul ungar din teritoriul reclamat de Ungaria reprezintă astăzi 57% (şi nu 67% cum afirma acum câteva zile reprezentantul Delegaţiei ungare) din totalul populaţiei de pe acest teritoriu. Din totalitatea celor 483.000 locuitori de pe acest teritoriu numărul ungurilor nu-l depăşeşte pe cel al altor naţionalităţi decât cu 67.000 de suflete.

Cum se poate pretinde serios că ar fi just ca în numele acestei diferenţe de 67.000 de unguri, să spargem unitatea organică a patru departamente populate de 157.2000 oameni şi să dezorganizăm o întreagă provincie. Artizanii păcii de la 1920 au cunoscut bine situaţia etnică din teritoriul reclamat. Ştiind în acelaşi timp cu preţul căror mijloace această situaţie a fost creată şi ţinând cont de considerentele economice, feroviare şi celelalte pe care tocmai le-am expus, ei şi-au menţinut decizia pe care le-o impunea raţiunea. Astăzi ca şi ieri, cererea Delegaţiei ungare este, din punctul nostru de vedere, de neprimit.

Delegaţia ungară mai cere apoi ca „Comisia să decidă să se invite cele două delegaţii pentru a începe negocieri directe pe subiectul încheierii tratatelor speciale privind protecţia drepturilor minorităţii ungare având garanţia Naţiunilor Unite şi asigurarea unei largi autonomii locale pentru blocul etnic compact ungar care trăieşte în partea estică a Transilvaniei". Noi nu înţelegem foarte bine sensul acestei invitaţii. Conform vederilor delegatului ungar aceste negocieri ar trebui să ducă la stabilirea de legi organice garantând drepturile populaţiei ungare în România. Dar această legislaţie există deja şi ea a permis statului român să satisfacă cu anticipaţie toate cererile pe care Guvernul ungar le-a prezentat Guvernului român în privinţa populaţiei ungare din Transilvania.

Diversele legi române asigură tuturor cetăţenilor români posibilitatea de a se bucura de drepturile omului şi de libertăţile fundamentale, îi declară pe toţi egali în faţa legii şi le acordă aceleaşi drepturi civile şi politice, precum şi aceleaşi drepturi la admiterea în funcţiile publice şi la exercitarea oricărei profesiuni, fără deosebire de rasă, limbă sau religie. Fiecare cetăţean român este singurul în drept să stabilească propria sa limbă maternă sau propria sa naţionalitate, imixtiunea oricărei autorităţi sub acest aspect fiind interzisă şi pedepsită. În relaţiile private este permisă folosirea oricărei limbi, fără restricţie iar în comunele şi în circumscripţiile administrative sau

judiciare unde 30% din populaţie are o limbă maternă alta decât cea română, ea este autorizată să-şi folosească limba maternă în raporturile pe care le are cu autorităţile, atât oral cât şi în scris.

În materie de învăţământ, fără să luăm în calcul şcolile confesionale, învăţământul în limba maternă al elevilor este asigurat de către stat atât în şcolile de primul şi de al doilea nivel cât şi în şcolile superioare, corpul profesoral fiind recrutat de preferinţă din cadrul naţionalităţii respective. O universitate de stat de limbă maghiară cu patru facultăţi a fost creată la Cluj, capitala provinciei, precum şi un Conservator de muzică şi de artă dramatică şi două teatre ungureşti de stat la Cluj şi la Târgu Mureş. Ar fi plictisitor să enumerăm aici numărul şi tipul de şcoli de toate gradele de care dispune populaţia ungară din România, ca şi povara financiară care o reprezintă acestea pentru bugetul atât de înglobat în datorii al statului. Este suficient să reamintim că, în raport cu populaţia română, ungurii din Transilvania nu sunt deloc dezavantajaţi; mai degrabă contrariul acestei afirmaţii ar fi adevărat.

În ceea ce priveşte cultele, ele se bucură de întreaga libertate religioasă ca şi de o largă autonomie în alegerea personalului ecleziastic, în stabilirea şi administrarea instituţiilor lor de învăţământ confesional şi în administrarea patrimoniului lor, clerul de orice confesiune fiind retribuit de stat în mod egal, la grad sau pregătire egală. Pentru a încheia, vom observa că toate restricţiile directe sau indirecte ale drepturilor cetăţenilor pe motiv de rasă, religie sau naţionalitate precum şi orice incitare la exclusivism, la ură sau la dispreţul unei rase, religii sau naţionalităţi sunt sever pedepsite de lege. Iată starea noii noastre legislaţii.

Având în vedere faptul că Guvernul român asigură chiar de pe acum din punct de vedere politic, economic, cultural şi religios satisfacerea integrală a necesităţilor populaţiei ungare din Transilvania, el este îndreptăţit să considere că nimic n-ar putea justifica cererea unei autonomii locale în favoarea populaţiei maghiare din Transilvania orientală. O astfel de soluţie, complet contrară structurii politice a Statului român, organizat pe baze unitare, n-ar fi decât o sursă de anarhie şi de dezorganizare administrativă. Ea nu s-ar putea aplica Transilvaniei care formează un tot organic şi ale cărei condiţii de dezvoltare cer un regim legislativ şi administrativ uniform.

În mod evident lipsită de orice finalitate practică, spre ce ţel poate să tindă invitaţia Guvernului ungar? Noi nu vedem nici unul.

Totuşi, în plus faţă de acest motiv, Guvernul român n-ar putea accepta din principiu, această invitaţie. Ţinând cont de natura relaţiilor care există în prezent între statele suverane, a obliga Guvernul român să discute

cu alt guvern probleme de organizare interioară sau să legifereze sau să administreze sub influenţa discuţiilor care ar putea să apară ca injoncţiuni, ar însemna să-l expunem unei imixtiuni care ar conduce la o abdicare de asemenea natură încât nici un om responsabil de destinele unui stat independent n-ar putea să se opreasc㠎. Odată încheiată pacea, România nu va refuza desigur, niciodată, să înceapă schimburi de vederi amicale cu Ungaria asupra tuturor problemelor relative la consolidarea relaţiilor între cele două ţări. Dar a discuta astăzi cu Guvernul ungar soluţionarea problemelor care interesează exclusiv politica internă a României şi probleme care ating regimul cetăţenilor români, aceasta ar crea în mod sigur o stare de confuzie având consecinţe neaşteptate pentru ordinea internă şi pentru consolidarea statului român.

Pe plan internaţional, Carta Naţiunilor Unite, ţinând cont în egală măsură de tristele experienţe avute între cele două războaie în ceea ce priveşte tratatele care, între 1919-1920 au impus obligaţii faţă de minorităţi unei singure categorii de state în detrimentul principiului egalităţii juridice dintre state, a adoptat o concepţie mai largă, aceea a protecţiei internaţionale a drepturilor omului. Această protecţie are, în vechiul sistem de protecţie a minorităţilor, superioritatea de a institui un regim egal pentru toţi, majoritari ca şi minoritari şi de a apăra omul luat ca atare, fără distincţie de rasă, sex, limbă sau religie. România declară că ea acceptă nu numai toate garanţiile internaţionale prevăzute într-un astfel de domeniu prin Cartă dar că acceptă de asemenea orice procedură nediscriminatorie, destinată să completeze, dacă este cazul, astfel de garanţii. Dar ea n-ar putea să accepte un sistem care aminteşte de vechiul statut al minorităţilor, stabilit după primul război mondial, care n-a dat rezultate fericite căci, populaţiile minoritare, departe de a găsi în acest statut o încurajare pentru activitatea lor constructivă, au văzut în aceasta mai degrabă un îndemn la rezistenţă şi la agitaţie, pe care forţele revizioniste le-au exploatat la maximum. Greşeala de a reîncepe o astfel de experienţă ar fi gravă.

A introduce în unele tratate, cum ar fi acesta al nostru, măsuri speciale pentru o singură categorie de state ar da naştere la o condiţie de inegalitate dăunătoare colaborării şi înţelegerii internaţionale. Umanitatea n-ar putea să se divizeze în state cu minorităţi protejate şi în state cu minorităţi neprotejate. Această situaţie ar fi în contradicţie absolută chiar cu principiile fundamentale ale Organizaţiei Naţiunilor Unite şi ar genera o sursă permanentă de agitaţie şi de tulburări. Aceste considerente nu permit României să subscrie la propunerile cuprinse în punctele 2 şi 3 ale concluziilor formulate de reprezentantul Delegaţiei ungare. Pentru a încheia,

Delegaţia ungară, prin vocea reprezentantului său, a declarat că poporul ungar doreşte pacea. Pacea.

România o doreşte de asemenea. Ea a probat acest lucru prin fapte, prin grelele sacrificii la care a consimţit pentru ca pacea şi înţelegerea să se instaureze în lume. Şi aceste sacrificii o îndreptăţesc să ceară altor popoare să se supună marilor comandamente pe care ea însăşi le respectă. Noua lume, la edificarea căreia vrem să cooperăm cu toate puterile, n-ar putea să se stabilizeze şi să dureze decât dacă vor fi extirpate toate forţele şovinismului şi toate forţele egoismului. Ar trebui poate ca toate popoarele să-şi facă un examen şi chiar o revizuire a conştiinţei lor. România, dinspre partea sa, a făcut această revizuire. Este rândul Ungariei să o facă pe a sa. Poporul român din Transilvania vrea să uite, pentru totdeauna, umilinţele şi suferinţele pe care le-a suportat de la poporul ungar de-a lungul timpului. Astăzi noi nu suntem decât două popoare care căutăm calea reconcilierii definitive, două popoare care doresc, pe deasupra prăpastiei urii şi luptelor de altădată, să-şi întindă mâna prieteneşte. Dar această reconciliere nu se va putea înfăptui altfel decât prin respectul Dreptului: prin respectul frontierelor Transilvaniei, prin respectul independenţei şi suveranităţii poporului român. Pentru aceste frontiere şi pentru această independenţă, România, în ultima fază a războiului, şi-a lansat contra Germaniei şi Ungariei toate forţele vitale. Pentru acest război de eliberare a lumii naţiunea română şi-a mobilizat toate rezervele de oameni şi ultimele sale disponibilităţi materiale. Paisprezece divizii române complet echipate au cooperat în lupta care trebuia să permită lumii să scuture jugul nazist iar Transilvaniei să scape de jugul hortist. Timp de opt luni soldaţii români au luptat cot la cot cu glorioşii soldaţi sovietici contra armatelor hitleriste şi a armatelor hortiste.

Pierderile suferite de soldaţii noştri le-am enumerat într-altă parte. 120.000 de morţi şi răniţi au căzut pe colinele Transilvaniei, în câmpiile Budapestei şi în văile din Tatra. Şi chiar sub zidurile oraşelor Arad, Oradea şi Satu-Mare, pentru care astăzi Ungaria îşi dispută cu noi suveranitatea, sub zidurile acestor oraşe deci şi pentru eliberarea lor, soldaţii noştri şi-au vărsat sângele iar diviziile noastre de elită au fost decimate. Soldaţii noştri au căzut pentru libertatea lumii şi pentru libertatea Transilvaniei. Pentru că Transilvania a fost promisă armatei române. Cei care au murit ştiau că vor muri pentru libertatea întregii Transilvanii. Aceşti morţi aşteaptă să fie ţinută promisiunea care le-a fost făcută, o promisiune a cărei îndeplinire este întârziată de o ţară care până în ultima clipă, cot la cot cu soldaţii hitlerişti, a luptat contra soldaţilor libertăţii. Aceasta nu poate fi. Aceasta nu trebuie să

se întâmple. A reţine reclamaţiile ungare, aceasta ar însemna o atingere a moralei internaţionale şi ar fi o eroare funestă pentru istorie.

Aceste ultime cuvinte ale Delegaţiei române vor fi de mulţumire către comisia care i-a permis, apărând în acelaşi timp interesele Patriei sale, să se exprime în deplină libertate şi sinceritate. Vă rămânem profund recunoscători.Ca o concluzie a expunerii noastre, Guvernul român declară că orice act care tinde să modifice frontiera româno-ungară ar echivala cu distrugerea unei opere de justiţie şi cu crearea unui nou focar de tulburare în această parte a Europei – şi că orice act destinat să antreneze Guvernul român într-o dezbatere asupra politicii sale interne şi a legilor sale organice ar fi considerat de către acesta ca aducând atingere independenţei sale şi suveranităţii sale. De aceea noi cerem să binevoiţi să confirmaţi decizia din 7 mai 1946 a celor patru miniştri ai Afacerilor Externe şi să respingeţi revendicările Delegaţiei ungare".

BIBLIOGRAFIE

Academia Română, *Istoria Românilor, vol. IX – Românii între anii 1940-1947*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2008.

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Conferinţa de Pace de la Paris, 1946.

Arhivele Naţionale Istorice Centrale, colecţia *Microfilme SUA*.

Arhivele Naţionale Istorice Centrale, *fond Casa Regală, Diverse*.

Steagul comunei Peregu Mare, județul Arad

The Flag of Peregu Mare Commune, Arad County

Dr. Augustin MUREȘAN
Societatea Română de Vexilologie, membru fondator
Prof. Ioan POPOVICI
Societatea Română de Vexilologie, membru fondator

Abstract
Officially, the commune of Peregu Mare has a flag. The study describes the main characteristics of the flag of Peregu Mare commune, Arad County. The flag has a rectangular shape with a ratio of 2/3. Both sides of the flag have a row of red V – shaped triangles on the edges; in the corners, the triangle is placed in the reverse position. The string of red triangles has a purely decorative role. The coat of arms of the commune is placed in the centre of the flag. The Peregu Mare commune coat of arms is composed of a triangular shield, cut, with rounded edges. On the upper part, on a blue field, there is a fortress crenulated silvery wall, with three black windows and two towers: each tower has a window and a black gate. Above the wall there is an arm in silver armour, with a golden hand, holding a silver sword. On the lower part, on a red field, there is a corn stalk with a cot, flanked by two wheat ears, all golden. The shield is stamped by a silver mural crown with a crenulated tower. Both sides of the flag are identical.

Keywords*: Arad County, Peregu Mare, commune, flag, rectangular, coat of arms.*

Conform *Legii nr. 141/2015*[1] fiecare județ și localitate din România își poate adopta steagul propriu. Potrivit prevederilor din această lege, ,,Fiecare unitate administrativ-teritorială poate supune aprobării Guvernului steagul propriu și unic pe baza hotărârii autorității deliberative"[2].

Prezentăm mai jos steagul comunei Peregu Mare[3], județul Arad, însemn vexilologico-heraldic[4], oficializat.

[1] Legea nr. 141 din 10 iunie 2015 publicată, în „Monitorul Oficial al României", nr. 412 din 11 iunie 2015, reglementează condițiile privind aprobarea, arborarea și folosirea de către unitățile administrativ-teritoriale ale steagurilor proprii, ca simbol local.
[2] Legea nr. 141 din 10 iunie 2015, art. 1, alin. (2).
[3] Proiectul privind însușirea variantei finale a modelului de steag al comunei Peregu Mare, a fost aprobat prin prin *Hotărârea Consiliului Local, nr. 56 din 29 iulie 2021*. Prefectul județului Arad și-a exercitat controlul de legalitate conform adresei nr. 7342/22. 09. 2021. Modelul de steag

Steagul comunei Peregu Mare[5] este alcătuit din *pânza steagului*[6] (flamura) și *hampă* [7]. *Pânza steagului* (Fig. 1) are un format dreptunghiular[8] cu proporția între lățimea și lungimea însemnului de 2/3, de culoare albă. Ambele fețe ale flamurii au pe marginile celor patru laturi un chenar compus dintr-un șir de triunghiuri echilaterale identice ca dimensiune, de culoare roșie, dispuse cu o latură pe margine și cu vârful spre interior[9]. În colțurile pânzei steagului se află câte un triunghi puțin mai mare de aceeași culoare, dar în poziție inversă. Șirul de triunghiuri roșii de pe marginile celor două fețe ale flamurii are un rol pur decorativ. În mijlocul pânzei steagului se află stema comunei Peregu Mare[10].

însoțit de un memoriu justificativ a fost avizat favorabil de Comisia Naţională de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române, prin adresa nr. 37/14.12. 2021.

[4] Vexilologia este o ramură a cercetării istorice care se ocupă cu studiul steagurilor din diferite epoci și țări. Denumirea provine de la termenul latin, *vexillum* (steag, drapel). Vexilologia se interferează cu celelalte științe auxiliare ale istoriei, în special cu heraldica, sigilografia, numismatica, medalistica, faleristica etc. Datorită necesității de analizare a simbolisticii reprezentărilor de pe steaguri, în cadrul vexilologiei propriu-zise s-a conturat și existența unui subdomeniu, cel al vexilologiei heraldice. Cercetarea fenomenului vexilologic în ansamblu său pe teritoriul României, a istoriei drapelului național se face din anul 1998 sub auspiciile Societății Române de Vexilologie; vezi Dumitru Țeicu, „Vexilologia - o ramură a cercetării istorice", în *Din istoria vexilologiei bănățene*, Reșița, 2007, p. 2 (Proiectul expoziției și al catalogului: dr. Dumitru Țeicu; Fotografii: dr. Mircea Taban; Texte redactate de: dr. Mircea Taban, Augustin Mureșan, M-Kiss Hedy).

[5] Modelul steagului comunei Peregu Mare, județul Arad a fost aprobat prin Hotărârea de Guvern, nr. 451 din 30 martie 2022 și publicat în „Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 331 din 5 aprilie 2022. (vezi Anexa 1).

[6] Pânza steagului = țesătură realizată din fire de mătase, bumbac, damasc etc. prinsă de hampă pe una din laturi; Alexandru Daneș, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010, p. 7.

[7] Hampă = suport lung și subțire de lemn de care se prinde pânza steagului, iar la extremitatea superioară pajura sau vârful hampei; *sinonim*, lance, prăjină, *ibidem,* p. 5.

[8] Forma şi dimensiunile modelului de steag al unității administrativ-teritoriale sunt cele stabilite, în condiţiile legii, pentru drapelul României (Legea nr. 141 din 10 iunie 2015, Cap. I, art. 2, alin. (1). Steagul propriu al unității administrativ-teritoriale nu va depăși în dimensiuni și număr de exemplare drapelul României și drapelul Uniunii Europene și va fi amplasat la același nivel cu acestea (Cap. II, art. 4, alin (3). Dimensiunile standard aprobate pentru steagurile unităților administrativ-teritoriale sunt de: 135 cm x 90 cm.

[9] *Monitorul Oficial al României*, Partea I, din 01. 02. 2022. În acest act oficial, steagul acestei comune având format dreptunghiular și câmpul alb, este descris ca având pe margini „o bordură zimțată roșie". (vezi Anexa nr. 2, *Descrierea și semnificațiile elementelor însumate ale modelului de steag al comunei Peregu Mare, județul Arad*).

[10] În conformitate cu prevederile art. 2 alin. (4), cap. I din Legea nr. 141/2015: „Pe steagurile unităților administrative-teritoriale, pot fi reproduse și stemele unităților administrativ-teritoriale, aprobate conform legii […]". Stema comunei Peregu Mare a fost aprobată prin Hotărârea de Guvern, nr. 450 din 10 iulie 2013 publicată în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 445 din 22 iulie 2013. Macheta originală reprezentând stema

Stema comunei Peregu Mare[11] se compune dintr-un scut triunghiular cu marginile rotunjite, tăiat[12]. În partea superioară, în câmp albastru, se află un zid de cetate cu trei ferestre ajurate negru și două turnuri; fiecare turn are câte o fereastră şi o poartă, de asemenea ajurate negru. Deasupra zidului se află un braţ în armură, de argint, cu mâna de aur, ce ţine o sabie de argint. În partea inferioară, în câmp roşu, se află o tulpină de porumb cu ştiulete, flancată de două spice de grâu, toate de aur. Scutul este timbrat de o coroană murală de argint cu un turn crenelat. Ambele fețe ale flamurii steagului sunt identice.

Semnificaţiile elementelor însumate ale stemei:

Zidul de cetate, braţul înarmat cu sabie semnifică luptele de apărare ale locuitorilor în timpul invaziei mongolilor din anul 1241[13]. Ştiuletele de porumb şi spicele reprezintă ocupaţia de bază a locuitorilor, agricultura. Coroana murală cu un turn crenelat semnifică rangul de comună al unității administrativ-teritoriale.

Considerată drept adevărata imagine a unei comunităţi, stema este cartea de vizită a oamenilor ce convieţuiesc pe meleagurile respective și simbolizează într-o formă concentrată, tradiţiile istorice, precum şi realităţile economice şi social-culturale locale, specifice fiecărei unităţi administrativ-teritoriale.

Semnificațiile culorilor steagului:

Combinația cromatică folosită corespunde regulilor științei și artei heraldice, iar culorile ce alcătuiesc flamura acestui însemn vexilologic sunt: albul (sau argint) ce semnifică: candoare, devotament, corectitudine, veșnicie, puritate. Totodată albul sugerează și sinceritatea. Are efecte de

---

comunei cu respectarea normelor științei și artei heraldicii a fost realizată de regretatul Lucian Cociuba, profesor la Liceul de Artă din Arad, artist plastic. Proiectul acestei variante finale a stemei aprobate aparține lui Augustin Mureșan.

[11] Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, „Stema Comunei Peregu Mare”, în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci (coordonatori), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, Comunele județului Arad (comuna Peregu Mare)*, vol. II, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020, p. 626.

[12] Scut tăiat – scut împărțit în două părți egale, de o linie orizontală (Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica, Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974, p. 32; Maria Dogaru, *Din heraldica României*, București, Editura JIF, 1994, p. 25).

[13] În 1241 tătarii devastează Peregul (Detalii, vezi la Rogerius, „Carmen miserabile”, în *Scriptores Rerum Hungaricorum*, Ediția Szentpétery, E., II, Budapest, 1938, pp. 551-588. Ștefan Pascu, „Invazia și dominația tătară pe teritoriul țării noastre”, în *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 122. Populația din vreo 70 de așezări rurale s-a adunat în spatele șanțurilor din „magna villa Pereg”, încercând să se apere, dar zadarnic. (G. Kovách, „Supraviețuirea realităților social-politice românești în timpul expansiunii statului ungar”, în *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 114).

suavitate, robustețe, răceală, exprimă pace, împăcare, liniște, inocență, curățenie, sobrietate[14]. Culoarea roșie este simbolul: măririi, puterii, bravurii, îndrăznelii, generozității și al dragostei[15].

Astfel și comuna Peregu Mare, județul Arad are aprobat oficial steag propriu. El este un însemn vexilologico-heraldic care prin cromatica flamurii și simbolul său specific - stema proprie - aplicată în centru acesteia, individualizează această comună. Stema reprezentată pe flamură prin elementul ei, coroana murală cu un turn crenelat ne indică faptul că steagul aparține unei comune. Steagul se fixează pe hampă în partea stângă, pe lățime.

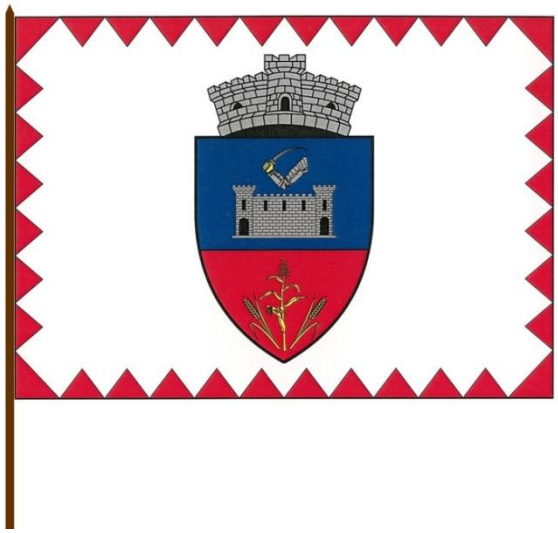

Fig. 1. Steagul comunei Peregu Mare, județul Arad.

BIBLIOGRAFIE

Daneș, Alexandru, *Mic dicționar de vexilologie,* Brașov, 2010.

Dogaru, Maria, *Din heraldica României*, București, Editura JIF, 1994.

Kovách, G[éza], „Supraviețuirea realităților social-politice românești în timpul expansiunii statului ungar”, în *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 114.

Legea nr. 141 din 10 iunie 2015, în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, nr. 412 din 11 iunie 2015.

[14] Vezi Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 40; Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 30.
[15] *Ibidem*.

,,Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 445 din 22 iulie 2013.

,,Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 331 din 5 aprilie 2022.

Pascu, Ștefan, ,,Invazia și dominația tătară pe teritoriul țării noastre", în *Istoria României,* vol. II, București, 1962.

Rogerius, ,,Carmen Miserabile", în *Scriptores Rerum Hungaricorum,* Ediția Szentpétery, E., II, Budapest, 1938.

Săucești-Sturdza, Marcel, *Heraldica, Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974.

Szemkovics, Ștefan-Laurențiu, Mureșan, Augustin, ,,Stema Comunei Peregu Mare", în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci (coordonatori), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, *Comunele județului Arad,* vol. II, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020, p. 626.

Țeicu, Dumitru, ,,Vexilologia – o ramură a cercetării istorice", în *Din istoria vexilologiei bănățene*, Reșița, 2007, pp. 2-3.

II. BISERICA ŞI ŞCOALA
THE CHURCH AND THE SCHOOL

Influența saşilor asupra culturii și religiei în Transilvania

The Saxon Influence on the Transylvanian Culture and Religion

Mihai HANDARIC
Conf. univ. dr., Secția de Teologie Penticostală Didactică
Facultatea de Ştiințe Umaniste şi Sociale
Universitatea ,,Aurel Vlaicu'' Arad

Abstract
The author of the paper 'The Saxon Influence on the Transylvanian Culture and Religion' analyses the identity of the Saxons in the light of the political interest of the Hungarian kings of the mid-twelfth century. Mention is made of King Geza II (1141-1162), who sought to strengthen control of the southern borders of Transylvania. Their privileged political status is mentioned, decreed in 1224, by King Andrew II, through the decree called 'The Andean Diploma' that guaranteed the Saxons territorial administrative, legal and religious autonomy. Subsequently, in 1486, King Matei Corvin established the University of the Saxon Nation, which guaranteed special status to the Saxons until the establishment of the Austro-Hungarian Empire (1867). Mention is also made of their contribution to the administrative development of Transylvania, by establishing some of the most important cities in Transylvania (Orăștie, Sebeș, Sibiu, Cluj, Mediaș, Sighișoara, Brașov, Bistrița), by building over 200 peasant cities and fortified churches. They have proven to be good strategists in the army. The letter of August 25, 1595, from Bistrita, talks about the liberation of the Lipova fortress from the Ottoman domination. The religious influence is proved by the Cistercian monastic order, present at Igriș and Cârța. The Igriș Monastery has the first historically documented library in Transylvania. The architecture of the Romanesque and Gothic Saxon churches influenced the region. The church of Orăștie, built in the 14th century, in Gothic style, was mentioned. The Romanian administration introduced in Transylvania, on May 17, 1919, with its headquarters in Arad, benefited from the contribution of the Saxons to the development of the Romanian language. The Saxons played a decisive role in the introduction of the Latin alphabet. The Lutheran Catechism of Sibiu, from 1544, was the first printed book in Latin characters. It was used as a textbook in the first Romanian school in Șcheii Brașovului. As early as the 14th century, the Saxons established primary schools. The first documented school in Romania was founded by the Saxons in 1334 in Orăștie. World War I and World War II had some undesirable effects on

the Saxons. Following the Vienna Dictate, the Saxons were separated, and during the Communist period, a large number immigrated to Germany.

Keywords*: Saxons, Transylvania, special status, Igriș, Cârța, Lutheranism, Romanian language*

Identitatea sașilor

Identitatea sașilor se leagă de factorii care au favorizat colonizarea lor. Au existat mai mulți factori care au contribuit la colonizarea sașilor în Transilvania. O ipoteza mai nouă este că primii coloniști sași au aparținut ordinului teutonic, prin secolul XI. Aceștia ar fi venit cu ocazia participării la Cruciada I, din 1096, și au rămas aici. Această ipoteză nu este suficient susținută cu dovezi istorice. Colonizarea sașilor pe la jumătatea secolului al XII-lea a fost inițiată de regele maghiar Geza al II-lea (1141-1162) cu scopul controlului granițelor de la sud și sud-estul Transilvaniei. Datorită faptului că populația majoritară erau formată din români, regii maghiari au urmărit să protejeze granițele principatului atât de invaziile străine, cât și de posibile amenințări din partea românilor din sudul Transilvaniei.

Prima atestare documentară a sașilor în Transilvania datează din anul 1206. Este vorba despre un act de donație al Regelui Andrei al II-lea al Ungarie pentru Johannes Latinus numit *Valonul*. Documentul se referă la înființarea localității Felmer din zona Brașovului. Numele a fost dat după preotul valon Felmer care s-a stabilit cu mai multe familii în zonă, înființând această localitate. Valonia se referea la vechea colonie romană „Galia" din nord-vestul Europei, cucerită prin secolul VI de triburi germanice,[1] integrate în Regatul Francilor condus de dinastiile Merovingiană și Carolingiană. Apartenența lor germană este dovedită și de numele de localități fondate de ei care include cuvântul: „*german*." De exemplu, numele localității Criț în limba lor este „Deutsch-Kreuz."

În documentele maghiare arpadiene - ei sunt numiți „Saxones," în timp ce în documentele papale care datează din aceeași perioadă, sunt numiți „Teutonici" și „Saxones."[2] Mai rar în documentele papale sunt numiți și „Flandrenses." S-a emis și ipoteza că numele „sas" a fost dat de cei care locuiau în afara Transilvaniei. Numele lor în germană este *Sachsen,* iar în dialectul lor sunt cunoscuți ca *Soxen*. Se pare că sașii au provenit din

[1] Alliance of Transylvanian Saxons, *The Transylvanian Saxons: Historical Highlights*, Indiana University, 1982, p. 22,136.
[2] Ion Aurel Pop, *Istoria Transilvaniei Medievale: de la Etnogeneza Românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997, p. 159.

diferite zone, nu doar dintr-o regiune. Titulatura nu ar face referire la originea etnică și ar desemna un statut juridic, pe care l-au primit ei în Transilvania.[3] Nume „sas" a fost adoptat chiar de ei începând cu secolul XIV.

Putem accepta că sașii (*Sassen*) sau Saxonii au fost primii coloniști germani care au venit din Saxonia Inferioară.[4] Ulterior coloniștii au provenit și din alte zone nord-vestul Germaniei de azi, în care se stabiliseră triburile germanice.[5]

Statutul politic privilegiat al sașilor în Transilvania

Despre organizarea lor politică știm că în anul 1224, Andrei al II-lea al Ungariei a emis un decret numit *Andreanum*[6] - *Diploma Andreană* sau *Diploma (Hrisovul) de aur*, care specifică faptul că pe teritoriul dintre Drăușeni și Orăștie, coloniștii germani beneficiază de autonomie teritorial administrativă, juridică și religioasă. În același document se stipulează și obligațiile acestora față de regatul Ungariei.[7]

Până în secolul XIV, în vremea regelui Carol Robert de Anjou (1325-1329), sașii au fost organizați în *Scaune săsești*. Ulterior în secolele XV-XIX (1876) sașii au avut ca autoritate administrativă și politică autonomă *Universitatea Națiunii Săsești*, inițiată de regele Matei Corvin în anul 1486. Aceast organism cuprindea cele șapte scaune ale Sibiului:[8] Sibiu, Orăștie, Sebeș, Sighișoara, Norich, Rupea, Cincu, Scaunele Șeica și Mediaș, Districtul Bistriței și Districtul Brașovului.

Odată cu instaurarea Imperiului Austro-Ungar, în anul 1867, sașii au pierdut autonomia. *Universitatea Națiunii Săsești* a fost desființată. Din 1867 și până în anul 1920 când imperiul acesta s-a destrămat, sașii au fost organizați sub așa numitul *Comitat al Sibiului*. Mai existau și alte comunități săsești care nu aparțineau de acest organism administrativ și politic. Este vorba despre comuitățile din Sudul Podișului Transilvanie, dintre râul Olt și

---

[3] Octavian Tătar, „Sașii ardeleni și identitatea lor," în https://www.cclbsebes.ro› docs › 15_O_Tatar, Accesat 29.03.2022.

[4] Thomas Nagler, *Aşezarea saşilor în Transilvania*, București, Editura Kriterion, 1992, pp. 148-154.

[5] Unige Bencze, *On the Boarder: Monastic Landscapes of Monastic Medieval Transylvania (Betweeen the Eleventh and Sixteenth Centuries) – Doctoral Thesis*, Budapest, 2020, pp. 25-26.

[6] Alliance of Transylvanian Saxons, *The Transylvanian Saxons*, 1982, p.16-19.

[7] Unige Bencze, *On the Boarder: Monastic Landscapes of Monastic Medieval Transylvania (Betweeen the Eleventh and Sixteenth Centuries) – Doctoral Thesis*, Budapest, 2020, pp. 25-26.

[8] Thomas Nagler, *Aşezarea saşilor în Transilvania*, 1992, p. 209-213, 227.

râul Hartibaciu, regiunea dintre cele două Târnave, Ținutul Secașelor, Țara Bârsei, în Nordul Podișului Transilvaniei, regiunea Bistriței, zona Reghinului.[9]

După 1867, sașii au fost reprezentați în imperiu doar de Biserica Lutherană, care a preluat și responsabilitatea administrării învățământului. Chiar și după desființarea Imperiului, când Transilvania a devenit parte a României Mari, sașii au fost reprezentați tot de Biserica Lutherană, deoarece statul român nu a recunoscut drepturi corporative pentru minorități. După anul 1940 sașii au avut ca autoritate *Grupul Etnic German din România*, care a fost recunoscut prin decret ca persoană juridică, de către mareșalul Ion Antonescu. După instaurarea Comunismului, toate școlile din România, inclusiv cele ale altor etnii au fost administrate de statul român.

Influența sașilor în domeniul administrativ

Importanța sașilor în Transilvania este dovedită și de faptul că cetățile lor au dat nume principatului. Construirea orașelor săsești în Transilvania[10] și dezvoltarea lor rapidă, au dat acestei regiuni numele german de *Siebenburgen*, referindu-se la cele șapte orașe fortificate: Sebeș, Bistrița, Sibiu, Cluj, Brașov, Mediaș și Sighișoara. Însă nu se știe cu siguranță care au fost cele șapte cetăți după care s-a dat numele Transilvaniei de *Siebenburger*. Se pare că sașii și-au așezat locuințele de-a lungul drumurilor romane vechi, care încă mai puteau fi identificate în secolul XII.

Demnă de menționat de o scrisoare adresată de doi lideri ai miliției din orașul sașilor Bistrița adresat conducerii administrației orașului pe 25 august 1595 care venea cu vestea că cetatea otomană Lipova (Lippa) a fost cucerită de armata Transilvaniei. În scrisoare se spunea: „Domnul fie lăudat [...], turcii au predat cetatea.” În documentul găsit în arhiva medievală a Primăriei Bistrița și păstrat în Arhivele de Stat din Cluj, sunt prezentate în detaliu operațiunile militare pentru cucerirea cetății în perioada 20-25 august 1595, precum și informații referitoare la cetatea fortificată Lipova. Documentul scoate în evidență rolul pe care sașii l-au avut în organizarea

[9] Ioan Aurel Pop, „Transilvania în secolul al XIV-lea şi prima jumătate a secolului al XV-lea (cca 1300-1456)”, în Ioan Aurel Pop, Thomas Nagler (coord.), *Istoria Transilvaniei până la 1541*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, www.bjmures.ro› CarteStudenti› AurelPop-Istoria_Transilvaniei. Accesat 16 aprilie 2022.

[10] Toader Nicoară, *Istoria şi tradiţiile minorităţilor din România,* București, Ministerul Educaţiei şi Cercetării Proiectul pentru Învăţământul Rural, 2005, p. 19.

militară a Transilvaniei, care a avut efecte pozitive asupra cetății din zona Aradului - Lipova.[11]

Sașii au construit mai multe așezări și în Moldova, la Neamțul și Baia, precum și în Muntenia la Câmpulung. Au înființat orașele Suceava (1388), Târgu Neamț (1408), Piatra Neamț, Sascut și Trotuș, în Moldova. În ce privește relațiile primilor voievozi ai principatelor române, în Muntenia și în Moldova cu sașii, știm că atât Basarab I cât și Bogdan I și-au stabilit ca reședințe orașe săsești: Câmpulung și Baia.

De asemenea, orașul Câmpulung Muscel (Langeanu), înființat de sași în secolul XIII, a fost ales în secolul următor ca și capitală a Țării Românești. Orașul Baia din Republica Moldova este cel mai vechi oraș atestat documentar din Moldova (1352). Sașii au înființat unele dintre cele mai importante orașe din Transilvania (Orăștie, Sebeș, Sibiu, Cluj, Mediaș, Sighișoara, Brașov, Bistrița). Sașii au construit peste 200 de cetăți țărănești și biserici fortificate, care reprezintă o realizare deosebită a comunității în Transilvania. De asemenea, sașii au contribuit la dezvoltarea economică și socială a regiunilor în care au locuit, prin urbanizare, dezvoltarea sistemului bancar și dezvoltarea industriei prelucrătoare.[12]

Ordinul cistercian în Transilvania

Pe teritoriul actual al României au existat două mănăstiri cisterciene:[13] la Igriș și la Cârța. Călugării cistercieni au avut o influență deosebită asupra dezvoltării economice din Europa. Erau cunoscuți ca cei mai pricepuți agricultori și ca având cea mai avansată tehnologie din Europa la vremea respectivă. Prezența lor în Transilvania, la Cenad, pe malul Mureșului vreme de câteva sute de ani, a influențat pozitiv regiunea din punct de vedere spiritual, social și economic. Erau sub autoritatea papei de la Roma. Astfel că ordinul cistercian a contribuit la dezvoltarea culturii și civilizației occidentale din Evul Mediu în Transilvania.

Mănăstirea Igriș

Mănăstirea a fost înființată pe malul stâng al Mureșului, la est de Cenad în județul Timiș, în anul 1179. În duminica de Florii a anului 1179,

---

[11] Vezi citatul „God be Praised [...], the Turks Surrendered the Fortress." în Liviu Cîmpeanu, „History, Military history, 16th Century, The Ottoman Empire, Source Material," în Historia Urbana, Editura Academiei Române, nr. 26, 2018, pp. 97-111.

[12] Toader Nicoară, *Istoria şi tradiţiile minorităţilor din România,* 2005, p. 21.

[13] Adinel C. Dincă, „The Cistercian Mission in Transylvania", pp. 31-62. Frankokratia, Vol. 2, nr. 1, publicat de Brill, în Brill, https://brill.com› journals › fra › article-p31_2. Accesat 19 aprilie 2022.

un număr de 12 călugări cistercieni au plecat din Franța și s-au instalat în noua mănăstire În această mănăstire s-a înființat prima bibliotecă de pe teritoriul românesc, atestată documentar. Există documente care menționează cărți de teologie și filosofie scolastică trimise de la Mănăstirea Pontigny pentru Ungaria. Printre acestea sunt incluse scrierile lui Origen, Grigorie cel Mare, Augustin, Bernard de Clairvaux, precum și alte cărți de teologie dogmatică creștină.[14]

Cercetătorii sunt împărțiți în legătură cu originea mănăstirii de la Igriș. După unii mănăstirea a fost fondată de călugări benedictini, urmând ca apoi să fie preluată de călugării cistercieni. Însă documentele confirmă că Ana de Chatillon, de origine franceză, prima soție a regelui Bela al III-lea a Ungariei a adus în această mănăstire călugări cistercieni din Franța. Ea a fost considerată abație - filială a mănăstirii de la Pontigny.

Mănăstirea a fost distrusă în anul 1241 la invazia tătarilor, când tătarii au pătruns pe Valea Mureșului, distrugând Aradul, Cenadul și alte localități. În urmă au cucerit și mănăstirea fortificată, folosind mașini de război existente în acea vreme. Construcția a fost refăcută în anul 1247, de către Regele Bela al IV-lea, care a repopulat Ungaria cu țărani aduși din Valonia și din Renania. Astfel a continuat politica de colonizare a sașilor în Transilvania. Regele le-a oferit și cumanilor refugiați în Ungaria, datorită invaziei tătarilor, privilegii speciale pentru a se reîntoarce în zonă. A reconstruit locașurile de cult distruse de mongoli. Însă după trei decenii, cumanii s-au răsculat împotriva regelui Ungariei distrugând și mănăstirea de la Igriș. Din anul 1280 mănăstirea este în declin, însă a rezistat până în anul 1551 când Mehmet a cucerit cetatea fortificată de la Cenadul și a distrus ultimele rămășițe a mănăstirii.

Abația de la Cârța

Cea de a doua mănăstire cisterciană a fost înființată la Cârța, în Țara Făgărașului, județul Sibiu, între anii 1202-1207, de către călugări de la Igriș, din Banat. Ea era considerată filială sau abație a mănăstirii de la Igriș.[15] Călugării din aceste mănăstiri, țineau legătura cu mănăstirile de același ordin din occident. Astfel că au adus elemente noi legate de cultura și civilizația occidentală, franceză și germană. După 35 de ani, în 1241, mănăstirea a fost distrusă de tătari. A fost reconstruită ulterior. Mai târziu, în anul 1474, a fost desființată printr-un ordin emis de regele Matei Corvin. În

[14] Thomas Nagler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, 1992, p. 158.

[15] Dorin Matei consultant, redactor-șef Magazin istoric, „Biblioteca de la Igriș - Identitatea Românească› biblioteca-de-la-igris," în https://identitatea.ro› biblioteca-de-la-igris. Accesat 16 aprilie 2022.

anul 1500 a fost închisă iar în 1526 turcii au demolat-o. Nu a mai fost reconstruită după aceea. După Bătălia de la Mohacs, Ungaria a fost cucerită de către turci, iar Transilvania a devenit principat autonom, plătind bir otomanilor. Dieta care conducea țara era formată din nobili, sași și secui alegeau principele.[16]

Arhitectura bisericilor săsești

Clădirile bisericilor săsești aparțin stilului romanic.[17] Este vorba despre două categorii de biserici romanice: Biserici cu turn vestic și plan alungit, care se pare că au fost construite în prima etapă a colonizării, în regiunea Sibiu și Cincu. Această arhitectură aparține perioadei 1150-1200. Construcțiile de biserici din această categorie se întâlnesc la Sibiu, Cisnădie, Cisnădioara, Șelimbăr și Hosman.

A urmat apoi o desfășurare radială a colonizării când s-au format biserici de dimensiuni reduse și fără turn. Este vorba despre bisericile de la Roșia, Vulpăr, Daia, Nocrich și Coșolț. Stilul romantic al bisericilor s-a răspândit și la Rupea și pe Valea Homorodului.

Avem de asemeni biserici construite în stilul gotic care a urmat stilului romanic. Aceste biserici au apărut în urma unei colonizări mai târzii, în scaunele Sebeșului și ale Miercurei, cu plecare din Sibiu către cursul mijlociu al Mureșului. Este și vorba de Biserica de la Orăștie construită în secolul XIV, la care în jurul anului 1400 a fost adăugat turnul.

Se afirmă că Biserica de la Cisnădioara, a fost dăruită călugărilor cistercieni din Cârța, de către magisterul Gocelinus, în anul 1223. Înainte și după invazia mongolă din 1241-1242 care au devastat mare parte din regatul maghiar, sașii au luat măsuri de apărare. Au fortificat mai multe orașe care erau dezvoltate economic. Acestea erau apărate de biserici împrejmuite cu ziduri masive, numite *Kiechenburgen*. Cu toate acestea multe din orașele lor au fost distruse de mongoli. Ea a fost finalizată doar spre sfârșitul secolului XIII.

Biserica fortificată de la Biertan

În Evul Mediu această biserică monumentală, a fost pentru prima dată atestată documentar în 1283. Avea trei hale de dimensiuni egale, cu trei porți de intrare. Specialiștii afirmă că fortificațiile bisericii sunt cele mai puternice din Transilvania, având trei rânduri de ziduri, șase turnuri și trei

[16] Winfried Ziegler, „Minoritatea germană din România", din https://www.goethe.de› resources › files › pdf134. Accesat 16 aprilie 2022.

[17] „Bisericile săseşti", comoara Transilvaniei, în www.historia.ro› general› articol› bisericile-sasesti-comoara-transilvaniei. Accesat 16 aprilie 2022.

bastioane care au fost construite în etape istorice diferite, începând cu secolul XIV.[18] Specialiștii au descoperit că aici s-a folosit cel mai sigur sistem de închidere a unei biserici din lume, inventat de Johaness Reichmuth, din Sighișoara, în 1515. Ușile au un sistem de blocare a ușilor de lemn, cu 19 puncte de blocare, care se descuie la o singură învârtire a cheii în ușă.[19] În sud-vest se afla *Turnul Slăninilor,* iar în nord-vest *Turnul Închisorii*. Mai existau: *Turnul de Poartă*, *Turnul Țesătorilor*, iar intrarea în clădire se făcea de lângă *Turnul Paznicului*, care se afla în piața centrală a localității.

Turnul Catolicilor se afla în partea de sud, alocată sașilor catolici care nu au trecut la protestantism. Există documente care atestă că prin anul 1523, la orga bisericii cânta un organist numit Bartholomaus. De asemenea, în bastionul estic al clădirii era „carcera matrimonială." Aici erau închise pentru două săptămâni, cuplurile: soț – soție, care se certau și intenționau să divorțeze. Era o încăpere de dimensiuni mici, în care se afla: o masă, un pat, o farfurie, un tacâm și o cană. Se afirmă că dintre cuplurile reținute, doar o singură familie a divorțat, celelalte perechi s-ar fi împăcat.

Convertirea la lutheranism

În Evul Mediu, romano-catolicismul a fost religia sașilor. Așa cum am observat deja, un rol important în religia lor l-au avut și mănăstirile cisterciene de la Igriș (Cenad - Banat) și Abația Cârța. Însă, în Evul Mediu un singur sas a ocupat poziția de episcop romano-catolic al Transilvaniei. El se numea Goblinus 1376-1386.

Datorită schimbărilor radicale din Germania și din alte state apusene, sașii au trecut de la catolicism la lutheranism. Demn de reținut este că Reforma Protestantă a pătruns foarte timpuriu în Transilvania, imediat după declanșarea ei în Germania în 1517. Acest lucru s-a întâmplat datorită studenților sași care mergeau la studii la școlile din Europa. Ei s-au reîntors în Transilvana cu scrierile lui Martin Luther.

Un rol deosebit în răspândirea ideilor lutherane l-a avut Johanes Honterus care a tipărit la Brașov literatură protestantă.[20] În urma răspândirii broșurii tipărită de el, în anul 1542, intitulată *Reformationsbuchlein*

---

[18] Alexandra Mureșan, „The fortified church of Biertan (Transylvania)," în Myra Shackley, *Visitor Management: Case Studies from World Heritage Sites*, Oxford, Nottingham Trent University, 1998, pp. 26-45.

[19] Vezi „World's most complicated church lock: The Biertan fortified church sets world record" from www.worldrecordacademy.org› world-records› world-s-most-complicate. Accesat 19 aprilie 2022.

[20] Toader Nicoară, *Istoria şi tradiţiile minorităţilor din România*,p. 20.

(„Cărticica Reformei”), populația germană din Transilvania, care era catolică până atunci, a trecut la lutheranism. Între anii 1542 și 1543, majoritatea sașilor s-au convertit la lutheranism, în urma adoptării de către localitățile germane a învățăturii protestante.

După convertirea în masă a sașilor la protestantism, au mai rămas puțini catolici printre ei. Celor care au rămas catolici li s-au construit capele sau locuri de rugăciune speciale. De exemplu în cadrul clădirii Bisericii din Biertan a fost amenajat „*Turnul Catolicilor*.”

Vorbind despre preluarea administrației românești în Transilvania de cetatea Aradului, pe 17 mai 1919, după Marea Unire, trebuie să amintim că sașii au avut rolul decisiv în introducerea alfabetului latin în limba română, prin publicarea literaturii religioase protestante. *Prima Școală Românească* de pe teritoriul țării, înființată pe lângă Biserica Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului, adoptă ca manuale, cărți tipărite de sași în limba română cu alfabet latin. Până atunci pe teritoriul României se folosea alfabetul slavon. Prima carte publicată cu litere latine este *Catehismul lutheran*, la Sibiu, în 1544, iar apoi la Brașov în 1559. Acestea au fost folosite ca manuale la prima școală românească amintită. Prin 1884 alfabetizarea comunității sașilor din Transilvania era de 98%, în timp ce în Regatul României procentul era de 20%.

Educația în comunitatea sașilor

În comunitățile lor, sașii au pus un accent deosebit pe educație. Ei au ales ca limbă scrisă limba germană, datorită regionalismelor numeroase ale sașilor folosite în diferite regiuni. Scaunele săsești au adoptat calendarul Gregorian, înaintea Angliei, Germaniei, Suediei și Danemarcei.

Prima cronică a Moldovei 1457-1499 a fost întocmită de sasul Herman, care era pârcălab al lui Ștefan cel Mare. Johannes Label este primul istoric care susține cu hotărâre originea latină a românilor. El folosește pentru prima dată termenul „român,” în lucrarea sa *De oppide Thalmus* (1542).

Încă din secolul al XIV-lea, au înființat școli primare în localitățile în care locuiau. La începutul secolului XVI, în fiecare localitate a sașilor era o școală primară. Prima școală atestată documentar pe teritoriul României a fost înființată de sași în anul 1334 la Orăștie. În anul 1541 sașii au înființat primul gimnaziu din sud-estul Europei, la Brașov, la inițiativa lui Johan Honterus. Tot el are meritul de a fi înființat la Brașov, prima bibliotecă școlară în anul 1547. Johan Somer, sas de origine, înființează , în 1561, la Cotnari, primul colegiu academic din Moldova, în care se preda în limba

română. În anul 1722 sașii au introdus învățământul obligatoriu. Astfel că sașii devin primii din Europa care introduc învățământul obligatoriu.[21]

Influența sașilor asupra drepturilor omului în Transilvania

În prima jumătate a secolului XV, motivați de Răscoala de la Bobâlna, nobilii maghiari, secuii, sașii și clerul catolic din Transilvania au format organizația: *Unio Trium Nationum,* în anul 1438,[22] cunoscută ca *Fraterna Unio*, de la Bobâlna. Împăratul habsburgic Iosif al II-lea a decis înființarea acestei organizații cu scopul de a moderniza statul și a-l scoate din sistemul organizatoric medieval.

Cele patru grupuri au convenit să se sprijine reciproc în cazul în care vor fi atacați de Imperiul Otoman și să participe la înăbușirea unor răscoale ale țăranilor. Cea mai mare parte a țăranilor erau românii. Însă pactul respectiv nu a exclus din viața politică a Transilvaniei doar românii ci și evreii, grecii și armenii.

S-au petrecut schimbări politice după convertirea sașilor la lutheranism. Dieta Transilvaniei a emis în anul 1586, *Edictul de la Turda*, care a decretat libertate de conștiință și toleranță religioasă tuturor locuitorilor Transilvaniei. După această dată Transilvania a devenit unul dintre cele mai tolerante state din Europa. Astfel că atât maghiarii și habsburgii care erau catolici cât și sașii care s-au convertit la lutheranism au conviețuit în pace. Deși catolicii au dus o politică de promovare confesională, totuși nu s-au petrecut convertiri semnificative la catolicism. S-a întâmplat însă o convertire a mai multor comunități săsești la calvinism, confesiune îmbrățișată de maghiari. În felul acesta localități importante ca: Dej, Cluj, Lona Săsească etc., au fost asimilate datorită introducerii limbii maghiare ca limbă liturgică.

Datorită războaielor frecvente purtate cu otomanii în secolele XVI-XVIII, multe sate locuite de sași au fost depopulate și numărul comunității săsești din Transilvania a scăzut. După ce Transilvania a ajuns sub autoritatea habsburgică, asistăm la o înmulțire și o revitalizare a sașilor. Unii dintre ei au fost ofițeri și înalți funcționari ai Imperiului Habsburgic și ulterior ai Imperiului Austro-Ungar. După înfrângerea turcilor la Viena în 1683, habsburgii se instalează în Transilvania. Ei au recunoscut sașilor drepturile vechi, prin *Diploma Leopoldină*, emisă la 4 decembrie 1691 de

[21] *Ibidem*.
[22] Alliance of Transylvanian Saxons, *The Transylvanian Saxons,* 1982, pp. 34-36.

împăratul Leopold I. Ulterior, prin Pacea de la Karlovitz din 1699, Austria își adjudecă Transilvania.[23]

Un moment nefericit în relația dintre sași și românii, s-a petrecut în anul 1713, când sașii din Bistrița au decis izgonirea românilor din oraș și din alte localități în care locuiau germani. În acest fel comunitatea sașilor încearcă să evite amenințarea cetățenilor care puteau deveni majoritari în aceste localități. Sașii erau inferiori numeric față de români și maghiari.

Totuși în următoarea perioadă, sașii au fost favorabili românilor. La Revoluția din 1848, sași au susținut comunitatea românilor în vederea obținerii drepturilor politice. Pastorul de origine săsească, Stephan Ludwig Roth a fost omorât de către maghiari în timpul revoluției. După înființarea Imperiului Austro-Ungar, în anul 1867, comunitatea sașilor a avut de suferit, deoarece burghezia maghiară a practicat o politică activă de asimilare, urmărind să înlăture pericolul naționalismului în regiune. Factorii care au dus la această situație au fost: Decizia Dietei de la Cluj din 1865, în care s-a votat ca Transilvania să fie anexată la Ungaria, pierzându-și astfel autonomia. De asemenea legea învățământului și legea minorităților emisă de Imperiul Austro-Ungar a afectat drepturile sașilor contribuind la asimilarea lor ca și a celorlalte naționalități conlocuitoare din Ungaria. Se afirma că în Ungaria se vorbește o singură limbă oficială și există o singură națiune.[24]

În concluzie vom observa că sașii au avut un rol important în formularea unor drepturi ale românilor din Transilvania care erau majoritari.

Sașii în Primul și Al Doilea Război Mondial

Declanșarea Primului Război Mondial a fost întâmpinată cu entuziasm de sași, motivați de apartenența națională, au căutat să fie loiali suveranului de la Viena. Erau de asemenea încrezători în victoria Imperiului German, considerat țara mamă (*Mutterland*).[25] Sașii credeau că *Puterile Centrale* vor obține o victorie rapidă împotriva *Antantei*. Astfel că foarte mulți s-au înrolat voluntar în război. Peste 37.533 de sași au fost înrolați, reprezentând 16% din populația sașilor, dintre care 4850 au murit pe front,

[23] Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 20.

[24] Mircea Brie, „Identitatea etnică în Transilvania (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX)", în Svetlana Suveică, Ion Eremia, etc., coord., *Istoriografie și politică în estul și vestul spațiului Românesc*, Editura Universității Oradea, 2009, pp. 176-186.

[25] Mircea Gheorghe Abrudan, „Primul Război Mondial reflectat în istoriografia și memorialistica și sașilor ardeleni," în Academia.edu., pp. 75-84, din https://www.academia.edu› Primul_Război_Mondial. Accesat 19 aprilie 2022.

sau au fost dați dispăruți. În perioada august-septembrie a anului 1916, s-au purtat lupte în Transilvania. Din motive politice, ei au evacuați un număr de aproximativ 30.000. Acest lucru a adus pagube materiale în rândul comunității. Sașii au sprijinit unirea Transilvaniei cu România în anul 1918.

Declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial a avut de asemenea efecte nedorite asupra sașilor. În urm*a Dictatului de la Viena,*[26] acel pact de neagresiune dintre Germania și Rusia (1940), Bucovina de Nord și Basarabia au fost anexate la Uniunea Sovietică, printr-un protocol secret între cele două țări. România a pierdut aproape jumătate din teritoriul Transilvaniei. Astfel că mai mulți sași și germani au fost evacuați cu forța din aceste regiuni, fiind mutați în Prusia de Răsărit la Gdansk (Polonia), la Wartheland, în Silezia Superioară și în Lorena-Luxenburg. Ulterior au fost mutați și germanii din Bucovina de Sud și din Dobrogea. Astfel că au fost evacuați din țară un număr de peste 215.000 de germani.

Prin faptul că Germania a decis ca Transilvania de Nord să fie anexată la Ungaria, pentru prima dată, sașii au fost despărțiți. Un număr de aproximativ 70.000 au devenit cetățeni ai Ungariei. Aceste măsuri au dus la reducerea numărului sașilor cu o treime.

Sașii din Ungaria cât și cei din România s-au putut înrola în armata germană, în diferite domenii. În jur de 95% dintre germanii din România, sași și șvabi s-au înrolat în unitățile Waffen-SS ale Germaniei, în serviciile de securitate SS, pentru paza în lagărele de concentrare și de exterminare. S-au reîntors în România doar câteva mii de etnici germani.

Pe 23 august 1944, în jur de 100.000 de sașii din Transilvania de Nord si Bistrița, împreună cu șvabii din Banat au fugit din calea armatei ruse, care a ocupat România. Unii dintre ei s-au reîntors fiind însă discriminați de comuniști.[27] Alții au fost trimiși în Detașamente de muncă obligatorie. Mai mult de 50.000 au fost deportați în URSS, alții în Bărăgan. Se estimează că în jur de 10.000 au murit în lagărele sovietice.

Până la recensământul din anul 1930, au fost localități cu un mare procent de sași. Este vorba despre Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Târnava Mică,

---

[26] Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972, pp. 62, 163. Aurică Simion, Eugen Simion, *Dictatul de la Viena*, București, Editura Albatros, 1996, p. 381. Vezi Mircea Abrudan, „Vasile Pușcaș, Dictatul de la Viena, Transilvania și relațiile româno-ungare (1940-1944), Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2020", Recenzie Revista *Tabor* (Cluj-Napoca), nr. 11, 2020, pp. 89-92.

[27] Dragoș Dragoman, „Modernizare şi naţionalism: Sibiul la începutul secolului XX; competiţia elitelor într-un oraş multicultural (1905-1945)", în *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 7(1), 31-69. https://nbn-resolving.org/ urn:nbn:de:0168-ssoar-56058-3, p. 32.

Târnava Mare, Brașov, Săcele, Făgăraș, Mureș și Năsăud. În perioada regimului Nicolae Ceaușescu, sașii alături de evrei au fost cumpărați de Republica Federală Germană.[28] Între 1968-1989 au emigrat în Germania aproximativ 230.000 de sași și șvabi, primind cetățenie germană. Datorită emigrărilor în masă, numărul sașilor a scăzut foarte mult. Mulți s-au stabilit lângă Koln, o zonă asemănătoare cu Transilvania. Sașii s-au mai stabilit în Bavaria, în Baden-Wurttenberg, Nordhein-Westfalen și în Hessen. Unii s-au mutat în Austria, iar alții în Pennsylvania și Ohio (SUA) și în Ontario (Canada). Sașii care au emigrat nu au uitat de Transilvania. Ei revin în vizită în Transilvania, în anumite perioade ale anului, la Biertan, Mediaș, Reghin, etc.

Concluzii

Analizând subiectul anunțat în titlu, am înțeles că sașii au fost colonizați pe la jumătatea secolului al XII-lea inițiată de regele maghiar Geza al II-lea (1141-1162), cu scopul de a controla granițele de la sud și sud-estul Transilvaniei. Ei au avut un statut politic privilegiat în Transilvania. În anul 1224, Andrei al II-lea al Ungariei a emis un decret numit *Diploma Andriană* care specifică faptul că pe teritoriul dintre Drăușeni și Orăștie, sașii beneficiază de autonomie teritorial administrativă, juridică și religioasă.

Ulterior în secolele XV-XIX (1867) sașii au avut ca autoritate administrativă și politică autonomă *Universitatea Naţiunii Săseşti*, inițiată de regele Matei Corvin în anul 1486. După anul 1867, în perioada Imperiului Austro-Ungar, sașii au pierdut autonomia, fiind organizați sub așa numitul *Comitat al Sibiului*.

Ca și contribuție la dezvoltarea administrativă, sașii au înființat unele dintre cele mai importante orașe din Transilvania (Orăștie, Sebeș, Sibiu, Cluj, Mediaș, Sighișoara, Brașov, Bistrița), au construit peste 200 de cetăți țărănești și biserici fortificate, care reprezintă o realizare deosebită a comunității lor Transilvania. Cetățile lor au dat nume principatului Transilvaniei: *Siebenburgen*, referindu-se la cele șapte orașe fortifiate: Sebeș, Bistrița, Sibiu, Cluj, Brașov, Mediaș și Sighișoara.

Despre rolul sașilor în politica țării am aflat din scrisoarea adresată de doi lideri sași ai miliției din orașul Bistrița, din 25 august 1595, despre

[28] Mathias Beer, Sorin Radu, etc., *Germanii din România, migraţie şi patrimoniu cultural după 1945, în* Victor Spinei, coord., *Migraţii, politici de stat şi identităţi culturale în spaţiul românesc şi european,* Vol. 2., București, Academia Română, 2019, pp. 23-45.

participarea armatei principatului la eliberarea cetății Lipova (Lippa) de sub dominație otomană.

În ce privește influența religioasă, ordinul cistercian în Transilvania, cele două mănăstiri cisterciene: la Igriș și la Cârța au avut un rol deosebit. Cistercienii de la Mănăstirea de la Igriș, de la Cenad, pe malul Mureșului, dar și Abația Cârța, care a durat vreme de câteva sute de ani, a influențat pozitiv regiunea din punct de vedere spiritual, social și economic. Cistercienii au influențat și dezvoltarea economiei din Europa. Erau cei mai pricepuți agricultori și aveau cea mai avansată tehnologie din Europa.

Mănăstirea de la Igriș, în Banat, înființată în anul 1179, e cunoscută pentru că a fondat prima bibliotecă de pe teritoriul românesc, atestată documentar. Se pare că aici se primeau cărți de la Mănăstirea Pontigny. Printre scrierile trimise pentru Ungaria sunt menționate scrierile lui Origen, Grigorie cel Mare, Augustin, Bernard de Clairvaux și alte cărți de teologie dogmatică creștină. Cea de a doua mănăstire cisterciană de la Cârța, în Țara Făgărașului, județul Sibiu, între anii 1202-1207, a fost înființată tot de către călugări de la Igriș, din Banat. Ea era considerată filială sau abație a mănăstirii de la Igriș.

În privința arhitecturii bisericilor săsești, clădirile aparțin stilului romanic. Iar în ultima parte a colonizării avem biserici construite în stilul gotic, în scaunele Sebeșului și ale Miercurei. Este vorba de Biserica de la Orăștie construită în secolul XIV.

În Evul Mediu, romano-catolicismul a fost religia sașilor. Însă Reforma Protestantă a pătruns foarte timpuriu în Transilvania, imediat după declanșarea ei în Germania în 1517. Acest lucru s-a întâmplat datorită studenților sași care mergeau la studii la școlile din Europa. Ei s-au reîntors în Transilvana cu scrierile lui Martin Luther.

Administrația românească introdusă în Transilvania, pe 17 mai 1919, cu sediul central la Arad, a beneficiat de contribuția sașilor la dezvoltarea limbii române. Sașii au avut rolul decisiv în introducerea alfabetului latin în limba română, prin publicarea literaturii religioase protestante. *Prima Școală Românească* de pe teritoriul țării, înființată pe lângă Biserica Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului, a adoptat ca manuale, cărți tipărite de sași în limba română cu alfabet latin. Prima carte publicată cu litere latine este *Catehismul lutheran*, la Sibiu, în 1544. Acesta și alte cărți au fost folosite ca manuale la prima școală românească amintită.

Încă din secolul al XIV-lea, sașii au înființat școli primare, iar la începutul secolului XVI, în fiecare localitate a sașilor era o școală primară. Prima școală atestată documentar pe teritoriul României a fost înființată de sași în anul 1334 la Orăștie. În anul 1541 sașii au înființat primul gimnaziu

din sud-estul Europei, la Brașov, la inițiativa lui Johannes Honterus. Tot el are meritul de a fi înființat la Brașov, prima bibliotecă școlară în anul 1547. În anul 1722 sașii au introdus învățământul obligatoriu. Astfel că sașii devin primii din Europa care introduc învățământul obligatoriu.

Am observat că sașii au avut un rol important în formularea unor drepturi ale românilor din Transilvania care erau majoritari. Cele două războaie mondiale au avut efecte negative pentru situația sașilor în Transilvania. Declanșarea Primului Război Mondial a fost întâmpinată cu entuziasm de sași, motivați de apartenența națională, au căutat să fie loiali suveranului de la Viena. Însă s-au ales cu pierderi mari de vieți umane. Declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial a avut de asemenea efecte nedorite asupra sașilor. În urm*a Dictatului de la Viena* dintre Germania și Rusia (1940), Bucovina de Nord și Basarabia au fost anexate la Uniunea Sovietică. Astfel că mai mulți sași și germani au fost evacuați cu forța din aceste regiuni. Mai târziu, între 1968-1989 au emigrat în Germania aproximativ 230.000 de sași și șvabi, primind cetățenie germană. Datorită emigrărilor în masă, numărul sașilor a scăzut foarte mult în Transilvania.

BIBLIOGRAFIE

Abrudan, Mircea Gheorghe, „Primul Război Mondial reflectat în istoriografia și memorialistica sașilor ardeleni," în Academia.edu., pp. 75-84, din https://www.academia.edu›Primul_Război_Mondial. Accesat 19 aprilie 2022.

Idem, „Vasile Pușcaș, Dictatul de la Viena, Transilvania și relațiile româno-ungare (1940-1944), Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2020)." Recenzie în *Tabor* (Cluj-Napoca), nr. 11, 2020, pp. 89-92.

Alliance of Transylvanian Saxons, *The Transylvanian Saxons: Historical Highlights*, Indiana University, 1982.

Beer, Mathias, Sorin Radu, etc., „Germanii din România, migrație și patrimoniu cultural după 1945", în Victor Spinei, coord., *Migrații, politici de stat şi identităţi culturale în spațiul românesc şi european*, Vol. 2., București, Academia Română, 2019, pp. 23-45.

Bencze, Unige, *On the Boarder: Monastic Landscapes of Monastic Medieval Transylvania (Betweeen the Eleventh and Sixteenth Centuries) – Doctoral Thesis*, Budapest, 2020.

„Bisericile săseşti", comoara Transilvaniei, în www.historia.ro›general›articol›bisericile-sasesti-comoara-transilvaniei. Accesat 16 aprilie 2022.

Brie, Mircea, „Identitatea etnică în Transilvania (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX)”, în Svetlana Suveică, Ion Eremia, etc., coord., *Istoriografie și politică în estul și vestul spațiului Românesc*, Editura Universității Oradea, 2009, pp. 176-186.

Ciobanu, Vasile, „The relations between Transylvanian Saxons and Baltic Germans during the 1920s”, în *Revista Romană pentru Studii Baltice*, 2009, pp. 87-100.

Cîmpeanu, Liviu, „History, Military history, 16th Century, The Ottoman Empire, Source Material,” în *Historia Urbana*, Editura Academiei Române, nr. 26, 2018, pp. 97-111.

Dincă, Adinel C., „The Cistercian Mission in Transylvania”, pp. 31-62. Frankokratia, Vol. 2, nr. 1, publicat de Brill, în Brill, https://brill.com› journals › fra › article-p31_2. Accesat 19 aprilie 2022.

Dragoman, Dragoș, „Modernizare şi naţionalism: Sibiul la începutul secolului XX; competiţia elitelor într-un oraș multicultural (1905-1945)”, în *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 7 (1), 31-69. https://nbn-resolving.org/ urn:nbn:de:0168-ssoar-56058-3.

Matei, Dorin, consultant, redactor-șef *Magazin istori*c, „Biblioteca de la Igriș – Identitatea Românească› biblioteca-de-la-igris,” în https://identitatea.ro› biblioteca-de-la-igris. Accesat 16 aprilie 2022.

Mureșan, Alexandra, „The fortified church of Biertan (Transylvania)”, pp. 26-45, în Myra Shackley, *Visitor Management: Case Studies from World Heritage Sites*, Oxford: Nottingham Trent University, 1998.

Nagler, Thomas, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, Editura Kriterion, 1992.

Nicoară, Toader, *Istoria şi tradiţiile minorităţilor din România*, București: Ministerul Educaţiei şi Cercetării Proiectul pentru Învăţământul Rural, 2005.

Pop, Ioan Aurel, *Istoria Transilvaniei Medievale: de la Etnogeneza Românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1997.

Pop, Ioan Aurel, Thomas Nagler (coord.), *Istoria Transilvaniei până la 1541*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, www.bjmures.ro› CarteStudenti› AurelPop- Istoria_Transilvaniei. Accesat 16 aprilie 2022.

Simion, Aurică, *Dictatul de la Viena*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972.

Idem, Eugen Simion, *Dictatul de la Viena*, București, Editura Albatros, 1996.

Tătar, Octavian, „Sașii ardeleni și identitatea lor”, în https://www.cclbsebes.ro› docs › 15_O_Tatar, Accesat 29.03.2022.

„World's most complicated church lock: The Biertan fortified church sets world record” from www.worldrecordacademy.org› world-records› world-s-most-complicate. Accesat 19 aprilie 2022.

Ziegler, Winfried, „Minoritatea germană din România,” din https://www.goethe.de› resources › files › pdf134. Accesat 16 aprilie 2022.

Mănăstirea dispărută de la Govoșdia și sigiliul satului omonim din 1838,între legendă şi adevăr istoric

The Lost Monastery from Govoșdia and the 1838 Seal of the Homonymous Village, Between Legend and Historical Truth

Augustin MUREŞAN
Complexul Muzeal Arad

Abstract
In this article the author presents the legend of the lost monastery from Govoșdia (Zarand County) and the significance of the 1838 seal of the homonymous village. In the emblem, the engraver of the seal 'reconstituted' the western facade of the church of the Govoșdia Monastery. It is a very detailed image of the church. The seal pattern is made of brass, has a round shape (25 mm) and engraved in the incision. It remembers about the church of the monastery from Govoșdia, today a disappeared monastic place.

Keywords: *Govoșdia, Păulian, village, monastery, seal, emblem.*

Satul Govoşdia[1] (fost Livada[2], azi Păulian[3]) așezat pe valea Crișului Alb are prima atestare documentară la anul 1552[4]. În hotarul acestei

[1] Satul Govoşdia (azi Păulian) face parte din comuna Buteni, judeţul Arad, vezi *Legea nr. 2/1968 privind organizarea administrativă a teritoriului României*, în „Colecţia de legi, decrete, hotărâri şi alte acte normative, 1968 (1 noiembrie – 31 decembrie)", 1970, pp. 523-1011; Gheorghe Toduță, Vasile Grec, Nicolae Lujanschi, *Localităţile judeţului Arad*, Arad, 1972, p. 59; Ion Iordan, Petre Gâștescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităţilor din România*, București, 1974. Date despre localitatea Govosdia vezi și la Kovách Géza, *Ahol Dózsa és Horea hadai jártak*, Bukarest, Kriterion Könyvkiado, 1976; *Atlasul localităților județului Arad* (text: Aurelian Maxim, Mircea Bondrea), Cluj-Napoca, Editura Suncart [f. a.], pp. 95-96.

[2] Vezi Gheorghe Toduță, Vasile Grec, Nicolae Lujanschi, *op. cit.*, pp. 59-60.

[3] Denumirea Păulian a acestui sat a fost adoptată de localnici în anul 1919, nume preluat onorific, în cinstea generalului cu același nume. Ea s-a oficializat din anul 1925, vezi V. Meruţiu, *Judeţele din Ardeal şi din Maramureş până în Banat. Evoluţia teritorială,* Cluj, 1929, p. 209. Din anul 1954 s-a numit Livada, iar din 1995 s-a revenit la denumirea Păulian (Corina Vaşca, *Toponimia localităţii Buteni, judeţul Arad*, Arad, Editura Ramira, 2010, p. 68); Aurel Dragoș, Corina Vașca, „Comuna Buteni", în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, vol. II Comunele județului Arad*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020, p. 147.

localităţi există toponimul „Valea Mănăstirii” sau „Pârâul Mănăstirii” care păstrează amintirea unui vechi lăcaş monahal, pomenit documentar în secolul al XV-lea: Mănăstirea ortodoxă Govoşdia[5]. Chiar dacă nu-i cunoaştem sigur anul întemeierii[6] (după unii cercetători ar fi 1426)[7], un reper cronologic ne oferă primele decenii ale domniei regelui Sigismund de Luxemburg (1387-1437) caracterizate printr-o oarecare relaxare confesională. Este perioada în care interdicţia, mai veche de un secol, de a înălţa biserici „schismatice” în Regatul Ungar va fi copios încălcată prin apariţia mănăstirilor de rit răsăritean (ortodoxe) de la Strei Sângeorz (1408), de la Leşnic, pe valea Mureşului (la cumpăna secolelor XIV-XV), de la Crişcior (1411) şi de la Ribiţa (1417), amândouă lângă Brad, pentru a nu le aminti decât cele mai apropiate de Govoşdia[8].

---

[4] Aşezarea apare înregistrată şi sub denumirea de *Gósd*, vezi Coriolan Suciu, *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I (A-N), Bucureşti, Editura Academiei R. S. R., 1967, p. 360; Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad*, Arad, Editura Universităţii „Vasile Goldiş”, 1997, pp. 147-148.

[5] Puțini mai știu azi că în hotarul satului a existat un lăcaș vechi monahal de cult și anume o mănăstire. Existența ei este amintită de toponime, de puține urme care s-au găsit și probabil i-ar fi aparținut. Despre mănăstirea ortodoxă de la Govoşdia, vezi: Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, vol. I, Arad, 1892, p. 230; vol. II, Arad, 1895, p. 384 și p. 747; Somogy Gyula, *Arad szabad királyi város és Arad vármegye községeinek leirása*, Arad, 1913, p. 134; Silviu Dragomir, „Studii din istoria mai veche a românilor de pe teritoriul diecezei arădene”, în *Transilvania*, anul XLVIII, nr. 1-6, din 1 iulie v. 1917, p. 28; Ştefan Meteş, *Istoria Bisericii şi a vieţii religioase a românilor din Transilvania şi Ungaria*, vol. I (până la 1698), ed. II, Sibiu, 1935, p. 186 și p. 242; Ștefan Lupșa, Gh. Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, *mss. dactilo*, vol. I, 1958, p. 214; Zeiner Alfréd, *Arad multja*, Arad, Tipografia Corvin, 1940, pp. 48-49 (singurul autor care o încadrează în categoria mănăstirilor de rit necunoscut); Marina Lupaş-Vlasiu, *Aspecte din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1943, p. 93; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, Bucureşti, 1976, p. 64; Eugen Arădeanul, Lucian Emandi, Teodor Bodogae, *Mănăstirea Hodoş-Bodrog*, Arad, Editura Episcopiei Aradului, 1980, p. 40; Ovidiu Someşan, *De la Bucin la Buteni*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2005, pp. 105-106; Pavel Vesa, „Mănăstiri dispărute din părțile Aradului (sec. XI-XVII)”, în *Teologia* (Arad), anul XIII, nr. 2, 2009, pp. 73-94.

[6] În acest sens, istoricul Silviu Dragomir, în 1917, scria: „Observăm, că menţiunea unei mănăstiri româneşti, în stânga Murăşului ne-o păstrează pentru jumătatea întâia a veacului XV (1426) un document unguresc, pe când «pârâul mănăstirei» din Găvoşdia, dovedeşte urma unei vechi mănăstiri româneşti, de care nu mai ştie, decât tradiţia poporului”, vezi Silviu Dragomir, *op. cit*., p. 28. Govojdia (1426): „claustrum schismaticis olachalis” se găsea în părțile Aradului, azi dispărută (Vasile V. Muntean, *Istoria Bisericii româneşti (de la începuturi până la 1716)*, Timișoara, Editura Marineasa, 2010, p. 71).

[7] Pavel Vesa, *op. cit*., p. 94.

[8] Vezi Șerban Papacostea, *Evul Mediu românesc. Realităţi politice şi curente spirituale*, București, Editura Corint, 2001, p. 68 şi Ovidiu Pecican, *Trecutul istoric şi omul Evului*

Existenţa acestei vechi mănăstiri ortodoxe de la Govoșdia s-a transmis şi de tradiţia locală, prin legende dintre care amintim aceea despre distrugerea ei, prin alunecarea de teren a versantului din apropiere şi abandonarea acestui sfânt lăcaş[9]. Despre toate aceste fapte s-a scris, că: „Prudența și timiditatea potrivnicilor vor fi mereu subminate de tradiția locală, dispusă oricând să-și arate pământul (situat la poalele dealului Govoșdiei) și amplasamentul fostei mănăstiri (50 de metri mai sus pe Pârâul Mănăstirii) și să depene povestea călugărilor, care, în fața unor iminente surpări de teren, au îngropat clopotele și aurriturile în Pârâul Mănăstirii sau, după alte păreri, în fântâna edificiului, abandonând la timp lăcașul sfânt „cutrupit" (acoperit) peste noapte de furia versantului dezlănțuit"[10].

Această legendă cu privire la dezastrul produs prin alunecarea terenului și înghițirea de către pământ a mănăstirii este parte integrantă a istoriei localităţii şi culturii populare, zămislită de localnici de-a lungul timpului și transmisă din generaţie în generaţie. Aşadar, amintirea acestei mănăstiri s-a păstrat în toponimia satului, legendă etc., dar şi printr-un izvor sigilografic.

Este vorba de tiparul sigilar al satului Govoșdia din anul 1838 care a ajuns până la noi[11]. Acest tipar sigilar confecţionat din alamă are o formă rotundă (25 mm) şi este gravat în incizie.

În câmpul sigilar, s-a gravat pe o terasă, o construcţie religioasă de piatră cu o uşă de intrare laterală, trei ferestre şi o turlă cu acoperiș ascuțit având în vârf o cruce cu braţele egale. Lângă uşă este redat un puiet de arbore cu frunze. În exergă, între două cercuri liniare s-a scris legenda cu litere majuscule în limba maghiară: * GOVOSDIA HELYSÉG PETSÉTJE 1838 (SIGILIUL SATULUI GOVOŞDIA 1838)[12] (Fig. 1). Începutul şi

---

Mediu, Cluj-Napoca, Editura Nereamia, 2002, pp. 109-110; Ovidiu Someşan, *op. cit.*, p. 105.

[9] Detalii despre legenda referitoare la distrugerea şi abandonarea edificiului monahal de la Govoşdia, vezi la Ovidiu Someşan, *op. cit.*, p. 105. Despre această vale denumită „Valea Mănăstirii" de unde „se aud serenade de clopote şi banii zac îngropaţi sub coasta dealului" vorbeşte şi Márki Sándor, *op. cit.*, vol. II, 1895, p. 747, iar Somogy Gyula scria că „după cum se spune acolo era o veche mănăstire", unde „au fost găsite cărămizi și piatră cioplită", Somogy Gyula, *op. cit.*, p. 134.

[10] Ovidiu Someşan, *op. cit.*, p. 105.

[11] Piesa sigilară se află în *Colecţia de tipare sigilare* (sigilii) a Serviciului Judeţean Arad a Arhivelor Naţionale, nr. inv. 45.

[12] Augustin Mureşan, Ioan Popovici, *Sigilii săteşti şi comunale din comitatul Arad şi împrejurimi (secolele XVII-XIX)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2009, p. 84.

sfârşitul legendei sunt marcate de o steluţă, care cu timpul s-a șters, actualmente abia vizibilă, datorită întrebuințării tiparului sigilar[13] (Fig. 2).

Revenind la simbolul gravat în emblema acestui vestigiu sigilar datat 1838, el apare prin înfăţişarea sa, ca un monument de arhitectură medievală românească. Construcția face trimitere la o biserică de zid. În cazul de față el face aluzie la Biserica Mănăstirii de la Govoşdia, poate cel mai impunător edificiu din sat și din zonă în acele timpuri. Imaginea Bisericii mănăstirii, este complet diferită de celelalte edificii religioase, reprezentate în sfragistica localităţilor rurale arădene, ea urmând legile arhitectonice ale bisericilor de zid mănăstirești. Puietul de arbore ar putea simboliza viitorul copac de trăsnet[14].

Dincolo de natura dezastrului (acestui lăcaş monahal, *subl. ns.*), semnificativă rămâne amploarea impactului mănăstirii asupra memoriei colective şi oficiale, imaginea ei regăsindu-se în grafica sigilară şi după câteva secole de la dispariţie[15]. Autorii şi beneficiarii peceţii din 1838 a satului Govoşdia considerau încă esenţială pentru localitate, fosta Mănăstire ortodoxă, prezentând-o fără echivoc publicului în toată presupusa ei măreţie[16]. Despre ea, un istoric în anul 1895, scria: „Sigiliul comunei înfățișează biserica mănăstirii”[17].

Tot despre biserica acestei mănăstiri s-a spus, că „în emblema tiparului sigilar este o imagine de biserică foarte detaliată. Gravorul pecetei parcă s-a chinuit să o redea, reconstituind faţada vestică a bisericii”[18]. Deși nu se știe ce înfățișare avea acest lăcaș monastic, imaginea ei a fost „reconstituită” de meșterul-pecetar și transpusă în emblema acestui tipar sigilar sătesc. După opinia noastră, această „reconstituire”, nu înseamnă că întocmai așa a arătat biserica acestei mănăstiri. El este un vestigiu sfragistic rural având în emblemă un simbol religios, amintind de existența unui lăcaș monahal aflat pe vremuri de mult trecute pe teritoriul acestui sat.

În perimetrul acestei aşezări mai exista şi biserica satului. Satul Govoşdia este amintit ca parohie din anul 1652[19]. Nu se ştie dacă această

---

[13] Desenul tiparului de pecete reprodus la Márki Sándor, *op. cit.*, vol. II, 1895, p. 747 (desen alb-negru) redă și steluţa care delimitează începutul şi sfârşitul textului legendei.

[14] În legătură cu rolul copacului de lângă biserici, vezi Ioan Godea, „Copacul de Trăsnet”, în *Zarandul* (Arad), nr. 3, 2010, p. 4.

[15] Ovidiu Someşan, *op. cit.*, p. 106.

[16] *Ibidem.*

[17] Márki Sandor, *op. cit.*, vol. II, 1895, p. 747.

[18] Opinie exprimată de d-l prof. univ. dr. Teodor Octavian Gheorghiu de la Universitatea Politehnica Timișoara.

[19] Ștefan Lupșa, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. I, Arad, 1958, f. 212. În 1743, pe cheltuiala lui Georgiu Neme, a fost turnat un clopot pentru biserica din Govoșdia de pe Valea Crișului

biserică parohială din secolul al XVII-lea, construită în mod sigur din lemn, este cea menţionată de episcopul Sinesie Jivanovici în 1755, care avea hramul „*Pogorârea Sf. Duh*”[20]. În data de 25 noiembrie 1779, parohia satului obţine aprobarea pentru construirea unei noi biserici de lemn[21], care la anul 1783 era sfinţită, păstrând hramul celei vechi[22]. În 1906 a fost demolată, în locul ei fiind construită actuala biserică de zid[23].

În aparenţă identificarea corectă a simbolului religios din emblema tiparului sigilar al satului Govoșdia pare problematică. Totuşi, după cum am văzut mai sus, el a fost identificat ca fiind al Bisericii mănăstirii Govoșdia[24]. Însemnătatea localităţii în acele timpuri era dată de această mănăstire despre care cunoaştem foarte puţine date.

Ţinând seama de faptul că biserica parohială din secolul al XVII-lea a acestui sat era construită din lemn şi cea sfinţită în anul 1783 era ridicată tot din lemn, dar demolată în 1906 pentru edificarea alteia de zid, ne raliem întru-totul opiniei conform căreia emblema tiparului sigilar al satului Govoşdia din 1838 ce reprezintă un edificiu religios monahal din zid este o amintire a bisericii mănăstirii dispărute de la Govoşdia[25]. Astfel de sigilii de localităţi ce au în emblemă, edificii ecleziastice, înfăţişate prin biserici cu turle și cruci în vârf, precum: tiparul sigilar al comunei, Covăsânţ (1821), Crocna (1839), Feniş (1838), Hălmagiu (1804), Ioneşti (1851), Iosaş (1838), Măgulicea (1851), Socodor (1851) sunt *sigilii de tip arhitectural*[26].

Înfăţişarea unor astfel de lăcaşuri de cult nu este determinată, numai de mentalitatea vremii, ci şi de faptul că biserica era, în epoca respectivă, cel mai impunător edificiu din sat, legat de istoria comunităţii[27]. Pentru a reconstitui imaginea adevărată a locului, uneori lăcaşul respectiv înfăţişat în

---

Alb (Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 421).

[20] S. Dragomir, „Statistici sârbeşti din dieceza Caransebeşului şi a Aradului în veacul XVIII”, în *Foaia Diecezană* (Caransebeș), nr. 9, 1 martie 1909, p. 5; vezi și Pavel Vesa, „Un document de la mijlocul secolului al XVIII-lea despre viața ecleziastică din părțile Aradului: Conscripția episcopului Sinesie Jivanovici”, în *Aradul Cultural* (Arad), Decembrie 1999, p. 100; idem, *Episcopia Aradului. Istorie…,* p. 701.

[21] Márki Sándor, *op. cit.*, vol. II, 1895, p. 747; Șt. Lupşa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 4, Arad, 1958, f. 248; Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie…*, p. 631.

[22] Arhivele Episcopiei Ortodoxe Române Arad, grupa a III-a, dosarul nr. 68/1885, doc. 1167, f. 63v., apud Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie…*, p. 631.

[23] Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie…*, p. 631.

[24] Márki Sándor, *op. cit.*, vol. II, 1895, p. 747.

[25] *Ibidem*; Ovidiu Someşan, *op. cit.*, pp. 105-106.

[26] Maria Dogaru, „Sigilii săteşti din fostul comitat Arad”, în *Cercetări numismatice*, III, 1980, p. 222.

[27] *Ibidem.*

sigiliu este încadrat de arbori[28]. În cazul tiparului de sigiliu al satului Govoşdia, meşterul-pecetar pentru a reconstitui imaginea adevărată a locului a gravat un puiet de arbore care aici ar simboliza, cum am arătat mai sus, viitorul copac de trăsnet. Tiparul sigilar mai sus prezentat este o mărturie indirectă a existenței Mănăstirii de la Govoșdia, astăzi dispărută.

Desigur, cercetările arheologice în zonă pot fi deschise, având ca scop aflarea urmelor materiale ale acestei vechi mănăstiri ortodoxe de pe Valea Crișului Alb despre care astăzi cunoaştem date puține, deocamdată unele aproape incerte. Cercetările pot începe având ca motivație și acest simbol gravat nu întâmplător pe tiparul sigilar din 1838 al satului Govoșdia. Până atunci, sfragistica rurală din Crișana rămâne în slujba cercetării istorice.

Fig. 1.

[28] *Ibidem.*

Fig. 2.

BIBLIOGRAFIE

Arădeanul, Eugen, Emandi, Lucian, Bodogae, Teodor, *Mănăstirea Hodoş-Bodrog*, Editura Episcopiei Aradului, Arad, 1980.

Atlasul localităţilor judeţului Arad (text: Aurelian Maxim, Mircea Bondrea), Cluj-Napoca, Editura Suncart [f. a.], pp. 95-96.

Dogaru, Maria, „Sigilii săteşti din fostul comitat Arad", în *Cercetări numismatice*, III, 1980, p. 215-227.

Dragomir, Silviu, „Studii din istoria mai veche a românilor de pe teritoriul diecezei arădene", în *Transilvania*, anul XLVIII, nr. 1-6, din 1 iulie v. 1917, pp. 13-33.

Dragomir, S., „Statistici sârbeşti din dieceza Caransebeşului şi a Aradului în veacul XVIII", în *Foaia Diecezană* (Caransebeș), nr. 9, 1 martie 1909, p. 5.

Giurescu, C. Constantin, Giurescu, C. Dinu, *Istoria românilor*, vol. II, Bucureşti, 1976.

Godea, Ioan, „Copacul de Trăsnet", în *Zarandul* (Arad), 2010, nr. 3, pp. 3-11.

Iordan, Ion, Gâştescu, Petre, Oancea, I. D., *Indicatorul localităţilor din România*, Bucureşti, 1974.

Kovách, Géza, *Ahol Dózsa és Horea hadai jártak*, Bukarest, Kriterion Könyvkiado, 1976.

Lupşa, Ștefan, Liţiu, Gheorghe, *Istoria Eparhiei Aradului*, mss. dactilo, vol. I, 1958.

Márki, Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, vol. I-II, Arad, 1892-1895.

Meruţiu, Vasile, *Judeţele din Ardeal şi din Maramureş până în Banat. Evoluţia teritorială*, Cluj, 1929.

Meteş, Ștefan, *Istoria Bisericii şi a vieţii religioase a românilor din Transilvania şi Ungaria*, vol. I (până la 1698), ed. II, Sibiu, 1935.

Muntean, V. Vasile, *Istoria Bisericii româneşti (de la începuturi până la 1716), Curs sintetic*, Timișoara, Editura Marineasa, 2010.

Mureşan, Augustin, Popovici, Ioan, *Sigilii săteşti şi comunale din comitatul Arad şi împrejurimi (secolele XVII-XIX*), Arad, Editura Gutenberg Univers, 2009.

Papacostea, Șerban, *Evul Mediu românesc. Realităţi politice şi curente spirituale*, București, Editura Corint, 2001.

Pecican, Ovidiu, *Trecutul istoric şi omul Evului Mediu*, Cluj-Napoca, Editura Nereamia, 2002.

Roz, Alexandru, Kovách, Géza, *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad*, Arad, Editura Universităţii „Vasile Goldiş", 1997.

Someşan, Ovidiu, *De la Bucin la Buteni*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2005.

Somogy, Gyula, *Arad szabad királyi város és Arad vármegye községeinek leirása*, Arad, 1913.

Suciu, Coriolan, *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I (A-N), București, Editura Academiei R. S. R., 1967.

Toduţă, Gheorghe, Grec, Vasile, Lujanschi, Nicolae, *Localităţile judeţului Arad*, Arad, 1972.

Vaşca, Corina, *Toponimia localităţii Buteni, judeţul Arad*, Arad, Editura Ramira, 2010.

Vesa, Pavel, „Un document de la mijlocul secolului al XVIII-lea despre viața ecleziastică din părțile Aradului: Conscripția episcopului Sinesie Jivanovici", în *Aradul Cultural* (Arad), decembrie 1999.

Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.

Idem, „Mănăstiri dispărute din părțile Aradului (sec. XI-XVII)", în *Teologia* (Arad), anul XIII, 2009, nr. 2, pp. 73-94.

Vlasiu-Lupaș, Marina, *Aspecte din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1943.

Zeiner, Alfréd, *Arad multja*, Arad, Tipografia Corvin, 1940.

Arad – oraş-reşedinţă episcopală

Arad – the Residential City of the Orthodox Bishopric

Prof. Drd. Paul KRIZNER
Academia Română, Filiala Cluj-Napoca
Institutul de Istorie „George Bariţiu”

Abstract
During the 19th century, Arad was an important Romanian cultural hub of the Habsburg Empire as the seat of an Orthodox Episcopate and of important cultural institutions, including Preparandia and the Theological Institute, being also the residential city of numerous Transylvanian teachers, cultural figures and politicians.

***Keywords**: Bishopric, Church, demography, Arad, Orthodoxy.*

Pe parcursul secolului al XIX-lea Aradul a fost un centru important cultural al românilor din Imperiul Habsburgic, fiind sediul unei Episcopii Ortodoxe şi a unor importante instituţii culturale, printre care se numără Preparandia şi Institutul Teologic, fiind, totodată, oraşul în care şi-au desfăşurat activitatea numeroşi profesori, oameni de cultură şi politicieni transilvăneni.

În ceea ce priveşte primele menţiuni documentare ale localităţii Arad[1], părerile istoricilor sunt împărţite. Majoritatea specialiştilor acceptă, însă, varianta asimilării Aradului cu localitatea medievală Orod, atestată pentru prima dată în anul 1028.

Descoperirile arheologice de pe raza municipiului de astăzi, dar şi a localităţilor din jur, demonstrează existenţa umană neîntreruptă încă din secolele XI-XII[2]. În perioada medievală pe raza oraşului actual au fost atestate documentar şi arheologic o serie de aşezări umane, care, cu timpul s-au dezvoltat, s-au contopit, formând ceea ce cunoaştem astăzi.

[1] Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad*, Arad, Editura Universităţii „Vasile Goldiş”, 1997, pp. 22-44.
[2] Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoria Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru,* Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2015, p. 23.

De la aspectul rural medieval, Aradul s-a dezvoltat permanent de-a lungul secolelor, devenind în secolul al XVIII-lea puternicul centru al graniţei militare din zona Mureş-Tisa.

Istoricul Gabriela Marco arată că prin aşezarea în zona Aradului a diverselor grupuri etnice, s-a ajuns la dezvoltarea socială şi economică cunoscută începând cu secolul al XVIII-lea, în special după instaurarea administraţiei austriece, devenind cu timpul, o aşezare urbană în adevăratul sens al cuvântului[3]. În acest context economic şi social, episcopul ortodox sârb Isaia Diacovici a ales să cumpere proprietăţi în acest oraş, stabilindu-şi aici reşedinţa începând cu anul 1706. Practic acel an este considerat anul întemeierii Episcopiei Aradului. Treptat, oraşul se extinde, devenind mult mai mult decât aşezarea cu atribuţii militare care era până la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Prima numărătoare a populaţiei sau recensământ al Aradului în secolul al XIX-lea a avut loc în anul 1804[4]. Informaţiile demografice atestă o populaţie de 8476 de persoane, iar în anul 1830, locuitorii Aradului ating numărul de 15242 de indivizi. Mai târziu în anul 1828, în Arad, documentele consemnează 5285 familii, care trăiau în 2463 case. În anul 1839, populaţia oraşului Arad era de 17135 de suflete, ceea ce situa oraşul de pe Mureş pe locul 16 în Ungaria în ceea ce priveşte numărul de locuitori.[5]

Tabelul nr. 1. Populaţia oraşului Arad
în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Anul	**Populaţie**
1804	8476
1827	13824
1830	15242
1839	17135
1850	22398
1857	26959
1869	32725

(**Sursa**: Corneliu Pădurean, *Populaţia comitatului Arad în secolul al XIX-lea,* Arad, edit. Universităţii „Aurel Vlaicu", 2003, passim)

[3] Gabriela Adina Marco, *Dimensiuni istorice, sociale, confesionale și culturale româno-slave pe Valea Mureșului Inferior (1802-1918)*, teză de doctorat, coordonator cercetător științific I dr. Dumitru Suciu, Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca, aprilie 2019.

[4] Corneliu Pădurean, *Populaţia comitatului Arad în secolul al XIX-lea,* Arad, Editura Universităţii „Aurel Vlaicu", 2003, p. 123.

[5] Eugen Ghiță, *Evoluția demografică a orașului Arad în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea,* Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2011.

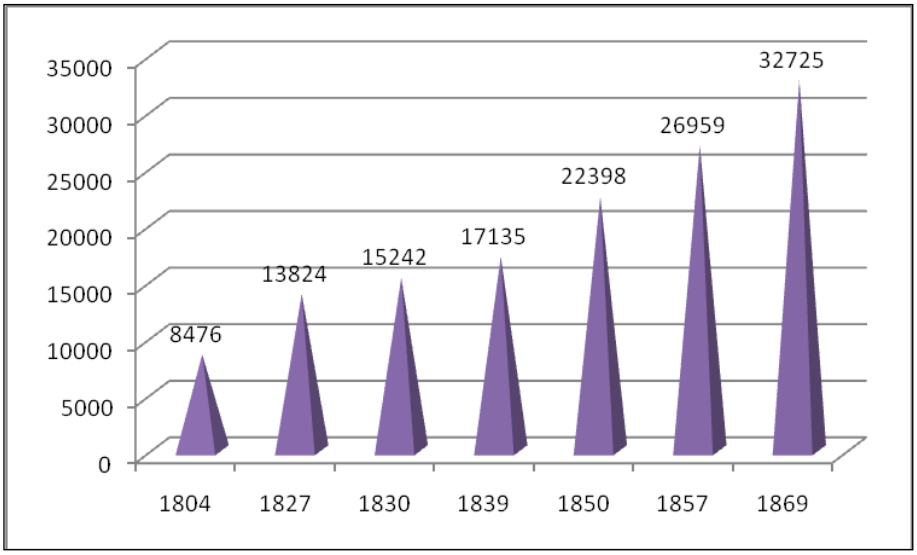

Graficul nr. 1. Populaţia oraşului Arad în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Tabelul nr. 2. Structura confesională a oraşului Arad în prima jumătate a secolului al XIX-lea

	1827	**1839**	**1857**
Ortodocşi	6985	7125	8144
Romano-catolici	5923	6124	12022
Greco-catolici	0	498	308
Reformaţi	191	523	1269
Evanghelici	0	160	373
Unitarieni	0	0	46
Izraeliţi	725	812	2353
Alţii	0	0	44
Total	15651	17081	26416

(**Sursa**: Corneliu Pădurean, *Populaţia comitatului Arad în secolul al XIX-lea,* Arad, edit. Universităţii „Aurel Vlaicu", 2003, passim)

Transformarea Aradului în anul 1834, în oraş liber regesc a dus la dezvoltarea meşteşugurilor, a industriei, a comerţului şi a transporturilor etc., implicit a crescut şi afluxul braţelor de muncă.

Evreii din Arad s-au integrat rapid în fluxul circulaţiei mărfurilor. Comercializarea cerealelor, a tutunului, a lânii, a vitelor, a produselor manufacturiere s-a făcut prin intermediul evreilor. Eforturile rabinului Aaron Chorin de a antrena enoriaşii în direcţia practicării meseriilor au

condus la înfiinţarea unei asociaţii menite să promoveze şi să ajute materialiceşte practicarea meseriilor, acesta numărând 21 de meserii practicate de evreii din Arad în anul 1848[6]. Tot atunci sunt consemnaţi 17 intelectuali evrei, din care 10 erau medici.

Primarii Aradului în timpul Revoluţiei din 1848-1849 au fost în număr de doi, respectiv Franz Scharfender (1843-1848) şi Török Gábor (1848-1849)[7]. Aceste două personalităţi arădene au încercat să facă faţă situaţiei conflictuale care a implicat oraşul de pe Mureş în timpul confruntărilor armate dintre austrieci, unguri şi români.

Evenimentele revoluţionare s-au precipitat cu repeziciune[8]. La data de 17 martie 1848 a sosit la Arad pe cale telegrafică circulara nr. 1 a prim-ministrului Bathyányi, şef al guvernului revoluţionar maghiar de la Pesta, care prevenea autorităţile locale asupra tendinţelor centrifuge ale naţionalităţilor. Pe cale verbală soseşte vestea despre cele întâmplate la Pesta în 15 martie 1848.

Vestea s-a răspândit peste tot în oraş, astfel că pe porţiunea de piaţă din faţa primăriei s-au adunat câteva mii de oameni, aici având loc o manifestaţie a tineretului maghiar, sub conducerea lui Jankai József, conform istoricului maghiar Márki Sándor. În seara de 17 martie, la teatrul orăşenesc din Arad a avut loc o demonstraţie antiaustriacă iniţiată de acelaşi Jankai József.

În vara anului 1848 a ajuns primar al Aradului moşierul liberal maghiar Török Gábor, numit în scurtă vreme comisar pentru alimentaţie în guvernul revoluţionar ungar, fiind suplinit temporar de consilierul român Dimitrie Haica (până în iunie 1849).

La 1 iulie 1849 cetatea Arad a fost ocupată de revoluţionarii maghiari. În 4 august 1849, în contextul înfrângerii iminente a revoluţiei ungare, guvernul maghiar şi membrii parlamentului au sosit în refugiu la Arad, venind de la Szeged. Bătălia de la Timişoara din 10 august 1849, l-a determinat pe Kossuth Lajos să-i predea puterea lui Görgei Artúr la 11 august şi să părăsească Aradul deghizat. Trupele austriece au preluat cetatea Aradului în 21 august 1849, generalul Haynau instalându-şi cartierul în casa primarului nou numit, Dominicus Heim (cu numele românizat Damaschin), din Strada Domnilor (azi str. Mihai Eminescu).

---

[6] Marius Ioan Grec, „Municipiul Arad – Comunitatea mozaică”, în *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad. Vol. I. Oraşe*, coord. Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019, pp. 341-342.

[7] Doru Sinaci, „Municipiul Arad – Istoric”, în *Dicţionarul istoric…*, p. 76

[8] *Ibidem*, pp. 65-66.

În timpul revoluţiei din 1848-1849 cetatea Aradului a fost bombardată de artileria austriacă, iar după înfrângerea revoluţiei în beciurile cetăţii au fost închişi numeroşi revoluţionari maghiari şi români, printre aceştia numărându-se peste 500 de ofiţeri unguri, dar şi Eftimie Murgu, liderul revoluţionar bănăţean. În 6 octombrie 1849 au fost executaţi la Arad cei 13 generali revoluţionari ai armatei maghiare[9].

***

În timpul revoluţiei din 1848-1849 bombardamentele trupelor imperiale au distrus multe locuințe ale oraşului. Ulterior, la scurt timp, o inundaţie dezastruoasă a Mureşului a distrus alte clădiri. Se impunea o vastă operă de reconstrucţie, în special a centrului, care a durat pe tot parcursul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea, cu un accent puternic în primii ani ai secolului următor. Oraşul a fost reconstruit pe baza unui plan urbanistic modern, având ca model ringul vienez şi alte mari realizări urbanistice ale secolului. Clădirile au apărut rând pe rând, în funcţie de necesităţi, fără ca un anumit stil al faţadelor să fie impus de autorităţi. S-au construit sedii ale administraţiei locale, biserici, şcoli, magazine dar şi locuinţe. S-a urmărit cu stricteţe respectarea frontului continuu la stradă şi decorarea clădirilor într-un stil eclectic, oarecum unitar dar diversificat.

[9] *Ludwig Aulich*, german, născut la Bratislava (Pojon), locotenent-colonel în armata austriacă, numit general de Lajos Kossuth; *Jovan Damjanić*, sârb, născut la Staza (azi în Croația), locotenent-colonel în armata austriacă, numit general de Kossuth; *Arisztid Dessewffy (Dezsőffy)*, maghiar născut la Ósvacsákány (astăzi Čakanovce în Slovacia), căpitan în armata austriacă; *Ernő Kiss*, armean născut la Timişoara, comandant al regimentului de cavalerie II Hanovra, numit general de Kossuth; *Karlo Knezić*, croat, născut la Veliki Grđevac (azi în Croația), numit general după rănirea lui Jovan Damianić; *Georg Lahner*, german, născut în satul Necpál (astăzi Necpaly în Slovacia); *Vilmos Lázár*, maghiar născut în Nagybecskerek (Becicherecul Mare, azi Zrenjanin în Serbia); *Karl August Graf zu Leiningen-Westerburg*, conte german, născut în Ilbenstadt (azi Niddatal, Hessa, Germania); *József Nagysándor*, maghiar născut la Oradea; *Ernst Pöelt von Pöeltenberg*, născut la Viena, locotenent în armata imperială austriacă, nu cunoştea maghiara, numit colonel de Kossuth; *Josef Schweidel*, născut în Zombor (azi Sombor în Serbia), maior în armata austriacă; *Ignác Török*, maghiar născut în Gödöllő, în apropiere de Budapesta; *Károly Vécsey*, maghiar născut în Pesta, conte, locotenent-colonel în armata austriacă, numit general de Kossuth. – cf. Septimiu Zaharia Seiceanu, „«UNGARIA MILENARĂ» vs. «GERMANIA» victorioasă”, în *Dacoromania* (Alba Iulia), 2012, nr. 58, site http://www.dacoromania-alba.ro/, accesat în 23.09.2020.

BIBLIOGRAFIE

Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad. Vol. I. Oraşe, coord. Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019.

Ghiță, Eugen, *Evoluția demografică a orașului Arad în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2011.

Marco, Gabriela Adina, *Dimensiuni istorice, sociale, confesionale și culturale româno-slave pe Valea Mureșului Inferior (1802-1918)*, teză de doctorat, coordonator cercetător științific I dr. Dumitru Suciu, Institutul de Istorie „George Bariţiu" din Cluj-Napoca, aprilie 2019.

Pădurean, Corneliu, *Populaţia comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Arad, Editura Universităţii „Aurel Vlaicu", 2003.

Roz, Alexandru, Géza, Kovách, *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad*, Arad, Editura Universităţii „Vasile Goldiş", 1997.

Seiceanu, Septimiu Zaharia, „«UNGARIA MILENARĂ» vs. «GERMANIA» victorioasă", în *Dacoromania* (Alba Iulia), 2012, nr. 58, site http://www.dacoromania-alba.ro/, accesat în 23.09.2020.

Vesa, Pavel, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoria Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2015.

Preoții ortodocși din Șeitin, slujitori ai școlii și bisericii în secolul al XIX-lea

The 19th Century Șeitin Orthodox Priests, Servants of the School and the Church

Dr. Maria Alexandra PANTEA
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" Arad

Abstract
The 19th century Șeitin Orthodox priests are representatives of important dynasties of local priests and teachers, such as the Ioanovici, Popovici and Marcovici. They stood out as important supporters of the school and the church, contributing to the enlightenment and emancipation of the Romanians. Their name is related to the village church because they contributed to the building, painting and then maintenance of the local place of worship, considered as a symbol of prosperity and emancipation of Romanians in the Arad Plain, but also an important landmark for the Baroque art in the area.

Keywords: *church, priests, school, teachers, Romanians, Orthodox.*

În secolul al XIX-lea asistăm la un proces de modernizare a societății românești, operă a preoților și învățătorilor care activau în lumea rurală românească. În acest context și în localitatea Șeitin, situată în comitatul Cenad, asistăm la un proces de modernizare,la care preoții și învățătorii au avut un rol important.

Date despre biserica și școala din Șeitin apar și în câteva documente din secolul al XVIII-lea. Primele informații despre biserica ortodoxă sunt din septembrie 1728, când este amintită parohia Șeitin, cu 46 de case și doi preoți[1]. Date noi privind biserica din localitate apar în 1755, când episcopul Sinesie Jivanovici a ajuns la Șeitin, unde constata cu amărăciune că era „un sat dărâmat", dar exista o biserică de lemn cu hramul Sfântul Nicolae, ridicată de grăniceri și întreținută de locuitorii celor 70 de case existente în parohie[2]. Biserica avea în 1755 doi preoți, Constantin și Nicolae. În 1767

[1] I. D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I,Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980, p. 170.
[2] *Foaia Diecezană* (Caransebeș), 1906, nr. 5, p. 4.

parohia avea trei preoți și făcea parte din Protopopiatul Pecica[3], dar situația ei s-a înrăutățit, biserica a ajuns în ruină, iar satul era depopulat.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea autoritățile de la Viena iau o serie de măsuri care au ca scop dezvoltarea unei rețele școlare. Sunt adoptate legi prin care se înființează școli la sate. În acest context apare și școala din Șeitin. Potrivit conscripției din 1772 școala din localitate a fost înființată în 7 octombrie 1770. În anii care au urmat școala s-a confruntat cu probleme materiale, iar în funcția de învățător activa unul dintre preoții din localitate. Potrivit conscripției din 1792 învățător era Mihai Ioanovici, cel care a activat și ca preot timp de trei decenii. În 1794 era menționat ca învățător Gheorghe Popovici, care avea „cursurile de metodă de la Oradea”[4].

Un rol important în refacerea bisericii la sfârșitul secolului al XVIII-lea l-au avut iobagii colonizați în zonă după răscoala lui Horea. Sunt cei care au populat zona, au început să adune banii necesari pentru ridicarea unei biserici noi, fiindcă aceea veche era prea mică. Piatra de temelie a noii biserici a fost pusă în 1789, când au început și lucrările, care au durat 10 ani. Construcția a fost finanțată din daniile credincioșilor. Biserica a fost terminată în 1799. Clădirea a suferit ulterior unele transformări.

Pe parcursul secolului al XIX-lea preoții și învățătorii au avut un rol important în modernizarea societății. În biserica din localitate au activat numeroși preoți, dintre care unii proveneau din familii din localitate, iar alții erau din localități învecinate.

Putem constata că la începutul secolului al XIX-lea la Șeitin erau adevărate dinastii de preoți, aceștia provenind din familiile Ianovici, Popovici și Marcovici.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea activau trei preoți, Mihai Truță, Vasile Popovici și Mihail Ianovici. Potrivit documentelor Vasile Popovici a slujit în perioada 1786-1817, implicându-se în ridicarea noii biserici. Mihai Truță a fost preot în Șeitin în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea. Mihai Ianovici era născut în 1762 în Șeitin. La sfârșitul secolului al XVIII-lea era învățător în localitate, iar în 1799 a fost hirotonit ca preot. Cunoștea bine limbile română și sârbă[5]. Ultima dată este menționat într-un document din 1831. Unul dintre fiii săi a fost Constantin Ianovici, născut în 1802 în Șeitin, absolvent al cursurilor

[3] I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 293.
[4] V. Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului*, Arad, 1974, p. 177.
[5] Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie, Cultură, Mentalități 1706-1918*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 667.

Preparandiei arădene și hirotonit ca preot în 1826 de episcopul Iosif Putnic[6]. Într-un document din 1831 se menționează că era capelan și cunoștea bine limbile română și maghiară[7].

În prima jumătate a secolului al XIX-lea au activat ca preoți Gheorghe Marcovici, George Popovici, Filip Popovici, Dumitru Popovici. Dintre aceștia George Popovici, născut în Șeitin, era fiul preotului Vasile Popovici și apare menționat ca preot în 1804, fiind absolvent al „școlii de normă de la Oradea”[8]. Filip Popovici era născut în Șeitin în 1777, fiind amintit ca preot în documentele din perioada 1805-1828, iar în 1827 a fost numit paroh. Dintre fiii săi Dimitrie Popovici, născut în 1808, a urmat timp de patru ani cursurile gimnaziului de la Szeged. În Testimonium scolasticum eliberat de conducerea școlii în 1827 se arată că era greco-ortodox din Șeitin, avea 19 ani și a „frecventat diligent cursurile”[9]. În anii care au urmat a frecventat și cursurile Institutului Teologic din Arad, pe care le-a absolvit în 1834 și a activat ca preot în localitatea natală, în 1843 fiind menționat în calitate de administrator parohial, iar în 1847 ca preot paroh. Trebuie amintit că în 1847 în zonă se extinde greco-catolicismul, susținut de episcopia greco-catolică de la Oradea,prin protopopiatul de la Mako, iar Dimitrie Popovici era „pornit spre unire”, dar în urma unei discuții avute cu protopopul Aradului, Ioan Rațiu, „s-a lăsat de acest gând”[10]și a rămas preot ortodox.

De istoria școlii și bisericii din Șeitin se leagă și familia Marcovici. Aceștia au slujit școala și biserica din zonă timp de un secol. Un prim reprezentant al acestei dinastii de preoți și învățători a fost Gheorghe Marcovici, născut la Șeitin în 1775. La sfârșitul secolului al XVIII-lea activa ca învățător în satul natal și cunoștea bine limbile română, sârbă și maghiară. În 1804 era hirotonit ca preot de episcopul sârb al Aradului, Pavel Avacumovici[11]. Este menționat într-un document din 1816, când intră în conflict cu învățătorul din sat, Petru Chirilovici, care va și părăsi localitatea[12]. Tot din familia Marcovici se remarcă Pavel Marcovici, născut în 1804 în Șeitin, absolvent al Preparandiei arădene în 1823 și hirotonit

[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem.*
[8] V. Popeangă, *op. cit.*, p. 206.
[9] Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2017, p. 88.
[10] Gh. Ciuhandu, *Propaganda catolică maghiară de la Macău*, Arad, Tipografia Diecezană, 1926, p. 25.
[11] Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 667.
[12] V. Popeangă, *op. cit.*, p. 178.

preot la Șeitin în 1826 de episcopul Iosif Putnic. Potrivit documentelor, în 1843 era preot paroh în Șeitin. În 1847 a fost anchetat disciplinar, din cauza unei plângeri depuse în 1846 de către Alexandru Maior din Mako. În urma anchetei acuzatorul a fost învinuit și obligat a suporta „cheltuielile procesului pentru care scop a fost dat pe mâna administrației să încaseze spesele”[13], iar preotul a fost declarat nevinovat. În contextul extinderii greco-catolicismului în zonă preotul Marcovici s-a afirmat ca un apărător al ortodoxiei, făcând față presiunilor Episcopiei greco-catolice de la Oradea, fapt ce a împiedicat atunci greco-catolicismul să se răspândească și în Șeitin.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea alături de Pavel Marcovici și Dimitrie Popovici se remarcă și Constantin Truță. Era născut în Șeitin și a urmat cursurile Preparandiei arădene, pe care a absolvit-o în 1816, fiind „printre cei 44 de absolvenți ai cursului de 2 ani”[14]. Și-a început activitatea ca învățător, iar în 1838 a fost hirotonit diacon pentru parohia Șeitin. În 1849 a fost numit preot paroh, funcție pe care a deținut-o până în 1859. Un alt reprezentant al acestei familii a fost Grigore Truță, absolvent al teologiei arădene, promoția 1833-1834.

La mijlocul secolului al XIX-lea se remarcă o nouă generație de preoți. Este perioada când își începe activitatea Ștefan Drăgan, care era fiul preotului Ioan din Cenadul Unguresc. S-a remarcat prin implicarea într-o serie de activități, fapt ce l-a determinat pe episcopul Gherasim Rat a-i acorda o distincție „brâul roșu” și titlul de „vicar protopopesc”. Pe fondul evenimentelor din 1848 a intrat în conflict cu sârbii și a trecut la greco-catolicism, dar ulterior a revenit la ortodoxie. În 23 aprilie 1850 era instalat de protopopul Aradului, Ioan Rațiu, ca preot la Șeitin. Ca preot,Ștefan Drăgan a făcut o serie de abuzuri, precum impunerea unor stole mai mari și acordarea pășunatului pe pământurile bisericii unor locuitori înstăriți, în condițiile în care în localitate era mare secetă. Prin aceste nedreptăți a contribuit la răspândirea greco-catolicismului, prin trecerea unor credincioși ortodocși la uniație. În 1864 Consistoriul a luat unele măsuri și i-a întocmit un proces disciplinar, preotul fiind suspendat câteva luni, dar în cele din urmă a fost repus în funcție.

În 1853 a fost sfințit ca preot Teodor Popovici, ultimul reprezentant al familiei de preoți Popovici, cel care a avut o importantă activitate, contribuind la modernizarea zonei. Era născut în 1831 în Șeitin, fiind fiul preotului Demetrius Popovici, și a urmat cursurile școlii gimnaziale din

[13] Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 16.
[14] Maria Alexandra Pantea, *op. cit.*, p. 103.

Arad. Potrivit datelor din matricolele școlare, în 1850-1851 era elev al clasei a VII-a.

Preotul Teodor Popovici și soția sa

După absolvirea școlii gimnaziale a urmat cursurile Institutul Teologic din Arad, pe care l-a absolvit în 1855. Pe parcursul anului școlar 1855-1856 a funcționat ca profesor la Institutul Pedagogic-Teologic, la secția teologie. A fost căsătorit cu Alexandra Codrea, sora preotului Ioan Codrea din Șiclău, dar nu au avut copii.

Potrivit conscripției clerului din 1875, Teodor Popovici era preot paroh, avea o „purtare bună" și apărea printre abonații ziarului *Lumina*. În urma ședinței senatului școlar din 16 octombrie 1876, Teodor Popoviciu a fost numit inspector al școlilor din cercul Nădlac. Într-o scrisoare trimisă învățătorilor din cercul școlar Nădlac în 1 noiembrie 1876 preotul Teodor Popoviciu arată că a fost ales inspector în locul nădlăcanului Mihai Șerban. Preotul cere învățătorilor să trimită la Șeitin rapoartele lunare privind modul în care era frecventată școala. În perioada în care a fost inspector școlar din cercul școlar Nădlac făceau parte școlile confesionale ortodoxe din Semlac, Șeitin, Turnu, Nădlac, Igriș, Bătania, Cenadul Sârbesc și Unguresc. În calitate de inspector școlar, Teodor Popovici a avut o importantă corespondență cu Episcopul Mețianu, protopopul Aradului, Ioan Rațiu, dar și cu profesorii Institutului Pedagogic-Teologic. Prin activitatea sa, inspectorul Popovici a pus în practică acțiunile solicitate de Episcopie, dar și

de autoritățile de la Budapesta, contribuind astfel la dezvoltarea învățământului confesional.

În calitate de preot paroh a făcut demersurile pentru pictarea bisericii din sat. Lucrările au fost realizate de Dușan Alexici din Arad, pentru suma de 4200 de florini. Au fost luate măsuri privind repararea și renovarea exterioară a bisericii. În 7/19 mai 1878 a fost încheiat un contract între comitetul parohial și Suțs Adam, care se obliga a ridica un nou turn și a repara biserica în schimbul a 2200 florini valută austriacă, sumă care s-a achitat în cinci rate. Prin realizarea lucrărilor din interiorul și exteriorul bisericii s-a realizat o unitate între pictură și arhitectură. O parte a lucrărilor realizate în a doua jumătatea secolului al XIX-lea dăinuie și azi și au devenit simbolul unei comunități înstărite, care a prețuit arta și frumosul. Iconostasul realizat de Alexici mai poate fi văzut și azi, după ce în 2010 a fost restaurat[15] .

După o activitate desfășurată timp de jumătate de secol în folosul școlii și bisericii, în 1891, fiind grav bolnav, cere retragerea din post și donează școlii din Șeitin „9,2 ha, iar din venitul pământului să se înființeze un nou post de învățător”[16]. Dorința sa a fost realizată în 1897, când s-a creat școala de fete din Șeitin, a cărei primă învățătoare a fost Hermina Ciorogariu. A murit în februarie 1897, în „anul al 66-lea al etății și al 40-lea al serviciului preoțesc”[17].

În ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea alături de vârstnicul preot Teodor Popovici și-au început activitatea preoțească și Dimitrie Marcovici și Pavel Mercea. Primul era descendentul unei vechi familii de preoți, fiind fiul preotului Pavel Marcovici și frate al preotului Vicențiu Marcovici din Nădlac. Dimitrie Marcovici era născut în 1835 la Șeitin și a absolvit în 1859 Preparandia arădeană, apoi în 1865 a absolvit Institutul Teologic din Arad,iar în 1868 a fost hirotonit de episcopul Procopie Ivacicovici ca preot în localitatea sa natală. Vorbea româna și maghiara. În 1878 avea 38 de ani și era văduv. Încă de la începutul activității sale a susținut dezvoltarea culturală a românilor. În 1869 era membru activ al Asociației Naționale Arădene Pentru Cultura Poporului Român, susținând dezvoltarea culturii naționale în mediul rural. Apare printre membrii

---

[15] Lucrările de restaurare au fost coordinate de prof. dr. Viorel Gh. Ţigu, care în 20 mai 2010 declara pentru *România liberă*: „Icoanele lui Alexici sunt aproape în mărime naturală, iar figurile acestora amplasate într-o lumină deosebită… Este extraordinar să vezi cum un pictor sârb scrie atât de frumos românește. Pictura și arhitectura se înscriu unitar, ceea ce este aproape unicat… Este una dintre cele mai splendide biserici din vestul țării”.

[16] Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 667.

[17] *Biserica şi Şcoala* (Arad), anul XXI, 23 februarie/7 martie 1897, p. 63.

Sinodului Protopresbiterial. A fost ultimul preot al originar din familia Marcovici.

Pavel Mercea era descendent al unei familii de preoți din Nădlac. Absolvent al studiilor gimnaziale și a Institutului Teologic în 1868, a fost hirotonit în 1870 de Procopie Ivacicovici și avea singhelie de la episcopul Ioan Mețianu. În conscripția preoților din 1875 se arată că era capelan la Șeitin și avea 32 de ani. În 1877 era preot paroh și președintele comitetului parohial. S-a implicat și în activitatea școlară. În 1878 este menționat în calitate de președinte al Comisiei școlare din localitate, iar în lipsa unui învățător calificat inspectorul școlar Teodor Popovici l-a numit învățător suplinitor pentru clasa a III-a. Propunerea a fost acceptată și de consistoriu. În 1891 apare printre membrii Sinodului Protopresbiterial.

Analizând activitatea preoților din secolul al XIX-lea, putem constata că Șeitinul era o importantă parohie din Protopopiatul Aradului, una dintre puținele parohii care puteau susține câte trei preoți și care după punerea în practică a politicii de maghiarizare a reușit să susțină și școala confesională din localitate.

Pe parcursul secolului al XIX-lea originare din Șeitin au fost trei dinastii de preoți și învățători care s-au remarcat ca importanți susținători ai școlii și bisericii, contribuind la luminarea românilor și emanciparea lor. Acum, în mileniul al III-lea, acești preoți devotați comunității lor pot fi considerați modele demne de urmat.

BIBLIOGRAFIE

Foaia Diecezană (Caransebeş), 1906, nr. 5.

Suciu, I. D., Constantinescu, R., *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I,Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980.

Popeangă, V., *Un secol de activitate şcolară românească în părţile Aradului*, Arad, 1974.

Vesa, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie, Cultură, Mentalităţi 1706-1918*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.

Pantea, Maria Alexandra, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2017.

Ciuhandu, Gh., *Propaganda catolică maghiară de la Macău*, Arad, Tipografia Diecezană, 1926.

Biserica şi Şcoala (Arad), anul XXI, 23 februarie/7 martie 1897.

Din activitatea cultural-patriotică a Episcopiei Aradului (1918-1940)

From the Cultural and Patriotic Activity of the Orthodox Bishopric of Arad (1918-1940)

Virgil VALEA
Societatea de ştiinţe istorice, filiala Arad

Abstract
The Orthodox Bishopric of Arad did not limit its activity only to missionary work and pastoral care; it also developed a rich cultural and patriotic activity, in cooperation with the state bodies, for the renewal, development and defence of the Romanian nation. The militancy of the Arad hierarchs and other clerics was more distinct than in other regions of the country, due to the location of Arad on the western border, where the awareness of the foreign threat was much better realized.

Keywords: *church, cultural activity, patriotic activity, Orthodox Bishopric of Arad.*

Biserica arădeană nu şi-a limitat activitatea doar la misionarism şi pastoraţie, ea a dezvoltat şi o bogată activitate cultural-patriotică, în cooperare cu organele statului, pentru regenerarea, dezvoltarea şi apărarea naţiunii române. Militantismul ierarhilor şi al celorlalţi slujitori ai bisericii arădene a fost mai pronunţat decât în alte zone ale ţării, datorită aşezării ţinutului Aradului pe graniţa de vest, unde ameninţarea străină era mult mai bine conştientizată.

Societatea „Cultul Eroilor" din Arad, prezidată de către Grigorie Comşa, a iniţiat după 1933 acţiuni specifice de comemorare „pentru cei care au luptat şi au murit pentru făptuirea idealului naţional". Acţiunile societăţii urmăreau conştientizarea şi mobilizarea opiniei publice în faţa revizionismului care ameninţa ca un laţ graniţele ţării. O primă acţiune a Societăţii „Cultul Eroilor" a fost cea de la Hălmagiu, din 10 septembrie 1933, când a fost sfinţit monumentul eroilor[1]. În anul următor, în aceeaşi zonă din Ţara Moţilor, conducătorii bisericii arădene au sfinţit la Gurahonţ „Crucea eroilor", pe locurile în care a fost spânzurat de către unguri la 1848 prefectul Ion Buteanu şi mai mulţi preoţi, primari şi alţi fruntaşi. La

[1] *Biserica și Școala* (Arad), anul LVII, nr. 39, 24 septembrie 1933, p. 4.

impresionanta manifestare au participat peste 5000 de moţi, iar slujba de sfinţire a crucii a fost oficiată de către episcopul Aradului, asistat de un sobor de 20 de preoţi. Vorbind despre rolul bisericii în tragicele evenimente comemorate, Iosif Moldovan, preşedintele F.O.R. filiala Arad, sublinia faptul că „la Gurahonţ Biserica Ortodoxă Română îşi prăznuia martirii săi", având în vedere numărul foarte mare al preoţilor în pomelnicul celor ucişi[2].

Biserica arădeană s-a aflat în avangarda acţiunii pentru ridicarea la Arad, în faţa Primăriei, a Monumentului Unirii. Episcopul Andrei Magieru a deţinut funcţia de preşedinte al Comitetului pentru ridicarea monumentului, el subscriind în nume propriu suma de 50000 de lei. La rândul său, Consiliul Eparhial Arad, dăruia pentru monument, drepturile băneşti din vânzarea broşurilor din „Biblioteca creştinului ortodox"[3]. Revista eparhială „Biserica şi Şcoala" semnala la începutul anului 1937 lipsa de preocupare şi dare de mână a arădenilor, care în afară de Crucea Martirilor n-au realizat nimic semnificativ pentru a comemora Marea Unire, la 18 ani de la săvârşirea ei. Redacţia estima valoarea monumentului între cinci şi şase milioane de lei, ea făcând un apel către „apostolii neamului" – preoţii – de a contribui prin donaţii la realizarea obiectivului cultural-naţional[4].

La 20 de ani de la împlinirea idealului naţional, în faţa Palatului Cultural au fost dezvelite busturile a trei personalităţi marcante ale mişcării naţionale româneşti arădene: Gh. Popa (1824-1867), fost prefect al oraşului şi judeţului Arad, Mircea V. Stănescu (1841-1888), avocat, publicist şi luptător pentru cauza naţională şi Ioan Russu Şirianu (1864-1909), fost gazetar de forţă şi dascăl. Busturile au fost realizate din bronz la iniţiativa lui dr. Ioan Suciu, cu larga colaborare a Episcopiei, care a săvârşit de altfel şi serviciile divine de la Catedrală şi Palatul Cultural, prin P. S. A. Magieru, asistat de 12 preoţi şi un diacon[5].

Ultimul mare corifeu al unirii, dr. Ioan Suciu, se stingea din viaţă în primăvara anului 1939 la Chişineu-Criş, „în modestul lăcaş al muncii visurilor sale... unde trăia ca un eremit". La înmormântarea sa, biserica îşi exprima regretul la pierderea unui mirean de frunte, prin persoana episcopului, care afirma că „s-a stins din viaţă un luptător, un bun creştin şi sfetnic al bisericii, pentru care se aprindea făclia unei vieţi pilduitoare"[6].

În afara activităţilor aniversare, comemorative, biserica arădeană a participat de la începuturi la mişcarea antirevizionistă, o dată cu naşterea

---

[2] *Ibidem*, anul LVIII, nr. 49, 2 decembrie 1934, p. 3.
[3] *Ibidem*, anul LX, nr. 11, 15 martie 1936, p. 5.
[4] *Ibidem*, anul LXI, nr. 4, 24 ianuarie 1937, pp. 2-3.
[5] *Ibidem*, anul LXII, nr. 49-50, 4 decembrie 1938, p. 412.
[6] *Ibidem*, anul LXIII, nr. 15, 2 aprilie 1939, p. 112.

antirevizionismului organic românesc după 1933. La chemarea Ligii Antirevizioniste, la 28 mai 1933, la Arad, a avut loc o mare adunare în faţa Primăriei şi în piaţa Avram Iancu, cu participarea a peste 50000 de oameni; delegaţia fiecărei comune sau plase avea în frunte pe preotul paroh. În prezenţa episcopului Gr. Comşa, preşedintele de onoare al L.A.R. – filiala Arad, au rostit cuvântări de sprijin şi îmbărbătare arhimandritul Policarp Moruşca, în numele B.O.R. şi protopopul Iosif Popa în numele credincioşilor greco-catolici din ţinutul arădean[7]. Acesta a fost unul din puţinele momente de după Marea Unire în care cele două biserici locale au dat la o parte disputele şi au exprimat un punct de vedere unitar.

Activitatea antirevizionistă a cunoscut un nou moment de vârf în anul 1934, când la 22 aprilie s-au organizat adunări antirevizioniste în toate centrele judeţului; în toate cazurile ele au fost precedate de parastase pentru eroii şi creştinii ucişi mişeleşte de către bandele de comunişti unguri şi gărzile de secui. La finalul adunărilor Gr. Comşa, a primit o impresionantă telegramă de solidaritate din partea a 5000 de români din Chişineu-Criş, Sintea-Mare, Nădab, Mişca, Vânători, Colonia Adea şi Ţipar. Telegrama conţinea angajamentul amplu al românilor arădeni conduşi de către păstorii lor spirituali de a lupta din răsputeri pentru apărarea graniţei de vest[8].

După decesul prematur al episcopului Gr. Comşa, L.A.R. – filiala Arad l-a confirmat ca preşedinte de onoare pe noul episcop Andrei Magieru, care la alegerea sa îşi exprima poziţia deosebit de tranşantă în privinţa revizionismului: „sunt antirevizionist prin naştere iar venirea mea în fruntea Episcopiei Aradului vreau să stea în strânsă legătură cu activitatea patriotică ce o voi depune dezinteresat în serviciul cauzei noastre naţionale”[9].

Rezultatele colaborării episcopului cu mirenii şi elita intelectuală n-au întârziat să vină: la 17 mai 1936, sub patronajul L.A.R. a fost dezvelit la Arad cel mai important monument românesc interbelic – Crucea Martirilor – în prezenţa liderilor naţionali ai L.A.R., Stelian Popescu şi I. Lupaş. Crucea din granit a fost încrustată cu numele a 90 de eroi ai Aradului – preoţi, învăţători, intelectuali, plugari, victime ale revoluţiei comuniste din Ungaria din 1919; ea a fost aşezată la vedere publică la intrarea în oraşul Arad, ca „un bilet de intrare în Aradul românesc”[10].

---

[7] *Ibidem*, anul LVII, nr. 23, 4 iunie 1933, p. 3.
[8] *Ibidem*, anul LVIII, nr. 18, 29 aprilie 1934, p. 7.
[9] *Ibidem*, anul LX, nr. 18-19, 3-10 mai 1936, p. 11.
[10] Raportul general al Consiliului plenar către Adunarea Eparhială, în Actele şi dezbaterile... din 1936, Arad, 1936, p. 10.

Respectând tradiţia istorică, biserica arădeană n-a rămas în afara problematicii naţionale pe care a slujit-o fidel în întreaga epocă interbelică, fie în calitate de conducător, fie în ipostaza de truditor.

Implicarea bisericii în fenomenul cultural a constituit o altă componentă a activităţii ei din perioada interbelică, componentă a ofensivei dirijate a statului pentru redimensionarea culturii române. Factorii de decizie bisericeşti arădeni s-au străduit să aşeze la baza fenomenului cultural credinţa şi morala creştină, fără a abandona însă componenta naţională care constituia o constantă moştenită şi cultivată din epoca anterioară. După 1925, o dată cu statificarea învăţământului primar, biserica arădeană şi-a pus în practică strategia de culturalizare a credincioşilor cu ajutorul caselor culturale şi a societăţilor religios-culturale – „Sfântul Gheorghe", „Oastea Domnului", Societatea Ortodoxă Naţională a Femeilor Române şi F.O.R. Rezultatele obţinute în plan cultural, prin colaborarea dintre clerici şi mireni, nu s-au ridicat întotdeauna la nivelul aspiraţiilor care derivau din tradiţia culturală ilustră a epocii antebelice. Din această perspectivă elita intelectuală arădeană, care avea în avangarda sa pe reprezentanţii bisericii, şi-a fixat obiective culturale specifice ţinutului, realizarea lor însemnând şi împlinirea unor idealuri care veneau din epoca istorică anterioară.

Societăţile culturale existente la mijlocul deceniului patru – Despărţământul Astra, Ateneul Român, Concordia şi Institutul Social Banat-Crişana – Arad, au decis să-şi unească eforturile în anul 1936 în cadrul Federaţiei Societăţilor Culturale din Arad (F.S.C.A.). Chiar de la înfiinţarea federaţiei, în decembrie 1936, consilierul cultural al Eparhiei, Gh. Ciuhandu, propunea organizarea unui Congres pentru dezbaterea stării culturii arădene şi a măsurilor ce se impuneau în viitor; el trebuia în opinia marelui prelat să ducă „la o sinceră apropiere şi colaborare a tuturor forţelor româneşti la frontiera de vest, unde trăia un element minoritar bine închegat, spre cinstea lui"[11]. După două amânări, Congresul Cultural şi-a deschis lucrările la 30 ianuarie 1938, în sala festivă a Liceului „Moise Nicoară", sub preşedinţia lui Iustin Marşieu şi înaltul patronaj al episcopului ortodox Andrei Magieru.

În cuvântul de deschidere a lucrărilor, episcopul exprima opinia că prin Congres „Aradul românesc, naţional şi cultural de dinainte de război, cel care purtase făclia de odinioară, se regăsea după un timp de o generaţie" pentru a purta în continuare tradiţia culturii. Vorbind despre cultura naţională, Andrei Magieru o definea sublim ca „icoana sufletească cu care

[11] *Biserica şi şcoala* (Arad), anul LXII, nr. 4, 23 ianuarie 1938, p. 29.

un popor se înfăţişează în faţa veşniciei”[12]. O definiţie de asemenea profunzime nu putea veni decât din partea unui intelectual creştin cu o deosebită sensibilitate şi bun cunoscător al fenomenului cultural.

Gheorghe Ciuhandu a susţinut în faţa auditoriului comunicarea „Arhivele arădene” în care cerea autorităţilor să facă demersurile pentru recuperarea arhivelor şi a obiectelor istorice de artă de la Viena şi Budapesta. El s-a exprimat ferm pentru reorganizarea arhivelor locale şi judeţene şi folosirea lor în promovarea istoriografiei româneşti din ţinutul Aradului, în condiţiile în care istoriografia maghiară „a prezentat istoria acestui ţinut tendenţios, în favoarea maghiarilor şi dosind istoria românilor”[13]. În finalul intervenţiei sale, el propunea „salvarea a tot ce putea vorbi despre trecutul nostru” prin înfiinţarea la Arad a unei secţii a Arhivelor de Stat.

Celelalte intervenţii de la Congres au fost expresia frământărilor şi căutărilor elitei intelectuale arădene, ele abordând tematicile: „Monografia românească a judeţului Arad” (Corneliu Radu), „Rolul Palatului Cultural în promovarea culturii arădene” (Ascaniu Crişan), „Însemnătatea săpăturilor arheologice în judeţul nostru” (Lazăr Nichi) şi „Înfiinţarea unui muzeu etnografic la Arad” (dr. Caius Lepa). Expunerile tematice au constituit de fapt moţiunea Congresului din 30 ianuarie 1938, prezentată în finalul lucrărilor de către Octavian Lupaş, care-şi exprima încrederea că „prin realizarea celor cinci puncte se putea consolida unitatea sufletească a românilor aflaţi la graniţa de vest”[14]. Din nefericire hotărârile din după amiaza acelei zile de sfârşit de ianuarie a anului 1938, nu s-au putut realiza datorită izbucnirii războiului, ele fiind împlinite doar parţial în epoca postbelică.

BIBLIOGRAFIE

Biserica şi Şcoala (Arad), 1933, 1934, 1936, 1937, 1938, 1939.

Hotarul (Arad), 1938.

Raportul general al Consiliului plenar către Adunarea Eparhială, în Actele şi dezbaterile... din 1936, Arad, 1936.

[12] *Hotarul* (Arad), anul V, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1938, p. 5.
[13] *Ibidem*, pp. 27-28.
[14] *Ibidem*, p. 52.

Biserica și școala din satele Voivodeni și Aldești, județul Arad

The Church and the School from Voivodeni and Aldești Villages, Arad County

Vasile FAUR
Ineu, jud. Arad
Colectivul monografic Arad

Abstract
The villages of Aldeşti and Voivodeni, administratively assigned to Bârsa commune, separated by the Ciungani brook that flows into the Canalul Morilor, are located on either side of the Brad-Ineu National Road. To the west, they border the village of Mânerău and to the east the commune of Bârsa, localities located along the Sebiş-Ineu road. In the northern part, the two villages border with the villages of Răpsig and Cărand, and in the southern part, the villages Iercoşeni and Hodiş. Their territory is watered by the Canalul Morilor and the Crişul Alb River in the north, thus the agriculture and gardening are the main occupation of the inhabitants.

Keywords: *church, school, priests, teachers, Aldeşti, Voivodeni.*

Așezarea satelor și vecinii

Satele Aldeşti şi Voivodeni, arondate administrativ comunei Bârsa, despărţite de pârâul Ciungani care se varsă în Canalul Morilor, sunt aşezate de o parte şi de alta a Drumului Naţional Brad-Ineu. La vest, se învecinează cu satul Mânerău şi la est cu comuna Bârsa, localităţi aşezate de-a lungul şoselei Sebiş-Ineu. În partea de nord, cele două sate se învecinează cu satele Răpsig şi Cărand, iar în partea de sud cu satele Iercoşeni şi Hodiş.

Teritoriul lor este udat de Canalul Morilor şi de Crişul Alb în partea de nord, fapt ce a dus pentru locuitori la dezvoltarea activităţilor legate de grădinărit; cele două sate au fost menţionate în anul 1778 ca fiind primele care au introdus cultura cartofului în judeţul Arad. În partea sudică a celor două sate, terenul fiind în pantă, este favorabil cultivării pomilor fructiferi şi a viţei-de-vie. În timp, terenurile cu viţă-de-vie au dispărut dar, în vremea regimului comunist, prin exproprierea terenurilor fostului grof Barkassy Iszekutz şi ale sătenilor, a fost înfiinţată o livadă cu pomi fructiferi, care a dăinuit până prin anul 1995, când vechii proprietari ai terenurilor au defrişat-o.

Satul **Voivodeni**, atestat documentar din anul 1549 sub forma scriptică **Waydafalva**, este o aşezare din Ţara Zărandului. Este situat în partea de nord-est a judeţului Arad şi, din punct de vedere administrativ, aparţine comunei Bârsa, alături de satele Bârsa, Hodiş şi Aldeşti.

În partea de nord, este traversat de drumul naţional 79A care, spre vest, trece prin oraşele Ineu şi apoi Chişineu Criş, fiind o cale rutieră de ieşire din ţară prin punctul vamal Vărşand.

În partea de nord, hotarul satului este străbătut de Canalul Morilor, de Crişul Alb şi de calea feroviară Arad-Brad.

Aşezat în lunca Crişului Alb, pe terasa a doua a Crişului, satul are terenuri arabile bune pentru agricultură în lunca neinundabilă a râului, cu posibilităţi bune şi uşoare de irigare, prin căderea liberă a apei din Canalul Morilor.

În partea de nord, hotarul satului se învecinează cu hotarul localităţilor Răpsig şi Cărand iar mai departe, tot spre nord, străjuiesc Munţii Codru-Moma.

Spre sud, hotarul satului este vecin cu hotarele satelor Iercoşeni şi Hodiş iar mai departe, se află Munţii Zărandului.

Pe drumul naţional, în direcţia Ineu (spre vest), este așezat satul Mânerău şi tot pe drumul naţional, în direcţia Brad (spre est), se găseşte localitatea Aldești și Bârsa (centrul administrativ al comunei).

Din satul Bârsa, pe drumul județean, ramificat din cel naţional cu direcţia est, se poate ajunge în staţiunea Moneasa, perla Munţilor Apuseni, trecând prin oraşul Sebiş.

Faţă de reşedinţa comunei, satul, cu o suprafaţă de 21 ha, este aşezat la o distanţă de 5 km iar faţă de oraşul Sebiş, unde se găseşte gara care serveşte transportului feroviar, la 10 km depărtare.

Satul **Aldeşti**, atestat documentar din anul 1471 sub forma scriptică **Aldofalva**, s-ar putea interpreta ca „sat binecuvântat” sau „sat dăruit cu binecuvântare”. În localitate sunt foarte frecvente numele de familie Alda care, probabil, au la origini un strămoş Aldea sau Alda. Între satul Voivodeni şi Hodiş a existat cătunul Vershycz, atestat documentar din anul 1553. Cu timpul, cătunul s-a contopit cu satul Aldeşti, prin strămutarea familiilor în sat. Frecventele familii cu numele Verşigan din satul Aldeşti îşi au originea în vechile familii mutate din acest cătun.

Primele informaţii demografice despre satul Aldeşti au apărut în anul 1720, în *Cronica familiei Ţiucra*, când au fost consemnate 17 familii. În conscripţia din anul 1766 au fost recenzate 45 familii, ceea ce arată că satul s-a dezvoltat în timp, crescând numărul familiilor şi, implicit, cel al locuitorilor. Conform recensământului din anul 1828, în sat trăiau 143 de

familii iar pentru anul 1910, înscrisurile vremii menţionează 835 de locuitori. Majoritatea locuitorilor erau români, de religie creştin-ortodoxă, existând doar câţiva maghiari care erau în slujba grofului Barkassy Kalman, stăpânul de pământ al satelor Aldeşti şi Voivodeni. Primul domn de pământ cunoscut din înscrisuri a fost din familia Losonczy, care a stăpânit satul din anul 1553 până în anul 1671.

În anul 1732, prinţul Rynaldo de Modena a primit de la împăratul Carol VI de Austria un teritoriu cuprinzând 122 sate şi 82 de puste în comitatele Arad şi Zărand, numit Domeniul de Modena care încorpora şi districtul Ineu, unde era cuprins satul Aldjest (Aldeşti). Satul cu toate proprietăţile sale (pământ agricol, păşuni, păduri) aparţinea, în anul 1792, negustorului vienez Leopold Kardetter care, în anul 1819, şi-a maghiarizat numele devenind Leopold Algyay de Aldeşti. În anul 1909, proprietarul vindea satul şi proprietăţile acestuia moşierului maghiar Barkassy Kalman.

Satul Voivodeni a fost atestat documentar în anul 1549, sub numele de Waidafalva, toponim care se poate interpreta ca *satul voievodului* sau *localitate reşedinţă voievodală*.

În anul atestării, satul era proprietatea familiei Losonczy iar în jurul anului 1909, ca şi satul Aldeşti, ajunge în proprietatea moşierului maghiar Barkassy Kalman.

Cele două sate vecine şi apropiate teritorial, arondate administrativ comunei Bârsa, au avut un destin istoric comun şi o viaţă socială, administrativă, religioasă şi culturală care s-au împletit mereu în timp. Perioade lungi, parohia Voivodeni a fost filie a parohiei Aldeşti iar şcoala şi dascălii erau comuni pentru elevii celor două sate. Locuitorii celor două sate aveau ca ocupaţii principale agricultura, creşterea vitelor şi legumicultura iar cei din Voivodeni, în plus, pomicultura.

Biserica

Istoria parohiei Aldeşti

În parohia Aldeşti, a existat o biserică din lemn înainte de anul 1720, în care a slujit preotul Petru Dimitrescu (Dumitrescu), cu origini în Ţara Românească. **Anul şi numele preotului sunt primele înscrisuri despre viaţa religioasă din parohia Aldeşti**.

La conscripţia din anul 1755 a Episcopului Sinesie Jivanovici, în parohia Aldeşti era înregistrată o biserică din lemn nesfinţită, cu hramul *Buna Vestire* şi preot slujitor Georgiu Dumitrescu Ţiucra, din familia preotului Dumitrescu, familie refugiată în Ardeal din cauze sociale şi politice. Biserica înregistrată la 1755 era aşezată pe vatra veche a satului, care ocupa un teren în partea de est faţă de vatra actuală şi în partea stângă a drumului care leagă localitatea Ineu de Sebiş.

În anul 1782, împărăteasa Maria Terezia a dat ordinul de sistematizare a satelor, de strămutare şi de comasare a crângurilor risipite (Vershycz, Ciungani, Gial). În satul Aldeşti, strămutat şi sistematizat pe o nouă vatră (pe drumul Ineu-Sebiş), s-a simţit nevoia construirii unei noi biserici, pe noul amplasament.

Ca urmare, s-a construit o biserică nouă, cu hramul *Cuvioasa Parascheva*, lungă de 9 stânjeni, lată de 3 stânjeni, având în turn două clopote (cel mare de 130 kg), sfinţită în anul 1856 de protopopul Gheorghe Popovici al Buteniului. Din neglijenţa crâsnicului, care a uitat lumânări aprinse în biserică, aceasta a ars înainte de anul 1864, credincioşii fiind obligaţi să-şi ridice o nouă biserică. Preotul conducător al lucrărilor de construcţie pentru noua biserică a fost Teodor Verşigan iar meşterii au fost locali. Biserica a fost construită din piatră albă calcaroasă, transportată de oamenii satului cu care cu boi din cariera de lângă satul Cărand. Construită în formă de navă dreptunghiulară cu lungimea de 23 m, lăţimea de 10 m şi înălţimea de 6 m, a avut turnul înalt de 18 m, construit din lemn, acoperit cu tablă şi aşezat pe pronaos. Terminată de construit, târnosită în anul 1864 de Episcopul Aradului, Procopie Ivaşcovici, biserica, având hramul *Buna Vestire*, a servit slujbelor religioase până în anul 2006, când a fost sfinţită o nouă biserică a cărei construcţie a început în 14 septembrie 1992, la sărbătoarea creştină Înălţarea Sfintei Cruci, când s-a pus piatra de temelie.

În timp, la biserica construită în anul 1864, s-au executat mai multe lucrări de reparaţii şi unele modificări constructive: în anul 1951, acoperişul de şindrilă a fost schimbat cu acoperiş de ţiglă. Clopotele aceleiaşi biserici, în număr de trei, au fost confiscate de armata austro-ungară în timpul Primului Război Mondial. Au fost înlocuite cu altele, cu bani adunaţi din donaţia credincioşilor, în frunte cu primarul satului din acea vreme, Tripa Avesalon.

În perioada 1969-1974, s-a executat ultima reparaţie a bisericii, când s-a executat pictura în ulei, în vremea preotului Petru Tripa iar biserica a fost târnosită de către Episcopul Aradului, dr. Visarion Aştileanu. Pictura în tehnica frescă a fost executată în anii 1973-1974 de către pictorul Vasile Niculae din Buda-Palanca, judeţul Prahova. Scenele picturii au fost aşezate după rânduiala bisericească ortodoxă, atât pe iconostas cât şi în naos şi pronaos.

În biserică, nu s-au aflat obiecte de importanţă documentară sau istorică, anterioare anului 1864, dar pentru valoarea lor artistică merită a fi enumerate următoarele:

Chivot din lemn de brad – sculptat cu motive naturale: viţă-de-vie, struguri, spice,

Icoane – pictate pe placaj, nedatate,
Naşterea Domnului, donată de Faur Ioan,
Botezul Domnului, donată de Tambor Pănica şi Chiş Ioan,
*Învierea Domnului,*donată de Bogoş Floriţă,
Pogorârea Duhului Sfânt, donată de Simeon şi Eva Bucatoş,
Adormirea Maicii Domnului, donată de Ştiolea Traian,
Icoane pe pânză – pe iconostas,
Potir – din alamă, gravat, an 1848,
Triod – cu litere chirilice, an 1848,
Minee – pe tot anul bisericesc,
Sfânta Evanghelie– cu litere chirilice, tipărită în anul 1848.

Deoarece vechea biserică, construită din piatră în anul 1864, avea unele probleme privind structura de rezistenţă, preotul Ioan Iercoşan a lansat ideea construirii unei noi biserici, piatra de temelie fiind pusă în anul 1992.

Zidirea bisericii actuale a început în anul 1994 şi s-a finalizat în anul 1999 de către meşterii zidari din familia Rus din Cărand. Acoperişul din ţiglă s-a pus în anul 2002 iar în anul 2004, s-au ridicat cele trei turle ale turnului, acoperite cu tablă. Mobilierul interior şi iconostasul au fost confecţionate din lemn de tei sculptat de către meşteri populari din zona Maramureşului, pe cheltuiala credincioşilor din parohie şi din donaţii.

Pictura bisericii a fost realizată în stil neobizantin de către pictorul Constantin Popescu din Rădăuţi, cu sprijinul financiar al credincioşilor, al Consiliului Judeţean Arad, al Primăriei comunei Bârsa şi al altor sponsori.

Slujba de binecuvântare a lucrărilor a fost făcută de către Î.P.S. dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului, în duminica din 17 decembrie 2006. Pentru buna păstorire a parohiei şi efortul depus la realizarea noii biserici din sat, în ziua de binecuvântare a lucrărilor, Î.P.S. dr. Timotei Seviciu l-a onorat pe preotul Ioan Iercoşan cu singhelia de iconom şi însemnele rangului.

Conscripţia Episcopului Sinesie Jivanovici din anul 1755 menţionează la Voivodeni o biserică din lemn veche cu hramul *Întâmpinarea Domnului*, nesfinţită şi păstorită de preotul Marcu Popovici.

Conform unei însemnări din anul 1793 făcută pe un *Penticostar* tipărit la Blaj în anul 1768, este consemnată printr-un înscris o altă biserică din lemn, la Voivodeni, cu hramul *Sfântul Ioan Botezătorul* care, în anul 1844 nu mai exista, parohia transformându-se în filie a parohiei Aldeşti.

S-a construit apoi o nouă biserică, tot din lemn, cu hramul *Sfântul Ioan Botezătorul*, sfinţită în anul 1858. În anul 1882, biserica a fost demolată, construindu-se o nouă biserică între anii 1899-1903, prin munca meşterilor locali.

Timp de mulţi ani (1882-1903), credincioşii din Voivodeni au frecventat biserica din Aldeşti până în anul 1903, când a fost târnosită biserica nouă, care dăinuie şi astăzi (în anul 2022).

Biserica nouă, construită din piatră şi cărămidă, a fost zidită în formă de cruce în stil bizantin combinat cu cel autohton transilvan şi are următoarele dimensiuni: lungime – 20 m, lăţime – 8 m, înălţime interioară – 8 m şi înălţimea turnului – 22 m.

Pentru prima dată, biserica a fost pictată în anul 1925. În anul 1972, a fost repictată în tehnica frescă de către pictorul Vasile Niculae din Buda-Palanca, cel care a pictat şi biserica din Aldeşti. Suferind degradări, prin contribuţia credincioşilor coordonaţi de preotul paroh Petru Pintea, biserica a fost reparată în interior şi exterior, iar în anul 1973 a fost zugrăvită în exterior. Biserica, zidită în anul 1903 purtând hramul *Naşterea Sf. Ioan Botezătorul*, a fost târnosită în 7 decembrie 1903 de către Episcopul Aradului, Ioan Ignatie Papp. Fiind pictată de acelaşi pictor, Vasile Niculae, în naos şi pronaos sunt scene aproape identice cu cele pictate în biserica din Aldeşti, zidită în anul 1864.

În cimitirul satului Aldeşti, situat la intrarea în sat dinspre Ineu, a existat o biserică familială care a fost construită de familiile moşierilor maghiari Algyai Tamas şi Barkassy Kalman, cărora le-a folosit ca şi capelă.

În anul 1941, la biserica parohiei Voivodeni s-a făcut o reparaţie completă a turnului, costul total al reparaţiei fiind de 50.000 lei.

În anul 2019, prin strădania preotului Ioan Iercoşan şi a credincioşilor din parohie, biserica a fost reparată atât la partea de acoperiş (s-a schimbat ţigla şi s-au înlocuit unele părţi din structura de lemn) cât şi în ceea ce priveşte tencuiala exterioară şi zugrăvitul. Reparaţia s-a făcut cu meşteri locali iar valoarea reparaţiei şi a materialelor precum şi plata meşterilor s-a ridicat la suma de 70.000 lei, bani adunaţi din contribuţia credincioşilor din sat.

Administrativ, cele două sate formează o parohie din anul 1960, când preot paroh era Petru Tripa, fiu al satului Aldeşti.

Luând în considerare primul an şi primul preot despre care au rămas înscrisuri privind viaţa spirituală în parohia Aldeşti (**anul 1720 – preot Petru Ţiucra**) putem afirma că în anul 2020 s-au împlinit 300 de ani de atestare a parohiei Aldeşti, a vieţii religioase a satului şi a existenţei bisericii.

Primul preot, Petru Dimitrescu (în unele înscrisuri Dumitrescu), cu origini în Muntenia, a venit la Bârsa cu soţia şi fiul Gheorghe şi, hotărât să rămână pe aceste meleaguri, a adăugat numelui său de origine încă un nume, Ţiucra, frecvent în satul Bârsa.

Locuind cu familia în Bârsa, dar neavând posibilitatea imediată de a ocupa postul de preot în Bârsa, în anul 1720, a acceptat păstorirea satului Aldeşti, fiind astfel primul paroh cunoscut al satului Aldeşti. Din acest an până în anul 2020, **cele două sate, respectiv parohii, au fost slujite şi administrate de 34 de preoţi despre care au rămas înscrisuri**.

Privind satul Aldeşti, **şirul preoţilor din parohie şi anii de păstorire** se prezintă după cum urmează:

Petru Dumitrescu-Ţiucra	1720-1740
Gheorghe Ţiucra	1740-1745
Iovan	1746-1750
Gheorghe Dumitrescu-Ţiucra	1754-1766
Theodorus Popovics	1781-1783
Gheorghe Popovici	1784-1788
Teodor Verşigan sen.	1790-1798
Iov Verşigan	1799-1810
Daniil Horga	1810-1827
Teodor Verşigan jr.	1840-1848
Lazăr Vanc	1849-1850
Teodor Verşigan	1850-1854
Sofronie Verşigan	1855
Andrei Machi	1856-1868
Petru Ţiucra	1869-1878
Antilofie Ţiucra	1879-1887
Ioan Dronca	1888
Leontin Beltechi	1889-1904
Petru Pintea	1904-1918
Mihai Cosma	1925-1926
Traian Vraciu	1927-1949; 1951-1959
Petru Tripa	1960-1976
Ioan Iercoşan	1976-2020
Gheorghe Stănel Stan	2020-2021
Roman Cosmin Florin	2021- →

Şirul preoţilor din satul Voivodeni care a fost parohie, alteori filie a parohiei Aldeşti, se prezintă astfel:

Marcu Popovici	1750-1755
Ioan Tonţa	1816-1820
Pavel Popovici	1848-1855
Ioan Dronca	1880-1887
Demetru Popovici	1894-1896
Ioan Cosma	1897-1904
Petru Pintea	1904-1918
Nicolau Toma	1919-1924
Ioan Popovici	1924-1937
Ioan Ageu	1937-1947
Gheorghe Popovici	1947-1955
Traian Vraciu	1955-1959
Petru Tripa	1960-1976
Ioan Iercoşan	1976-2020
Gheorghe Stănel Stan	2020-2021
Cosmin Florin Roman2021	2021- →

Ioan Iercoşan este pentru parohia Aldeşti preotul cu cei mai mulţi ani de păstorire, 44 de ani şi cu multe şi bune rezultate pe linie administrativă, printre ele, cea mai însemnată fiind edificarea din temelie a bisericii parohiei Aldeşti (1994-1999), târnosită în anul 2006.

Şirul preoţilor care au slujit în parohie:

Pintea Petru (1904-1918)[1]

A fost preot în Aldeşti şi Voivodeni între anii 1904-1918. A fost originar din satul Kakaró (Joia Mare). A fost căsătorit şi a avut 4 copii, dar rămânând văduv şi copiii fiind mici, aceştia au murit pe rând, neavând cine să-i îngrijească.

Toma Nicolae (1919-1924)[2]

S-a născut în familia unui preot din Ribicioara, judeţul Hunedoara, în data de 15 septembrie 1881. După absolvirea claselor primare (6 clase) şi a 4 clase gimnaziale la Brad, între anii 1907-1910, a urmat cursuri teologice la Seminarul Teologic din Arad, fiind hirotonit ca preot în anul 1911, luna decembrie, pentru parohia Susani-Nădălbeşti din protopopiatul Buteni. Înainte de a urma cursurile teologice, a funcţionat ca învăţător, timp de 4 ani, la Şcoala din Doboţ, judeţul Hunedoara. S-a căsătorit cu Elena Indrieş,

[1]ArhivaBisericii Ortodoxe Voivodeni.
[2] Idem.

fiica unui econom şi a avut patru copii: Virgil, Camelia, Valeriu şi Leontina. Din 12 octombrie 1919, s-a transferat în parohia Voivodeni, unde a funcţionat până în anul 1924.

Popovici Gheorghe (1947-1953)[3]

S-a născut la 12 martie 1916, din părinţii Georgie şi Maria, în comuna Ştei, raionul Lunca Vaşcău, regiunea Crişana (judeţul Bihor).

A urmat şcoala generală în comuna natală şi apoi Liceul Român-Unit *Samuil Vulcan* din Beiuş al cărui absolvent, cu diplomă de bacalaureat, a devenit în anul 1947, an în care s-a înscris la Academia Teologică Ortodoxă Română din Arad. După terminarea studiilor teologice, s-a angajat o perioadă scurtă la Ocolul Silvic Vaşcău, apoi pentru un an, 1941-1942, ca pedagog la Şcoala Medie nr. 1 *Ioan Slavici* din Arad.

În 19 iulie 1942, s-a căsătorit cu Popa Rafila, originară din Bocsig, născută la 10 mai 1923. În 27 iulie 1942, a fost hirotonit ca diacon, iar în 28 iulie 1942, ca prezbiter-duhovnic pentru parohia Igneşti, judeţul Arad. A slujit în parohia Igneşti până în anul 1947, când s-a transferat în parohia Voivodeni, în apropierea locului de origine al soţiei Rafila.

După 8 ani de slujire în parohia Voivodeni, în anul 1955, s-a transferat la parohia Fântânele, unde a slujit până în anul 1973, când s-a transferat în parohia Bujac, cartier al oraşului Arad, unde a slujit până în aprilie 1990, când a decedat.

Pentru serviciile aduse Bisericii, i s-au acordat distincţiile de iconom, în anul 1967 şi iconom stavrofor, în anul 1977 şi onoarea de a fi înmormântat în curtea bisericii din parohia Bujac, Arad. În familia preotului Popovici, s-au născut trei copii: Georgiana-Ana (1943, la Igneşti), Nicolae-Puiu (1944, la Igneşti) şi Ioan-Mircea (1947, la Voivodeni). Cei trei copii au urmat studii superioare.

Tripa Petru (1960-1976)[4]

S-a născut la 22 ianuarie 1929, în localitatea Aldeşti, comuna Bârsa, judeţul Arad, din părinţi agricultori.

După ciclul elementar efectuat la Bocsig, a urmat cursurile liceale la Arad şi Timişoara. A frecventat apoi cursuri teologice la Cluj, Sibiu şi Bucureşti.

O perioadă de doi ani a funcţionat ca învăţător în localitatea Gurba.

A fost hirotonit preot în 1954, slujind Biserica şi pe credincioşii ei timp de peste 30 de ani, păstorind succesiv parohiile: Păiuşeni, Voivodeni,

[3] Arhiva Bisericii Ortodoxe Voivodeni.

[4] *Mitropolia Banatului*, nr. 7-8, iulie-august 1985, an XXXV, p. 534.

Aldeşti, Păuliş iar din anul 1977, la parohia Răpsig, unde a slujit până în ultima clipă a vieţii.

Gherasim Hunedoreanul, arhiereu vicar al Aradului, i-a conferit rangul de iconom stavrofor la 2 aprilie 1984, în Biserica Ortodoxă din Răpsig.

După o grea suferinţă, a decedat în ziua de 11 iulie 1985. Slujba înmormântării a fost oficiată în 13 iulie 1985, în biserica parohială din Răpsig de către un sobor de preoţi în frunte cu părintele Ioan Brădean, protopopul Ineului, care a rostit necrologul. Cuvântări au mai rostit preoţii Florian Tulcan, misionar protopopesc şi Ionel Oprea de la parohia Sebiş, ele având darul de a reliefa meritele şi realizările defunctului în toate sectoarele activităţii parohiale.

La dorinţa familiei, osemintele regretatului preot au fost înhumate în cimitirul din oraşul Ineu.

Iercoşan Ioan (1976-2020)

S-a născut la 1 martie 1954, din părinţii Petru şi Maria, în satul Bârsa, judeţul Arad, localitate unde urmează şi primele 8 clase. După absolvirea şcolii gimnaziale, devine elev al Seminarului Teologic din Caransebeş, în perioada anilor 1969-1975, după care a fost hirotonit pentru parohia Susani, la 21 august 1975.

Din luna aprilie 1976, s-a transferat la parohia Aldeşti, unde a slujit, în paralel, şi în parohia Voivodeni.

În 6 iulie 1975, s-a căsătorit la Bârsa cu Hamat Ana din localitatea Buchini, judeţul Caraş-Severin. În familie, la 23 aprilie 1976,s-a născut fiica Ana, care a devenit licenţiată a Facultăţii de Biologie din Timişoara, promoţia 1998. Preotul Iercoşan a promovat în parohie, în anul 1987, ideea construirii unei biserici noi, a cărei piatră de temelie a fost pusă în 1992. Lucrările de zidire au început în anul 1994 şi s-au terminat în anul 1999. Acoperişul s-a pus în anul 2002 iar turlele s-au ridicat în anul 2004, când a fost finalizată şi tencuirea interioară de către meşterii zidari din familia Rus, din Cărand.

În 17 decembrie 2006, a fost oficiată sfinţirea lucrărilor interioare iar preotului Iercoşan i s-a atribuit singhelia de iconom şi însemnele rangului de către Prea Sfinţitul Arhiepiscop dr. Timotei Seviciu, care a fost însoţit de un sobor de preoţi format din: protopopul Beni Ioja – Sebiş, preoţii Luştrea Traian – Bârsa, Mateiu Avram – Slatina, Roşu Pavel – Mânerău, Goldiş Gheorghe – Arad.

Pictura interioară în tehnica frescă a fost executată în anii 2008-2009 de către Popescu Constantin din Rădăuţi. Vechea biserică a fost demolată în anul 2012. Preotul Iercoşan a slujit bisericile din Aldeşti şi Voivodeni timp

de 44 de ani și a decedat în 15 decembrie 2020 fiind infectat cu virusul COVID-19.

Stan Gheorghe Stănel (2020 - 2021)

S-a născut la Chisindia, în 13 ianuarie 1952, din părinții Gheorghe și Marinca. A urmat clasele primare în satul natal și apoi a devenit elev al Seminarului Teologic din Caransebeș, fiind hirotonit în anul 1974 pentru parohia Văsoaia unde a slujit până în anul 1979, când s-a transferat la parohia Archiș, unde a rămas 13 ani, până în anul 1992 când s-a mutat în parohia Cuied, unde a slujit până la pensionare, în anul 2017. În anul 1974, s-a căsătorit cu Virginia Oprea din satul Joia Mare, nunta având loc la Chisindia iar în 14 septembrie 1975 s-a născut Gabriela Stancuţa, care a urmat clasele primare la şcoala din localitatea Archiş şi apoi a devenit elevă a Colegiului *Moise Nicoară* din Arad.

După pensionare, preotul Stan Gheorghe Stănel s-a stabilit la casa părintească din satul Chisindia și, după decesul preotului Iercoșan Ioan din parohia Aldești, Î.P.S. Timotei l-a numit, temporar, preot slujitor la parohia Aldești până la numirea definitivă a unui preot.

Cosmin Florin Roman (2021 →)

S-a născut în iulie 1981 în satul Tisa, jud. Arad, din părinții Ioan și Viorica, originari din satul Tisa, com. Hălmagiu, jud. Arad. A urmat clasele primare (I-IV) în satul natal Tisa, iar clasele V–VIII în localitatea Hălmagiu. În perioada anilor 1994–1998 a fost elev al Școlii Profesionale cu profil auto din orașul Ștei (Dr. Petru Groza) la absolvirea căreia s-a angajat la firma S.C. COTTON S.R.L. Arad, unde a lucrat până în anul 2000 când a fost încorporat în armată la detașamentul de pompieri.

La terminarea stagiului militar (anul 2001), s-a angajat la S.C. COANDI S.R.L. Arad, perioadă când a urmat și cursurile unui liceu cu profil alimentar din Arad.

În anul 2011, a devenit student al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, a cărui licențiat a devenit în anul 2016, cu masterat. În perioada studenției a cunoscut-o pe viitoarea soție Petrușel Andreea-Angela, căsătorindu-se în anul 2014. A fost hirotonit de Î.P.S. dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului, la data de 20 martie 2016 pe seama parohiei Țărmure, filia Ionești, protopopiatul Sebiș.

În anul 2019, în familia Roman s-a născut copilul Mihnea–Matei.

La 7 mai 2021, după decesul preotului Ioan Iercoșan, a fost numit de Arhiepiscopul Aradului, Î.P.S. dr. Timotei Seviciu, ca preot în parohia Aldești cu filia Voivodeni.

Şcoala

Şcoala din Aldeşti şi Voivodeni de-a lungul timpului

Învăţământul elementar românesc din părţile Ardealului şi Banatului a avut o tradiţie care îl situa înaintea învăţământului maghiar şi german raportat la numărul de şcoli şi organizarea lor ca instituţie.

În unele localităţi din zona Aradului, şcolile existau în „memoria locuitorilor", deci se crease deja o tradiţie a şcolilor din aceste localităţi. Slujitorii bisericilor copiau cărţi religioase tipărite şi iniţiau copiii din sate în tainele scrierii, cititului şi ale cântărilor bisericeşti.

În sec. al XVIII-lea, şcoala a început să se desprindă de biserică, de clădirea şi de slujbaşii acesteia. Încet, pe parcursul anilor, va exista un rol dublu al preoţilor, acela de a sluji ca preot şi ca dascăl în noul sistem de învăţământ care s-a format: şcoala.

În unele sate încep să apară şcoli cu clădire proprie şi dascăli cu rol propriu, acela de a instrui copiii, iar după anul 1900, în şcoli vor preda atât preoţi cât şi învăţători. În această perioadă, şcolile din zona Aradului funcţionau în clădiri închiriate sau în clădiri proprii ale comunităţii. În localităţile mai puternice din punct de vedere economic, încep să se construiască clădiri cu destinaţie şcolară, iar în altele se învăţa în casa preotului sau a dascălului. Apare, deci, în sate o nouă instituţie, Şcoala, pe lângă Biserică şi Administraţia locală.

Procesul de şcolarizare a copiilor începea la vârsta de 6 ani, dascălul şi preotul aveau rolul de a convinge părinţii copiilor de necesitatea frecventării şcolilor, de însemnătatea de a fi cu carte.

Statul a început să se implice tot mai mult în organizarea activităţii şcolare prin conscrierea (recenzarea) copiilor cu vârsta şcolară şi îmbunătăţirea frecvenţei şcolare.

Pentru organizarea şi controlul şcolilor, au fost înfiinţate directorate şcolare, dintre care unul era la Oradea Mare, comitatul Arad fiind subordonat din punct de vedere şcolar acestuia. Aceste directorate erau conduse de directori şcolari care aveau dreptul de inspecţie asupra şcolilor din districtul şcolar respectiv.

Sistemul şcolar avea în structura sa şcoli săteşti, numite triviale şi şcoli orăşeneşti mari şi mici. Şcolile şi-au format prin limbă caracterul naţional, dar învăţământul a devenit o problemă de stat şi a fost adaptat nevoilor statului. Conceptul de şcoală naţională, adică şcoala în care instruirea se făcea în limba maternă (româna) şi-a îmbogăţit conţinutul permanent.

Pentru stimularea actului educaţional, s-au trasat câteva reguli generale privind funcţionarea şcolilor şi programul de învăţământ, printre care mai deosebite pot fi amintite:

- construirea de şcoli în comunităţi,
- salarizarea dascălilor să se facă: două treimi în natură – de către săteni şi o treime – de către domnul de pământ,
- recenzarea copiilor de vârstă şcolară de ambele sexe să se facă în fiecare an şi, tot astfel, îndrumarea lor spre şcoală,
- interzicerea păzirii vitelor de către copii, comunităţile având obligaţia de a angaja păstori comunali,
- tineretul şcolar rămânea să primească gratuit cărţi în decurs de câţiva ani.

În anul 1787, aceste instrucţiuni (reguli) au fost difuzate şi în Episcopia Aradului stăruindu-se, mai ales, asupra nevoii de a înfiinţa şcoli în care să înveţe copiii sub îndrumarea dascălilor.

În zona Aradului, comunităţile săteşti şi-au susţinut, în general, şcoala satului prin eforturi proprii. Organele administraţiei de stat au hotărât ca, deîndată ce o persoană era angajată ca învăţător într-o localitate, să facă un contract între ea şi comunitatea respectivă spre a specifica drepturile şi obligaţiile părinţilor ca şi ale dascălilor. Contractul se încheia pe un timp limitat, fiind de faţă delegaţii comunei, domnul de pământ şi reprezentantul administraţiei comitatense. Salariile dascălilor nu erau aceleaşi în fiecare localitate şi variau de la un sat la altul, în funcţie de numărul locuitorilor, de situaţia lor economică, de pregătirea profesională a dascălului, de rezultatele obţinute de el la clasă.

Contractele şcolare încheiate între comunitate şi dascăli au stabilit obligaţia comunelor pentru construirea şcolilor. Pentru construirea unei clădiri şcolare care, în afara locuinţei învăţătorului trebuia să dispună şi de o sală sau două de învăţământ, spaţioasă şi luminoasă, domnii de pământ suportau cheltuielile pentru materiale şi construcţie iar comuna se obliga să asigure munca fizică şi transportul materialelor. Pentru încălzirea şcolii şi a locuinţei învăţătorului, domnul de pământ era obligat să asigure o anumită cantitate de lemne, stipulată în contractul şcolar.

În 26 martie 1789, Cancelaria Aulică a înaintat spre aprobare contractele a 48 de şcoli elementare din comitatul Arad, printre care şi pentru școala din Aldeşti[5].

[5]V. Popeangă, *Un secol de activitate şcolară românească în părţile Aradului (1721-1821),* Arad, 1974, p.27-28.

Contractele şcolare ale districtului Oradea, vizate de inspectorul şcolar Alexe Vezilici, au fost aprobate de împăratul Iosif II la 6 mai 1789. Politica şcolară promovată de Maria Tereza şi împăratul Iosif II s-a caracterizat prin tendinţele ei centralizate şi de uniformizare a învăţământului, care era considerat o problemă de stat. Pornind de la ideea luminării maselor, Maria Tereza şi împăratul Iosif II au sprijinit tipărirea cărţilor în limba română şi difuzarea lor în şcoli.

În anul 1786, a fost semnat de către Iosif II un decret de înfiinţare a unor şcoli elementare în comitatul Arad iar Conscripţia din 1791 menţionează existenţa unei şcoli în satul Aldeşti, şcoală la care învăţau şi copiii din satul Voivodeni, ca învăţător fiind amintit Petru Popovici, localnic, bine apreciat de autorităţile şcolare. Salariul său anual consta din 80 florini, fân şi 12 stânjeni de lemne. Numărul copiilor de vârstă şcolară se ridica la 80 de băieţi şi 40 de fete. Un nou contract şcolar încheiat în 1797, după cel din 1789, stipulează obligaţia locuitorilor comunei de a asigura învăţătorului o întregire de salariu de 20 florini pe lângă cel primit de la inspectoratul şcolar şi un plus de lemne de foc pentru locuinţa învăţătorului.

Programul de şcolarizare a copiilor a devenit dificil din cauza părinţilor care trimiteau copiii cu vitele la păscut şi a greutăţilor întâmpinate în întreţinerea şcolii şi înzestrarea ei. Învăţătorul Verşigan Iov, care funcţiona în anii 1815-1867, avea în anul 1818 un stagiu de 15 ani în învăţământ, dar nu urmase cursurile Preparandiei şi, din această cauză, pregătirea lui pedagogică lăsa de dorit.

În anul şcolar 1818-1819, frecventau cursurile şcolare 17 copii.

În această vreme, la Voivodeni nu exista şcoală[6].

În perioada următoare, în anii 1841-1842, funcţionarea şcolii era asigurată prin contribuţia celor 803 locuitori din sat. Învăţătorul Ioan Verşigan a avut în anul şcolar 1841-1842 un număr de 15 elevi. În anul şcolar următor, numărul lor a crescut la 19, fiind repartizat astfel pe clase: clasa I -6 elevi, clasa a II-a -7 elevi, clasa a III-a -6 elevi. În anul 1844, dascălul Verşigan instruia un număr de 15 elevi, cursurile desfăşurându-se în locuinţa sa. În anul şcolar 1844-1845, a fost înregistrată frecventarea şcolii de către 13 elevi, în timp ce 41 de copii cu vârsta şcolară nu frecventau şcoala[7].

În 23 septembrie 1864, au fost recenzaţi 120 copii de vârstă şcolară, 51 băieţi şi 69 fete[8]. Din acest număr de copii doar 15 frecventau şcoala, 10

---

[6] Ibidem, p.104, 105.

[7] Idem, *Şcoala românească din părţile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979, p.45.

[8] Ibidem, p.107.

băieţi şi 5 fete, restul erau opriţi de părinţi pentru diverse activităţi gospodăreşti.

Pentru cunoaşterea situaţiei reale a frecvenţei şcolare, sinodul eparhial din anul 1871 a hotărât să se solicite inspectorilor şcolari rapoarte lunare din fiecare comună privind frecventarea şcolii de către copiii recenzaţi.

Pe baza conscripţiilor şcolare întocmite după anul 1873, am putut contura şi situaţia şcolii poporale existentă în Aldeşti în acea perioadă. Satele Aldeşti şi Voivodeni aveau împreună o populaţie de 1182 locuitori. Localul şcolii avea o stare corespunzătoare actului educativ al acelor vremi. Cursurile şcolare erau frecventate de 31 băieţi şi 15 fete cu vârste cuprinse între 6-12 ani şi 16 băieţi şi 12 fete cu vârste cuprinse între 12-15 ani. Școala avea grădină de pomi dar materialul didactic era în cantitate insuficientă. Învăţătorul Dimitrie Mihuţiu era în primul său an de învăţământ şi primea un salariu de 115 florini şi 50 creiţari la care se adăugau bunuri în natură în valoare de 203 florini. Director şcolar local în acea perioadă era Simion Ilea. În 28 martie 1889, inspectorul cercual Constantin Gurban a informat Senatul Şcolar Arădean că locuitorii din satul Voivodeni susţin o şcoală proprie care şi-a început activitatea în anul 1888, într-o casă închiriată. În anul 1891, locuitorii satului Voivodeni au reuşit să construiască un local propriu pentru şcoală, primul învăţător al satului fiind Ioan Moldovan [9].

Programul de școlarizare a copiilor a devenit dificil din cauza părinților care trimiteau copiii cu vitele la păscut și a greutăților întâmpinate pentru întreținerea școlii și înzestrarea ei cu material didactic.

Privind amplasamentul clădirii școlare și actul educațional, după încheierea contractului școlar din anul 1789, Conscripția din anul 1791 menționează existența pe vechea vatră a satului a unei școli din lemn, unde școlarii din Aldești și Voivodeni au învățat în perioada anilor 1791-1864.

Tot în acest interval de timp (1791-1864), după semnarea celui de-al doilea contract școlar (în anul 1797), s-a început construirea unei biserici noi din piatră în locul celei distruse de un incendiu, în anul 1856.

Noua biserică, amplasată pe noua vatră a satului, în stânga drumului ce face legătura între localitățile Bârsa și Ineu, a fost terminată de construit în anul 1864 și a servit nevoilor parohiei până în anul 2006, când a fost sfințită (târnosită) biserica nouă, existentă în zilele contemporane. Biserica veche, construită în anul 1864, a fost demolată în anul 2012. Satul strămutat și sistematizat pe o vatră nouă, pe care a fost construită și noua biserică cu

[9] Idem, *Şcoala românească din părţile Aradului în perioada 1867-1918,* Arad, 1976, p.99.

hramul *Buna Vestire*, a simțit nevoia construirii unei noi școli, pe vatra nouă, la vest față de cea veche. A fost ales pentru construcție terenul de lângă biserică și a fost construită astfel, în intervalul anilor 1864-1866, școala confesională care a folosit actului educațional până în anul 1927.

Școala construită din piatră și lemn avea 2 săli pentru învățământ și spații de locuit pentru familia dascălului.

În anul 1927, după 80 de ani de folosire a vechii școli confesionale, cu ajutorul financiar de 200.000 lei primit din partea Prefecturii Arad, s-a construit o școală nouă, în partea dreaptă a drumului ce traversează satul, nu departe de biserica satului.

Școala construită din piatră, cărămidă și lemn, cu o sală de clasă și locuință pentru dascăl, a corespuns nevoilor școlare 2-3 ani.

Dar numărul elevilor crescând de la 74 în anul 1927, la 105 în anul școlar 1930-1931, în anul 1930 s-a mai construit o sală de clasă, tot în clădirea școlii.

Vechea clădire a școlii confesionale construită în anul 1866 a servit diverselor cerințe ale școlii, bisericii și satului, având destinație de spații de învățământ, casă parohială și magazin sătesc, până în anul 1986, când Iercoșan Ioan, preotul paroh, s-a mutat în casa proprie, din Ulița lui Iuănoc.

Clădirea școlii confesionale a fost vândută unui localnic și demolată în 1994.

În anul 1976, s-a construit noua clădire cu destinație școlară, existentă și astăzi (în 2021), care a fost la început școală primară și grădiniță iar, cu timpul, spațiul a rămas doar pentru grădiniță, în anul 2010, școala primară, ca instituție de învățământ, desființându-se.

Școala construită în anul 1976 a fost amplasată ca locație pe locul vechiului Cămin Cultural al satului, care a fost reconstruit într-o formă modernă, conform noilor cerințe, pe locul fostei școli din anul 1927 și demolată după construirea școlii noi, în anul 1976.

Prin schimbul de locație al Căminul Cultural vechi cu școala, s-a urmărit în primul rând ca elevii să nu fie obligați să traverseze drumul național pentru frecventarea școlii, drum care, de la un an la altul, a devenit tot mai circulat.

Structura pe clase a sistemului (actului) educațional și numărul de dascăli a variat în timp, funcție de numărul copiilor care au frecventat școala.

Considerând anii extremi ai perioadei de funcționare a școlii din Aldești anul când a fost semnat primul contract școlar (1791) și anul 2010 (anul desființării), pe parcursul celor 220 de ani de învățământ, s-au perindat prin școala satului un număr de 40 de dascăli.

Grădinița din satul Aldești a fost înființată în anul 1952, având ca primă educatoare pe Oieș Zenovia, forma de învățământ preșcolar păstrându-se până în prezent (anul 2021).

Pe perioada celor 68 de ani de educație preșcolară, la grădinița satului au lucrat cinci educatoare: Oieș Zenovia, Braițiu Floare, Jurca Viorica, Lăscuț Saveta și Oancea Sidonica Marinela. Cei mai mulți ani i-a petrecut alături de copii Lăscuț Saveta (30 ani) și Oancea Sidonica (20 ani).

Privind școala, structura organizatorică a sistemului educațional a evoluat în timp de la 3 clase, la începutul organizării învățământului în sat, la 7 clase în anul 1948, când s-a făcut reforma învățământului, dată după care, în sat s-au făcut 4 clase până la desființarea școlii, în anul 2010.

Structura învățământului pe clase în limita anilor marginali (înființare-desființare) se prezintă astfel:

Perioada (anii limită)	Număr de clase
1791-1900	3
1900-1933	6
1934-1948	7
1949-2010	4

În perioada când învățământul a fost organizat sub forma de 6-7 clase, între anii 1900-1948, numărul elevilor a variat între 70-100.

După 1948, când elevii urmau în școala satului doar 4 clase, numărul de școlari era în jurul cifrei de 50, dar în scădere treptată în timp până la 10 elevi, în anul 2010, când a fost desființată școala, clasele gimnaziale fiind urmate de elevii satului la școala din Bârsa.

Este necesar a menționa și aspectul că nu toți copii de vârstă școlară recenzați urmau școala, unii urmând 1-3 clase și apoi, din cauze diverse, abandonau cursurile școlare, deși părinții erau amendați administrativ cu diverse sume de bani pentru absențele copiilor de la școală.

Privind cei 42 de dascăli care au slujit școala din Aldești, cei mai mulți ani i-a petrecut la catedră învățătoarea Laioș Floriana (40 de ani), urmată de soțul ei, Laioș Ioan, (32 de ani) și Hîrceagă Iosif (30 de ani).

După desființarea școlii, în anul 2010, din lipsă de copii cu vârstă școlară și din considerente economice, elevii satului au urmat și urmează clasele primare și gimnaziale la Școala Gimnazială Bârsa.

Ca număr, copiii de vârsta școlară sunt tot mai puțini, printre cauze putând fi considerate îmbătrânirea populației și migrarea familiilor tinere spre centrele urbane.

Singura formă educațională rămasă în sat este grădinița, a cărei educatoare este Oancea Sidonica Marinela, numărul de copii grădinari în anul școlar 2020-2021 fiind de 27.

Şirul şi dicţionarul dascălilor care au activat la școala din satul Voivodeni

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Perioada
1	pr. Popovici Marcu	1750-1755
2	Popovici Petru	1789-1795
3	Verșigan Iov	1803-1818
4	pr. Tonța Ioan	1818-1820
5	Verșigan Teodor jr.	1819-1852
6	Verșigan Ion	1841-1845
7	Lațco Gheorghe	1850-1853
8	pr. Popovici Pavel	1848-1855
9	Feier Ioan	1853-1859
10	Machi Andrei	1856-1868
11	Cordea Teodor	1869-1870
12	Dîrlea Gheorghe	1877-1878
13	pr. Dronca Ioan	1880-1887
14	Mihuțiu Dimitrie	1889-1890
15	Moldovan Ioan	1888-1891
16	Ilea Simeon	1890-1891
17	pr. Demi Ioan	1882-1908
18	pr. Popovici Demetriu	1894-1896
19	pr. Cosma Ioan	1897-1904
20	pr. Tomuța Izidor	1904 - 1907
21	Pintea Constanța	1905, 1913
22	pr. Pintea Petru	1902-1918
23	Costin Petru	1907-1909
24	Muscă Maximilian	1910-1911
25	Ternicean Sofronie	1911-1910
26	Bota Ioan	1912-1921
27	Bodia Ioan	1920-1921
28	pr. Toma Nicolau	1919-1924
29	Ionuțaș Aurel	1922-1924
30	Maghiar Valeriu	1926-1927
31	pr. Popovici Ioan	1925-1933
32	Popescu Babu Ioan	1932-1939

33	Vraciu Sidonia	1935-1936
34	pr. Ageu Ioan	1936-1945
35	Moțiu Sinesie	1941-1946
36	pr. Popovici Gheorghe	1947-1950
37	Hîrceag Iosif	1949-1950
38	Nestor Dumitru	1950-1952
39	Oieș Zenovia	1951-1960
40	Iovuța Vichentie	1956-1957
41	Ternicean Alexandru	1957-1958
42	Ternicean (Ponta) Sultana	1957-1958
43	Braițiu Floare	1959-1965
44	Laioș Ioan	1966-1975
45	Jurcă Vioara	1969-1970
46	Lăscuț Saveta	1970-2000
47	Luca Mărioara Zeni	1978-1979
48	Moș Maria	1979-2002
49	Oancea Sidonia Marinela	2000 ----

Dicţionarul dascălilor

Moş (n. **Brad**) **Maria (1979-2002)**. S-a născut la 19 februarie 1946 în localitatea Grăniceri, jud. Arad, din părinţii Sabin şi Maria. După terminarea cursurilor primare din satul natal, a urmat Şcoala Pedagogică de Învăţători din Arad, pe care a absolvit-o în anul 1966. A preluat postul de dascăl în satul Ţipari, în anul 1966, unde a lucrat până în anul 1976, când s-a transferat la şcoala din Şiclău, com. Grăniceri, unde a lucrat până în 1979. În 23 martie 1979, s-a căsătorit la Bârsa cu Moş Panait (n. în 6 noiembrie 1940 în Aldeşti). După căsătorie, s-a transferat la Aldeşti unde a lucrat ca învăţătoare şi educatoare la şcoala şi grădiniţa din Aldeşti şi Voivodeni până în 2002, când s-a pensionat. A decedat în august 2018 în Franța, la fiica ei, unde a fost înmormântată.

Pleşa Maria (1962-1963). A fost educatoare suplinitoare la grădiniţa din Aldeşti în 1962-1963.

Jurca Vioara (1969-1970). A fost educatoare suplinitoare la grădiniţa din Aldeşti.

Oieş Zenovia (1951-1960). A fost prima educatoare a grădiniţei din Aldeşti care s-a înfiinţat în anul 1951.

Lăscuţ Saveta (1970-2000). S-a născut la 16 ianuarie 1943 în satul Mânerău, din părinţii Popa Nicolae şi Ana. După absolvirea claselor elementare în comuna Bocsig, a urmat Liceul Pedagogic din Arad, devenind

educatoare. În perioada 1964-1967, a lucrat ca educatoare la Bocsig, în cartierul Gară. În 21 ianuarie 1967, s-a căsătorit cu Lăscuţ Savu din Aldeşti şi s-a transferat educatoare la grădiniţa din satul Aldeşti, unde a lucrat până în anul 2000, când s-a pensionat.

Hîrceagă Iosif (1948-1978). S-a născut în comuna Ocnişoara, raionul Târnăveni, regiunea Stalin, la 11 ianuarie 1925. Clasele primare I-IV le-a făcut în Bucureşti unde mama sa, Ana, era servitoare. În Bucureşti, mama sa l-a cunoscut pe Alda Gheorghe din Aldeşti, cu care s-a căsătorit şi astfel s-au mutat în Aldeşti. Aici a urmat clasele V-VIII. În 1939, a devenit elev al Şcolii Normale de Învăţători din Arad pe care a absolvit-o în 1947, devenind învăţător. În aprilie 1948, a fost încorporat în armată, satisfăcându-şi stagiul militar până în octombrie 1948, când a fost lăsat la vatră. Din anul şcolar 1949-1950, a devenit dascăl la Şcoala Primară din Voivodeni. Din toamna anului 1950, s-a transferat la Şcoala Generală din Aldeşti unde a ocupat funcţia de director-învăţător, până la pensionare. Prin activitatea administrativă, a inaugurat la 1 martie 1952 prima grădiniţă de copii din satul Aldeşti. S-a căsătorit cu Verşigan Florica din satul Aldeşti şi în familia lor s-a născut, în 1947, Floriana, care a devenit, din 1975, învăţătoare în Aldeşti. A lucrat ca dascăl în satul Aldeşti până în 1978, anul când a decedat şi este înmormântat în satul Aldeşti.

Laioş Ioan (1975-2009). S-a născut în satul Aldeşti, la 17 septembrie 1946. A urmat şcoala primară, clasele I-IV, la Aldeşti iar clasele V-VIII la Şcoala Generală din Bârsa. În anul 1960, a devenit elev la Liceul Pedagogic din Arad pe care l-a absolvit în anul 1966, în aceeaşi promoţie cu Floriana, viitoarea sa soţie. După absolvire, a ocupat postul de învăţător la Şcoala Primară din satul Voivodeni până în anul 1975 când s-a transferat la Şcoala Generală din Aldeşti, unde a lucrat până la pensionare, în anul 2009. În 1968, s-a căsătorit cu Floriana Hîrceagă, colega din Liceul Pedagogic, iar în anul 1970 în familia lor s-a născut Ramona, care a urmat Facultatea de Matematică-Informatică a Universităţii de Vest Timişoara. A decedat în februarie 2020 şi este înmormântat în cimitirul satului Aldeşti.

Terniceanu Alexandru (1947-1948). S-a născut în 15 februarie 1909, la Voivodeni. A urmat şcoala primară în satul natal şi apoi a frecventat cursurile Şcolii Normale de Învăţători Arad, fiind absolvent al acesteia în promoţia anului 1929. A desfăşurat activităţi pedagogice în localităţile: Minişu de Sus, Mişca, Brihani (Bihor), Ghioroc, Aldeşti, Văsoaia şi Păiuşeni. A fost căsătorit cu Ponta Sofia Sultana, dascăl, de origine din Pecica. În familie nu s-au născut copii. A decedat la Voivodeni unde este şi înmormântat.

Terniceanu (n. Ponta) Sofia Sultana. S-a născut în 3 martie 1915 în localitatea Pecica, într-o familie cu cinci copii. În anul 1936, a absolvit Şcoala Normală de Învăţători din Oradea, fiind repartizată la şcoala din Şoimuş ca titulară, dar a lucrat ca învăţătoare în localităţile Cherechiu, Odvoş şi Voivodeni. A fost căsătorită cu învăţătorul Terniceanu Alexandru, s-a format ca dascăl la şcoala din Voivodeni, sat în care a decedat şi în care a fost înmormântată**.**

Oancea Sidonica Marinela (2000 →).S-a născut la Aldeşti, comuna Bârsa, jud. Arad, în data de 17 ianuarie 1973, din părinţii Traian şi Florica. A copilărit în satul natal unde a urmat şi primele clase, iar în anul 1977 a absolvit Şcoala Generală din Bârsa. În perioada 1977-1981, a urmat la Arad cursurile Liceului Pedagogic iar din 1981 până în 1985 a lucrat ca dascăl la Şcoala Generală din Bârsa. În 1985, s-a înscris la Şcoala de Ofiţeri M.I. din Bucureşti pe care a absolvit-o în anul 1988 şi s-a încadrat ca ofiţer la Inspectoratul de Poliţie Deva, judeţul Hunedoara, unde a lucrat până în anul 1992, când revine în judeţul Arad, ca educatoare la Grădiniţa din Prăjeşti, Sebiş. În anul 2000, se transferă la Grădiniţa din Aldeşti, unde lucrează şi în prezent (anul 2021).

BIBLIOGRAFIE

Anuarul Institutului Teologic din Arad (an 1933-1934).

Aradul, permanență în istoria patriei, București, 1978.

Arhiva Bisericii Ortodoxe Aldești.

Arhiva Bisericii Ortodoxe Voivodeni.

Arhiva Primăriei Bârsa.

Arhiva Școlii Generale Aldești.

Arhiva Școlii Gimnaziale Bârsa.

Baba, Teodor, *Istoria vieții bisericești a românilor din Țara Zărandului, zona Ineu – Buteni,* Sibiu, 1978.

Calendar pe anul 1924.

Calendar pe anul 1926.

Calendar pe anul 1927.

Calendar pe anul de la Hristos 1930, Arad, 1929.

Calendarul creştinilor ortodocşi pe anul 1939 de la Hristos, Arad, 1938.

Calendarul creştinului ortodox pe anul bisect 1936 de la Hristos, Arad, 1935.

Bătrâna Voivodeni, Ioan, *Imn închinat nădejdii*, Iași, 1999.

Ciuhandu, Gheorghe, *Românii din câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940.

Drăgan, Nicolae, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii*, Bucureşti, 1933.

Fábián Gábor, *Arad varmegye leirása históriai, geographiai és statistikai tekintetben*, vol.1, Buda, 1835.

Faur, Vasile, *Ţara Zărandului. Conscripţii. Cronică. Documente. Imagini*, Arad, 2016.

Găvănescu, Eduard, *Mărturii româneşti din Eparhia Aradului*, Arad, 1940.

Giulani Gavril, *Consignatio omnium Parochiarum cum adnotatium status cuiuus Parochia et Eclesiarum în Protopresbiteratu Buttinesi existentium anno 1844*, doc. neinventariat.

Godea, Ioan, *Bârsa, comună din Ţara Zărandului*, Arad, 2012.

Goicu, Viorica, *Nume de persoane din Ţara Zărandului*, Timişoara, 1996.

Istrate, Nicolae, *Indicatorul comunelor din Ardeal şi Banat*, Cluj, 1925.

Lupşa Ştefan, Liţiu Gheorghe, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. 2, fascicola 1, mss. dactilografiat.

Magyar Statisztikai Közlemények, vol. 41, Budapesta, 1913 (*Analele statistice maghiare*).

Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad király város története*, vol. I-II, Arad, 1892, 1895.

Martinovici C., Istrati N., *Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite*, Cluj, 1921.

Meteş, Ştefan, *Istoria Bisericii şi a vieţii religioase a românilor din Ardeal şi Ungaria până la anul 1700*, vol. I, Arad, 1918.

Meruţiu, V., *Judeţele din Ardeal şi din Maramureş până în Banat*, Arad, 1938.

Mitropolia Banatului (Timişoara), nr. 7-8, iulie-august 1985.

Nichin, Ioan, *Monografia administrativă a judeţului Arad*, Arad, 1938.

Paşca, Ştefan, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936.

Popeangă, Vasile, „Reţeaua şcolară din zona Ineu-Buteni", în *Catedra*. *Culegere de studii*, Arad, 1976.

Idem, *Şcoala românească din părţile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979.

Idem, *Şcoala românească din părţile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976.

Idem, *Un secol de activitate şcolară românească în părţile Aradului (1721-1821)*, Arad 1974.

Protocolul şedinţelor comitetului parohial din satul Voivodeni (1905-1923), manuscris nenumerotat.

Protocolul Sinodului Eparhial din 1874.

Românul (Arad), anul VII, 1918, nr. 19, 18 noiembrie / 1 decembrie.

Roz Alexandru, Kovách Géza, *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad*, Arad, 1997.

Someşan, Ovidiu, *De la Bucin la Buteni*, Arad, 2005.

Somogyi Gyula, *Arad szabad királyi város és Arad vármegye községeinek leirása*, Arad, 1913.

Suciu, Coriolan, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I-II, Bucureşti, 1967.

Szöllössy Károly, *Aradmegye népoktatasi intézeteinek névtára*, Arad, 1879.

Varga, E. Arpád, *Arad megye településeinek etnikai megoszlása százalék szerint (1869-2002)*, format electronic.

Vesa, Pavel, *Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici (1751-1768)*, Arad, 2013.

Idem, *Episcopia Aradului. Istoric. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006.

III. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI ETNOGRAFIE
SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND ETNOGRAPHY

Răscolind în cultura arădeană a vremilor de odinioară pe traseul Valea Mureș-Crișul Alb (Tărâmul dintre ape: Arad – Săvârșin – Hălmagiu – Arad)

A Cultural Strolling on the Mureș Valley - Crișul Alb Route (The Land between the Waters: Arad – Săvârșin – Hălmagiu – Arad)

Prof. univ. dr. Anton ILICA
eseist, publicist, membru al UZPR, Filiala Arad

Abstract

The creative industry involves investing in culture. Cultural insignia build an audience and convey an emotional state of a time. *In Arad County, the county with around 800 churches, belonging to so many different religions, with about 20 castles and mansions, with two important rivers, which lured people to stable settlements, with about 25 writers, recognized in the national literature, with artists, sculptors, musicians, scientists, but especially with a famous and varied popular culture, etc. there is a spiritual tourist potential, favoured by the flow of light from the plain to the mountain tops, to the Apuseni on the ridge of Zărand Mountains to the places where the valleys are narrowed in a smile of happiness.*

Fruitful plains, sunny hills', trees on the side of the road shielding travellers from the sun, then hedges, thickets, tamed forests, abundant woods where outlaws and swineherds lived, mountains with deciduous trees and junipers, steep gorges and bright meadows, all give the idyllic image of a seductive and gentle landscape like the light of the sunset. The cultural managers of Arad may well understand that the cultural strategy of Arad exists, only that the application file for the European Capital (from 2018) is asleep somewhere, but it could break the silence. Someone, more influential than a publicist, could assume the right to speak convincingly about the role of culture in the city, that of nourishing souls and maintaining a high and aesthetic tone of pride. The illustration of the text would provide an enticing imaginary support for curiosity and stimulus for living knowledge. The photo library would make up for the author's shortcomings, enslaved by the word and the hypocritical charm of semantics and metaphorization.

Keywords: *culture, Arad, touristic objectives, travel, personalities.*

Industria creativă presupune investiție în cultură. Însemnele culturale construiesc un public și transmit o stare emoțională a unui timp. În Ținutul Arad, județul cu vreo 800 de biserici, aparținând atâtor religii diferite, cu vreo 20 de castele și conace, cu două fluvii importante, care au ademenit oamenii spre așezări stabile, cu vreo 25 de scriitori, recunoscuți în literatura națională, cu artiști plastici, sculptori, muzicieni, oameni de știință, dar mai ales cu o vestită și variată cultură populară etc. există un potențial turistic spiritual, fiind favorizat de curgerea luminii dinspre câmpie spre vârfuri de munte, către Apuseni pe creasta Zărandului până înspre locurile unde văile se strâmtorează într-un zâmbet de fericire. Câmpii roditoare, dealuri însorite, pomi pe marginea drumului ferind călătorii de bătaia soarelui, apoi liziere, branișți, păduri domesticite, codri grozavi în care sălășluiau haiduci și porcari, munți cu foioase și jnepeni, cu chei abrupte și poiene luminate, toate dau imaginea idilică unui peisaj ademenitor și blând ca lumina apusului de soare. Administratorii culturali arădeni pot bine înțelege că ***strategia culturală arădeană există***, doar că dosarul de candidatură la ***Capitală europeană*** (de prin 2018) somnolează pe undeva, dar ar putea să deștelenească tăcerea. Cineva, mai decident decât un publicist, și-ar putea asuma dreptul de a vorbi convingător despre rolul culturii în cetate, acela de a hrăni sufletele și a întreține mândriei un tonus elevat și estetic. Ilustrarea textului ar oferi un suport imagistic ademenitor de curiozitate și stimulativ pentru cunoaștere vie. Fototeca ar suplini neajunsurile autorului, înrobit de cuvânt și de farmecul fățarnic al semanticii și metaforizării.

***

Înainte de a porni de la kilometrul zero, spre cursul invers al Mureșului, aș chema în caleașcă peregrinul curios și l-aș plimba prin urmele din orașul Arad de odinioară. Borna kilometrică e plasată pe Platoul administrativ, unde se înalță edificiul Primăriei, care datează din 1876, fiind „o bijuterie arhitectonică în stil renascentist”. Ici e locul unei fost cetăți, colo e Boul roșu și cartierul sârbesc, în neorânduială e Teatrul Hirschl, trecem pe lângă locația Preparandiei, întâia școală de pregătire a învățătorilor în limba românească, apucăm spre Casa Națională a pârnevenilor și ajungem la aeroportul internațional, alături de pădurea Ceala, care ar putea deveni un Muzeu etnografic ori o grădină Zoologică. Revenim pe la Palatul Episcopal și Catedrala Ortodoxă cu Academia

teologică, Institut teologic-pedagogic, trecând pe lângă Turnul de apă, construit într-o frumoasă arhitectură specifică. Coborâm în trap pe strada Eminescu și privim la Palatul ***Românul***, ziar politic românesc, la care a colaborat Goga, Coșbuc și Blaga, ajungem în Piața Avram Iancu, unde a fost vechea Primărie Arad. Mergem pe strada Bălcescu, iar pe dreapta se află singura clădirea în stil baroc, după care admirăm Liceul Minorit, construit în 1778, prin investiția Martei BIBICS. În dreapta este clădirea nouă a Preparandiei arădene, construită în 1904, Casa învățătorilor și Palatul masonic din incinta Liceului Aurel Vlaicu. Continuăm să biciuim caii trăsurii, trecând pe lângă Băile Comunale și Cazinoul elegant al protipendadei arădene din perioada interbelică. E strada școlilor, numită Dragalina, după numele generalului francez, care a purtat grija românilor și i-a protejat împotriva abuzurilor. Privim spre hotelul Crucea Albă, unde au adăpostit mari cântăreți Johann Strauss fiul, George Enescu, pentru că aici există, încă din 1833, *Conservatorul de muzică*. Ghiba BIRTA a finanțat construirea Liceului de fete, în 1924, se construiește Palatul cultural, într-un stil arhitectonic absolut original. Parcul Eminescu, apoi Palatul justiției, celebrul Bulevard numit Corso, având o privire aruncată îndărăt spre Cetate, construită de imperiali în stil Vauban și care a fost mai degrabă o închisoare decât un obiectiv militar. Pe faleza Mureș admirăm curgerea lină a apei, servim o cafea pe terasa Ștrandului și ne lăsăm fascinați de tinerețea ce fâlfâie în jurul nostru. Cândva aici, în Podgoria, era un tramvai verde, care făcea aprovizionarea piețelor cu legume, fructe și vinuri din satele de la poalele înălțimilor de la Lipova, Barațca, Păuliș, Miniș, Cuvin, Covăsânț, Șiria, Mâsca și până la Mocrea. Poate pe aici hălăduia Lică Sămădăul lui Slavici cu porcarii săi.

Să pornim la pas pe Valea Mureș, cu ochii minții larg deschiși spre curiozitate culturală, ghidați de cartea. ***Cetăți, castele, castelani din Comitatul Aradului,*** în care Puiu VALEA publică ilustrații inedite de pe Valea Mureșului cu conace și castele și să ne întoarcem alene pe Valea Crișului Alb dinspre Hălmagiu pe drumul Șiriei. Inventarul castelan alcătuiește o salbă de pietre scumpe, dar dosite încă în lada de zestre prăfuită de dezinteres cultural, peste care retrocedările ilegale au amputat amprentele culturii noastre vizibile în arhitecturi: Radna (Mănăstirea Franciscană), Lipova (Bazar turcesc, Catedrala episcopală), Arad (Cetatea), Șiria (castelul Bohuș, Cetatea), Neudorf (castelul Zelinsky), Căpâlnaș (Castelul Mocioni-Teleki), Birchiș (castelul Mocsoni), Bulci (castelul), Glogovăț (Movile, Bazilica), Păuliș (vila MargitDiviny), Șoimoș (Cetatea), Odvoș (castelul Konopy), Săvârșin (castelul Hunyadi), Petriș (castelul Saalbek), Mocrea (castelul Solymossyi), Ineu (cetatea Rakoczi), Dezna

(cetatea dacică), Gurahonț (castelul BorosBeni), Pâncota (castelul Dietrich - Schulkowschy), Măderat (castelul Feszler), Miniș (Școala regală), Covăsânț (Ruine bisericești), Sântana (cetate dacică), Moneasa (Pavilion balnear, Vila Czaran, vila Andreny), Bodrog (Mănăstirea Hodoș), Bezdin (sf. Biserică), Șofronea (castelul Ianoș Purgly), Curtici (castelul Kaszony), Macea (castelul Cernovici-Karoly), Șimand (castelul Kintzig), Turnu (castelul Marczibanyi). În jurul acestora se întindeau imense moșii, păduri nenumărate, prerii și ample culturi podgorene.

Trecem spre Lipova, pe lângă frumosul și impunătorul Monument al eroilor de la Păuliș, unde niște elevi militari adolescenți încă luptă cu mecanizatele militare dușmane, oprindu-le înaintarea. Aici au pierit mulți tineri, inclusiv căpitanul Fătu, iar colonelul Petrescu scrie o carte despre „***Detașamentul Păuliș***”, ca onoare pentru oprirea atacării Armatei a IV-a române pe Defileul Mureș. Admirăm bazarul turcesc și unitatea militară. Nu departe se află celebrele Băi termale, folosite pentru tratament încă de pe vremea romanilor. La Lipova, se află mormântul teologului sârb, Grigore Obradovici, nepotul lui fabulistului sârb Dositei din care a tradus Dimitrie Țichindeal. Spre Radna, e celebra Mănăstire franciscană, impunătoare și luxoasă, iar în zid se află piatra însemnată de copita soldatului otoman, care a cutezat să pângărească biserica. În chilii, Persida, fata Marei din romanul cu același nume, cea mai frumoasă realizare feminină din literatura română, după cum spune George Călinescu. Iar aici la podul de peste Mureș, văduva Mara negustătoarea trecerea peste pod, spre a face bani pentru bunăstarea copiilor ei. Mănăstirea Maria Radna și Biserica Minorită dispun de o arhitectură barocă, fiind finalizată în 1750, ca așezământ monahal.

Începe colierul de conace, castele și cetăți. În Lipova,se regăsește conacul Missici, datând din anul 1893, devenit, în 1922, proprietatea ziaristului și omului politic, ministru Sever Bocu, născut în Șiștarovăț. Astăzi este Muzeu, păstrând câteva piese de mobilier și opere de artă valoroase.

Cetatea Șoimoș oferă o panoramă încântătoare a celor patru drumuri către lumea cea mare: drum de apă, drum de fier, drum de pământ și drum de pădure. Datează din anul 1245, ar fi avut, în incintă, mănăstire și biserică. E așezată pe un promontoriu, de unde militar se controla defileul Mureș. La mai puțin de 10 kilometri, la intrarea în localitatea Odvoș e castelul Konopi, baron maghiar, care a construit o Biserică,poate, catolică, părăsită, înghițită de pădure, ruină, dar cu însemnele nobiliare păstrate, la fel ca și altarul. În fața ușii de intrare, a crescut un copac de pază, dar pe ferestre timpul a intrat și a zădărnicit orice formă de resurecție a credinței propovăduite. Castelul a aparținut familiei Konopi, din el rămânând ruine, baia publică și intențiile

urmașilor de a-i crește prețul de vânzare. Școala din Odvoș funcționează în fostul castel al lui Ștefan Cicio-Pop. Două frumoase castele nobiliare într-o singură localitate.

Continuăm drumul în susul apei line a Mureșului, alături de dealurile împădurite, până în zona Bârzava, iar peste Mureș, în spațiul bănățean, se văd umbrele a două castele: Bulci și Căpâlnaș, ambele într-o stare avansată de degradare. Castelele de pe Domeniul amintit au fost cumpărate, în 1858, de unul din celebra familie Mocsoni, cel care la Foeni, dincolo de Timișoara, avea de asemenea un Castel impunător: „*Amplasat într-un parc imens, pe malul Mureşului, castelul Bulci este una din cele mai impozante construcţii de acest fel. Pe două din faţadele clădirii se află terase cu blazoanele familiei sculptate în relief, care au supravieţuit distrugerilor de după al doilea război mondial. Corpul central are o frumoasă sală de arme, cu un splendid şemineu, iar în parc se afla o seră. Lângă castel, Anton Mocioni de Foen a zidit o biserică şi o şcoală pentru copii din sat.*" (wiki).

În apropierea localității Vărădia de Mureș, pe stânga, se observă neorânduiala Pavilionul Regal de vânătoare, un aeroport pentru avioane mici, precum și casa servitorilor. Cică la ieșirea din localitate pe un promontoriu ar fi urme ale unei cetăți dacice.

Castelul Regal din Săvârșin datează din anul 1650, fiind construit de familia Forray. Păstrează o interesantă poveste de răpire cu haiduci și cu intervenția Împăratului Iosif al II-lea. Actualmente aparține Casei Regale din România, fiind bine conservat, împreună cu frumosul parc dendrologic din jurul clădirii.

Poetul **Dorel SIBII** (1943-1998) a motivat organizarea anuală a Festivalului dedicat celui „*ce-a găsit pe Ileana Cosânzeana*" (1979). S-a născut în 12 dec. 1943, a copilărit la Hălăliș, apoi a predat educația fizică la Școala din Vărădia de Mureș. Colaborator al revistei arădene „***Arca***", e recunoscut ca poet integrat literaturii pentru copii: „***Ofranda vocalei***" (1979), „***Cum am găsit-o pe Ileana Cosânzeana***" (1979), „***Însemnate de rouă***" (1982), „***Garda de corp***" (1995) și romanul „***Prin țara lui Abecedar***" (1982).

Pe Valea Troașului se află un muzeu folcloric, înființat de învățătorul I. Dohangie, iar peste podul de fier e celebra Carieră de marmură albă de la Căprioara. În fine, am ajuns la mărginimea județului, apucând drumul spre Pietriș, unde salba de Castele mureșene se încheie cu o interesantă construcție clasică asemănătoare unui conac nobiliar, căpătând, în 1811, grație lui Matei Salbek, aspect de cetate. Parcul din jur are câțiva arbori seculari.

***

Ne reîntoarcem,prin Valea Roșiei, spre valea Crișului Alb, traversând dealurile Pietroasa, Piatra Mății, Fântâna Ursului și Hănuleasca pe drumul, prin pădure și cu frumoase și ademenitoare serpentine, depărtându-ne de Valea Mureșului „luând în piept" înălțimile zărăndane ale localității Gurahonț, de unde începe Țara Moților. Aici, lângă podul care traversează Valea Crișului Alb se află monumentul lui Buteanu, ucis de trupele maghiare în vremea revoluției pașoptiste.

A trecut timpul, fiind vremea reîntoarcerii spre kilometrul zero al Aradului. Pe Valea Crișului Alb, ajungem la Vârfuri, iar un însemn arată doi kilometri spre Vidra. Aici s-a născut poeta **Carolina ILICA**(1951), absolventă a Liceului Pedagogic din Arad și licențiată a Facultății de Filozofie din București. Carolina aparține literaturii române, înșiruindu-se între importanții poeți valoroși ai generației contemporane. Femeie e „***neîmblânzită ca o stea lactee***" (1973), capabilă să ia „***cu împrumut, mireasma tinereții***" (1995), ca să se lase furată de ***tirania visului*** (1982, 1985), amăgindu-se cu ***dragostea și flacăra*** (1977) și cu ***Ephemeris*** (1987). A mai scris ***Poeme reci***: ***Tirania visului*** (1993), ***Sonete imperfecte*** (1999), cu gândul ca, prin ***Violet*** (2001), să urce ***Scara la cer*** (1997), iar apoi, ***Iubind în taină, I, Violet*** (2001), ***Poemul scurt al vieții mele. 13 Poeme (Duble) de Dragoste*** (2001), ***Numărătoarea inversă*** (2002), ***Din foc și din gheață*** (2003), ***Cărțile de la Vidra I – VI*** (2006 - 2011) și alte câteva. Remarcăm farmecul inocenței lirice:

„Tată, nu mai bate caii, nu mai bate caii, tată!
Nechezatul lor mă taie, fulgerând ca o rindea.
(...)
Ce-l mai roade-acum pe tata: Știu c-ar vrea să mă mărite
C-un fecior mai brad ca bradul Învățat să bată cai"

A tradus mult din literatura macedoneană, a fost tradusă în engleză, franceză, italiană, turcă, suedeză, sârbă, spaniolă.

În centrul localității Vârfuri, drumul aleargă spre Ștei, Beiuș și Oradea, într-un decor montan spectaculos. În Hălmagiu, inima arădeană a moților,poposim la **Hanul Moților**, pentru o descindere singuratică spre Vârful Găina (circa 1400 m), pentru admirarea peisajului și savurarea depărtărilor înspre cele trei județe. Administratorul pensiunii, d-l Ioanăș, s-a dovedit un excelent ghid, oferindu-se să mă însoțească la principalele locuri ce „merită a fi cunoscute". Pe drum, mi-a vorbit despre clădirea hanului, mai veche de două secole; cică, aici, Avram Iancu avea rezervată o cameră în permanență, unde, spune dânsul, pe baza unor documente aduse spre consultare într-o plasă de rafie, s-ar fi întâlnit Avram Iancu cu Eminescu în

perioada turneul arădean al tânărului viitor poet cu trupa de teatru a lui Pascali, prin 1867. În ținținimul din Hălmagiu este înmormântată mama lui Arsenie BOCA, cu numele de Creștina DĂRĂU, originară de aici, s-a născut în 30 oct. 1892 și a murit în 6 dec. 1951. Mormântul este foarte îngrijit, având icoane și inscripții cu canonizatul Arsenie Boca, fostul stareț de la Mănăstirea Prislop, precum și câteva mesaje de rugăciune. Pe dealul crucilor catolice, e cripta urmașei principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen (n. 1580, Ilia – 1628, Alba-Iulia), cel care a încercat, după istorici, să realizeze o unire a principatelor române sub numele de Dacia; BETHLEN IOSEPHNE, fiică a grofului Zichi, născută în 15 apr. 1769 și înmormântată în 26 oct. 1821. Printre tufișuri, un însemn funerar are inscripționat numele Alexandru STERCA ȘULUȚIU (1830 – 1907), nobil de Cărpiniș, jude în Hălmagiu, urmaș al Episcopului greco-catolic cu același nume din vremea episcopatului ortodox al lui Andrei Șaguna. Regăsim aici mormântul tatălui scriitorului, jurnalistului și universitarei **Lavinia BETEA**, originară din Hălmagiu. Își spunea uneori cu mândrie „moață". Moții sunt oameni harnici, drepți, hotărâți, curajoși, cinstiți, având o dragoste necondiționată față de Apuseni, munții Iancului. Lavinia Betea și-a început viața în Brănești, lângă Hălmagiu (toponimic însemnând „deal" sau „vale cu mere"), sat din Apuseni-ul arădean, spațiul olimpic al moților lui Iancu în 26 martie 1956 (anul răzvrătirii maghiarilor împotriva comunismului), a copilărit pe dealul casei natale („un loc bucolic", unde „păzeam cele două vite scoase la păscut" și unde citeam uitată pe „dealul nostru"). Îndemnată de aleanuri intelectuale, Lavinia Betea devine cercetătoare a *istoriei noastre recente*, cotrobăind prin arhive, biblioteci și în memoria vie, spre a găsi răspunsuri. Primele demersurile s-au profilat în teza de doctorat, o sinteză inedită despre „***Reprezentări şi tipuri umane promovate de comunism; Remanenţe în perioada de tranziţie***" (2002). A elaborat o operă științifică atent înșurubată în spațiul psihologiei, reprezentării, politicii și istoriei răvășite de ideologii. În spatele deciziilor politice, L. B. regăsește *omul,* cu psihologia sa, cu voința de a amprenta mentalul colectiv și de a-l manipula cu puterile neînfrânate de vreo recuzită morală. A scris despre L. Pătrăscanu, Gh. Gh. Dej, N. Ceaușescu, Șt. Andrei, C. Mănescu, Al. Bârlădeanu, precum și despre alți „nomenclaturiști" din „Cartierul Primăverii". A cartografiat jumătate de veac din istoria României, supus unui exercițiu de examinare prin teoria psihologiei sociale înlesnind înțelegerea unor vremuri tulburate de experimentul comunismului. Volumul „***Bărbaţi şi femei. Întâlnire cu Serge Moscovici***" (2007) e dialog incitant cu psihologul de la Sorbona, fiind un prilej de aleasă desfătare afectivă. Problema psihologiei politice este prezentată în volumul „***Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în***

regimul comunist" (2001). Volumul „***Psihologie politică***" reprezintă o contribuție remarcabilă la promovarea în mediul românesc a unei științe, devenită disciplină universitară, menită a clarifica modul de funcționare a unei societăți, care își ascunde intențiile după sloganuri și în care relația dintre individ, lider și mulțime este justificată de motivații comportamentale și de mituri de reprezentare. Volumul „***Povești din Cartierul Primăverii***" (2010) relevă „*fața nevăzută a puterii*". Titlul are un temei literar, dar conținutul se articulează într-o narațiune amplă, multinivelată despre „*paradoxul roșu al elitei comuniste*": „*Și în 1989, și în 1965, în inima cartierului nomenclaturii a fost reconfigurat cercul puterii și influenței politice*".

Convorbirea Laviniei Betea cu Ioana Berindei, publicată în volumul „***Am făcut Jilava în pantofi de vară***" (2016) este tulburătoare. Viața unei familii devine un reper istoric în vremuri peticite, iar „femeia în pantofi de vară" are inimaginabile resurse pentru a supraviețui într-o lume în care prețul bietului om, devenit număr, nu mai are nicio valoare. Lavinia Betea a ales o femeie, un intelectual din celebre familii de intelectuali români (Hudiță și Berindei) cu ample relații în lumea politicii, artei și culturii naționale, deci a ales-o pentru „mărturisiri" despre viața dramatică a unui model de demnitate, virtute și onestitate în epoca „stalinistă".

Frumoasa carieră universitară a Laviniei Betea se sprijină de un discurs limpede, logic, structurat, coerent. căptușit de voința pentru adevăr. A predat în importante universități din București, Iași, Cluj, Arad. Este un intelectual de rasă, ivit din covârșitoarea morală a țăranului înțelept de la munte și călăuzit de bunul simț al relațiilor dintre oameni, lucruri, întâmplări și natură. Opera sa impune în literatura politică, socială și psihologică o personalitate pe care Aradul o dă culturii naționale și europene.

***

Drumul spre vârful Găina e încărcat de arome și ape foșnitoare, iar Platoul „Târgului de fete", dominat de Crucea lui Iancu, pare un tărâm al zeilor. Cine are poftă de spectacol montan și de povești despre însurătoare, poate urca spre Vârf, loc în care cântecul cocoșului se aude în trei județe și unde se află Crucea lui Iancu, întrucât, pe cealaltă parte a muntelui e casa natală și muzeul memorial Avram Iancu, situate în localitatea cu același nume.

Coborând spre Pleșcuța dăm de niște jucării ale unui fost miner, care și-a încropit pe marginea drumului câteva grote, însemnate cu inscripții bizare și oarecum nebunești. La Gurahonț, dăm din nou de crucea lui Buteanu, revoluționar pașoptist, spânzurat de o salcie de trupele lui

Hatvany. O buclă de drum, poate duce spre Zimbru, unde se află celebra rezervație de laur, unică în Europa, laurul grecesc cu care erau omagiați învingătorii olimpici. Are frunza în permanență verde și crește pe vreo 50 de metri pătrați în mediul lor natural.

La Sebiș s-a născut poetul **Mihai BENIUC**. Câteva date biobibliografice despre scriitorul din Sebiș ne sprijină argumentația spre un final (mai) fericit vizavi de derapajul său ideologic. S-a născut în 20 nov. 1907, în Sebiș și a decedat în 24 iunie 1988, în București, fiind înmormântat în Cimitirul Evanghelic Luteran. La Liceul Moise Nicoară din Arad, l-a avut profesor pe simbolistul Al. T. Stamatiad. Urmează Facultatea de Psihologie, Filozofie și Sociologie din Cluj și se specializează la Universitatea din Hamburg în psihologia animalelor, ocupând post universitar la Facultatea de Psihologie din Cluj. Va fi delegat la Moscova doi ani, ca și consilier cultural, iar la reîntoarcere în țară se stabilește în București, fiind numit Președinte al Uniunii Scriitorilor din România până în 1965, când se reintegrează în învățământul superior la Universitatea din București, predând *zoopsihologie*.

În activitatea sa de poet de peste jumătate de veac, se pot determina trei etape: **socială** (1938 - 1946, **politică** (1946 - 1964) și **meditativă** (1965 - 1984). Ne vom referi succint la semnificația fiecărei etape, așa cum rezultă din selecția de autor, publicată în volumul antologic ***Rugul poeziei*** (1985). Este sinteza ultimelor retușuri ale liricelor sale, de la liricele din ***Cântece de pierzanie*** (1938) până la ***Filon de aur*** (1984), cu alesături poetice din 33 de volume. Sunt periate aproape toate textele dedicate proletcultismului, partidului comunist ori sovietismului. Ceea ce a rămas dă măsura valorii unui poet talentat, utilizând catrene, rime armonice, ritmuri clasice, prin intermediul cărora își afirmă sentimente și idei în spiritul marilor poeți transilvăneni, care, stabilindu-se în Capitală, duc dorul plaiurilor natale și a vieții în cuibul lor nativ:

„*La Sebiș ori în altă parte,/*
Mereu același dor de ducă/
Spre Nu-știu-unde mă usucă,/
Mă chinuie mereu, mă arde./

Urmează alte frumoase versuri, despre „garoafa roșie”, „câmpul românesc”, „zâna Ileana din pădure” și alte meditații ce se încălzesc la „***rugul poeziei***”, vizând destinul oricărui poet, care și-a prelungit viața dincolo de tinerețea lirică a sufletului.

Poezia lui Mihai Beniuc dispune de calități spre a fi recuperată, prinzând-o între palme și îmbrățișând-o cu drag, ignorând defectele pe care le găsim în operele tuturora scriitorilor vremii. Mihai Beniuc e poetul

nostru, al arădenilor, născut în Sebiș, iar amintirea sa devine semn de respect al generațiilor pentru ideea de creație și virtute valorică.

O curbură a drumului conduce spre Moneasa, o stațiune balneo-turistică, ce se asemănă în vremurile sale bune cu KarlowyVary. Aici e cariera de marmură roșie, dar și drumul, ce duce prin Izoi, spre vârful Pleșu din Masivul Moma. La Bârsa, începe Canalul Morilor căruia istoricul Aurel DRAGOȘ i-a elaborat o scurtă monografie (***Arealul Ineu. Repere istorice*** (2021). Prof. dr. Ioan GODEA, istoric și muzeograf, căsătorit cu o bârsană, va fi director al Muzeului Satului din București, publicând v 20 de lucrări științifice despre arhitecturi populare, muzee, etnografii monografii (ex. ***Bârsa, comună din Țara Zărandului***, 2012, ***Dicționar etnologic român***, 2007 etc.). La Mânerău, spărgându-se pragul de sus al Bisericii ortodoxe, în vederea înălțării acesteia s-au descoperit câteva caiete manuscrise cu lotrii de prin partea locului. Muzeograful Florian DUDAȘ din Oradea cunoaște conținutul acestora.

Puțini știu că Bocsig, pe la 1870, a fost „*sediul casei regale sârbești*”, a familiei Karagheorghevici, fiind construit de principele Alexandru, tatăl lui Petru, regele Serbiei. Scrie în „poveste” că Alexandru a fost detronat în 1858, fiind obligat să părăsească țara. Familia regală renegată se mută într-un mic palat la Budapesta, pe care, mai apoi, pentru siguranță, l-a schimbat cu conacul moșierului Laslo Iozsef din Bocsig. Nefiind suficient de arătos și confortabil pentru membrii unei familiei regale, conacul a fost dărâmat, iar pe locul respectiv, în chiar centrul localității Bocsig, s-a înălțat „un castel modern”, în stil roman și cu geamuri impunătoare, cu camere înalte și ample, cu o frumoasă arhitectură nobiliară, cu subsol și două nivele. Patru camere erau spre șosea (sufrageria, sala de mese și două dormitoare), aranjate în jurul unui hol imens, cu coridoare largi și cu vedere spre spațiul verde al grădinii. Aici au crescut prinții Arsenie, Gheorghe și Petru, amestecându-se cu copiii țăranilor bocsigani, ca apoi fiecare să urmeze școlile alese ale imperiului. Mama prinților, cu numele Persida, moare la Bocsig, unde este înmormântată, iar piatra funerară ascunde „*somnul de veci al mamei regelui sârb, Petru, Persida, principesa Karagheorghevici*”.

Zice jurnalistul în continuarea povestirii, că băieții mai mari au fost prea neastâmpărați, creând nenumărate probleme tatălui lor, regele văduv. Arsenie a plecat la Paris, iar Gheorghe a apucat drumul spre Regatul României, unde familia avea un domeniu regal. Avea patima consumului de bani pentru femei, jocuri de noroc, chefuri cu mult alcool. La Paris, Arsenie intră în anturaje dubioase și cheltuitoare, practică jocurile de cărți, amanetează proprietăți, făcând presiune asupra părintelui spre a-i trimite

bani. Cu asemenea feciori-prinți, necazurile tatălui creșteau, ajungând la disperare, până când în fața Castelului a oprit caleașca unui marchiz, anunțându-l pe fostul Rege că a devenit stăpânul de drept al proprietății. Parizianul Arsenie pierduse la cărți întreaga avere a familiei regale. Părăsind, în disperare și necaz, Castelul din Bocsig, fostul Rege al Serbiei se instalează într-o locuință din Timișoara, unde moare după scurt timp. Iată o istorie regală dintr-o localitate din județul Arad. Acum, în Castelul din Bocsig funcționează școala. Doar clădirea și mormântul uitat al prințesei-mamă amintește taina surprinzătoare a unor destine regale dramatice.

La ieșirea din comună, se află celebra ***Moară cu noroc***, unde Ioan Slavici și-a închipuit desfășurarea acțiunii, descriind mediul specific ineuan, cu imense puste și cu porcari fără scrupule. La Ineu,**Sava BRANCOVICI** (1623- 1683), „născut român neaoș", aparține unei importante familii nobiliare (comite) de teologi ortodocși, care a avut trei episcopi și un mitropolit. Peste podul spre Șicula, dormitează Cetatea Ineului, datând din anul 1296, care a fost stăpânită de otomani din 1552 până în 1699. A fost reședință princiară, apoi sediul Regimentelor grănicerești și, mai apoi, unitate militară de honvezi.

Între scriitorii care și-au dobândit autoritate în literatura română, îl pomenim pe **Radu TEODORU**(general aviator, autor a circa 40 de romane, ex. ***Brazdă și paloș***, 1956 sau ***România ca o pradă***, 1977) și criticul literar **Valeriu CRISTEA**(1937-1999). S-a păstrat fotografia Delegației Ineului la Alba-Iulia, condusă de învățătorul **Pavel DÂRLEA**. La Mocrea se regăsește conacul-castel al familiei Atzel (1835-1901), precum și Pivnița lui Rakoczy.

De la Ineu, Crișul-Alb curge spre Cintei, înspre Chișinău-Criș, apropiindu-se de vărsarea în Tisa, după trecerea granței de stat. Noi apucăm pe drumul spre Podgoria arădeană, înspre Șiria și apoi spre intrarea în Arad. Imediat după trecerea de cale ferată de la Mocrea, un izvor de apă medicinală curge non-stop,iar călătorii se opresc pentru a beneficia de efectele sale terapeutice. Cultivatorii de legume din Seleuș încă își amintesc de Vasile Goldiș, care, cică, s-ar fi născut aici, după cum își mai amintesc de învățătorul și compozitorul Ioan Vidu.

Pâncota are **Castelul Dietrich-Sulkowski** (1840) – baron și prinţ – cu o incitantă poveste despre risipa farmecelor femeilor frumoase din anturajul prinților castelani. Începe Podgoria vinurilor albe de cea mai bună calitate, anticipând profesia de vier a șirienilor. **Cetatea Șiria** datează din 1440, fiind martoră la principalele evenimente istorice până în 1780, când este abandonată ca obiectiv strategic militar. Jos, lângă șosea, observăm un dominion, cu Castelul Baronesei Antonia Bohuș (1803 - 1890), precum și o

Casă memorială cu documente despre Ioan Slavici și despre muzicologul Sabin Drăgoi.

IOAN SLAVICI (1848-1925)este cel mai important și valoros prozator român, aparținând primilor genii ai literaturii române. „*Am copilărit* - mărturisește autorul în studiul ***Românii din Ardeal*** - *în Podgoria Aradului şi-n valea Crişului, mi-am făcut studiile secundare la Arad şi la Timişoara, mi-am luat diploma de maturitate la Sătmar, am trăit după terminarea studiilor timp îndelungat la Arad, la Oradea Mare şi la Sibiu, am luat parte la toate mişcările naţionale şi am călătorit foarte mult printre români mai ales pe jos, arareori călare ori cu căruţa, totdeauna îndelete şi oprindu-mă mai ici, mai colo, ca să mă dumiresc în deplin. Băiet de liceu, îmi petreceam vacanţele cutreierând Banatul, câmpia Ţării Ungureşti şi valea Crişului Alb până la Brad şi până-n vârful Găina, totdeauna singur-singurel*.". În 1925, este înhumat la Panciu - unde avea o fată măritată - iar vreme de 77 de ani, a trecut prin Arad (urmând liceul care i-a purtat numele), Viena (unde-l cunoaşte pe Eminescu, cu care organizează serbarea patriotică de la Putna la mormântul lui Ştefan cel Mare), la Iaşi (intrând în cercul junimiştilor), la Bucureşti (ca redactor la ***Timpul***, împreună cu Eminescu şi Caragiale), la Sibiu (ca director al ziarului politic ***Tribuna***, având pe frontispiciu ***Soarele pentru toţi românii, de la Bucureşti răsare***), la Măgurele (ca director al Institutului academic „Ioan Otteteleşanu") şi, în fine, din nou la Bucureşti (conducând câteva ziare politice). În lunga sa viaţă, Slavici a scris piese de teatru, basme, articole politice, manuale şcolare, memorii, nuvele şi romane. Aparţine marilor clasici români, alături de Eminescu (poetul), Creangă (povestitorul), Caragiale (dramaturgul), fiind etichetaţi cu metafora: „o roată de la carul mare" (I. D. Bălan).

Între Castelele fiilor familiei Bohuș, predomină umbra de amintiri aziaristului și scriitorului **Ioan RUSSU-ȘIRIANU**, a medicului balneo-climatolog de la KarlovyVary, dr. **Iuliu Traian MERA**, a istoricului de artă **Coriolan PETRANU** (1893-1945) și a compozitorului **Emil MONȚIA** (1882-1965).

Intrăm în Arad, dinspre Horia prin Micălaca, și, înainte de a ajunge la zero kilometri, mai amintim că literatura arădeană dispune de câteva nume de valoare națională (V. DAN, G. SCHWARTZ, GERGELY C.), oameni de știință (I. SINGER, Ș. HELL, T. POPOVICI, C. IACOB), teologi (R. CIOROGARIU, T. BOTIȘ, Il. FELEA), profesori (C. DIACONOVICI-LOGA, A. GAVRA, P. PIPOȘ, A. CRIȘAN, V. POPEANGĂ), istorici (C. BODEA, T. V. PĂCĂȚEAN, O. PECICAN, D. SINACI, I. BOLOVAN), politicieni (V. GOLDIȘ, Ș. CICIO-POP, S. BOCU, I. SUCIU), pictori (S. FRENȚIU, M. TAKACS, F. BARANYI, A. CHIRIȚĂ), sculptori (D.

ȘERBAN, I. MUNTEANU, D. PAINA, I. TOLAN, M. PĂCURAR), muzicieni (T. LUGOJAN, S. DRĂGOI), arhitecți (L. SZÁNTAY, M. TABACOVICI, M. CRISTEA), sportivi (I. PETSCHOVSCHI, F. DOMIDE) etc.

Reveniți în acest „*mândru și orgolios oraș de pe Mureș*”, cum îl caracterizează I. L. Caragiale, suntem întâmpinați de lirismul excepțional al lui Vasile DAN și de virtuozitatea stilistică originală a romancierului Gheorghe SCHWARTZ.

Vasile DAN (n. 1948) a debutat cu volumul ***Priveliștile*** (1977). Au urmat alte „poeme”: ***Nori luminați*** (1979), ***Scară interioară*** (1980), ***Arborele genealogic*** (1891), ***Întâmplări crepusculare***, ***Elegie în grădină***, ***Drumul cu ființe*** (1990), ***Pielea poetului***, ***Carte vie*** (2003), ***Poeme vechi***, ***Întâmplări crepusculare și alte poeme*** (2011), ***Lentila de contact*** (2015). Ultima „lentilă”, ***Sunt un poet sceptic***, e o condescendentă și reușită artă poetică:

„*Sunt, știu, un poet sceptic ... (...)*
Numărul celor care o vor citi nu mă obsedează deloc ...
știu doar eu că le scriu.
Iar acest lucru scapă întâmplător
spre cititor ...
poemul meu îl poate salva de ceva în ultima clipă.

Susține valoarea revistei arădene de cultură ARCA, iar recent (2022), a primit Premiul național de poezie pentru *Opera Omnia*. E un poet de referință în lirica românească actuală.

Gheorghe SCHWARTZ, unul dintre întâii prozatori contemporani, a dat literaturii române câteva mii de pagini, începând cu romanul ***Martorul*** și continuând cu ***Vocalize*** (2014-2021). Peste 42 de ani de scriitură, care include alte romane (***Pietrele, A treia zi, Spitalul, Efectul P, Om și lege, Cochilia, Procesul.***), ciclul romanesc ***Cei o sută*** (1988 - 2013), cuprinzând 11 volume cu peste 4000 pagini (***Anabasis, Eccehomo, Oul de aur, Mâna albă, Vara rece, Axa lumii, Culoarul templier, Secretul Florența, Diavolul argintiu, Bastonul contelui, Agnus Dei***). ***Vocalize-***le sunt antinarative sau, mai îndulcit, sunt încropite prin fragmentare asumată. Puțin din ceea ce experiența anterioară a avut îngăduință nu (se) mai păstrează în ***Vocalize***. Doar autorul ar putea mărturisi resorturile care l-au motivat să plonjeze într-o „infidelitate stilistică”, prin demontări neașteptate, dezmembrări narative și renunțări la personaje narcotizate. În ***Vocalize***, scriitura e zveltă, dar dezarticulată, presărată cu personaje atipice,emanând risipă de ironie invazivă.

***

În Arad, aici unde apa lină a Mureșului îmbrățișează orașul în forma siglei *omega*, mai observăm ironia ruinată a Teatrului Vechi Jakob Hirschl, a Fabricii de avioane *Marta*, dar și Palatele și Fabrica de Spirt ale Baronului Neumann, Turnul de Apă, Un Parc al prieteniei, un Palat Administrativ, hotelul Crucea Albă, dar mai ales o ***Cetate***, o splendidă Cetate de pe vremea Mariei Tereza (1783), bine conservată ce ar putea deveni unul dintre cele mai spectaculoase obiective turistice ale Aradului. Bisericile orașului focalizează interesul artistic al turiștilor: Catedrala Ortodoxă Română (1885), Catedrala Ortodoxă Sârbă (1702), Catedrala Greco-Catolică (1774), Biserica Reformată (1852), Biserica Evanghelică-Luterană (1906), Biserica Franciscană din Cetate (1705), Sinagoga neologă (1834), Biserica Baptistă (1897), Biserica Penticostală (1926). După ce ne satisfacem curiozitatea printre monumentele statuare ale urbei noastre, intrăm în admirația frumoasei săli festivă ***Ferdinand*** a Primăriei ori în lirismul istoric al corifeilor arădeni ai Unirii.

Reiau afirmația de la începutul reflecțiilor culturale: **Industria creativă presupune investiție în cultură. Însemnele culturale construiesc un public și transmit starea emoțională a unui timp. Toate cele pomenite, precum și altele uitate alcătuiesc avuția culturală a arădenilor, indiferent de religia, naționalitatea sau etnia acestora**. Viața spirituală și condiția umană au lăsat însemne estetice și marcaje intelectuale în acest areal al tuturor arădenilor, care și-au dus traiul împreună în aleasă înțelegere și bună conviețuire.

BIBLIOGRAFIE

Monografii, studii, prezentări ale localităților, prezentări de biserici, monumente istorice, culturale în presa și în colecție de studii.

Dragoș, Aurel, *Arealul Ineu. Repere istorice*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021.

Ilica, Anton, *Restituiri literare*, Arad, Editura Tiparnița, 2019.

Oarcea, Felicia Aneta, *Școala și societatea în Comitatul Arad (1867-1918)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2012.

Sinaci, Doru, Bulboacă, Sorin (coord), *Administrație românească arădeană, volumele I – XVI*, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2015-2021.

Truță, Horia, *Cetatea veche a Aradului și cartierul Drăgășani*, Arad, Editura Moon, 2021.

Valea, Puiu Emilian, *Cetăţi, castele, castelani din Comitatul Aradului*, Arad, Editura Tiparnița, 2018.

Văran, Ion, Hurezan, Pascu, Popovici, Mihai (coord.), *Arad, monografia orașului de la începuturi până în 1989*, Arad, Editura Nigredo, 1999.

Între modernitate și autenticitate. Cazul filosofiei lui Lucian Blaga

Between Modernity and Authenticity. The Case of Lucian Blaga's Philosophy

Prof. univ. dr. Ioan BIRIȘ
Universitatea de Vest Timişoara

Abstract
Are we modern or not? This is a question that has persisted for centuries in the minds of those (especially in Eastern Europe) who are interested in culture, politics, but also the economy and society. The Eastern societies and mentalities have or not have the characteristics of modernity? Or, according to a recent phrase – West and Rest – where we find ourselves, in 'West' or in 'Rest'? The answers to such questions are not easy to formulate, their range including various explanatory attempts, economic, political, social and cultural, etc. A possible answer can be outlined, in our case, by appealing to the most cohesive system of philosophical thinking in Romanian culture, namely that built by Lucian Blaga.

How is Blaga's philosophy, modern or local, traditional? Formed in the philosophical climate of Vienna a century ago, the Romanian thinker undoubtedly mastered the precepts of Western philosophical and cultural thought, but also asserted himself as a thinker of spiritual authenticity for the Mioritic, local space. Did Blaga manage to make a synthesis between Western modernity and Eastern Romanian authenticity? Does his philosophical thinking help us to integrate more organically into the tendencies of modern European culture, or does he, on the contrary, make us more 'authentic' in the framework of Eastern European culture? These are the questions we are trying to answer in this study.

Keywords*: modernity, authenticity, lucidity, imagination, Blagian philosophy*

Din secolul al XVI-lea, Europa de Vest a intrat în perioada modernă, adică în acel tip de societate care a putut fi numită dezvoltată, industrializată, urbanizată și cu o cultură predominant științifică. E interesant de remarcat că orientarea țărilor din Europa Occidentală către o cultură științifică, profund raționalizatoare, a avut drept rezultat faptul că,pentru vreo două secole și jumătate (1650-1900), inovațiile științifice și tehnice s-au produs aproape exclusiv în acest spațiu, conferindu-i supremație în raport cu restul lumii. Din păcate, Răsăritul Europei, după cum subliniază și Mircea Eliade în *Profetism românesc,* a suferit o întârziere

de vreo trei veacuri în raport cu modernizarea occidentală, în Europa Răsăriteană lucrurile decurgând încă în spirit medieval.

Încrederea elitelor moderne în puterea raţiunii umane şi a cunoaşterii ştiinţifice a făcut din principiul raţiunii un „stil de viaţă", astfel că „acest raţionalism se articulează cu umanismul modern, care justifică suveranitatea raţională a omului. Întregul Univers este raţional iar cunoaşterea, ştiinţa umană, prin excelenţă raţională, are menirea de a dezvălui legile acestei ordini raţionale"[1]. Nicio altă cultură cunoscută nu a acordat atâta atenţie raţionalităţii, în modernitatea europeană vorbindu-se nu doar de „raţiunea divină", ci şi de „raţionalitatea naturală", de „raţiunea de stat", de o „raţiune teoretică" şi o „raţiune practică" (aşa cum teoretiza Kant), de „raţiunea universală" (Hegel), de o „raţiune calculatoare" în sfera economiei etc., principiul raţiunii ajungând să fie atât principiu al libertăţii, cât şi unul al autorităţii. În această modernitate culturală s-au impus două temelii filosofice, aceea a raţionalismului prin Descartes (cu a sa lucrare *Discurs asupra metodei*), şi cea a empirismului (prin lucrarea *Noul Organon,* a lui Bacon).

Cu raţiunea ca principiu de libertate şi autoritate, ştiinţa modernităţii occidentale nu-şi propune să studieze natura pentru ca omul să i se poată supune în cunoştinţă de cauză, nici pentru ca ordinea umană să se articuleze mai bine cu cea naturală, ci urmăreşte un scop mult mai agresiv, acela de ajunge la stăpânirea naturii în folosul omului. După opinia lui Max Weber (din *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*), tocmai acest raţionalism modern favorizează construcţia societăţii capitaliste, societate bazată pe economia de piaţă, pe concurenţă şi capital, pe o activitate economico-socială care urmăreşte eficienţa maximă.

E drept, raţionalismul culturii moderne s-a difuzat, în timp, şi către Europa Răsăriteană, dar tot mai slăbit. Chiar în Germania, iluminismul occidental va cunoaşte forme destul de moderate, iar în Imperiul Habsburgic va îmbrăca haina iosefinismului ca „absolutism luminat", această din urmă formă cuprinzând şi viaţa culturală din Transilvania.

1. Afirmarea lui Lucian Blaga ca filosof

Tânărul Lucian Blaga îşi face studiile liceale în preajma primului război mondial, la renumitul liceu „Andrei Şaguna", din Braşov. Ca elev de liceu, Blaga se dovedeşte extrem de studios, citind din *Faust*, dar şi din studiile filosofice ale lui Vasile Conta, din cele ale lui Schiller, apoi criticile lui Kant, lucrarea fundamentală a lui Schopenhauer şi multe altele.

[1] Ioan Biriş, *Istorie şi cultură*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996, p. 213.

„Mărturisesc totuși – își amintea Blaga – că lecturile mele preferate erau în acest timp de natură filosofică”[2].

Dar elevul Blaga nu se oprește numai la lucrări clasice, precum cele ale lui Kant și Schopenhauer, ci este atras și de contemporanul Henri Bergson, pe atunci devenit deja o „modă”, mai ales prin volumul *Datele imediate ale conștiinței*, tânărul Lucian Blaga elaborând foiletonul *Despre intuiție în filosofia lui Bergson,* pe care îl va publica – sub pseudonimul Ion Albu – în ziarul *Românul* din Arad în primăvara anului 1914, acesta constituind debutul său în publicistica filosofică. Să nu uităm că în acea vreme, după cum rezulta din datele recensământului din 1910, Aradul era cel mai mare oraș transilvan (din cele 26 de orașe cu peste 10.000 de locuitori), orașul de pe Mureș având 77.542 locuitori, fiind urmat de Timișoara (74.003 locuitori), apoi de Oradea (68.950 locuitori) și Cluj (62.733 locuitori), iar ziarul *Românul* era cel mai important cotidian al românilor din Transilvania.

Interesul lui Blaga pentru filosofie devine, după propriile mărturisiri, o „demonică patimă”, mai ales după ce, vărul său, Simion Iașiță, întors acasă după mai mulți ani de studiu filosofic la Jena, adusese cu el o bibliotecă întreagă, asupra căreia, liceanul Blaga s-a aruncat „ca un incendiu”! Totodată, în ultimii ani de liceu, Lucian Blaga găsea disponibilități numai pentru orele de matematică și fizică, astfel că, în lunile de iarnă ale anului 1913, el scrie o lucrare asupra numărului și asupra judecăților matematice (lucrare pierdută, din păcate), în care încearcă o soluție diferită de aceea a lui Kant sau a lui John Stuart Mill, și ia o atitudine critică față de opiniile lui Henri Poincaré din *Știință și ipoteză*[3]. În vara anului 1914 își susține examenul de bacalaureat, ocazie cu care uimește comisia cu profunzimea cunoștințelor sale privind teoria lui Einstein despre relativitatea spațiului și timpului, dar și cu acelea privind geometriile neeuclidiene.

După cum se știe, pentru a nu fi încorporat în armata chezaro-crăiască prinsă în războiul mondial, tânărul Blaga se înscrie la Facultatea de teologie din Sibiu, absolvind studiile în 1917 la Oradea, unde se mutase facultatea. În același an (1917) se înscrie la Facultatea de filosofie din cadrul Universității din Viena. Trebuie amintit faptul că în universitățile de limbă

[2] Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, ediția a doua, București, Editura Eminescu, 1973, p. 97.

[3] Pentru o prezentare mai amănunțită se poate consulta Ioan Biriș, „Despre caracterul constructivist al cunoașterii științifice moderne. Lucian Blaga și Ernst Cassirer”, în Florin Lobonț, Marian Vasile și Valeriu Sofronie (coordonatori), *Ultimul Blaga,* București, Editura Universitară, 2021.

germană era obiceiul ca studenții de la filosofie să-și însușească și o pregătire științifică solidă în matematici sau într-o știință naturală, Lucian Blaga urmând în acest sens studii de biologie. „Îmi aduc aminte – spune Blaga mai târziu – ce revelare fuseseră pentru mine regulile eredității, ale lui Mendel, cu posibilitățile neașteptate de a introduce matematica în domeniul vieții și al așa-zisului «destin»”[4].

În anul 1918, la aceeași Universitate din Viena, Lucian Blaga începe lucrul la teza de doctorat, care avea titlul inițial *Cultură și ipoteză*, transformat apoi în *Cultură și cunoștință. Contribuții la teoria cunoașterii din perspectivă cultural-istorică*, teză susținută în toamna lui 1920 și publicată apoi, cu un conținut mai restrâns, în limba română, în anul 1922. După cum se poate observa chiar din titlul inițial, tânărul Lucian Blaga este orientat în cercetarea sa către domeniul filosofiei științei (termenul de „ipoteză” sugerând o conexiune cu lecturile sale, încă din timpul liceului, din textele lui Poincaré[5]), urmărind găsirea unor metode noi în vederea lărgirii hotarelor teoriei cunoașterii și ale logicii, precum și întemeierea teoriei cunoașterii în cadrele teoriei culturii.

Nu este de mirare atunci că prima trilogie elaborată de către filosoful român va fi *Trilogia cunoașterii* (cuprinzând *Eonul dogmatic,* 1931; *Cunoașterea luciferică,* 1933; *Cenzura transcendentă,* 1934), volumul postum (1969), *Experimentul și spiritul matematic*, încheind concepția lui Blaga despre cunoașterea științifică. Însă studiile sale din perioada vieneză ne arată și o anumită scindare a intereselor de cunoaștere. La numai două luni după ce frecventase cursurile universitare de la Viena, Lucian Blaga constată următoarele[6]:

În ceea ce privește filozofia, sub raport problematic, sistematic și istoric, profesorii nu aveau să-mi spună nimic nou. Toate aceste lucruri, docte în aparență, îmi erau știute dintr-o asiduă lectură particulară încă din liceu. Și cum nu eram un adept al refrenurilor, începui să evit cursurile de filozofie. Audiam însă cu pasiunea unui om de vocație științele naturii, îndeosebi biologia, pe care o înscrisesem de altfel ca materie secundară, și la fel alte cursuri, pe care nu le înscrisesem, de ex.: istoria artelor, reprezentată prin profesori de faimă mondială [...] Problemelor de biologie teoretică, cu care am ajuns în atingere de altfel mai demult, prin mijlocirea filozofiei, le-am închinat în cursul deceniilor de mai târziu o fervoare intermitentă. E poate locul să adaug că aceste probleme de-o înfățișare foarte dilematică

[4] Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 185.
[5] Vezi și Ioan Biriș, *art. cit.*, p. 62.
[6] Lucian Blaga, *op. cit.*, pp. 184-185.

uneori, au constituit pentru mine una din circumstanțele ce m-au determinat să caut noi metode și chiar o lărgire a teoriei cunoașterii în sensul „minus-cunoașterii”...

Așadar, dacă o direcție a interesului era îndreptată către filosofia științei și teoria cunoașterii, o altă direcție viza artele și cultura, dar și creația poetică. Lucian Blaga acordă uneori luni de zile pentru studiul istoriei artelor, făcând – după propria sa apreciere – „exerciții de elasticitate spirituală”. Îl interesau îndeosebi diversele stiluri din arta arhaică, din cea babiloniană, dar și din arta greacă, bizantină, gotică și altele. Altădată mărturisește cum, după ce se plictisea de studiul upanișadelor indice în bibliotecă, ieșea pe Aleea Ringului vienez, apoi se ducea până la Cafeneaua Museum, nu departe de Operă, unde se simțea atras de boema artistică din Viena și unde avea posibilitatea să studieze „mulțime de reviste de artă”, din care unele de avangardă, urmărind să se familiarizeze cu noile tendințe din artă. În același timp scria și poezii, Cornelia Brediceanu, viitoarea soție a lui Blaga, fiind și ea la studii la Viena, trimițând la un moment dat, fără consimțământul filosofului și poetului din Lancrăm, câteva din poeziile (prezente ulterior în *Poemele luminii*) ce i-au fost oferite spre lectură, tocmai profesorului Sextil Pușcariu la Cernăuți, de la care a primit apoi aprecieri „mai mult decât măgulitoare”. De fapt, Cornelia Brediceanu, urmărind ea însăși creația poetică europeană, este aceea care îl introduce pe Blaga în operele poetice recente din Franța, Germania sau din țările nordice, tânărul Blaga oprindu-se în acei ani, în acest spațiu de lecturi, la autorii clasici.

2. Între excesul de luciditate și excesul de imaginație

Beneficiind de pregătirea filosofică și științifică de care am amintit, prin lucrările sale din *Trilogia cunoașterii*, dar și prin ideile vehiculate despre factorii culturali și despre valori (în celelalte trilogii), Lucian Blaga poate fi socotit un filosof al științei și cunoașterii alături de nume cunoscute în domeniu, precum Ernst Cassirer ori Alexandre Koyré și alții de această factură, adică un filosof contemporan din categoria acelora care sunt interesați nu doar de conceptele științei și cunoașterii, de logica acestora, ci în egală măsură de evoluția cunoașterii științifice și de influența factorilor cultural-stilistici în acest proces complex. De aceea, fără a exagera cu nimic, gânditorul român poate fi considerat unul dintre precursorii „turnurii istorice” din filosofia contemporană a științei[7] („turnură” realizată în anii ’60 din secolul XX și legată îndeosebi de numele lui Thomas Kuhn, dar și de contribuțiile lui Gerald Holton, Stephen Toulmin și alții).

[7] Ioan Biriș, *art. cit.*, p. 64.

Adică, având în vedere obiectivele studiului de față, putem aprecia că filosofia lui Lucian Blaga, prin caracteristicile amintite mai înainte, este sincronizată cu unele cercetări occidentale, gânditorul român racordându-se creator la modernitatea filosofică a epocii. Iar această sincronizare nu este numai în plan filosofic, ci și în sfera creației poetice. Analizând evoluția literaturii române din primul sfert de secol XX (1900-1925), Eugen Lovinescu scrie despre tânărul Blaga că, procedând asemenea lui Nietzsche, „expresionismul a găsit în d. Blaga nu numai un poet, ci și un teoretician pregătit pentru a-l încadra într-o filozofie a culturii”[8]. Iar în volumul al doilea al Istoriei sale, Eugen Lovinescu îl descrie pe Blaga drept „violent modernist și chiar expresionist în dramele sale”[9]. Raportat la marii literați ardeleni, la un Octavian Goga, de exemplu, cu al său pronunțat semănătorism rural (De ce m-ați dat de lângă voi/ De ce m-ați dus de-acasă/ Să fi rămas fecior la plug/ Să fi rămas la coasă...), ori raportat la construcția epică de amploare din *Ion*, al lui Rebreanu, Lucian Blaga apare ca un creator pe deplin modern, care nu se mai plasează oarecum izolat în arealul carpato-dunărean, ci în legătură strânsă cu „sufletul european”.

Și, totuși, având în vedere sistemul filosofic blagian în ansamblul său, întrebarea dacă un astfel de sistem este unul tipic modern sau nu, rămâne parcă fără un răspuns univoc. Însăși ideea de „sistem” nu mai era actuală pentru filosofii occidentali, fiind considerată o fază depășită de la Hegel încoace. Pe de altă parte, dorința lui Blaga de a construi un sistem era justificată în spațiul gândirii filosofice din România, căci lipsea o astfel de construcție.

Modernismul lui Blaga în domeniul filosofiei este atestat de abordarea acelorași teme mari care stăteau și în fața filosofilor occidentali din aceeași perioadă. Să luăm, de exemplu, raportarea la Kant. La început de secol XX, îndeosebi prin lupta de idei dintre școlile neokantiene, care se constituie în izvor principal de încercări filosofice înnoitoare, miza urmărită în gândirea filosofică occidentală – miză la care subscrie și Blaga – era aceea de a oferi soluții care să depășească teoria cunoașterii a gânditorului german modern.„Lucrul în sine” kantian nu mai este operant, va aprecia Blaga, și va trebui înlocuit. Dar înlocuit cu ce? Cu „misterul”, propune gânditorul român, fără să-i pese că o atare înlocuire nu este înțeleasă de filosofii occidentali, Blaga preferând să dețină o anumită autenticitate și originalitate izvorâtă mai degrabă din cultura răsăriteană. Meditând asupra

[8] E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I, București, Editura Minerva, 1981, p. 320.

[9] E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. II, București, Editura Minerva, 1981, p. 271.

condiției umane, filosoful român se arată convins de mutația ontologică prin care se afirmă unicitatea umană, de faptul că, spre deosebire de restul animalelor, omul apare ca un „mister", ca o ființă ce nu poate fi explicată neapărat prin evoluție biologică.

Apoi, în aceeași raportare la Kant, în lucrarea sa, *Cenzura transcendentă*, Blaga spune clar că distincția kantiană între sensibilitate, intelect și rațiune „nu-și găsește întrebuințarea într-o lucrare ca a noastră"[10], filosoful român propunând disocierea între două stări fundamentale ale intelectului, respectiv între intelectul en-static (cu funcții logice normale) și intelectul ec-static (unde nu mai operează funcțiile logice normale), primului tip de intelect fiindu-i asociată „cunoașterea paradisiacă", iar celui de-al doilea „cunoașterea luciferică", Blaga propunând astfel alte concepte greu de admis și de înțeles de către filosofii occidentali.

De mare actualitate erau, în perioada vieneză a studiilor lui Blaga, și preocupările de morfologia culturii, mai ales cele ale lui Oswald Spengler din lucrarea *Declinul Occidentului* (primul volum apărut la Viena, în 1918, iar al doilea la München, în 1922). Lucian Blaga era deja un cercetător avizat și în acest domeniu al filosofiei abisale, distanțându-se atât de teoria lui Spengler, cât și de aceea a lui Jung (privind arhetipurile culturale) și a lui Freud (în perspectiva psihanalizei), concepția blagiană „reprezentând o alternativă de primă mărime la teoriile amintite"[11].

Simplu spus, apreciem că filosoful Lucian Blaga, prin pregătirea sa și prin problematica abordată, se înscrie în ceea ce putem numi modernitatea și actualitatea filosofică din perioada care a urmat primului război mondial, manifestând o deschidere clară, așa după cum observa și Mircea Eliade, către universalitatea spiritual-filosofică. În ceea ce privește soluțiile propuse la problemele cercetate, filosoful nostru se dovedește a fi deosebit de original și creativ, căutând mai degrabă autenticitatea demersului.

Personalitate complexă, cu creativitate majoră atât în filosofie, cât și în domeniul literaturii, Lucian Blaga nu vrea să amestece planurile, mărturisind că atunci când se ocupă de probleme filosofice urmărește să obțină, după propriile cuvinte, „supremă precizie și exactitate", dar este preocupat, în același timp, să scrie „cât mai frumos". Numai că obiectivul „preciziei și exactității" ar presupune un exces de luciditate, pe când obiectivul „scrisului frumos" reclamă mai degrabă excesul de imaginație, cele două obiective fiind greu de atins împreună. Așa cum observa și

[10] Lucian Blaga, *Opere 8. Trilogia cunoașterii*, București, Editura Minerva, 1983, p. 497.
[11] Ioan Biriș, *Lucian Blaga. Conceptele dogmatice*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2020, p. 17.

Constantin Noica la un moment dat, comparând filosofia poloneză și filosofia românească interbelică, filosofia din țara noastră, inclusiv cea a lui Blaga, ar fi trebuit să se afirme prin „exces de luciditate" (pentru a se sincroniza cu raționalismul occidental), nu prin „exces de imaginație", căci abuzul de ficțiuni[12] nu servește la nimic.

Pentru a înțelege cât mai bine lucrurile, putem urma îndemnul lui Noica de a privi puțin – la modul comparativ – tabloul filosofiei poloneze în raport cu acela al filosofiei românești din perioada interbelică. Comparația e posibilă întrucât cele două țări cunosc, cam în același spațiu al Europei Răsăritene și în același context istoric de după primul război mondial, un fenomen de renaștere națională, de avânt cultural creativ după model occidental. În plan filosofic, vom asista la lansarea Școlii poloneze de logică și filosofie, puternic ancorată în tendințele de filosofare riguroasă promovate în Occident. Așa cum în capitala Austriei apăruse „Cercul de la Viena", în Polonia vom întâlni „Cercul de la Cracovia" și Școala de la Varșovia, cadru în care se afirmă nume devenite de rezonanță pe plan mondial, așa cum a fost cazul lui Lukasiewicz (preocupat de calculul propozițional cu trei valori, de logica polivalentă și de metodologia filosofică), al lui Tarski (concentrat pe aspectele logice ale teoriei adevărului, pe teoria numerelor etc.) sau al lui Lesniewski (părintele mereologiei), pentru a aminti doar pe cei mai cunoscuți și care, într-adevăr, dau dovadă de „exces de luciditate" și de reușite înscrise la nivel mondial.

Care este situația filosofiei din România din aceiași ani? Pe lângă rezultatele „de catedră" ale unor autori în filosofie precum P. P. Negulescu, Constantin Rădulescu-Motru ori Mircea Florian, asistăm la afirmarea spectaculoasă a lui Lucian Blaga, o afirmare larg culturală, nu „de catedră", dar mai ales a lui Nae Ionescu, aproape „fără operă", însă cu o prezență publică fără egal. Oarecum paradoxal, Nae Ionescu era primul român care își susținea doctoratul în Germania în domeniul logicii matematice, iar întors în țară, în activitatea la catedră are un succes ieșit din comun, însă nu în filosofie riguroasă și în logică, ci mai degrabă în teoretizarea ideologică a filonului național.

Firește, ne putem întreba, în cazul lui Blaga, de ce acesta nu s-a afirmat mai accentuat în direcția „excesului de luciditate", după o pregătire în liceu și mai ales la Viena în câmpul filosofiei științei, al biologiei dar și al teoriei numerelor? Sunt de luat în calcul cel puțin câțiva factori. Se știe că în climatul filosofic românesc de la început de secol XX încă mai dăinuia

[12] Vezi și Ioan Biriș, *Constantin Noica. Holomeria simbolică*, București, Editura Eikon, 2019, p. 157.

temerea lui Maiorescu după care, cultura română, tânără fiind, nu are încă maturitatea de a se ocupa de filosofie precum occidentalii. Credea Blaga în această idee? În mod normal n-ar fi trebuit să creadă, chiar exemplul său de pregătire și creativitate fiind o dovadă a posibilității de filosofare la nivel modern occidental. Totuși, când se gândește la predominanța culturii țărănești din România, Blaga – în convorbirile sale cu Mircea Eliade – recunoaște că românii încă nu pot crea la modul atât de „specializat" și de „fragmentar" ca în Vest, acceptând că „țăranul român care se păstrează și astăzi autentic – este un politehnician. El singur e arhitect, plugar, cântăreț, zidar ... Viața satului e totalitară și cosmocentrică".

Pe plan individual, având în vedere talentul poetic și literar al gânditorului nostru, e posibil ca acest talent să înrâurească și gândirea filosofică (chiar dacă Blaga, după cum am amintit, își dorea să fie „precis" și „exact" în scrisul filosofic), cel puțin prin recursul bogat la metafore. Așa cum observă Noica, filosoful Blaga ar fi putut întitula lucrarea sa „Eonul dogmatic" într-un mod mai „occidental", numind-o, de pildă, „Eonul axiomatic", dar filosoful din Lancrămul transilvan a ținut să folosească termenul vechi de „dogmă", așa cum a ținut să utilizeze metafore pentru aproape orice idee principală din concepția sa, vorbind de „cunoaștere paradisiacă" și „cunoaștere luciferică", de „intelect enstatic" și „intelect ecstatic", de „fanic" și „criptic", de „mistere" și „izvoade" etc. E drept, toate aceste metafore relevă autenticitatea și „excesul de imaginație" pentru gândirea lui Blaga, în mare măsură în detrimentul „excesului de luciditate".

Cât privește metaforologia lui Blaga, filosoful Rainer Schubert de la Viena, un excelent cunoscător, comentator și traducător în limba germană al filosofiei blagiene, își pune următoarea întrebare: „metaforologia lui Blaga, cum este prezentată în această lucrare, are corespondență în spațiul german sau este cu totul izolată, cum consideră mulți în patria sa?"[13]. Răspunsul este afirmativ, Rainer Schubert atrăgând atenția asupra concepției lui Hans Blumenberg, care, la o jumătate de veac după Blaga, în lucrarea sa „Paradigme pentru o metaforologie" (1998), acceptă că viziunea pe care o are cu privire la rolul metaforei pentru stilurile culturale este foarte apropiată de aceea a lui Blaga. Iar Rainer Schubert conchide: „Epoca noastră rațională și științifică, antimetaforică ar avea absolută nevoie de o reconsiderare a semnificației metaforei. Metaforologia lui Blaga este, din acest motiv, de maximă necesitate"[14].

[13] Rainer Schubert, „Nașterea metaforei și sensul culturii. O introducere", în Florin Lobonț, Marian Vasile și Valeriu Sofronie (coordonatori), *op. cit.,* p. 288.
[14] *Ibidem*, p. 290.

În fine, nu ar trebui uitat și un considerent mai general, care ține de sistemul de gândire filosofică eșafodat de către Lucian Blaga. Din moment ce filosoful nostru își propune, chiar din lucrarea de doctorat, să realizeze o întemeiere a teoriei cunoașterii în filosofia culturii, urmărind astfel să lărgească hotarele logicii și teoriei cunoașterii, acceptarea unui anumit „exces de imaginație" devine o chestiune de coerență interioară, de sistem, întrucât fundamentul cultural – alcătuit din factori stilistici și categorii abisale – nu poate fi gândit în lipsa imaginației larg creatoare. Dacă privim din interiorul sistemului lui Blaga, „excesul de luciditate" își găsește locul în cadrele destul de restrânse ale cunoașterii paradisiace și ale intelectului enstatic. Dar în afara acestor cadre există o sferă mult mai largă a abisalului, unde nu avem acces decât prin intermediul cunoașterii luciferice și al intelectului ecstatic, adică mai degrabă prin mijloacele imaginației decât prin cele ale lucidității strict logice.

Trebuie să recunoaștem că oscilațiile filosofului Lucian Blaga între „excesul de luciditate" și „excesul de imaginație" sunt într-o anumită măsură îndreptățite de complexitatea sistemului metafizic pe care acesta și-a propus să-l construiască. În momentul în care gânditorul român s-a aplecat spre studiul abisalului românesc, îndeosebi în eseul *Spațiul mioritic* (1936), s-a deschis calea unei interpretări „folclorice" a filosofiei blagiene, o interpretare care, după cum subliniază și Ștefan Afloroaei, „este specifică privirii care atrage în jos, «sufletului umed», cum i s-a spus altădată"[15]. Apoi, pentru aceia care văd în filosofia lui Blaga un fel de exprimare a poeziei sale, s-a impus o interpretare „poetică", și abia mai târziu, în anii din urmă, asistăm la o interpretare „analitică" a filosofiei blagiene, adică o interpretare care să disece discursul gânditorului român prin raportare „la filosofia modernă occidentală"[16]. Dar la fel de bine poate fi propusă, consideră Ștefan Afloroaei, și o interpretare care să evidențieze – în filosofia lui Blaga – o „sinteză creatoare" între „tradiția kantiană și cea patristică, între concept și dogmă"[17].

Încheiem cu convingerea că filosofia lui Lucian Blaga poate servi ca învățătură pentru noile generații de filosofi români, o învățătură de conectare organică la gândirea filosofică occidentală, cu condiția ca aceste noi generații să înțeleagă rigorismul conceptual și metodologic, dar și spiritul logic și matematic al marilor filosofi moderni (de la Descartes și Spinoza, la Leibniz și Kant), precum și cunoașterea științifică de nuanță

[15] Ștefan Afloroaei, *Cum este posibilă filosofia în estul Europei*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 100.
[16] *Ibidem*, p. 103.
[17] *Ibidem*, p. 107.

empirică (de la Bacon la Locke și Hume). Căci în lipsa „excesului de luciditate”, în lipsa disciplinei austere și a calculului logic, nu mai rămâne decât eseismul imaginației ficționale care, după cum știa foarte bine și Constantin Noica, nu poate ajuta la nimic.

BIBLIOGRAFIE

Afloroaei, Ștefan, *Cum este posibilă filosofia în estul Europei*, Iași, Editura Polirom, 1997.

Biriș, Ioan, *Constantin Noica. Holomeria simbolică*, București, Editura Eikon, 2019, p. 157.

Idem, „Despre caracterul constructivist al cunoașterii științifice moderne. Lucian Blaga și Ernst Cassirer”, în Florin Lobonț, Marian Vasile și Valeriu Sofronie (coordonatori), *Ultimul Blaga*, București, Editura Universitară, 2021.

Idem, *Istorie și cultură*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996.

Idem, *Lucian Blaga. Conceptele dogmatice*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2020, p. 17.

Blaga, Lucian, *Hronicul și cântecul vârstelor*, ediția a doua, București, Editura Eminescu, 1973.

Idem, *Opere 8. Trilogia cunoașterii*, București, Editura Minerva, 1983.

Lovinescu, E., *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I, București, Editura Minerva, 1981.

Idem, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. II, București, Editura Minerva, 1981.

Schubert, Rainer, „Nașterea metaforei și sensul culturii. O introducere”, în Florin Lobonț, Marian Vasile și Valeriu Sofronie (coordonatori), *Ultimul Blaga*, București, Editura Universitară, 2021.

Din comorile și valorile Bibliotecii arădene: traducerea unui extras de istorie generală despre nobilul român Andrei Mocsonyi (Mocioni)

From the Treasures and Values of the Arad Library: the Translation of an excerpt of General History Concerning the Romanian Nobleman Andrei Mocsonyi (Mocioni)

Documentarist Ioana NISTOR
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol" Arad

Abstract
The study presents the Romanian translation of a valuable historical excerpt identified in the collections of `Alexandru D. Xenopol' County Library of Arad, i.e. 'Extraits de l'histoire générale des maisons princières et des autres principales familles de l'Europe et d'autres contrées du globe, suivi d'articles sur les hommes d'état, les hommes de guerre, les écrivains et d'autres hommes de science, ainsi que sur les fondateurs et les bienfaiteurs des institutions utiles – le noble seigneur roumain André de Mocsonyi (Mocioni)', a work published in Geneva, edited by 'a society of men of letters from different nations'.

Keywords: *Mocsonyi (Mocioni), Foeni, history, Arad, library*.

Demersul nostru se înscrie în încercarea de a reda prezentului, inedite informații istorice, în speță „Extraits de l'histoire générale des maisons princières et des autres principales familles de l'Europe et d'autres contrées du globe, suivi d'articles sur les hommes d'état, les hommes de guerre, les écrivains et d'autres hommes de science, ainsi que sur les fondateurs et les bienfaiteurs des institutions utiles – le noble seigneur roumain André de Mocsonyi (Mocioni)" = „Extras de istorie generală a caselor princiare și a altor familii princiare din Europa și alte țări ale globului, urmat de articole asupra oamenilor de stat, oamenilor de război, scriitorilor și oamenilor de știință și despre cititorii și benefactorii instituțiilor utile – Nobilul domn român Andrei Mocsonyi (Mocioni)", lucrare apărută la Geneva, editată de către „o societate de oameni de litere din diferite națiuni"[1].

[1] Textul original și traducerea în limba română sunt disponibile în format online, pe site-ul Biblioteca Digitală, secțiunea Istorie: https://digital.bibliotecaarad.ro/

Reperele bibliografice identificate indică anul tipăririi ca fiind 1865, la Pau, Imprimeria E. Vignacour, care, la 1823, deținea titulatura de „Imprimeur du Roi". Extrasul, cu format *in-4°*, încadrează paginile 747-751, având ca subiect principal personalitatea lui Andrei Mocioni (1812-1880).

Datarea cronologică și locația imprimării a fost identificată prin similitudinea referințelor bibliografice: „Notice sur les deux branches de la maison des Russell ducs de Bedford en Angleterre et des comtes Russe Killough en Irlande: extraite de l'Historie générale des maisons princières, et des autres principales familles de l'Europepubliée récemment a Genève par une Société de gens de lettre de différentes nations, Pau, E. Vignancour, 1865, 40 p. (Louis Desgraves, Inventaire des documents manuscrits des fonds Montesquieu de la Bibliothèque municipale de Bordeaux, Genève, Librairie Droz, 1998, p. 249 ; Bibliographie de la France, Journal général de l'imprimerie et de la Librairie, Paris, Au Cercle de la Librairie, anul 54, nr. 34, 26 august 1865, pp. 7430-7444).

Consistența traducerii include contextul, terminologia și conținutul specific limbii franceze din secolul al XIX-lea, prin cunoașterea regulilor de cod, inclusiv vocabular, enunțiative, combinând forma și sensul pentru a obține traducerea care să păstreze mesajul conținutului original. Traducerea și-a propus să respecte fără a segmenta, frazele originalului, în majoritar bogate în subordonate, încercând o redare cât mai fidelă a textului și o extrem de interesantă îmbinare a secvențelor ce utilizează lexicul discursului vremii cu informațiile istorice furnizate.

Numele și prenumele au fost traduse în corespondentul limbii române contemporane, apelându-se la numele românesc Mocioni, acolo unde acesta este utilizat în textul extrasului:

„EXTRAS DE **ISTORIE GENERALĂ** A **CASELOR PRINCIARE** ȘI A ALTOR **FAMILII PRINCIARE DIN EUROPA ȘI ALTE ȚĂRI ALE GLOBULUI, URMAT DE ARTICOLE ASUPRA OAMENILOR DE STAT, OAMENILOR DE RĂZBOI, SCRIITORILOR ȘI OAMENILOR DE ȘTIINȚĂ ȘI DESPRE CITITORII ȘI BINEFĂCĂTORII INSTITUȚIILOR UTILE**

Istoria împărțită în Articole separate după numele fiecărei Case sau după numele fiecărei Linii sau al fiecărei Ramuri, și după numele principalilor membri ai Familiilor, precum și după celelalte nume menționate mai sus; împărțire care facilitează rescrierea și completarea Articolelor, atunci când sunt incomplete sau neconforme.

DE CĂTRE O SOCIETATE DE OAMENI DE LITERE
DIN DIFERITE NAȚIUNI
GENEVA
DIRECȚIA DE ISTORIE GENERALĂ

NOBILUL DOMN ROMÂN ANDREI MOCSONYI (MOCIONI) NOBIL DE FOEN ETC. ETC.

Istoria nobilului domn **Andrei Mocioni** este prea strâns împletită, şi prin prea multe fapte, cu istoria recentă a naţiunii sale, cu cele trei milioane şi jumătate de români ai Imperiului Austriac, pentru ca cineva să o poată diviza.

Nord-estul întregului Imperiu Austriac, format din Transilvania, Bucovina, Banat și porțiunea Ungariei de dincolo de Theiss, care sunt părți din Dacia antică a lui Traian, un teritoriu de puțin peste două mii de leghe pătrate germane, este locuit în principal de români care formează cel puțin două treimi din populația în ansamblu, în timp ce ultima treime este formată din maghiari, secui, sași, șvabi, sârbi, ruteni, evrei, bulgari, cehi rătăcitori etc.

De trei secole și până în anul 1848, cu excepția părții bucovinene, care nu a fost anexată Austriei decât în deceniul al șaptelea al secolului trecut, această numeroasă populaţie, ce dădu Ungariei pe cel mai mare dintre eroii săi și căpitanii săi, IOAN (Iancu) HUNIADES –, cel mai mare dintre regii săi și cel mai mare legiuitor al său, MATEI (Mathias) CORVINUS, – celebrul general CINISIUS – și nu mai puțin ilustrul prinț canonic NICOLAS OLAHUS (Olaüs). Această familie ajunsese până la punctul de a-și pune la îndoială existența! Cerul și pământul păreau să se fi aliat împotriva acestor români. Existența lor a fost recunoscută doar atunci când și acolo unde au considerat potrivit, pe de o parte, tiranii lor laici în politică, *aristocrația maghiară* și *birocrația săsească*, pe de altă parte, în domeniul ecleziastic, *ierarhia sârbă*. Istoria și chiar originea lor au fost uitate, astfel încât istoricii, aceia dintre tiranii care au trăit printre sau alături de ei, până în al doilea deceniu al secolului nostru, au dezbătut cu înverșunare, fără a ţine cont de adevăr, asupra chestiunii dacă *Valahii*, așa cum erau numiți, erau de origine romană sau gotică, și încă s-ar certa pe acest subiect dacă autoritățile slave sau românești, precum *Georges (Georgius) Sincai de Sinca, Micu Clain, Petru Maior, D*^{r}*. Murgu, Bozsinka* etc., nu ar fi demonstrat și nu ar fi restabilit în mod clar, prin cele mai

irefutabile dovezi și cele mai irezistibile argumente extrase din cele mai aprofundate cercetări privind istoria popoarelor, a țărilor și a studiilor lingvistice, originea cu adevărat romană a națiunii lor. A fost doar o altă nenorocire pentru ei! Până atunci au fost persecutați și asupriți, cel puțin în aparență, ca niște oameni de corvoadă, ca o plebe nenorocită, ca un popor de sclavi și toate acestea, după cum pretindeau, conform cerințelor spiritului vremii; dar, de atunci, toate rafinamentele unei tiranii conștiente de sine însăși au fost puse în folosință împotriva lor, adică împotriva națiunii române, *quæ talis*, deoarece, ca și români, pe de o parte, în virtutea afinității naturale și istorice față de cei cinci milioane de frați din Moldo-Valahia și alte trei milioane dincolo de Dunăre, pe de altă parte, din cauza înrudirii lor cu națiunile latine ale Europei, păreau probabil să devină, direct sau indirect, cele mai importante pârghii și agenți pentru a favoriza dominația viitoare în Orient și pentru a aduce hegemonia rasei latine în Europa și în lume.

Oricum ar fi, astăzi nu există nicio îndoială că fie originea romană, fie pericolele poziției geografice și etnografice a valahilor austrieci și relațiile lor de înrudire nu au fost niciodată un secret pentru dominatorii lor. Aceștia le-au intuit și le-au recunoscut cu mult înaintea românilor înșiși: tocmai din această recunoaștere decurg toate aceste încercări și eforturi, atât de variate, de a-i deznaționaliza, după toate aparențele, cu scopul de a-i abate de la frumoasa lor vocație și marele lor destin.

Ei au încercat să atingă acest obiectiv, în primul rând prin Reformă, deoarece, în Ungaria și Transilvania, reforma ecleziastică este identificată prin dobândirea numelui de maghiar sau, pentru a folosi un singur cuvânt, cu *maghiarizarea*; într-adevăr, cei care s-au întors către Biserica reformată, de fapt români, toți, până la urmă, au devenit maghiari!

Au vrut apoi să îi determine, chiar prin constrângere, să se alăture Bisericii romano-catolice, să se lepede de Biserica Răsăriteană, singurul paladiu al naționalității lor: într-adevăr, toți românii care nu au ezitat să fie de acord, cu toții și-au îmbunătățit poziția socială de-a lungul timpului, însă nici unul nu a rămas român!

Apoi a venit rândul unirii cu Biserica romano-catolică, impusă ca condiție, o unire care urma să conducă, propriu-zis, și la catolicism, dar numai pe termen lung. Și această manevră a făcut un prejudiciu incalculabil naționalității române! Când, în sfârșit, au văzut că seva puternică a acestui neam supraviețuiește tuturor acestor operațiuni sângeroase, ea a fost pusă sub jugul ierarhiei ecleziastice a sârbilor (slavilor), pentru a o asimila acestora din urmă, lucru ce părea facil deoarece românii, departe de a manifesta antipatie și neîncredere față de clerul de rit propriu, erau obișnuiți să-l venereze, deși el aparținea unei naționalități și unei limbi străine.

Desigur, la vremea aceea, anume spre sfârşitul secolului al XVII-lea, panslavismul din Nord fiind încă în leagăn, nu simţea sub nicio formă pericolele pe care slavonismul urma să le pregătească în Răsărit, tocmai prin intermediul acestei doctrine. Pe scurt, românii din Austria, această populaţie atât de numeroasă, atât de puternică și atât de bine reabilitată astăzi în ochii istoriei, ajunseseră, cu ajutorul tuturor acestor elemente ostile, în asemenea decadență, încât cei care aparțineau acestei rase nu puteau poseda averi și nici exercitarea drepturilor lor ca oameni și ca cetățeni, decât cu condiția de a renega autonomia lor divină și de a fi fie reformați, fie romano-catolici, fie maghiari, fie sași, fie sârbi!

Chiar și nobilii acestei națiuni, relativ numeroși, nu se puteau bucura de privilegiile poziției lor excepționale decât devenind renegați! Iată unde a ajuns această elită de descendenţi din cele mai cunoscute colonii romane, colonii ale marelui împărat *Traian*!

Dacă am dori să cercetăm acum, din punct de vedere general, cauzele acestui declin fatal al națiunii valahe din nord-estul Imperiului Austriac, vom găsi două cauze principale, ambele raportându-se la cealaltă, și anume:

a) Diviziunea sa politică, aproape izolarea, nu doar faţă de conaţionalii lor de aceeaşi origine din Moldo-Valahia și Turcia, ci chiar și în interiorul acesteia; circumstanță care, cu siguranță, are cauzele ei istorice, dar pe care renunțăm să le examinăm aici.

b) Dezertarea, s-ar putea spune perfidia, înaltei sale aristocrații, care, obosită de această luptă interminabilă împotriva atâtor adversari diferiți, a hotărât să părăsească steagul național și să jure loialitate stindardului inamic, pentru a-şi putea păstra privilegiile intacte!

Tocmai în această privință, familia Mocsonyi (Mocioni) a constituit o excepție, pe cât de rară, pe atât de strălucitoare, atât de puternică încât să dea o întorsătură diferită și mai favorabilă întregii cauze a românilor din Austria.

Această familie este originară din Macedonia; aparține acelei fracțiuni de romani pe care împăratul *Aurelian* i-a transportat din *Dacia* în *Moesia,* nemaicrezând că poate să apere în primul rând aceste colonii împotriva incursiunilor necontenite și furioase ale Barbarilor.

În timpul domniei lui Carol al VI-lea, această familie a emigrat din Macedonia ca urmare a persecuțiilor suferite din partea turcilor, cauzate de bogăția și stima de care se bucurau; s-a așezat în Banat, unde era, încă de la stabilire, printre cele mai bogate familii cu pământuri și, de asemenea, printre cele mai opulente familii; drept recunoaștere a serviciilor făcute

dinastiei imperiale, în timpul războiului împotriva turcilor, în Ungaria și Banat, în timpul anexării Banatului la Ungaria în timpul domniei *Mariei Tereza*, a fost primită în rândul nobilimii maghiare; de atunci, în virtutea patentei imperiale care i-a fost înmânată cu acea ocazie, numele acestei familii este scris și în maghiară: **Mocsonyi**.

Andrei Mocioni, naționalist, apărător al intereselor românești în Imperiul Austriac, al doilea fiu al marelui latifundiar din Banat, **Ioan Mocioni**, care provenea din familia nobilă și românească a lui **Mocsonyi (Mocioni)**, născut la 12 iulie 1816, după ce a și-a a terminat studiile la colegiul din Pesta, a intrat, în 1836, în serviciul public al comitatului Torontal, ca secretar adjunct; în 1841 a fost ales în funcţia de prim judecător-preşedinte; iar când, în 1848, perioadă până la care a ocupat această funcție, a izbucnit revoluția maghiară, **Andrei Mocioni** s-a plasat în fruntea celor 600.000 de oameni cât numărau românii în Banat, împreună cu fratele său mai mare, **Petru Mocioni**, cel care a reprezentat, din 1847 până în 1848, Comitatul Torontal în Dieta Ungariei; [acțiune menită] pentru a apăra nu numai tronul imperial, ci și drepturile naționalității române împotriva atacurilor revoluționarilor maghiari, apoi, pentru a cuceri, în numele și în folosul conaționalilor săi, asupriți până atunci, egalitatea de drepturi și libertate națională, pe care, de mult timp, le-au cerut cu tot sufletul și la care guvernul imperial le îngăduise să spere.

Alegerea pe care românii au trebuit să o facă, în 1848, între cele două tabere combatante, și, de asemenea, dușmani ai românismului, respectiv între regimul imperial austriac și maghiarismul revoluționar, nu a fost grea. După ce românii au recunoscut că nu le este posibil să rămână neutri în această luptă dintre cei pe care îi considerau a fi tiranii lor seculari, [ei] nu puteau să fie, în mod rezonabil, decât de partea austriecilor, în primul rând pentru că Austria constituia partea *agentului* de putere și puterea legitimității, apoi pentru că germanismul era mai puțin amenințător pentru naționalitatea română și, în cele din urmă, pentru că ei doreau, chiar prin acest fapt, să demonstreze guvernului austriac, aprigul lor dușman lor, că trebuie să respingă orice neîncredere produsă de denunțurile necontenite, care ar putea să formeze opinia că românii nu așteptau decât ocazia de a scăpa de dominația Austriei și de a se alătura conaționalilor lor din Moldo-Valahia (România). Din nefericire, această suspiciune a servit mult timp drept pretext pentru persecuție și oprimări nedrepte. De aceea, românii gândesc în prezent că au făcut ca această tristă neîncredere să fie respinsă și să dispară prin potopul de sânge vărsat, în aceste din urmă împrejurări, pentru tronul Austriei.

Petru și **Andrei Mocioni**, înțelepți conducători ai românilor, au fost primii care au recunoscut și îmbrățișat acest adevăr; în consecință, ei nu au întârziat să urmeze această cale, printr-o resemnare pentru care au făcut mari sacrificii.

Din punct de vedere moral, **Andrei Mocsonyi (Mocioni)** a fost cu atât mai încurajat în eforturile sale nobile și patriotice, cu cât guvernul imperial s-a arătat, la început, dispus să împlinească frumoasele speranțe ale românilor, ba chiar și-a manifestat intenția în acest sens prin chemarea la Viena a lui **Petru Mocioni**, ca investit cu încrederea românilor și autorizat să exprime deschis dorințele și nevoile națiunii sale.

Când revoluția a fost reprimată în 1849, Banatul a fost împărțit în două districte politice, unul român, care era cel mai mare, iar celălalt sârb. La acea vreme, importanta misiune politică de a fi comisar superior imperial pentru districtul românesc a revenit lui **Andrei Mocioni**. Aceasta consta, având în vedere că armele maghiare înaintaseră până în Banat și, în consecință, au pricinuit o stare de fapt anormală, de a restabili cu energie și mare pricepere politică, o nouă ordine a lucrurilor, eliberată de haosul instituțiilor dezorganizate și bazată pe egalitatea drepturilor naționale, în fața constituției și pe principiile juridice și ale concilierii.

Ca nou-numit șef de district, **Andrei Mocioni** și-a îndeplinit pe deplin această sarcină dificilă și frumoasă; dar faptul că eforturile sale nobile în favoarea poporului și a guvernului nu au dat roadele așteptate, trebuie atribuit nu lui **Mocioni**, a cărui activitate și tact remarcabile au fost universal apreciate, ci noii etape în care a intrat sistemul de guvernare imperial, respectiv abolirea constituției imperiului, din 4 martie 1849, și absolutismul birocratic introdus curând după aceea, în 1851.

Andrei Mocioni a schimbat, după suprimarea constituționalismului, serviciul său politic oficial împotriva numirii sale, de către guvernul imperial, cu președinția comisiei de revizuire a *Cadastrului contribuțiilor publice* pentru întreg Banatul și a comitatului vecin *Bács-Bodrog*; dar el demisiona din aceste funcţii în anul 1856, neputând să adopte sau să împărtăşească principiile tot mai invadatoare, începând cu anul 1851, ale dominaţiei germane, respectiv ale autorităţii arbitrare.

Andrei Mocioni nu a lucrat mai puţin, în tăcere, ci în modul cel mai generos și nobil și cu un devotament neobosit, pentru eliberarea, ridicarea și civilizarea națiunii sale, până atunci constant împiedicat în dezvoltarea sa politică. Această aspirație a inimii sale, împărtășită cu entuziasm de compatrioții săi, a câștigat întreaga lor adeziune și simpatie.

Într-un anumit fel, activitatea lui **Mocioni** rezumă dorințele și aspirațiile politice ale poporului român.

Multitudinea de petiții prezentate de **Andrei Mocioni**, mai întâi împăratului *Ferdinand*, și ulterior actualului împărat, *Francisc Iosif I*, pentru reunirea într-un singur cadru a românilor care trăiesc în imperiu și până acum divizați în patru părți, pentru recunoașterea independenței lor în probleme ecleziastice, școlare și administrative, nu a obținut până acum succesul dorit. Totuși, **Andrei Mocioni** a continuat să acționeze neobosit pentru a afirma pretențiile legitime ale națiunii sale. Considerația universală, încrederea nemărginită de care se bucura **Andrei Mocioni** din partea compatrioților săi, stima și favoarea pe care le dobândise din partea guvernului prin capacitatea sa dovedită de om de stat, acestea au fost motivele care au determinat guvernul imperial să-l cheme, în iulie 1860, la Consiliul Imperiului, ce tocmai fusese redeschis, în calitate de reprezentant al românilor din Ungaria şi Banat, ce formau împreună 1.700.000 de locuitori. Cu prilejul acestei ocazii, **Andrei Mocioni** şi-a dovedit recent măsura valorii sale politice, atunci când, în baza principiului egalității drepturilor naționale, a pledat, nu fără vreun rezultat, *pentru stabilirea pe picior de egalitate a tuturor națiunile cuprinse în imperiul Austriei*; cuvântarea sa liberă și sinceră a trezit în inimile tuturor popoarelor imperiului o vie simpatie și mari emoții. De atunci, apărarea lui **Mocioni** în favoarea naționalității române, mai ales în ceea ce o privește pe aceasta, este îndreptată împotriva prerogativelor maghiarelor, pe care le uzurpă din nou, de vreme ce guvernul i-a autorizat să facă acest lucru prin aprobarea din nou a constituției ungare prin decretul regal din 20 octombrie 1860; mărturie a faptului că în Ungaria limba maghiară este singura autorizată, deși această țară este locuită de doar 3.749.000 maghiari, în timp ce sunt 1.700.000 români, 2.000.000 slovaci, 500.000 ruși, 500.000 sârbi și 1.000.000 de germani.

În calitatea sa de oponent al supremației maghiare care, în Ungaria, a absorbit drepturile altor naționalități, **Andrei Mocioni** a refuzat, în anul 1861, alegerea sa ca deputat pentru cercul electoral Lugoj în Dieta maghiară de la Pesta; drept urmare, **Andrei Mocioni** nu a lucrat decât cu mai multă râvnă pentru ridicarea și recunoașterea drepturilor națiunii române, fie prin adresarea mai multor petiții guvernului, fie prin demersuri personale pe lângă ministrul de stat și împărat.

Iată, pe scurt, profesiunea de credință politică a lui **Andrei Mocioni**:

Mai presus de toate, drepturile națiunii și, în consecință, recunoașterea românilor din Austria ca națiune politică autonomă;

Drepturi egale în fața constituției naționale;

Adunarea generală a românilor răspândiți în Bucovina, Transilvania, Ungaria și Banat, formând împreună peste 3.000.000 de locuitori, sau cel

puțin întâlnire politică, într-un district național distinct, a românilor din Ungaria și Banat, cu introducerea limbii române în școli și în administrația civilă, și recunoașterea unei Biserici Ortodoxe Răsăritene și independente, căreia îi aparțin românii, respectiv separarea Bisericii lor de Biserica Sârbă, sub jurisdicţia căreia fusese pusă până atunci; întemeierea unei arhiepiscopii mitropolitane româneşti.

După înțelesul acestei profesii de credinţă, **Andrei Mocioni** a adus la cunoştinţa guvernului această dorinţă dragă a românilor într-un memoriu din 12 octombrie 1861.

Totodată, ca dovadă a sprijinului amical și binemeritat pe care îl întâlnesc opiniile și principiile lui **Andrei Mocioni** în străinătate, putem adăuga că el este menționat cu mare elogiu în mai multe broșuri despre Austria, publicate la Paris, și că lui însuşi i s-a acordat titlul de vicepreședinte onorific de către Institutul Africii, fondat pentru abolirea comerțului cu sclavi și a sclaviei fraților noștri africani.

Andrei Mocioni a simțit o suferință profundă prin pierderea fratelui său mai mare, care are la fel de multe drepturi în lupta pentru recunoașterea națiunii române și care, în mod laș, a fost asasinat la Pesta, la 1 octombrie 1858.

Sentimentele caritabile ale lui **Andrei Mocioni** i-au câștigat o reputație deosebit de onorabilă.

Andrei Mocioni sprijină în fiecare an, pe cheltuiala sa, paisprezece studenți și, de comun acord cu frații săi mai mici, **Anton** și **George**, și cu sora sa **Ecaterina**, soția unui alt **Mocioni**, distribuie instituțiilor publice și dedică obiectivelor literare și științifice, sume considerabile, care contribuie la civilizarea și ridicarea națiunii sale.

Andrei Mocioni s-a căsătorit, la 6 martie 1859, cu domnișoara LAURA CSERNOVICS, fiica fostului prefect și comite al comitatului Timiș, PETRU CSERNOVICS, o tânără domnișoară plină de distincție, ale cărei numeroase și variate cunoștințe, cultură intelectuală și demnitate rară de soție îi câștigă în cel mai înalt grad considerația și stima generală. Ei trăiesc o viață foarte fericită.

ISTORIE GENERALĂ
(OAMENI DE STAT ȘI PRINCIPALELE FAMILII EUROPENE)
Publicată la Geneva”

Porecle date satelor din jurul comunelor Hălmagiu și Vârfurile

Nicknames of the Villages around Hălmagiu and Vârfurile

Ioan COTOC
Colectivul monografic Arad

Abstract
There are not any published documents concerning the nicknames of the villages in the Hălmagiu – Vârfurile area. The nicknames of these villages do exist, but without having a history or a known foundation of their use. These villages are known not only by their names, but also by their nickname – 'ciufulitură', which would translate as a word of mockery, ridicule, raillery, chaffing, banter.

Keywords: Hălmagiu - *Sheep intestines,* Vârfurile - *Storks*

Despre porecle atribuite oamenilor există multe studii și analize publicate de cercetători eruditi dar despre porecle atribuite unor comunități, unor sate, am aflat puține referiri[1].

În orice comunitate sătească oamenii sunt permanent în relaţii directe unii cu alţii, îşi cunosc foarte bine genealogia, calităţile şi defectele, obiceiurile, viciile şi metehnele, ticurile chiar, dar şi „apucăturile“. Cea care vine însă să completeze informaţiile despre acest leagăn al veşniciei, dându-i o coloratură aparte, este porecla numită și ciufulitură.

Despre poreclele satelor din zona Hălmagiu – Vârfuri nu am aflat informații publicate. Poreclele acestor sate există și nu au o istorie a lor, nu li se cunoaște momentul atribuirii poreclei. Aceste sate sunt cunoscute nu doar după nume ci și după „ciufulitură”. Pentru acest termen sunt cunoscute următoarele sensuri: batjocură, ridiculizare şi zeflemea.

În timpul documentării despre această temă am aflat că pe valea Crișului Alb există câteva comunități în zona Sebiș - Buteni la care se mai cunosc poreclele[2].

[1] Viorel Grosu, *Porecla – un element de identitate în lumea satului năsăudean*, lumea satului.ro, 16 iunie 2013.
[2] Vasile Faur, monografist Arad.

Motivul apariţiei poreclelor poate fi căutat în faptul că poporul român s-a născut cu simţul umorului pe care şi l-a manifestat şi îl manifestă în toate împrejurările. Chiar dacă la început porecla poate fi privită ca o atitudine dușmănoasă, treptat ea este acceptată și va rămâne moştenire altor generaţii graţie personalităţii acesteia în mediul sătesc.

Poreclele comunitare definesc, printr-un cuvânt sau o sintagmă, o trăsătură comună, de regulă negativă, a locuitorilor din satul respectiv. Caracterul depreciativ și ironic, uneori hazliu, derivă, în unele cazuri, dintr-o rivalitate dată de vecinătate. În alte cazuri, poreclele par a fi gratuite, în mod vădit jignitor, însă multe dintre ele conțin un sâmbure de adevăr. Majoritatea definesc exemplar o particularitate a locuitorilor dintr-un sat, ori surprind o realitate locală de mult apusă.

Psihologul Lena Rusti spune că există două tipuri de porecle - cele cu încărcătură pozitivă, al căror rol este de a apropia persoana şi de a crea un sentiment de intimidate şi de apartenenţă, un limbaj special, pe care doar cei ce aparţin unui grup îl au (fie că este vorba de un cuplu sau de un grup de prieteni) sau , dimpotrivă, porecle depreciative, venite din dorinţa de a-i pune pe cei din jur într-o poziţie de inferioritate. „Atunci porecla devine o armă pe care o folosim ca să ne simţim bine umilindu-i pe ceilalţi", precizează psihologul[3].

În cele ce urmează vom arăta numele satelor respective și numele de „ciuf" – poreclă, așa cum au fost aflate de către autorul articolului și verificate prin cercetare (discuții cu săteni) la fața locului[4].

Hălmagiu – *Mațe de oaie.* Hălmagiul a fost, în lungul existenței sale centrul economic, administrativ și social al acelei zone[5].Târgul Hălmagiului se ținea în fiecare zi de sâmbătă și era renumit în toată „Țara Zărandului" și până în Banat. Localitatea avea și măcelari (misarăși) pricepuți care alimentau cu carne și preparate locuitorii din împrejurimi. Hălmăgenii luau de la măcelari intestinele de miel, primăvara, dar și de oaie, când se sacrificau oi și pregăteau din ele o tocăniță specială, (buliciori) cu un gust delicios. Tradiția spune că de la aceasta se „trage" porecla hălmăgenilor.

---

[3] Viorel Grosu, *art. cit.*

[4] Valeria Iuga, profesoară pensionară, Vârfurile.
Minodora Țerei, locuitoare a satului Leasa, vârsta 90 de ani.
Ioan Dărău, locuitor al satului Țărmure.
Paraschiva Mihiț, locuitoare a satului Leștioara, vârsta 83 de ani.
Preoții parohi ai acelor sate pr. Meltiș Dragomir, pr Bisorca Gheorghe.
Prof Victor David, directorul Liceului din Hălmagiu.
Petre Luciu, trăitor în satele Leasa și Tisa.

[5] Traian Mager.

Pentru oamenii ignoranți, a pregăti mâncare din intestinele animalului părea un lucru grețos, scârbos chiar.

Bănești – ***Cătărigi***. Mâncarea numită răcituri iar în alte zone piftie, aituri, tremurici etc., în zona la care ne referim are denumirea de cătărigi. Nu este sigur că bănești-enii și-au primit porecla pentru faptul că au fost mari consumatori de cătărigi sau pentru caracterul oscilant, nehotărât, tremurător precum catarigile.

Bodești – ***Căptălani.*** Căptălanul[6], planta cu frunze mari și rezistente (*Petasites officinales)* crește prin păduri în locuri cu multă umiditate. În vechime, stupii rudimentari se acopereau cu frunze de căptălan. Satul Bodești este așezat și în pădure dar și în lungul văii cu același nume. Dacă stupăritul, în vechime, a fost ocupație preponderentă a satului nu știm, știm cu siguranță că zona este bogată în această plantă și astăzi și credem că de aici i se trage această poreclă.

Brusturi – ***Vintriș***. Cuvântul vintriș, din vorbirea populară, are și înțelesul de curmeziș[7]. Satul Brusturi este așezat pe un deal destul de abrupt, pe care nu se poate circula decât de-a curmezișul. „Mergi vintriș!" spun localnicii. Aceasta este porecla rămasă de secole.

Cristești – *Pupeze*. Pasărea numită pupăză (*Upupa epops*) are două caracteristici care ar putea contribui la ironizarea cuiva, om sau colectivitate: prima ar fi capacitatea de a se ascunde ori a dispărea rapid în caz de pericol; a doua caracteristică ar fi mirosul specific, urât, insuportabil al cuibului său, miros cauzat de murdăriile din cuib dar și de capacitatea pupezei de a secreta acest miros insuportabil cu ajutorul unei glande, aflată în zona cozii și care, în caz de pericol, împroașcă o secreție în jur pentru gonirea dușmanilor. Porecla vrea să ironizeze murdăria „cuibului" și mirosul urât.

Hălmăgel – *Ciori*. Se crede că porecla este atribuită acestor săteni prin asemănarea cu comportamentul ciorilor[8]: dacă una este în pericol, colonia de ciori se adună gălăgioasă în ajutor, sunt păsări inteligente, șirete și netemătoare.

Leasa – *Vrăbii*. Vrabia (*Passer domesticus*) Pentru această poreclă am găsit două supoziții: Prima pleacă de la cultivatul cânepii de către femeile satului, în cantitate mai mare decât în satele vecine. Primul dușman al culturii de cânepă este vrabia, motiv pentru care semănătura trebuie păzită zi-lumină, de la semănat până după ce răsare și face vreo două frunze.

---

[6] *Dicționarul Limbii Române Moderne*.
[7] *Ibidem*.
[8] https://www.descopera.ro/natura/6849690-60-de-lucruri-pe-care-nu-le-stiai-despre-ciori-corbi

Uneori pe lângă femeie mai păzea și un copil care nu era tot timpul atent la semănătură și atunci era atenționat de maică-sa, „vrabia, vrabia”! Motiv pentru care cei din satele vecine au început să-i ironizeze. A doua supoziție pleacă de la expresia „are minte cât o vrabie”atribuită răutăcios, într-o ceartă, între săteni.

Leștioara – ***Ulei de cuce***. Cutea, în limbajul locului *cucea,* pentru ascuțit unelte se folosește la sat mai mult la ascuțitul coasei, unealta cu care se cosește fânul. Cum această unealtă trebuie să taie bine trebuie să ai și o cute bună Cutea aceasta se ține într-o teacă (cioc) plină cu apă care se atârnă de curea la brâul cosașului. Se povestește că un om hâtru ar fi avut cu un tânăr cosaș această discuție:

- Măi feciorule, după cum văd eu, coasa ta nu prea taie.
- Așa-i baciule. Poate că nu-i prea bună cucea.
- Cucea-i bună. Dar ce ai tu în cioc?
- Apă.
- Vezi, de asta nu taie. Ia pune-i tu niște ulei, îi zice hâtrul în batjocură.

„Sfatul” este similar cu cel pe care-l primeau, tot în batjocură, tinerii ucenici de lăcătușerie, în vremurile mai apropiate, să ungă pila cu vaselină.

De atunci maliționii strigă după leștiorani „ulei de cuce”.

Ociu – ***Brișcași***. Cuvântul brișcaș poate avea două înțelesuri:

Primul înțeles este că omul brișcaș conduce o brișcă[9] (Brișcar – vizitiu la o brișcă, dacă admitem că în pronunția locală litera „r” final s-a transformat în „ș”). Satul Ociu, de când există dovezi istorice, a fost proprietate a domnului de pământ din această zonă, deci puteau fi mai mulți săteni la brișcele „domniei”.

Celălalt înțeles este mai plauzibil. Brișcaș – om purtător de brișcă (brișca este un regionalism pentru briceag – cuțitaș cu mai multe limbi care se închid între prăsele[10]). Se știe că ocenii (locuitorii satului Ociu) au fost oameni aprigi la mânie și cu mare ușurință puteau scoate brișca. Credem că de la acest sens s-a născut porecla ocenilor.

Ocișor – ***Căței.*** Cățel este un pui de câine sau un câine mic iar la figurat poate fi înțeles „Om lingușitor și fără scrupule, dispus să facă orice”[11]. Este posibil ca această trăsătură de caracter a unora dintre săteni să fi atras porecla asupra colectivității.

---

[9] DLRM.
[10] *Ibidem*.
[11] *Ibidem*.

Poienari – ***Curcubete***, cu accentul pe al doilea „u” din cuvânt. Cuvântul curcubătă(curcubetă) înseamnă dovleac (*curcubita pepo maxima*) dar și tigvă[12]. Tradiția locului spune că sătenii din Poienari cultivau mulți dovleci pentru hrana porcilor. Acești dovleci, ajung la maturitate toamna când se culege porumbul, au coaja groasă, necomestibilă dar miezul este dulce. Oamenii consumă acest soi de dovleac crud(la fel ca dovlecelul – *curcubita pepo*) dar și când ajunge la maturitate, sub formă de felii coapte în cuptor. Poinărenii obișnuiau să mănânce felii de dovleac din căldarea în care era pus la fiert pentru porci. Aceasta este explicația poreclei satului. Am auzit și varianta că porecla aceasta ar ironiza preocuparea pentru curcubete din pricina semințelor. Din aceste semințe se extrage uleiul dar se și vând, prăjite, pentru consum.

După ce am trimis materialul la tipar mi s-a mai adus la cunoștință o versiune (prof. Victor David) **care pare mai plauzibilă** decât primele două și anume că foarte mulți dintre locuitorii satului Poienari, în lungul sutelor de ani, s-au strămutat la Hălmagiu, „**s-au rostogolit pe deal în jos precum curcubetele**”.

Prăvăleni – ***Gudureni***. Cuvântul gudurău-gudurae, este un regionalism învechit în zona despre care vorbim și are înțelesul de teren muntos cu denivelări, gropi și crestături adânci. Este o trimitere ironică la locul de așezare a satului Prăvăleni. Există însă și un cuvânt în Dicționarul Limbii Române Moderne-DLRM, gudura, cu înțelesul figurat – a se ploconi, a linguși pe cineva, a se umili....Fie că a fost ironizată așezarea geografică a satului ori caracterul unor săteni porecla a dăinuit peste veacuri.

Târnăvița – ***Gușați***. Este cunoscut faptul că lipsa iodului din apa de băut conduce la formarea gușei. Existența oamenilor gușați în comunitate a atras și porecla. Porecla a rămas chiar dacă gușele au dispărut.

Tisa – ***Caciori***. Cuvântul a caciori cu accentul pe litera i final înseamnă a mânji, a păta, a murdări[13]. Dacă accentul cade pe litera a de la cuvânt rezultă un regionalism care înseamnă dungat, așa cum sunt purceii de mistreț. Tisenii, prin așezarea satului au avut proprietăți de obște la deal. Acolo urcau primăvara vitele și porcii și le coborau doar toamna târziu. Nu de puține ori scroafele se împerecheau în pădure cu mistreții. Așa se explică de ce purceii vânduți de tiseni în târgul Hălmagiului erau caciori(cu dungi maronii).De aici li s-a tras porecla.

Țărmure – ***Rațe***. Satul Țărmure este așezat pe lângă Crișul Alb și creșterea rațelor domestice era o îndeletnicire pentru majoritatea

[12] *Ibidem*.
[13] *Dicționarul de sinonime al limbii române*.

locuitorilor. Pe lângă hrana persoanelor din familie carnea de rață aducea și un venit în piața Hălmagiului. Acesta este motivul poreclei satului.

Țoheşti – *Potcoave de cai morți*. A umbla după (sau a căuta) potcoave de cai morți sau a umbla după (ori a căuta) cai morți, să le ia potcoavele = a-și pierde timpul cu lucruri fără rost, a umbla după lucruri imposibil de obținut... pesemne umbli după cai morți, să le iei potcoavele. (CREANGĂ)-Dicționarul Limbii Române Contemporane.

Vârfurile – *Cocostârci.* Cuvântul cocostârc este un regionalism pentru barză. Tradiția a atribuit această poreclă vârfurenilor, nu doar pentru faptul că sunt oameni cu gâtul peste media, ci și pentru multele cuiburi de barză care existau în sat. Satul este așezat pe o vale și mult teren din hotar este mlăștinos, propice pentru hrana berzelor.

Aciua – ***Pupeze***. Explicația este la fel cu cea de la satul Cristești, de mai sus.

Groși – ***Colibași***. Pentru această poreclă am aflat două ipoteze. Prima ipoteză pleacă de la așezarea satului pe dealuri, în pădure și cu case împrăștiate. Sigur că la început oamenii satului au locuit și în colibe, de unde li se trage porecla. A doua ipoteză este legată de regionalismul colibaș-colibași, cultivator de porumb.(Dicționarul de Sinonime al Limbii Române, Luiza Seche, București 1999, pag. 138 și 620). Acest regionalism pentru porumb nu este cunoscut în zonă, și nici zona propice porumbului deci optăm pentru prima ipoteză.

Lazuri – ***Cuci.*** Legenda spune că porecla aceasta „Cuci” le-a fost atribuită lazuranilor de către unii locuitori ai satelor dinspre Vașcău pentru faptul că lazuranii nu voiau să le vândă fânul decât primăvara(când era mai scump). „- Veniți când cântă cucul” era răspunsul la întrebarea dacă vând fânul. Inf. prof. Valeria Iuga.

Măgulicea – ***Mâți***. După DLRM, cuvântul mâț are următoarele sensuri*:* ament, cotoi, motan, pisoi. Amentul este inflorescența mai multor specii lemnoase, printre care mesteacănul, alunul și răchita, foarte răspândite în zona satului Măgulicea. Ele scot primăvara mâțișorii catifelați. Dar și pisoiul este catifelat. Nu știm pe care le-a avut în vedere persoana care a botezat satul cu această poreclă.

Mermești – ***Ciocârlii.*** Dintre toate păsările cântătoare ciocârlia este cea mai gălăgioasă dar și cea mai cântătoare. Între sătenii mermești tot timpul au fost fluierași cu gura, cântăreți din frunză și din gură, mergând pe cale, păzind animalele sau în timpul lucrului.

Vidra – ***Şomândrani.*** Cuvântul șomândran nu l-am găsit în dicționarele limbii române. Pare să fie un regionalism vechi care te duce prin sonoritatea lui să vezi în fața ta un om voinic și frumos la chip cum au

fost majoritatea locuitorilor acestui sat. Un localnic spunea că parcă de la o pasăre ar proveni numele dar nici pasăre nu am găsit cu un nume apropiat măcar. Nu am aflat o altă explicație a acestei porecle decât cea bazată pe un regionalism pierdut.

La cele de mai sus voi mai adăuga doar că, personal, am cunoscut câteva situații în care s-au utilizat aceste porecle:

- copiii de școală în hârjonelile lor, mergând de la școală spre casă,
- la nunți. În desfășurarea unei nunți tradiționale, invitații mirelui erau ținuți (după tipic) la poartă și iscodiți „ce căutați aici" ori la plecare cu mireasa din casa părintească, mai erau ținuți să răspundă la unele întrebări ale cântecului tradițional. În aceste situații am auzit cum unii dintre nuntași, poate în glumă ori sub influența băuturii, foloseau aceste porecle (ciufulituri, nume de ocară) la adresa nuntașilor din tabăra unora dintre invitați,
- la strigăturile de la joc, când participau și feciori din satele vecine , și care puteau deveni rivali la unele dintre fete,
- în târgul din Hălmagiu, unii cumpărători mai colerici, dacă nu cădeau la preț cu vânzătorul îi aruncau în față, pătimaș, porecla satului de care aparținea vânzătorul animalului.

Concluzii

La data la care scriu doar puțini locuitori de vârstă sub 50 de ani mai cunosc porecla satului natal. Dintre cei mai în vârstă unii, chiar dacă știau porecla, nu știau sau nu voiau să spună motivul atribuirii acestei porecle.

Prezenta cercetare nu este una academică dar este un început de la care poate pleca cineva, doritor să aprofundeze această problemă.

Datinile satului românesc sunt pe cale de dispariție, la fel ca satele. Personal, cred că ar fi mare păcat să se piardă aceste datini. Ele sunt dovada existenței și dăinuirii locuitorilor în aceste zone, sunt o parte a istoriei acestui popor.

BIBLIOGRAFIE

https://www.descopera.ro/natura/6849690-60-de-lucruri-pe-care-nu-le-stiai-despre-ciori-corbi

https://ro.wikipedia.org/wiki/Cioc%C3%A2rlie

Candrea Aurel, Ioan în colaborare..., *Poreclele la Români*, 1895.

Firică Camelia, *Onomastica Românească*, Facultatea de Filosofie Zagreb, *https://hrcak.srce.hr*

Grosu Viorel, „Porecla – un element de identitate în lumea satului năsăudean", în *Lumea Satului*, nr. 12/16-30 iunie 2013.

Mager Traian, *Ţinutul Hălmagiului*, Arad, Editura Diecezana, 1937.

Constantinescu N. A., *Dicţionar onomastic românesc (DOR)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1963.

Seche Luiza, Mircea, *Dicționarul de Sinonime al Limbii Române (DSLR)*, București, Univers enciclopedic, 1999.

Dicționarul limbii române moderne, (DLRM), București, Editura Academiei, 1958.

Informatori:

Preoții parohi ai acelor sate: pr. *Meltiș Dragomir*, Poienari, pr. *Bisorca Gheorghe*, Prăvăleni.

Valeria Iuga, profesoară pensionară, Vârfurile.

Minodora Țerei, locuitoare a satului Leasa, vârsta 90 de ani.

Ioan Dărău, locuitor al satului Țărmure.

Paraschiva Mihiț, locuitoare a satului Leștioara, vârsta 83 de ani .

Prof. *Victor David*, directorul Liceului din Hălmagiu.

Petre Luciu, trăitor în satele Leasa și Tisa.

Vasile Faur, monografist, Arad.

Jurnalul de front al sergentului Petru Boată

Sergeant Petru Boată's War Diary

Prof. Ioan TULEU
Societatea de Științe Istorice, filiala Arad

Abstract
Sergeant Petru Boată from Arad noted daily, between September 17, 1941 and August 19, 1942, his involvement in the offensive against the Soviet army on the eastern front in the Second World War. He was employed as a furrier in the 'Carol I Regiment no. 1 Artillery' from the 1st Infantry Division. He participated in the battles of Odessa, in the march through Ukraine to the interior of the Soviet Union, in the battles of Lozovaya-Isium during the winter of 1942 and later in the march to Stalingrad. All this time, his thoughts were on his birthplace and his friends and relatives in the country.

Keywords: *regiment, division, gunfire battery, camp, Bolshevik.*

Al Doilea Război Mondial a fost evenimentul istoric care suscitat un interes enorm din partea istoricilor, al creatorilor de filme documentare și al scriitorilor din întreaga lume, soldându-se cu foarte multe scrieri, reportaje, romane etc. Evenimentele întâmplate în timpul celor șase ani (1939-1945) au generat și numeroase povești orale, memorii scrise, documente, jurnale care au fost apoi folosite de cei care au dorit să reconstituie cele întâmplate în anii de mari suferințe umane și enorme distrugeri materiale.

Dintre toate cele care ne vorbesc despre război, cele mai rare și am zice mai neprețuite sunt jurnalele zilnice, individuale, scrise acolo pe front în toiul luptelor, pentru că nu mulți au reușit să dedice timp acestui mod de descriere a atmosferei, simțămintelor, a întâmplărilor zilnice. Aceste însemnări au meritul de a fi extrem de sincere și realiste, nefiind distorsionate de trecere timpului, de judecăți de valoare impuse de ideile și imperativele vremii în care au fost scrise spre exemplu memoriile. În acestea din urmă, fiecare autor încearcă să explice și să se explice, eventual să se pună în valoare, să se scuze și să acuze intervenind subiectiv în derularea faptelor descrise.

Dar între jurnalele de front ale participanților la lupte și mai rare sunt cele scrise de cadrele inferioare ale armatei, soldați și gradați și asta pentru că în tranșee, în cazemate, sub focul bombardamentelor, în timpul lungilor

deplasări pur și simplu nu exista nici timpul, nici posibilitatea de a se fi putut apleca asupra caietelor cu însemnări. Militarii cu funcții și grade mai mari au putut să facă acest lucru fiind feriți de participarea nemijlocită la lupta cu inamicul și au avut timpul și posibilitatea materială să o facă.

Iată de ce considerăm că jurnalul intitulat „Notițe" al sergentului Boată Petru, (născut la Felnac, în 13 noiembrie 1917), din Regimentul 1 Artilerie Carol I(Divizia 1 Infanterie)este deosebit de important și relevant în același timp pentru înțelegerea modului în care s-au desfășurat operațiunile militare, de înțelegerea trăirilor și gândurilor personale ale oamenilor angrenați în marele măcel. Sergentul Boată Petru și-a scris „Notițele" zilnic, făcând din această preocupare una de bază, având conștiința că ele vor folosi cândva, cuiva, și iată că acest gând i s-a împlinit prin tipărirea lor și punerea la dispoziția celor interesați. El a putut să scrie pentru că lucra în cancelaria regimentului, avea un scris caligrafic, ordonat și limbajul necesar cuprinderii realităților cu care s-a confruntat. Jurnalul intitulat „Notițe" a fost găsit după mulți ani de fiul său Victor Boată care ni l-a oferit nouă spre a-l face public la 80 de ani de la evenimentele descrise. Precizăm că acolo unde nu am putut descifra am pus puncte, între ghilimele.

În ce ne privește, considerăm că jurnalul intitulat „Notițe" de către sergentul Boată Petru, din „Regimentul 1 artilerie Carol I", Divizia 1 Infanterie deosebit de important și relevant în același timp pentru înțelegerea modului în care s-au desfășurat operațiunile militare, pentru înțelegerea trăirilor și gândurilor personale ale oamenilor angrenați în marele măcel.

Mai precizăm că Petru Boată s-a născut în comuna Felnac, în anul 1917, de acolo s-a mutat la Arad cu familia. El a reușit să facă înainte de prima încorporare și 4 clase la liceul Moise Nicoară, iar după război și-a continuat studiile absolvind liceul cu diplomă de bacalaureat. A fost un iubitor de literatură și mai mult decât atât a publicat și versuri în reviste de specialitate, fiind și membru al cenaclului literar „Lucian Blaga".

„Notițe"

17 septembrie 1941. Pregătirea pentru îmbarcarea coloanei transport și G.A.M. și birourilor (caserie, îmbrăcămintea, armătura) și aprovizionarea. La ora 23 îmbarcarea este gata și plecăm din gara P-ța Elena. Direcția: Timișoara-Tighina. La Lugoj schimbăm linia și o luăm spre Ilia, Deva, Simeria, Alba Iulia etc.

18 septembrie. După o călătorie de o noapte întreagă, ajungem la Ilia, unde facem un mic popas, luăm cafeaua. La Alba Iulia luăm masa de 12, iar la Mediaș masa de seara. În tot timpul călătoriei stăm într-un vagon deschis, privind frumusețile naturii cu care D-zeu a binecuvântat și înzestrat

această țară. Plecăm din Mediaș după ce s-a înnoptat de-a binelea. Ne culcăm.

19 septembrie. Dimineața ne trezim în gara Brașov. De la Crucea Roșie ne servesc cu ceai, cafea și pâine, la fel se petrece și în celelalte gări. Plecăm din Brașov pe Valea Prahovei unde ni se întinde o priveliște minunată, constituită din pădurile de brad, munți, sonde etc. Trecem prin Predeal, unde cumpăr o ilustrată și o trimit la Timișoara, apoi pe la Sinaia, Ploiești iar seara ajungem la Buzău unde luăm masa. Plecăm din Buzău seara târziu.

20 septembrie. Dimineața ajungem la (...) Roman, crucea Roșie... După un scurt popas plecăm mai departe, la Muscel luăm masa de prânz. La Pașcani stăm mai mult, schimbăm locomotiva și o luăm spre Iași. Stau în vagon cu ochii deschiși și privesc peste Câmpia Moldovei. La Ruginoasa luăm masa de seara și pornim mai departe pe la apusul soarelui. Stau într-o căruță pe un vagon platformă și discut cu niște ceferiști despre cum este viața pe la ei, în Moldova și împrejurimi. La gara Podul Iloaiei stăm până la ora 9. Ne culcăm.

21 septembrie. Dimineața ne trezim în gara Pârlița (!) în Basarabia. Luăm cafeaua, cumpărăm șuncă din sat. Ne mirăm ce ieftină e viața în comparație cum e prin părțile noastre. Aici se văd urmele războiului. Gropi formate din exploziile proiectilelor. Pe un deal se văd două cruci. Este un mormânt al unui sublocotenent mort necunoscut. În gară examinez un tren rusesc bombardat. După un popas de o oră și jumătate plecăm mai departe. În gara Bumbasta (!) mă dau jos din tren, stau pe un scaun și fiind duminică privesc la lumea ce în haine de sărbătoare s-a adunat la gară. Timpul este frumos, cu soare și puțin vânt. Comuna se numește Cornești. Cumpăr de aici brânză și ouă la prețuri foarte avantajoase. Stăm aici vreo oră. Plecăm mai departe. Prin gări vedem avioane rusești doborâte. La fel și tancuri. Comuna Călărași este complet distrusă. Jidanii au dat foc gospodăriilor lor înainte de a pleca. La Chișinău ajungem seara. Nu putem vedea bine orașul. La intrarea în gară ne izbim de un miros cadaveric provenit din cadavrele intrate în putrefacție și de la ruinele orașului ars.

22 septembrie. În fine, la a doua gară, la Mireni, debarcăm noaptea pe la ora 1. Ne îndreptăm spre comuna Țânțăreni-Tighina, unde găsim regimentul. Ne minunăm mult de sărăcia în care trăiesc acești locuitori, precum și de felul lor de viață atât de primitiv. Oamenii cară grâul ca pe fân și îl treeră ca în vremurile vechi, cu caii. La Țânțăreni stăm până seara apoi plecăm mai departe. Ne oprim la Bulboaca puțin apoi o luăm spre Tighina. Călătorim toată noaptea.

23 septembrie. Dimineața ajungem la Tighina. Orașul e în mare parte distrus de bolșevici. După ce ne adunăm tot regimentul trecem Nistru pe un pod de vase, celălalt fiind distrus. După ce am trecut în Ucraina o luăm spre Tiraspol și poposim într-o comună, Tiraspolschi, și stăm până seara. Apoi o luăm mai departe și mergem toată noaptea, drumul este bun dar cam foarte multe dealuri și văi.

24 septembrie. Dimineața ne prinde pe drum. Trecem prin câteva comune necunoscute și, în fine, ne oprim într-o comună Părcăuți numită. Stau de vorbă cu o familie de ruși și mă înțeleg cam greu cu ei. Pretutindeni numai sărăcie neagră. Seara plecăm mai departe în marș și mergem toată noaptea. Drumul este greu din cauza văilor și dealurilor mari.

25 septembrie. Dimineața ne prinde pe un urcuș. Mergem înainte pe drum și mă întâlnesc cu Livius. Ne oprim într-o comună ucraineană numită Potoșencova. Stăm și aici o zi. Ucrainienii se arată cu bunăvoință față de noi și ne servesc cu tot ce pot și au. Și aici, ca în toate comunele din Ucraina, domnește o mizerie de nedescris. Acum sunt bucuroși cu toții că au scăpat de bolșevici. Primarul comunei este român moldovean, instalat de autoritățile militare imediat după retragerea bolșevicilor. Seara plecăm mai departe. Am văzut biserici dărâmate și transformate în grajduri și ruine.

26 septembrie. Dimineața ajungem într-o comună numită Alexandrovka. Aici stăm trei zile. Stau în cantonament la o rusoaică foarte cumsecade și se arată cu multă bunăvoință față de noi. Are trei copii Pașa, Denia și Ioan. De la ei am învățat multe cuvinte în limba ucraineană.

27 septembrie. La Alexandrovka stăm pe loc. Bateriile de tragere pleacă spre poziții la Odesa. Noi rămânem cu trenul regimentar pe loc.

28 septembrie. E duminică. În această țară fără sărbători nu poți face nicio deosebire între zile. Toate sunt la fel. Se lucrează ca în toate zilele. Stau în casă și explic mai mult prin semne familiei de ucrainieni unde stă importanța zilei de duminică. Se văd foarte evlavioși. Mi-au arătat multe cărți bisericești și icoane cari pe timpul stăpânirii bolșevice le țineau ascunse. Acum icoanele le-au pus pe pereți și cărțile bisericești pe masă. Tabloul mareșalului Antonescu stă în frunte. Seara trenul regimentar pleacă. Noi mai rămânem pentru a doua zi pentru a merge cu camionul.

29 septembrie. Dimineața plecăm în comuna Pavlinca, la 8 km de Alecsandrovka. Comuna se prezintă într-o stare de sărăcie și lipsă foarte mare. Cantonăm cu birourile într-o casă săracă după ce mai întâi am curățat-o de tot felul de murdării. Eu cantonez într-o familie mai cu stare și foarte primitoare. Am locuință și pat bun. Aici nu stăm decât până a doua zi și apoi plecăm în alt sat. Noaptea regimentul intră în acțiune.

30 septembrie. Plecăm în comuna Lozovanca,la 2 km de Pavlinca. Comuna este mică și răspândită. Locuitorii sunt nemți și ruși. Gospodăriile sunt sărace. Stăm aici tot trenul regimentar. Se aud tunurile bubuind pe front. O ducem cam prost din cauza apei nefiind bună de băut și cu dormitul. Vine seara, mă culc în niște pae sub cerul liber, eu Tănase și Manea.

1 octombrie 1941. Dimineața ne deșteptăm în bubuitul tunurilor ce toată noaptea n-au tăcut. Ne instalăm cu birourile într-o casă și lucrăm. Pe lângă ordine de zi mai iau în primire și registratura și cenzura cărților poștale. Ziua este vreme frumoasă, întocmai ca pe la noi toamna. Noaptea este însă cam frig. Azi m-a ajuns un dor de casă și de ai mei ce departe sunt de mine. Mă gândesc și la fratele meu, știind că regimentul lui e în prima linie și nu știu nimic de el. Gândurile despre el mă frământă mereu.

2 octombrie. La Lozovanca nimic deosebit. Vremea este frumoasă. Ne supără însă muștele care sunt atât de multe la număr încât s-ar putea spune că această țară este țara muștelor. Azi primesc prima scrisoare de la Matici. M-am bucurat mult.

3 octombrie. Dimineața ne-am trezit cu niște avioane inamice ce se roteau deasupra noastră și trăgeau cu mitraliera. Mă scol repede din fân unde dormeam cu alții și fug la adăpost. Nu s-a întâmplat nimic rău. După ce au mitraliat și comuna vecină avioanele inamice s-au îndepărtat. Peste zi nimic nou.

4 octombrie. Nimic deosebit. Timpul e frumos. Scriu o carte acasă și una la Timișoara. Pe front tunurile bubuie necontenit. Sperăm și așteptăm din zi în zi înfăptuirea marelui eveniment, „Căderea Odesei”.

5 octombrie. Mă scol cam târziu, căci e duminică. Peste zi e un timp admirabil. Scriu o carte poștală pentru Cheantăș (!). Sunt cu lucrurile la punct. Mă plimb, odihnesc, mănânc. Altceva n-am de făcut. Doar gândurile mă neliniștesc. Altceva nimic nou.

6 octombrie. Dimineața începe cu vânt furios ce nu se potolește toată ziua. E cam frig. Iarna își arată colții. Submaistru curelar Brodea vine de la Timișoara. Și mi-aduce o fotografie de la prietenul meu Matici cu Ielița. Mă bucur mult de asta. Altceva nimic nou.

7 octombrie. Peste noapte să puse o brumă groasă și eu am dormit în niște fân. Mă scol dârdâind de frig. Nu peste mult timp niște avioane rusești ne fac o vizită trăgând cu mitraliera în jurul comunei. Au atacat mașina aprovizionării noastre. Din fericire nu s-a întâmplat nimic grav căci artileria antiaeriană le-a luat în primire. Începe iar vântul năpraznic să urle. E frig și nu sunt obișnuit cu schimbarea asta bruscă de temperatură și cu apa din care cauză am dureri de stomac. Încolo nimic de remarcat

8 octombrie 1941. Dimineață e un frig tăios, asprit de crivățul rusesc ce de trei zile nu mai contenește. În casa unde am instalat birourile trage un curent puternic din cauza geamurilor sparte. Împiedicăm intrarea curentului cu mantăi și pături și facem foc în cuptorul casei. Dar un lucru îmbucurător ne-a adus frigul: s-au rărit muștele. Peste zi e soare cu dinți. Atât pe astăzi.

9 octombrie 1941. Dimineața timp frumos. Frigul s-a mai muiat și parcă s-a mai potolit vântul. Primesc din țară o scrisoare de la Matici. Sunt voios. Aștept azi, mâine și de acasă. Pe front tunurile zguduie pământul. Așteptăm (...) sperăm (...) Din moment în moment.

10 octombrie 1941. Astăzi a început o vijelie de speriat, ce ține toată ziua. În pustietatea asta ți-e mai mare groaza să te gândești că vine iarna. Mă gândesc la cei de acasă și sunt necăjit că nu primesc nici o veste din partea lor. Știu că sunt ocupați cu lucru. Mai aștept.

11 octombrie. Astăzi mă duc pe front la dl. col. Ajunsesem tocmai cu câteva minute după un bombardament violent. Rușii trăgeau cu tunurile în mijlocul satului Kubanka unde erau ai noștri. N-a murit nimeni, nici răniți n-au fost. M-am înapoiat noaptea. Atât.

12 octombrie. Azi e duminică. Pe front e un bubuit infernal ce ține toată ziua. De la Timișoara mai primim pe front câțiva camarazi rămași în cazarmă. Acum suntem mai mulți. Peste zi vreme de toamnă, cer noros.

13 octombrie. Peste noapte a ploat și dimineața este un timp posomorât de toamnă. Peste zi suflă un vânt rece cu lapoviță. Scriu o carte la Zărand, una la Nicolae și una la Matici. De pe front vești bune. Seara după plecarea șefilor, toți furierii facem cor, cântăm, glumim și ne facem voie bună ca să mai uităm de cele necazuri, pe urmă ne culcăm.

14 octombrie. Azi e timp noros, dar liniștit pe front. Pe front pregătiri pentru lovitura decisivă. Suntem nerăbdători să vedem rezultatul. Doamne ajută-ne să isprăvim odată cu focarul bolșevicilor ca să ne întoarcem victorioși acasă.

15 octombrie. Azi e un timp foarte plăcut. După masă mă plimb cu Șiclovan printr-o porumbiște pe o vale. Stăm jos și discutăm multe chestiuni. Văzduhul urlă de avioane ce zboară continuu. Pe front pregătire. Altceva nimic.

16 octombrie (Căderea Odesei). În noaptea de 15/16 oct. Trupele noastre au pregătit ofensiva asupra Odesei. Infanteria înaintează spre inamic fără a întâmpina vreo rezistență din partea lui: ce s-a întâmplat? Bolșevicii în noaptea în care ai noștri se pregăteau să le dea lovitura fatală s-au retras de pe poziții și au fugit. Au arborat în oraș drapele albe. Jidanii au dat foc la ce au putut și s-au îmbarcat pe vapoare (...) Aviația noastră și cea germană i-au bombardat scufundându-i. Bateriile de tragere părăsesc pozițiile și se

îndreaptă spre Odesa ocupând noi poziții. Seara trenul regimentar pleacă în comuna Kubanka. Caseria și magazia aprovizionării mai rămân la Lozonovka.

17 octombrie. Vestea despre căderea Odesei ne face să înnebunim de bucurie. Nu ne vine a crede. Acum când se pregătea cea mai cumplită luptă s-a întâmplat minunea ca să nu moară nici un om. Stau și aștept vești mai precise. Seara primim ordin să plecăm cu caseria în comuna Kubanka, unde era tot regimentul. Plecăm imediat și ajungem noaptea. Acolo aflu că toate știrile despre Odesa au fost bine întemeiate. Bolșevicii nemaiputând ține piept trupelor s-au retras și au fugit. Odesa a capitulat și trupele noastre au intrat victorioase ocupând-o. La retragere bolșevicii au minat toate drumurile și câmpul. La fel și orașul. Pionierii noștri însă mergeau în fruntea infanteriei și adunau minele. S-au întâmplat câteva nenorociri din cauza exploziei minelor. Divizia noastră pe când înainta în marș spre Odesa a primit ordin să se retragă, lăsând liberă intrarea altor trupe. Regimentul nostru și 93 Infanterie (din Arad n.n.) se întorc în comuna Kubanka, unde rămân până mâine zi.

18 octombrie. Dimineața plec prin comună și vizitez casele părăsite. Peste tot e numai pustiu și ruină. Comuna este mare și răspândită. Oamenii au fost evacuați când a început războiul. Acum când au auzit că s-a terminat au început să vie în sat. Sunt voioși că au putut să-și mai revadă gospodăriile, la care le-a mai rămas câte ceva. Peste puțin tot satul s-a umplut cu locuitorii înapoiați din refugiu. Pe la ora 10 primim ordin să plecăm. Ne pregătim de plecare și plecăm fără să știm destinația. Se vorbește de Kiev, Moscova, Nicolaev, Ecaterinoslav, Bug dar nu e precis nimic din ce se aude. Trecem prin Simonovka, Novo-Șampoli și încă prin două comune necunoscute, apoi o luăm pe partea stângă a liniei ferate Tiraspol-Odesa înspre Tiraspol și mergem paralel cu ea vreo 8 km. Ne prinde noaptea pe drum. O luăm la stânga și merem mult spre miazănoapte. Încep iar văile. Trecem prin niște comune și în fine după un marș de vreo 40-45 km ne oprim într-o comună unde rămânem până mâine zi. Comuna este mare, aranjată ceva mai bine față de cele văzute până acum Se numește Neufreidenthal. Locuitorii sunt nemți.

19 octombrie. Plecăm din Neufreidentahl pe la ora 12 iar seara ajungem în comuna Zavodovska. Comuna este mare, locuitorii sunt ruși. Aici stăm două zile. Stăm cu caseria la o rusoaică foarte ospitalieră. Ne servește cu cea mai mare bunăvoință

20 octombrie. La Zavodovska. Nimic deosebit. Timpul e foarte plăcut. Peste zi nimic nou

21 octombrie. Nimic deosebit față de ziua de 20.

22 octombrie. Dimineața plecăm la drum pe la ora 7½. Toată noaptea ploase. Drumul s-a îngreunat și deabea pot caii să tragă căruțele. Mergem și pe jos. Plouă tot mai tare. În fine, după masă ploaia încetează. După mari sforțări ajungem în comuna Mostovoiu, unde rămânem toată noaptea. Ajungând aici noaptea nu-mi găsesc cantonament și fac foc în mijlocul curții stând toată noaptea cu încă alții.

23 octombrie. La Mostovoiu. Odihnim toată ziua. Azi primesc scrisoarea de la frate-meu. Mă bucură mult. De o grijă am scăpat. Trimit o scrisoare la Matici. Caut prin sat ceva de-ale gurii, dar nu găsesc nimic din cauză că sunt prea multe trupe românești și germane. Azi Diaconescu din Bat 21 a împușcat din imprudență pe cap. Vasiluță, din același batalion. Am văzut nenorocirea cu ochii mei. Rănitul este într-o stare muribundă. Comuna Mostovoiu este plasă. E mare și răspândită ca toate comunele din Ucraina. Noi cu birourile ne-am instalat într-un castel. De remarcat este faptul că în toate comunele rusești aici este un palat, lângă o colibă acoperită cu pământ, buruienietc. Și această nepotrivire dă un aspect foarte neplăcut. În această comună toți jidanii au fost împușcați. Am asistat la botezul copiilor oficiat de către preotul militar al Diviziei. Veneau mamele cu copiii de toate vârstele. Plângeau de bucurie. Biserica cu turnul dărâmat era la bolșevici sală de teatru.

24 octombrie. Plecăm din Mostovoiu dimineață la ora 7. Drumul e greu și plouă încontinuu. Mergem fără oprire până la ora 1 d.m. Luăm masa și trecem râul Bug pe pod de vase. Odată cu trecerea acestui râu intrăm sub comandă germană. Teritoriul fiind sub stăpânirea lor trecem prin orășelul Vosnesensk, distrus în cea mai mare parte de jidanii ce au fugit și cantonăm în niște magazii la marginea orășelului, cu tot regimentul. În acest orășel sunt trupe germane și italiene. Orașul este pe o întindere foarte mare

25 octombrie. Stăm toată noaptea și odihnim cu caii. D-l maistor Grigore vine de la Timișoara și-mi aduce un plic de la Matici. Timpul e noros și gata de ploaie. Ne pregătim pentru a doua zi. Având de parcurs o distanță de 50 km.

26 octombrie. Ne sculăm de dimineață, pregătim căruța și plecăm cu tot regimentul. La ora 6. Trecem din nou prin centrul orașului Voznesensk și o luăm pe un drum ce ne scoate la câmp. Pe acest drum mergem noi 38 km. și 85 infanterie (Din Ineu n.n.), în coloane lungi. Mărșăluim toată ziua. Vremea este gata de ploaie. Trage un vânt tăios și rece. Azi e duminică. E Sf. Dumitru, onomastica d-lui colonel. După un marș de vre-o 40-45 km ajungem în com. Jelaneț, destul de mare și frumoasă. Aici cantonăm până dimineață.

27 octombrie. Din Jelaneț plecăm dimineața la ora 7. Timpul e ploios și drumul greu. Parcurgem vreo 22 km. Și ne oprim în com. Olgopol. Ne instalăm cu caseria într-un loc destul de bun. Străzile sunt noroioase. Comuna este răspândită și săracă, locuitorii sunt ruși. Ploaie toată ziua.

28 octombrie. Stăm și ne odihnim toată ziua. Timpul s-a mai îndreptat. Suflă un vânt rece. Schimb mărci germane în ruble rusești. Încolo nimic nou.

29 octombrie. La Olgopol stăm pe loc. Toată ziua ploaie. Stăm în casă și lucrăm. Seara ne adunăm mai mulți cântăreți și cântăm în cor cântări bisericești, colinde și cântece naționale. Rușii ascultă cu plăcere și se miră. Pe urmă cântă ei.

30 octombrie. Noaptea primim ordinul de plecare pentru ora 6 dimineața. Plecăm. Drumul este foarte greu. Caii cad la căruțe. Merg mai mult pe jos. Timpul e noros, cu un vânt rece. Mergem fără oprire până la ora 11. După o scurtă haltă ne continuăm drumul până ajungem în orășelul Novi-Bug, pe la ora 2. d.m. Am parcurs vreo 30-35 km. Aici cantonăm. Orășelul este foarte răspândit. Nu e așa frumos. Ne instalăm cu casieria la un rus foarte cumsecade. El se arată cu multă bunăvoință față de noi. Azi venind pe drum m-am întâlnit cu Momeruț din Chiartăș. Era într-o echipă de pionieri ce reparau un drum. Mi-a părut bine. M-am întâlnit și cu Câmpanu și cu Dobrescu. Atât pe ziua de azi.

31 octombrie. La Novi-Bug stăm toată ziua în cantonament și lucrăm. Timpul e frumos, cu soare. Scriu o C.P. la Bata. Ne pregătim pentru a doua zi.

1 noiembrie. Plecăm din Novi-Bug dimineața la ora 6. Timpul este gata de ploaie. Din cauza drumului greu toți servanții mergem pe jos, formând un detașament de vreo 60 de oameni. Merg greu din cauza noroiului ce se încarcă de (...) Începe o ploaie repede și deasă. Mă ajunge foamea și n-am ce mânca. Găsesc frunze de trandafir sălbatic și le mănânc cu poftă. Apoi găsesc niște măsline sălbatice și la mănânc și pe alea. În fine ajungem într-o comună numită Nova-Mihailovka. Intru prin case și caut ceva de-ale gurii. Nu găsesc decât pâine. O iau, stau și o plătesc. Moșul nu primește. Cu această pâine am prins puțină putere putând să ajung în satul Nicolaevska unde trebuie să rămânem până a doua zi. Azi am avut cea mai grea zi din tot marșul. Am parcurs 30 de km prin noroi, ploaie, vânt și apă și flămând. La ora 3 am ajuns la Nicolaevska, unde era tot regimentul. Caut o casă unde să mă odihnesc. Abia seara târziu găsesc un loc destul de bun. Mă culc în casă pe paie și dorm bine.

2 noiembrie. Azi e duminică. Timpul e frumos,ne instalăm cu biroul într-o casă și lucrăm. Acolo stăm toată ziua și ne odihnim.

3 noiembrie. Plecăm din Nicolaevska dimineața la ora 7. E un vânt tăios și rece. Drumul e destul de bun. Trecem prin comuna Kazanka, unde mă întâlnesc cu Livius. Îmi pare foarte bine că îl mai văd viu. De aici până în orașul Krivoi-Rog mai sunt 43 km. Mă mai întâlnesc cu George Dorgoșan, (...) cu Crăciun și cu Pătruț de la Pesac. Cantonăm într-un cătun numit Cervoneiar. Dorm pe paie în casă cu alți 7 camarazi.

4 noiembrie. Dimineața la ora 8 plecăm, ne facem cismele, ne aranjăm tot ce avem pe noi. Intrăm în marș. Mergem vreo 15 km, ne oprim, luăm masa de 12 și pornim în marș. Pe la ora 4 după masa intrăm în orașul Krivoi-Rog, unde se vorbește că stăm mult timp. Intrăm cu tot regimentul într-o cazarmă cu grajduri. Noi cu birourile ne instalăm în pavilion. Aici sunt trupe germane, italiene și ungurești. Orașul este mare și răspândit pe mai multe dealuri și văi. Pe aici sunt mine de fier și cărbuni. Lângă noi e un lagăr de prizonieri ruși. Sunt câteva mii. În acest oraș sunt mulți comuniști. Umblăm cu grijă. Am parcurs până aici vreo 360 km din com. Kubanka în timp de 18 zile. Multe greutăți și necazuri am avut în timpul acestui marș. Mulți cai au murit, s-au rănit și s-au îmbolnăvit. Peste noapte dormim toată trupa într-un pavilion, pe jos, pe paie.

5 noiembrie. Dimineața ne instalăm cu birourile într-un pavilion mare ce a fost locuințele ofițerilor și subofițerilor ruși. Tot în acest pavilion este și dormitorul trupei. Alături de noi, în alt pavilion, este Regimentul 93 Infanterie, Regimentul 7 pionieri, Regimentul 38 artilerie (din Arad n.n.), Regimentul 85 Infanterie. Suntem aici toată Divizia 1 Infanterie. Stăm destul de bine. Avem lumină electrică, calorifere, apaducte ca la oraș. De astăzi intrăm în subzistența germanilor. Primim 500 gr. de pâine, 40 gr. unt, 250 gr carne, 1,5 kg cartofi pe zi de om. Nu ni se ajunge pâinea și din cauza asta sunt tot flămând. Mă gândesc acasă la ai noștri ce fericiți sunt că au de toate și nu duc lipsă de nimic.

6 noiembrie 1941. Azi e un frig rusesc și un vânt puternic și rece. Mi-e groază când mă gândesc că iernăm aici. Dar speranța noastră este să fim de Crăciun acasă. Stau toată ziua și lucrez. Mă întâlnesc cu niște prieteni de la 93 Infanterie. Îmi pare bine. Caut pe la câteva case din apropiere una unde să-mi spăl rufele. Nu găsesc. Mă întâlnesc cu Livius, venea de la un pârâu cu rufele spălate în apă rece. Încolo nimic de remarcat.

7 noiembrie. Azi este un timp vântos și friguros. Norii sunt de zăpadă. Caut din nou un loc unde să-mi spăl cămășile și deabia găsesc la o rusoaică ce se oferă să le spele ia. I le dau. Altceva nimic nou. Azi Divizionul 1 pleacă la Ecaterinoslav, pe Nipru. Distanța 180 km.

8 noiembrie. Azi e Sf. Arhanghel Mihail și Gavril. Aici nu se știe de sărbătoare. Timpul e închis. Vântul a încetat. Stau toată ziua la birou și

lucrez. Suntem instalați destul de bine cu biroul. Aștept să treacă zilele mai repede și să mă văd plecat unde doresc atât de mult. Numai cu dormitul o duc mai rău. Azi s-au cetit prin ordin de zi decorații și avansații în grad cu ocazia luptelor de la Odesa.

9 noiembrie. Azi e duminică. Timpul e foarte frumos toată ziua. După masă mă plimb pe marginea unei ape din apropierea cazărmii și vizitez niște stânci de granit enorm de mari. Intru într-o casă la niște ruși și stau de vorbă cu ei până seara. Așa a trecut ziua.

10 noiembrie. Azi am avut o mare bucurie. Am primit 4 C.P. Una de la Checea, de la Ionel (comună de lângă Lovrin n.n.), una de la fete și una de la Teofil. Peste zi timp frumos. Azi am fost pentru prima dată în oraș la baie. Am văzut mult. Seara m-am întâlnit cu Nica. Mi-a părut bine. Încolo nimic de semnalat.

11 noiembrie. Azi timpul e frumos dar cam rece. Ziua e soare și noaptea îngheață. Lucrez la birou toată ziua. Mă gândesc ce departe sunt de ai mei. Gândurile mă frământă și mă neliniștesc. Dar mă împac cu ideea că vor trece odată și astea.

12 noiembrie. Azi e vânt siberian și soare cu dinți. Peste zi nimic nou. Seara mă duc la Nica, mai stăm de vorbă.

13 noiembrie. Azi noapte a înghețat ca fierul. E un ger cumplit înăsprit de Crivățul ce suflă fără milă. De azi a început iarna. A nins puțin. Azi scriu o carte acasă și una la Cheartăș și le dau la Nica să le ducă. Astăzi împlinesc 24 de ani. Tristă amintire. Am fost în oraș pe la Divizie și prin alte părți. Altceva nimic.

14 noiembrie. Azi frigul se menține, cu toate că e soare. Vântul a mai încetat nițel. Lucrez toată ziua. Seara mai stau de vorbă cu Nica. Încolo nimic de remarcat.

15 noiembrie. Timp frumos dar frig. Vântul a încetat. Nimic deosebit față de eri. Același program. De azi ni s-a mărit pâinea la 1 kg și ni s-a redus untul la 20 gr. Pt. prăjitul mâncării. Altceva nimic nou.

16 noiembrie. Azi e duminică. Timp frumos toată ziua. După masă merg în oraș. Am văzut multe. M-am întors seara. Am început să mă obișnuiesc cu Krivoi-Rogul. Parcă aș fi la Timișoara.

17 noiembrie. Timpul se menține plăcut. Nica pleacă la Felnac. Îi dau o notă de lucrurile ce-mi lipsesc. După masă mă duc la baie. Altceva nimic.

18 noiembrie. Azi toată ziua timp frumos. Lucrez la birou. Peste zi nimic nou.

19 noiembrie. Azi ceva mai frig ca ieri. Norii sunt de zăpadă. La birou același program.

20 noiembrie. Azi e frig toată ziua. Nori de zăpadă. Studiez limba ucraineană Scriu cuvinte în dicționar și chestiuni de gramatică . Altceva nimic

21 noiembrie. Azi e sărbătoare. Intrarea în biserică. Peste zi timp noros și friguros. Nimic deosebit. Mi-e dor de casă și de toți ai mei. Nu știu când voi scăpa de aici. Gândurile astea mă chinuiesc rău.

22 noiembrie. Azi toată ziua frig. Începe puțină ninsoare. Același program la birou. Sara trimit o scrisore la Timișoara prin Vulpe. Atât.

23 noiembrie/941. Azi e duminică. Peste noapte să puse puțină zăpadă. Natura și-a schimbat aspectul. E iarnă în toată forma. Azi e inspecția d-lui general Dragalina. După masă am fost în oraș.

24 noiembrie. Frigul se întețește. Primesc de la frate-meu scrisoare trimisă din 12/11. Îmi pare bine. Peste zi nimic deosebit. Același program. În rest nimic nou.

25 noiembrie. Azi parcă e mai frig ca ieri. Din zi în zi frigul se înăsprește. Râul Inguilec ce curge pe lângă noi a înghețat. Mă gândesc că mai este o lună până la Crăciun. Crăciun în Rusia, asta este ceva nou pentru noi dar totodată și trist. Primesc de la Ionel o scrisoare trimisă din 2 octombrie. Altceva nimic nou.

26 noiembrie. Azi e frig puternic. Mă duc cu d-l sublocotenent la Divizie după bani. Primesc 3 scrisori de la Persida, de la Ion și de la Nicolae. Mă bucur mult de toate. Scriu o C.P. acasă.

27 noiembrie. Azi, vânt și frig rusesc toată ziua. Lucrez în birou. Peste zi nimic nou.

28 noiembrie. Nimic deosebit. Acelaș vânt și frig, acelaș program, Nimic nou.

29 noiembrie. Azi frig ca și ieri. Vânt toată ziua. Nicio deosebire față de ziua de ieri.

30 noiembrie. Azi e duminică. Timp frumos. Dar cam frig. După masă mă duc în oraș. Am văzut multe. Altceva nimic nou.

1 decembrie. Timpul e friguros și vântos. La birou toată ziua. Peste zi nimic nou.

2 decembrie. Nici o deosebire față de ziua de 1/ XII.

3 decembrie. Nici o deosebire față de ziua de 2/XII

4 decembrie. Azi e serbare militară. E Sf. Vas (...) patronul artileriei. Avem oaspeți militari străini, germani și italieni. Vremea este de iarnă. Ninge și e frig. Altceva nimic nou.

5 decembrie. Azi frig și vânt rece. Peste zi nimic deosebit. Am o carte de la Nica. Mai sunt 20 de zile până la Crăciun. Aștept pe Nica cu pachetul.

6 decembrie. Azi e sărbătoare, Sf. Nicolae. Avem masă bună și repaos. E frig și ninge încet. Peste zi nimic nou

7 decembrie. Azi e duminică. Timpu s-a mai muiat. Ninge dar nue frig. Mă duc în oraș. Mă întâlnesc cu Livius. Nimic nou altceva.

8 decembrie. Timp primăvăratic. Primesc o carte de la Matici. Aștept pe Nica cu pachetul. Altceva nimic nou

9 decembrie. Timpul ca ieri. Peste zi nimic nou. Seara ploaie și ninge. Atât pe azi.

10 decembrie. Timpul ca ieri. Primesc o scrisoare de la Cicoș. Altceva nimic nou.

11 decembrie. Timp plăcut. Scriu o carte acasă și una la Zărand. Zvonuri de plecare dar nu știu unde. Altceva nimic nou.

12 decembrie. Timp plăcut. Mă duc la baie. Peste zi nimic nou. Zvonuri de plecare și pregătiri.

13 decembrie. Azi nici o deosebire față de ziua de ieri.

14 decembrie. Azi e duminică. Timp plăcut, mă duc în oraș. Altceva nimic deosebit

15 decembrie. Azi ne pregătim pentru plecare. Vine Nica cu pachetul. Toată ziua pregătire. Plecăm și nu știm precis unde.

16 decembrie. Dimineața la ora 7 plecăm. Trecem prin centrul orașului. Toate trupele românești ce ne sunt în cale ne dau onorul. Dl. General și ofițerii Diviziei ne trec în revistă. După ce am trecut orașul în lung ieșim la câmp și ne urmăm drumul înainte. Trecem prin câteva comune mai mici. Masa de 12 o luăm în câmp. Drumul este bun dar caii se obosesc. Parcurgem în total peste 45 km și ne oprim în comuna Sofievka, unde ajungem pe la 10 noaptea. Cantonăm la marginea comunei în niște case sărăcăcioase. Noaptea dorm cam rău pe niște scânduri.

17 decembrie. Ne odihnim toată ziua. Timpul e mohorât. Nu e frig dar e noroi și ceață. Marșul a fost foarte greu. Am răbdat multe neajunsuri. Peste noapte îmi găsesc alt cantonament mai bun.

18 decembrie. Dimineața la ora 7 plecăm. Drumul e bun și rău. Merg mai mult pe jos. Timpul e potrivit. Parcurgem vreo 30 km. Trecem prin comuna Klimovka. Peste noapte rămânem în com. Zotisa, Gruparea și reperajul. Noapte am fost numit comandant de gardă la șoseaua Krivoi-Rog – Dnepopetrovsk. Am dormit la o șură de fân. Noaptea a început ninsoarea. Am răbdat multe necazuri în această noapte din cauza frigului și întunericului. M-am rătăcit de două ori.

19 decembrie. Dimineața la ora 8 plecăm: Ninge încontinuu. Drumul este greu din cauza zăpezii care fiind moale se încarcă pe roți și copitele cailor. Încep să simt umezeala la picioare și în spate. În comuna Ivanovka

oprim de 12. Mai mergem vreo 12 km și ne oprim peste noapte în comuna Vasilavka. Cantonamentele sunt răspândite. Dorm cu încă vreo 8 inși într-o casă. Sunt tot ud și înțepenit. Am parcurs vreo 40 km, din care mai mult pe jos.

20 decembrie. Toată ziua odihnim. Ninsoarea a încetat. Vremea este moale. Stăm toată ziua în cantonament și mă odihnesc.

21 decembrie. Dimineața plecăm pe la ora 7. E frig și pământul este înghețat. Drumul e greu. Trecem prin com. Krasnopol mare și răspândită. După masă, pe la 12, intrăm în orașul Dnepopetrovsk (Ecaterinoslav). Azi am parcurs 35 de km. Acest oraș este foarte mare și răspândit. Pe aici au fost mari lupte. Se văd urmele războiului: fabrici, case bombardate. Intrăm cu gruparea în grajdurile Diviziei I. Peste noapte dorm bine în cantonament, în cameră mobilată.

22 decembrie. Dimineața Div I pleacă. Noi odihnim toată ziua. Peste două zile este Crăciunul. Nu știu unde ne va găsi, pe drum sau în sat.

23 decembrie. Dimineața, la ora 71/2 plecăm. Orașul este foarte mare. Până ajungem la podul peste Nipru mergem vreo 2 ore. Podul peste Nipru este lung, are vreo 2 km. După ce trecem podul o luăm pe o șosea ce ne scoate la câmp. Șoseaua este pavată și mergem foarte bine. Este frig. Pe marginea drumului sunt o mulțime de cruci. Sunt mormintele soldaților germani ce au căzut în luptă. Pe aici au fost foarte mari lupte. Multe case sunt distruse și ciuruite de gloanțe. Mergem toată ziua, trecem prin mai multe comune. Seara ajungem în orășelul Pavlograd, foarte frumos și mare. Aici am văzut prima biserică intactă în Rusia, cu 9 turle. Nu ne oprim aici deși e târziu, ci mergem mai departe. Trecem peste râul Samar peste un pod de fier rămas nedemontat. Mai mergem câțiva km și ne oprim în com. Piscianka, unde găsim Divizia I. Cantonăm aici tot regimentul și suntem foarte înghesuiți. Azi am parcurs vreo 45 km. Ajungem în cantonament pe la ora 8 seara. Dorm cam rău.

24 decembrie. Dimineață plecăm pe la ora 7. Începe ninsoarea. Drumul este foarte alunecos. Caii trag greu la căruțe. E cam frig. Trecem prin comuna Hucerșetcevko în care rămâne Divizia și reperajul iar în a doua comună, Derezavatea, rămânem noi și Divizia II. Comuna este destul de mare. Sunt numit comandant de gardă. Stau în cantonament destul de bine. Mâine e Crăciunul.

25 decembrie. Azi e Crăciunul. Trist Crăciun în Divizie. Eu sunt de gardă până la amiază. Este frig și ninge. E un viscol puternic. La amiaz ni se gătește o masă compusă din supă cu carne de vită și felul II friptură de porc. Masa o luăm în comun la școală. Sunt invitați la masă mulți italieni și alți fruntași ruși din sat. În sala unde mâncăm într-un colț e un brad împodobit

cam sărăcuț. Corul soldaților cântă „ O brad frumos, o brad frumos” și alte cântece de Crăciun. Urmează apoi rușii cu mandolinele și chitarele. Mă gândesc la ai mei acasă cum sărbătoresc Crăciunul și ce masă au astăzi și la cât sunt de departe de ei și în ce mod sărbătoresc nașterea lui Cristos. Sunt foarte trist în această zi de bucurie obștească. Dar mă împac cu gândul că vor trece și astea odată. Ziua trece și cu ea, s-a dus și Crăciunul. Timpul se menține. În școală mă culc cu gândul departe, unde doresc să fiu.

26 decembrie. Azi e a doua zi de Crăciun. Plecăm la drum pe un ger cumplit și viscol. Obrazu, nările și ochii îmi sunt înghețate. Trecem prin mai multe comune, printre care și Tătaru. Drumul este foarte greu. Mergem 20-25 km și ne oprim în comuna Sinelniakova, care este aproape orășel. Are gară mare. Din cauză că nu sunt grajduri mergem cu caii la un colhoz, 6 km distanță de sat. Ajungem pe înserate. Aici este o stradă de case numită Nova Ivanovka. Nimeresc la un moșneag și o babă foarte cumsecade. Se îngrijesc de mine ca de copilul lor. Îmi dau mâncare și pat bun.

27 decembrie. Dimineață plecăm la drum pă un ger cumplit, la ora 8. Drumul este și bun și rău. Caii alunecă la căruțe și cad, la fel oamenii merg numai pe jos căci în căruță este imposibil din cauza gerului. Mergem azi vreo 25 km și ne oprim în comuna Slavhorod, destul de mare. Ajungem aici cam pe la 3. Îmi caut cantonament și găsesc cu mâncare și pat destul de bun. Gerul se întețește din ce în ce mai aspru peste noapte.

28 decembrie. E duminică. Astăzi stăm toată ziua și odihnim. Timpul neschimbat. Stau în cantonament lângă sobă și scriu însemnări. Mai stau de vorbă cu gazdele și mă înțeleg bine cu ei. Îmi dau mâncare. Așa ziua trece și vine seara. Mă culc.

29 decembrie. Dimineața plecăm pe la ora 8. Ninge dar nu e așa frig. Zăpada crește mereu. Drumul este greu. Merg mai mult pe jos. Mergem cam vreo 18 km și ne oprim în com. Pânavaici. Ajungem aici la 2 d.m. Până aici am trecut prin mai multe comune dintre care mai importantă Maximovca. Mă plasez destul de bine într-o casă la o gazdă foarte cumsecade. Au mâncare și pat potrivit.

30 decembrie. Dimineața nu putem pleca din cauză că noaptea a început un viscol cu zăpadă, foarte puternic, ce făcea imposibilă orice deplasare. Stăm toată ziua și odihnim. Frigul e foarte aspru și oamenii amenințați. Altceva nimic nou.

31 decembrie. Azi e ultima zi din anul 1941. S-a terminat un an cu suferințe și necazuri pentru a începe altul la fel. Dimineața plecăm pe la ora 8. Vântul și ninsoarea au încetat în schimb însă e un ger amar. În drum zăpadă întroienită împiedică înaintarea. Mergem foarte greu atât caii cât și noi. Cismele îmi sunt înghețate ca fierul și umblu greu. Mergem așa vreo

12-13 km și ne oprim în comuna Novo Nicolaevka, unde găsim Divizia I. Ajungem pe la amiaz. Noi cu birourile rămânem în sat, caii și căruțele pleacă la colhoz. Cu mare greutate îmi găsesc un cantonament cam departe și neconvenabil. Camera rece și sărăcie. Rămân acolo, peste noapte gerul se întețește.

1 ianuarie 1942. Azi e Anul Nou. Este sărbătoare și la bolșevici. Stăm pe loc. Afară e un ger ce nu s-a mai pomenit. Lucrăm la birou, plătim solda la Divizia I. Seara mă duc în cantonament, mă mai distrez nițel. Așa a trecut ziua..

2 ianuarie. Dimineața la ora 8 plecăm. E un ger ce n-am mai văzut în toată viața mea, alimentat de un vânt tăios și rece. Este siberianul. Drumul este foarte greu. Aproape la 50% dintre oameni le îngheață fața și picioarele. Mie îmi îngheață fața și picioarele aproape la fel. Mi-e frig peste tot și simțesc că înțepenesc. Mă cuprinde teama că îngheț. Îmi adun cele din urmă puteri și nu mă las. Scap doar numai cu obrazul înghețat. Azi am mers vreo 27 km. A fost cea mai grea zi din tot marșul. Am trecut prin comuna Samoilovka, Iazeikov în care rămân celelalte divizioane, iar în comuna Haiciur cantonăm noi și Divizia I (comandamentul n.n.). Ajungem aici pe la ora 4,30. Sunt sfârșit de oboseală și foame și frig. Intru într-o casă cu mare greutate, mă dezbrac și mă dezmorțesc. Apoi mă culc.

3 ianuarie. Stăm pe loc. Oamenii nu mai pot merge. La o mare parte, atât de la noi cât și de la alte baterii le-au înghețat fața, mâinile și picioarele. Gerul nu se mai moaie. Lucrăm la birou. Altceva nimic nou.

4 ianuarie. Azi e duminică. Stăm pe loc. Lucrăm la birou. Gerul parcă se mai moaie. Peste zi nimic nou

5 ianuarie. Nici o deosebire față de ziua de 4.XII 1942.

6 ianuarie. 1942. Azi e Boboteaza. La ora 8 pornim la drum. Nu e așa frig, dar drumul e foarte greu din cauza zăpezii întroienite și care s-a muiat. Merg numai pe jos. Trecem prin comunele Meropol, Sici, Valibovca, Varvarovecka și în orășelul Huleipole ne oprim. Am parcurs azi vreo 20 km. Ajungem cam până la ora 3 d.m. Orășelul ca întindere este mare. Am cantonament foarte bun

7 ianuarie. Azi e Sf. Ioan Botezătorul iar la ruși prima zi de Crăciun. Stăm pe loc. Lucrăm la birou. Peste zi vreme moale. Încolo nimic nou.

8 ianuarie. Stăm pe loc. Timpul e ca eri. Seara mă duc la cinema. A fost frumos. În cantonament trăiesc bine. Altceva nimic noi.

9 ianuarie. Dimineața la ora 8 plecăm. Timpul este gata de ploaie. Drumul este destul de greu. Trecem prin com. Dorojea. Ne oprim în orășelul Polohe, foarte mare ca întindere. Pe aici au fost mari lupte. Am cantonament

destul de bun. Aici sunt trupe germane și slovace. Azi am parcurs vreo 19 km. Am ajuns aici cam pe la ora 1 d.m.

10 ianuarie. Dimineața plecăm pe la ora 71/2. Drumul este destul de tare dar alunecos. Trecem prin mai multe comune. Ne oprim în comuna Kontelirovoie. Ajungem aici pe la 1 d.m. Am parcurs vreo 18 km. Am cantonament potrivit. Lucrăm la birou până seara. Timpul nu prea favorabil.

11 ianuarie. Azi e duminică. Dimineața plecăm pe la ora 8. Drumul este și bun și rău. Timpul este cam friguros. Trecem prin com. Husarea. Pe aici sunt foarte multe mori de vânt. Ne oprim în com. Kuibeșevo, destul de mare. Am cantonament destul de bun Am parcurs până aici vreo 20 km. Ajungem pe la ora 1 d.m.. Altceva nimic nou.

12 ianuarie. Azi stăm pe loc. Am făcut trei zile de mers fără întrerupere. Lucrăm toată ziua la cancelarie. Masa o iau la cantina germană. Peste zi ninge. Altceva nimic deosebit.

13 ianuarie. Dimineața pe la ora 8 plecăm. Peste noapte ploase și ploaie continuu. Drumul e alunecos. Trecem prin com. Tara Constantinovka iar în com. Blagovescenka ne oprim. Com. este foarte împrăștiată. Sunt multe mori de vânt. De aici până la Mariupol sunt 65 km. Azi am parcurs 16 km. Ajungem în această com. pe la ora 12. Pe drum ne-a ploat până la piele. Sunt tot ud și tremur de frig. Îmi găsesc cantonament destul de bun dar cam frig. Stau în cantonament și pun să usuc. Altceva nimic deosebit

14 ianuarie. Azi stăm pe loc toată noaptea. Vântul n-a mai încetat. Lucrăm la birou. Peste zi e soare. Azi e anul nou la ruși după calendarul vechi. În cantonament trăiesc bine. Peste zi nimic nou.

15 ianuarie. Dimineața la ora 81/2 plecăm. Timpul e liniștit. Nu e frig. Mai târziu se face o vreme admirabilă. Mergem fără mantăi. Trecem prin com. Bilateskovka iar în com. Temriuk ne oprim. Am parcurs azi vreo 16 km. Aici ajungem pe la ora 1 d.m. Comuna este destul de mare dar foarte răspândită. Abia găsesc cantonament într-o casă cu 7 persoane. Familii mari ca în această comună nu am pomenit. De-a lungul drumului sunt multe mașini avariate, arse dovadă că aici au fost mari lupte

16 ianuarie. Plecăm dimineața pe la ora 8 ½. Drumul este și bun și rău. Timpul potrivit. Mergem azi vreo 13 km. Ne oprim în com. Fedorovka. Aici ajungem pe la ora 12. Această com. este mică și mare parte din case sunt pustii. Stăm foarte înghesuiți. Nu îmi găsesc cantonament. Dorm foarte rău pe niște resturi.

17 ianuarie. Dimineața plecăm pe la ora 8 1/2. E un frig mare și un vânt foarte rece. Mergem azi vreo 18 km. Drumul este și bun și rău,. Ne oprim în comuna Volodarska, destul de mare. Ajungem aici cam pe la ora 1

d.m. De aici până la Mariupol sunt 20 km. Îmi găsesc cantonament convenabil. Atât pe azi.

18 ianuarie. Plecăm din Volodarska pe la ora 1 d.m. E un ger crâncen. Mergem vreo 15 km și ne oprim în com. Stara-Crem. Ajungem aici cam pe la ora 5 seara. Comuna este mare și frumoasă. Locuitorii sunt ruși, greci și tătari. Se deosebesc foarte mult de ruși în toate privințele. Arată multă bunăvoință. Îmi găsesc cantonament destul de potrivit. De aici până la Mariupol sunt 7 km. Orașul este bombardat de aviația sovietică și engleză în fiecare noapte. Pe la ora 8 ziua rușii au bombardat orașul. Nemții au doborât un avion cu antiaerian. Mă culc cu grijă. Aici suntem în mare pericol.

19 ianuarie. Dimineața pe la ora 10 plecăm. E un ger cumplit. Suntem amorțiți de frig. Drumul este bun și rău. În general alunecos. Rărim coloana să nu fim observați de aviația inamică. Aproape de orașul Mariupol, lângă drum, vedem avionul ce l-au doborât nemții. Avionul a fost foarte mare. Este complet sfărâmat în mii de bucăți, din cauza exploziei. Este împrăștiat pe o rază de 80 de metri. Pilotul și însoțitorii sunt complet zdrobiți și carbonizați. Au fost vreo 4-5 oameni. A fost ceva înfiorător a privi această scenă. Mâini, picioare, intestine aruncate la distanță de restul corpului. Am văzut foarte multe manifeste de propagandă. Trecem prin periferia orașului, eșim la câmp, trecem prin com. Voloncinvonka, mai mergem câțiva km și ne apropiem de com. Santana. Ajungem aici pe la ora 2,30 d.m. Comuna este mare și frumoasă, locuitorii sunt greci și puțini ruși. Au case frumoase și curate. La înfățișare sunt oacheși, părul negru, ochii negri și pătrunzători. Vorbesc limba greacă și rusă. Sunt mândri de originea lor. Îmi găsesc un cantonament potrivit. Noaptea rușii bombardează din nou Mariupolul. Azi am parcurs vreo 18 km. *(Notă. La Mariupol, pe malul Mării de Azov a sosit doar artileria Diviziei I infanterie. Regimentele de infanterie au rămas în zona Dnepopetrovsk participând la Bătălia de iarnă de la Lozovaia)*

20 ianuarie. Astăzi stăm pe loc până se adună tot regimentul. Lucrăm la birou. Peste zi frig și vânt îngrozitor. Îmi schimb cantonamentul din cauza frigului. Atât.

21 ianuarie. Azi stăm pe loc. Afară e un viscol cumplit. Sosesc darurile de la Timișoara. Primesc și eu câte ceva. Primesc și pachet de casă, slănină, cârnați și jumări. Le mănânc și mă gândesc departe la ai mei. Atât pe ziua de azi.

22 ianuarie. Azi la fel, timpul se menține viscolos. E frig și afară și e frig și în casă. E un vânt rece. Stau la birou și lucrez. Peste zi nimic de remarcat.

23 ianuarie. Azi e frig aspru deși e soare. E un vânt rece. Stau la birou și lucrez. Peste zi nimic nou. Bateriile pleacă pe rând. Trimit acasă 2 scrisori

24 ianuarie. Azi stăm pe loc. Peste zi nimic de remarcat. Afară e un frig grozav. Lucrez la birou. Azi e 24 ianuarie, sărbătoare națională. Aici nu se mai știe. Primesc de la Persida o C.P.

25 ianuarie. Azi e duminică. Timpul e frumos dar e un ger cumplit. Lucrez la birou. Peste zi nimic nou. Primim alimente pe 5 zile.

26 ianuarie. La birou. Nimic nou. Afară cer senin, o carte la Persida.

27 ianuarie; 28 ianuarie, 29 ianuarie, 30 ianuarie, 31 ianuarie. Nimic deosebit.

1 februarie. Azi e duminică. Timp frumos dar e ger. Nimic nou.

2 februarie. Peste noapte începuse un vânt năpraznic cu zăpadă ce făcea imposibilă orice circulație. Nu vedeai la 10 m distanță. E ceva nemaipomenit. N-am văzut așa ceva în România.

3 februarie. Exact ca și eri. Este încă mai ger. Scriu 4 scrisori în țară, la toți ai mei

4 februarie. Vremea nu se mai îndreaptă. Este tot ger. Altceva nimic nou

5 februarie. Nimic deosebit.

6 februarie. Ceva s-a mai îndreptat timpul. Este vânt, ger dar este și soare. Altceva nimic nou.

7 februarie. Azi e vreme frumoasă, cu soare. E puțin vânt și nu e așa frig. Vești de plecare în altă parte. Peste zi nimic deosebit.

8 februarie. Azi e duminică. Frigul s-a muiat deabinelea. Zăpada începe a se topi. Bateriile vin de pe poziții. Lucrez la birou. Altceva nimic nou.

9 februarie. Azi timp plăcut. Nu e frig. Ploaie puțin. Peste zi nimic nou.

10 februarie. Timp de primăvară. Nimic nou.

11 februarie. Azi pleacă la Mariupol adjutantura și aprovizionarea. Până la îmbarcare casieria mai rămâne la Santana. Altceva nimic nou.

12, 13, februarie. Nimic deosebit.

!4 februarie. Azi pe la ora 11 primim ordinul să plecăm cu casieia la Mariupol. Instalăm arhiva în camion. Zicem Dasvidania Santana și plecăm . Ajungem la Mariupol. Ne instalăm unde este cantonamentul nostru. Am cantonament destul de bun. Masa nu e așa de bună. În acest oraș sunt trupe de tot felul, foarte mulți soldați. Orașul este destul de mare și frumos.

15 februarie. Azi e duminică. Lucrăm până la ora 12. După masă liber. Timp potrivit. Nimic nou.

16 februarie. Ne pregătim pentru îmbarcare la tren. Mergem la al treilea front unde rușii l-au rupt. Se fac multe trenuri. În fine pe la ora 4 îmbarcăm pe vagoane. Gruparea deja îmbarcase. Primim ordin de revocarea îmbarcării. Noi rămânem însă îmbarcați iar Divizia I (Doar artileria n.n.) va întoarce la Santana urmând să se îmbarce peste două săptămâni. Călătorim peste noapte în vagoane de persoane, noi și ofițerii. Plecarea din Maripol a fost pe la ora 10. Călătorim toată noaptea.

17 februarie. La ziuă ne trezim în gara orașului Stalino (Donețk n.n.). La prima gară (...) Iosinovka facem transbordarea de pe tren rusesc pe tren german. De astă dată însă nu mai avem vagoane de persoane. Călătorim cu toții în vagoane cu caii. Afară e un frig enorm și în vagon la fel. Tremurăm dar n-avem ce face. Plecăm de aici pe la ora 9 seara.

18 februarie. Dimineața pe la ora 7 suntem în gara Rișina. Gara este mare. Pe la ora 9 apare pe neașteptate un avion sovietic, trece ca fulgerul dea lungul trenului nostru și ne mitraliază. Eu făceam gardă pe lângă tren, intru repede sub vagoane. Din fericire nu s-a întâmplat nimic. Peste puțin apar alte trei avioane la înălțime foarte mare și bombardează la marginea satului. Bombele cad în drum și nu fac nicio stricăciune. Antiaeriana trage dar nu le doboară. Vine apoi alt avion fără să facă vreo ispravă. Așa că de la ora 9 la 12 am fost atacați de 5 ori fără nici un efect. Pe la ora 12 plecăm din gara Rișina fiind protejați de 5 avioane germane. Trecem prin gările Merjovoie Ciaplino și alte gări mai mici. Ne culcăm.

19 februarie. Dimineața suntem în gara Sinealnikova. De aici până la Pavlograd mai sunt 34 km. Pornim. La intrarea în gara Pavlograd vedem un tren cu muniție, rusesc, bombardat și distrus complet. Ajungem în gara Pavlograd pe la ora 1 d.m. Imediat debarcăm, luăm masa și ne îndreptăm spre oraș. Caii și căruțele rămân într-o cazarmă cu grajduri unde mai sunt și trupe germane și italiene. Bateria 4 pleacă pe front . Bateriile 5 și 6 deja se află în luptă. Noi cu serviciile mergem în oraș și ne instalăm într-o clădire mare unde a fost comandamentul diviziei noastre. Stăm cam rău în această clădire neavând paturi nici nimic. Acest orășel este destul de mare și frumos. Pe aici au fost mari lupte. Îmi găsesc cantonament la o babă și dorm cam rău, într-un pat fără saltea.

20 februarie. Lucrăm la birou. Peste zi cam frig. Îmi schimb cantonamentul. Altceva nimic nou.

21 februarie. Azi la ora 9 plec cu dl. subloc. Morega la Dnepopetrovsk cu 2 mașini germane ce transportau răniți de la front la spitalul de la Dnepopetrovsk. Răniții sunt de ai noștri și nemți. Ajungem acolo pe la ora 2 d.m. Mergem la Divizie. Seara cantonăm bine.

22 februarie. La Dnepopetrovsk nimic deosebit. Vizitez toate gazdele unde am stat și sunt primit cu bucurie.

23 februarie. La Dnepopetrovsk . De pe front vești rele. Scriu acasă scrisori.

24 februarie. La Dnepopetrovsk lucrăm la Divizie.

25 februarie. Dimineața pe la ora 8,30 plecăm din Dnepopetrovsk spre Pavlograd cu un camion. Ajungem la Pavlograd pe la 12,30. Aici aflăm că Gruparea Regimentului s-a mutat în altă comună din cauză că la Pavlograd a sosit C.G. A. *(Cartierul General al Armatei n.n.)*Eu din anumite motive nu pot pleca azi la Verpochi unde sunt ai noștri și sunt anunțat să rămân până a doua zi în Pavlograd. D-l sublocotenent pleacă cu un camion.

26 februarie. Plec de la Pavlograd pe jos cu tot bagajul în spate până în com. Verpochi, la 6 km. Abia îi găsesc pe ai mei. Comuna este săracă și împrăștiată cum nu am mai văzut. Sunt mulți ruși aici. Comandantul nostru este la o școală mică. Cu caseria stăm într-o casă destul de bună. După masă primim ordin de plecare pe front. Se fac pregătiri. Am cantonament potrivit și oameni foarte cumsecade.

27 februarie. Dimineața Gruparea pleacă pe front. În sat rămânem noi și Trenul Regimentar. Ne mutăm cu caseria în altă casă mai potrivită. Dorm acolo. Stăm destul de bine.

28 februarie. Lucrăm la birou. Pe front se dau lupte crâncene. Vești despre dispariția d-lui maior Drăgulescu și subof. Iovan. În fiecare noapte rușii bombardează violent Pavlogradul. Fără însă a-și atinge ținta. Altceva nimic. Vreme potrivită.

1 martie. Întâi martie. E duminică. Azi am trei ani de cătănie și cine știe câți mai am de făcut. Lucrăm toată ziua. Altceva nimic nou.

2 martie. Azi pleacă dl. subl. la Dniepopetrovsk. Lucrăm la birou. Seară rușii bombardează un depozit cu muniții german și se fac explozii enorme. Altceva nimic deosebit. După front vești îmbucurătoare.

3 martie. Azi vreme bună, noaptea frig, însă soare. Lucrăm la birou. Sosește subl. nostru de la Dnepopetrovsk. Altceva nimic nou.

4 martie. Azi peste zi timp noros. Lucrăm la birou. Pe front tăcere. Altceva nimic

5 martie. Nimic deosebit.

6 martie 1942. Noaptea începe un vânt cu zăpadă. Dimineața zăpada este mare și întroienită. Peste zi vijelie cumplită. Iarnă în martie. În birou programul obișnuit.

7 martie 1942. Vântul s-a mai potolit dar e frig cumplit. Peste zi nimic nou.

8 martie. Azi e duminică. Timpul e frumos. Peste zi nimic deosebit.

9 martie 1942. Nici o deosebire față de 8 II 1942.

10, 11, 12, 13, martie. Nimic deosebit.

14 martie. Azi e ger cumplit toată ziua. Peste zi nimic deosebit.

15 martie 942. Azi e duminică. Timpul e frumos dar e cam frig. Dl. Sub. pleacă la poziții să plătească solda.

16 martie. Azi timpul s-a mai îndreptat. Este mai cald. Peste zi nimic deosebit.

17 martie. Azi nimic deosebit.

18 martie 1942. Azi începe să ningă. Vreme urâtă. Altceva nimic nou.

19 martie 942. Azi toată ziua ninge, timp foarte posomorât. Lucrăm la birou. Sosește Divizionul I la Pavlograd. De pe front vești. Atacuri și respingerea inamicului. E un frig cumplit

20 martie. E ger aspru, uscat, cu cer senin. Sosește Div I de la Mariupol. Peste zi nimic deosebit.

21 martie 942. Nimic deosebit, Foarte frig.

22 martie. Sosesc bateriile în Div. I și pleacă pe poziții. Pe front artileria acționează viu.

23 martie. Azi toată ziua vreme frumoasă, dar frig. Nimic deosebit. Pe front tunurile bubuie necontenit

24 martie 942. Nimic deosebit

25 martie 942. Nimic deosebit. Timpul de primăvară

26 martie 942. Azi ora 11 ½ primim ordin să ne deplasăm în com. Jemciusna unde este tot trenul regimentar. Îmbarcăm caseria în camion și cu mare părere de rău plecăm din Verbechi pe la ora 1 și ajungem în Jemciusna pe la ora 3. Satul e mic și împrăștiat, așezat pe locuri joase și mlăștinoase. Aici suntem noi (*Regimentul de Artilerie 1 Carol I n.n.),* 93 Infanterie, Divizia I-a Infanterie *(Comandamentul n.n.),* companiile de lucru ale Div I-a, pionieri și nemți. Abia ne găsim o locuință mizerabilă unde instalăm caseria. Peste tot e numai mizerie și murdărie de nedescris. Soldații dorm câte 10 și 20 într-o cameră. Dormim cu toții în birou, pe pae, pe scaune și cum putem.

27 martie 942. Lucrăm la birou toată ziua. Nu ne simțim bine de felul cum suntem instalați. În această comună suntem mai rău cantonați ca oricând.

28 martie. Azi timp frumos. Dl subl. pleacă la Pavlograd, la Divizie. Peste zi nimic. Primesc o scrisoare de acasă.

29 martie. Azi e duminică. Timpul e primăvăratic. Ne mutăm cu cancelaria în alt loc mai bun. Dormim însă foarte rău.

30, 31 martie. Nimic deosebit.

1 aprilie. Peste noapte începe viscol cu zăpadă ca în toiul iernii. Nu știu când se va face primăvară în pustietatea asta de Rusie.

2 aprilie. Joia Mare. Nimic deosebit.

3 aprilie. Vinerea mare. Trimit 5 scrisori în țară. Timpul foarte nepotrivit.

4 aprilie 1942. Sâmbăta Paștelor. Timpul foarte nefavorabil. S-ar putea spune că este ajunul Crăciunului. Paști în Rusia, foarte triste. Mă gândesc la mine acasă cum vor fi Paștile și cum au fost în trecut. Îmi trece prin minte un șir de amintiri frumoase din trecut. Mâine sunt Paștile În acest an avem Paștile toți odată și rușii le au cu noi.

5 aprilie. Christos a Înviat. Bine ești venită la noi Sfântă zi frumoasă, zi a învierii D-lui. Zi a biruinții. Zi de sărbătoare obștească pentru toți. Peste noapte căzuse zăpadă și toți pomii erau încărcați de zăpadă și flori de gheață. Peste zi timp mohorât și închis, plus frig. La amiazi ni se gătește o masă ceva mai gustoasă. Ni se împart un fel de daruri. Până la amiazi nu lucrăm. După masă ne apucăm de lucru. Plătim solda.

6 aprilie 942. Azi e a doua zi de Pași. Vremea s-a schimbat. E timp frumos dar noroios. Lucrăm toată ziua până noaptea târziu. La front tunurile bombardează toată ziua.

7 aprilie. Azi toată ziua timp frumos de primăvară. Zăpada se topește și curg apele. Pe toate locurile. Peste zi nimic nou.

8, 9, 10 aprilie. Nimic deosebit, timp urât.

11 aprilie. Azi dimineață vreo cinci avioane bolșevice au bombardat com Jurilevka, fără nici un rezultat. Antiaeriana trăgea violent, dar n-a doborât nici unul.

12 aprilie. Azi e duminică. Ca și eri avioanele inamice își fac din nou de apariția Rezultatul zero. Peste zi nimic deosebit

13 aprilie. Azi toată ziua timp urât și ploaie.

14, 15, 16, 17 aprilie. Nimic deosebit.

18 aprilie 942. Azi plec la Pavlograd cu dl. Subloc. Mergem călare și cu trenul. Ajungem seara pe la 6. Seara vin avioane sovietice. Antiaeriana trage. Noaptea cantonez potrivit.

19 aprilie. E duminică. În oraș lumea se plimbă, lucrez până după masă, la ora 4. Termin lucru și fac o vizită pe la camarazii meu, o alta gazdelor la care am stat. Este o zi splendidă, cum n-a fost până azi. O adevărată primăvară. Rușii bombardează orașul de două ori fără rezultate. Atât pe azi.

20 aprilie 942. Timp frumos de primăvară. Lucrăm la divizie. Peste zi bombardamente

21, 22 aprilie. Nimic deosebit.

23 aprilie. Sf. Gheorghe. E o zi de toată frumusețea. Lucrăm. După masă pe la ora 4 plecăm la gară. În gară suntem atacați de aviația rusă care lasă două bombe în apropierea gării. Nu s-a întâmplat nimic. Plecăm cu trenul până la Warvanovka iar de acolo cu o căruță până la Jemciușne. Ajungem seara pe la 7.

24 aprilie. Lucrăm toată ziua. Timp plăcut azi. Peste zi nimic deosebit.

25 aprilie. Plec la Pavlograd. Ajung pe la ora 9. Sosesc batalioanele de marș din țară. Mă interesez de fr. meu dacă a venit. Nu-l găsesc. Sosesc noi trupe. Lasă să vie.

26 aprilie. Peste noapte ploaie. Dimineața timp urât. Lucrez până la amiaz, fără repaos. După masă mă odihnesc.

27 aprilie. La Pavlograd lucrez. Nimic deosebit.

28 aprilie. Nimic deosebit

29 aprilie. Mă întorc la Iemciușne (...) Constat lipsă 24 000 lei. Mare necaz pe capul meu. Fac colectă.

30 aprilie. Timp urât, ploaie. Pe front acțiuni violente.

1 mai. Vreme urâtă. Pe front bubuie tunurile toată ziua. Noi trupe românești vin pe jos.

2 mai. Nimic deosebit.

3 mai. Timp frumos toată ziua. Vine Divizia V-a.

4 mai. Azi mă duc la poziția I. Timp urât, ploaie. Mă întorc după masă.

5 mai. Timp urât, vânt și ploaie

6 mai. Vânt năpraznic. Pe front atacuri și respingerea inamicului

7 mai. Toată ziua noros. Primesc din țară o scrisoare de la frt. Iovu.

8 mai. Timp frumos. Primesc 4 scrisori. Mă bucur mult.

9 mai, 10 mai, 11 mai, 12 mai, 13 mai. Nimic deosebit

14 mai. Azi e înălțarea D-lui. Ziua Eroilor. Este o zi admirabilă. Plec la Pavlograd, la Corpul de Armată. Noaptea dorm la Pavlograd. *(Din 7 martie Divizia 1 Infanterie a trecut în componența Corpului 6 Armată Român care s-a pregătit de ofensiv n.n.)*

15 mai. Mă întorc la Jemciușne.

16 mai. Plec la Vasilevka. Seara mă întorc. Vine Div III.

17 mai. Duminică. Timp frumos toată ziua. Lucrăm și odihnim.

18 mai. Căldură nemaipomenită. Lucrăm

19 mai. Începe ofensiva, noaptea la ora 2. Pământul se zguduie. Ai noștri înaintează.

20 mai 1942. Același lucru.

21 mai. Același lucru. Nimic deosebit.

22 mai. Plec la Pavlograd. Timp frumos. Peste noapte rămân acolo.

23 mai 1942. Îmi termin lucru. Mai rămân.

24 mai. E duminică. Nu prea am de lucru. Mă duc la cimitirul eroilor și asist la înmormântarea ostașilor căzuți. E mare jale și civilii plâng. De pe front vin vești multe. A căzut Lozovaia.

25 mai. Plec la Pavlograd după masă cu compania auto. Ajuns la Gemcinosta (?) aflu că ai mei au plecat înainte. Rămân până a doua zi și plec cu o mașină. Îi găsesc în com. Pavintănă, la stânga de Lozovaia. Com. este frumoasă și mare. Stăm bine aici. Frontul este departe. Rușii se retrag cu mare tactică. Vin valuri de prizonieri. Curând vom termina cu „Punga" *(Punga, suprafața pe care se găsesc rușii încercuiți n.n.*) și atunci vom vedea.

26 mai. Nimic deosebit. Câte un avion mai face muzică. Primesc pachetul

28 mai, 29 mai, 30 mai, 31 mai. Nimic deosebit.

1 iunie. Primim ordin de deplasare. Ne pregătim și pe la ora 2 plecăm. Continuăm prin comuna Krasnopavlovka. Pe drum se vede numai jale. Retragerea rușilor a fost cu mare tactică, dar fiind înconjurați din toate părțile s-au predat. Au fost poate peste 300.000 prizonieri, iar pe o vale a fost atât de multă captură de război încât toată valea era plină de tancuri, mașini, cai, arme de tot felul, trăsuri etc., etc. Regimentul nostru a avut aici parte de capturi bogate. S-a terminat cu punga (?) Toată Divizia trece în repaus. Mergem pe drum până seara. Mergem, nu ne oprim în Kucsanepenska ci mai mergem încă 5 km și rămânem în com. Rozdolea. Aici am tras toate trenurile regimentare din Divizie. Ajungem pe la ora 9½. Am parcurs azi vreo 35 km. Suntem foarte înghesuiți. Satul este prăpădit și murdar. Batalioanele de transport cu materiale sunt la vreo 8 km, în alt sat.

2 iunie. Ne instalăm într-o casă sărăcăcioasă și murdară ce ne amenință din moment în moment cu căderea tavanului. Lucrăm toată ziua. Timpu e foarte frumos. Către seară primim ordin de plecare. Plecăm pe la 11½. Drumul este bun, distanța 25 km*(Urmează text puțin lizibil dar în esență se scrie că au fost atacați de avioane care au aruncat două bombe*). Trecem prin comune distruse și arse. Ne oprim într-o comună unde ne întâlnim cu bateriile. Stăm vreo(...) apoi plecăm, mergem 4 km și ajungem la o com. mică numită Rojestenko. Comandatura se instalează la o școală în câmp, în timp ce ceilalți prin grădini, în corturi. Ajungem la Rojestenko pe la ora 8 d. m.

4 iunie. Ne instalăm cu biroul și lucrăm.

5 iunie. Pregătiri pentru inspecția d-lui General Antonescu.

6 iunie. Inspecția mareșalului la Regimentul 5 Vânători, 93 Infanterie și 85 Infanterie. La noi n-a venit.

7 iunie. E duminică. E un timp foarte nepotrivit. Vânt rece și noros.(...) Întâlnesc un coleg de la un batalion din Divizia 13. Plecăm pe la ora 8 și facem 21 km. (...) Se face întuneric. Stau în ploaie și tremur de frig. (...) N-am avut o noapte mai aspră și mai lungă. Domnul locot. este mai voios. Motociclistul nostru nu mai poate împinge motocicleta. Îi dau ajutor, îl împing vreo 300 m. Mut două bagaje în căruța mea. La vreo sută de metri este satul Hanciukovo. Împingem și ajungem la cele două case. Zărim o casă. Intrăm și găsim soldați de-ai noștri de la transmisiuni. În casă nu stăteau civili. Intrăm și întindem pe pământ foile de cort și mantăile și ne culcăm. De obosiți am adormit imediat.

8 iunie. Mă duc jos în sat. Intru într-o casă unde hazaica încălzea cuptorul de pâine. Aici e de noi, gândesc. Mă duc după Moț, luăm pita și mâncăm acolo. Ne cazăm și dormim până pe la 12... Ne sculăm și cerem fructe și pâine rusoaicii și ne dă. Îi dăm în schimb o cutie de chibrituri. Noi facem o cafea moca și e destul de bună apoi mergem la ai noștri. Ajungem la un câmp plin de mizerie și de case distruse făcute de ruși în retragere.. Câmpul e plin de morți îngropați la suprafața pământului. Sunt mai mult de 20 de cadavre. Aflăm pe ai noștri în com. Kameșnaia-Batea, com. mică și săracă. Aici e divizia 20. Suntem înghesuiți. Am făcut distanța de 25 km și am sosit pe la ora 3. d.m.

9 iunie. Ne instalăm cu biroul într-o casă și lucrăm. După masă Bateriile de tragere pleacă pe poziții la Doneț. Acolo este o pădure, se vorbește de 20 km pătrați, din care rușii trebuie scoși. Abea ajunsă la poziție Divizia noastră primește ordin de retragere. Bateriile vin înapoi noaptea.

10 iunie. Divizia stă în repaus. Așteptăm ordine. Lucrăm. Timpul frumos.

11 iunie. Nimic deosebit.

12 iunie. Nimic deosebit.

13 iunie. Plecăm la Andreievka. La poștă și la verificare. Plecăm la 41/2. Ajungem pe la ora 7,30

14 iunie. Lucrăm ce putem. E duminică, timp frumos. Peste zi nimic deosebit.

15 iunie. Plecăm la Kameșnaia-Batea cu mașina pe la ora 3 d.m. Ajung acasă. Primim ordin de plecare. Plecăm pe la ora 10 noaptea E întuneric beznă, ploaie și vânt. Din cauza unui pod rupt nu putem trece și stăm toți pe loc. Pe ploaie poposim și luăm alt drum. Primim ordin să ne întoarcem în comună. Ne întoarcem și rămânem pe loc.

16 iunie. Stăm toată ziua și așteptăm ordine. Ne odihnim. Timpul noros.

17 iunie. Primesc ordin de deplasare, plutoanele de tragere. Trenul regimentar rămâne pe loc. Ne instalăm din nou și lucrăm.

18 iunie. Nimic deosebit. Lucrăm. Timpul ploios. Peste zi nimic nou.

19 iunie. Nimic deosebit.

20 iunie. Nimic deosebit

21 iunie. E duminică. Timp frumos. Toată ziua scriu cărți acasă. Peste zi nimic deosebit.

22 iunie. Azi primim ordin de deplasare pentru ora 4 d.m. Ne facem bagajul și pornim la drum. Iar începe ploaia ca totdeauna. Mergem vro 18 km. Ne prinde noaptea. Ploaie tot mai tare. Greșim drumul, ne întoarcem înapoi, o luăm la stânga, la dreapta și în toate părțile. Fiind întuneric și drumul greu din cauza ploii în continuu ne adunăm cu toții în câmp, la un loc, până dimineața. Multe necazuri am mai avut în această noapte. Toți uzi, plini de noroi, nedormiți și nemâncați. Caii cădeau la trăsuri și nu mai puteam să-i sculăm. Comuna unde trebuia să mergem se numea Copani. E distrusă complet. Regăsim drumul, o luăm spre altă comună, Vorobiovka. Drumul e plin de cadavre.

23 iunie. Ne îndreptăm spre Vorobiovka. Comuna este departe, treci multe văi și e foarte răspândită. De aici până la Doneț sunt vreo 10 km. Tunurile bubuie să se cutremure pământul. Ajungem aici pe la ora 6 dimineața.. Tragem la o casă. Nu suntem siguri dacă rămânem aici. Populația este foarte puțină. Ne instalăm și lucrăm.

24 iunie. Primim ordin de plecare la ora 7 dim. Nu eșim bine din sat și ordinul de revocă. Nu putem merge din cauza drumului minat. Ne oprim în casele satului, în alte cantonamente și primim o casă prăpădită, ne instalăm în ea și lucrăm până seara. Primim vești că ai noștri au trecut Donețul.

25 iunie. Plecăm pe la ora 11. După vreo 15 km de marș ajungem într-o pădure de pe malul Donețului, tragem la marginea ei, mâncăm de amiază noi și caii și ne odihnim puțin. Pădurea este numai cazemate și adăposturi foarte puternice. Rușii s-au retras din ele.

[Indescifrabil...] Dincolo este altă așezare numită Dohti, comuna este pustie. Foarte puține femei și copii. Ne oprim aici, este noapte. Dormim pe prispa unei case părăsite. Încep să sosească civilii din refugiu. E o adevărată jale.

26 iunie. Ne instalăm și lucrăm. Peste zi satul se umple de civili. Timp frumos. Seara vine o ploaie torențială. Noaptea mai multe avioane inamice se rotesc peste noi, făcând recunoașteri și lansând rachete

luminoase. Apoi încep să ne bombardeze violent. Bombele cad prin apropiere. Rachetele luminează ca ziua. Toți fugim în toate părțile. A fost cea mai înspăimântătoare noapte. [Indescifrabil...]

27 iunie. Pe la ora 11 plecăm. Eu mai rămân dar mai târziu plecăm și noi cu mașina. *(Greu descifrabil, este vorba de un bombardament din care scăpă ca prin minune neatinși cu căruțele*) Plecăm iar: Mergem până se face târziu. Pe drum mașini pline cu oameni uciși (?). Trecem prin mai multe comune. Ne oprim în Feodorovka. Comună mare și frumoasă, în special grădinile. Pe aici n-a fost război. Petrec prima casă și văd soldați români și germani. Sunt foarte mulți prizonieri. Ne dau tot ce cerem. Intrăm la o casă și rămânem acolo peste noapte.

28 iunie. E duminică. Primim ordin de deplasare în altă comună. Plecăm pe la ora 2. *Indescifrabil...*

30 iunie. Plec cu dl subloc. la Divizie, în com. Dogoevkala. Ne întoarcem seara târziu. Peste zi nimic deosebit. Primesc două scrisori de la Matici șiMitrea.

1 iulie. Plec din nou la Divizie, la Poștă. Timpul foarte plăcut. Peste zi nimic deosebit.

2 iulie. Dl. sub. pleacă să dea poșta pe poziție. Peste zi timp frumos, nimic deosebit.

3 iulie. Timp noros și ploaie. Atacuri aeriene. Din nou la front cu solda. Încolo nimic deosebit.

4 iulie. Timp frumos. Plec la ...Pe drum...indescifrabil.

5 iulie. E duminică. Timp frumos.. Peste zi nimic deosebit

6 iulie. Nimic deosebit.

7 iulie. Plec la Dogoievka, la Remanență. Mă întorc noaptea..

8 iulie. Nimic deosebit.

9 iulie. Nimic deosebit.

10 iulie. Plecăm din Ivanovka pe la ora 5 dimineața. Timpul foarte călduros. Mergem până în com. Leucovașunde (?). Comuna este mare și frumoasă dar bombardată. Femeile plâng în hohote văzându-și casele distruse. Peste toate numai jale și foamete. Găsim o casă mai bună și ne instalăm și lucrăm. Găsesc o vale cu niște izvoare de apă limpede și rece și facem baie. Seara împachetăm cancelaria de plecare.

11 iulie. Dimineața la ora 3 plecăm. Cu mare greutate trecem podul peste un afluent al Donului, lat de vreo 150 m. Podul slab. Trecem întâi caii și apoi căruțele le trecem cu mâinile. Tunurile le-am trecut cu pluta. În fine terminăm. Pe la ora 5,30 plecăm. Mergem până se înoptează și ajungem până în com. (...) Am parcurs 15-17 km. Dormim peste noapte în stradă lângă căruță.

12 iulie. Pe la ora 3 plecăm. Drumurile rele din cauza prafului și văilor. Mergem în continuu până pe la ora 8. Ne oprim în com. Sfatevo, aproape orășel. Nu rămânem aici ci mergem mai departe în com. Mosteli. Am parcurs azi vreo 50 km. Pe o căldură teribilă. Aici cu trei zile înainte au fost rușii. Toate magazinele sunt devastate și sparte.

13 iulie. Dimineața pe la ora 7 plecăm. E o căldură teribilă. Mergem vreo 20 km și ne oprim în com. Haidukovka așezată pe un loc foarte nefavorabil. Ajungem aici pe la ora 11. Stăm toată ziua aici și lucrăm. Locuitorii sunt foarte fricoși. N-au mai văzut români până acum.

14 iulie. Dimineața la 4 plecarea. Eu plec cu mașinile. Trecem prin orășelul Starobielsk, foarte frumos, dar devastat și spart. Magazii cu cantități enorme de cereale ardeau. Acest sat a fost părăsit de ruși cu 5 zile înaintea noastră. Ieșim din oraș și la vreo doi kilometri ne oprim în com. Ciumeskovka. Ne oprim la o casă și ne instalăm aici. Lucrăm toată ziua. Dinspre front vin valuri de prizonieri. Ți-e mai mare mila privindu-i. Dl. Subl. pleacă la permanență.

15 iulie. Plecăm dimineața pe la ora 4. Eu plec iar cu mașinile. Mergem vreo 20 km și ne oprim în com. Iovsub. Din nou valuri de prizonieri. Stăm aici vreo 3 ore, luăm masa și pe la ora 2 plecăm iar, după ce ploase, o ploaie potop. Plec iar cu mașina. Pe drum avem defect la roată. Ne oprim în com Bilovotaki, destul de mare și frumoasă. Pe aici sunt dealuri de calcar.. Ajungem seara pe la ora 7. Distanța de la Ciumeskovka aproximativ 50 km

16 iulie. La Bilovotaki lucrăm toată ziua. Timpul frumos. Nimic deosebit.

17 iulie. Plecăm dimineața la ora 6. Timpul frumos. Drumul bun. Mergem vreo 15 km și ne oprim într-o comună mică unde odihnim și luăm masa de 12. Plecăm mai departe. Încep drumuri rele, poduri rupte. Tot drumul este plin de mașini și tractoare și tancuri. Am văzut mii de tractoare părăsite pe marginea drumului. Rușii se retrag în grabă mare neavând timp să ia nimic cu ei. Seara ajungem în com. Voloșenko, mare și frumoasă. Ne instalăm aici. Am parcurs vreo 40 km. Timp bun. Noaptea ploaie zdravănă

18 iulie. Plecăm din Voloșenko după masă la or 2. Vremea este gata de ploaie. Seara ploaie tot timpul cât merg pe drum, mă ploaie și mă udă până la piele. După vreo 20 km ne oprim în com. Grecova. Zărim o casă prăpădită, intrăm în ea peste noapte. Dormim bine în pat.

19 iulie. Dimineața la ora 4 plecăm. Drumul e foarte greu. Mergem aproape numai pe jos. Mergem vreo 20 km și poposim lângă com. Tarasovka, aproape orășel. Luăm masa de 12 și ne odihnim. Aici este un depozit bombardat, cu tot felul de alimente și produse. Luăm ce putem.

Plecăm mai departe și seara ne oprim în com (...) Am parcurs azi vreo 45 km. Aici sunt foarte mulți soldați ruși răniți, pe care rușii i-au lăsat în retragere. Găsim o casă, ne culcăm și dormim bine.

20 iulie. Plecăm la ora 7 dimineața. Mergem vreo 12 km și ne oprim în com. Lipotea. Com. mică și în mare parte pustie. Găsim o casă mizerabilă, ne instalăm și lucrăm în ea până seara. Timpul e ca în luna lui cuptor.

21 iulie, Iasna-Poliana. Plecăm pe la ora 5 dimineața. Drumul este și bun și rău. Mergem vreo 25 km și ne oprim în com. Novo-Marinovka (...) Pe tot drumul cai și oameni morți. Această com. este în mare parte pustie. Pe drum prindem un soldat rus înarmat cu un pistol automat și grenade. După ce îl cercetăm aflăm că este partizan. Se dă ordin să fie împușcat. Ordinul s-a executat pe loc. Ne instalăm într-o casă și lucrăm.

22 iulie. Plecăm dimineața pe la 5,30. Drumul este numai dealuri și văi. E foarte cald. Acum am ieșit din Ucraina și am ajuns în Rusia. Suntem în ținutul Rostov. Mergem vreo 25 km și ne oprim în com. Holovka unde stăm vreo 3 ore. Luăm masa și ne odihnim puțin. Biserica transformată în magazie de cereale e devastată și spartă. Plecăm pe la orele 2 d.m. Trecem prin mai multe comune. Ne oprim în comuna Sicire. Aici noptăm. Am parcurs azi peste 50 km. Noaptea avioanele inamice bombardează în apropiere.

23 iulie. Plecăm pe la orele 51/2. Trecem prin com. Lahovaia. De aici încolo satele sunt mici, câteva case și toate din lemn, pământul nu mai este așa bun. Sărăcie mare pretutindeni. Stăm într-o comună mică și luăm masa și plecăm pe la ora trei. Seara ajungem într-o comună mică numită Lavominam(?). Stăm aici peste noapte. Am parcurs azi peste 40 km.

24 iulie. Plecăm pe la ora 8. Este căldură teribilă. Eu plec cu mașinile. Ne rătăcim, abia găsim drumul. În fine ne oprim la un cătun mic cu câteva case. Stăm aici și mâncăm de amiazi. În sat nu este decât o familie de chirchizi, foarte urâți. Stăm aici până a doua zi.

25 iulie. Plecăm pe la ora 7. Plec cu mașinile, din greșeală și mergem mai departe. Găsim la un colhoz un porc mare și îl tăiem și îl luăm cu noi în mașină. Pe aici sunt numai cazaci. Casele toate din lemn, foarte frumos lucrate. Ne întoarcem înapoi și mergem în com. Cicumas. Aici suntem în județul Stalingrad. Comuna este mică. Ne instalăm comandamentul într-o vilă din lemn, cu etaj. Începe o ploaie torențială. Atât pe azi.

26 iulie. 1942. Stăm pe loc și lucrăm. Un ofițer rus ascuns în tufișuri împușcă doi soldați de ai noștri în cap. Munteanu care a murit și rănit pe slt. Roșca. Partizanul a fost împușcat pe loc și târât în sat legat de gât după o

trăsură. Pe aici e mare pericol din cauza comuniștilor rămași să atace pe ai noștri. Cap. Munteanu a fost înmormântat cu cinste mare lângă drum făcându-i-se un mormânt frumos împodobit cu flori. Pe la ora 2 d.m. plecăm, mergem vreo 30 km și ne oprim în com. Kamizov. Ajungem seara târziu. Aici, la fel, sunt numai cazaci. De aici până la Don sunt 25-30 km și e numai nisip. Satul nu e așa mare. Găsim o casă bună

27 iulie. Bateriile de tragere se înapoiază din cauza nisipului, neputând înainta. Div I-a a trecut. Stăm aici la un loc până se face recunoașterea altui drum. Seara rușii bombardează violent deasupra Donului intenționând să distrugă podul. Nu știu rezultatul.

28 iulie. La Remizor. Nimic deosebit. Un soldat se îneacă în râul ce curge prin fața casei noastre. Se numește Drăgelea, de la secția IV-a. A putut fi pescuit.

29 iulie. Căldură ca în cuptor. Soldatul Drăgelea pescuit și înmormântat pe marginea râului. I s-a făcut un frumos mormânt.

30 iulie. Nimic deosebit. Pe front tunurile bubuiesc mereu.

31 iulie. Mă deșteaptă bubuitul tunurilor. Primesc scrisori din țară. Mi-e un dor nebun de acasă. Sperăm întoarcerea în Țară. Pregătiri de plecare mai departe.

1 august. Plecăm din Remizor pe la ora 7,30. Mergem vreo cinci ore. Ne oprim în niște tufișuri de lângă com. Kamatovskaia. Stăm aici până mâine zi.

2 august. Plecăm pe la ora 7 dim. Mergem vreo 10 km și ajungem la Don. Aici armată câtă frunză și iarbă. Stau toți să treacă Donul. Satul se numește Temlac(?) Semlac ? E numai ruine. Casele distruse și arse. Magazii cu cereale încă mai arzând. Din dărâmăturile caselor vine un miros de cadavre. Sunt bieții oameni, femei și copii omorâți de bombardamente. Rușii au plecat abia numai de 2 zile de aici. În drumul nostru mai la o parte este un tun uriaș, cât o locomotivă. Încă nu am mai văzut așa tun mare. Nu peste mult timp apare un avion inamic și ne bombardează de mai multe ori fără impact însă lovind două case părăsite care au ars până la temelii. Trecem podul peste Don pe la ora 7. Abia ajunși dincolo vin rușii cu avioanele și bombardează locul de unde plecaserăm noi, făcând prăpăd în coloane, la 93 Infanterie. Ne continuăm drumul fiind tot timpul sub bombardamentele aviației și focurilor de mitralieră. Am trecut prin o spaimă de nedescris. Ajungem în com. Hivvaliov pe la orele 2 . Noaptea stăm aici până dimineața. Toată noaptea rușii bombardează. Am parcurs vreo 10 km până aici.

4 august. Pe la orele 9 plecăm mai departe. Trecem prin mai multe comune. Ne apropiem iar de Don. Mergem paralel cu Donul, pe malul stâng

în sens cu curgerea lui. E o căldură teribilă. Lipsă de apă. Pământ sterp și pustiu. Ajungem seara târziu în com. Nohansolgai(?)Ne camuflăm pe marginea unui afluent al Donului. Ajungem seara pe la ora 8.

5 august. Stăm toată ziua pe loc și lucrăm. Prindem pește din Don și mâncăm. Nimic deosebit

6 august. Schimbarea la față. Știu data dar nu știu ce zi este. Sunt săptămâni întregi când noi nu mai știm zilele. Știm doar date. Plecăm pe la ora 7,30. E o căldură și un praf nemaipomenit. Eu plec cu mașinile. Ajungem în com. Verhani Corman lângă orășelul Korman. De aici până la Volga mai sunt 200 km. Ajungem aici pe la orele 3 d.m. Ne odihnim și ne îngrijim ținuta. Locuitorii sunt cazaci. Vorbesc limba rusă. Casele sunt numai din lemn. Pământul foarte rău.

7 august. Pe la ora 8 plecăm. Trecem peste un pârâu numit (...)Pe malul celălalt într-o comună mică este Corpul VI. Primim ordin să ne întoarcem înapoi. Ne întoarcem în altă comună din apropiere numită Ostrovskoi. Comună destul de bună. Pe front rușii țin o rezistență însemnată. Ai noștri sunt înconjurați. Pe urmă rușii sunt respinși. Se dau lupte grele. Avem mulți morți și răniți. Diferite zvonuri rele.

8 august. Plecăm, pe la orele 3, sunt în com. Vernâi Kormak, acolo am mai fost ne întoarcem iar la gazdele noastre. Ne instalăm și lucrăm toată ziua .

9 august. E duminică, căldură ca în cuptor. Vânt și praf. Plecăm să asistăm la înmormântarea a 18 camarazi căzuți pe front printre care și ofițeri. A fost jale mare. Au participat și civilii.

10 august. Lucrăm toată ziua. Nimic deosebit.

11 august. Dimineața la ora 4 plecăm. Trecem prin orășelul Kotelnicovo și în satul vecin ne oprim. Comună foarte mică, numai câteva case. Am parcurs până aici vreo 45 km. Ne instalăm în școală și lucrăm. Timpul: căldură teribilă.

Notă: Peste ceva mai mult de două luni, mai precis la 27 noiembrie 1942, la Kotelnikovo a ajuns Divizia 6 Panzere germană, care venea din Franța unde a fost trimisă pentru refacere și a fost inclusă în forțele ce urmau să despresoare Armata a 6-a germană încercuită în Stalingrad. Notă:*„Trenul s-a apropiat foarte repede de destinație. Soldații de la bord și-au strâns repede obiectele personale și s-au simțit fericiți că puteau finalmente să părăsească vagoanele în care se chinuiseră săptămâni. Înaintea lor începea deja să se vadă un orășel frumos situat în valea brațului nordic al râului Aksai. La intrarea în localitate se ridica un arc de triumf, împodobit cu coroane de flori veştejite. Pe arcul vizibil din depărtare scria în românește: „Bine ați venit”! Întâmpinarea fusese*

adresată soldaților români care sosiseră cu câteva luni în urmă, iar acum erau încercuiți la Stalingrad, așteptând alături de camarazii lor germani, să fie salvați, scria în memoriile sale intitulate „Operațiuni Panzer", generalul Erhard Raus.

12 august. Nimic deosebit. Secetă grozavă, căldură, lipsă de apă etc.

13 august. Nimic deosebit. Sold. Romanesc de la Bat. 4-a prinde un comisar bolșevic, tânăr, de 22 de ani. Era jidan. După ce l-au cercetat, se dă ordin să fie împușcat. Doi sold. germani și doi români îl duc mai departe, îl pun să facă groapă, apoi îl împușcă. Comisarul stă în fața noastră foarte nepăsător și chiar zâmbea. Ne-am mirat mult de atât devotament pentru Stalin și cauza roșie.

14, 15, 16, 17, Nimic deosebit.

18 august. Dimineața la ora 4 plecăm. Noaptea ploase puțin. Mergem azi peste 50 de km. Ne oprim în com. Kamașkin. Stăm cam rău din cauză că sunt numai câteva case. Ne instalăm cu toate birourile într-o casă.

19 august. Lucrăm, nimic deosebit. Vânt și praf.

****

Notițele se întrerup după 11 luni de când a început consemnarea zilnică făcută de Petru Boată. Continuarea,nu a fost găsită, motiv pentru care vom completa noi cu câteva informații istorice privind traseul de luptă al Diviziei și Regimentului până la întoarcerea în țară. Divizia 1 Infanterie a continuat marșul spre frontul pe care trebuia să-l ocupe în sudul Stalingradului, în Stepa Kalmâkă. Soldatul Gheorghe Covaci din Chișineu Criș a făcut parte tot din „Regimentul 1 de Artilerie Carol I" și își amintește că în marșul spre front în această lună de august *„nu aveai cu ce să faci foc deoarece de la Rostov până la Stalingrad nu ai văzut lemn şi cioară, fiindcă era stepă iar cioara își face cuibul în pom. Acolo ruşii s-au încălzit cu cârpici. Or adunat bălegar, or făcut din el un fel de văiuguri şi le-or băgat pe foc. Sute de kilometri nu ai văzut un pom".* Dar cel mai bine a descris spațiile necuprinse Constantin Chiriţescu care în cartea sa „România în al doilea război mondial" în vol. II, la p. 96, el scrie. „În lunile iulie şi august trupele române au efectuat marşuri istovitoare în urmărirea inamicului care se retrăgea continuu. *„Prin lungimea lor, prin monotonia şi ariditatea terenului, prin împrejurările climaterice, marşurile sunt cumplit de obositoare. Soare arzător, căldură copleşitoare, ploaie de nisip. Drumurile primitive străbat întinderi nisipoase, în etape de zeci şi zeci de kilometri, prin care mărşăluiesc ziua, şi adeseori noaptea, nesfârşitele coloane ale armatelor române. Piciorul se îngroapă în praful gros şi negru pe care-l*

răscolesc; atmosfera e încărcată de pulberea ce pătrunde în ochi, în gură, în plămâni; pielea şi veşmintele sunt acoperite de stratul gros şi lipicios de pulbere. Camioanele şi căruţele se înfundă până la osii; caii se opintesc zadarnic, căruţaşii blestemă şi înjură, motoarele huruie fără răgaz. La tot momentul este nevoie să intervină oamenii, să descarce cu braţele spre a despovăra şi despotmoli vehiculele. Trupurile murdare de pulbere, sunt leoarcă de sudoare. Şi soldatul merge înainte, zi după zi, săptămână după săptămână, prin dunele de nisip ale acestei sahare ruseşti. Coloana în marş, privită de la depărtare ori înălţime, pare un vierme imens, ce înaintează agale, cu mişcări unduioase, cu încolăciri de şarpe. Rarele sate întâlnite în cale, la 15-20 kilometri depărtare unele de altele, sunt foarte sărace: câteva colibe dărăpănate. Vederile exotice, neaşteptate, pun uneori câte o notă pitorească în această dezolantă monotonie. Din loc în loc curiozitatea soldaţilor e atrasă de apariţia caravanelor de cămile, călărite de femei cocoţate între cele două cocoaşe ale bactrianei".

Din a doua jumătate a lunii august înaintarea este tot mai înceată şi este făcută cu preţul unor pierderi mari, fapt ce necesită introducerea în luptă a unor forţe proaspete, aduse din ţară. În cadrul misiunilor de cucerire a Stalingradului, Corpul 6 Armată, în care era încadrată Divizia 1 Infanterie a primit misiunea să pătrundă la sud de Stalingrad în apropiere de Krassnoarmeisk. Divizia 1 Infanterie, care dispunea la începutul marșului de apropiere de un efectiv de 330 ofițeri, 321 subofițeri și 8720 trupă, s-a instalat pe poziție între localitățile Plodovitoie în nord și Tundutovo-Mal Derbely în sud, în față spre est având lacurile Zaza și Barmanzak. Acolo a stat și sergentul Petru Boată pe poziție mai mult de două luni de la începutul lui septembrie 1942 până la 20 noiembrie același an când a început ofensiva sovietică.

În acest interval el a notat probabil de foarte multe ori „astăzi nimic deosebit", mai ales că regimentul lui se afla în spatele liniei I iar trenul regimentar de care aparținea era și mai în spate. A fost șansa lui. Schimbare a fost resimțită mai ales în trecerea destul de rapidă de la căldura înăbușitoare la frigul greu de suportat, mai ales că nu au putut fi făcute adăposturi sigure din lipsa materialului necesar. Moralul soldaților care sufereau de foame și de frig era foarte scăzut și mai ales sentimental depărtării și dorului de cei dragi îi măcina pe oameni, amintirile locurilor natale revenind tot mai des în discuțiile dintre ei.

Dar adevărata schimbare se va produce în dimineața de 20 noiembrie când la ora 5 dimineața a început nenorocirea, adică contraofensiva sovietică. Cum a început ne-a descris soldatul Florea Zdrendea, originar din Cintei *(satul soției lui Petru Boată, în care a petrecut mult timp la bunici.*):

Pământul era îngheţat bocnă, stepa fiind deprimantă cu vântul de la sud care sufla o zăpadă fină, uscată ca un praf alb. Noaptea a fost la fel de liniştită în poziţiile Diviziei 1 Infanterie, dar, dincolo, la inamic, pregătirile de atac au fost încheiate, unităţile din primul val de asalt şi-au ocupat deja poziţiile de plecare. Artileria a trimis totuşi câteva lovituri de tun pentru reglarea tragerii, stabilirea parametrilor de ochire.

Un asemenea proiectil de tun a fost „norocos" pentru soldatul Florea Zdrendea, din Regimentul 93 Infanterie: „La 3 după amiază se făcea noapte şi primul intra în pândă până la miezul nopţii, după care urma celălalt până la ziuă. (mai erau doi soldaţi în grupă n.n.) Era un ger cumplit şi te plimbai încoace şi încolo, că noaptea nu te vedea inamicul şi nici nu îngheţai de tot dacă te mişcai. Acolo s-a întâmplat nenorocirea. Trebuie să mai spun că eram post înaintat, pe o şosea. La miezul nopţii am intrat de pândă. Ţin minte că era în noaptea de 19-20 noiembrie 1942. După ceva timp, când făceam drumul spre o viroagă, aud cum tuşeşte tunul de la ei, de la ruşi. Fusese o linişte deplină până atunci şi întuneric de nu se vedea nimic. După bubuitura tunului aud forfăind un proiectil înapoia mea, la vreo 3 metri, iar o schijă mi-o luat trei degete de la mâna dreaptă. Pe moment n-am ştiut bine ce-i, mi-am simţit numai mâna grea". Acesta a fost norocul lui Florea Zdrendea care pornind înapoi spre punctul de prim ajutor al batalionului a scăpat de tăvălugul rusesc care s-a prăvălit peste liniile românilor după o devastatoare pregătire de artilerie. A fost și norocul lui Petru Boată că se afla mai în spate și astfel a scăpat de prizonierat și probabil de moarte. Din Divizia 1 Infanterie au supraviețuit până în final la întoarcerea acasă în jur de 300 de oameni de la infanterie plus 2-3 baterii de artilerie. Petru Boată s-a întors și el acasă fiind demobilizat. Dar în iunie 1944 este din nou mobilizat pe frontul din Moldova unde îl găsește întoarcerea armelor de la 23 august. A ajuns din nou acasă din Moldova dar de război tot nu a scăpat urmând să facă cu unitatea sa și campania din vest contra ungurilor și nemților în calitate de furier șef. Pentru Campania din est este decorat cu medalia „Bărbăție și Credință" clasa a III-a iar pentru Campania din vest cu „Bărbăție și Credință" clasa a II-a. Însemnările lui au așteptat, iată, 80 de ani de când au fost scrise pe filele unui caiet păstrat cu sfințenie până la moartea lui, în 2015, pentru a fi restituite cititorilor noștri.

„Roman și Vlahata” este nucleul celtic al dacilor, care poate fi distrus – ca galateanul Vercingetorix – dar nu mai poate fi „latinizat”

‘Roman and Vlahata’ is the Celtic Nucleus of the Dacians, Which Can Be Destroyed - Like the Galatian Vercingetorix - But Can No Longer Be ‘Latinized’

Nelu Ioan COSTEA
Colectivul Monografic Județean Arad

Abstract
On the walls of a Moorish fortress in Spain it is written: ‘Fidarsi e bene, ma non fidarsi e maglio’. ‘It is good to hope, but not to hope is magnificent’ is another saying of an old Jewish who lived in Arad. The author analyses the forgotten foundation elements concerning the suffix in Vercinegetorix, or Quercus-Geto-Rex! Quercus = Hercin = Vercin =oak. Strabo writings state that the Dacian territory laid to the west till the Hercynian (Oak) Forests near the Celts.The Moorish-Wallachians-Bosnians, the Mușat dynasty and Balșic dynasty broke Mauro-Wallachia or Black Bogdania from the Black Ruthenia and created Moldova with the Golden Horde and the pagan Lithuanians.

Keywords: arguments, families, identities, Walachia, legend.

Margareta s-a numit Mușat după primul ei soț: Ștefan Mușat, fiul lui Sas. Mușatinii sunt fii ei din căsătoriile cu Ștefan Mușat și cu Bogdan Descălecătorul.

Gal murind, Roma, Muzeul Capitoliului. Bărbatul poartă un torques răsucit

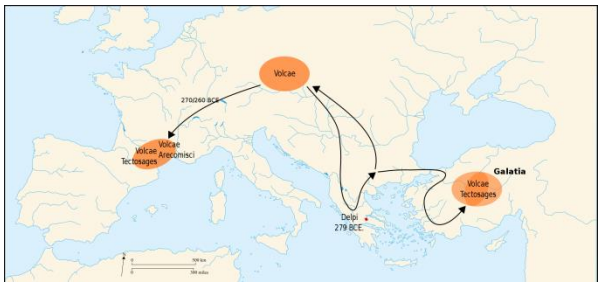

Pe o cetate maură din Spania scrie: „Fidarsi e bene, ma non fidarsi e maglio”. *Să speri e bine, dar să nu speri este magnific*; asta o spunea un

evreu arădean, pe lăzile de lemn din spatele chioșcului din piață, unde nembătam la stele.

Oare de ce ne-a scăpat nouă, frații de sânge ai celților, „getul” din numele ultimului rege celt! Vercinegetorix! Sau *Quercus-Geto-Rex*! Quercus = Hercin = Vercin = Stejar. Stejarul – Regele – Geților. Nu trebuia să ne scape, căci Strabon scrie că dacii se întindeau în vest până la *Pădurile Hercinice* (de Stejar) din preajma celților. De ce ne tot scapă, una, alta … – Pentru că de peste o sută de ani suntem educați și nu informați!

***

Imaginile de mai jos sunt din Muncaci, Ucraina: cine credeți că este personajul, ducele Teodor Koriatovici sau Bogdan Descălecătorul?

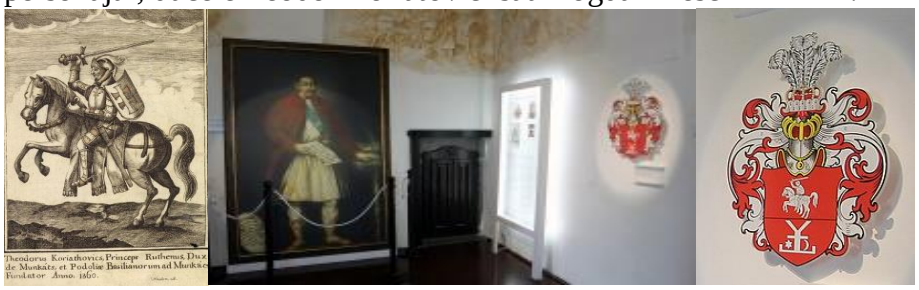

Istoricii B. P. Hașdeu și Alexandru Gonța s-au întrebat pe drept cuvânt cine l-a ajutat pe Bogdan I („infidelul nostru de notorietate” – cum l-a numit regele Ungariei Ludovic de Anjou) să facă față cu atât succes armatelor maghiare și în final să creeze o țară, Țara Moldovei?

Hașdeu îi indică pe domnitorii Basarabi ai Munteniei, iar Gonța îl împricinează pe Gediminas, adică pe Marele Duce al Lituaniei. Și eu zic Gediminas și mai puțin Basarabii, pe care Ludovic de Anjou i-a legat de mâini și de picioare – ca Gediminas pe Bogdan – prin căsătoria fiicei Basarabilor cu omul lui, cu Ludovic de Oppelin, palatin al Ungariei și apoi voievod al Haliciului!

Lituanianul Gediminas i-a dat lui Bogdan și un nume adaptat originii „cam grecești” – așa cum o vedea un lituanian – și, totodată, asociată ortodoxismului lui Bogdan – din viziunea lui Gediminas: KORIAT de la grecescul Chiriat/Kiriac – *domn*, așa cum bine a sesizat Petru Maior[1]:

[1] Petru Maior, *Istoria Bisericii Românilor*, vol. I, București, Editura Viitorul Românesc, 1995, p. 271. La scrierile lui Basilovici – *V. Basilovici* – trimite nu numai Petru Maior, ci și Nicolae Iorga (vezi *Istoria românilor*, p. 51, nota 3) și Ioan Mihalyi de Apșa (vezi *Diplome*

> Iaște la Muncaci mănăstirea cu hramul Sfîntul Nicolae, făcută și înzestrată de un prințip puternic din Litvania, aici venit (sublin. mea), anume Theodor Coriatovici, sau mai bine zis ***Chiriatovici*** (boldirea mea), de viță roman (sublin. mea), (carea și Basilovici o cunoaște), precum și tot poporul cel din Litvania, rămășiță de colonie romană iaste. Din vița acestui prințip și astăzi în Litvania, drept prin necădința vremilor scăzuți din strălucirea cea de demult, sunt supt nume de Chiriat. De unde nu am îndoială că lăudatul prințip Chiriat i-au fost porecla, și cu vremea fu rusit sau sîrbit, în loc de Chiriat s-au zis Chiriatovici. Întru această mănăstire era, precum și astăzi sunt, călugări și unul dintră dînșii, după cum e datina mănăstirilor, egumen, adică mai mare peste ceilalți călugări.

Deci, Koriatovici nu a fost din Lituania, ci a venit în Lituania de la romei/greci; Petru Maior dă greutate spuselor sale cu scrierile lui „Basilovici".

Existența ducelui Co(n)stanin Koriatovici în Podolia concomitent cu existența voievodului Costea în Țara de Jos, la Cetatea Alba sau într-un colț de țară de la sud-estul Moldovei, cum spun alți istorici, în funcție de context, m-au făcut să nu pot elimina cu una cu două ipoteza că ducele Co(n)stantin Koriatovici a fost identic cu Voievodul Costea, cu atât mai mult cu cât Petru Mușat era domnitorul Moldovei din acea perioadă; la acestea s-au adăugat și informațiile de mai sus despre ***Chiriatovici***, furnizate de Petru Maior. Aceste două seturi de informații m-au făcut să suspectez că Koriat a fost unul și același cu Bogdan I. La acestea au venit apoi și alte informații.

Dacă Koriatovici, numit de lituanieni Koriat, nu a fost fiul lui Gediminas, așa cum se știa până acum, atunci de ce se spune că a fost *fiul lui Gediminas*?! Fiindcă raportul de fiu-tată ne duce cu gândul la o foarte mare apropiere a lui Koriat de Gediminas, trebuie să ne întrebăm care a fost raportul real dintre cei doi, care a dus la propagarea până în zilele noastre a convingerii de înrudire fiu-tată!? În acest context numai un raport mai poate fi:

Gediminas i-a dat lui Bogdan/Koriat, pe una din surori sau din fiice și, totodată, provincia Novogrudok[2] (*was established in Baltic Yotvingian lands*), din nordul Ruteniei, adică dinspre Moldova. Așa se face că Bogdan Koriat este reținut de istorie ca fiu al lui Gediminas.

Maramureșene, Ediție și note biografice Vasile Iuga de Sălișteș, ed. 2000), unde este menționată (vezi diploma 68) lucrarea acestui V. Basilovici.

[2] Novogrudok este localizat pe harta de mai sus cu bulină.

Lituanienii s-au încreștinat de-abia și cu greu și numai în 1386, dar soția lui Bogdan s-a încreștinat ortodoxă înaintea căsătoriei cu Bogdan. Este evident că Gediminas a aranjat o căsătorie interesată, cu un voievod al regatului maghiar de care-l despărțea numai Rutenia (Ucraina de azi) – ale cărei dealuri cu păduri erau plini de valahi – și este evident că Gediminas a creat astfel o dizidență în interiorul regatului maghiar.

Educația voievodală, care i-a creat lui Bogdan/Koriat aptitudini voievodale,este divulgată de câteva acțiuni ale Koriatovicilor, specifice voievozilor:

- Caută și găsesc resurse, le exploatează, bat bani cu imaginea Sf. Gheorghe călări, ucigătorul de balaur, dar și cu însemnele angevine, din blazonul dat de Casa de Anjou, bani[3] care primesc numele provinciei Novogrudok, pe care i-a dat-o Gediminas,

- Consolidează stăpânirile yatvingilor/varegilor – adică ai urmașilor anticilor NEURI –, lărgindu-le spre căile de navigație de la est de Nistru: Bug, Nipru, Volga. Termenul „Bogdania" din cancelariile bizantine este de fapt ținutul spălat de aceste ape; „Bogdania" ne obligă să identificăm expansiunea lui Bogdan,

- Koriat/Bogdan ajunge prin sine însuși dar și prin fiii de la Novogrudok-Belarus la Novgorod, adică la izvoarele râului Volcovo și face, totodată, din NOVGORODUL și din KIEVUL varegilor niște capete de pod pentru a se proteja de rușii Moscovei: Sf. Gheorghe, ucigătorul de balaur, pe cal. Deci, cu moneda din Novogrudokul din Belorusia de azi, Lituania de atunci, Koriat/Bogdan se instalează – prin fiul său Dmitrii Koriatovici – la Moscova țarului DMITRY DONSKOI, de unde controlează aceste porți fluviale spre Grecia Kir-ilor, cum a rezumat Petru Maior, - Bogdan/Kiriat a fost ctitor voievodal: a construit biserica de la Rădăuți, cu hramul Sf. Nicolae, care devine necropolă domnească.

Un voievod „descalecă" mai des decât cei care încalecă: mai târziu, Bogdan-Koriatovici s-a extins din Novogrudok, creând *Valahia Minor* / Volohia Minor (care cuprindea Camenița, Smotrici, de dincolo de Nistru), numită și *Podolia*, iar mai apoi, prin fiul său, Iurg (Giurgiu sau Gheorghe) Koriatovici[4], a întărit-o până la țărmurile M. Negre cu ținutul numit *PARATALASIA*.

În Podolia „valahilor mari" a ajuns în 1386 Vasile, fiul Țarului Moscovei, Donskoy, fugit din captivitatea tătară, urmărit de tătari și cerut de

---

[3] „*Podolsk half-penny*".

[4] Alexandru Gonța, *Românii și Hoarda de Aur*, p. 166: „… teritoriul respectiv, numit Paratalasia fusese alipit la Valahia Minoră de Jurg Coriat în 1374, a fost stăpânit de Petru și apoi de Roman …".

aceștia lui Petru Mușat, care i-a refuzat. *Cronica rusească*, care povestește isprava lui Vasile Donskoy, numește Podolia cu indicativul: „la valahii cei mari”; prin asta trebuie să înțelegem că locuitorii Podoliei erau valahi, nu erau slavi, nu erau ruteni, așa cum sunt azi după ce au fost slavizați.

Deci, Bogdan s-a extins enorm în afara zestrei primate de la Gediminas.

Bogdan a avut mai mulți fii Koriatovici, iar Koriatovici a avut mai mulți fii Bogdănești (în slavonă) sau Teodor/Feodor (în greacă); fiii lui Koriatovici au fost:

- Dmitrii Koriatovici, mâna dreaptă a lui Dmitry Donskoy, Mare Duce al Moscovei și totodată cumnatul lui Koriatovici, numit în *Cronica Rusă* „Voivode Bobrok Volynsky[5]); el a fost cel care l-a urcat pe cal pe Sfântul Gheorghe în spațiul rusesc (până atunci Sf. Gheorghe – *Yuri Zmieborets* – fusese reprezentat fără cal), iar Vasile, fiul lui Donskoy, a bătut monedă (kopceck) cu Sfântul Gheorghe călări, ucigând balaurul.

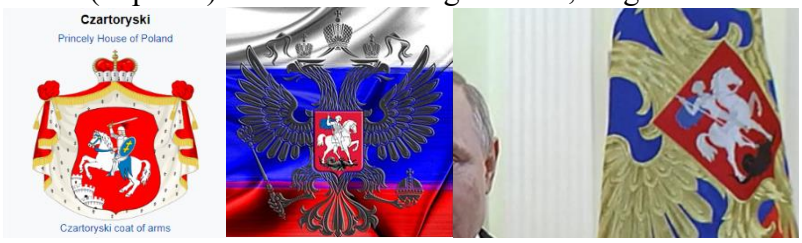

- Observați că Sf. Gheorghe apare și în imaginile de pe prima pagină a acestei lucrări, referitoare la Teodor Koriatovici. Un descendent celebru al Koriatovicilor a fost Czartorisky: ei descind din Constantin Koriatovici și au fost voievozi de Volhînia, plasându-se la vârful nobilimii lituaniano-poloneze, catolicizându-se din ortodocși numai prin sec. XVII. A fost cea mai bogată familie din lume în partea a II-a a sec XVIII. Din cauza ramificațiilor și ale tentaculelor abuzive și dominante, familiei lor i s-a spus: FAMIGLIA! Escrocul Saint Germain[6], Horea și acel misterios Salis își au origini în această familie, prin combinații „cam neortodoxe” cu prințul

[5] Volhînia este colțul din stânga sus al Ucrainei de azi; Volhînia poartă sonoritățile altor *valahii* pierdute pentru totdeauna, dar care tulbură și reînvie valahisme vechi, aproape de incredibil, ca râul Volcovo din Novgorod, ca Volga și ca Bulgarii numiți „vulgari” de arhiepiscopul dominican Ioan de Sultanieh, cca 1400, pentru că … vorbeau o limbă latină vulgară. Păi referința asta este față de valahi!, ar exclama oricine. Și nu exclamă!
Volhînia a fost obsesia bietului istoric Alexandru Boldur, dar mare lucru nu a reușit să mai afle; cert este că Volhînia a fost a valahilor. Luțc este orașul din Volhînia în care domnitorul Dimitrie Cantemir, un alt Dumitru ortodox, a semnat tratatul cu Petru cel Mare (1711), înainte de Săvinești.

[6] Tudor Sălăgean, *Contele de Saint Germain, transilvăneanul*, lucrarea se află pe Internet.

Francis Rakoczy II, cu familiile Sieniawski (Elsbieta și Mariana), Lubomirski, Krasinski și Pulaski, așa cum am arătat în cartea mea „*Călugărul Sofronie de la Cioara, între Intermarium și globalizarea ortodoxiei*”[7]. Familia Czartoryskyi[8], descendentă din Co(n)stantin Koriatovici sau celebrul Costea Mușat Voievod, românească la origini, este cea care l-a dat pe celebrul Adam Jerzy Czartoryski, fost ministru de externe al țarului, refugiat apoi la Paris, partener al lui Ion Câmpineanu în crearea INTERMARIUM. Este evident că această familie – a Koriatovicilor – a dus cu ea simbolul religios, ortodox, Sf. Gheorghe – **călări**! – ucigătorul de balaur oriunde, chiar și la Novgorod și chiar și la Moskova.

---

[7] Costea Ioan, *Călugărul Sofronie de la Cioara, între Intermarium și globalizarea ortodoxiei*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020. Printr-o combinație de lucrări și cărți (Tudor Sălăgean, lucrarea Contele de Saint Germain, transilvăneanul + cartea mea, Călugărul Sofronie de la Cioara, între Intermarium … + mai multe lucrări referitoare la Zelinsky, proprietarul de la Neudorf Lipova-Arad și la fiica lui Leopold II, înmormântată la Neudorf), am găsit că Salis a fost Karl, Herțog de Curlanda, fiul lui Augustus III al Poloniei (dar, de fapt, al lui Augustus II) cu Mariana, fiica făcută de Francisc Rakoczy II cu Elsabieta Sieniawska (o Lubomirska, mătușa lui Francisa Krasinska Corvina, soția lui Karl de Curlanda), că Horea a fost Saint Germain, așa cum a scris (parțial) și istoricul Mircea Dogaru, că Horea (Saint Germain) a fost fratele geamăn al lui Salis (și-au folosit asemănarea pentru a se folosi de avantajele ubicuității), că Salis a fost acel Zielinski de la Zlatna, din timpul „răscoalei lui Horea”, că Neumann, administratorul Zlatnei sub Zielinski, este cel care a creat Neudorful de lângă Lipova-Arad, lângă Mureș, unde s-a retras apoi și Zielinski și unde a construit un castel (distrus de ruși).

[8] Alexandru I. Gonța, *Românii și Hoarda de Aur (1241-1502)*, Editura Demiurg, Iași, 2010, p. 163:

> „… Iațco pisarul … acesta este viitorul logofăt al actelor emise de Juga, fiul lui Jurg. Despre Iațco, Miron Costin a păstrat tradiția țesută în jurul descălecatului lui Dragoș la Suceava, că ar fi fost prisăcar (*nu cumva pisar, adică scriitor, notar, de la Iuga pisarul*?, nota mea) venit de la Sniatin, din Pocuția, de la care și-ar trage numele satul Ițcani … Legenda, însă, devine realitate istorică, dacă ne gândim la documentele din secolul al XV-lea ne confirmă existența unui Iațco logofătul, care se numea Ciortorâischi, și-și avea așezarea în Țara Șipeniților, în adevăr șângă Sniatin, în satul Ciortorâia, mai numit și Nemirceni, după unul din fiii săi, contemporani domniei lui Ștefan cel Mare”,

Constantinescu N. A., *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academikei RPR, 1963:

- p. XXI: „Ciortoriiscki, care devine în 1490 Ciororescul”,
- p. XXXVII: „În același mod s-a format numele lui Andreico Ciortorovschi, numit într-un act [de la Ciortoria].

Originea valahă a Koriatovicilor putea fi dedusă și din originea koriatovicească a marii familii Czartorysci, despre care sunt, așa cum vedem, atâtea dovezi, că a fost românească. Românească dincolo de Nistru, adică din Țara de Jos, așa cum pretend și acum că am demonstrat în cartea mea „Arcașii lui Efraim”, p. 190, dar nu numai: „Țara de Sus și Țara de Jos = o viziune a Moldovei în podiree”.

- **Alexandru Koriatovici**, a fost cel dintâi care, la Smotrici și Camenița, a bătut monedă de argint cu Sf. Gheorghe călări, ucigător de balaur și cu însemnele angevine,
- **Boris Koriatovici**,
- **Iurg/Yuri Koriatovici** (cunoscut nouă),
- **Co(n)stantin Koriatovici**,
- **Teodor Koriatovici**,
- **Vasile Koriatovici**.

Acești Koriatovici au condus Podolia din poziția de duce, până când, în urma unui schimb, din 1353, cu Muncaciul, ei au cedat Podolia lui Ludovic de Anjou ... dar, șmecheri, i-au cedat-o fără cetățile cu ajutorul cărora ei reușiseră să pună stăpânire pe Podolia împotriva tătarilor.

Acești Koriatovici au domnit într-un fel de conducere dual㠠(un fel de „duet"), conducere identificată la spartani, la khazari dar și la valahii noștri:

- Iurg și Alexandru,
- Alexandru și Boris,
- Boris și Constantin,
- Constantin și Teodor,
- Teodor și Vasile.

Asta constată fermecați istoricii, dar și aici avem de-a face cu succesiuni care n-au urmat această regularitate, cel puțin în cazul Constantin/Costea + Petru Mușat; având în vedere și cuplul – Podolia + Moldova – putem spune că în aceste duete trebuie să vedem mai degrabă pe domnul din Moldova + voievodul din Podolia. Ctitoriile Koriatovicilor și capacitatea lor de a ctitori le-au făcut renume, reținut de cronicarul Ureche și propagat de B. P. Hașdeu[9] și apoi de mai toți cei care s-au interesat cât de cât de Koriatovici:

> *Descălecarea orașelor prin țară tot la locuri bune, și ales sate, și facerea ocoalelor pe-npregiur*", este o caracteristică distinctivă a întregii familii Koriatovici, încât lor li se atribuie rennoirea aproape a tuturor urbilor din Podolia: Bakota, Smotricz, Kamenieç, Braçlawa, Winniça etc, iar unul dintr-înșii, principele Teodor, fratele mai mic al lui Iurga, emigrând în Ungaria, a strămutat această ereditară pasiune de edificator până-n fundul Maramureșului.

Asta scrie Hașdeu preluând din Ureche. Hașdeu se referă la Muncaci, la castelul construit acolo și la proprietățile de acolo, ale lui Teodor Koriatovici, cel din diplomele maramureșene și, deci, din „fundul

[9] Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Istoria critică a românilor*, Editura Minerva, 1984, p. 130.

Maramurășului". Imaginându-ne cât de cât sălbăticia *deșertului tătar* din Podolia de atunci și din cele scrise despre Podolia mai încoace, nu trebuie să mai și aflăm de altundeva că, rămași fără cetăți, posadnicii și străjile lui Ludovic de Anjou vor fi rămas descoperite în fața tătarilor. Așa că tătarii au recucerit Podolia instant. Să nu uit: gărzile din cetăți și „posadnicii" au fost moldoveni, adică volohi, cum le ziceau rușii, așa cum de fapt „voloh" a fost tot ținutul acesta al (foștilor?) „boholoveni"/volohi.

***

Bogdan a avut și alți urmași, nu numai pe Lațcu; aceștia fiind numiți de patru ori în diploma din 1365, emisă de Ludovic de Anjou[10]:

- „de la Voivodul Bogdan și de la fiii lui, adecă de la cunoscuți necredincioșii noștri ",
- „Bogdan și feciorii lui",
- „de la același Bogdan și de la fiii lui",
- „numitul Bogdan și feciorii lui".

Cine au fost fiii lui Bogdan, că în afara lui Lațcu noi nu cunoaștem pe altcineva?!

- Doi istorici ne-au oferit răspuns: Nicolae Iorga[11] și Constantin Kogălniceanu.

---

[10] Gheorghe Șincai, *Hronica românilor,* Editura Pentru Literatură, 1967, p. 497.

[11] În 1904, Nicolae Iorga a scris în *Istoria lui Ștefan cel Mare*: „Nu se știe în ce chip a murit cel de al doilea domn moldovenesc (Lațcu, nota mea). Lasă un frate care poartă numele Teodor, adecă, pe slavonește, de Bogdan, al tatălui său, și o fată, Anastasia. Fratele (adică Teodor, nota mea) capătă un colț de țară, pe care-l cârmui până târziu cu titlul de voievod". În 1913, Constantin Kogălniceanu a scris în *Tabloul genealogic și cronologic al Dragoșeștilor*, Bogdăneștilor, Koriatovicești lor și Mușătești lor, Domni ai Moldovei 1352-1668, p. 6: „Fedor e menționat într-un act din 1352 (comunicație făcută de domnul Onciul). Domnul Iorga, Istoria lui Ștefan cel Mare, București 1904, p. 18, crede că Fedor ar fi căpătat un colt de țară pe care-l cârmui până târziu, cu titlul de Voevod. Această ipoteză nu este întemeiată căci ducele Chodor întâlnit în salvoconductul lui Ștefan I din 1397, la care se raportează desigur domnul Iorga, nu e un descendent al Bogdăneștilor după cum foarte bine a observat Gheorghe Popovici (Anul de la Martie, în Moldova, București 1905, p. 14 nota 3). În cronica sa rimată Mitropolitul Dosoftei a identificat greșit pe Fedor cu Lațcu (Cipariu o.c. p. 234; referință la cartea Crestomația, Blaj, 1858, nota mea), pe când în realitate, după cum a arătat-o pentru prima oară d-nul Iorga (Geschichte des rumân .Volkes, I, 282), au fost două personae deosebite. La suirea pe tron a lui Lațcu Fedor era desigur mort". În 1922, Nicolae Iorga a scris, ținând seama de corecțiile menționate mai sus, făcute de C. Kogălniceanu și Ghe. Popovici – în *Istoria poporului roman*, p. 49: „Bogdan, întemeietorul Statului, muri curând și lăsă doi fii. Cel mai mic e numit într-o cronică rimată românească, mai târzie, după însemnări mai vechi, „ Fedor Bogdanovici"; el nu e identic cu „dux Chodor", care în 1397 își avea proprii săi „homines" în țara Voievodului Ștefan, adică în toată Moldova…"; și continuă Iorga: „Așa ei (boierii Moldovei, nota mea) chemară și „ aduseră la ei" – spune cronica lituană, – pe cneazul Iurii Coriatovici; acesta se trăgea din

Răspunsurile celor doi istorici au avut la bază numai informația din diploma de mai sus a lui Ludovic de Anjou, deși, dacă luăm de bună sesizarea făcută de Dimitrie Onciul[12], – şi nu știu cum am putea-o respinge din moment ce este confirmată și coroborată și de Alexandru I. Gonța[13] – ar

---

aceiași familie care dăduse pe ducele Alexandru Mihail din Galiția, locțiitorul regelui polon, și pe „dux" Teodor: acesta din urmă câștigă domnia asupra Rutenilor din țara maramureșeană în aceleași zile 'n care se întemeia principatul Moldovei".

[12] **1. Dimitrie Onciul**, *Din istoria României*, Editura Librăriei Alcalay&C-ie, București, 1913, p. 34 (nota de subsol cu asterisc): În pomelnicul cunoscut mitropolitului Dosoftei, fiul lui Bogdan, numit „Fedor (=Bogdan) Bogdanovici", era pomenit înainte de Latsco. El este probabil identic cu Bogdan, „vărul fiilor lui Iuga din Maramureș (nepoții de frate ai lui Bogdan cel Bătrân), constatat în 1353 ca voievod de Maramureș". Probabil că pentru a marca existența a doi Bogdani, tată și fiu (sau doi Teodor, după cele spuse de mine) – unul tânăr, celălalt „bătrân" – acesta este și considerentul pentru care Dimitrie Onciul scrie ceva mai înainte (la pg. 33): „Mormântul lui Bogdan … Inscripția pusă de Ștefan cel Mare „străbunului" său îl numește Bogdan Voievod „cel Bătrân" și tot acesta a fost și considerentul pentru care Ștefan cel Mare a scris „cel bătrân", pentru a-l diferența de … „cel tânăr".

2. Dimitrie Onciul, *Românii și Ungurii în trecut*, Editura Cultura Națională București, 1928, scriere apărută după moartea autorului, pp. 27-28: „Pe Bogdan îl întâlnim mai întâiu la 1343 ca fost voievod de Maramurăș (*quandum woivoda de Maramorosio*), calificat de „infidel" regelui (*noster infidelis*), precum este arătat și la 1349 (*Bogdan quondam voyvodae nostri infidelis notorii*), când nepotul său de frate *Ioan fiul lui Iuga*, era „ voivodul Românilor din Maramurăș» (*voyvoda Olacorum de Maramorisio*). Lui Ioan i-a urmat în voivodat *Bogdan*, vărul său (*patruelis*), constat la 1353 ca „ voivod", pe când Ioan e numit numai cu calificativul de „Român" (*Stephani et Iohannis Olachorum, filiorum Ige similiter Olachy*). **Aceste Bogdan este negreșit fiul fostului voivod Bogdan** (boldirea mea), unchiul (*patruus*) lui Ioan. El va fi obținut voivodatul în virtutea dreptului de moștenire, împăcându-se cu regale în urma conflictului pentru care tatăl său fusese declarat „ infidel notoriu". În cele din urmă, „ Bogdan și fiii săi" trecând în Moldova (pe la 1359), voivodatul fu încredințat lui *Ștefan fiul lui Iuga*, fratele fostului voievod Ioan, constatat la 1360 ca «voievod al Maramuășului»" (*Strephanus filius Ige, voivoda noster Maramorusyensis*). Colaționând „Pomelnicul de la Voroneț" cu cele descoperite de Dimitrie Onciul – referitoare la existența a doi Bogdani, tată și fiu și, deci, la faptul că Bogdan-fiul a avut dreptul la tronul Moldovei ca Lațcu – ne putem explica de ce Lațcu apare înaintea lui Bogdan: Bogdan din acest pomelnic poate fi fratele lui Lațcu, adică fiul lui Bogdan „cel Bătrân"; dar o să revenim asupra acestui pomelnic.

[13] Alexandru I. Gonța, *Românii și Hoarda de Aur* (*1241-1502)*, Casa Editorială, Demiurg, Iași, 2010, p. 151. Cu trimitere, prin nota de subsol nr. 115 la Dimitrie Onciul, *Românii și ungurii în trecut*, citată de mine mai sus: „În 20 septembrie 1352, regale (Ludovic de Anjou, nota mea) se adresa nobililor din dioceza Alba Iulia să se adune toate dările numai în bani. În același timp, el însuși, pentru a stimula zelul de prezentare la oaste, răsplătea pe domnii din Banat (…); pe fiii lui Laurențiu (…), avansa pe Nicolae de Zyrma la dregătoria de comite de Ugocea, alt voievodat românesc. În Maramureș, el aduse ca voievod pe Bogdan, fiul lui Bogdan infidelul, vărul lui Ioan, fiul lui Iuga, *patruelis*".

fi trebuit să știm de încă un fiu al lui Bogdan, numit tot BOGDAN, care apare într-o diploma emisă de Ludovic de Anjou în 14 mai 1353[14]:

Dovezile că Bogdăneștii au fost identici cu Koriatovicii apar imediat ce citim analizele și disputele istoricilor care au aflat cumva că Bogdan a avut mai mulți urmași, nu numai pe Lațcu:

- Fedor/Chodor/ Todor Bogdanovici,
- Costea,
- Margareta/Mușata.

Dar la cele știute până acum trebuie să-i adăugăm și pe cei „șase voievozi necunoscuți anterior", din „Pomelnicul de la Voroneț", descoperit în secolul XVIII de călugărul Varolomei Măzăreanu și redescoperit de soții Andrei și Valentina Eșanu[15]:

- Dobroslav voievod,
- Șendre voievod,
- Dragoș voievod,
- Gheorghii voievod,
- Micul voievod.

Din cei șase voievozi am cuprins mai sus numai cinci, cei pomeniți înainte de Petru Mușat.

Cum în afara numelor și a posibilității de a aproxima numele nu există alte indicii, înseamnă că pentru ca Bogdan senior să fie identic cu Koriat senior și pentru ca urmașii lui Bogdan să fie identici cu cei ai lui Koriat – așa cum pretind eu – ar trebui să pot afla suficiente nume comune de voievozi, care să se afle și în lista lui Bogdan și în cea a lui Koriat. Pentru a începe acest demers de identificare și de suprapunere să punem urmașii

---

[14] Celebra denumire „patruelis"-latin/văr-român – după care Dimitrie Onciul l-a identificat pe Bogdan, fiul lui Bogdan Descălecătorul – a fost culeasă de D. Onciul din diploma emisă de Ludovic de Anjou în 14 Mai 1353: „**Bogdan Woyvode patruelis ipsorum** (boldirea mea), Et tandem modico currendo vertit se ad plagam meridionalem et venit ad fluvium Viso supradictum, ubi etiam est quidam locus seu portus qui dicitur Gyrtanoswreme". Deși Dimitrie Onciul nu ne trimite direct la această diploma maramureșeană, totuși, este evident, atât din cuvântul „patruelis", pe care îl găsim în context în această diploma menționată mai sus cât și din aceea că la pg. 27, la o notă din subsolul proiectului de carte publicată după moarte,*Românii și Ungurii în trecut*, menționată mai sus, Dimitrie Onciul trimite direct la această sursă, adică la diplomele maramureșene: „… Diplome Maramureșene din secolul XIV și XV (1900), de unde luăm datele următoare, cuprinde cea mai completă colecție de documente privitoare la Români din Maramurăș (cu comitatele vecine din nord-estul Ungariei) și voivozii lor.

[15] Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Întemeierea Țării Moldovei. Voievozi din sec. al XIV-lea* (*abordări și interpretări noi*). Lucrarea poate fi găsită pe Internet.

celor doi pe două coloane într-o ordine cronologică „pipăită” de-o presupunere, cum procedează uneori chiar și magistrații:

Koriat senior și urmașii săi	**Bogdan Senior din pomelnicele anterioare Pomelnicului de la Voroneț**	**Pomelnicul Mănăstirii Voroneț**	**Rămași fără echivalent**
Dmitrii (Bobrok)	-	Dobroslav	1 -
Boris	-	-	2 Boris Koriatovici
Alexandru	-	Șendrea	3 -
Iurg	-	Gheorghii	4 -
Co(n)stantin	Costea		5 -
Todor/Chodor/Fedor Koriatovici	Fedor Bogdanovici		6 -
	Lațcu		7 -
Vasile (Nesty)		Dragoș	8 Dragoș
		Micul	9 Micul

Dacă m-am încumetat pe drept să-I echivalez pe Alexandru Koriatovici cu Șendrea și pe Iurg Koriatovici cu Gheorghii și dacă m-am hazardat să-I echivalez pe Dmitrii (Bobrok) Koriatovici cu Dobroslav, pot spune că nu mai am demaraj să găsesc nici echivalentul lui Boris Koriatovici în Dragoș și Micul și nici a acestora din urmă în alți Koriatovici.

Pe lângă cunoscuta stângăcie a echivalențelor de nume valahe la numele străine, pe care o oferă cronicarii noștri, mai trebuie să știm și că este posibil ca numele de naștere ale Koriatovicilor să fi fost schimbate la botez; acest din urmă aspect explică nu numai lipsa echivalențelor de mai sus ci și faptul că unele surse arată că Kor(j)iat a avut mai mulți fii decât cei înscriși mai sus.

Chiar și așa, numărul mare al suprapunerilor ne obligă să recunoaștem că este greu de presupus că realitatea a fost diferită: am găsit corespondent la șase nume din nouă. 66,66%. Nu-i puțin lucru.

Lațcu nu are corespondent printre Koriatovici, dar are apucăturile lui Alexandru, Iurg și Constantin: trece ca ei de la ortodoxism la catolicism în aceeași perioadă în care se catoliciza și împăratul bizantin Ioan Paleologul V.

Lungul șir al Koriatovicilor nu are corespondent integral în șirul mai scurt al bogdăneștilor; totuși, din trei bogdănești am găsit corespondenți în doi koriatovici:

- Costea este ducele Podoliei din referința genoveză din 1386,

- Fedor Bogdanovici, nume pomenit de Dosoftei în cronica lui rimată, este diferit de Lațcu.

Bogdan apare cu numele slavizat de *Bogdanovici* numai la Dosoftei; este momentul să ne întrebăm dacă nu cumva Dosoftei a intenționat să scrie Fedor *Koriatovici* și nu Fedor *Bogdanovici,* cum a scris?!

Inegalitatea poate avea explicații rezonabile:

- Bogdan a putut avea două soții, una în Cuhnea, alta la Rădăuți/Siret și mai este posibil ca și ele să fi avut copii anterior căsătoriei cu Bogdan.

Muierile și dracul

Mauro-valahii-bosniaci, Mușatiniii și Balșiciii au rupt Mauro-Valahia sau Bogdania Neagră din Rutenia Neagră și au creat Moldova, împreună cu Hoarda de Aur și cu lituanienii cei păgâni. În cele ce urmează voi explica de ce.

***

Cine nu ține seama în analize de înrudiri pierde, dar cel care nu știe că femeile manevrează faptele în funcție de înrudiri și că pentru ele înrudirile stau la baza oricărei decizii este pierdut! Și ele iau mult mai multe decizii decât noi, tocmai pentru că înrudirile le ispitesc și … înrudirile-s multe a-l dracu.

Comparați eficiența unei decizii raționale, luate de un bărbat obiectiv și neutru – așa cum le place bărbaților să fie, și indiferent la înrudiri - cu o altă decizie, luată de o femeie după ce-a fost mânată de înrudiri. Întotdeauna cel mai fain, mai puternic și mai bogat pierde în fața celui urât, slab și sărăcuț, scos de îmbârligăturile complicate ale femeilor în care noi am luat și parte și decizii … dar fără să fim conștienți. Numai parcă ne doare capul…

Din cele de mai sus deduce că Mușata, presupusa fiică a lui Bogdan, nu se putea căsători cu fratele ei, Iurg Koriatovici, așa cum a propus istoricul Constantin Kogălniceanu; deci, trebuie să-i găsim Mușatei un alt rost. Care?

- Margareta poate fi identificată cu acea soră a lui Gediminas (1275-1241), despre care a scris o cronică[16] ai cărei autori este posibil să fi fost contemporani cu momentul - cca 1340 - în care se spune că ea, ca și călugăriță ortodoxă, a scos din

[16] *Chronica Generalium*, scrisă înainte de 1369. Precizez că am cules de pe *Internet* informațiile referitoare la surorile și fiicele lui Gediminas – în cazul Margareta: „Family of Gediminas", după ce am confruntat și alte surse.

apă și l-a îngropat pe unul din cei doi călugări catolici uciși și aruncați în apă de Gediminas pentru că predicau prin Lituania cea „păgână"; astfel de sacrilegii au fost marcate de clerul catolic, reținând din fericire și evenimente colaterale, căci „O moarte de popă catolic fără miracol e aproape peste putință"[17],

  - Margareta poate fi în aceeași măsură și Eufemia, fiica lui Gediminas, numită și Maria (ceea ce corespunde cu Maria pomenită de Dosoftei ca soție a lui Bogdan) dar și Ofka sau Anka. Este mai plauzibil ca aceasta să fi fost soția lui Bogdan și pentru motivul că – după căsătoria ei aranjată cu Boleslaw Jerzy/Iurii al Galiției – a fost înecată sub gheața Vistulei în 1342, deci foarte aproape de perioada morții surorii lui Gediminas, de mai sus, pentru a nu avea urmași cu drept de revendicare a Galiției extinse. Moartea celor doi călugări prin înecare coincide prea sfidător cu înecarea Eufemiei ca să nu pună în evidență simbolistica botezului ortodox, care se face prin scufundare în apă. Este mai plauzibil să fi avut loc un botez ortodox a Eufemiei, primind astfel numele de Maria, pe care Gediminas a ascuns-o, dându-i-o lui Bogdan și făcând să circule informația că a fost înecată? Motivul înecării arată că Eufemia/Maria era însărcinată dar mai arată și că lituanienii aveau un oarecare control asupra Galiției extinse și asupra Moldovei și Podoliei (teritorii numite uneori Rutenia alteori Volhînia) și că lituanianul Gediminas le căuta volhînilor de aici un reprezentant de același neam cu ei. Bogdan era numai bun pentru așa ceva.

- Gediminas, aflat în conflict cu cavalerii teutoni și prin ei cu catolicismul în general, și-a făcut și și-a dezvoltat aliați numai dintre ortodocși și tătari. De fapt **alianța lui Gediminas cu Hoarda de Aur a fost una dintre cele mai îndelungate, susținute și solide alianțe**, așa că bătălia urmașilor lui, de la Apele Albastre, din 1362/1363, cu Hoarda de Aur, pare mai degrabă incredibilă decât contradictorie. Soția lui Gediminas ar fi fost o ortodoxă. Asta ne obligă să fim mai atenți la căutarea unor schimbări de credință a fiicelor lui Gediminas: ele au fost trecute mai degrabă de la ortodoxismul mamei lor la catolicism decât de la religia păgână a lituanienilor la creștinism. În

[17] B. P. Hașdeu, *Etymologicum Manum Romaniae*, p. CCXXVI.

„anticreștinismul" și în „păgânismul" lituanian trebuie să vedem mai degrabă o atitudine consecvent anti-papală, decât o atitudine anticreștină în general. Istoria Lituaniei este atât de nesigură și de contradictoriei și pentru că Roma a făcut eforturi disperate pentru a ascunde atitudinea antipapală a lui Gediminas. Roma l-a făcut prea păgând și prea anticreștin când de fapt el a fost, când a fost, doar antipapă.

- Identificarea locului mănăstirii ortodoxe în care se afla Margareta cu Mănăstirea Rădăuți, de pe Siret, ne vine ușor și la îndemână de făcut din moment ce acest loc a devenit ulterior un loc stabil al călugăriței ortodoxe Margareta; aici, la adăpostul lui Bogdan, și-au putut găsi adăpost și una și cealaltă.
- Canonicul V. Hossu a arătat cu competență că Margareta a fost soția lui Ștefan cel Bătrân, fiul lui Sas voievod[18]. Împreună i-ar fi avut pe Ștefan Mușat, Petru Mușat și Roman Mușat. Ștefan cel Bătrân, atașat de Cazimir cel Mare, regele Poloniei, a divorțat[19] de Margareta și și-a căutat locul la curtea lui Cazimir cel Mare.

---

[18] Hossu V., *Drăgoșeștii – o familie cu vocație dinastică*: „În anul 1359, în valea râușorului Wiara, din bazinul Sanului Galiției, a apărut ca martor la vânzarea unei moșii, Ștefan, fiul voievodului Sas din Moldova. Semnătura sa. Szezepan Woloszyn", adică „Ștefan Valahul" îi reliefează originea din „Valahia Minor", cum era numită atunci, în documente latine, „întreaga Marcă a Moldovei". Identificarea lui cu cel care a condus luptătorii din Țara Șipenițului în confruntarea cu moldovenii ni se pare cât se poate de logică. Înfrânt inițial de răsculații din țară, Ștefan s-a retras la moșia sa Ryboticze de pe râușorul Wiara. Dar după „restaurația" maghiară efectuată de Dragoș din Giulești în Moldova și până în momentul luptei decisive cu Bogdan, din toamna anului 1364, Ștefan a fost iar în țară și, de presupus, voievod asociat cu Balc, la susținerea tatălui său".

- Se impune o corectare a celor scrise mai sus de V. Hossu; îl las să o facă Gheorghe Șincai în Hronica Românilor, la anul 1359: „Murind Ștefan (este vorba de Ștefan cel Bătrân, nu de Ștefan cel Mare, nota mea), voievodul Moldovei, zice Dlugoș … Grea price (pricină, nota mea) s-au stârnit între doi feciori ai răposatului voevod, adică între Ștefan și Petru, pentru stăpânirea Moldovei". Deci, în Bătălia de la Plonini sau în Codrii Șepenițului – cum zice Hossu V. – a participat Ștefan Mușat, fiul lui Ștefan cel Bătrân, așa cum scrie Ghe. Șincai.

[19] Hossu V., *Drăgoșeștii – o familie cu vocație dinastică*: „Se remarcă din toate gesturile lui (Ștefan, nota mea) o înclinație constantă spre poloni (…) având propriile lui interese de putere. Între el și soția sa, Margareta Mușata, a existat mai demult un conflict de esență cu substrat politic, ea rămânând în partida intereselor unguresti. Episcopia Ortodoxă Românească din Przemysl, cu interese și obligații față de Drăgoșești, a putut pronunța divorțul fără dificultăți (…) Mare curtean al regelui Cazimir al III-lea, participant la campaniile antilituaniene ale acestuia, Ștefan a primit în 1367, pentru serviciul „foarte credincios și fructuos", un act de confirmare a domeniului Ryboticze, cu patru sate, câmpia

- Deci, Margareta a avut cu Ștefan cel Bătrân domnitorii Moldovei descendenți din Drăgoșești. De ce sunt aceștia numiți Mușatini?

- Mușatinii se trag – atât după informațiile date de Gheorghe Șincai cât și după cele date de B.P. Hașdeu – din despoții sârbilor, prin care trebuie să înțelegem „despotul" Ștefan II, Banul Bosniei. Mușatinii își trag numele de la Musaka – Musachia, zona din nordul Albaniei, aflată în posesia familiei de despoți Balș/Balșici, care, la fel ca Mușatinii, au ajuns din Albania în Moldova în cursul secolelor XIV-XV; redau câteva informații temeinice care dau cu certitudine originea numelui Mușata din Muzachia sau Musachia:
  - „Despre un Andrei Mușat, care era Român și domn în Berat (Albania), pre care Jirecek îl numește, în opul său intitulat „Geschichte der Bulgaren" 1876. Prag, Musachia, și pre care l-am înfățoșat mai sus ca un descendent din poporul dacic al „Bessilor" …"[20],
  - „Și în vreme ce creștinii ambițioși nu se puteau înțelege pentru o acțiune comună, Turcii urmăreau planuri de expansiune teritorială concepute după primele succese avute în peninsula balcanică. În 1385 în urma luptei de pe platoul Savra (Câmpia Muzachia, explică Ilie Minea la nota 2) în potriva statului Balșicilor, la nord de Valona, unde cade vitejește Balșa Balșic, ei ajung ân regiunea muntenegreană de mai târziu până la Adriatica la orașele Dulcigno, Budua, Antivari, de aici se coboară în Albania, pe care o supun și aici chiar mulți locuitori trec la legea musulmană (N. Iorga, Chestiunea Mării Mediterane…)"[21],
  - „… de aceea, venețienii se îngrijiseră să grăbească moștenirea acelei familii Balșa, a Balșizilor, care întemeiase statul din care mai târziu s-a făcut Muntenegrul, statul „Zentei". Moștenind statul acesta, ea

---

Gruszow și trei mănăstiri – importante centre culturale ale românilor galițieni. În actul regal e numit „Wegrzyn", adică „Ungurul".

[20] Isidor Ieșan, *Despre originea cuvântului „Bosnia"*, lucrare publicată în *Revista pentru Istorie și Filologie organ al Societății Istorice Române*, Vol. XIII, partea I-II, 1912, București, editată în 1913, p. 168.

[21] Ilie Minea, *Cercetări Istorice*, BCU Iași, an 1, nr. 1, p. 17.

a avut, pe lângă Durazzo, cumpărat de la ultimul stăpânitor, Thopia, și Dulcigno, Antivari, Budua …”[22],

- Într-un text[23] din 1930 stă scris: „Șesul Musachiei acoperit cu bălți mărunte, bântuite de malarie. Românii agricultori locuiesc în rodnicul șes al Musachiei (triunghiul Durazzo – Berat – Valona, fiind așezați în câteva cătune curat românești, într-un număr mai mare de cătune cu populație mixtă română și albaneză și pe o mulțime de mici proprietăți isolate. Numărul lor este de aproximativ 13.000 (…)”.
    - Observăm din cele de mai sus că ZETA Balșicilor sau Muzakia - se află într-o zonă plină de localități valahe. **Mauro-Vlahi** sau Cara-Vlahi sau Valahi Negri … ceea ce înseamnă că erau islamici! De-acum, suntem constrânși de Mușatini, de Balși(ci) și de oamenii ajunși din Bosnia în Moldova, să-i comparăm cu Moldova și cu moldovenii nu numai după numele etnic identic – **Mauro-Vlahi**.
    - „Maurovlahia, denumire dată Moldovei medievale, mai ales în actele Patriarhiei din Constantinopol. Spre exemplu, Patriarhia Constantinopolului numește statul de la est de Carpați **Maurovlahia** (***Vlahia neagră***) și ***Rusovlahia***, apoi ***Moldovlahia***, pentru a face deosebire de celălalt ținut românesc, Ugrovlahia (Țara Românească) ...”

      Lucrarea *Descriere curioasă a Moldovei și Valahiei*, scrisă în limba germană de un anonim pe la 1699, arăta că mai înainte aceste țări erau parte din vechea Dacie și se numeau împreună Valahia. „Apoi această țară s-a împărțit în două

[22] Nicolae Iorga, *Chestiunea Mării Mediterane*, Editura Casa Editorială Demiurg, Iași, 2020, p. 217.

[23] 1931 martie 27, Tirana, raportul ministrului României la Tirana, Vasile Stoica, privind situaţia românilor din Albania. Copie de pe *Raportul Legaţiunii României din Tirana* trimisă Ministrului Afacerilor Străine Bucureşti subl. Nr. 235 din 27 martie 1931 Românii din Albania, la p. 230 din culegerea de texte „Aromânii din Albania, prezervarea patrimoniului lor imaterial”, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 2010, de pe Internet.

părți: partea cea mai întinsă s-a numit Moldova, iar cea mai mică a fost numită Țara Moldovenească. Această țară (Moldova) se mai numește, spre deosebire de cealaltă și Wallachia Superior (Valahia de Sus) sau Major (Valahia Mare) și de asemenea Vallachia Nigra (Valahia Neagră)" [24].

- Cum ne explicăm căsătoria lui Sas voievod, tatăl lui Ștefan cel Bătrân cu o bosniacă?
    - Frații Radu Negru, domnitorul Ladislav Basarab și soția lui Ladislau de Oppelin au avut ca mama o bosniacă, din familia lui Ștefan II, Banul Bosniei,
        - Pentru că bosniacă a fost și soția lui Ludovic de Anjou (fiica lui Ștefan II, Banul Bosniei),
    - Ștefan II, Banul Bosniei a fost aliatul cel mai fidel al regilor angevini, stând cu eficiență în fața turcilor și asigurând totodată controlul asupra Serbiei, Croației și Veneției, care s-au aflat în interese divergente cu angevinii,
    - Pentru a și-l fideliza și mai mult, Carol Robert de Anjou l-a căsătorit pe Ștefan II, Banul Bosniei cu o piastă, din neamul regelui polon Cazimir cel Mare, a cărui soră a fost soția lui Carol de Anjou și mama lui Ludovic de Anjou,

[24] Octavian Țâcu, *Resurecția falsurilor istorice. Antidot contra propagandei socialiste*, articol de pe Internet. Mă folosesc de acest autor – în condițiile în care mă pot folosi și de alții care aduc aceleași argumente – pentru a dovedi că, – oarecum – informația care vorbea de români ca de maurovlahi, valahi negri, ca despre islamici, – este mai veche decât admitem noi, cei de azi, puși în faza conștientizării faptului că „negru", asociat valahului, înseamnă Islamic. Indicația ajunsă de la bosniaci la moldoveni este cu atât mai credibilă cu cât întâmpin rezistența care spune că nu toți românii dintre Bosnia și Moldova au fost islamici! De ce? Pentru că implicit s-ar recunoaște că a existat o particularitate care a unit valahii din Bosnia de cei din Moldova. Islamismul! Încă o dată indic cartea excelentă a lui Isodor Ieșan, *Sectele Patarene* …, care descrie pe larg bogumilismul bosniac și mai ales patarenii din Bosnia. Este cu atât mai oportună cu cât Banul Ștefan al Bosniei a fost pataren, așa cum susține și saitul dedicat lui Ștefan II Ban de Bosnia de pe Internet. Skodra sau Scutaii din apropierea Bosniei, din Zeta al Montenegrului, ținutul Balșilor, a avut perioada lui de Islamism. Balșii, despoții Montenegrului (Zetei) au avut ca blazon „Scutul lui David"; ei au ajuns în Moldova și după 1385, dar și după bătălia de la Ankara, când au participat și au pierdut, în alianță cu Baiazid. Balșii Moldovei sunt și s-au dovedit cu acte ca fiind urmașii Balșilor din Montenegru (Zeta), aliați ai lui Ștefan II Kotromanic.

- Pentru că tot bosniacă a fost și soția lui Ludovic de Oppelin, palatinul regelui Ludovic de Anjou; această bosniacă, Elisabeta (n. 1340 – decembrie 1367) a fost sora lui Radu Negru (tatăl lui Mircea cel Bătrân) și a lui Vladislav Basarab,
- Ludovic de Oppelin – căsătorit cu o bosniacă, adică cu o Mușată - a fost numit de Ludovic de Anjou voievod al Galiției și Volhîniei; dar să nu uităm că la aceeași situație a tins ceva mai înainte și Ștefan Mușat împotriva , sau poate că de pe poziția de voievod al Galiției și Volhîniei, care pe atunci va fi cuprins – după pretențiile regelui Cazimir cel Mare al Poloniei - și Valahia Minor și/sau Moldova. Bunica acestui Ștefan, soția lui Sas voievod, a fost tot o bosniacă. Este aproape imposibil ca soția bosniacă a lui Ludovic de Anjou să nu fi fost înrudită foarte apropiat cu soția bosniacă a lui Ladislau de Oppelin și cu soția bosniacă a lui Sas voievod.
- Nu cumva ar trebui să deduce de aici că Sas voievod a avut, ca slujitor fidel atât lui Cazimir cel Mare cât și nepotului său de soră, Ludovic de Anjou, pe lângă Moldova și Galiția și Volînia, pe care le-a transmis fiului său Ștefan? Eu zic că în acest context trebuie să vedem campania regizată de regele polon Cazimir cel Mare – prin Ștefan Mușat, fiul lui Ștefan cel Bătrân, fiul lui Sas voievod cu o Mușată – împotriva lui Petru Mușat, fratele lui Ștefan. Așa și nu altfel. Căci înfrângerea polonezilor la Plonini, în Țara Șepenițului, are o explicație amuzantă, care ar trebui să ne facă un pic mai sceptici față de copacii prăbușiți peste armata poloneză: Ștefan a trădat armata poloneză și s-a aliat fratelui său, domnitorul Petru, devenind probabil voievodul Podoliei sau șeful armatei. Chiar și copacii trebuie împinși ca să cadă. Cine să-i fi împins?! Trădările și-au găsit întotdeauna o explicație. Cele trei Mușate au fost cele care au numit – cu sau tocmai împotriva soacrelor – voievodul Ruteniei sau al

Galiției și Volîniei, teritorii care au cuprins întotdeauna cel puțin o parte a Moldovei și Podoliei. Să fie ele coordonatoarele … De aia. Putem vedea aici o dispută ascunsă: Aldona, soția lui Cazimir și Margareta/Maria au fost surori sau soră-nepoată din lituanianul Gediminas. Cam greu să fie ocolite. Tocmai de aceea apar situații de compromise, greu explicabile dacă eludăm astfel de raporturi soacră – noră, care au funcționat în paralel cu cea mai al dracu diplomație sub acoperișul celor doi regi: al Ungariei și al Poloniei.

- Oportuniștii și șmecherii se înghesuiau la o căsătoria cu o Mușată. Așa se face că **soția lui Todor Koriatovici a fost o … bosniacă**, și nu oricine: fiica lui Ștefan II, Banul Bosniei. ***Valha*** I se spunea. ***Valha***! S-a aranjat Teodor! Bosniaca Valha a trăit mult și bine: trăia încă în 1417, când apare împreună cu fiica *Annuș* în Diploma Maramureșeană din 03 februarie 1417, când se deda cu îndemânare la spolierea bieților valahi maramureșeni. Dar *Valha*este … Valah. Coincidență nu prea poate fi. *Valha* ne obligă prin această sonoritate să atribuim Mușatelor origini valahe. Bosniace.
    - Teodor Koriatovici s-a aranjat atât de bine prin acea căsătorie încât regele Sigismund de Luxemburg le spunea – atât lui Teodor cât și lui Vasile Koriatovici – „avunculus noster carissimus” = „dragul nostru unchi”. A se vedea în acest sens și diploma din 05.05.1404.
    - Înrudirea trebuie căutată în opinia mea mai degrabă în mama lui Sigismund, Elisabeta de Pomerania, fiica Elisabetei de Polonia, fiica regelui Cazimir cel Mare și a Aldonei, lituaniana, sora sau mătușa Margaretei și nu trebuie căutată numai în ramura bosniacă a fostei soții a lui Sigismund, Maria, fiica lui Ludovic de

Anjou. Asta nu au văzut istoricii: înrudirea lui Sigismund de Luxemburg cu Teodor Koriatovici pe linia lituaniană a Andonei, străbunica lui Sigismund și a Margaretei, bunica lui Teodor și soția lui Cazimir cel Mare.

- Dacă istoricii ar fi fost atenți la toate acestea ar fi reușit să treacă de diferențele de stil și de gramatică din latina diplomei maramureșene din 19 febr 1419 și ar fi putut să îl identifice pe Bogdan din diploma cu ducele Teodor Koriatovici. Redau atât varianta latină cât și traducerea (poticnită) în română tocmai pentru a da ocazia celor care încă mai revendică originea latină a limbii române să încerce să afle înțelesul mai degrabă citind în latină decât în română:

Conținutul în latină a porțiunii din diplomă din care reiese că oarecând Teodor a fot Bogdan	Traducere automata cu translatorul	Traducere extrasă din publicații
… qui tempore disturbiorum Regni nostri, Domino disponente, dudum sedatorum, contra nostre majestatis crimen insurrexissent, per eundem Bogdan nomine et in persona ac verbo et voce quondam Illustris Princips Theodori Ducis Podolie fidelis nostri et sincere dilecti in signum inviolabilis fidelitatis, quam ipse pro tunc celsitudini nostre et sacre nostre regie Corone constanter observasset, et de presenti observaret,	… împotriva unor necredincioși și dușmani ai noștri; Bogdan, în nume și în persoană, cuvânt și voce, odinioară ilustrul duce Teodor din Podolie, credinciosul și sincerul nostru iubit, ca semn al fidelității inviolabile, pe care el însuși îl observase constant pentru timpul Alteței noastre și a coroanei noastre sacre regale	… în timpul tulburărilor țării noastre, între timp, din voia Domnului, potolite, se revoltase întru distrugerea maiestății noastre, de către același Bogdan, în numele și persoana, precum și cu cuvântul și vocea răposatului vestit principe Theodor, ducele Podoliei, credinciosul nostru (…) și sincer iubitul nostru, în semn de nepângărită credință, pe care el o purta pe atunci cu statornicie înălțimii noastre și sfintei noastre coronae regești și pe care o poartă și în present …

Poate că nu am dreptate, dar trebuie epuizat și acest indiciu documentar al suprapunerii lui Teodor Koriatovici II cu Bogdan II, căci convingerea mea este că traducătorii au adaptat traducerea celor subînțelese

de ei, subînțelesuri care i-au obligat tot timpul să-l identifice pe Teodor cu Bogdan, lucru inacceptabil din perspectival or. Schimbând perspectiva poate că schimbăm și traducerea.

- ***Valha***a fost valahă; numele fiicei Banului Bosniei vine să confirme că și banul, tatăl ei sau poate bunicul ei, a fost tot valah. Interesant este că în această diploma răposatul Theodor este menționat ca „duce al Opuliei". N-aș corecta cu „duce al Podoliei" înainte de-a epuiza pista deschisă de Opulia. Opulia – Oppelin. Tocmai ce vorbeam de Oppelin. Voievodul. N-o fi în această Opulie rămășița unui voievodat care a cuprins cândva un ținut mare, tare mare, cu mulți valahi? Acel ținut numit Galiția-Volhînia sau Rutenia?!
- Deducția extrasă mai sus printr-o simetrie de raționament creează o altă simetrie de raționament: nu cumva Ladilsau de Oppelin a luptat în 1388 să-l captureze ca să-l înlăture pe regale Vladislav de Jagello și să ajungă pe tronul Poloniei, după modelul pe care l-a găsit la Ștefan cel Bătrân, cu care se înrudea prin bosniacele din familie?! Îndrumat, desigur, de bosniace!
- Dacă n-ar fi așa de ce ar mai fi fost Ștefan voievod; voievod peste Galiția și Volhinia, pe toată Rutenia sau numai pe o parte?! Pe oricare parte a Ruteniei va fi fost voievod Ștefan, acea parte trebuie să fi cuprins și ceea ce numim azi Moldova și este de așteptat ca acea parte să fi fost de câteva ori cât Moldova.
- Nu cumva Cazimir cel Mare a fost garnisit de „Clubul Bosniacelor" cu un urmaș: Ștefan, fiul Mușatei, soția lui Sas voievod. Cazimir cel Mare nu avea urmași. De aceea era Ștefan cu chemare spre Polonia, de aceea avea el acolo puterea de care vorbește mai sus canonicul Hossu V. Pentru că bosniacele au plănuit să-l lase de urmaș la tronul Poloniei.
- Bietul Ștefan cel Bătrân a murit[25] înaintea regelui Cazimir cel Mare, așa că planul bosniacelor „mușatine" a căzut. A

[25] Alexandru I. Gonța, *Românii și Hoarda de Aur 1241-1502*, 2010, Editura Demiurg, Iași, p. 156: „Murind voievodul Ștefan la curtea sa din Hârlău, la sfârșitul anului 1358 sau începutul lui 1359, tronul a fost moștenit de fiul mai mare al acestuia, Ștefan. Cel de al doilea fiu, Petru, deși mai tânăr, adică mai mic, fiind mai mărinimos, era mai iubit de popor. Ajutat și de „provincialii unguri" veniți cu Bogdan din Maramureș, el a dat o

căzut, dar nu înainte ca Ștefan cel Bătrân să fi fost cunoscut prin prestigiul câștigat de fapte și mai ales de zvonuri, care l-au făcut concomitent Voievod, Mușatin și Bosniac, așa cum ne spune Lista lui Scarlat.

- Deci, Margareta, rămasă singură după divorțul de Ștefan, cu care i-a avut pe Ștefan, Petru și Roman Mușat, s-a recăsătorit cu Bogdan, cu care a avut o mare parte din urmașii numiți Koriatovici. Așa se explică lista voievozilor din *Pomelnicul de la Voroneț*, întocmit de Varolomei Măzăreanu și descoperit de soții Eșanu, istorici,
- De unde a preluat lituanianca Margareta, fiica lui Gediminas, numele de Mușata, de la cine, din moment ce soțul ei, Ștefan, mort și îngropat la Probota[26], a fost fiul lui Sas voievod, despre

---

lovitură de stat și, răsturnându-l pe fratele mai mare, a ocupat scaunul Valahiei Minore. Ștefan, temându-se să nu i se întâmple ceva și mai rău, a fugit, cu parte din boieri și visteria domnească, la Cracovia, în Polonia. Acolo s-a închinat lui Cazimir ca vasal … Oastea polonă trimisă de Cazimir, în ziua de 29 iunie 1359, pentru a-l repune în scaun pe Ștefan, a fost bătută în munții Plonini din Țara Șipenițului, la începutul lui iulie, de către Petru, prin prăvălirea copacilor tăiați dinainte aproape de rădăcină. E foarte probabil că în vederea acestei campanii ceruse Coroana polonă aprobarea, pe care Papa i-o acorda la 11 mai 1359 (n.e. 155: Aloysius I. Tăutu, *Fontes*, Series III, vol. X *Acta Innocentuu* P.P VI (1352-1362) Roma, 1961, p. 232). Victorios asupra polonilor, la întoarcere, Petru, voievodul Valahiei Minore, îndemnat și susținut de Bogdan cu românii de peste munți, a trecut Siretul și, luând prin surprindere pe Sas (*probabil pe un urmaș, Drag sau Bâlc*, nota mea), a ocupat și Moldova subcarpatină, în timpul verii, în iulie și august. Ecoul acestei duble victorii a fost adusă (sic!) la cunoștința regelui, tocmai în timpul când acesta conducea personal oștile transilvană și ungară în războiul contra lui Dușan al Serbiei".

[26] Mulți istorici și-au încercat puterile pentru a dărâma, a schimba sau a redirecționa descifrarea făcută de Nicolae Iorga (în *Inscripții din bisericile României*, I, p. 38) mormântului lui Petru Mușat de la Mănăstirea Poieni din Probota: „Această piatră a făcut-o Ștefan Voevod [cel Mare] lui Petru Voevod, fiul bătrânului Ștefan Voevod; veșnica lui pomenire". Minunatul istoric P. P. Panaitescu a publicat în revista *Studii* (*Revistă de istorie*), nr. 4/1956, la p. 95, o lucrare cu un titlu mult prea lung, în care se vede obligarea regimului la compromis, *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale țărilor române*: „Mănăstirea Probota, clădită de Petru Rareș, este ridicată pe ruinele vechii mănăstiri Sf. Nicolae din Poiană … Printre mormintele rămase din vechea mănăstire este și o piatră pe care se citește în slavonește: „*Această piatră a făcut-o Ștefan voievod lui Petru voievod, fiul lui Ștefan voievod cel Bătrân*; veșnica lui pomenire. Este desigur vorba de voievodul al cărui mormânt lipsește la Rădăuți, Petru al Mușatei. Nimic nu se împotrivește acestei identificări; dimpotrivă, ea este confirmată de următoarele fapte: săparea pietrei de mormânt de Ștefan cel Mare, întocmai ca a celorlalți predecesori ai lui Alexandru cel Bun, îngropați la Rădăuți, lipsa mormântului lui Petru al Mușatei la Rădăuți și vechimea mănăstirii Probota, amintită în acte înainte de Alexandru cel Bun. De altfel, nu cunoaștem pe niciun alt Petru voievod, fiul lui Ștefan,

care se știe din tradiție și din toponimii că a fost căsătorit cu o catolică germană, cu o săsoaică?! Totuși, numele de Sas putea să provină de la mama sa, adică de la soția lui Dragoș[27], ceea ce deschide opțiunea ca soția lui Sas să fi fost o Mușată, fiind și el „fidelizat" de Ludovic de Anjou cu o valahă bosniacă din familia lui Ștefan al Bosniei. Angevinii îi depărta pe bosniaci atât de mult încât îi punea în poziții total opuse regatului. Ce fidelizare!

- Deci, este nu numai posibil ci și explicabil ca Margareta să fi primit numele de „Mușata" de la soția lui Sas voievod, mama lui Ștefan cel Bătrân, soțul ei.
- **Mușata era un nume**!
- Mușata a devenit un nume de dinastie, așa cum bine a reținut Scarlat (*Lista lui Scarlat*), atât de nedrept contestat!
    - „de quo non scitur, ubi principaverit, dicitur quod ejus genus sit ex familia despotiana regum Serviae":
    - «Vorbind despre domnul moldovenesc Petru Mușat, contimporan și amic al lui Mircea, ea (lista domnească a lui Scarlatti, nota mea) zice că tată-său era:
      Costea Mușat, „***carele nu se știe unde a domnit, dar se crede că ar fi fost din neamul despoțian al Serbiei***"„(traducerea textului latin de mai sus), scrie și traduce B. P. Hașdeu în *Istoria critică a românilor*.
- Margareta, soția lui Ștefan a rămas cunoscută în Moldova ca „Mușata", adică cu numele mamei fostului ei soț, prelungit și consolidat în numele fiilor, din care, de vrednică pomenire, ne-au rămas Petru Mușat, Roman Mușat și, evident, Ștefan Mușat, învingătorul de la Ghindăuani. Această succesiune „mușatină" prin mamă explică și neclaritățile actuale privitoare la originea numelui Mușat sau Mușată, de la mamă sau de la tată!Dacă nu ar fi așa, cum s-ar putea explica altfel aceste nume de drăgoșești, care au purtat și au consacrat în însemnele lor heraldice nu numai

---

înainte de Ștefan cel Mare. *Ne aflăm deci în fața mormântului lui Petru al Muşatei şi pe piatra lui mormântală scrie că el era fiul unui Ştefan voievod* întocmai ca în cronica lui Dlugosz (Jan, cronicarul polon, nota mea)", scrie definitoriu P.P. Panaitescu la p. 107. Cu ocazia identificării mormântului lui Petru Mușat am stabilit și motivul pentru care îl numim pe tatăl său ***Ștefan cel Bătrân***.

[27] Gheorghe Șincai, *Hronica Românilor*, Editura Pentru Literatură, 1967, București, p. 498: „… despre mama lui Sas Vodă, care a putut fi sască (săsoaică, nota mea) din comitatul Scepusiului sau din ținutul Bistriței, de-unde o-au putut lua șie (sieși, nota mea) muiere Dragoș".

însemnele angevine ci și ***capul de bour***, a cărui origine galițiano-ruteană devine astfel și mai implicită și și mai certă!

Așa se explică apariția de MUȘAȚI, MUȘATE și BALȘI în Moldova secolului XIV.

- Asta nu au căutat istoricii și asta le-a lipsit istoricilor pentru a înțelege de ce Mușatinii – descendenți din banii valahi ai Bosniei, greșit numită Serbia - nu au înlăturat nici Bogdănești și nici Drăgoșeștii de la conducerea Moldovei, așa cum s-a acreditat. Istoricul canonic Hossu V. scrie: „De remarcat că onomasticile „*Ștefan*" și „*Bogdan*" au cunoscut cele mai frecvente atribuiri voievozile Moldovei"[28]. Ștefan – pentru ramura „sârbească" a Drăgoșeștilor, iar Bogdan, pentru descendența din Bogdan.

Mușata a fost șefa, ea a fost cloșca.

Ea a *arăduit*, a distribuit și a reprezentat reprezentând încă certitudini chiar și prin enigme. Tare muiere! **O mare doamnă**, cum o numește papa.

De altfel, dacă Mușata n-ar fi fost cloșca unor voievozi ridicați din Drăgoșești și din Bogdănești, Ștefan cel Mare n-ar fi avut motive să-și asume descendența atât din Bogdănești cât și din Drăgoșești (despre fiecare a lăsat mărturii nu numai scrise că i-au fost strămoși. Ștefan cel Mare s-a tras și din unii și din ceilalți, așa că insinuările, care spun că marele erou de la Vaslui și-a confecționat dovezi că se trage din Drăgoșești, devin meschinării, care dau dimensiunea celor care le-au emanat. Ar fi prea anacronic și mult prea meschin și fără de orizont demersul lui Ștefan cel Mare de a contraface dovezi ale înrudirii lui cu nobilii Drăgoșești numai pentru a-i face pe plac voievodului transilvan Dragffy (Dragffy = fiul lui Dragoș), evident, un urmaș al lui Dragoș - cu care s-a și încuscrit, dar care nu a avut și nici nu are dimensiunea lui Ștefan cel Mare, nici în timp și nici în spațiu, nici atunci și cu atât mai puțin acum. Ștefan a fost Mare pentru că a rămas Mare!

Eu le reproșez istoricilor români că nu au văzut această suprapunere a Bogdăneștilor peste Koriatovici! Și sunt atâtea indicii directe numai în cele scrise mai sus, dar și indirecte, pe care vi le spun:

- Koriat a fost ortodox când toți lituanienii erau păgâni, „negri" sau „închinători la arbori", oricum mai anticatolici decât mai anticreștini; de ce? Toți fii lui Koriatovici au fost botezați ortodocși, dar se știe că cel puțin Alexandru și Iurg/Giurgiu sau Gheorghe Koriatovici au trecut la catolicism

[28] Hossu V., *op. cit*.

(vezi mai jos Șerban Papacostea – *Geneza Statului Român* cu referință la Aloisius Tăutu – *Acta Gregorii*). Istoricii trebuia să fi văzut aici o ruptură între Koriatovici și lituanieni. O ruptură imensă.

- De ce au cedat Koriatovicii Podolia, aflată mult mai la îndemâna lituanienilor, pentru un Muncaci, aflat mult prea la îndemâna ungurilor, dușmanii lituanienilor și ai tătarilor, aliații lituanienilor?!

- De ce pe una din fețele banilor bătuți de Koriatovici – că au fost în NOVGORODUL de pe râul VOLCOVO, ce duce la Ladoga sau că au fost bătuți la Smotrici, Camenița sau Cetatea Albă – apare stema angevină (fasciile orizontale și crinii pe câmp de azur) dacă – așa cum vedem și din cedarea imensei Podolii pentru Muncaciul Maramureșului – legăturile lor n-ar fi fost mai intime și mai tari cu provinciile valahe ale ungurilor decât cu lituanienii, căci este evident că Koriatovicii au fost mai atașați de Maramureșul tatălui (Bogdan/Koriat) decât de Lituania mamei (Maria)?!

- De ce nu au văzut istoricii în faptul că Koriatovicii (ducii Tudor și Vasile Koriatovici) au ridicat în Muncaciul Maramureșului, în 1360, o mănăstire ortodoxă - cu hramul Sf. Nicolae (rămasă de referință printre valahi) anterior Mănăstirii ortodoxe din Perii Maramureșului și aflată apoi în permanentă concurență cu aceasta, – un indiciu al originii valahe a fondatorului? Și, mai ales, de ce nu au observat că hramul celor două mănăstiri – din Muncaci și din Rădăuți – este identic și specific valah: SFÂNTUL NICOLAE? De ce?

- N-au văzut și pentru că n-au vrut, căci ortodocșii din Peri și cei de azi au ținut neapărat să blameze Mănăstirea ortodoxă din Muncaci din motive de concurență mascate de altceva, umplând cu ocări mulțimea de valahi (cca 40.000) pe care ducele Teodor i-a adus cu el la Muncaci și în tot Maramureșul, în 1394, din Podolia, după ce, aliat cu Roman al Moldovei, au fost învinși, în 1393, de alianța lituano-polonă; acei valahi aduși în Muncaci au fost și sunt ocărâți că ar fi fost ruteni. Mulți au rămas în Moldova. Teodor Koriatovici este menționat într-una din vizitele pe care le face acestor „homines" din toată Moldova. Acestor „homines" li se recunoaște ortodoxismul, dar li se contestă naționalitatea, neamul. Sunt ponegriți: RUTENI! Și eu am fost apostrofat ca „rutean"! de dl Iuga Vasile, custodele *Diplomelor Maramureşene*, pentru că mi-am exprimat în scris simpatia pentru Koriatovici (sau, mai bine-zis pentru dimensiunea „koritovicească" a bogdăneștilor).

- Nu se poate să nu fi fost văzute apucăturile VALAHE în cei sosiți în Muncaci odată cu Teodor/Chodor și eventual în cei născuți până la slavizarea și rutenizarea lor! Nu se poate chiar și numai pentru simplu fapt că lui Bogdan i se reproșează că a lăsat Maramureșul pustiu, că odată cu el

au plecat și cei 40.000 de valahi maramureșeni … pe care-i vedem numai acum că s-au întors! Au plecat valahi-ortodocși și s-au întors tot valahi-ortodocși! Care-i problema!

- Am insistat în publicațiile anterioare asupra faptului că *Țara de Jos* a Moldovei a fost ținutul de dincolo de Nistru. Adică Podolia „de la Plonini până la Marea cea Mare" ... și până la Nistru, că dacă ar fi fost până la Carpați ar fi fost vorba de Țara Moldovei, toată, așa cum a fost definită de Domnitorul Roman (1391/2-1393/4); istoricii trebuia să realizeze că Koriatovicii au fost voievozii domnitorilor Moldovei. Adică al doilea om după domn. Vezi numai cazul Costea, care a fost de fapt Constantin Koriatovici, voievodul domnitorului Petru Mușat, din expresia genovezilor: „Costea și Petru Voievod".

Nici așa istoricii nu își lasă deprinderile create prin educație, care-i fac să NU vadă că Bogdăneștii sunt identici cu Koriatovicii și NU văd că Bogdăneștii sunt aceiași cu Koriatovicii nici măcar atunci când greșind în identificarea unora află de fiecare dată că erau/sunt ceilalți. Iată un caz:

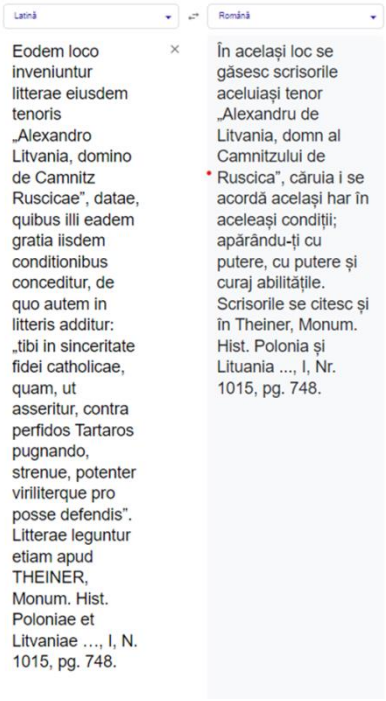

Cele de mai sus constituie doar o mica parte din argumentele pe care le voi aduce pentru a demonstra că Bogdăneștii și Koriatovicii au fost unii și aceiași, dar, fiindcă ne aflăm în apropierea menționării lui Alexandru Koriatovici – ca frate al Koriatovicilor după cum precizează Nicolae Iorga, dar și al Bogdăneștilor, după cum susțin eu – pot să augmentez argumentările cu o mențiune făcută de Șerban Papacostea, *Geneza statului roman în evul mediu*, Ed. Corint, Buc. 1999, pp. 66, 67:

Pentru apartenența lui Jurg Koriatovici la catolicism, v. observațiile pertinente ale lui Gh. Moisescu, p. 106 …

(…) La 26 ianuarie 1378, papa Grigore al XI-lea acordă „doamnei" Moldovei, Margareta de Siret („nobili mulieri Margarethae de Cereth, dominae Valachiae Minoris") dreptul ca duhovnicul ei să-I poată acorda iertare deplină de păcate, „in articolo mortis", *Acta Gregorii* Pp XI, 1370-1378, ed. A.L. Tăutu, Roma, 1966, p. 493-494; nu e lipsit poate de interes pentru istoria Moldovei în această vreme faptul că papa

> Grigore al XI-lea a acordat în același timp un privilegiu similar lui Alexandru Koriatovici, cneaz al Podoliei; ibidem, p. 494. Margareta nu era catolică din naștere, cum s-a crezut mult timp, ci convertită la catolicism”.

Am fost extrem de curios să citesc această informație direct de la sursă; cu ajutorul inimosului cercetător istoric Mihai-Florin Hasan din Cluj am intrat în posesia unei copii din cartea lui Aloisie Tăutu, pe care am transcris-o în translatorul latin-român de pe internet: desigur, traducerea de pe internet, de mai sus, este aproximativă, dar suficientă pentru a înțelege că Alexandru al Lituaniei sau Alexandru Koriatovici, domn al Cameniței de Haliciu/Ruscia, a primit - deodată cu Margareta de Siret, sora lui Lațcu după Nicolae Iorga sau mama lui Lațcu, după cum voi dovedi eu –„același har în aceleași condiții” și, mai ales, că Aloisie Tăutu a găsit scrisorile solicitatorului (=„tenorului”?), de demers și de aprobare,în același loc în care se aflau și cele ale Margaretei de Siret. Șerban Papacostea nu a trecut pe lângă o astfel de concomitență și coincidență. Bine a făcut, căci dacă Margareta - sora sau poate că mama lui Lațcu - a fost și sora lui Alexandru Koriatovici sau mama lui, atunci este de așteptat să se fi sprijinit unul pe celălalt în demersul către papă și, deci, este de așteptat să fi fost înfrățiți sau înrudiți foarte apropiat.

Acestea se întâmplau în anul 1377, an în care frații Alexandru și Boris Koriatovici au depus jurământ de vasalitate față de Ludovic de Anjou; asta ca să se înțeleagă că Lațcu Voievod nu ar fi putut obține recunoașterea papală (1371) a ducatului Moldovei și nici nu ar fi putut fi numit de papă duce al Moldovei dacă nu ar fi fost făcut mai înainte duce de regele Ludovic de Anjou. Pe de altă parte, *să nu fim mai catolici decât papa* și nici mai ortodocși decât patriarhul de la Constantinopol, căci perioada cuprinsă între catolicizarea lui Lațcu și solicitările adresate papei de Margareta și de Alexandru se află în perioada în care însuși, Paleologul V, împăratul ortodoxismului bizantin se catolicizase, adică își adăugase acel IO în față (Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος, Iōannēs V Palaiologos, 1332-1391, catolicizat 1369).

Dacii (valahii) și celții au ocupat un spațiu imens, care le-a permis să mențină vechea și prospera civilizație a omenirii, motiv pentru care a fost distrusă
Valahii au fost păstorii „agățați de munți”[29]

[29] După expresia lui Florus Lucius (Julius, Annaeus), *Dacii inhaerent montibus*, sec. II e.n.: „dacii agățați de munți”.

Când crește interesul față de Koriatovici începem să aflăm și mai multe minciuni catolice – papale și regale – care dovedesc indiferența catolicilor față de mântuire ... altfel nu se poate minți în așa hal!

Iresponsabilitatea unui neam poate fi identificată în transformarea credințelor în ritual, în mărirea templelor, în mărimea tot mai mare a minciunilor și, deci, în **creșterea indiferenței față de mântuire**. Nu cunosc neam mai preocupat de mântuire decât valahii; cum credința lor de acum, ortodoxă, nu a dus la creșterea preocupării față de mântuire și la celelalte neamuri ortodoxe, înseamnă că credința valahilor – care i-a așezat cândva la zenitul preocupării față de mântuire și la o atitudine sfidătoare față de materie, față de prezent și față de moarte – trebuie căutată în altă parte decât în ortodoxismul însușit și parțial adaptat cerințelor lor față de mântuire. Din acest punct de vedere Valahii sunt teribili, inegalabili, minunați. Intensitatea obsesiei mântuirii valahe, mai poate fi aflată în doinele și în superstițiile lor. Remarcabil este că atitudinea le-a rămas: nu mai știu ei cum să caute mântuirea, dar încă știu unde să o caute și o caută. Urmăriți-i când doinesc și vă veți convinge că ei caută mântuirea când tu nu înțelegi nimic nici din atitudinea lor și nici din doinitul lor! Doinesc și apoi tac. O tăcere ce însoțește doina și-o urmează. Plânsul lor nu-i plâns, nu-i jelanie, ci este reprosul pe care și-l fac pentru că și-au pierdut vechea credință și … numele sublim. Doina se află și în Lituania.

Cine sunt și de unde vin valahii, care-a fost Dumnezeul lor și care a fost civilizația acestor munteni?

- În cartea mea, „Arcașii lui Efraim" editată în 2021, am scris că valahii, celții și cumanii sunt frați de sânge, frați care sunt veri îndepărtați cu latinii. Valahii, celții și cumanii sunt „urmașii celor zece triburi dispărute", adică sunt urmașii *Regatului Israel,* numiți și „Regatul lui Efraim" sau „efraimiți", deportați în 733-722 î. C. de *Regatul Asirian* la cererea *Regatului Iuda.*
- Se știe că „efraimiții" au locuit zonele muntoase din Israel și că de aici,din Regatul Israel, au fost deportați în Media, de unde au ajuns între M. Neagră și M. Caspică. Ei au dispărut din Israel în aceeași perioadă – 733-720 î.C. – în care apar între M. Neagră și M. Caspică cimerienii, sciții și mezii. Întrebarea este: nu cumva cei apăruți sunt tocmai cei dispăruți? La întrebarea aceasta am răspuns în cartea mea „Arcașii lui Efraim": ba da, chiar ei! Identitatea efraimiților cu cimerienii, sciții și mezii este confirmată o data în plus de practicarea circumciziei de populațiile dintre cele două mări (vezi Herodot), specific ebraică (circumcizia la pruncii „nou născuți" cum făceau colchidienii =

circumcizia la opt zile de la naștere, cum făceau evreii sau „sirienii din Palestina”, cum scrie Herodot).

Din *Vechiul Testament*, III Regi, cap 20, aflăm că „Domnul” lui Ahab, regele Regatului Israel și, deci, al „efraimiților”, a fost „Dumnezeul munților”.

- Îndemnurile repetate și tot mai insistente formulate de către dumnezeul V.T. către israeliți de a ucide locuitorii din lunci și câmpii, de a coborî din munți și de a locui în câmpii au fost zadarnice. Efraimiții au rămas în munți, oameni ai munților, ca și celții și ca valahii.

Aici și acum este momentul și locul de a arăta că valahii – ca urmași ai efraimiților munteni – sunt cei care au despădurit dealurile și munții din partea vestică a Ucrainei de azi: Volhînia, Rutenia și Haliciul/Galiția; nu mai puțin adevărat este și că estul întregii Ucrainii a fost locuit de cazaci și de tătari, adică de urmașii bolohovenilor, care au fost tot de „sânge românesc”: alani, avari, bulgari, brodnici, pecenegi, cumani, așa cum am demonstrate în cartea „Arcașii lui Efraim”.

„**Și n-aveau niciun gând**”!

Marile Familii efraimite de păstori ajunse în Asia, între cele două mări și apoi în Europa și, deci, în Ucraina, nu au uitat să se folosească, la fel ca mult mai demult în Egipt, de mlaștinile și de revărsările râurilor și să evite grâul, hrănindu-se cu mei, așa cum strămoșii lor mai îndepărtați au înlocuit grâul cu mana „în pustia” în care au rătăcit patruzeci de ani… căci gândul și, deci, nefericirea sunt aduse de grâu, de arătură, de regularizare, de sistematizare și de așa-zisa civilizație sclavagistă europeană, trecută și prezentă. Grâul este încă un fals aflat în palimpsestul actualului text biblic, pentru a ascunde Adevăratul Dumnezeu. Grâul este identificat de cabaliști cu „pomul/fructul oprit”, a cărui interdicție, avertizare și motivare răzbat, totuși, și măcar parțial (probabil din neatenția Creatorului sau a copistului) de sub palimpsestul textului biblic:

> Pentru că ai ascultat vorba femeii tale și ai mâncat din pomul din care ți-am poruncit „Să nu mănânci”, blestemat va fi pământul pentru tine! Cu osteneală să te hrănești din el în toate zilele vieții tale!
> Spini și pălămidă îți va rodi el și te vei hrăni cu iarba câmpului!

> În sudoarea feței tale îți vei mânca pâinea ta, până când te vei întoarce în pământul din care ești luat …”[30]

De grâu s-au folosit civilizațiile pentru supunere ca de „pâinea noastră cea de toate zilele”. Pentru a neferici! La gafa din rugăciunea *Tatăl Nostru*, care spune „și nu ne duce pe noi în ispită” – ca și cum *Adevăratul Dumnezeu* și nu *Satana* a fost și este cel care încearcă să ne ducă în ispită – și care ne face să ne rugăm *Satanei*, descoperim în *Tatăl Nostru* încă o gafă: „pâinea noastră cea de toate zilele” ne-a fost strecurată ca indispensabilă! Cine a făcut asta din moment ce *mana* a înlocuit grâul *în pustie* și *meiul*, la noi, la valahi, până prin secolul XVI?! Are Dumnezeu nevoie de închinăciunile noastre?! Nu! „Nu-ul” acesta este și o interdicție; probabil de aceea zic moții: „lasă-i cui se-nchină”!

Luncile și câmpiile ținutului vestic al Ucrainei au fost penetrate de germanici și de puținii slavi de pe atunci, iar, încet-încet câmpiile au fost slavizate prin ***slavizarea valahilor*** – făcută prin universitățile deschise de Cazimir cel Mare și prin colonizarea acestor valahi slavizați în câmpii și lunci. Câmpiile și luncile părții vestice a Ucrainei (numite deodată sau pe rând sau pe părți: Lodomeria, Volhînia, Haliciul, Rutenia, Bolohovenia, Podolia) au slavizat osatura, carnea, conștiința, tehnologiile și apucăturile muntenești ale efraimiților, aplatizându-le, arându-le și sărăcindu-le de resurse, de îndemnuri și de bucuria vieții. Din marii păstori nomazi, valahii au fost sedentarizați, întristați, secătuiți, regularizați și transformați în sclavii/slavii germanicilor: în grădinari. Germanicii au coborât valahii din munți în câmpii, omogenizându-i prin sedentarizare. Turmele imense. Imensele turme au fost coborâte-n lunci. „Buciumul nu le mai urca”! Cu această cunoașterea trecutului, cu această filozofie de viață, cu resursele naturale variate ale munților și cu aceste tehnologii trebuie căutați valahii din partea vestică a Ucrainei secolului XIV.

Moldovenii au fost cumani, zice Gheorghe Șincai, iar cumanii au fost tătari, zic eu. Deci, cum moldovenii au fost tătari și cum moldovenii au fost români,și românii au fost tătari, zic tot eu.

Ludovic de Anjou a fost cel care l-a numit „dux” de Muncaci pe Teodor Koriatovici și tot el l-a numit pe Lațcu „dux” de Moldova din moment ce cronicarul Ioan de Târnave și *Cronica de la Buda* au reținut că după ce „*a crescut numărul locuitorilor români în acea țară (Moldova, nota mea) și s-a dezvoltat în regat (stat), voievozii care au fost aleși de românii acelui regat au declarat să fie vasali regelui Ungariei și s-au obligat să presteze omagiu, cu achitarea tributului obișnuit*”. Să fie această

[30] Vechiul Testament, *Geneza*, 3: 17-19.

„confirmare” numai una din minciunile și mistificările specifice lui Ludovic de Anjou sau să fie baza concomitenței menționate de Iorga?

Cert este că lui Ludovic de Anjou nu i-a fost teamă de Bogdan singur ci de Bogdan și de aliații lui: lituanienii și tătarii. Inelul de pe degetul lui Lațcu Voievod, din mormântul de la Rădăuți, cu înscrisul Allah, pe de o parte și *Capul de bour* stilizat, din sigiliul hanului mongol Toktamîș , pe de altă parte, sunt în măsură să demonstreze că moldovenii s-au aflat în alianțe, mai profunde și mai subtile decât ne putem noi imagina acum, atât cu

lituanienii cât și cu tătarii; alianțe atât de profunde și de subtile încât va trebui să începem să vorbim despre moldoveni ca despre tătari și despre tătari ca despre moldoveni. Diplomele angevine și cronicile i-au fixat așa: unii și aceiași.

Însemnele hanului Toktamys 1392-1393

Monedă cu stema Țării Moldovei din perioada (emisiune (1387-1392) Petru I Mușatinul) 1392-1393

Blazonul localității Nemezis din Lituania - formată din tătari colonizați, numiți „Lipkani” - conține - pe lângă semiluna islamică - și tuiul turco-tătar din vârful unei lancii și un *Cap de Bour*, atât de asemănător cu *Capul de Bour* moldav, încât, la o astfel de augmentare a bourului de pe sigiliul hanului tătar Toktamîș, trebuie să ne gândim serios dacă nu cumva *Capul de Bour* a fost preluat de *Hoarda de Aur* de la Rutenia și Galiția/Haliciu. Preluat și extins! Așa de mult încât chiar și în primele decenii ale domniei lui Ludovic de Anjou (1342-1382), volhînii, rutenii și galițienii (halicienii) – majoritar valahi – trebuie extinși foarte mult:

- spre est - de-o parte și alta a Volgăi,
- spre vest – până la metele (hotarele) regatului maghiar, cum spun cronicile acelui timp,
- spre nord? – până la fruntariile Lituaniei,
- spre Sud? – cel puțin până la Dunăre.

***

Am văzut mai înainte că de la *Ioan de Târnave*, notarul personal al regelui Ludovic de Anjou, a rămas scris în *Cronica de la Buda* că după ce „a crescut numărul locuitorilor români în acea țară (Moldova, nota mea) și s-a dezvoltat în regat (stat), voievozii care au fost aleși de românii acelui regat au declarat să fie vasali regelui Ungariei și s-au obligat să presteze omagiu, cu achitarea tributului obișnuit”.

Deși textul vorbește de voievozii unui regat, totuși, istoricii s-au referit ori la voievozii aflați în succesiune în scaunul Moldovei ori au redus pluralul „voievozi” la „voievod”. Ca în continuare să nu greșesc și eu, până la proba contrarie voi păstra referința la dimensiunea de regat - care îngloba acele voievodate ale voievozilor aleși de români – ca un teritoriu posibil mai mare decât Moldova, care includea și voievodatul Moldova. Despre ce regat ar putea fi vorba dacă nu avea rege, căci nicăieri nu se vorbește despre un rege, ci numai de voievozi, ca despre niște baroni locali, așa cum apar și în cronicile occidentalilor referitoare la baronii locali de deasupra Dunării, independent, grobieni, inerți, lipsiți de entuziasm, dormind la amiaz? Să admitem că este vorba despre o formă aparte de administrare, un fel de coaliție de voievodate valahe, un fel de confederație?

Legenda ce scoală din morți valahii din Rutenia … ce să mai spun de cei din Volhînia și Galiția

Este vorba despre ***Legenda Roman și Vlahata***.

În legendele de la geneza statului român se vorbește despre ***Roman*** și Vulgata/Vlagata. Legenda face referire la voievodul Roman, pomenit într-o epopee germană de la începutul veacului al XIII-lea, referitoare la Rumunc, ca duce al valahilor de pe vremea lui Attila:

În vestita epopee germană Niebelungenlied (Der Niebelunge Nôt), a cărei ultimă redactare ar fi de la începutul veacului al XIII-lea, e vorba de însoțitorii marelui rege Etzel (Atila), la nunta sa cu regina Kriemhilda. Din toate țările răsăritului sosesc căpeteniile:

Von Riuzen und von Kriechen reit da vil manic man: den Polânen un Vlâchen den sach man schwinde gân …

„Dintre ruși și greci călăreau acolo mulți oameni, și poloni și vlahi vedeai sosind în grabă …”
Mai departe, se pomenesc die *wilden Pesenaere*, pecenegii cei sălbatici, împreună cu spadele cele bune din țara Kievului, iar într-o altă strofă apare:

Der herzoge Râmunc user Vlâchen lant
Mit siben hundert manen, kom er für sie gerant.

Acest „duce Ramunc din țara valahă” a fost considerat încă de Xenopol ca „numele poporului roman, dat capului său”, deci tot un erou eponim, personificând neamul întreg, sau cel puțin acea parte a lui ce ajunsese la cunoștința scriitorului, căruia i se datorește acest adaus …
„Oricum ar fi lucrurile, observa în această privință N. Drăganu, *Niebelungenlied* este o mărturie destul de timpurie despre existența românilor, fie ei din oricare parte”, deoarece presupunea că pasajul se poate interpreta ca o aluzie la românii nord-estici, în cazul în care traducem, cu Xenopol, *Polânen* prin poloni sau cei sud-estici, dacă socotim, cu Onciul, că ei reprezintă pe cumani, numiți de textele germane *Valwen* sau *Falones*; ba „se vede că nu este exclusă nici posibilitatea a treia, a românilor din Panonia”. Dar înțelesul ce se dă numelui ducelui Ramunc, ca erou eponim, nu are de suferit prin aceste interpretări diverse nici o modificare[31].

Deci, Dimitrie Onciul – citat de istoricul Ghe. Brătianu, refuză echivalarea *Polânen* cu Polonii, identificând în *Polânen* – din *Epopeea Nibelungilor*, scris la începutul sec. XIII-lea – numele *Polianilor*, adică al Cumanilor (*Valwen* sau *Falones*, cum îi numea nemții), dar, ca aproape întotdeauna când prezența cumană este echivocă, apare și varianta îndepărtării echivocului prin *români*. Vă reamintesc: Blakcumenland = Blak + Cuman + ținut = Negru + Cuman + ținut = Valah + Cuman + ținut = Ținutul Cumanilor Negri = Ținutul Valahilor, aspect pe care le-am dezbătut pe capitol întregi, pe titluri și subtitluri și asupra cărora am revenit de atâtea ori în cartea mea „Arcașii lui Efraim”. Ghe. Brătianu arată că Nicolae Iorga nu era de acord că „Ramunc” ar fi „numele poporului în loc de al șefului”:

Și, cum cântecul Nibelungilor trebuie să fie de pe la începutul secolului al XIII-lea, când de altfel, numele valahilor se popularizează prin împrejurările din Balcani, se dă ca șef al lor prințul galițian, regele Roman din secolul al XIII-lea.
Marele nostrum istoric s-a gândit fără îndoială la principele Roman Mâstislavici al Volhîniei, ajuns în 1199, după stingerea neamului Rostislavilor, principe al Haloiciului sau al Galiției.

[31] Ghe. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1980, pp. 159-161.

> Acest întemeietor de dinastie a lăsat în istorie renumele unui suveran energic și războinic, în luptă continua cu rivalii săi de la Kiev și Cernigov, ajutați de cumanii cari fac la aceea vreme neîncetate incursiuni în Ucraina. El păstrase însă relații pașnice cu Bizanțul și Ungaria și se amestecă în luptele lăuntrice din imperiul german, ținând partea lui Filip de Suabia împotriva lui Otto al IV-lea de Brauschweig …[32]

Dar Gheorghe Brătianu este împins de starea de fapt, reală spre ipotezele care-l obligă să le identifice cu concluziile mele. Însă n-o face pe deplin. Identificarea lui Ghe. Brătianu este parțială. Este parțială deoarece Ghe. Brătianu nu vede în cumani valahii! Nu-i vede și gata! Și nu vede nici ceea ce văzuse Cantemir și Hașdeu: că Haliciu a cuprins cândva aproape tot ținutul românesc.

> Însemnătatea ce se dă valahilor, poate fi lămurită în două feluri: ori e vorba de coloniile românești, așezate în Galiția de răsărit și miazăzi, a căror însemnătate ne-o dovedesc documentele ce amintesc aici de *jus valachicum*; ori e o aluzie la partea de miazănoapte a Moldovei dinainte de descălecare, unde s-a întins pentru o scurtă perioadă de timp, în veacul al XII-lea, influența principatului de Halici, dar care, de fapt, în vremea lui Roman Mâstislavici, se afla sub directa oblăduire a cumanilor[33].

Saga germană și legenda genezei românești vorbesc vag, dar vorbesc despre originile românești și, în plus, legenda aceasta este laicizată de existența certă, documentată, a unui Roman, urmat de Daniel/Dănilă și de faptul că franciscanul Giovanni da Pian del Carpine îi întâlnește pe niște duci ruteni:

> Iar la ieșirea din Cumania am întâlnit pe ducele Roman, care intra la tătari și alaiul său, și ducele Aloha care e acolo cu alaiul său … Iar toți aceștia sunt duci ruteni.

Sau, după o altă traducere, oferită tot de Ghe. Brătianu:

> „Iar la ieșirea din Cumania am întâlnit pe ducele Roman, care intra la tătari , cu alaiul său și pe ducele Olaha, care ieșea, și alaiul său”[34]. Cel dintâi, continua Ghe. Brătianu, Roman, astfel amintit la 1247, nu poate fi aici principele la care se gândise Iorga, ci nepotul său, fiul lui Daniil sau Danilo, principe de Halici, care primise coroana regală de la Papa Inocențiu al IV-lea și se afla în acel an la curtea lui Batu, unde îl întâlnise

[32] *Ibidem*, pp. 159-162.
[33] *Ibidem*.
[34] ***Ystoria Mongalorum***, cap. IX, 49, Itineraria et relationes fratrum minorum saeculi XIII ei XIV, Quaracchi, 1929, p. 129, precizează marele istoric Ghe. Brătianu în nota explicativă nr. 26 de la subsol.

călătorul nostru. Acest al doilea Roman, al doilea fiu al „regelui" Danilo, a fost învestit la 1254 cu unele posesiuni cucerite de tatăl său de la lituanieni, în Rutenia Albă, ca Nowogrodek și Slonim … Celălalt e mai greu de identificat. „Forma (Aloha) … amintește poate de „Olahi" din documentele ungurești de la sfârșitul veacului al XIII-lea …
Olaha din Historia Mongalorum (***Ystoria Mongalorum***) poate deci să reprezinte forma ungurească a lui Vlacha sau Vlachata, și astfel ***eroii mitici ai cronicii anonime de la 1500, Roman și Vlachata***[35](subliniat și boldit de subsemnatul) coboară deodată din lumea basmelor în realitate, întrupându-se în două figuri istorice de voievozi din veacul al XIII-lea, atestate de mărturia neîndoielnică a unui contimporan, a cărui relațiune de călătorie e considerate cu drept cuvând ca un document vrednic de toatăm încrederea.[36]

Cronica Moldo-rusă sună astfel:

Au pornit din cetatea Veneției doi frați: Roman și Vlahata, care fiind de credință creștină, au fugit de prigoana ereticilor împotriva creștinilor și au venit în orașul numit Roma Veche și și-au întemeiat o cetate după numele său, Roman. Și și-au trăit anii, ei și neamul lor, până ce s-a despărțit Formos papa de la ortodoxie la legea latină. Și după despărțirea de legea lui Hristos, latinii și-au întemeiat o cetate nouă și au numit-o Roma Nouă și au chemat la dânșii, la latinie, pe Romanovici „urmașii lui Roman». Romanovicii însă n-au vrut și au început să facă război mare cu dânșii și nu s-au despărțit de credința lui Hristos. Și din vremea aceea au tot fost în război până la domnia lui Vladislav craiul Ungariei.

Istoricii integrează în istorie legendele reflectate de trecutul pe care nu-l cunosc(Galia a fost Celția, nu Roma)

Țin să precizez că Cronica Moldo-rusă este – dincolo de explicațiile și de exegezele multor istorici – consecința efortului făcut de TOȚI istoricii români de a înțelege referința cronicarului polon Jan Dlugosz(1415-1480) la originea românilor, referință făcută cu ocazia prezentării victoriei lui Petru Voievod în Codrii Plonini împotriva oastei lui Cazimir cel Mare, regele

[35] Intitulată ***Cronica Anonimă***, de I. Bogdan sau ***Cronica Moldo-rusă***, de P. P. Panaitescu, o cronică scrisă în 1504-1510 și publicată în „Voskresenskaia letopis", o culegere de cronici ruse, de la începutul sec. XVI.
[36] Gheorghe Brătianu, *op. cit.*, pp. 159-163-164.

Poloniei. O redau în prezentarea și traducerea marelui istoric P.P. Panaitescu[37]:

> Sunt mai multe izvoare care povestesc această luptă, toate de origine polonă. Cel mai amănunțit este povestirea cronicarului polon Ian Dlugosz(1415-1480, precizarea mea), care o descrie în cronica sa a Poloniei sub anul 1359. Cronicarul polon începe prin a spune că strămoșii valahilor se trag din Italia:
>
> > „Valahii (moldovenii) se crede că se trag din ***neamul volscilor***(sublinierea mea). Strămoșii lor, băștinași din Italia, au fost alungați de acolo și s-au așezat în țara lor de azi, locuită și stăpânită înainte de ruteni. Crescând treptat numărul valahilor, ei au alungat cu forța pe ruteni (ruși) și, ca să le poată ocupa mai ușor țara, au adopta religia și moravurile acestora părăsind pe ale lor. Murind voievodul Moldovei (Moldaviae voevoda), Ștefan, s-a început o luptă crâncenă pentru domnie între cei doi fii ai domnului mort, anume Ștefan și Petru. Petru, deși cel mai tânăr, fiindcă era mai mărinimos, era sprijinit de cea mai mare parte a valahilor …”.

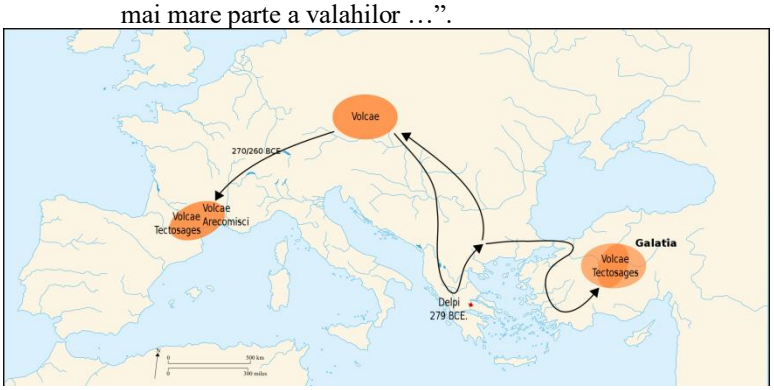

Este greu să mă credeți că gafa făcută de istorici - în prezentarea prestigioasă și chiar sub bagheta marelui PP Panaitescu – poate fi atât de mare din moment ce din context nu se poate deduce că Ian Dlugosz (1415-1480) ar fi știut mai bine ce erau cu acei VOLSCI și din moment ce și el scrie valahii că s-au tras din Italia. Da, dar Ian Dlugosz a știut cine au fost acei volsci. Numindu-i știa. El știa, dar istoricii români nu au intercalat niciodată VOLSCII între romani și valahi sau între latini și valahi sau între Italia și Moldova, așa cum a făcut Ian Dlugosz(1415-1480). Deci, **pentru Ian Dlugosz este evident și clar că românii nu vin din latini, ci din volsci**

[37] P. P. Panaitescu, revista *Studii*, Revistă de istorie, lucrarea: *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale țărilor române*, Editura Academiei RPR, anul IX, 1956, Nr. 4, p. 97.

și dacă vin din Italia vin de la volsci, nu de la latinii din Italia. Importantă destilindire.

Dacă tot suntem aici trebuie să rămânem cu evidenta deosebire dintre ruteni și valahi pe un fond preexistent: **cândva Rutenia a fost a valahilor, luată de ei cu forța de la slavii ruteni, cum pretinde Ian Dlugosz (probabil sub interdicțiile de la curte de a nu spune altfel, adică de a nu spune adevărul) sau stăpânită de ei anterior apariției slavilor sau slavizării valahilor din Rutenia, cum susțin eu.**

Proporția gafei istoricilor români se perpetuează din cauza necunoașterii originii GALIȚIENILOR, GALIȚIEI, GALAȚURILOR și nici a trecutului galițienilor ajunși în 280 î.C. de undeva din sudul Franței, pe traseul Nordul Italiei (Sudul Franței) – Valonia – Galiția poloneză – Galații românilor – Delfi și, în final, în Galata (Galateea) Anatoliei, la galateenii Apostolului Pavel, care au continuat practica circumciziei cu toată stăruința Apostolului Pavel de a-i opri, așa cum am arătat în cartea „Arcașii lui Efraim”[38].

Acei galateeni au practicat circumcizia „pruncilor nou-născuți” pentru că erau celți și pentru că celții au fost urmașii celor deportați de asirieni din Regatul Israel. Celții au fost efraimiți. De aia! Pentru a lămuri această deplasare imensă a celților galateeni, am dedicat în cartea mea „Arcașii lui Efraim”[39] un capitol distinct: „Celții, valahii și cumanii au avut același nume, fiind același neam”, (pg. 67-75).

Este straniu că istoricilor români le lipsește din repere această emigrare, stranie, aproape lipsită de motivație, imensă până la dimensiunile irealului dar atât de reală și atât de bine documentată, în ciuda depărtării mari în timp și spațiu! Dar chiar aceste calificative și evaluări dau dimensiunea reală a greșelii istoricilor români!

Cronica Moldo-rusă este o fabulație admisă de istoricii români datorită lipsei lor de la lecția de istorie – de la care însă NU a lipsit și cronicarul polonez Jan Dlugos (1415-1480) - referitoare la galateenii care în anii 280 î.C. au ajuns din Franța în Galata Anatoliană. Miron Costin și Grigore Ureche și alți români, absolvenți de școli catolice prin Polonia, catolicizați integral sau parțial, au preluat-o ca legendă și în ciuda cursurilor nu au convertit-o în fapt real, așa cum s-a trezit în parte istoricul Ghe. Brătianu, conform narațiunii de mai sus, care a descoperit de fapt în Roman un voievod al Galiției; din păcate nu a descoperit și un eponim al

[38] Costea Ioan, *Arcașii lui Efraim*, Arad, Editura Moon, 2021, pg. 65-86.
[39] *Ibidem*.

galateenilor, în care trebuie identificați și valahii și nici cumanii, care au fost extinderea estică a neamului celto-valaho-cuman.

TREBUIE să precizez că interpretarea pe care o dau eu, aici, legendei „Roman și Vlahata", nu are scopul de a atribui întregului neam românesc originea galateeană. Desigur, strămoșii românilor se aflau deja în Dacia atunci cînd au apărut celții - volscii și galateenii - cu Galații și cu Haliciul lor, dar este cert că dacilor li s-au adăugat și acești celți, integrându-se și în Dacia ca în Galatia „printr-un ciudat proces de endosmoză", cum scrie Henri Hubert[40] în cartea *Celții și Civilizația celtică*; interpretarea mea este doar o corectare a interpretării pe care au dat-o românii - cititori ai originii românilor din celții volsci (Atenție!, nu din latini), – scrierii menționate mai sus a cronicarului Ian Dlugosz (1415-1480).

… când refuzi sistematic să te amesteci în „trebile interne ale altora"

După o expresie din *Cronica lui Nestor*, Daniel/Dănilă se revendică domn suprem al bolohovenilor, adică al valahilor din Podolia, de pe cursul superior al Bugului sudic, ale căror hotare se întindeau spre Kiev, având capital la Bolohovo, undeva între Halici, reședința Galiției și Kiev. Dănilă este cel care îi pedepsește pe bolohoveni pentru că i-a ajutat pe mongoli, când au creat culturi de mei, cu doi ani înaintea campaniei din 1241. Sancționat la rându-i de mongoli și fiind obligat de aceștia să-și dărâme toate cetățile – Luțk, Kameneț și Lwov – ridicate pentru a se proteja de mongoli, Dănilă a luat legătura cu papa cu scopul de a obține sprijinul acestuia prin trecerea la catolicism. Procedura de catolicizare a început, dar nu se știe în ce fază a ajuns.

Prezint mai jos lista regilor din Regatul Galiția-Volhînia:

- Roman Mstyslavich, cunoscut și ca *Roman cel Mare* (n. 1152), identificat de istoricul Gheorghe Brătianu cu ***Roman*** din celebra legendă „Roman și Vlahata", legendă care a pus bazele latinității românilor și a superiorității ortodoxiei în conștiința românilor, Roman a fost căsătorit cu Anna de Bizanț și a domnit astfel:
    - În Novgorod (1168-1170), fiind precedat de Svyatoslav Rostislavich și succedat de Rurik II Rostislavich,

[40] Henri Hubert, *Celții și civilizația celtică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983. Despre asemănarea dacilor cu galateenii ajunși în Galatia anatoliană vezi cartea mea „Arcașii lui Efraim".

- În ținutul RUS, identificat cu Galiția: (1179/1205) și, după convingerea mea, greșit identificat cu ținutul slavilor vestici[41],

El a moștenit Volhînia de la tatăl său. El a parasit scaunul din Novgorod pentru cnezatul Volhîniei, reușind în 1199 să cucerească Galiția, formând astfel cnezatul compact al Galiției-Volhîniei,

În 1205 a cucerit Kievul, unind astfel toată Rutenia sub un singur Regat; coincidență sau nu, Ioniță Caloian reunea în același an, 1205 sau un an mai târziu, Valahia, creștinată, de la sudul Dunării cu Bulgaria (sic)/Cumania, păgână (dar cum ar putea fi coincidență!).

Roman a fost fondatorul dinsatiei Romanovicilor, care a domnit până în 1340 peste Volhînia și Galiția,

Roman i-a subjugat pe yotvingieni (varegi), adică pe cei care realizau călătoriile la Bizanț pe Nistru, Nipru, pe Volchovo și pe Volga, așa cum am arătat în cartea „Arcașii lui Efraim" pg. 55-86,

Ortodoxismul lui Roman, care a motivat legenda românească, a crescut enorm în prestigiu în urma răspunsului dat trimișilor papei (1204), sosiți să-l determine să se convertească pentru a putea fi pus „sub protecția paloșului Sfântului Petru", așa cum este consemnat în *Cronica Radziwiłł*: arătând spre propriul paloș, Roman le-a zis acelor trimiși: „Este paloșul Papei asemănător cu al meu? Atâta timp cât îl port pe al meu, nu am nevoie de altul".

[41] Rus nu înseamnă slavi, așa că identificarea Galiției cu ținutul slavilor vestici este greșită. Greșită intenționat. „Roman and his forces (druzhina) were ambushed by the Poles in the vicinity of *Zawichost* by the Vistula (Visla) River. In the tumult that followed, Roman was killed and the Polish victory would lead to Poland's growing power and the weakening of Rus" = Roman și tovarășii săi au fost prinși într-o ambuscadă în vecinătatea localității Zawichost de pe râul Vistula. În învălmășeala ce a urmat, Roman a fost ucis așa că victoria Polonezilor a fost cea care ar fi dus la creșterea puterii polonezilor și la slăbirea puterii rușilor. Ce-au fost polonezii dacă n-au fost nici ruși și nici slavi? Nu cumva „poles" de aici au fost mai degrabă identici cu cumanii identificați de Dimitrie Onciul, ceva mai înainte, din același cuvânt: „… Polânen … dacă socotim, cu Onciul, că ei reprezintă pe cumani, numiți de textele germane *Valwen* sau *Falones*".

- Dacă ne raportăm la anul 1179, a începutului domniei lui Roman și la anul 1186, a începutului domniei lui Asan, observăm că cele două dinastii încep cam în același timp și se sfârșesc cam în același timp: 1340 ***Romanovicii*** și 1357 ***Asăneștii***. Dacă facem o paralelă și cu perioada 1262-1350, a dinastiei ***Baibars***, de valaho-cumani, mamelucii din Egipt Siria, coincidențele trebuie excluse și trebuie să aflăm când s-au sprijinit și, deigur, dușmanul care i-a eliminat și a păstrat tăcerea până acum. Cine putea fi dacă nu papa! Din moment ce aflăm tot acum și de concomitența apariției și dispariției acestor dinastii, - pe fondul faptului că au fost dinastii de schismatici sau islamice/păgâne (mamelucii), adică dușmănite de catolici - este evident că nu mai poate fi vorba de simple coincidențe.

- Daniel I Romanowici al Galiției a fost Rege al Ruteniei (1201-1264). Prinț (Cneaz) al Galiției, Peremyshl și Volodymir. Se spune că a fost încoronat în 1253 ca primul rege al Ruteniei, de un arhiepiscop catolic.
    - A avut capitala la Halici.
    - A fost căsătorit cu Ana Mstislavna de Novgorod[42], nepoata lui Mindaugas, primul rege lituanian,

[42] Deși nu este momentul, nu o să las chiar aici – când este vorba despre Novgorod – de unde era mama valahului-rutean Roman – care mă trimit imediat cu gândul la IVAN ROSTISLAVICI (brodnic sau valah?), – devenit celebru prin publicarea documentului „Diploma Bărlădeană", pentru care istoricii ardeleni mai că l-au distrus, pe ordin greco-catolic și habsburg, prin contestații făcute cu rea-credință dar cu „înfățișare științifică", pe bietul geniu B.P. Hașdeu – să nu atrag atenția asupra motivelor pentru care Ivan Rostislavici a ajuns din Novgorod în Haliciu. Ivan Rostislavici a revendicat drepturi succesorale și vedem că a avut de ce. Am reconstituit și, anterior, în cartea mea „Arcașii lui Efraim", capitolele speciale de la pp. 336-415, comunități imense de volohi, exploatând relațiile comerciale și căile de comunicație dintre Rutenia – Novgorod, dominate de neamul meu și ignorate de toți istoricii neamului meu. Iată, deci, în originea novgorodeană a lui Roman linia pe care putem afla și urmări drepturile succesorale ale lui Ivan Rostislavici: originile mamei regelui rutean Roman, stăpân al întregului Galiciu, ba chiar rege al Galiției. La ce ne duc toate astea? La originea valahă a celor din ținutul Novgorod, întărit în jurul râului ce ne poartă numele: VOLCHOVO, ce se varsă în lacul Ladoga, lângă care se află o mănăstire, în care s-a găsit un giulgiu cu chipul domnitorului moldav Alexandru cel Bun. Să mai spun și că zona Ladoga, cu bogății de excepție, a rămas nedistrusă de atacul mongol din anul 1241? De ce nu au distrus? Valahia de ce a rămas nedistrusă? Pentru că și acolo – în Novgorod și de-a lungul râului Volchovo – s-au aflat valahi de-ai noștri și indicii ale civilizației lor specifice fabuloase, incredibile, neștiute până acum: movilele de steril de pe

- Leo sau Leon (1228-1301)a fost fiul și urmașul lui Daniel/Dănilă: rege al Ruteniei, prinț (cniaz) de Beltz, Peremyshl, Halych și mare principe de Kiev.
    - A mutat capital Ruteniei de la Halici la Liow, oraș înființat de el, căruia i-a dat numele lui.
- Yury I (1301-1308), fiul lui Leon,
- Andrei (1308-1323), a fost ultimul rege al Ruteniei din dinastia Romanovi(ci)lor valahi,
- George (Yuri) Boleslav), domn peste Galiția-Volînia (1325-1340), a fost un piast, catolic, considerat străin, el a devenit extrem de nepopular printre rutenii ortodocși, motiv pentru care boierii ruteni l-au lichidat prin otrăvire[43],

  Boleslav a fost căsătorit cu Eufemia sau, după alții, cu Maria, fiica sau sora lui Gediminas, pe care eu am identificat-o anterior cu soția Ștefan și apoi a lui Bogdan Descălecătorul. Deși se zice că Eufemia a fost ucisă prin încercare, eu susțin că ea a fost de fapt botezată Maria ortodoxă prin scufundare, fiind apoi căsătoritâde Gediminas cu Bogdan Descălecătorul, un Chiriac; căsătoria unei *Gedimine* cu Bogdan i-a dat lui Bogdan supranumele Koriatovici și fala de descendent din „Gediminas”,
- Dmitry sau Liubartas Demetrius, fiul cel mai tânăr al lui Gediminas, mare principe de Galiția-Volhînia (1340-1382); regele polon Cazimir cel Mare a reușit să ocupe Galiția și Volhînia.

Domniile în Rutenia, ale lui Roman și a lui Dănilă, succesorul lui Roman, sunt azi documentate și sunt în măsură să confirme legenda referitoare la valahi: „Roman și Vlahata”. Cei doi, tată și fiu, cu nume evident împrumutate din panteonul ortodox-bizantin și apartenența lor la o ortodoxie atât de manifestă ne obligă să revenim la suprapunerea pe care istoricul Ghe. Brătianu a făcut-o între perioada istorică Roman-Dănilă-Leon și legendele românești care circumscriu numele „Roman și Vlahata”, ale

---

malurile Volchovo, rezultate din spălarea aurului în șteampuri. O fac de fiecare dată când este vorba despre Ivan Rostislavici pentru a reabilita și pe această cale pe marele geniu al umanității: Bogdan Petriceicu Hașdeu. Eu nu cunosc ființă mai inteligentă. Avem nevoie de credibilizarea informațiilor lui, pentru că ne sunt esențiale.

[43] Nu cumva otrăvirea lui Yuri Boleslav a fost de fapt acea otrăvire care l-a adus în confuzie pe istoricul polon Matei Strykowski (1547-1593), făcându-l să atribuie otrăvirea lui Yuri Boleslav tot unui Yuri/Yurg (Yurg Koriatovici), pusă la cale și săvârșită tot de niște boieri valahi?!

aceleeași perioade, pentru a încerca să găsim și mai multe elemente comune între istorie și legendă.

Gheorghe Brătianu a lăsat să țâșnească bucuria identificării lui Roman Mstislavici al Ruteniei cu Roman din legenda „Roman și Vlahat". Ce l-a oprit să continue, ce l-a oprit să spună ceea ce era deja evident: așa cum Roman era ortodox manifest, ca valahii și rutenii erau: nu numai ortodocși ca valahii, ci erau chiar de neam valah?! Este adevărat că Ghe. Brătianu a făcut sub acest aspect mai mult decât oricare alt istoric, și nu ar trebui să-i reproșez nimic, dar „s-a înecat la mal"!

IV. MEDALIOANE
PORTRAITS

200 ani de învățământ teologic la Arad. „Dinastii de preoți" ai școlii clericale din Arad: întâia sută din două sute de ani

200 Years of Theological Education in Arad. 'The Priest Dynasties' Of the Clerical School in Arad: The First Hundred of Two Hundred Years

Prof. univ. dr. Anton ILICA
eseist, publicist, membru al UZPR, Filiala Arad

Abstract
Every religious community struggles to have a place of prayer or a church. The priest became the centre of the church life and even of the locality. The parish and the school represented the nuclei for preserving the identity of the Orthodox faith, as well as courts of moral coherence. We do not know the methodology of preparing, assigning and managing the priestly position in Transylvania before the law of Empress Maria Theresa, in 1743, regarding the 90 families of believers who were entitled to a priest. Their selection and schooling to be a Parish leader was realized by short-term priesthood courses. The courses curriculum included specific elements concerning the typical church service and biblical songs (writing, reading, catechism and the religious pattern). The state exempts the priests from military service, provides scholarships, as well as obligations for believers to offer certain annual donations. Then, after 1790, these priesthood courses (Timișoara, 1790, under the care of Mihai Roșu) were doubled by the clerical seminaries, organized on the school model, with admission, teachers, teaching programs and a coherent school program. In the Arad area, after the establishment of the Orthodox Preparatory High School (1812), with the priest Dimitrie Țichindeal as the first principal, in 1822 the two-year Clerical School was established with Gherasim Raț and Gavril Guliani as teachers. The school had a seminary rank, admitting graduates from trivial school or high school. At the same time, the Orthodox Clerical School in Timișoara and Vârșeț were founded, where the future Metropolitan of Transylvania, Andrei Șaguna taught. Only in 1785, the priests can attend higher education, at the Faculty of Orthodox Theology from the University of Cernăuți (now in Ukraine) and the Faculty of Orthodox Theology of Vârșeț.

Keywords: *students, priests, Clerical School, dinasties, Arad.*

La zece ani de la înființarea Preparandiei din Arad, întâia școală de pregătire sistematică a învățătorilor în limba română, în „întâia zi" a lunii noiembrie 1822, se înființează la Arad, **SCHOLARUM CLERICALIUM ARADIENSIUM VALACHICARUM**, cunoscută ca Școală Clericală, Seminariu Clericesc, Institut Teologic, vizând pregătirea clerului pentru parohiile ortodoxe din această parte a împărăției habsburgice. Cursurile pentru cei 68 de elevi au început cu profesorii Gavril Gherasim RAȚ(1793, Roit – 1850, Arad; studii teologice la Viena și Episcop al Aradului) și Gavril GIULIANI (1791, Curtici – 1852, Buteni, „unul dintre cei mai distinși și învățați membri ai clerului român de pe acele vremuri" – T. Botiș), în vremea când Episcop de Arad și administrator diecezana fost Iosif PUTNIC. Școala Clericală va funcționa în clădiri închiriate, fiind organizată de cei doi până în anul 1835, când elevii vor fi învățați de Grigorie CHIRILOVICI, Petru VARGA și Petru POPOVICI. A urmat Patrichie POPESCU, Iosif BELEȘ, Miron Moise ROMÂNUL, Andrei A. PAPP, Vasile MANGRA, apoi Ioan RUSSU, profesor prim pentru Institutul unit pedagogic – teologic. Până în anul 1876, Școala Clericală a întâmpinat multe dificultăți de funcționare, din lipsa unui spațiu permanent, a experienței organizatorice, precum și a sărăciei din parohiile ortodoxe din ținutul arădean, timișean, crișean etc.

În 1876, Institutul Clerical se unește cu Școala Preparandială într-un „**Institut pedagogic-teologic diecezan**" funcționând în edificiul de lângă Catedrala românească, în coordonarea lui Ioan RUSSU, având un corp didactic comun. Între profesori, menționăm pe dr. Roman CIOROGARIU, dr. Atanasie ȘANDOR, dr. Vicențiu BABEȘ, dr. Atanasie TUDUCESCU, dr. Iosif GOLDIȘ, Teodor CEONTEA, dr. Petru PIPOȘ, Sabin EVUȚIAN, dr. Lazăr PETROVICIU, Alexandru GAVRA, dr. Gheorghe CIUHANDU, dr. Avram SĂDEAN, dr. Teodor BOTIȘ. Unii profesori aveau doctoratul în teologie ori în discipline umaniste, iar calitatea studiilor și a pregătirii învățătorilor și preoților este un temei pentru ca la centenarul din 1912, respectiv 1922, dr. Teodor BOTIȘ, director, să alcătuiască **Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad** (Editura Consistoriului, 1922), cu aproape 750 de pagini, atent organizate și foarte riguros documentate. Acest volum este referențial pentru cunoașterea evoluției celor două „institute de educație", pedagogică și teologică. Pentru ambele școli, începe o perioadă de dezvoltare și de creștere a prestigiului lor intelectual în mediul românesc. În 1927, Școala Normală Ortodoxă de Stat „Dimitrie Țichindeal" devine instituție autonomă, având remarcabili profesori și un exercițiu didactic temeinic. În același timp, Institutul Teologic devine **Academia Teologică Ortodoxă din Arad**, cu

patru studii, fiind numit rector dr. Traian BOTIȘ. Academia Teologică a funcționat până în anul 1948, când este desființată, ultimul rector fiind dr. Ilarion V. FELEA. Abia în anul 1991, se reînvie tradiția formării preoților la Arad, prin înființarea Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" în cadrul Universității „Aurel Vlaicu", funcționând în locația de pe strada Academiei Teologice, în clădirea construită special pentru pregătirea clerului pentru parohiile ortodoxe.

Am punctat câteva momente importante din evoluția ideii de pregătire la Arad a tinerimii pentru preoție. Detaliile legate de evoluția și maturizarea instituțională se pot regăsi în volumul amintit mai sus, elaborat de dr. Teodor BOTIȘ; totodată istoria instituției clericale a fost recuperată prin cercetări din volumele elaborate de dr. Mircea PĂCURARIU, dr. Ioan TULCAN și dr. Lizica MIHUȚ, cu ocazia aniversării celor **175 ani de la înființarea învățământului teologic superior arădean** (1997), precum și în anuarele, publicațiile instituției, Protocoale sinodale, dări de seamă etc. În plus, ne sunt de un real folos bibliografic scrierile lui Vasile POPEANGĂ și ale lui Doru BOGDAN (**Laudă Dascălului – Învățător român**, 2018), dedicate acestor instituții de cultură, educație și conștiință națională.

Efectuăm o sinteză despre absolvenții Școlii clericale din primul centenar, așa cum a fost prezentată lista acestora de către dr. Teodor BOTIȘ, care s-a documentat în arhivele Institutului, unde era director. Vom putea identifica aria de recrutare a absolvenților (clerici), precum și evoluția intelectuală a unora până la situația de a deveni parohi, episcopi ori profesori de institut teologic/ Preparandie.

Anul absolv.	**Nr. abs.**	**Absolvenți cu nume de reținut**	**Observații biografice**
1824	42	27 din Timiș, 4 – Arad; 10 - Caraș	
1825	31	18 – Timiș, 3 – Arad, 4 - Bihor	
1826	-	Fără absolvenți. Se trece la studii de trei ani	
1827	13	6 – Timiș, 2 – Arad; 4 - Caraș	
1828	15	Micloși Moise (Covăsânț); 2 din Timiș, 3 – Arad; 7 - Caraș	
1829	7	3 din Timiș; 2 – Arad; 2 - Caraș	
1830	7	Monția Isai (Șicula)	

1831	12		
1832	13	Popescu Gheorghe (Murani), Varga Petru (Zărand)	Preotul **G. Ghenadie Popescu** a urmat studiile juridice la Universitatea din Pesta, fiind profesor la Institutul teologic din Arad (1839 - 1852). Arhimandrit la mănăstirea Neamțului și profesor la Seminarul Teologic din București. Preotul **P. Varga** a fost paroh în Nădlac, iar apoi profesor la Institutul Teologic din Arad.
1833	22		
1834	30		
1835	29	Secula Isai (Șiria)	
1836	23	Petrovici Vicențiu (Pădureni)	
1837	24	Popescu Porfirie (Bata)	Preotul Patrichie Porfirie Popescu a urmat studii juridice și filosofice în Ungaria; a fost profesor al Institutului teologic arădean; a ajuns arhimandrit al mănăstirii Opova, apoi mandatar mitropolitan și administrator al Diecezei Arad. A înființat și organizat Biblioteca Institutului.
1838	69	Bojco Iacob (Archiș), Russu Ioan (Comlăuș)	În zona Archiș, Nermiș, familia nobiliară Bojco a dat literaturii române un poet, Isaia Bojco, ***Florile Tinereții*** (1884).
1839	46	Cociuba Ioan (Târnova)	
1840	29	Fritea Demetriu (Săldăbagiu)	
1841	28	Papp Teodor (Giula), Popovici Arsenie (Arad), Secula Ioan (Șiria)	
1842	33	Monția Ambrosie (Șicula), Rat Ioan (Oradea)	
1843	41	Beleș Ieroteu (Șimand), Bojco George (Archiș),	Preotul **Ieroteu Iosif Beleș** a fost protopop și episcop vicar la

		Feier George (nobil)	Oradea. A profesat la Institutul teologic din Arad.
1844	44	Babeș Vichentie (Hodoni), Moțica Ilie (nobil)	**V. Babeș** a fost profesor preparandial, membru fondator al Academiei Române. Parlamentar dietal la Budapesta, judecător la Înalta Curte de Casație. A întemeia ziarul *Albina* (1866, Viena), în care a publica Mihai Eminescu. În manuscris, a lăsat ***Istoria bisericească.***
1845	43	Ciorogariu Samuil (Ociu)	
1846	48	Jurma Ambrosie (Bata), Mangra Atanasie (Lazuri), Mezei Ioan (Oradea)	
1847	44	Goldiș Isaia (Mocirla), Jude Ioan, presbiter (Poienari)	
1848	39	Boțco Iosif (Tăut), Popovici Teodor (Semlac), Roman Moise (Mezieș)	
1848-1852	Perioadă blocată din pricina evenimentelor revoluționare pașoptiste		
1853	4		
1854	5	Popovici Svetozar, preot (Cenad); Zorlințan Vasilie, preot (Căpruța)	
1855	20	Micloși Petru, preot (Covăsânț)	Familia Micloși din Covăsânț a dat științei românești pe inginerul **Cornel Micloși**, care a modernizat transportul electric din Timișoara. Membru al Academiei Române. A fost cadru didactic universitar. A scris numeroase cărți, printre care ***Electrificarea Banatului*** (1937)
1856	6		

1857	14	Raț Mihail (Roit)	
1858	20	Micloși Maximilian (Covăsânț), Papp Alexandru (Oradea)	Preotul **A. Papp** va deveni profesor la Institutul teologic pentru limba maghiară. În timp, se călugări, ajungând la treapta de protosincel la mănăstirea Hodoș-Bodrog. Va deveni vicar episcopesc la Oradea, ocupând demnitatea de arhimandrit. Donează Diecezei arădene o casă și o grădină în Gai.
1859	36	Mera Atanasiu (Crocna)	
1860	11		
1861	22	Goldiș Ioan (Socodor)	Preotul **Ioan Iosif Goldiș** a fost licențiat în drept la Debrețin și în filozofie la Budapesta. A fost profesor și director la Preparandie. Episcop de Arad. Membru corespondent al Academiei Române.
1862	12	Muntean Zenobiu (Tăgădău)	
1863	10	Magier Pavel (Vidra, Arad)	Familia **Mager** a dat teologiei arădene pe Episcopul Magieru și pe profesorul preparandial Traian Mager, autorul celebrei lucrări ***Monografia Ținutului Hălmagiului*** (4 volume)
1864	36		
1865	34	Horvath Gheorghe, diacon (Highișel)	
1866	43		
1867	33	Micluța Ioan (Răsculița), Pap Teodor (Beiuș - Urviș), Tempea Paul (Torac)	
1868	42	Pap Teodor (Urviș, Arad), Vățian Andrei (Obârșa)	
1869	46	Rubinovici Mihail (Bichiciu), Gurban Constantin (Buteni), Papp Ioan (Chiștag)	**C. Gurban**, paroh de Buteni, a fost director preparandial. Ca protopop de Ineu, sprijină material pe Ioan Vidu să-și facă

			studii muzicale la Conservatorul din Arad.
1870	32	Borlea Petru (Șiria), Monția Florian (Șicula)	
1871	35	Papp Ignatie (Pociovelișteț, Bihor)	**Preotul Ioan Papp (1848-1925)**s-a călugărit la Bodrog. Profesor la Institutul teologic din Arad; a fost Episcop de Arad, apoi copreședinte al Adunării Naționale de la Alba-Iulia. A fost un om cumpătat și un excelent diplomat în reorganizarea vieții pastorale din Transilvania, fiind locțiitor mitropolitan.
1872	21	Mangra Vichentie (Săldăbagiu - Sălișteț), Marienescu Grigorie (Lipova)	Preotul **Vasile Mangra** a absolvit Facultatea juridică academică din Oradea, iar apoi a fost numit profesor la Institutul clerical. Conduce Institutul pedagogic-teologic diecezan. Colaborează la Biserica și școala. Vicar episcopal la Oradea, apoi arhimandrit. Membru al Academiei Române. Mitropolit al românilor ortodocși din Transilvania. A scris o carte despre ***Mitropolitul Sava Brancovici*** (1906), precum și volumul ***Ierarhia și Mitropolia bisericii românești din Transilvania*** (1908)
1873	7	Bugariu Georgiu (Comlăuș)	
1874	5		
1875	12	Ciuhandu Petru (Roșia)	
1876	9	Mangra Romul (Săldăbagiu), Papp Ioan (Hidiș)	
1877	26	Ciorogariu Romul (Pecica Română)	Preotul **R. Ciorogariu** a fost Director preparandial și Episcop de Bihor. Doctoratul la Facultatea de Teologie din

			Cernăuți. Profesor la Institutul Teologic. Activitate publicistică. A scris. ***Reorganizarea mitropoliei ardelene***, 1920, ***Schisma românească*** (1921), ***Papism și ortodoxism*** (1922)
1878	22	Hamsea Voicu (Râșnov), Ilica Ilie (Vidra), Tuducescu Atanasiu (Câmpanii de jos)	Preotul **Ilie Ilica** din Vidra a fost stră-străbunicul poetei Carolina Ilica și a lui Anton Ilica.
1879	25	Luminosu Solomon (Fădimac), Mihuț Dimitrie (Șiclău), Sabo Alexandru (Fânațe)	**Preotul L. Solomon** a fost profesor preparandial pentru muzică vocală și instrumentală
1880	18	Bosco Maximilian (Șiad), Miloș George (Bara)	
1881	23	Hălmăgean Ioan (Crocna), Micu Emilian (Cuveșdia), Papp Aurel (Hășmaș)	Preotul **E. Micu** a fost un colecționar de documente despre Preparandia arădeană și Școala clericală. A fost un excelent bibliofil. Preot în Belinț și Chișoda.
1882	13	Evuțian Ioan (Țebea), Hamsea Ioan (Râșnov)	Preotul **A. Hamsea** a fost arhimandrit al Mănăstirii Hodoș-Bodrog și director preparandial. Reorganizează Institutul pedagogico-teologic și-i conferă responsabilitate prin rigoare. Activitate publicistică și mai ales oratorică. Preotul **Ioan Evuțianu** din Țebea a fost tatăl profesorului preparandial și ministru districtual Sabin Evuțian, o personalitate dinamică a învățământului bănățean din perioada interbelică.
1883	20	Trăilescu Ioan (Sărcia Română)	Preotul **Ioan Trăilescu** a fost doctor în studii teologice, obținute la Cernăuți, predă la Institutul teologic din Arad, apoi

			va fi protopresbiter de Chișineu.
1884	14		
1885	25	Dehelean Vasile (Ususău), Micloși Ioan (Covăsânț), Nestor Romul (Bata)	Preotul **V. Dehelean** aparține unei familii vechi de preoți. A posedat o imensă moșie, cultivând pomi și întreținând o amplă fermă de păsări și animale. Preotul **R. Nestor** a absolvit Facultatea Teologică din Cernăuți. A fost profesor la școala clericală din Arad și apoi preot la temnițele din Seghedin și apoi preot-învățător în Cenad.
1886	26	Lazăr Cornel (Beliu), Maher Traian (Vidra), Petran Ioan (Mâsca, Arad)	
1887	18	Vațian Traian (Halaliș)	Preotul **T. Vățian** (1864 - 1940) a fost profesor la Institutul Teologic din Arad și, ca Protopop al Aradului a reprezentat Episcopia la Adunarea națională de la Alba – Iulia. A elaborat manuale școlare cu conținut bisericesc.
1888	16	Mihuția Alexandru (Vașcău, Bihor)	Preotul **Alex. Mihuția** a urmat studiile la Facultatea de Filozofie din Budapesta, după care a predat la Preparandia din Arad.
1889	22	Hamsea Ioan (Tohanul Nou), Păcățian Mihaiu (Comloș)	Preotul **M. Păcățian** a fost paroh în Comloș, după care a ajuns profesor la Institutul clerical din Arad. A făcut publicistică și a elaborat volumul de ***Predici*** (1916).
1890	17	Papp Ioan (Pociovelișteș)	
1891	20	Givulescu Aurel (Ilteu), Micluța Terentie (Rișculița)	
1892	28	Proca Gheorghe	

		(Râșnov), Vățian Romul (Arad)	
1893	19		
1894	16	Iorgovici Iosif (Cuveșdia)	
1895	12	Monția Cornel (Șicula)	
1896	12	Ciuhandu Gheorghe (Roșia)	**G. Ciuhandu,** autorul lucrării *Românii din Câmpia Aradului*(1940),a fost dr. al Facultății de teologie din Cernăuți, profesor la Institutul P-T din Arad, senator și membru al Academiei române. A scris 60 de cărți cu tematică teologică.
1897	24	Danciu Ioan (Sârbești), Lugojan Trifon (Nădlac), Botiș Teodor (Valea Neagră, Bihor). 1 particular	Profesorul **T. Lugojan** a fost profesor la Seminar, ca absolvent al Conservatorului regesc din Leipzig. A elaborat trei volume de ***Cântări bisericești*** (1907-1913) Preotul **I. Danciu** a slujit în Satu Mic, fiind apoi preot militar pe front. Teologul **T. Botiș** a fost o personalitate complexă și exemplară a vieții bisericești și didactice din Arad. Director și Rector al Academiei teologice din Arad. A scris volumul de referință ***Istoria Şcoalei Normale (Preparandia) și Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*** (1922) și altele
1898	9		
1899	20	Bărbulescu Moisă (Moșnița), Cărpinișan Ioan (Răhau), Russu Ioan (Bărăteaz), Mihulin Virgil (Prăjești). 2 particulari	Preotul **M. Bărbulescu** a desfășurat activitate de învățător în Chevereșul Mare, Preotul **I. Russu** a fost nepotul directorului preparandial Ioan Russu. A fost învățător și preot în Parța
1900	8	Lăzărescu Iuliu (Căprioara)	

1901	14	Leucuța Simeon (Chișlaca), Mihulin Constantin (Govojdia); 1 particular	
1902	20	Aga Victor (Budinț); 3 particulari	Preotul **Victor Aga** din Chișoda a elaborat o ***Enciclopedie bisericească*** și a fost ziarist bisericesc.
1903	20	Secula Sever (Baia de Criș). 2 particulari;	Preotul **Sever Secula** a absolvit Facultatea de litere a Universității din București, fiind licențiat în filozofie și istorie. Va preda limba română la Institutul pedagogico-teologic din Arad; publicist și scriitor.
1904	11	1 particular	
1905	45	Iacob Lazăr (Peșteș), Monția Iustin (Șicula), Botiș Ioan (Valeaneagră). 16 particulari	Preotul **I. Lazăr** a fost bursier diecezan la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cernăuți. Cu doctoratul luat, va reveni la Institutul din Arad ca profesor. A avut activitate publicistică și teologică.
1906	23	Papp Miron (Pociovelișteе) 9 particulari	
1907	25	Bodea Cornel Iuliu (Laz), Mager Traian Iuliu (Lazuri, Vidra), Mihulin Nicolae (Prăjești) 2 particulari	Preotul **C. Bodea** a slujit în Dezna, renovând biserica și școala de aici. A refuzat cedarea clopotelor bisericii pentru tunuri. A fost tatăl Acad. Cornelia BODEA, care a donat biblioteca sa Universității Aurel Vlaicu din Arad. Preotul **Traian Mager** a fost învățător, apoi profesor preparandial la Arad. A scris monografia ***Ținutul Hălmagiului*** (4 volume). (1937). Lavinia Betea îi aduce un elegant omagiu în *Prefața* la volumul actualizat, prin editare, în 2017.

			Nicolae Mihulin, preot paroh de Vinga, urmează filozofia la Cluj și Budapesta, fiind apoi prof. de geografie și științele naturii la Preparandia din Arad. Întâiul director al proaspăt înființatului liceu „Moise Nicoară din Arad. Va fi, mai apoi, director al Școlii Normale din Oradea (1929).
1908	17	Monția Coriolan (Șicula), Sirca Nicolae (Măgulicea); 5 particulari	
1909	18	Russu Ioan (Utvin), Dr. Sârbu Ioan (Rudăria); 6 particulari	
1910	22	Ciorogariu Terentie (Lipova); 3 particulari	
1911	27	6 particulari	
1912	26	Chebeleu Ilie (Socodor), Ciuhandu Todor (Roșia), Ioja Romul (Sălăjani), Molnar Ioan (Tăgădău); Papp Traian (Bocsâg); Roșu Ioan (Șimand); 6 particulari	Preotul **I. Chebeleu** a păstorit în Șoimoș și s-a ocupat de educația copiilor în timpul războiului mondial. A desfășurat activitate publicistică.
1913	23	7 particulari	
1914	26	Magier Cornel (Satu Rău); 5 particulari	
1915	22	Marșieu Ioan (Socodor), Frateș Romul (Preșmar, Brașov) 5 particulari	**R. Frateș** – profesor preparandial arădean și inspector școlar, Timișoara
1916	23	Clopoțel Ioan (Poiana Mărului), particulari Turic T. O. Caius (Târnova); 3 particulari	**Ioan Clopoțel** – publicist important în perioada interbelică; **Caius Turicu** a fost profesor la Liceul Moise Nicoară din Arad, apoi a predat, ca titular, limba română și pedagogia la Institutul teologic din Arad. Studii

			universitare filologice la Budapesta
1917	34	Dr. Costa Gheorghe (Mișca), Givulescu Traian (Ilteu), Goldiș Mihai (Mocirla), Mornăilă Teodor (Șimandul inf.), Vlad Emilian (Leauți, Arad); 1 paricular	**Preotul Emilian Vlad** a fost profesor preparandial, predând istoria și geografia.
1918	20	Oancea Remus (Bucuresci), Turic Oct. Tuliu (Otlaca)	**R. Oancea** a fost preot în Macea, renovând biserica și achiziționând două clădiri pentru parohie.
1919	12	Ciuhandu Aurelian (Roșia), Papp Pavel (Tăgădău)	
1920	6	Papp Ioan (Pociovelișteț)	
1921	11	Ștefan Bogdan (Zărand). 1 particular	Preotul **Ș. Bogdan** a fost protopop la Hălmagiu și profesor de religie în Arad.
1922	8	2 particulari	
100 ani	**2112 absolvenți în primul centenar de existență**		

Am selectat din lista absolvenților pe cei care au avut o activitate publică (profesori, teologi, ori pe cei ale căror nume ar putea fi corelate (Micloși, Monția, Magier, Micluța, Papp, Cărpinișan, Russu, Mihulin, Vățian etc.). Alți absolvenți au devenit profesori la Școala Clericală (Ieroteu Beleș, Teodor Botiș, Roman Ciorogariu, Gheorghe Ciuhandu, Constantin Gurban, Augustin Aron Hamsea, Lazăr Iacob, Vasile Mangra, Ioan Mezei, Romul Nestor, Andrei Alex. Papp, Mihai Păcățean, Ghenadie Popescu, Patrichie Popescul, Teodor Popovici, Dr. Gheorghe Proca, Miron Românul, Dr. Ioan Trăilescu, Caius Turicu, Petru Varga) ori Școala Pedagogică (Trifon Lugojan, Solomon Luminosu, Valeriu Magdu, Teodor Pap, dr. Ioan Petran, dr. Sever Secula). Mulți dintre absolvenți sunt fii de economi, de dascăli ori preoți, provenind din satele ținuturilor Arad, Bihor, Timiș, Torontal, Caraș-Severin, Hunedoara. Am regăsit autentice „dinastii de preoți" cu multe generații de credință ortodoxă și cu un exemplar exercițiu parohial.

Aceste considerații constituie o motivație (și îndemn) pentru cercetare. În vederea aniversării a două secole de la înființarea Școlii

Clericale din Arad, așteptăm ca multe noutăți să fie relevate de teologi și istorici. O monografie instituțională s-ar justifica, după cum multe personalități care au absolvit aici binemerită biografii, omagii, medalioane ori statui. Noi atât am dorit: să provocăm o emulație care să evidențieze rolul acestei instituții, alături de Preparandie, la întreținerea conștiinței naționale, a limbii române, precum și a credinței creștine ortodoxe în spațiul bănățean, crișean și zărăndean.

De ce „dinastii de preoți", formulă ce a iritat un preadistins coleg, doctor în teologie? Observând numele celor care au absolvit Instituția Clericală Ortodoxă din Arad în tabelul de mai sus, e posibil să-mi dați dreptate, chiar dacă sintagma nu este prea potrivită pentru o asemenea demnitate teologică. Bunicul și-a susținut feciorul să urmeze preoția, nepotul a urmat aceeași cale, iar strănepotul așijderea. Dacă urmașii au fost fete, atunci ginerii erau îndrumați și susținuți în această demnitate, iar parohiile se transmiteau din tată în fiu, cu binecuvântarea Episcopilor. Amintim astfel, familiile Papp, Secula, Boțco, Popescu, Ciuhandu, Magier, Ciorogariu, Botiș, Russu, Vățian, Micloși și alți câțiva.

BIBLIOGRAFIE

Botiș, Teodor, Sădean, Andrei, *Cei dintâi ani din viața și trecutul Preparandiei,* Arad, Editura Consistoriului, 1912.

Botiș, Teodor, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad,* Arad, Editura Consistoriului, 1922.

Bogdan, Doru, *Preparandia din Arad în conștiința în culturală-istorică a epocii sale, 1812-2012,* Arad, Editura Poudique, 2012.

Ilica, Anton, *Istoricul Preparandiei din Arad,* Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2012.

Popeangă, Vasile, *Roman R. Ciorogariu (1852-1936) – studii și documente,* Oradea, Editura Episcopiei Oradea, 1981.

Sinaci, Doru, Arbonie, Emil (coord.), *Administrație românească arădeană (vol. 1-16),* Arad, 2012-2022.

Tulcan, Ioan, Mihuț, Lizica, *175 de ani de la înființarea învățământului superior teologic arădean (1822-1997),* Arad, 1997 (editat de Universitatea Aurel Vlaciu, Arad, facultatea de teologie Ortodoxă.).

Vesa, Pavel, *Clerici cărturari de altădată*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008.

Idem, *Episcopii Aradului. 1706-2006,* Arad, Editura Gutenberg Univers, 2007.

Învăţământul Teologic Arădean – 200 – profesori şi elevi originari din Nădlac

Arad's Theological Education System – 200 – Teachers and Students from Nădlac

Dr. Gabriela Adina MARCO
Complexul Muzeal Arad

Abstract
In 2022, the Orthodox Bishopric of Arad celebrates the bicentennial of the Theological Academy of Arad, inaugurated in 1822. The school was founded in addition to the Preparandia. During the two centuries, the courses of this prestigious school were attended by several students from Nădlac. Some of its teachers were also from Nădlac, i.e. Petru Varga, Atanasie Şandor, Nicolae Chicin, Trifon Lugojan, and Terenţie Olariu.

The study is a synthesis analysing the 19th century and the 20th century till 1948, the year the Theological Academy of Arad ceased its educational activity.

Keywords: *students, priests, teachers, Nădlac, professors.*

În anul 2022 în Arhiepiscopia Aradului se sărbătoreşte bicentenarul Institutului Teologic din Arad, care şi-a deschis porţile în anul 1822. Această prestigioasă şcoală s-a înfiinţat ca o completare binevenită a Preparandiei. În cele două veacuri, cursurile acestei prestigioase şcoli arădene au fost frecventate de mai mulţi elevi originari din localitatea Nădlac.

În Arad a activat, începând cu anul 1812, una din cele mai importante instituţii de învăţământ pedagogic din Transilvania şi Banat – Preparandia. Peste 10 ani, în 1822, Institutul Teologic îşi va deschide porţile ca instituţie complementară a Preparandie. Pe parcursul secolului al XIX-lea, ambele instituţii au strâns în jurul lor elita românească din oraşul de pe Mureş, elită care a acţionat energic în momentele dificile ale istoriei neamului, cum ar fi momentul numirii unui episcop de origine română la Arad.

Numărul destul de mare de elevi nădlăcani care îşi continuă studiile la şcoli mai înalte din Arad sau din alte localităţi demonstrează că la şcoala confesională de la Nădlac a avut învăţători capabili şi elevi cu mare dragoste de carte. La Institutul Pedagogic din Arad, în primul său secol de existenţă

(1812-1822) au urmat cursurile un număr de 30 de elevi originari din Nădlac[1]:

1813-1815	Mihai Cervenco
1820-1821	Petru Georgevici
1833-1834	Georgiu Pap
1839-1940	Cotoraju Iosif
1853-1854	Crișan Filip
1860-1861	Varga Georgiu
1861-1862	Mercea Pavel Tăucean Iustin
1874-1875	Suciu Teodor
1882-1883	Faur Teodor
1887-1888	Lugojan Ioan
1891-1892	Crișan Ioan Petroviciu George
1893-1894	Totorean Uroș
1897-1898	Lugoșan Alexandru Murășan Alexandru Otlăcan Teodor Ţabic Traian
1899-1900	Faur Traian
1900-1901	Antal Ioan Marcovici Emilia
1902-1903	Precupaș George
1903-1904	Faur Ștefan
1904-1905	Faur Iulian Pavel
1906-1907	Brindea Efrem[2]
1909-1910	Lugoșan Virgil
1911-1912	Pleș Mihaiu[3]
1913-1914	Cioflan Ioan (cleric)
1917-1918	Chicin George (cleric)
1919-1920	Petrovici Maria
1921-1922	Totorean Ana

[1] T. Botiș, *Istoria Şcolii Normale şi a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, edit. Consistoriului, 1922, pp. 414-500 passim.

[2] Născut la 15 martie 1886, fiul lui Brindea Petru, de meserie „covaci”şi Draghina Chiritiu.

[3] Mihai Pleș a devenit profesor și director al Școlii din Sântana. Detalii vezi la Ioan Veniamin Geoldeș, „Profesorul Mihai Pleșu (1890-1954) – primul director al gimnaziului român de la Sântana”, în *Administrație românească arădeană: studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. XV, coord. Doru Sinaci, Sorin Bulboacă, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2020, pp. 414-430.

La Institutul Teologic din Arad în perioada 1822-1948 au fost consemnaţi un număr de 18 absolvenţi originari din Nădlac[4]:

1833-1834	Mercea Ioan
1838-1839	Luţai David
1860-1861	Şerban Mihai
1865-1866	Luţai Dimitrie
1869-1870	Şerban Teodor
1879-1880	Şerban Alexandru
1887-1888	Chicin Nicolae
1890-1891	Peţian Traian
1892-1893	Lucuţa Mihai
1896-1897	Lugojan Trifon
1906-1907	Luţai Dimitrie
1910-1911	Mărginean Nicolae
1917-1918	Chicin Aurel Chicin Sabin Gheorghe
1925-1926	Virgil Lugojan
1926-1927	Constantin Chicin
1935-1936	Precupaş Traian Şandru Nistor

Anul 1948 regimul comunist proaspăt instalat în România a legiferat încetarea activităţii Academiei Teologice de la Arad. În acel an şcolar Faur Dimitrie de la Nădlac era în anul III de studiu[5]. Din păcate, acesta nu şi-a finalizat studiile teologice. Un alt nădlăcan care nu şi-a finalizat studiile teologice a fost Lazăr Noghiu, care este acceptat în anul I la Academia Teologică din Arad în anul şcolar 1942-1943[6].

După absolvirea şcolilor, unii dintre ei au revenit la Nădlac, formând elita intelectuală a localităţii.

***

De asemenea, printre profesorii care au predat la cele două şcoli arădene de formare a preoţilor şi învăţătorilor se numără şi nădlăcani: Petru Varga, Atanasie Şandor, Nicolae Chicin, Trifon Lugojan, Terenţie Olariu.

Petru Varga (1810-1858) s-a născut la Zărand. A fost căsătorit cu Sofia, decedată la vârsta de 56 de ani, în data de 30 aprilie 1870. Au avut

[4] T. Botiş, *op. cit.*, pp. 677-728, Pavel Vesa, *Învăţământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Deva, Editura Episcopiei Devei şi Hunedoarei, 2013, passim.
[5] Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 531.
[6] Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *Fond Oficiul Parohial Ortodox Român*, (A. P. O. R. Nădlac), dosarul nr. 6/1941-1944, f. 225.

împreună o fiică, Eufrosina, născută la 18 septembrie 1841 şi doi fii: George, născut la 16 august 1844 şi Sofronie, decedat la vârsta de 2 ani, la data de 26 august 1858.

După ce a absolvit Institutul Teologic în anul 1831-1832, din anul 1834 până în iunie 1835, Petru Varga a fost administrator parohial la una din parohiile vacante de la Nădlac. Între anii 1835 şi 1839, a fost profesor la Institutul Teologic din Arad[7].

În timpul păstoririi acestui preot, la Nădlac au loc puternice frământări greco-catolice, acum înfiinţându-se oficial această comunitate religioasă. În ianuarie 1858, preotul, bolnav fiind, îşi ia capelan pe ginerele său, Vichentie Marcovici, care îi va urma în parohie.

Petru Varga trece la cele veşnice la data de 16/28 mai 1858, la cauza decesului fiind trecut „au răposat de boală îndătinată". Parohia este administrată de Vichentie Marcovici „până la altă rânduială"[8].

Atanasie Şandor[9] s-a născut în 14 mai 1809 la Nădlac, din părinţi ţărani. Sora sa s-a numit Persida şi a fost căsătorită cu negustorul Ioan Marienescu de la Lipova, mama avocatului şi folcloristului Atanasie Marian Marienescu, primul arădean membru corespondent al Academiei Române de la Bucureşti[10]. Atanasie Şandor a fost căsătorit cu Iuliana, născută Fruscha în anul 1825. Împreună au donat Catedralei vechi din Arad o cruce de argint în anul 1882, fiind trecuţi în rândul donatorilor şi binefăcătorilor acelui locaş de cult. Iuliana a trecut la cele veşnice în 1889. Iată ce scrie în necrologul publicat în revista „Familia" de la

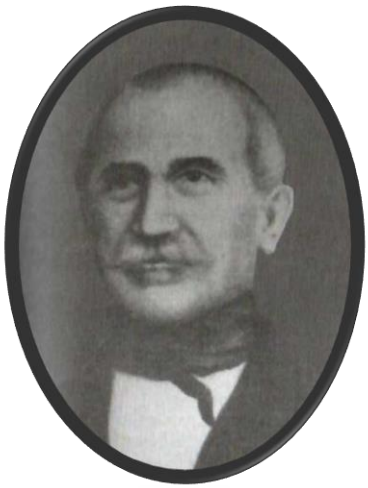

Atanasie Şandor (1809-1892)
Sursa: Dan Roman, *Oameni de seamă ai Aradului*, Arad, „Vasile Goldiş" University Press, 2011, p. 77.

[7] P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 245.
[8] Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Arad (A. N. S. J. Arad), *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 23/1857-1858, f. 43.
[9] Teodor Botiş, *op. cit.*, p. 410; Nicolae Roşuţ, „Atanasie Şandor (1808-1892)", în *Ziridava* (Arad), 1975, nr. V, pp. 169-194.
[10] Liviu Mărghitan, *Academicienii originari din judeţul Arad (secolele XIX-XX)*, Arad, Editura Fundaţiei „Moise Nicoară", 2004, pp. 15-18; *Dioariu Atanasie Marian Marienescu – Jurnal intim*, Arad, edit. Nigredo, 2008, p. 7.

Oradea: „*Iuliana Şandor n. Fruscha,* consoarta dlui dr. Atanasie Şandor, veteranul medic român din Arad, a încetat din viaţă la 17 l.c. în etate de 64 de ani şi în al 47-lea al căsătoriei sale. O jelesc, afară de consortele său nemângâiat, fiica sa Anna măr. Petco, ginere-său dr. Lazăr Petco avocat în Deva şi fiii acestora, dimpreună cu alţi consângeni şi cunoscuţi”[11].

Atanasie Şandor a învăţat la şcoala confesională românească din Nădlac, apoi la Lipova, la cea reformată din Macău, la liceele din Arad şi Timişoara, după care studiază filosofia la Seghedin. În anul 1830 îşi începe studiile la Universitatea de la Pesta, unde în 6 august 1836 este promovat doctor în medicină. În anul 1837 Atanasie Şandor îşi începe cariera de medic la Pecica, în 1838 trece la Lipova, apoi la Arad. Vorbea curent limbile română, latină, germană, maghiară, franceză.

Începând cu data de 17/28 iunie 1843 vine la Arad, la Institutul Pedagogic, unde este suplinitor la catedra profesorului şi seniorului Dimitrie Constantini. În anul şcolar 1845/1846 suplineşte pe Alecu Popovici care era bolnav, apoi obţine catedra acestuia devenită vacantă. Până la data de 19/31 decembrie 1879 este şi profesor şi medic la Preparandia arădeană, apoi se pensionează.

Faptul că în prima jumătate a secolului al XIX-lea profesorii de la Preparandie aveau o pregătire enciclopedică, pe care o puneau în practică la catedră, este demonstrat de diversitatea materiilor predate. Perioade lungi de timp, doar câte doi profesori acopereau întreaga paletă a cursurilor preparandiale. În anul 1866[12], profesori la Preparandia arădeană erau doar Atanasie Şandor şi Alexandru Gavra, care şi-au împărţit catedrele. Atanasie Şandor a predat pedagogia, limba română, limba maghiară, limba germană, istoria Ungariei, geometria, desenul, „metodul şcoalelor poporale” (metodică), „epistolografia” (redactarea corespondenţei), geografia şi istoria naturală[13]. Între 15 februarie 1845 şi 2/14 iunie 1851 este secretarul „consesului literar” (cercul literar şi de lectură al preparanzilor – n.n.), redactând, totodată, şi protocoalele şi actele conferinţelor profesorale. În tot timpul cât a funcţionat la Preparandia arădeană, profesorul Atanasie Şandor îngrijea elevii din punct de vedere medical fără nicio plată.

Atanasie Şandor, alături de alţi fruntaşi români din Transilvania, şi nu numai, a făcut parte dintre membrii fondatori ai Asociaţiei Transilvane

---

[11] *Familia* (Oradea), an XXV, nr. 3, 15/27 ianuarie 1889, p. 35.

[12] Mircea Timbus, „Mărturii documentare despre rolul Asociaţiei Naţionale din Arad pentru cultura poporului român în lupta pentru emanciparea naţională şi spirituală a românilor din Transilvania (secolul al XIX-lea)”, în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 165-176.

[13] Mircea Popa, „Atanasie Şandor (1809-1892)”, în Mircea Popa, *De la iluminism la paşoptism*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2004, p. 155.

pentru Cultura Poporului Român (ASTRA)[14], înfiinţată în anul 1861. În acelaşi timp, a fost unul dintre membrii fondatori ai Asociaţiei Naţionale Arădene pentru cultura poporului român (ASTRA arădeană), fiind şi primul secretar al acesteia. A contribuit prin donaţii la înfiinţarea bibliotecii Asociaţiei şi la mărirea permanentă a fondului de carte.

După cum bine se cunoaşte, în Transilvania, la mijlocul secolului al XIX-lea, deşi ierarhii erau de origine română, ascultau de Patriarhul de la Karlowitz. Slujbele încă se ţineau în limba slavonă, limbă necunoscută pentru ortodocşii români, iar în unele comunităţi, majoritar române, slujeau preoţi sârbi. Problema autonomiei Bisericii Ortodoxe, a luptei contra ierarhiei superioare sârbe era un punct important al mişcării de emancipare al românilor transilvăneni. Situaţia religioasă a determinat pe mulţi români să reacţioneze prin adoptarea cultului greco-unit. Trecerea este facilitată şi de legislaţia civilă, care, începând cu luna februarie 1846, permitea acest lucru. Atanasie Şandor s-a implicat trup şi suflet în această mişcare de separare faţă de ierarhia sârbească. Corespondenţa purtată cu liderul transilvănean George Bariţiu abundă de informări reciproce privind trecerile ortodocşilor la greco-catolici şi invers. De asemenea, Atanasie Şandor îl informează pe George Bariţiu despre mersul lucrurilor în părţile arădene în ceea ce priveşte lupta contra ierarhiei ortodoxe sârbe[15].

Atanasie Şandor a colaborat cu articole şi studii la o serie de ziare: „Gazeta de Transilvania", „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" etc. Prin intermediul acestora,şi-a demonstrat preocupările dintre cele mai diverse, deşi pregătirea sa era în domeniul medicinii şi al filosofiei. Ies în evidenţă preocupările sale filologice prin scrierea şi publicarea de poezii, traduceri, culegeri de folclor, preocupări privind lingvistica[16]. Prin scrisoarea sa datată 8 iulie 1860, Atanasie Şandor i se destăinuie lui Timotei Cipariu că s-a ocupat de traducerea Eneidei lui Vergiliu, „din care publicai mai anu câteva versuri hexametre". „Deşi întreprinderea-mi fu grea, totuşi nu încetai până nu o gătai". De asemenea, îşi exprimă doleanţa: „aşi dori să se tipărească această traducere, ca să nu peară, căci doamne cu câtă osteneală să mai pot face şi atât; deacă voi fi sprijinit cu ajutoriul banal o voi şi tipări-o". „Am cugetat să fac şi eu ce ştiu fără să aştept laudă, … Altul va face mai mult şi aşia vom propăşi". „De când se dezbătu treaba limbilor în consiliul imperial înmulţit, avem noi pe aici ce auzi de la compatrioţii noştri mag[hiari], dar de

[14] *Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între 1848-1918. Documente, vol. V (19 septembrie 1861 – 24 septembrie 1862)*, coord. Simion Retegan, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008, p. 184 şi urm.
[15] Mircea Popa, *op. cit.*, p. 162.
[16] *Ibidem*, pp. 155-156.

când câştigarăm şi limba în publicitate în unele privinţe auzim şi mai multe … vorbe de terorism şi ameninţări de extirpare; că de ce românii încep a se folosi de limbă, de ce nu aşteaptă să obtenească alte beneficii de la ei." „în toată întâmplarea, mai bună ar fi o conţelegere frăţească ca ei să nu ne urască"[17].

Prin activitatea sa pe tărâm lingvistic, Atanasie Şandor şi-a adus aportul la pregătirea românilor în vederea desprinderii românilor de ierarhia bisericească sârbească şi de cultura slavonă şi pentru adoptarea unui alfabet latin şi a culturii româneşti[18].

Cu aceleaşi deziderate în gând, Atanasie Şandor a întreţinut legături cu cercurile culturale de peste Carpaţi, sprijinind difuzarea cărţilor şi publicaţiilor româneşti venite de peste munţi. Pentru nădlăcani a facilitat efectuarea de abonamente la presa românească din Transilvania, precum şi pentru publicaţiile de peste munţi. De exemplu, în anul 1848 a facilitat abonamentul la ziarele „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" şi „Gazeta de Transilvania" pentru preotul Petru Varga[19] din Nădlac.

Atanasie Şandor devine „o cunoscută figură tuturor românilor şi preocupările şi interesele sale intelectuale puse în slujba poporului". A sprijinit activităţile culturale şi politice desfăşurate la mijlocul secolului al XIX-lea de românii din Banat, Crişana, Zărand. Atanasie Şandor îl ajută pe Atanasie M. Marienescu, nepotul său de soră, să îşi difuzeze lucrarea sa „Baladele poporale": „Pentru ca on[oratul] public să-şi poată câştiga *Baladele* acelea se vor putea căpăta în Arad la dn. Atanasiu Şandor, în Timişoara la Avram Macsim, în Lugoj la dl. Demetriu Popoviţa, în Lipova la dl. David P. Simion, în Urbea Mare [Oradea – n.n.] la dl. Nicolae Jiga, în Cluj la dl. Dr. Ioan Raţ, în Blaj la dl. Alecsandru Silaşi. În Sibiu şi Braşov la onoratele redacţiuni. Asemene se pot căpăta şi în Pesta, str. Vaţului nr. 1a."[20]

A participat activ la viaţa culturală a Aradului, în special, şi a Transilvaniei şi Banatului, în general. În primul rând a colaborat cu numeroşi oameni de cultură contemporani. Pe calea corespondenţei,

---

[17] *Documente privind mişcarea naţională a românilor din Transilvania între 1849-1918, vol. III (30 iulie 1859 – 26 februarie 1861),* coord. Simion Retegan; Dumitru Suciu, Mádly Loránd, Mirela Andrei, colab. George Cipăianu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006, p. 97-99, documentul nr. 63.

[18] Mircea Popa, „Filologia în tranziţie", în *loc. cit.*, pp. 247-262.

[19] Informaţie obţinură de la Vasile Popeangă.

[20] *Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între 1849-1918. Documente, vol. II (31 decembrie 1851 – 15 iulie 1859),* coord. Simion Retegan, Dumitru Suciu, Mádly Loránd, George Cipăianu, Rodica Sofronie, Bucureşti, Editura Academiei, 2004, pp. 526-527.

Atanasie Şandor a colaborat cu lugojeanul Vasile Maniu (1824-1901)[21]. Ambii intelectuali, Atanasie Şandor şi Vasile Maniu, s-au pronunţat în vederea înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin. Prestigiul celor doi intelectuali români este demonstrat şi de corespondenţa lor bogată, atât între ei, cât şi cu numeroase personalităţi ale lumii politico-sociale şi spirituale ale secolului al XIX-lea[22].

Ştiindu-l preocupat de difuzarea culturii române în părţile Aradului, Vasile Maniu din Lugoj i-a solicitat sprijinul pentru difuzarea cărţii sale. Astfel, Atanasie Şandor s-a ocupat de întocmirea de liste de „prenumeraţi" care au solicitat şi contribuit la tipărirea cărţii lui Vasile Maniu intitulată *Disertaţiune istorico-critică şi literară tratând despre originea românilor din Dacia-Traiană*, de 645 pagini. În anul 1856 pe lista lui Atanasie Şandor s-au numărat profesorii Alexandru Gavra, Ioan Russu, Petre Raţiu din Arad, învăţătorul Iacob Varga din Zărand, precum şi avocatul Teodor Doja din Chişineu-Criş[23].

În 26 iunie 1851, de la Episcopia Aradului s-a trimis o circulară[24] prin care se sugera „inteligenţei" şi altor cunoscători de carte, să se „prenumere" (să se aboneze) la presa românească din Transilvania, respectiv la „Gazeta Transilvaniei" şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură". Cu strângerea banilor şi trimiterea exemplarelor pentru abonaţi se ocupă „domnul doctor şi profesor Atanasie Şandor". Preţul pe jumătate de an pentru perioada iulie-decembrie 1851 este de „5 florini de argint". De la Nădlac se înscrie ca „prenumărat" judele orăşenesc Nicolae Pătean.

O importantă asociaţie culturală din Banat a fost *Reuniunea învăţătorilor români de la şcolile capitale şi elementare poporale din dieceza răsăriteană a Caransebeşului*, înfiinţată în anul 1869. Încă de la înfiinţare, numeroase personalităţi culturale din Banat şi Transilvania şi-au manifestat interesul pentru această societate. Statutele *Reuniunii…* au permis unor personalităţi de prestigiu să se înscrie ca membri onorari, chiar dacă aceştia nu făceau parte din Episcopia Caransebeşului. Printre aceştia se numără şi arădenii Atanasie Şandor, Atanasie Marian Marienescu, Alexandru Gavra, precum şi dr. Titu Haţeg, avocat, Ioan Lengher, avocat, mitropolitul Andrei Şaguna de la Sibiu, episcopii Ioan Popasu de la

[21] Victor Neumann, *Vasile Maniu*, Timişoara, Editura Facla, 1984, p. 37.
[22] Idem, „Contacte spirituale între români. Corespondenţa dintre Vasile Maniu şi Atanasie Şandor", în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, pp. 859-867.
[23] Victor Neumann, *Vasile Maniu …*, p. 73.
[24] S. J. A. N. Arad, *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 15/1851, f. 33.

Caransebeş şi Procopiu Ivaşcovici de la Arad, Alexandru Mocioni, Vincenţiu Babeş, Simion Mangiuca, Zaharia Boiu şi mulţi alţii[25].

Atanasie Şandor a trecut la cele veşnice la data de 15/27 ianuarie 1892.

Trifon Lugojan[26] (1874-1948) s-a născut în localitatea Nădlac, la data de 27 mai 1874, din părinţi învăţători.

Trifon Lugojan
(1874-1948)

A fost fiul învăţătorului nădlăcan Samson Lugojan, care i-a insuflat tânărului Trifon dragostea pentru cântarea bisericească. Pe lângă faptul ca era învăţător, acesta era şi cântăreţ în strană, cum era obiceiul vremii.

Trifon Lugojan a avut trei fraţi[27]: Ioan, Alexandru şi Virgil – toţi cu preocupări intelectuale. Ioan Lugojan a fost învăţător şi director la şcoala elementară de stat din Nădlac, după ce o perioadă a fost suplinitorul tatălui său la şcoala confesională ortodoxă română de aici. Alexandru şi Virgil au îmbrăţişat şi ei cariera didactică.

Studiile şi le-a făcut la şcoli de prestigiu. Cursurile şcolii primare le urmează în localitatea natală, apoi studiază la şcoli „superioare" din Braşov, Caransebeş, Seghedin. La Braşov l-a avut ca profesor de muzică pe celebrul muzicolog român Gheorghe Dima. Între 1894 şi 1897 urmează cursurile Institutului Teologic din Arad, unde a fost coleg de generaţie cu viitorul protopop al Radnei Procopie Givulescu şi cu cel care va fi profesor Teodor Botiş, care a urmat cursurile ca particular[28]. Acesta din urmă a ajuns directorul Institutului Pedagogic, iar în anul 1922, a publicat monografia Institutului Pedagogic şi a Institutului Teologic din Arad.

Conducerea Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului dorea ca la Institutul Teologic să fie angajat un profesor cu o pregătire temeinică în domeniul muzicii. Lui Trifon Lugojan i se acordă în anul 1900, o bursă de 1200 coroane timp de doi ani pentru a studia muzica la Leipziger Komservatorium, cu condiţia ca după încheierea studiilor, să revină ca profesor la Arad. Aici i-a avut ca profesori pe Emil Paul la teorie-solfegii,

---

[25] Constantin Brătescu, *Episcopul Ioan Popasu şi cultura bănăţeană*, Timişoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1995, p. 97.
[26] T. Botiş, *op. cit.*, p. 397; V. Cosma, *Muzicieni români, Lexicon*, Bucureşti, 1970, p. 281.
[27] A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 22/1891-1900, f. 101.
[28] T. Botiş, *op. cit.*, p. 716.

armonie şi compoziţie; pe Heinrich Klesse la canto şi pian şi pe Robert Rolland la vioară[29].

Trifon Lugojan a trecut la cele veşnice la data de 11 ianuarie 1948, la Arad. În suplimentul revistei„Biserica şi Şcoala" intitulat „Calea Mântuirii"[30], se scrie că duminică, 11 ianuarie, „a decedat prof. Trifon Lugojan maestru cântărilor bisericeşti din episcopia Aradului", la vârsta de 74 de ani. A fost înmormântat la cimitirul Pomenirea din Arad, marţi, la data de 13 ianuarie. La slujba de înhumare au fost prezenţi, pe lângă familia îndoliată, episcopul Aradului Andrei Magieru, profesori de la Academia de Teologie, Şcoala de cântăreţi şi numeroşi prieteni îndureraţi. Răspunsurile liturgice au fost date de corul *Armonia* al catedralei arădene condus de profesorul I. Lipovan şi corul teologilor condus de profesorul P. Bancea. Printre cei care au rostit câteva cuvinte de rămas bun s-au numărat preotul consilier Caius Turicu, dr. Petru Deheleanu şi dr. Alexandru Stoinescu. În articolul dedicat de revista „*Biserica* şi Şcoala" se spune despre Trifon Lugojan că „a fost un muncitor neobosit, un mare iubitor de cântare sfântă, un suflet ales"[31].

După finalizarea studiilor preparandiale, Trifon Lugojan ajunge învăţător în localităţile Dumbrava şi Târgovişte, jud. Caraş Severin.

Din anul şcolar 1896/1897 până în 1900,Trifon Lugojan a fost suplinitor la catedra de muzică la Institutul Teologic din Arad. Între 1902 şi 1934, a fost titular la catedra de muzică instrumentală, pedagogie, cântare bisericească şi tipic la Seminarul teologic şi la Institutul Pedagogic din Arad.

Cu prilejul aniversării a 100 de ani de existenţă a Institutului Pedagogic Ortodox Român din Arad, Trifon Lugojan a organizat un concert artistic care a fost susţinut „în faţa unei săli arhipline"[32]. Printre cei prezenţi se numără episcopul Aradului Ioan (Ignatie) Papp, vicarul episcopesc al Oradiei, Vasile Mangra, viitorul mitropolit al Ardealului, protosincelul şi viitorul episcop de Oradea Roman R. Ciorogariu, Vasile Goldiş şi numeros public.

În 1917, Trifon Lugojan a fost nevoit să părăsească temporar catedra deoarece a fost concentrat în armata Austro-Ungară. În absenţa sa, muzica a fost predată de către profesorul Aurel Cosma. În decembrie 1918 a fost eliberat din serviciul militar, dar se îmbolnăveşte şi nu poate să îşi reia

[29] Vasile Stanciu, „Compozitorul Trifon Lugojan", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul XXXVIII, nr. 5/1988, p. 83.
[30] *Calea Mântuirii* (Arad), anul VIII, nr. 3, 18 ianuarie 1948, p. 16.
[31] *Biserica şi Şcoala* (Arad), anul VIII, nr. 3, 18 ianuarie 1948, p. 16.
[32] Vasile Stanciu, *op. cit.*, p. 84.

activitatea didactică. Este suplinit de profesorul Iacob Lazăr (semestrul I) şi de elevul Pavel Anuichi (semestrul II) la studiul cântării şi al tipicului bisericesc şi de Aurel Cosma (semestrul I) şi Ştefan Miu (semestrul II) la catedra de muzică.

Un alt merit al lui Trifon Lugojan a fost întemeierea corului teologilor de la Institutul arădean. A fost dirijor al *Reuniunii române de muzică şi cântări din Arad* între 1903-1940, iar între 1934-1946, director al Şcolii de cântăreţi bisericeşti din Arad. A dirijat şi corul învăţătorilor din Săceni, pe perioada cât a activat în această localitate.

Preotul Nicolae Chicin (1866-1939)[33] a slujit la Nădlac între anii 1891-1939. S-a născut la data de 17 octombrie 1866 la Nădlac. Tatăl său a fost învăţătorul Mihai Chicin, iar mama, Maria Şandor. Cunoştea limba română şi maghiară. După terminarea şcolii elementare şi secundare şi după „examenul de maturitate" de la Szarvas în 1884/1885, Nicolae Chicin a studiat teologia la Arad, la Institutul Teologic, pe care l-a absolvit în anul 1888 cu examen „lăudabil"[34].

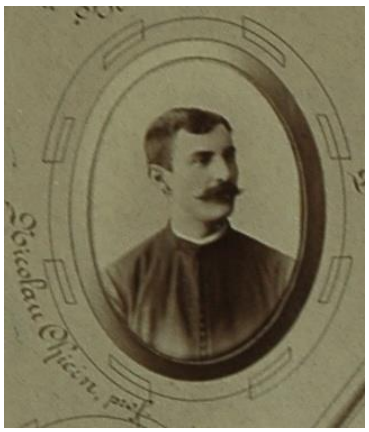
Nicolae Chicin
(1866-1939)

S-a căsătorit la vârsta de 23 de ani, la data de 5/17 noiembrie 1889, cu Emilia Caba, în vârstă de 20 de ani, fiica unuia dintre cei mai de seamă gospodari din localitate, naşi fiind notarul comunal Ioan Rusu şi avocatul George Chicin. La slujba cununiei au slujit preotul nădlăcan Vichentie Marcovici şi ieromonahul Augustin Hamsea, trimis din partea Episcopiei Aradului[35]. Descendenţii săi au fost: Nicolae Mihail George († 19/31 august 1892 la vârsta de doar 2 luni), Emilia (născută în 4/16 iunie 1893 – † 4 decembrie 1976), Irina (23 aprilie/5 mai 1895 – † 25 decembrie 1895), George Sabin (născut în 20 aprilie/2 mai 1896), Valeriu (născut la 8/20 iulie 1897), Letiţia Felicia (născută în 17 februarie/1 martie 1899). George Sabin a urmat cursurile Institutului Teologic şi concomitent cursurile Institutului Pedagogic din Arad, absolvind în anul 1917/1918, susţinând în 1919

[33] A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371; P. Ţiucra, Pribeagul, *Pietre rămase. Contribuţie la Monografia judeţului Arad*, Bucureşti, Imprimeria Căilor Ferate Române, 1936, p. 383; P. Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 642.
[34] T. Botiş, *op. cit*, p. 712.
[35] A. N. S. J. Arad, Colecţia Registrelor de stare civilă, Oficiul Parohial Ortodox Român Nădlac, nr. 68/1887-1909, cununaţi.

examenul de calificare preoţească de clasa I, dar niciodată nu a activat ca preot, rămânând „econom”[36].

Începând cu anul 1888/1889, Nicolae Chicin a ocupat catedra de muzică vocală şi instrumentală la Preparandie[37], predând totodată şi limba română şi geografia la cursul pregătitor. Această funcţie o va exercita până în anul 1891/1892, când a fost numit preot la Nădlac. La data de 25 martie 1892, este hirotonit diacon, iar în 17 octombrie 1892, este hirotonit preot-capelan de către episcopul Ioan Meţianu.

În perioada când a activat ca profesor, Nicolae Chicin a fost dirijorul corului de elevi ai Institutului Pedagogic. Experienţa dobândită la Nădlac, unde a fost dirijor al corului bisericii ortodoxe române din anul 1886, a folosit-o şi în slujba corului preparanzilor. În cursul lunii aprilie 1890, cu prilejul şedinţei publice a elevilor, a avut loc o adevărată serată culturală, iar printre organizatori s-a aflat şi viitorul preot nădlăcan. În săptămânalul *Biserica şi Şcoala* se face o retrospectivă a evenimentului: „Şedinţa publică aranjată de societatea de lectură a elevilor de la seminarul diecezan din Arad dumineca trecută a întrunit în această seară aici în Arad un public ales şi numeros, venit din toate părţile eparhiei, ca să asiste la producţiunile tinerimei din limba şi literatura naţională, şi din musica vocala şi instrumentală. Prea Sânţia Sa, părintele Episcop Ioan Meţianu, şi de astă dată a venit în mijlocul diecesanilor săi, ca să încurajeze pre elevi, şi să ridice însemnătatea acestei serate literare-musicale, menite a deveni pentru inteligenţia şi poporul român o adevărată sărbătoare naţională. Atât declamaţiunile, cât şi disertaţiunile elevilor au fost ascultate cu multă plăcere de către public; iar cântările esecutate de corul vocal şi instrumental al elevilor institutului sub conducerea dlui profesor Nicolau Chicin, au produs în public adevărată emoţiune şi însufleţire. Felicităm pre tinerime pentru acest succes!”[38].

La data de 30 iunie/12 iulie 1891, sinodul parohial de la Nădlac a organizat un concurs pentru ocuparea funcţiei de capelan, pe lângă bătrânul preot George Şerban[39]. Ca salariu, capelanului i se oferă jumătate din toate veniturile parohului. Din arenda a 41 jugăre, plus 10 „jugăre ungureşti” de pământ, capelanului i se dă 700 florini. Din totalul de „venite stolare”

[36] A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 446-447.
[37] *Ibidem*, dosarul nr. 18/1919, f. 203; dosarul nr. 1/1920-1923, f. 307; T. Botiş, *op. cit.*, p. 366.
[38] *Biserica şi Şcoala* (Arad), anul XIV, 15/27 aprilie 1890, p. 120.
[39] A. P. O. R. Nădlac, registrul nr. 55/1879-1894, f. 155, 156, 159, 160; Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad (A. A. O. R. Arad), dosarul nr. 87-III-1891, actele nr. 290, 303, 304/1891.

primeşte jumătate, respectiv 200 florini. Din „competinţa de bucate” i se oferă jumătate, respectiv 200 florini. În total, salariul capelanului va fi de 1100 florini. Celor ce doresc să fie capelani, li se solicită „testimoniu de cualificaţiune de clasa primă”; precum şi „testimoniu de 8 clase gimnaziale sau reale”. Alegerile vor avea loc la data de 30 iunie/12 iulie 1891. Conform Statutului Organic şagunian, candidaţii sunt nevoiţi „a se presenta întru o duminică sau sărbătoare la s[fân]ta biserică pentru a-şi manifesta desteritatea în ritualele noastre”.

La 8/20 noiembrie 1892, s-a „introdus în funcţie” capelanul Nicolae Chicin, pe lângă „veteranul” preot George Şerban. Sfânta Liturghie a fost oficiată de Nicolae Chicin şi Traian Putici, protopopul Timişorii, trimis al Episcopiei Aradului şi Dimitrie Barbu, preot în Pecica, delegat al protopopului Aradului. În raportul său, Dimitrie Barbu spunea: „Observ că biserica era îndesuită de popor îmbrăcat sărbătoreşte. Prezenţi au fost foarte mulţi dintre străinii de altă confesiune. Prezentă a fost şi toată inteligenţa de acolo în frunte cu protopretorele şi toţi notarii, medicii şi ceilalţi antişti din comună şi din comunele din cerc.” Răspunsurile liturgice au fost date de corul bisericii. După Sfânta Liturghie s-a dat un „banchet” în onoarea noului capelan, unde corul vocal „ne-a delectat cu mai multe şi frumoase cântări naţionale”[40].

Aproape imediat după instalarea sa la Nădlac, Nicolae Chicin devine şi catihet[41], atât pentru elevii de la şcolile confesionale ortodoxe române în vârstă de 6-12 ani, cât şi pentru cei care urmau şcoala de repetiţie (12-15 ani), precum şi pentru copiii de religie ortodoxă care studiau la celelalte şcoli din localitate. În anii de început ai secolului XX, de la şcoala de stat primea suma de 60 de coroane pentru catehizarea copiilor. În anul şcolar 1918/1919, Nicolae Chicin a primit suma de 200 coroane, pentru faptul că era catihet la toate şcolile „neromâne” din Nădlac. Nicolae Chicin a îndeplinit şi funcţia de director şcolar pe perioada 1900-1906[42].

Începând cu data de 16/29 ianuarie 1904, Nicolae Chicin preia funcţia de conducător al sinodului parohial de la preotul Vichentie Marcovici, „din cauza vârstei înaintate” a acestuia[43], iar din anul 1909, preia şi funcţia de conducător al oficiului parohial.

---

[40] *Ibidem*, actul nr. 193/1892.

[41] A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 22/1891-1900, f. 63, 68, 185, 206; dosarul nr. 27/1917-1919, f. 187.

[42] *Ibidem*, registrul nr. 57/1903-1909, f. 117; registrul nr. 58/1899-1901, f. 24.

[43] *Ibidem*, dosarul nr. 7/1904-1906, f. 7.

În anul 1909[44], Nicolae Chicin era membru în scaunul protopopesc Arad.

La data de 18/31 decembrie 1920, „parohul şi conducătorul de oficiu parohial Nicolae Chicin stăruie în cererea sa că în conziderare la vârsta sa mai înaintată, la multe ale oficiului parohial, să fie descărcat de grija administrării averilor parohiale şi cu această grijă şi agende să fie încredinţat cu începere de la data de 1 ianuarie 1921 parohul al doilea Nicolae Mărginean.”[45] La 25 ianuarie/7 februarie 1921, prin actul nr. 161/1921, episcopia acceptă modificarea. La data de 31 martie 1938[46] se concepe un proces verbal de predare-primire a arhivei, bibliotecii, matricolele şi a altor acte de la vechea conducere către noua conducere a oficiului parohial, respectiv de la preotul Nicolau Chicin către preotul Nicolae Mărginean. Nicolae Chicin este trecut în pensie conform deciziei nr. 1836/1938 de Consiliul Eparhial şi nr. 380/1938 a Oficiului Protopopesc, ambele cu data de 1 aprilie 1938, „pentru limită de vârstă”[47]. În şedinţa din 17 iulie 1938 a consiliului parohial se decide să se realizeze o fotografie a consilierilor parohiali împreună cu preotul, să i se cumpere un cadou din partea Bisericii, precum şi „să i se exprime recunoştinţă nu numai prin proces verbal, … ci şi prin alte semne mai vădite”[48], pentru activitatea depusă timp de peste 50 de ani la Nădlac.

Din cauza vârstei, Nicolae Chicin solicită „capelan personal” – „o persoană mai aleasă şi potrivită”, începând cu 1 ianuarie 1937[49], cerere aprobată de episcopul arădean Andrei Magieru. Ca salariu, capelanului i se va oferi jumătate din sesia parohială, stolele, locuinţă, jumătate din birul preoţesc. Traian Precupaş, în vârstă de 25 de ani, „candidat de preot”, solicită să fie capelan pe lângă Nicolae Chicin. Începând cu 1 septembrie 1936, acesta este catihet la clasele I-II şi la şcoala de ucenici; fiind şi notar parohial[50]. Această cerere nu este soluţionată pozitiv de către consistoriul arădean, deoarece „nu are cvalificaţiune pentru parohii de clasa primă”. Teodor Şerb din Felnac a fost numit în funcţia de capelan, prin rezoluţia 7613/1936 a Episcopiei Aradului[51], iar duminică, 24 ianuarie 1937, acesta a fost introdus în funcţie, delegat de la Protopopiatul Arad fiind preotul Petru

[44] A. A. O. R. Arad, dosarul nr. 348-III-1894, actul nr. 5926.
[45] *Ibidem*, dosarul nr. 24-III-921, f. 1, 2.
[46] A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 5/1935-1940, f. 588.
[47] *Ibidem*, f. 585.
[48] *Ibidem*, registrul nr. 60/1915-1943, f. 139.
[49] *Ibidem*, f. 120, 121.
[50] A. A. O. R. Arad, dosarul nr. 583-III-1936, f. 1, 3.
[51] *Ibidem*, f. 11, 12; A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 16/1920-1952, f. 364.

Nemet din Şeitin. La această slujbă au participat un sobor de 5 preoţi, „fiind prezenţi un număr de credincioşi mai însemnat decât de obicei”.

În timpul păstoririi lui Nicolae Chicin s-a pictat interiorul bisericii ortodoxe române din Nădlac. Drept dovadă rămâne chipul preotului imprimat printre personajele zugrăvite în scena *Batjocorirea lui Iisus*, frescă aflată pe peretele nordic în naos.

Preotul Nicolae Chicin trece la cele veşnice în 24 noiembrie 1940[52], fiind înmormântat în cimitirul din Bujac, pe locul cumpărat de fratele său, doctorul Iuliu Chicin, care a decedat între timp şi a fost înmormântat la Timişoara, în cimitirul din Calea Şagului.

Terenţiu Olariu[53] s-a născut la Nădlac la data de 13 ianuarie 1886.

Pe parcursul studiilor superioare a fost stipendist al Fundaţiei Emanuil Gojdu[54]:

ANUL ŞCOLAR	INSTITUTUL DE ÎNVĂŢĂMÂNT
1905/1906-1908/1909	Universitatea Regală Maghiară Budapesta, Facultatea de Litere şi Filozofie Specialitatea Limba latină, elenă şi istorie antică
20.06.1910	Teza de doctorat la Universitatea Budapesta în Litere şi Filosofie

A preluat conducerea Şcolii Pedagogice din Arad în anul 1929, ocupând funcţia până în anul 1935. A predat la diferite licee din Budapesta, iar din 1926 până în 1941, a fost profesor la Liceul „Elena Ghiba Birta” Arad, cu întrerupere în perioada normalistă (1929-1935). S-a sfârşit în 4 septembrie 1941, fiind înmormântat în Arad (cimitirul „Etenitatea”). A înfiinţat prin testament Fundaţia „Tetentie Olariu”, iniţiind-o cu donaţie de 2,5 ha pământ.

***

Pe parcursul secolului al XIX-lea, în Transilvania şi Banat, preoţii şi învăţătorii au reprezentat elita pe plan local. La această percepţie a contribuit faptul că, poate, erau singurele persoane cunoscătoare de carte, care au contribuit la modelarea conştiinţei naţionale, spirituale şi culturale. La Nădlac, printre preoţii care au slujit lumea ortodoxă română s-au

[52] A. A. O. R. Arad, dosarul nr. 586-III-1936, f. 14; A. P. O. R. Nădlac, registrul nr. 60/1915-1943, f. 163.

[53] Detalii vezi la Anton Ilica, *Istoricul Preparandiei de la Arad. De la Şcoala Regească Preparandială Gr. Neunită a Naţiunei Române la Liceul Pedagogic „Dimitrie Ţichindeal” Arad*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, 2012, pp. 167 şi urm.

[54] Stelean Ioan Boia, *Fundaţia „Emanuil Gozsdu” (1870-1952)*, Arad, „Vasile Goldiş” University Press, 2006, p. 110, p. 131, p. 301.

numărat adevărate personalităţi care au reprezentat un adevărat exemplu pentru fiecare membru al comunităţii. La formarea acestei elite a contribuit în mare măsură cele două prestigioase şcoli arădene: Preparandia şi Institutul (Academia) Teologic.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *Fond Oficiul Parohial Ortodox Român*.

Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Arad:

- Colecţia Registrelor de stare civilă, Oficiul Parohial Ortodox Român Nădlac

- *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*.

Biserica şi Şcoala (Arad), 1890, 1948.

Calea Mântuirii (Arad), 1948.

Familia (Oradea), 1889.

Boia, Stelean Ioan, *Fundaţia „Emanuil Gozsdu" (1870-1952)*, Arad, „Vasile Goldiş" University Press, 2006.

Botiş, Teodor, *Istoria Şcolii Normale şi a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, edit. Consistoriului, 1922.

Brătescu, Constantin, *Episcopul Ioan Popasu şi cultura bănăţeană*, Timişoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1995.

Cosma, Viorel, *Muzicieni români, Lexicon*, Bucureşti, 1970.

Dioariu Atanasie Marian Marienescu – Jurnal intim, Arad, Editura Nigredo, 2008.

Documente privind mişcarea naţională a românilor din Transilvania între 1849-1918, vol. III (30 iulie 1859 – 26 februarie 1861), coord. Simion Retegan; Dumitru Suciu, Mádly Loránd, Mirela Andrei, colab. George Cipăianu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006.

Geoldeș, Ioan Veniamin, „Profesorul Mihai Pleșu (1890-1954) – primul director al gimnaziului român de la Sântana", în *Administrație românească arădeană: studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. XV, coord. Doru Sinaci, Sorin Bulboacă, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2020, pp. 414-430.

Ilica, Anton, *Istoricul Preparandiei de la Arad. De la Şcoala Regească Preparandială Gr. Neunită a Naţiunei Române la Liceul Pedagogic „Dimitrie Ţichindeal" Arad*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, 2012.

Mărghitan, Liviu, *Academicienii originari din judeţul Arad (secolele XIX-XX)*, Arad, Editura Fundaţiei „Moise Nicoară", 2004.

Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între 1848-1918. Documente, vol. V (19 septembrie 1861 – 24 septembrie 1862), coord. Simion Retegan, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.

Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între 1849-1918. Documente, vol. II (31 decembrie 1851 – 15 iulie 1859), coord. Simion Retegan, Dumitru Suciu, Mádly Loránd, George Cipăianu, Rodica Sofronie, Bucureşti, Editura Academiei, 2004.

Neumann, Victor, „Contacte spirituale între români. Corespondenţa dintre Vasile Maniu şi Atanasie Şandor", în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, pp. 859-867.

Idem, *Vasile Maniu*, Timişoara, Editura Facla, 1984.

Popa, Mircea, *De la iluminism la paşoptism*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2004.

Roşuţ, Nicolae, „Atanasie Şandor (1808-1892)", în *Ziridava* (Arad), 1975, nr. V, pp. 169-194.

Stanciu, Vasile, „Compozitorul Trifon Lugojan", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul XXXVIII, nr. 5/1988.

Timbus, Mircea, „Mărturii documentare despre rolul Asociaţiei Naţionale din Arad pentru cultura poporului român în lupta pentru emanciparea naţională şi spirituală a românilor din Transilvania (secolul al XIX-lea)", în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 165-176.

Ţiucra, Pribeagul, Petre, *Pietre rămase. Contribuţie la Monografia judeţului Arad*, Bucureşti, Imprimeria Căilor Ferate Române, 1936.

Vesa, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918),* Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006.

Idem, *Învăţământul teologic de la Arad (1822-1948),* Deva, Editura Episcopiei Devei şi Hunedoarei, 2013.

Comunitatea Chorinerilor

The Chorin's Community

Margareta Vidorka SZEGŐ
Project Manager, Comunitatea Evreilor Arad

Abstract
In 1717, the first Jews settled in Arad. The earliest Jewish families settled in the town were the merchants Isac Elias (Éliás Izsák) and Marcus Mayer. The oldest tomb in the Jewish Neolog Cemetery of Arad is that of the elder Isaac Elias who died on July 5, 1754. Éliás Izsák may be considered as one of the founders of the Jewish Community of Arad.

Keyword: *Arad, Jewish community, Chorin family, charity, cemetery.*

Începuturile obștii

În anul 1717, primii evrei se stabilesc, cu acte în regulă, în orașul Arad. Sunt familiile negustorilor Isac Elias și Marcus Mayer, care obțin o scrisoare de protecție de la Locotenentul Baron Ștefan Cosa, comandantul Cetății Aradului și a zonei Mureșului. Documentul original, scris în limba germană, îi menționează pe cei doi ca „evreii de casă și de curte" pe care Cosa i-a primit sub protecția sa.[1] Li se interzice, însă, să aducă sau să găzduiască alți evrei în casele lor, indiferent care ar fi pretextul respectiv. „Cu toate acestea, exemplul comandantului cetății va fi urmat, în curând, și de alții precum colonelul Horvát, locotenent colonelul Jurikovic și alţi funcţionari publici care au găzduit unele familii de evrei"[2], spune Ottó Lakatos. În anul 1743, consiliul comitatului Arad îi identifică pe Elias, Wingler, Markus Ferencz – strămoșul familiei Köppich, Herschel Goldschmidt – strămoșul familiei Herz și Iacob Löbl – strămoșul familiei Tenner.[3] Populația evreiască din Arad are o creștere constantă, în 1785 însumând 41 de familii.

De reținut este faptul că evreii trebuiau să plătească 120 de forinți, dar în realitate au plătit 180 de forinți ca taxe de protecție, serviciu despre care Lakatos spune că aveau mare nevoie în acele timpuri. Într-adevăr, din

[1] Lakatos Ottó, *Arad Története*, Vol. II, Arad, 1881, p. 7.
[2] *Ibidem*.
[3] *Istoria Evreimii Arădene*, Editura Minimum, 1996, p. 24.

documentele și scrierile vremii observăm o atitudine potrivnică evreilor. Vedem cum evreii sunt marginalizați atât prin supraimpozitare cât și prin obstacolele ce li se pun la fiecare pas, ca de exemplu încercarea lui Cosa de a limita numărul lor, amenințarea constantă cu expulzarea în cazul în care nu achită *taxa tolerantialis*, îngrădirea unor drepturi, precum cel de a practica anumite meserii și o atitudine a societății în general ostilă. Problemele legate de taxe, le aflăm pe îndelete de la istoricul maghiar Sándor Márki, care detaliază situația din 1745, când ordinul a fost „să nu se permită niciun astfel de gând că «această națiune ebraică» să plătească impozit pe casă împreună cu creștinii căci așa ei se vor considera egalii catolicilor”.[4]

Până în anul 1770 singurul mod al evreilor de a-și câștiga existența rămâne să fiarbă pălincă, iar Lakatos vorbește despre îndeletnicirea lor din casele de pălincă din „șanțurile” pentru care trebuiau să plătească arendă separată și problemele pe care le întâmpinau chiar și așa. În cultura iudaică este de la sine înțeles ca, atunci când evreii mai religioși se mută undeva unde nu există o comunitate evreiască, ei să construiască o casă de rugăciune, iar când comunitate crește, atunci o sinagogă și o școală. Așa se întâmplă și cu primele familii care ajung în Arad. Ei au avut o casă de rugăciune în zona care pe atunci se numea orașul Rat, în maghiară Rácváros[5] (Ratzfertei). Acesta a fost primul pas care ne face azi să vorbim cu admirație despre tot ceea ce a construit Comunitatea Evreilor din Arad în cele trei secole, fie că este vorba de o moștenire culturală, arhitecturală, spirituală sau intelectuală.

În mentalitatea iudaică învățătura, dreptatea și responsabilitatea socială sunt pe primele locuri. Esența iudaismului este Tikkun Olam, adică repararea lumii, tuturor celor ce intră în tangență cu el cerându-li-se să își antreneze mușchii compasiunii, ai responsabilității și ai datoriei față de semeni. Rabinii și liderii comunităților sunt cei mai frenetici în acest sens. Iată-i pe câțiva dintre cei care au pus bazele comunității arădene și apoi au dezvoltat-o.

Bătrânul Elias și acțiunile de caritate ale familiei

Așa cum am menționat anterior, Isac Elias împreună cu Marcus Mayer au fost primii evrei care s-au stabilit în orașul Arad. Ottó Lakatos ne vorbește despre prima pagină din evidența familiilor evreiești din

[4] Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi Város Monographiája*, Arad, 1895, pp. 757-758.
[5] Lakatos Ottó, *op. cit.*, p. 78.

comunitate, unde apare, de asemenea, numele de Éliás Izsák, astfel putându-l considera unul dintre întemeietorii Comunității Evreilor din Arad. Același lucru îl putem spune și despre bazele primei instituții evreiești din Arad, Hevra Kadisha (sau Chevra Kadisa), care a luat ființă în același timp cu comunitatea[6], dacă nu chiar înaintea ei. Întemeietorul ei pare a fi, de asemenea, Isac Elias, în anul 1729.[7]

La început, organizația de caritate se ocupa de înmormântarea evreilor, administrarea cimitirelor și îngrijirea bolnavilor. Numărul membrilor ei a crescut concomitent cu dezvoltarea comunității, iar în 1869 instituția avea 520 de membrii cotizanți, urcând la 700 în anul 1900. În 1840, Hevra Kadisha a înființat un spital separat care a fost mărit în anul 1861[8]. Serviciile oferite de Hevra Kadisha s-au extins de la sistematizarea, amenajarea și îngrijirea cimitirului neolog și al celui ortodox, la crearea și întreținerea spitalului, la ajutorarea celor în suferință, fie ei invalizi, incapabili de muncă, vârstnici și așa mai departe.

Totodată, cel mai vechi mormânt din cimitirul evreiesc de rit neolog din Arad este cel al bătrânului Isac Elias (Éliás Izsák) care a decedat pe data de 5 iulie 1754.[9] Numele de Elias apare și în anul 1862, când un nou organism de conducere preia școala evreiască. Președintele de atunci al comunității este Deutsch Ignacz, întemeietorul orfelinatului de băieți, membru în comitetul respectiv fiind Simon Elias, fiul lui Isac Elias, care continuă astfel munca tatălui său.[10]

Nici fiul lui Simon Elias nu se lasă mai prejos în ceea ce privește realizările familiei, Ármin Éles (după maghiarizarea numelui) fiind unul dintre întemeietorii Camerei de Comerț și Industrie a Aradului alături de alți evrei precum: Paul Walfisch, Ferenc Grünwald și Tivadar Ottenberg.[11]

De-a lungul generațiilor, familia Elias/Éles continuă să fie una de intelectuali, medici, pedagogi, antreprenori și deschizători de drumuri, pe mai multe continente. Însă, oriunde i-ar purta viața, ei sunt legați de Arad, iar faptele lor sunt călăuzite de cerința evreiască de a face nu mai bine și de a repara lumea (Tikkun Olam).

---

[6] *Ibidem*, p. 81.
[7] *Istoria Evreimii ...*, p. 39.
[8] Újvári Péter, *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapesta, 1929, p. 58.
[9] Lakatos Ottó, *op. cit.*, p. 79.
[10] Documente din Arhiva Școlii Evreiești din Arad.
[11] *Istoria Evreimii ...*, p. 62.

Primii rabini ai Aradului

Atunci când vorbim despre viața religioasă a unei minorități trebuie să avem în vedere contextul istoric și mediul în care membrii ei activează. În monografia sa, Ottó Lakatos, preotul care făcea parte din Ordinul Minoriților, numește instituția de cult evreiască „biserica israelită”.[12] Prima dată când am auzit o persoană de origine evreiască vorbind despre faptul că merge la „biserică” am crezut că și-a schimbat religia, apoi mi-am dat seama că se referă la sinagogă, dar pentru că mediul în care trăiește este preponderent creștin, îi este mult mai ușor să spună așa, fără să mai dea alte explicații. Iată deci, că istoria ne deschide o cale spre a înțelege prezentul și viceversa. Pe de altă parte, același preot și intelectual de Ordin Minorit vorbește mai apoi despre sinagogă, despre comunitatea evreiască și așa mai departe. Totodată descrie calvarul evreilor care atunci când fierbeau țuica (la început singura îndeletnicire care li se permitea) trebuiau să respecte atât zilele de *hag* din sărbătorile evreiești, cât și sărbătorile creștine, în condițiile în care traiul era foarte greu iar ei aveau nevoie de un venit.

Aradul nu era *shtetel*-ul (satul evreiesc) unde vineri se opreau activitățile și începea pregătirea de Shabbat[13]. Orașul de pe Mureș era casa nemților, romilor, sârbilor, maghiarilor și românilor obișnuiți să aibă o duminică liniștită, nu cu un „yom rishon[14] baboker” adică „prima zi, de dimineață”, în care evreul muncește cu forțe proaspete după odihna de Shabbat. Astfel se adună o serie de diferențe pe care arădenii le privesc, în cel mai bun caz, cu neîncredere.

Rabinii trebuie să îndrume o comunitate care are de a face cu privirile sfredelitoare ale vecinilor, cu duritatea autorităților și, nu în ultimul rând, cu povara traiului de pe o zi pe alta. Este de precizat faptul că, în iudaism, rabin înseamnă conducător și învățător religios, nu neapărat oficiant de cult. De cele mai multe ori, rabinul era considerat sfătuitorul obștii. Mai mult decât atât, copiii care erau trimiși la yeshiva (școală), mergeau acolo să învețe să fie oameni buni, nu pentru a deveni rabini. Acest lucru îl vom vedea foarte bine în cazul lui Aron Chorin, deoarece el a încercat mai multe meserii înainte de a-și asuma responsabilitatea de a fi rabin.

---

[12] Lakatos Ottó, *op. cit.*, p. 81.

[13] În cultura iudaică Shabbatul este ziua a șaptea, în care divinitatea s-a odihnit. Pentru evrei, Shabbatul, ziua de odihnă, începe de vineri seara, odată cu ivirea primelor două stele pe cer, cu aprinderea și binecuvântarea lumânărilor de Shabbat și cu serviciul divin. Ea ține până sâmbătă seara, când se face o ceremonie pentru a trece de la sacru la profan și a începe o nouă săptămână de muncă.

[14] *Yom rishon* este în ebraică și înseamnă prima zi din săptămână, adică duminica.

Prima casă de rugăciune a evreilor a fost în Rácváros. În anul 1759, comunitatea construiește o sinagogă pe terenul donat de doamna Nahuma.[15] Primul rabin care s-a încumetat să-i povățuiască pe evreii arădeni este înscris ca Johannan în analele comunității, însă se găsește sub numele de Joáchiin Izsák în arhivele orașului, în anul 1752[16] sau în anul 1764, după spusele lui Ottó Lakatos. Al doilea este rabinul Bróda Löb în anul 1770 și apoi Szemnitz Hirsch în anul 1786.[17] Observăm că în aproximativ trei decenii avem trei rabini. Însă lucrurile sunt pe cale să se schimbe odată cu venirea la Arad a rabinului care a dat avânt comunității.

Aron Chorin, înțelept, poet, învățător, stindard al reformei evreiești

După cum am văzut, începuturile Comunității Evreilor din Arad sunt destul de firave și pline de obstacole, într-un mediu ostil, care nu le lasă prea multe opțiuni. Evreii sunt desconsiderați iar, în mai mare sau mai mică măsură, tolerați de autorități. Chiar plătesc o taxă pentru a fi protejați sau mai degrabă a nu fi expulzați și după cum vom vedea în continuare, atunci când există conflicte de interese, evreii sunt amenințați, hărțuiți, iar viața lor este pusă în pericol. Însă toate acestea se schimbă datorită celor doi mai lideri ai comunității evreiești. Primul, rabinul Aron Chorin este cel care observă Zeitgeist-ul imperiului și deschide drumul spre o viață urbană, complet integrată în lumea modernă. Prin strădania lui, Chorin le facilitează enoriașilor păstrarea culturii, filosofiei și identității evreiești în marele creuzet de viață arădeană. Ba mai mult, el este unul dintre cei care clădesc punți între culturi, religii, stiluri de viață.

În data de 3 august 1766, în localitatea Weisskirchen, situată în Moravia, azi Hranovice-Cehia, se naște cel care avea să ducă faima micii comunități a evreilor din Arad dincolo de hotarele Imperiului Austro-Ungar.[18]

Aron Chorin și-a început existența într-o familie de evrei obișnuită de la acea vreme. Ei se mută în anul 1780 în localitatea Deutschkreutz care însă nu avea o yeshiva unde să studieze Tora, astfel că își continuă studiile talmudice la Mattersdorf, localitatea învecinată. Însă tânărul Aron nu e trimis la yeshiva pentru a deveni rabin ci, conform obiceiurilor vremii, pentru a deveni un bun evreu. Tocmai de aceea, după terminarea studiilor, ca un bun evreu ortodox, Aron Chorin se însoară (la 17 ani) și își încearcă

[15] Lakatos Ottó, *op. cit.*, p. 78.
[16] Újvári Péter, *op. cit.*, p. 58.
[17] Lakatos Ottó, *op. cit.*, p. 78.
[18] Leopold Löw, *Áron Chorin. O schiță biografică*, Ediția a II-a, Arad, 2017, p. 44.

norocul într-una din puținele meserii pe care evreii acelor timpuri aveau voie să le practice și anume comerțul.

Bunul cunoscător al Torei se dovedește însă a fi un comerciant mai puțin potrivit și eșuează în afaceri. Atunci pedagogul și mentorul său, rabinul Jeremias din Mattersdorf, îl recomandă pentru a deveni rabin în de abia înființata comunitate evreiască din Arad, care pe atunci număra doar 352 de membri. Pentru munca sa, noul rabin arădean primește 4 florini imperiali, dar 9 luni mai târziu, în iunie 1790, comunitatea i-a mărit deja salariul la 5 florini imperiali.

Așa cum spune prietenul și biograful său, rabinul Leopold Löw, faptul că și-a format o familie la vârsta de 17 ani, că a fost un elev foarte bun la yeshiva, precum și atitudinea lui față de tradiție dovedește că Aron Chorin nu avea de gând să se împotrivească tradiției ortodoxe. Din poziția de rabin, însă, Chorin observă toate greutățile evreilor din Arad, și nu numai, și simte nevoia să îi ajute așa cum poate. El îi înțelege pe enoriași atunci când aceștia se plâng că slujba este prea lungă iar ei sunt foarte obosiți după o zi de muncă. El le vede truda și observă cum semenii lui încearcă să răzbească într-o lume ostilă. Atunci când este întrebat dacă este cașer să mănânci sturionul, Chorin se documentează temeinic din sursele religioase după care îngăduie consumarea acestui pește.

În urma a ceea ce avea să fie cunoscut drept „marea controversă a peștelui", în anul 1798 scrie lucrarea „Imre No'am" (Cuvinte de desfătare) unde își prezintă pe larg punctul de vedere legat de consumul sturionului.[19] Aceasta este prima lucrare dintr-o serie de scrieri în care se vede clar gândirea progresistă a lui Aron Chorin și accentul pus pe schimbarea mentalității din comunitățile evreiești. Astfel, rabinul arădean aduce schimbări atât în ceea ce privește tradițiile din sinagogă cât și în afara ei. Însă lucrările publicate și gândirea emancipată i-a făcut pe rabinii din Buda să îl convoace, în anul 1805, în fața unui tribunal rabinic unde i se cere să își retracteze afirmațiile din lucrarea „Emek ha-Shaweh" (Calea înțelegerii) sau, ca pedeapsă, i se va tăia barba, o mare umilire la acea vreme. Aron Chorin este huiduit la ieșirea din sala de judecată.

Rabinul revine la comunitatea arădeană și își continuă munca, dar se oprește pentru un timp destul de lung din a publica. În anul 1807, înaintează totuși un apel organelor locale de stat, care anulează sentința tribunalului rabinic. În 1819, versurile lui de „selicha" (rugăciune de penitență) sunt tipărite la Ofen. La sfârșitul lor, Aron Chorin justifică pe scurt de ce a introdus cununia în sinagogă. O nouă lucrare apare un an mai târziu:

[19] Újvári Péter, *op. cit.*, p. 170.

„Dabbar be-`Itto” (Un cuvânt la timpul său). Aceasta îi supără pe rabinii cu o gândire conservatoare dar este primită foarte bine în cercurile rabinice progresiste din Germania. Anul următor este propus ca rabin la Viena, însă fără încuviințarea autorităților. Opinia lui Aron Chorin în privința religiei devine una tot mai solicitată. În 1821, Marele ducat de Baden îi cere părerea cu privire la reforme și la îndatoririle care îi revin unui rabin iar în 1841, templul de la Hamburg îi solicită sfatul legat de utilizarea unei cărți de rugăciuni revizuită.

Rabinul de Arad îi încurajează pe tinerii evrei să învețe o meserie, chiar dacă este foarte greu, ca evreu, să ajungi ucenic la un neevreu. De obicei, evreii erau respinși pe bază etnico-religioasă astfel încât opțiunile lor în ceea ce privește alegerea mijloacelor de trai se restrângeau considerabil.

Chorin vede necesitățile impuse de schimbările vremii atât pe plan social cât și în plan religios și își susține comunitatea cu toată tăria, pe tot parcursul vieții. Fiecare articol publicat, fiecare discurs, fiecare eseu sau scrisoare, vorbește despre înnoirile ce pot fi aduse pentru a ajuta la integrarea evreilor în societate, respectând totodată și directivele religioase. El a gândit tot timpul ca un evreu ortodox pentru care comunitatea a fost pe primul loc. Astfel, rabinul împreună cu judele Moses Hirschl se gândesc la construirea unei sinagogi și a unei școli evreiești, însă demersurile lor întâmpină nenumărate obstacole atât în sânul comunității, în ceea ce privește școala, cât și din partea autorităților locale, în ceea ce privește sinagoga. Se trimit mai multe petiții către Consiliul orășenesc iar în anul 1821 acesta constituie o comisie specială care hotărăște ca sinagoga și școala să fie ridicate în spatele primăriei de atunci, acum în Piața Avram Iancu. Construcția este în repetate rânduri amânată. Mai apoi, planurile se modifică din nou pentru Piața Peștelui, pentru care comunitatea obține autorizație de construcție. Însă piedicile nu contenesc să apară, iar comunitatea hotărăște, până la urmă, să construiască complexul format din sinagogă, școală, locuințe pentru elevi și spații comerciale într-o altă locație, chiar și fără autorizație. Astfel, la data de 24 aprilie 1827 se începe săparea fundației. Însă ceea ce evreii săpau ziua noaptea era astupat. Atunci, judele Moses Hirschl are o idee deosebită. El merge la Viena pentru a cere audiență la împăratul Francisc al II-lea. Judele îi explică împăratului situația și îi oferă acestuia sinagoga. Împăratul acceptă oferta și îl decorează pe Moses Hirschl. De acum nimic nu mai împiedică ridicarea edificiului atât de drag lui Chorin. Nu este de mirare că în același an, rabinul începe să rostească rugăciunea pentru Francisc al II-lea, Marele Principe al Transilvaniei și pentru patrie în limba germană. Sinagoga se construiește după schițele

arhitectului Heim Dominicus (Heim Domokos), care în 1934 devine cel dintâi primar al Aradului.

De fapt, anul 1834 este unul de o mare însemnătate pentru oraș deoarece se inaugurează sinagoga și Aradul devine oraș liber regesc. În data de 17 august 1834 baronul Orczi, comisar regal, vine la Arad pentru a înmâna oficialităților diploma de oraș liber regesc. Cu această ocazie cortegiul se oprește și la sinagogă unde este întâmpinat cu fast de rabin. Aron Chorin l-a binecuvântat pe baronul Orczi în prezența întregii comunități. Orga sinagogii este instalată în anul 1841. Aron Chorin moare la numai trei ani după aceea, pe data de 24 august 1844.

Pe tot parcursul activității sale ca rabin al Aradului, Aron Chorin se gândește să îi îndrume cât mai înțelept pe membrii comunității sale. Fiecare reformă este gândită pentru a veni în sprijinul enoriașilor. În ciuda tuturor greutăților, rabinul arădean creează legături cu toate minoritățile etnice și religioase din oraș. Bunăoară, în timpul procesiunii funerare a marelui rabin clopotele tuturor bisericilor din oraș răsună în cinstea acestuia. La înmormântare participă toate personalitățile orașului iar necrologul său apare atât în publicațiile arădene cât și în cele evreiești și creștine din Europa centrală și de est.

Judele Hirschl, de la a fi linșat de arădeni, la medalia împăratului

Nu poți să faci o revoluție de unul singur, chiar dacă te cheamă Chorin. Indiferent de natura schimbării pe care o dorești, ai nevoie de oameni care să te susțină, de amici care să te ajute, de persoane cu aceeași mentalitate ca a ta. Ai nevoie de chorineri.

Unul dintre cei mai mari chorineri a fost și este judele Hirschl. Deși între cei doi era o diferență de 24 de ani, au legat o prietenie trainică, ce i-a ajutat să depășească toate obstacolele ivite în calea lor. Rabinul Aron Chorin și judele Hirschl sunt două personalități cu caractere ce ne amintesc de eroii din poveștile copilăriei. Ei și-au adunat în jurul lor câțiva prieteni cu care au reușit să construiască o comunitate puternică.

Moises, așa cum îi spunea familia, poate și sub influența Yiddish-ului, s-a născut în 3 aprilie 1790, la exact 23 de ani și 8 luni după nașterea prietenului său Aron Chorin. El era copilul Evei Hirschl, născută Spitz și al comerciantului Jacob Hirschl, ambii veniți din Buda veche, pe atunci Alt-Ofen. După datina vremii, s-a căsătorit de tânăr, în anul 1809, la 19 ani, cu văduva Charlote Blau, născută Steinbach, descrisă de familie ca fiind o femeie de o bunătate rar întâlnită. La numai un an după căsătorie i se naște primul copil, Samuel Hirschl, iar apoi Eleonore Hirschl.

În 1813, când, la numai 23 de ani, tânărul Hirschl este ales ca reprezentant al Comunității Evreilor din Arad, aici se simte deja suflul curentului neolog și opoziția evreilor ortodocși la acesta. Fiind în asentimentul lui Chorin, Hirschl începe și el lupta împotriva fanatismului religios. În același an mor Abraham Birnstingel și soția sa, rămânând astfel cinci copii orfani. Moses Hirschl devine tutorele lor și se asigură ca ei să beneficieze de educație și de toate cele necesare creșterii lor. În anul 1826, dumnealui devine jude al comunității, echivalentul funcției de președinte din zilele noastre[20].

În comunitatea arădeană, personalitatea lui Hirschl a fost deseori învăluită în ecouri mitice. Efortul lui și al celorlalți chorineri, adică apropiați ai rabinului, a dus până la urmă la construcția sinagogii neologe și a școlilor evreiești. Însă munca judelui a fost poate cea mai anevoioasă. Tocmai pentru a avea cât mai mult timp pentru a trece peste obstacolele puse de evreii ortodocși și a învinge nedreptățile autorităților, Hirschl își dă demisia din funcția de jude după numai trei ani. Cu mult efort strânge bani pentru construirea sinagogii, donând chiar el sume imense și reușește să obțină chiar și aprobarea autorităților pentru construcție. Prin urmare încheie un contract cu maestrul constructor din Pécs și îi dă acestuia un avans de 1000 de florini.

În prezența unor oficialități arădene se face o ceremonie solemnă și se încep săpăturile pentru fundație, însă după trei săptămâni istovitoare de muncă vice locotenentul von Vásárhely a ordonat ca imediat să fie oprite toate lucrările. Moises Hirschl se supune numaidecât, însă nu apucă să dea bine toate ordinele de încetare a lucrărilor că și apare un trimis al autorităților care îi spune lui Hirschl că trebuie să se prezinte în fața instanței de judecată a orașului. Hirschl îl urmează știind că nu a făcut nimic rău, însă când ajunge la primărie observă că spiritele sunt încinse și se vede înconjurat de o mulțime pe cale de a-l linșa, ce scandează împotriva lui. Înaintează pe holurile pline ale primăriei și urcă scările printre persoane care strigă să fie aruncat pe geam de la primul etaj. Ajuns în fața autorităților, i se cere să dea socoteală de ce nu a încetat munca la sinagogă. Neînfricatul Moises Hirschl își apără cauza și le cere să meargă cu el la terenul respectiv pentru a vedea dacă se mai lucrează. Spre norocul lui Hirschl toți muncitorii s-au oprit, iar acesta a scăpat cu viață. Cei o mie de florini au fost pierduți și toată munca la fundația sinagogii a fost distrusă extrem de rapid de orășenii cărora li s-a dat băutură și mâncare pentru a acoperi terenul.

[20] Arhive private.

Însă cei doi lideri, Moises Hirschl și Aron Chorin nu se lasă. După ce depășesc o serie de obstacole, ducând împreună câte o luptă la fiecare nivel, ajung, până la urmă, la autoritatea supremă. Astfel, Majestatea sa Împăratul Francisc, Mare Prinț al Transilvaniei, a aprobat construcția sinagogii și a școlii. Acum nimeni nu se mai poate opune ridicării edificiului. Pentru eforturile sale în ceea privește educația, Moises Hirschl este decorat de către împărat cu o medalie de aur, primind cele mai înalte onoruri din împărăție. De asemenea, este făcut cetățean de onoare al Aradului.[21]

În necrologul său se amintește că „pe parcursul întregii sale vieți a fost un fervent susținător al carității publice, fără a lua în considerare credința celor nevoiași, și a participat atât de complet la toate adunările, încât Kaiserul austriac i-a recunoscut serviciul în acest domeniu cu o medalie de stat. Chiar și în ultimele sale dorințe, a ținut din belșug în minte toate acele organizații de caritate pe care le-a susținut de-a lungul vieții.”[22]

În 20 martie 1851 depune jurământul de cetățean al Vienei, dar continuă să ajute atât Comunitatea Evreilor din Arad cât și numeroasele instituții de binefacere din orașul natal. Bineînțeles că și în capitala imperiului se ocupă de foarte multe acte caritabile. Unul dintre ele este donația de 3600 de florini pentru fundația orfanilor din Viena, cealaltă o donație de 500 de florini pentru fondul de îmbrăcăminte al școlarilor nevoiași din Döbling.

„Cel care înțelege Ungaria și împrejurările ei, nu doar în secolul precedent, ci profund, foarte profund, în secolul actual, numai el știe și poate înțelege cum s-a luptat defunctul atât împotriva bigotismului creștinilor protestanți și catolici, cât și a zeloșilor propriei sale religii pe care a căutat să îi reformeze. Cu toate acestea, el a întreprins, ca tânăr, cu o fervoare strălucitoare, reforma propriilor săi coreligionari și a realizat prin muncă constantă o îmbunătățire a poziției evreilor din Ungaria și Austria. În același timp, a fost atât de vehement provocat și într-atât au luptat împotriva lui, încât de mai multe ori a scăpat cu greu cu viața.”[23]

Dacă marele rabin Aron Chorin este lumina ce a călăuzit sufletele și mințile evreilor arădeni, Moises Hirschl se dovedește a fi lumina care îi duce pe evreii arădeni și nu numai, spre progresul social și intelectual. Fiind un bun organizator, lui i se datorează,pe lângă construirea sinagogii neologe cu toate spațiile aferente, inclusiv cele pentru mica școală și construirea școlii pentru fete. Dacă Aron Chorin este marele rabin reformator, atunci

[21] *Istoria Evreimii …*, p. 33.
[22] Necrologul lui Moses Hirschl, 1884.
[23] *Ibidem*.

Moises Hirschl este marele lider reformator. Cele două nume sunt și astăzi rostite cu evlavie atât de membrii comunității evreilor din Arad cât și de toți cei care cunosc istoria acestui oraș liber regesc.

Mulțumesc familiilor Herschel și Devenson cărora le sunt recunoscătoare pentru prietenie și nenumăratele discuții pe care le-am purtat.

Chorinerii

Așa cum am spus, tot ceea ce a făcut Aron Chorin de când și-a asumat responsabilitatea de rabin a fost în sprijinul comunității sale. Obștea a văzut și simțit acest lucru, devenind familia rabinului. Chorinerii au fost prietenii rabinului, cei care i-au cerut sfatul, și-au spus păsul, au luptat pentru sinagogă, școală, Hevra Kadisha și celelalte instituții evreiești. Unii dintre ei s-au stins din viață înainte ca marele rabin să vină pe lume (Chorin s-a născut în 1766). De exemplu, bătrânul Izsák Éliás a decedat în 1754. Alții i-au fost contemporani, precum președinții și membrii din consiliul de administrației al comunității din acea perioadă. Unii s-au remarcat prin donații uriașe pentru a crea instituții evreiești sau pentru a le ajuta, alții au fost cei mici, membrii obișnuiți, care au muncit pentru ca lucrurile să meargă bine. Toți au fost parte dintr-o tapiserie minunată care se întinde până în zilele noastre și care cuprinde tot orașul Arad, cu stadionul Neumann și tot ceea ce a construit familia baronului în oraș, cu frumoasele clădiri pe lângă care trecem zilnic, dar mai ales cu mentalitatea arădeanului de rând, care nu se mai uită urât dacă cel de lângă el se odihnește sâmbăta și nu duminica, ci se duce cu familia la concert în sinagoga neologă. Mentalitaea chorinerilor este cea din vestul țării, unde îl saluți pe sârb cu „Dobri deni” și pe maghiar cu „Jó napot kívánok”. Este atunci când mergi la diverse festivaluri să mânânci kürtős kalács sau în preajma Pesachului te bucuri de pască (pâine nedospită) de la vecinul care se întâmplă să fie evreu. A fi choriner este o mentalitate, o stare de spirit care te îndeamnă să te bucuri de diversitatea culturală din zona noastră. Noi suntem chorinerii.

În cultura evreiască, atunci când moare o persoană, printre alte cutume, se spune și fraza „să îi fie memoria binecuvântată”. Dar ce înseamnă asta? Poate faptul că noi, vorbind sau, în cazul de față, scriind despre ei, nu ii lăsăm să moară cu adevărat. Le păstrăm amintirea vie și chorinerii, acești cutezători ai spiritului civic, vor continua să trăiască prin noi. Aron Chorin, Moises Hirschl, Izsák Éliás, Ármin Éles, doamna Nahuma, Paul Walfisch, Ferenc Grünwald și Tivadar Ottenberg, Bróda Löb, Lakatos Ottó, Márki Sándor, Szemnitz Hirsch, Joáchiin Izsák, trăiesc pentru că noi știm despre ei.

BIBLIOGRAFIE

Arhive private.

Documente din Arhiva Școlii Evreieşti din Arad.

Necrologul lui Moses Hirschl, 1884.

Istoria Evreimii Arădene, Editura Minimum, 1996.

Lakatos, Ottó, *Arad Története*, Vol. II, Arad, 1881.

Löw, Leopold, *Áron Chorin. O schiță biografică*, Ediția a II-a, Arad, 2017.

Márki, Sándor, *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi Város Monographiája*, Arad, 1895.

Újvári, Péter, *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapesta, 1929.

ANEXE

Cimitirul evreiesc Arad:

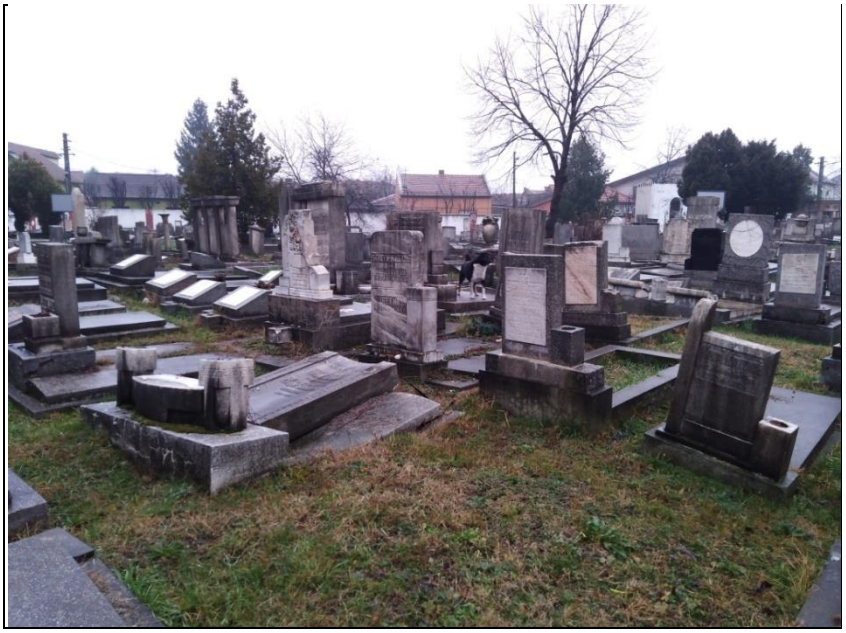

Familia Iacob şi Margareta Bibics

Iacob and Margareta Bibics Familly

Profesor, Gheorghe SINESCU
Colectivul monografic Sântana

Abstract
In 24 years of marriage, Margareta and Jacob Bibics founded Sântana and the Roman Catholic Parish. They have given the name of Saint Ana to the southern town from Comlăuș and have brought it to the rank of a trading town (with the help of Maria Teresa). They have financed the construction of the Catholic Church, the installation of the bells and the chalice with the inscription 'Donat Iac. Bibich Anno 1750'. They have also funded the construction of the confessional school– boarding school – (today, the asylum for the elderly), have laid the foundation of the gymnasium of the order of the Piarists. Together, they have shaped the local educational system by also allowing the young people who had a modest social condition to attend this school. They founded the Bibics charity association with the main objective to build the Arad Royal Gymnasium (today, 'Moise Nicoară' High School).

Keywords: *the Paulicians, leader, university, coats of arms, the Piarists, alumni, Boarding school.*

Paulicienii bulgari (o sectă eretică din Armenia secolului IX, răspândită în întregul Imperiu Bizantin, au fost aduși în Bulgaria de împăratul Imperiului Roman de Răsărit, Ioan Tzimiskes) aveau o mare venerațiune pentru apostolul Pavel, ai cărui urmași se considerau[1]. Aceștia preconizau suprimarea ierarhiei bisericești, simplificarea cultului, abolirea cultului icoanelor etc.

Ca urmare a căderii Constantinopolului (Bizanțul – 1453), paulicienii (descendenții ilirilor) au trecut definitiv la începutul secolului al XVI-lea la catolicism.

După eșecul răscoalei antiotomane din localitatea bulgară Ciprovți (Ciprăuți în limba română) în 1688, și după o serie de războaie maghiaro-turce și austro-turce, bulgarii paulicieni de lângă Nicopole au traversat Dunărea în căutarea unui trai mai decent, în afara Imperiului Otoman, după lungi negocieri cu conducătorii austrieci care le-au acordat ulterior dreptul

[1] *Dexonline.ro*

să se stabilească în Transilvania și Banat, aflate sub stăpânire austriacă la acea vreme.

Familia Bibics este menționată în directoarele Devei alături de iezuiți. Aici catolicii bulgari au întemeiat cartiere frumoase, biserici și străzi. În 1722 Jakob Bibich a cumpărat titlul de baron „Graf Jakob Bibich de Deva", fiindu-i deschise porțile către administrația habsburgică. Odată cu ofensiva turcilor în 1737, familiile Bibics au venit în Banat. Baronul Bibics a dobândit mai întâi proprietăți în Zarand, unde și-a construit și reședința.

Născută Tomejan în anul 1709, Margareta provine dintr-o familie nobiliară, tatăl acesteia, diriginte poştal regional, fiind înnobilat de către Împăratul Carol al VI-lea al Ungariei (sub alt nume-regele Carol al III-lea, 1711-1740) datorită averii pe care o poseda.

Familia Tomejan a venit în Transilvania de la sud de Dunăre, din localitatea Ciprovţi (Ciprăuți), în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, stabilindu-se la Vinţul de Jos, dobândind acolo o avere însemnată ce i-a asigurat intrarea în rândul nobililor. Pentru a beneficia de anumite privilegii, familia, iniţial ortodoxă, s-a convertit la catolicism.

Despre originea familiei se spune în general că este bulgară, iar unele surse spun că tatăl Margaretei era de origine armeană. În „Foaia Diecezană", nr. 34-35, din anul 1918 apare scris că „Scriitorii unguri spun, că atât Bibicienii, cât şi Tomejanii ar fi de obârşie bulgară. Tomejanii au emigrat din Serbia, iară Bibicii au venit din Bulgaria".

Vinţul de Jos a fost scena în care s-a desfăşurat prima parte a vieţii Margaretei, în această localitate tatăl ei, Toma Tomejan, fiind şef de serviciu poştal. De asemenea, aici s-a căsătorit pentru prima dată, cu Marko Kacsamov, un judecător bulgar. Acesta moare subit, iar văduva se mută la Arad, acolo unde îl cunoaşte pe Iacob Bibics, vicecomite suprem, consilier regal şi stăpân pe moşii de pe întreg teritoriul comitatului. Se căsătoreşte cu nobilul în anul 1730, fiind a doua soţie a sa şi locuind în castelul din Zarand de unde stăpâneau ţinuturile din zonă.

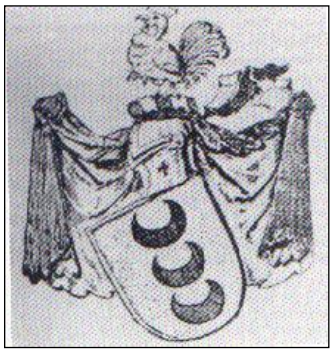

Margareta Tomyan Bibics şi sigiliile familiei

Iacob Bibics provine dintr-o veche familie bulgărească, înnobilată prin anul 1340, recunoscută din nou în 1722 de către austrieci, şi a fost consilier regal şi vicecomite (subprefect) al Aradului între anii 1735-1746.

Blazonul familiei Sigismund Edelspacher

În 1745, cumpără Olariul, Comlăuşul (de la nobilul Comlăuşului, Sigismund Edelspacher din Jula, un german proaspăt maghiarizat, nobil al imperiului), Zarandul şi patru puste din zonă, printre care şi localitatea Nyek (dispărută astăzi) din zona Sântanei.

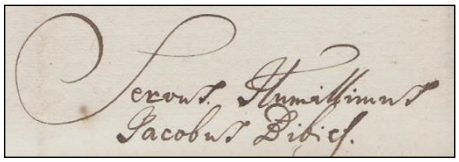

Semnătura lui Bibics pe un document din 1748

Doi cercetători din Sântana ai perioadei respective, Iacob Hübner şi Andreas Oster arată că, între anii 1736-1753, familia Bibics aduce la Sântana familii de şvabi din Kraigau, Alsacia-Lorena Bavaria, Baden-Württenberg, Westfalia, Turingia, Tirol, Schwartzwald, Bayern, Elsas, Oberpfalz, iar Margareta trimite duhovnicul ei personal pentru îngrijirea religioasă a noilor colonişti.

Aceştia şi următoarele trei generaţii au depus eforturi deosebite pentru defrişarea pădurilor din zonă, pentru desecarea mlaştinilor pentru ca Sântana să fie un loc construibil pentru urmaşii lor.

Coloniştii călătoreau pe Dunăre, până la Viena, acolo erau înregistraţi, li se da paşapoarte. Se pare că de la Budapesta veneau pe jos, urmând vechiul drum de poştă până în Comlăuş.

La 26 iulie 1742, Maria Tereza (1740-1780) numeşte noua localitate de lângă Comlăuș *Sfânta Ana Nouă* şi instituie parohia catolică.

Maria Tereza

La 11 octombrie 1749, familia Bibics merge la Szeged şi are o întrevedere cu autoritatea superioară a piariştilor pentru întemeierea unui lăcaş de cult la Sântana, iar Maria Tereza, regina Ungariei, îşi dă consimţământul pentru întemeierea ordinului piariştilor la 12 iulie 1751.

În 1749, soții Bibics finanţează construirea primei biserici catolice (sfinţită în 1751) pentru familiile de şvabi existente în localitate, în 1750 donând bisericii clopotul şi potirul.

Anul 1751, marchează aducerea piariştilor (Ordo Scholarium Piarium) David Biro (activează la Sântana 22 de ani, traduce pentru români *Epistolele şi Evangheliile pentru Duminici şi sărbători)*, Iakob Kozak, Hulini Janos (rector), Fontani Edmond, Koricsansky Marko, Tuschleitner Kajetan etc. de la Szeged pentru credincioşii bisericii catolice şi pentru a-i învăţa carte pe copiii de nobili, la îndemnul episcopului de Cenad, Engel Anton Franz, conte de Wagrain[2]. Şcoala acelor vremuri a fost pusă în slujba bisericii, conţinutul învăţământului fiind predominant religios.

În luna noiembrie încep cursurile (la şase ani de la înfiinţarea la Arad a Gimnaziului Episcopiei romano-catolice (1745) şi la trei ani de la înfiinţarea Gimnaziului de la Blaj.

În 1751, la inaugurare, au fost înregistraţi 20 de tineri[3] în cele trei clase gramaticale (infima, media şi suprema), iar, până în 1789, când Gimnaziul se mută la Timişoara, situaţia alumnilor şcolarizaţi a fost

[2] Claudiu Călin, „Greco-Catolicii din dieceza de Cenad în secolul al XVIII-lea", [în] *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, 2009, p. 119.

[3] Jakob Hübner, *Monographie der Grosgemeinde Sanktanna (Monografia comunei mari Sântana*), Nürnberg, 1985, p. 21.

următoarea: 1753-10 elevi; 1754-39; 1755-23; 1756-21; 1757-32; 1758-23; 1759-20; 1761-29; 1762-25; 1763-26; 1764-45; 1765-54; 1766-55; 1767-47; 1768-47; 1769-52; 1770-41; 1771-46; 1772-55; 1773-60; 1774-51; 1775-44; 1776-54; 1777-49; 1778-38; 1779-60; 1780-74; 1781-81; 1782-107; 1783-104; 1784-109;1785-80; 1786-48; 1787-41; 1788-27 şi 1789-35 de elevi, adică un total de 1752 de absolvenţi, în 37 de ani de învăţământ, un număr destul de modest[4].

Matricolele instituţiei de învăţământ s-au deschis în 1754, deci la trei ani după înființare, şi au fost completate în condiţii bune. Ele sunt edificatoare pentru numărul anual al elevilor, dar nu oferă informaţii despre naţionalitatea sau religia lor[5].

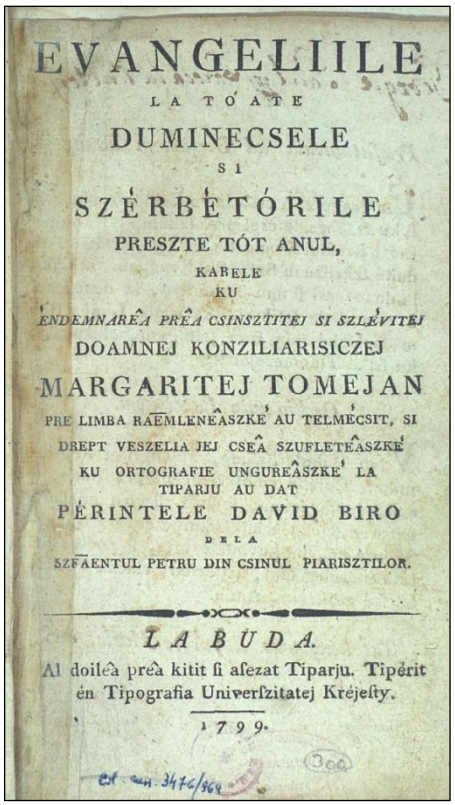
EVANGELIILE
LA TÓATE
DUMINECSELE
SI
SZÉRBÉTÓRILE
PRESZTE TÓT ANUL,
KARELE
KU
ÉNDEMNARÊA PRÊA CSINSZTITEI SI SZLÉVITEI
DOAMNEI KONZILIARISICZEJ
MARGARITEJ TOMÉJAN
PRE LIMBA RAEMLENÊASZKE AU TELMÉCSIT, SI
DREPT VESZELIA JEJ CSEÂ SZUFLETÊASZKE
KU ORTOGRAFIE UNGUREÂSZKE LA
TIPARJU AU DAT
PÉRINTELE DAVID BIRO
DELA
SZFAENTUL PETRU DIN CSINUL PIARISZTILOR.
LA BUDA.
Al doilêa prêa kitit si aſezat Tiparju. Tipérit
én Tipografia Univerſzitatej Krėjeſty.
1799.
Traducerea lui David Biro

[4] Remus Câmpeanu, „Gimnaziul catolic de la Sântana”, în *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1991, pp. 148-150.

[5] Pfeiffer Antal, *A kegyes tanitórendiek temesvári Társházának és a Fögymnasiumnak története*, 1896, pp. 3-31.

Iacob Bibics a trimis emisari în Germania de sud, mai ales în Kraigau, pentru a aduce persoane tinere şi sănătoase la Sântana. Aceşti tineri nu au avut bani pentru actul de eliberare de sarcini, emisarii aducându-i la Sântana pe cheltuiala lui Bibics. De aceea familiile venite nu sunt înregistrate la Viena.

Conform registrului Parohiei Catolice Sântana, la sfârşitul anului 1753, la Sântana locuiau 92 de familii.

La 23 martie 1754, Iacob Bibics moare la Budapesta, neavând urmaşi, iar Comitatul Arad pune sechestru pe uriaşa sa avere într-o serie de sate (inclusiv Sântana)[6].

Cât a trăit, nobilul a cerut ajutorul universității prelaţilor, baronilor, magnaţilor şi a nobililor Comitatelor Arad și Zarand pentru a constata că moșia Niek a fost însușită pe nedrept de nobilul Sigismund Edelspacher, că boii cumpăraţi de la carele de aprovizionare au fost uciși de frigul iernii, deși a cumpărat furaje la un preț mare etc.

Stilul documentelor pe care le-au redactat soții Bibics în limba latină este concis, limbajul protocolar este plăcut, plin de expresii sugestive, care plac cititorului. Se poate concluziona că familia Bibics poseda o aleasă cultură și educație la nivelul timpului.

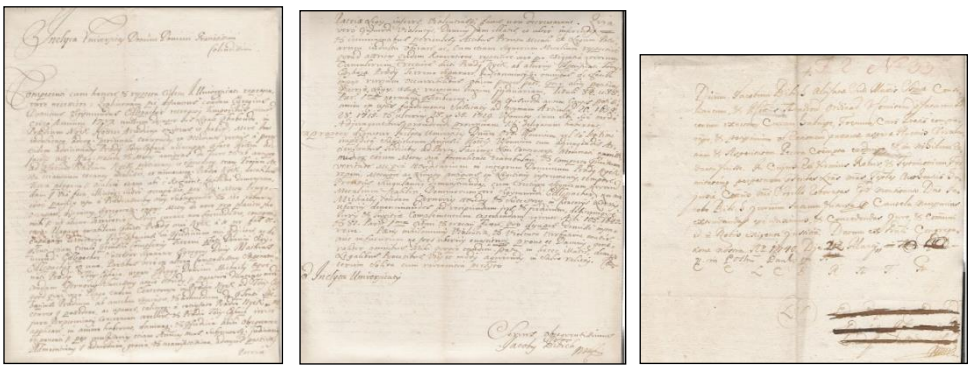

Copiile din *Acta Congregaţie*, Registrul 1

[6] Jakob Hübner, *op. cit.*, p. 24.

Sigiliul școlii din Sântana în anul 1751

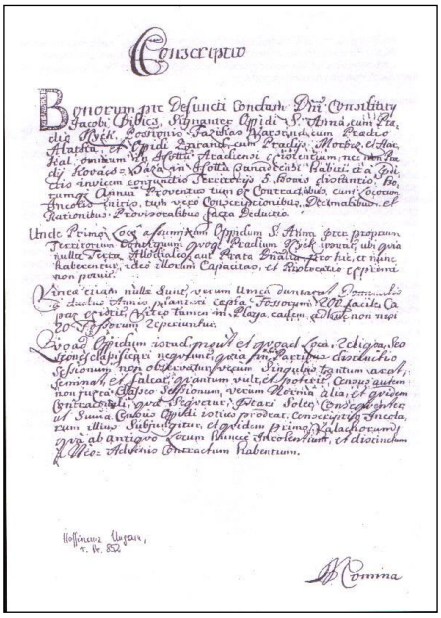

Conscripţia cu averea lui Bibics pentru deschiderea succesiunii, după decesul nobilului

Colonizarea a continuat şi după moartea lui Bibics, în 1754, iar împărăteasa Maria Tereza, prin nobilii ei, între anii 1751-1766, colonizează

zona Sântanei cu numeroase familii de şvabi, care completează numărul familiilor aduse de contele Harruchern şi Iacob Bibics.

Aceasta a ordonat autorităţilor austriece să înregistreze coloniştii în arhivele imperiale, dar numai pe aceia care erau în posesia unui act (*Manumission*) de eliberare de sarcini, întocmit de autoritatea de origine.

Comitele Gheorghe Fekete a vrut să răscumpere pentru sine averea lui Bibics, chiar imediat după moartea acestuia, dar văduva lui Bibics adună o mare sumă de bani şi reuşeşte să prelungească cedarea averii lor lui Fekete, donând banii pentru şcoala piariştilor.

În anul 1767, clădirea Gimnaziului se termină de construit cu banii soţilor Bibics.

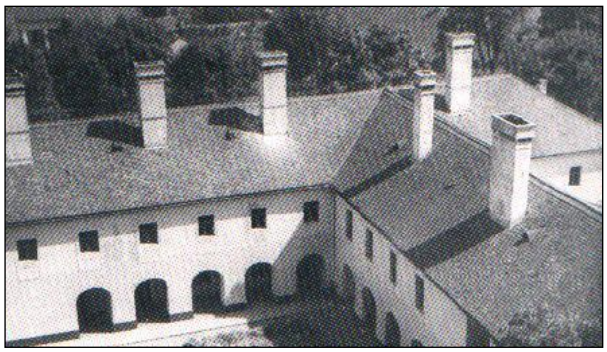

În anul 1772, Margareta donează bani pentru înfiinţarea cursului superior al Gimnaziului („Humaniora"), Gimnaziu construit de arhitectul Andreas Poller pentru suma de 25500 florini.

Învăţământul gimnazial cuprindea două cicluri: cel inferior (3 ani) şi ciclul superior (2 ani). În ciclul inferior se învăţa religia, limba latină, germana, aritmetica, ştiinţele naturii, geografia, istoria, caligrafia, iar în ciclul superior se învăţa retorica şi poetica[7].

Scopul a fost înfiinţarea claselor IV şi V gimnaziale de la Sântana, ajutorarea tinerilor cu posibilităţi materiale modeste, precum şi adăpostirea unor tineri într-o casă construită la Sântana, în care să se bucure de toate oportunităţile. Convictul a fost încredinţat piariştilor, care au primit internişti în funcţie de posibilităţile materiale disponibile pentru fiecare an.

Tinerii, în baza literelor fundaţionale, aveau dreptul la o bursă de 100 florini pentru hrană şi haine. Separat au fost prevăzuți bani pentru servitori, medicamente, cărţi, premii, îngrijirea edificiului. În funcţie de rezultatele

[7] Victor Ţârcovnicu, *Istoria învăţământului din Banat până la 1800*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, pp. 66-166.

obţinute, elevii urmau a se bucura de aceste beneficii. Examinaţii care la două probe primeau calificativul insuficient erau exmatriculaţi. Elevii aveau obligaţia ca în anumite zile să se roage pentru casa regală şi pentru răposatul Biro David.

Moartea lui Iacob Bibici, în 1754, nu a determinat regresul activităţii didactice, văduva sa, Margareta Bibics Tomian, arătându-se la fel de preocupată de starea fundaţiei şcolare, pe care, după cumplita epidemie de ciumă din 1763, o sporeşte la 15.000 de florini.

Pe baza acestei donaţii, după 1767, Gimnaziul Catolic Latin din localitate intră pe un spectaculos făgaş ascendent, elevii Gimnaziului primind burse de la familia Bibics.

Ponderea românilor care au frecventat cursurile Gimnaziului Catolic de la Sântana reiese nu atât din situaţiile claselor, cât din evidenţele alumnilor Convictului.

În anii şcolari 1780, frecventau cursurile 30 de alumni (6 fiind probabil români – 20%), în 1781 – 35 (probabil 9 români – 25,7%), iar în 1782 – 30 (probabil 8 români – 26,6%).

În secolul al XVIII-lea, mijlocul de exprimare spirituală a unei educaţii superioare a fost limba latină.

În anul 1773, Gheorghe Fekete cumpără moşiile lui Iacob Bibics, iar la 31 decembrie 1774, Margareta Bibics îşi redactează testamentul care este confirmat la 1 martie 1776 de către Maria Tereza şi publicat, în limba latină, la 24 aprilie 1777 la Arad .

Fundaţia „Margareta Bibics” s-a constituit în 31 decembrie 1774, averea ei, constând din proprietăţi imobiliare, fonduri băneşti şi acţiuni, a fost evaluată, atunci, la 15.000 florini, iar cu banii fundației, începe construirea Convictului de lângă biserica catolică, o locuință pentru angajații Margaretei Bibics, care putea să găzduiască între 30 si 40 de alumni, fiii nobililor din localitate și împrejurimi, care învăţau în Gimnaziul Catolic Latin, așezământul fiind inaugurat la 1 decembrie 1778.

Trei ani mai târziu (1777), suma fundației s-a ridicat la 222.653 florini de argint[8].

Condiţia pusă de văduva lui Iacob Bibici, atunci când a întemeiat Convictul, a fost ca în el să fie găzduiți, cu prioritate, tineri din familii negustorești venite de la sud de Dunăre, i-a avantajat pe bulgari, sârbi şi macedo-români. Desigur, prioritare erau, la primirea în instituţie, familiile Tomoian şi Kacsamov, înrudite cu Margareta Tomoian, văduva lui Iacob Bibici.

[8] Jakob Hübner, *op. cit.*, p. 22.

Din acest motiv, şi printre conducătorii Convictului („convictori") s-au infiltrat persoane de altă etnie decât maghiară sau germană şi cu o origine socială modestă: Isecut, Gudra (1782), Vărzar, Sabacin, Arsenie (1786), Putnic (1788) etc.

Între 1751-1788, printre membrii ordinului piarist din Sântana pătrund mulţi români, sârbi, macedo-români sau bulgari. Însuşi Alexandru Tomian, fratele Margaretei Bibici, a devenit piarist, dar în evidenţele reşedinţei întâlnim des nume ca: Gaietan,Coşea, Pert, Bercea, Corb, Cazimir, Barisici, Mititcu, Radici, Satea, Petric, Botica, Gabrici, Mucenic, Conea, Cârlig, Barzasu, Cosec şi multe altele, ce nu par a fi maghiare sau germane.

Faptul că tinerii români erau prezenţi la studii într-o proporţie substanţială se poate deduce şi din numirea de către conducătorul reşedinţei a unui piarist care să ţină slujbe şi în limba română. Astfel de atribuţii au îndeplinit, spre exemplu, David Biró sau Iacob Coşea, membri ai ordinului[9].

Din 1780, Comitatul Arad avea dreptul de a face propuneri pentru ocuparea locurilor din Convict. Aici a fost găzduit, o scurta perioada, şi Norbert Conradi, fost profesor la București şi viitor provincial al piariştilor din Ungaria[10].

Iosif al II-lea hotărăşte, în 1784, ca limba latină, oficială în Ungaria şi Transilvania, să fie înlocuită cu limba germană ca limbă oficială. În acest an, mergeau la şcoală 109 elevi[11].

Chiar şi în anii de restricţie din perioada lui Iosif al II-lea, şcoala beneficia de condiţii materiale relativ bune.

În 1786, toţi cei 38 de elevi, din care 3 la retorică (nobili); 8 la poetică (3 nobili, 4 orăşeni, unul liber); 11 la sintaxă (7 nobili, 3 orăşeni, unul liber); 7 la gramatică (5 nobili, un orăşean, unul liber) şi 9 la principia (3 nobili, 6 orăşeni), beneficiau de burse, 7 având stipendii regale.

În 1787, studioşii au primit doua burse de categoria a III-a, iar în 1788, nouă burse de categoria a II-a, mai multe decât obţinuseră tinerii din unele gimnazii superioare ca populaţie şcolară.

În 1788, pentru că, după răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan, clasele s-au depopulat (probabil şi datorită faptului că tinerii români nu s-au mai prezentat la cursuri), din lipsă de fonduri, școala se desființează, localul acesteia fiind rechiziţionat pentru spitalul militar al garnizoanei Timişoara. Piariştii sunt obligaţi să se mute şi pleacă în capitala Banatului.

---

[9] Pfeiffer Antal, *op. cit.*

[10] Ioan Józsa, *Piariştii şi românii până la 191*8, Aiud, 1940, pp. 78-83.

[11] Iakob Hubner, *op. cit.*, p. 20.

În perioada 1751-1788, Gimnaziul a fost condus de 16 directori. Printre învăţători era Kajetan Tuschleitner, iar Iacob Coşea era preot piarist şi pentru românii din Comlăuş.

Gimnaziul Catolic Latin de la Sântana a creat, prin activitatea lui, alte aspiraţii pentru prospera şi nou-venita negustorime multietnică din zonă, din ce în ce mai interesată în a recupera handicapul social în raport cu nobilimea de tradiţie din localitate.

Eforturile de promovare vor apropia, treptat, această categorie de idealurile luptei naţionale, sarcina şcolii latine fiind întărirea moralităţii şi transmiterea unei educaţii umaniste într-un ţinut sărăcit de pe vremea ocupaţiei turceşti.

În 1784, Convictul va fi suspendat de către împărat, acesta dispunând închiderea lui şi transferarea patrimoniului său în Fondul de studii.

În secolele XVIII-XIX, această clădire se mai numea şi Casa Urbarială în care exista o cancelarie pentru derularea afacerilor. Tot aici, dar şi în clădirea Gimnaziului, s-a refugiat aristocraţia în timpul răscoalei lui Horea, Cloşca şi Crişan, clădirea fiind amenajată şi ca spital de campanie pentru răniţii din războiul Austriei împotriva Turciei, apoi ca internat pentru elevii liceului agricol din localitate și, din 1992, azilul vârstnicilor germani.

Konviktsgebäude der Piaristen zu Sankt-Anna; erbaut 1777/78; heute Seniorenheim

La data de 3 decembrie 1777, Margareta Bibics a decedat la Timişoara.

În preambulul testamentului scrie: „În numele Preasfintei şi Unei Treimi, a Tatălui, Fiului şi a Sfântului Spirit amin. Eu, subsemnata, văduvă

lăsată în urmă a lui Iacob Bibics, fost Consilier al Preasacrei Sale Majestăţi Împărăteşti-Regeşti şi vicecomite al judeţului Arad, având în faţa ochilor nesigurele ore ale vieţii mele…dispun şi ordon şi fac cunoscut prin prezentul înscris…Trupul meu, însă, care este luat din pământ, să fie redat pământului sau înmormântat în cripta bisericii Sântanei, a părinţilor Şcolii Piariştilor…Vreau, dar, să fiu înmormântată conform rangului meu, totuşi nu cu mare risipă de lux şi pompă, pe care în timpul vieţii mele oricum nu le-am iubit."

Dar Margareta Bibics a fost înmormântată în cripta Domului „Sf. Gheorghe" al catedralei romano-catolice din Timișoara. Avea vârsta de 68 de ani.

În anul 1926, cripta Domului a fost modernizată şi mormintele vechi, neidentificate, au fost închise în zid, iar mormântul Margaretei Bibics nu se mai poate vedea.

Informația este menționată în registrul decedaților înmormântați în Domul din Timișoara, volum intitulat: *Catalogum Defunctorum Cathedralis Ecclesiae Cathedralis Csanadiensis*, la pagina 6 (copia de pe pagină ne-a fost pusă la dispoziție de dr. Claudiu Călin, arhivist diecezan, Timișoara).

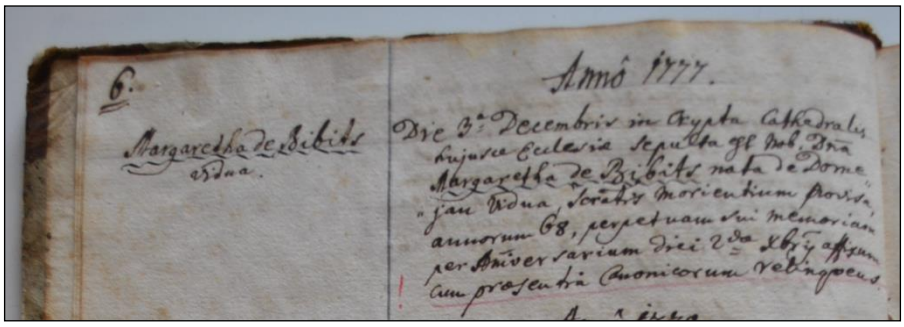
6.
Margaretha de Bibits
vidua.
Anno 1777.
Die 3ª Decembris in Crypta Cathedralis hujusce Ecclesiæ sepulta gl. Nob. Dña Margaretha de Bibits nata de Dorne "jam Vidua Soratis Moriendum prorsus" annorum 68, perpetuam sui memoriam per Anniversarium diei Vae Libr. assum cum prosecutia Canonicorum relinquens.

În 1781, la 4 ani după moartea Margaretei, se stinge ramura masculină a familiei Tomyan.

Sigiliul târgului Sântana în 1780

Din banii fundaţiei Bibics se construieşte Gimnaziul Principal Regal Bibics Arad (azi, Liceul „Moise Nicoară”), bustul Margaretei, lucrat în marmură, aflându-se la acest liceu.

Preambulul testamentului Margaretei Bibics continuă astfel: „Cum Dumnezeu cu hotărârea sa de nepătruns m-a lăsat fără copii, este dorinţa mea fermă de a adopta un oarecare număr de inşi ajunşi la maturitate şi tineri pentru ca ei să satisfacă mai bine prin educaţie şi principii educaţionale pe Dumnezeu, patria şi înaltele cerinţe regale. Eu le las moştenire întreaga mea avere mobilă şi imobilă pe care cu ajutorul atotputernicului har le-am obţinut prin modestul meu mod de viaţă şi chibzuiala mea măsurată”.

În douăsprezece aliniate din testament se reglementează cu amănunte modul de învăţământ, administraţia şi întreţinerea convictului şi a gimnaziului.

În Gimnaziu erau admişi cel puţin trei şcolari interni bulgari, la origine Iacob Bibics fiind bulgar. Margareta alegea ea însăşi candidaţii după nevoi şi vrednicie.

Testamentul se încheie astfel: „Ultimele mele economii le transmit fundaţiei pentru Şcoala Piariştilor…Cu excepţia marii imagini a Fericitei Fecioare, încadrată în sticlă şi împodobită cu câteva perle pe care doresc a o dărui Bisericii Sântanei”.

În 1858, icoana Maicii Domnului, dăruită bisericii de familia Bibics, a ars, la fel biserica şi 1256 de clădiri din Sântana.

În cei 24 de ani de căsnicie, Margareta şi Iacob Bibics au întemeiat Sântana, au înfiinţat parohia romano-catolică, au dat localităţii de la sudul Comlăușului numele de Sfânta Ana, au ridicat-o la rangul de târg (cu

ajutorul Mariei Tereza), au finanţat construirea bisericii catolice, instalarea clopotelor, potirul cu inscripţia „Donat Iac. Bibich Anno 1750”, au finanțat construirea clădirii Convictului (astăzi, azilul de bătrâni), au pus bazele Gimnaziului convent al Ordinului piariştilor, au pus piatra de temelie a învățământului din localitate, admițând la studii și tineri cu o condiție socială modestă, au lăsat banii într-o fundație cu ajutorul cărora s-a construit Gimnaziul Principal Regal Bibics Arad (azi, Liceul „Moise Nicoară).

Glosar

Alumn-un absolvent (<lat. *alumnus, alumni*) în conformitate cu *American Heritage Dictionary* este „un absolvent (JC) sau a fost elev al unei şcoli, colegiu, sau de universitate”. În plus, un *alumna* (pl. *alumnae*) este „o femeie absolvent sau a fost student al unei şcoli, colegiu, sau de universitate”.

Comitat (<germ., fr.) Unitate administrativ-132teritorială în evul mediu; district.

Comite (<lat. *comos – comitem*) Conducător al unui comitat

Gimnaziu (<germ., lat.) La noi, în trecut, şcoală corespunzătoare claselor V-VIII a şcolii generale. În Germania „gimnaziul” este denumirea liceului clasic. În Sântana, după absolvirea celor şase clase elementare, se continua cu gimnaziul (patru clase) şi cu studiile liceale la Arad.

Piarişti (<it.) Membrii unei congregaţii catolice fundate în anul 1621 pentru educarea tineretului. Iacob Hübner afirmă că Ordinul piariştilor a fost înfiinţat în Spania, la Peralta, la 11 septembrie 1556[12].

Blazon, blazoane, s. n. Ansamblu de semne convenționale care constituie emblema unui stat, a unei provincii, a unui oraș, a unei familii nobile, a unei bresle etc.; armoarii. Din fr. *blason*.

BIBLIOGRAFIE

Acta Congregaţie, Registrul 1, anii 1740 (fascicola 2, pag. 33), 1743 (2, 44), 1746 (5, 147), 1748 (6, 186).

Călin, Claudiu, „Greco-Catolicii din dieceza de Cenad în secolul al XVIII-lea”, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, 2009

Câmpeanu, Remus, *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1991.

Gregonovitz, Sepp, Klugesherz, Lorenz, *Banater Dorf in Bilden, Sanktanna (Sântana, sat bănăţean cu fotografii)*, HOG Sântana, 1985.

[12] *Ibidem.*

Hübner, Jakob, *Monographie der Grosgemeinde Sanktanna (Monografia comunei mari Sântana*), Nürnberg, 1985.

Józsa, Ioan, *Piariştii şi românii până la 191*8, Aiud, 1940.

Pfeiffer, Antal, *A kegyes tanitórendiek temesvári Társházának és a Fögymnasiumnak története*, 1896.

Sinescu, Gheorghe, *Istoria Sântanei în date, imagini şi documente*, Editura Promun, Arad, 2011.

Idem, Gligor, Cornel, *Şcoala „Sfânta Ana" din Sântana. 1751-2001. Schiţă monografică*, Arad, Editura Mirador, 2001.

Ţârcovnicu, Victor, *Istoria învăţământului din Banat până la 1800*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.

Zârna, Dorel-Gheorghe, *Şvabii. Un subiect încheiat?*, Arad, Editura Sophia, 1998.

Familia grofială Karoly

The Karoly Count Familly

Florica R. CÂNDEA
Colectivul monografic Arad

Abstract
The study highlights some information concerning the Castle of Macea, as a tangible expression of the feudal power and as a symbol of the noble family of Karoly.

The Karoly family, through Count Karoly, as the last landowners, came into possession of the castle and the estate in 1862. Being a prominent person in Hungary, he lived both in Budapest, as well as in Macea or other places of his possession as Count of Nagy Karoly.

The grandeur of the castle is also given by the metal terrace and its ornaments.

Count Karoly retired to Budapest in 1920.

Keywords: *Count, terrace, spirals, stairs, snake ornament.*

ARGUMENT INTRODUCTIV

Comuna Macea, cunoscută ca locaș al celor trei biserici în triunghi, găzduiește Castelul ca monument antropic. Pădurea, (monument natural) ca locaș al vegetației luxuriante și (azi) o Grădină Botanică de rang european,îl străjuiește ca un far, la margini de pomi seculari și sculpturi în plante.

Istoricul acestui monument este unul care se întinde pe sute de ani și (azi) este declarat nu numai un patrimoniu cultural imaterial ci și un punct turistic de larg interes. Proprietate a doctorului Adam Iancu din Curtici (1937-1946), castelul a primit, în timp, destinație grofială.

***

Termenul „grof" reprezintă un rang superior celui de cavaler (nemeș) și celui de baron și este echivalent celui de „conte" (preluat de la francezi, la românii de peste Carpați).

Deși erau acuzați a fi niște exploatatori veroși, chiar dacă erau latifundiari. Familia grofială din această parte de țară este una dintre cele mai cunoscute și vechi familii nobile. Documentele o atestă încă din anul 1221 în Țara Sătmarului, de unde, o ramură a ajuns în sud și la noi. Pe

meleagurile noastre prezența este confirmată la 13 decembrie 1400 (cu o proprietate în actualul hotar al comunei Șimand .

Dar Karoly Șandor ajunge și în Arad cu prilejul răscoalei curaților. Mai târziu, în anul 1712 (5 aprilie) i se ridică nobilitatea la rangul de grof. Nepotul lui Șandor, Gyorgy, cumpără de la nobilul sârb cu rang de cavaler, Petru Csernovics (1862) domeniul și Castelul Macea, pe seama fiului său, Tibor (n. 1842). Așa va ajunge familia în Macea.

Tibor se căsătorește cu Csekonich Margit și vor avea doi copii (Emma și Gyula). Acesta din urmă va rămâne să administreze domeniul Macea. Odată cu domeniul și Castelul, familia Karoly va moșteni și mormintele celor doi martiri de la Arad din ziua de 6 octombrie 1849 pe care, fostul proprietar, Petru Csernovics, i-a răpit în noaptea ce a urmat execuției ascunzând în punga călăuzi, 600 de forinți"ca să închidă ochii". Este vorba, aici, de Damjanich Janos, cumnatul său și de Lahner Gyorgy, prieten.

După ce au ajuns în toi de noapte și i-a ascuns în mare secret, până a sosit și el în ziua următoare, i-a înmormântat în mare taină într-un colț retras al parcului. Emma, fiica lui Tibor, îngrijește mormântul și-l dotează cu o stelă funerară (cu numele și data de 6 octombrie). Acest pios gest l-a făcut înainte de a se căsători cu groful Almasy Denes de la Ketegyaza. Ajunși proprietari, cei din ramură Almasy, construiesc aripa vestică a castelului și, deasupra intrării, o prevăd cu o terasă. Pe peretele acestuia, din ceramică fină și bine arsă, montează un panou cu blazonul lor, executat cu multă artă și prin incizii, redând codul cromatic. Elementul de bază constă într-un scut militar clasic care are „în inimă „un scut italian cu fondul argintiu.

Scutul argintiu ne înfățișează un vultur ce vrea să-și ia zborul, pornind de pe o terasă verde ușor dâmbată și poartă în gheara dreaptă o inimă. Acest scut italian este delimitat de cel de bază printr-un șarpe de culoare naturală, șarpe ce se hrănește cu propriul corp, mâncându-și coada. O adâncă simbolistică se desprinde de aici: răpitoare, cu toate atribuțiile ei sugerează ideea că înnobilatul este gata să se avânte în luptă, la solicitarea suveranului (riscându-și chiar viața).

Târâtoarea încoronate, în postura în care se află, este preluată de iconografia mitică hindusă unde este denumit „șarpele timpului" (adică timpul, nu are niciun început și niciun sfârșit, el generând tot din el).

În heraldică, a fost preluat cu menirea de a sugera cum că, familia înnobilată, este capabilă să existe și să realizeze prin ea însăși. Coroana cu trei brațe de pe capul șarpelui indică faptul că familia Karoly a avut acest crez de la început (pe când avea modestul rang nobiliar de cavaler). Partea superioară a scutului militar este despicată.

În primul cartier (pe fond albastru), pe o terasă verde, este reprezentată o cerbidă ridicată în două picioare cu avânt spre dreapta. Coarnele îi sunt abundent ramificate.

Acest adevărat tablou cinegetic indică tocmai zona de origine, Sătmarul (unde asemenea făpturi există din abundență).

Sfertul din stânga, argintiu, indică o pasăre răpitoare roșie, în plin zbor. Ceea ce indică înspre răscoala curaților.

Partea inferioară a scutului are trei diviziuni (prin melonarea celei din mijloc. În cea din dreapta, albastră, se profilează un leu limbat și înarmat, cu limba și ghearele roșii , care, ridicat pe picioarele din spate și purtând în laba anterioară din dreapta un steag roșu cu albastru,pășește hotărât spre dreapta.

Coada o are ridicată pe spate în formă de S, fapt ce subliniază hotărârea cu care pășește. Cartierul oglindește hotărârea înnobilatului și a urmașilor săi de a participa în fruntea banderiei domeniale sub stindardul Casei de Habsburg pentru suveranitatea țării. Cartierul din stânga, de culoare albastră, este încărcat cu o prefigurare angelică cu coroană și aripi de aur.

Reprezentarea tinde să sugereze cu mijloace plastice un alt crez al familiei nobiliare Kiraly, acela al îngerului păzitor care i-a adus și o bogată avuție. Diviziunea sub formă de melon ,ci fondul argintiu, înfățișează o sirenă (văzându-i-se și terminația sub formă de pește, ce iese dintr-o coroană înaripată în roșu.

Desigur, se conturează și aluzia, aceea înspre preocuparea familiei pentru cânt și muzică.

Basorelieful existent pe peretele terasei castelului, mai cuprinde și alte elemente (care aici lipsesc). Scutul, cu un contur rococococizat, este timbrat de o coroană deschisă cu nouă ace perlate care sugerează rangul de grof (chiar și șapte era suficient) dar și faptul că unii din membri familiei (chiar înainte de a primi titlul nobiliar), au îndeplinit înalte funcții (pe lângă sau la Curtea imperială). Din păcate, acele perlate au fost vandalizate de unii ignoranți sau răuvoitori, și nimeni nu s-a gândit să le refacă. De sub coroană se văd ieșind lambrechinii (dar, nefiind marcați, printr-un cod cromatic, e posibil să fie argintii).

Scutul, are ca sprijinitori, doi lei himerici (cu coadă dublă) întorși cu capetele spre exterior și cu gura deschisă,în sens de amenințare. Partea de jos a panoului este ornată cu elemente rococo frunziforme.

BIBLIOGRAFIE

Surse inedite

Gheorghe Crețu, *Castelul Macea, Micromonografie,* 2007 (manuscris)

Presa

Occident, an 1, nr. 37, 2002.

Surse edite

Cândea Ranta, Floare, *Macea. Înscrisuri monografice*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018.

Grama, Dimitrie, *Parcul și Castelul din Macea,* vol. I, 2012.

Marilina Bocu

Marilina Bocu

Elena GHERGHINESCU ZIEGLER
Colectivul Monografic Arad

Abstract
The study deals with the personality of Marilina Bocu as one of the illustrative women who lived in a transition period of the Romanian society that developed after the First World War, especially after the Great Union, to the western democracy. In order to shape the main characteristic of Marilina Bocu's personality, the author highlighted the living conditions and her marriage with the native politician, Sever Bocu.

In order to get to know Marilina, we have to step into the area of life where she lived and formed herself as a young woman married to the local politician and native, Sever Bocu.

Keywords: *women, transition, democracy, rights, charity.*

M-am oprit cu prezentarea asupra Marilinei Bocu fiind una dintre femeile reprezentative care a făcut cu demnitate trecere de la societatea românească care luase avânt după Primul Război Mondial alături de celelalte țări asemeni nouă, mai ales după Unirea cea Mare, spre democrația occidentală. Dar, a venit al doilea Război Mondial și a tăiat aripile firave ale României spre democrație. Adevărat, nu și le-a tăiat singură, a fost ajutată de prietenii noștri ruși care ne-a aservit total. Pentru a o cunoaște pe Marilina trebuie să pășim în arealul vieții unde a trăit și s-a format ca tânără femeie măritată cu omul politic și băștinaș al locului, Sever Bocu. Începem de la Lipova!

Lipova, chiar dacă această zonă a fost sub dominația otomană, Ortodoxia a reușit cel mai bine să se plieze situației din aceste teritorii ocupate reușind nu doar să-şi prezerve ci chiar să-şi sporească numărul credincioșilor.

Trecând prin această perioadă istorică constatăm că încă din secolul al XVIII-lea, există femei care se remarcă prin activități filantropice contribuind la binele celor din jurul lor. În general, aceste doamne erau un model de modestie, generozitate, având drept scop în viață ajutorarea celor aflați în nevoi. Născându-se și crescând în acest areal istoric este normal ca

Sever Bocu să aibă inoculat în ființa sa simțul dreptății și cultul pentru înaintași[1].

De aceea m-am aplecat cu pioșenie asupra acestor două personalități de martir – patriotic, în același timp – Sever şi Marilina Bocu. Voi vorbi de Marilina, dar viața, activitatea dânsei s-a desfășurat şi întrepătruns cu a soțului, de aceea, de multe ori va fi menționat şi soțul.

„*De va fi să mor de mâna unui ticălos, eu voi muri, dar ideea a cărei torță o viață întreagă am purtat-o nu va muri*”[2].

Acesta era Sever Bocu, educat în spiritul sacrificiului pe altarul idealurilor naționale. Încă din tinerețe s-a implicat în acțiunile de regenerare şi făurire a statului unitar român, în acest scop face mai multe drumuri prin Vechiul Regat, moment când o cunoaște pe Marilina, viitoarea soție. Încurajează armonia interetnică, a fost o flacără nestinsă,care s-a mistuit pentru marile idealuri ale poporului român. Se stabilește la Arad alături de Roman Ciorogariu,Nicolae Oncu, Ion Brânda, Sever Secula, Vasile Goldiș. Sever Bocu spune: „Viața noastră nu începe astăzi. În sufletele noastre trăiesc strămoșii noștri. Noi existăm pe o moralitate istorică”[3].În octombrie 1938, la Lipova, cu ocazia comemorării cărturarului Atanasie Marian Marienescu, spune: „Trecutul istoric este piedestal pe care se clădește, se înalța viața fiecărei generație. El nu poate fi răsturnat,ci doar cunoscut, folosit ca mijloc de instruire,învățăminte. Îndărătul fiecărei generație nu stă un vid,ci o istorie. Ea trebuie cunoscută, fiindcă necunoașterea, duce la dezechilibru între generații la pierderea simțului măsurii”[4]. Deputat fiind, mai apoi ministru, a reușit să ridice Lipova la rang de oraș,în acea perioadă existau deja 16 biblioteci,se căuta elaborarea unor proiecte de acțiuni pe tărâm cultural,educarea adulților prin „Școli de duminică”,se citesc articole din jurnale,lucruri bune, folositoare,introduce curentul electric stradal, modernizează șoseaua Lipova-Timișoara.

Venită la Arad de la Sinaia. MARILINA BOCU! *Coana Marilina* (după cum o descrie cronicarul de la *Tribuna*, după venirea ei în Arad) *era o femeie după care se întorceau toate privirile când trecea pe străzile Aradului. Sufletul coanei Marilina era tot așa de frumos, de aproape înrudit cu al lui Sever. Același neastâmpăr, aceiași dragoste de muncă şi aceleași bucurii când se putea săvârșit o faptă bună. Bocu realizase Unirea cu*

---

[1] Florin Zamfir, *Școala și societatea românească din Comitatul Timiș, între anii 1867-1900*, Timişoara, Editura Marineasa, 2009.

[2] *Tribunul Banatului. 60 de ani de la moartea lui Sever Bocu*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2011, p. 1.

[3] *Vestul* (Timişoara), an II, 1931, nr. 308, 8 mai, pp. 1-3.

[4] Sever Bocu, *Drumuri şi răscruci. Discursuri*, vol. II/1, Bucureşti, 1945, p. 223.

Vechiul Regat pe cale matrimonială, când nici nu visase că Aradul va aparține României[5].

Marilina Bocu, (fiica primarului Gheorghe Manolescu din Sinaia, educată în aceleași principii de viață ca și Sever, fac o uniune perfectă) se căsătorește cu Sever Bocu în anul 1907. „Și... femeia va urma pe soțul ei, uniți în cuget și-n simțiri. Uniți pe vecie,chiar dincolo de lumea aceasta", se stabilesc la Arad,prima dată, într-un apartament primit de la episcopie. Printre lucrurile aduse de la Sinaia era o icoană dăruită de bunica ei, „Sfinții împărați Constantin și mama sa Elena" despachetând-o, cade în genunchi și spune „Doamne, aici sunt mai aproape de Tine; acasă, Mănăstirea Sinaia era aproape de casa noastră, aici m-ai adus în curtea Sfintei Biserici, sunt cu Tine, ca și cu mama".Ulterior, au primit un apartament în curtea Catedralei Catolice (își amintește)„intrând în acest apartament am fost întâmpinații de un rai de flori: crini, trandafiri albi,liliac, mai erau de față preoții ai Catedralei Române și fruntașii județului Arad, toți sub conducerea Episcopului. S-au citit rugăciuni pentru fericirea noastră, am simțit că ne-a unit o chemare sfântă: totul pentru națiune și familii fericite!"[6] Erau fericiți, zâmbeau, toată fața era un zâmbet – *Zâmbetul*! *CÂT E DE FRUMOS CÂND EXPRIMĂ SENTIMENTE*, mai ales iubire. Mai târziu, soții cumpără o casă la Lipova și se stabilesc acolo, fiindcă orașul a avut rolul său în istoria trecutului,o cetate în care s-a baricadat rezistența ortodoxismului, luptând până peste puteri cu atacurile lumii catolice. De aceea, istoria religioasă a Banatului a fost influențată de situația particulară a teritoriului. Lipova era un centru românesc important, încă de la 1877 avea trei învățători români; Elena Ţăranu (soţia protopopului),Constantin Crăciun – clasa I, Ion Tuducescu – clasa a II-a, Dorin Puticiu la clasa de fete. Învățătorii erau educatori ai elevilor, alături de preot care era un important factor și îndrumător moral-civic al comunității[7].Tot aici,la Lipova,locuind mama soțului, cu care a avut o relație cu adevărat filială, prin urmare, putem înțelege atracția pentru acest colț de țară unde și-au dezvoltat familia și relațiile sociale. Amintim câteva personalități care au trecut pragul casei:Vasile Lucaciu,Octavian Goga, Traian Vuia,Nicolae Titulescu,Lascăr Catargiu, Ioan Găvănescu, Partenie Cosma,Constantin Mille și alţii[8]. Nu scapă nicio oportunitate pentru a scoate orașul Lipova în atenția contemporanilor, de aceea, când principesa Maria, viitoarea Regină, în

[5] *Tribunul Banatului...*, p. 97.
[6] Ioan Munteanu, *Sever Bocu (1874-1951)*, Timişoara, Editura Mirton, 1999, p. 20.
[7] Florin Zamfir, *op. cit.*
[8] Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 9.

drumul ei spre Viena,trece prin Lipova, Marilina îi va organiza o emoționantă primire, la care participă peste 2000 de români[9].

Familia Bocu se menține în elita intelectualității românești arădene ca o dârză susținătoare a ideilor naționale. Alături de soția lui Nicolae Oncu (directorul băncii Victoria), Marilina organizează şi la Arad numeroase serate culturale, la care participă importante personalități ale vieții publice din România. La prânzurile oferite de familia sa, soții Bocu, mereu surâzători şi plini de curtenie, era o plăcere să vezi cum se forma în jurul lor o conviețuire civilizată, amintim doar pe familiile: Ispravnic, Oncu, Cicio-Pop, Goldiș, Russu-Șirianu şi alți fruntașii ai urbei[10].Casa lor era deschisă intelectualilor români cu familiile,însuflețind curajul în lupta vieții pentru iubirea de neam şi țară.

Marilina va avea o contribuție majoră la strângerea fondurilor pentru construirea Şcolii superioare de fete. Scria de patru ori pe săptămână la rubrica *Femeia* a ziarului *Tribuna* articole mobilizatoare pentru strângere de fonduri şi, de asemenea, tot pe această linie, realizarea unor acțiunii culturale. De asemenea, se implică în colecta de susținere pentru construirea unui nou edificiu a ziarului *Tribuna*. ***Ca un aparteu***– „Bătrâna îngrijitoare Maria povestește*; pe lângă alăptarea fiicei – Maria Lygia, doamna Bocu mai alăpta un prunc, Ferenz, al portarilor maghiari(mama lui nu are lapte*) îngrijitoarea spunea cu seninătate. *Să le ajute Dumnezeu ca în viețile lor de peste ani, să poată fi frați creștini buni,miloşi ca doamna care i-a alăptat pe amândoi*”[11]. După 1911, când s-a hotărât construirea școlii de fete, Marilina, văzând că banii pentru construirea școli erau puțini şi se adunau greu, împreună cu conducerea „Reuniunii” a hotărât alcătuirea unei „loterii de 500 de lozuri cu 1 coroană” şi o Colecție etnografică cu vânzare, fiindcă „folclorul” este un izvor nesecat de frumuseți. Marilina Bocu a fost îndrăgostită de costumul popular din această zonă, cu preponderență de cel de „pădureancă”, fiindcă era simplu în eleganța lui. În „loteria etnografică” urma a fi expuse țesături şi cusături românești. Prin viu grai, prin publicații a făcut apel la fiecare tânără fată şi la fiecare mamă cu rugămintea de a țesea sau de a broda un lucru artistic de artă populară românească. A apelat chiar şi la Regina Elisabeta – Carmen Sylva, la Principesa Maria să ne ajute cu planul de construcție a Școlii prin arhitectul șef al Casei Regale, în mod gratuit. În acest climat de zel, scrie Marilina Bocu în anul 1911 în ziarul *Tribuna*:„Mi-am re-înzecit iubirea mea înnăscută pentru poporul nostru,așa

[9] *Ibidem*, p. 9.
[10] *Ibidem*, p. 10.
[11] Ioan Munteanu, *Sever Bocu (1874-1951)*, Arad, „Vasile Goldiş” University Press, 2019, p. 154.

am hotărât să apelez la generozitatea femeii române pentru a aduna fondurile necesare reconstruirii școlii Superioare de fete, o vedeam zidită,nouă, solidă ca ş blândeţea mâinilor creatoare. Marilina Bocu mai spunea despre ia românească „Țărăncii nu-i stă bine decât cu *fota și ia ei* pentru că întra-aceea simțul ei i-a putut inspira minuni cu care farmecă privirile. Ne-am afirmat în arta aceasta în chip unic, şi după cum vestea *doine*i a răzbit în țări neștiute, tot astfel a pătruns până departe zvonul de laudă al lucrurilor noastre de mână...şi unde ajung nu numai că plac,dar uimesc pe toţii cei care le văd, şi mai zicea *–îi ruşine să fi româncă când nu ai mândria artei naţionale*"[12].Au mai venit pachete cu lucruri de peste Carpați, dar şi de la N. Grigorescu şi generoasa Marta Bibescu, bani de la Brâncoveanu Basarab, au venit măiestrele şi încântătoarele lucrări de la fetele cu mâini de aur din sate argeşene şi din mărginirea Sibiului, din satele românești ale Transilvaniei străbune. Aradul s-a afirmat în anii 1908-1912 ca o metropolă națională, căci ROMÂNIA era una –la Sud şi la Nord de Carpați, la răsărit şi apus de povârnișurile lor cu dorință fierbinte a tuturor românilor pentru ridicarea „Școlii de fete"[13].Prin expozițiile efectuate s-a dovedit că a fost înzecit folositor rodul muncii izvorât din mâinile fetelor, femeilor române de pretutindeni care ziua, noaptea au cusut și țesut cele mai splendide cusături şi țesături oferindu-le spre vânzare.

Articolele scrise în ziarul *Tribuna* de Marilina Bocu, nu au rămas fără ecou, fiindcă Vasile Stroescu trimite un cec de 100.000 de coroane cu următoarea explicație „Citesc ziarul *Tribuna* şi văd din articolele dumneavoastră nobile sforțări, cu jocuri şi cântece românești, de a aduna sumele necesare pentru a reclădi Școala Superioară de fete din Arad ce amenința să fie închisă. Fotografiile Comitetului Reuniuni Femeilor Române din Arad, în splendidele costume naționale, au făcut admirație tuturor străinilor cărora le-am arătat-o. Vă urez succes în tot ce întreprindeți şi multă iubire şi putere de muncă poporului român, *Vasile Stroiescu*".

Mulțumirile către acest nobil filantrop s-au oprit cu greu. Începutul construcției avea cale liberă!

Își susține soțul cu aceeași critică vehementă la adresa politicii guvernului maghiar, de aceea cu demnitate, întreabă și atenționează guvernanții într-un articol din ziarul *Tribuna*, semnând alături de soț:

„De ce ne chinuiți, de ce ne faceți numai nedreptate, de ce limba noastră dulce o huiduiți, de ce ne batjocoriți pe noi? Cerem dreptul

[12] Rodica Herlo, „Contribuția femeilor arădene la mișcarea naţională de la sf. sec al XIX-lea şi începutul sec XX-lea" în *Ziridava* (Arad),1978, nr. IX, p. 204.

[13] Rodica Colta, „Prezenţe feminine în viaţa arădeană până la unire", în *Ziridava* (Arad), 1978, nr. IX, p. 204.

nostru:cerem dreptul nostru în satul nostru,în comitatul nostru, în ţara noastră. Nu ne-am vândut noi robi vouă, nici cu sabia nu ne-aţi cucerit ca vouă să vă slujim şi foamea să ne fie numai parte în lume! Loc cerem plugurilor noastre dornice de arat. Suferim, răbdăm. Necazul ni-l purtăm, legea ascultăm, dare dăm, dar nu o să vă fie bine în ţară dacă pe noi ne scoateţi din drepturile noastre"[14]. În urma multor asemenea articole a fost arestat Sever Bocu, judecat şi condamnat la un an şi jumătate la închisoarea din Arad. În urma multor insistențe,după Crăciun, d-na Bocu primi aprobare de vizită, dar Maria-Lygia, care o însoțea pe mamă a fost centrul atenției prin purtarea creștinească față de paznici şi ceilalți condamnați ce erau la vorbitor. Ținând în brațele-i micuțe pâinea aproape cât ia de mare, a întins-o soldatului spunând. Frânge-o şi mi-o dă, apoi fugind pe coridorul întunecat striga soldatului rupe-mi câte o bucată ca să le dau la fiecare, şi ne iartă, Doamne, greșelile noastre, precum şi noi iertăm celor ce fac rău...! Îmbrățișându-și tatăl i-a spus: şi fiindcă tu eşti bun ca şi cu noi, mi-a dat voie să-ţi aduc eu mâncarea, cu Ion, de două ori pe zi. Eu nu o să supăr pe nimeni şi duminicile o să mănânc supă bună cu tine în carceră. Tata, în tăcere le strânse în brațe. Zilele treceau triste, dureroase pentru noi, creștinești pentru el. Fetița şi eu ne plimbam pe malul Mureșului, într-o zi am băgat de seamă cum număra pe degețele şi le ducea repede la gurița ei, cu o batistă își ștergea repede o lacrimă. Am înțeles, identificase topografia celulei tatălui şi urmărea tristă toate ferestrele până zărea semnul discret al dureroasei lui iubiri. Era un miracol, un secret al milei creștine pentru o copilă iubitoare şi înțelegătoare despre ale lumii valuri. Şi eu număram zilele,continuam cu mult curaj, viața noastră zilnică, așa precum îmi fusese destinată, în balanța fericirii şi a iubirii noastre nedestructibilă. După eliberarea din închisoare se văd nevoiți a trece Carpații (pentru a scăpa de supraveghere), stabilindu-se la Techirghiol.

Soții Bocu lucrau zi și noapte, învingând greutăți uriașe, ca să-și creeze o nouă existență, pe malul Mării Negre. Energia coanei Marilina o întrecuse pe cea a lui Sever. Dragostea unei femei hotărâte face minuni. Prin hotelul construit la Techirghiol, pot fi considerați ctitori ai viitoarei stațiuni cu salba ei de Hoteluri. Marilina și soțul au transformat hotelul într-un loc de întâlnire și odihnă pentru importante personalități din țară și străinătate, am aminti doar pe: Regele Ferdinand și Regina Maria, principele Nicolae, Barbu Știrbei, Nicolae Titulescu, ș.a.m.d.[15]Hotelul de la Techirghiol, un cuib de cultură! Ridicat cu atâtea sacrificii, dar, după un an şi jumătate a fost

[14] *Tribuna poporului* (Arad), anul VII, 1903, nr. 223, 4/17 decembrie, p. 1.
[15] Ioan Muntean, *op. cit.*, 1999, p. 13.

dărâmat de artileria feldmareșalului Mackensen. *Din nou biblicul Iov le-a fost exemplu* – Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat[16]. Ce urâtă, nedreaptă este viața cu acești doi luptători ai Ardealului pentru unitate,de oricâți bolovani ai vieții ne împiedicăm, *ne ridicăm*,mergem mai departe,viața trebuie trăită! Durerea este un legământ între oameni,mai trainic decât lanțurile,de aceea, oricât de mare este durerea, timpul le diminuează pe toate şi lasă loc bucuriei. Așa s-a întâmplat şi cu acești oameni deosebiți, au avut șansa de-a se bucura de Unirea cea mare. D-nul Sever Bocu se implică profund în politică, ajungând să fie numit Ministru al Banatului, funcție din care este desemnat a organiza „Serbările Unirii" în 1928, la 10 ani de la Unire. În acest context, apreciind rolul jucat de femeia română din timpul Marelui Război, precum activitatea neobosită şi rodnică desfășurată pe teren cultural, asistenței social - politice din ultima vreme, d-l Ministru Sever Bocu cheamă doamnele la o strânsă colaborare cu prilejul organizării serbărilor Unirii, D-sa le roagă a se constitui în comitete, comisii, ajutând la înfrumusețarea Capitalei. Dar, „10 mai" are mai multe semnificații:Alba Iulia serbează triumful dreptății asupra fărădelegilor şi a urgiei,la 10 mai, Bucureștiul și Iașiul serbează ziua cea mare a Independenței. La 10 mai serbează întregul popor român pentru a da mulțumiri puterii divine, care i-a ajutat să se închege în forma din prezent[17]. Cu bucuria românilor s-a asociat şi cerul, fiindcă cel mai frumos soare se revărsa în cupolele în turnurile bisericilor, nicio dâră de vânt, orologiile ceasornicelor din turnurile bisericilor își rostogoleau sunetele hohotind în oceanul celestin. Pe acest fundal emotiv, doamnele au organizat o amplă expoziție de artă și cusături românești în Parcul Carol. Bucureștiul, cel mai bun prilej de afirmare a artei populare românești. Alături de d-na Bocu, au mai făcut parte d-nele: Alexandra Vaida Voievod, Ana Lahovary, Sanda Vidrighin,Veturia Lepădatu, Ioana Mihalache, ș.a.m.d. Deschiderea expoziției s-a făcut în prezența M.S. Regina Maria, A.S.R. Principesa mamă Elena, M.S. Regina Elisabeta a Greciei, A.S.R. Principesa Ileana cu suitele lor, membrii guvernului cu doamnele, o numeroasă şi aleasă asistență. Erau expuse splendidele broderii din Regat, migăloase cusături pe pânză topită,borangic, pe inișor,rochii, hăinuțe pentru copii, bluze, feţe de mese, cusute cu aceiași neînchipuită bogăție, șervețele, scoarțe pentru cărți, mape, perne. Apoi porturi naționale complete, după județe şi ramificări săteștii,frumoasele marame oltenești,lenjerie fină de pânză cu fir. Aceste minuni erau produse de un lung șir de Asociații din țară. Privirile au fost atrase de coloritul viu şi

[16] *Tribunul Banatului...*, p. 97.
[17] Sever Bocu, *Serbările Unirii*, 1929, pp 35-70.

nespus de armonios, în care roșul de toate nuanțele predomina jucăuș, avem așa frumoase modele pe porturile populare– era Banatul. Această secțiune condusă de d-na Marilina Bocu, care s-a preocupat cu dezvoltarea industrială a artei țesăturilor şi cusăturilor bănățene, închinându-i o bună parte din viață,erau remarcabile ștergarele țesute de femeile ortodoxe la șezătoarele din iarnă pentru a da cinste lui Dumnezeu în noaptea Învierii. Ștergarele înfrumusețau nu doar Bisericile, ci chiar coșurile cu merinde ce se aduceau la Biserică pentru Sfințire, ca ofrandă din prea plinul casei către Dumnezeu.

Marilina Bocu la Lipova, după război, a dezvoltat o manufactură textilă pentru a da de lucru văduvelor şi orfanilor de război. Toate țesăturile erau vopsite vegetal din flori şi rădăcini de care d-na Bocu se ocupa personal[18]. Dar, Marilina la Lipova nu s-a mărginit doar la ajutorul pe care putea ea să-l dea femeilor sărmane ci, a făcut apel pentru ajutor, la Instituțiile și organizațiile similare. Marilina Bocu a fost o apropiată a Reginei Maria încă de când era principesă așa se explică prețuirea constantă a reginei față de ea. Regina o invită pe Marilina alături de ea,dându-i prilejul de a face cunoscută arta populară ce se lucra în atelierele de la Lipova într-o expoziție organizată în America cu prilejul vizitei reginei din anul 1926.

În acest fel, expoziția de cusături și țesături artistice ale țărăncilor române a facilitat seri de Conferințe asupra României. Expoziția s-a prezentat prin marile orașe ale Americii, prin Universități și Instituții de Cultură. În acest fel se pun bazele unei relații sociale de o mare importanță, americanii fiind cuceriți de frumusețea pitorească a României, genialitatea poporului român, ospitalier, generos de la natură. Regina însăși în America etala frumoasele costume populare românești pe care le îndrăgea. Și în felul acesta peste ocean s-a vorbit de bine, cu admirație despre România[19].

În organizarea expoziției, doamnele achitându-se ca întotdeauna strălucit diferitelor însărcinări. La unul din Simpozioane, susținut cu această ocazie, se vorbește despre ridicarea unei Catedrale a Mântuirii Neamului, iar Regele Ferdinand, de față fiind,a spus în încheiere: „*Domnul va răsplăti celor ce iubesc buna podoabă a casei Sale*”.Tot acum se hotărăște ridicarea unui bust lui Nicolae Bălcescu şi Simion Bărnuțiu, se face pelerinaj în locurile cu o încărcătură istorică deosebită printre care se numără și Mărășeștii. Serbările Unirii nu ar fi fost complete fără acest pelerinaj la Mărășești[20].

---

[18] *Ibidem*, p. 85.

[19] https://aradevents.ro/2022/04/06/exponatul-lunii-aprilie-la-muzeul-orasului-lipova/, accesat 10 aprilie 2022.

[20] Sever Bocu, *Serbările Unirii*, p. 23.

Așa cum am afirmat, în ani trecuți,d-na Marilina Bocu a făcut două vizite în America, cu prilejul cărora a organizat centre românești foarte reușite, cu admirate expoziții de artă populară românească. Cu prilejul acestor manifestări ale Unirii transmite – din parte Ministrului Sever Bocu – şi al ei personal, trimite invitație de-a pofti cu toată bucuria acasă, pe românii din America, în această zi sfântă niciun român să nu lipsească, încheind: „*V-am cunoscut cu prilejul celor două vizite în America de unde m-am întors cu profunde aprecieri şi rămân o bună prietenă şi admiratoare a poporului American. Cu prieteneştii salutări*" *Marilina Bocu*[21].

Ca răspuns, primește o amplă scrisoare de mulțumire care se încheie astfel: „*Vă rog a primi,împreună cu mulțumirile noastre şi a prietenilor noştri pentru grațioasa d-tră invitație, expresiunea distinselor noastre sentimente. Wiliam Nelson Cromwell*[22].

Ministrul Sever Bocu le-a adus călduroase şi binemeritate mulțumirii tuturor la încheierea serbărilor. „Am organizat Serbările Unirii,dincolo de orice considerați mărunte, doar ca Român. Extraordinara strălucire a serbărilor nu a putut fi suportată de mulții, de aici şi criticile virulente. Nu contează, Serbările s-au încheiat,trecând peste toate, privim în siguranță spre viitor". … „*Nu pot încheia,sunt dator să amintesc rolul doamnelor din Societate, care au contribuit foarte mult la atmosfera de concordie ce s-a creat. Doamnele au răspuns la apelul meu şi s-au achitat cu entuziasm de însărcinările primite. Şi lor se datorează faptul că Capitala a îmbrăcat straie de sărbătoare, strălucind în nimbul ei de lumină şi glorie*[23].

În aceste zile, toții au fost iluminații de Duhul Sfânt. Prin cuvintele lor, ei dădeau glas veacurilor.

Ne este greu să credem că de seara până dimineață totul se schimă, azi ai totul, îți râde soarele, *dar omule! „la noapte vin şi nu mai ai nimic,îi zise soarta!*" Așa s-a întâmplat, zilele de început a comunismului a adus ghețării în România, cerul s-a întunecat,fiind mulți, prea mulții ani cenuși, nici cerul nu mai avea putere să lumineze. Într-o noapte ca smoala a fost arestat Sever Bocu şi tot universul său şi al Marilinei s-a prăbuşit. A urmat o percheziție inumană la care Marilina şi cei doi nepoții Constantin și Petru, priveau înmărmuriții, casa lor, care era mereu cu porțile deschise ca şi uşile unei Biserici,acum, cu geamurile sparte şi uşile vraişti. Sufletul Marilenei s-a încărcat cu durere, supărare,poate gândea că...

[21] *Ibidem*, p. 72.
[22] *Ibidem*, p. 74.
[23] *Ibidem*, p. 78.

Adevărul şi Dreptatea este *o poliță*, care poate ocoli zeci de ani până vine scadența, dar totdeauna vine şi pornește fără replică, plata!Şi a venit plata, cam târziu pentru familia Bocu!, dar atunci a început „*răscoala”*:

Dulapuri,sertare,îmbrăcăminte,divane, fotolii, tapiserie, sfâșiate cu nervozitate în zgura neagră a căminului. Se amesteca –pământul din ghivecele florilor,golitul dulceți din borcane**, şi toată rânduiala unei gospodării chivernisite de paznica, nemișcată de la casa ei, ce este soția şi mama romîncă**. Din jertfa mâinilor..., acum toate zăceau într-un amestec de sfărâmături mutilate, călcate în picioare,strivite, pisate de această cavalcadă neagră, plină de spumoasă mânie,ca o armată de stafii se desfășura sub privirile-i neputincioase. *Negăsind* nimic, au pătruns în muzeu, la lumina becului, privind în jur au rămas muții, nedumeriții,o subită zăpăceală,așteptau un ordin cu rotativa privirilor încremenite unul către altul. Cu ultimele puteri, Marilina rosti: „**Aici este Țara şi sufletul poporului românesc. Muzeul etnografic”**. Muzeul începea cu rodul gliei românești,din răsărit până la apus,grânarele României, furca de tors la gura vetrei,cu buturugile scânteind în lumina de caleidoscop, ce povesteau și arătau, fără vorbe, însăși istoria poporului român. Pereți tapetați cu țesăturile vechilor conciuri bănățene, se înșiruiau polițe, mese, cu toată arta națională țărănească a poporului român. *Șapte camere*, cu toate colecțiile porturilor românești, din toate ținuturile,de la cele străbune care aveau graiul lor în nemișcarea mută. **Aici era cheia secretă a inimii mele**: *Iubirea mea pentru pământul Țării mele, pentru poporul românesc, arta, poezia lui populară*! „Muzeul-Colecției Etnografice”, mândria României întregită. ***Acestea i-au fulgerat prin minte când a văzut urgia dezlănțuită în casa ei***. Își mai amintește: „din ceasul acela fatidica lui 5 mai 1950, nu mi-am mai văzut soțul,chinuita mea ființă nu a mai auzit decât stereotipul: *Sever Bocu a murit! Ca mut să fie graiul meu, moartă, în viață să fiu, şi dublul infinit mai greu de suportat,un lanț de mucenici rămaşi pe drumuri necunoscute, aruncații din rostul vetrelor,încotro? Cu nevindecabilă jale! O jale ce macină mai chinuitor decât foamea, frigul,decât îndoiala,nesiguranță,mai tragic decât generoasa noblețea a unui glonț rătăcit, lovind în creier”*[24]. *După o nedreaptă deportare în Moldova* de 7 ani, datorită intervenției fiicei din America, sunt escortații la București şi predații actorului Ion Manolescu (fratele Marilinei), care se va ocupa de întocmirea actelor de plecare în America. La coborârea din tren, eram ca o biată paiață de circ, însă mi-am împietrit inima (*Suferințele și nedreptățile îndurate din cauza unui regim*

[24] Ioan Munteanu, *op. cit.*, 2019, p. 115.

opresiv, durerea cumplită a sufletului când şi-a văzut soţul arestat, împrăştierea şi nimicirea muncii de-o viaţă nu i-au zdruncinat preţuirea pentru poporul român, credinţa în omenia, cultura şi valorile acestuia). Îmi venea să râd şi să plâng, uitându-mă la fericirea cumnatei şi a fratelui meu îmbrăţişând copiii. Copiii (nepoţi) vor pleca la părinţii în America. Mă uitam la fratele meu cu inima strânsă chingi, voiam veşti, dar îmi închisesem gura într-o hotărâre crudă, afirmarea groaznicului sfârşit,mai târziu."

Iar Marilina după o anume vreme va pleca şi ea[25]. Câtă putere mai era în trupul firav de-a lăsa pildă vie a vieţii curate a familiei Bocu înainte de-a pleca şi ea pe drumul fără de întoarcere, dar luminat de credinţa în Dumnezeu.

Concluzii

Marilina Bocu a avut şansă de a se stabili în Arad într-o perioadă de acalmie politică şi efervescenţă culturală. Datorită calităţilor sale înnăscute de gingăşie sufletească, reuşeşte repede să lege o prietenie frumoasă şi durabilă cu Letiţia Oncu – soţia lui Nicolae Oncu, preşedintele Băncii Victoria. Dar şi cu soţiile celorlalţi oameni politici – prieteni ai soţului Sever Bocu, pe care îi invita la seratele şi ceaiurile dansante unde se dezvoltau şi se încheiau amiciţii. Se implică în adunarea fondurilor pentru construcţia unei şcolii de fete cu predare în limba română, ridicând cu acest prilej un „zid" în calea expansiunii catolicismului în acest vest de ţară, la graniţă cu Ungaria. A fost sufletul acestei reuniunii,a închinat artei bănăţene o bună parte din viaţa ei, nu s-a mărginit doar la această zonă, ci a făcut apel la Instituţiile şi organizaţiile similare pentru a dezvolta şi a da valoare artei populare româneştii.

Suferă alături de soţul său ostracizările din viaţa publică ale regimului maghiar şi sunt nevoiţii a pleca din Arad la Techirghiol,unde, cu mari greutăţii, ridică un Hotel care în curând a devenit punctul de întâlnire al intelectualităţii române de pretutindeni şi unde a poposit chiar regele Ferdinand cu regina Maria. Aici este locul unde oamenii politici ai vremii duc sfat pentru constituirea Unirii. Întorşii în Ardeal, după Unire se implică activ în activităţile sociale şi filantropice din Arad,dar mai ales din Lipova, unde deschide o manufactură textilă axată pe produsele folclorice.

Anul 1945 a fost şi pentru familia ei, ca şi pentru familia multor fruntaşii politici, un dezastru! Sever Bocu arestat, frumoasa gospodărie din Lipova distrusă în urma percheziţiilor, ea şi cei doi nepoţi deportaţi în

[25] *Ibidem.*

Moldova. După șase ani, fiica – Lygia Georgescu,cu mari greutăți,reușește să-şi scoată copiii din țară, mai târziu şi pe Marilina.

Am prezentat fragmente din viața unui cuplu, dar şi a României, sfârșind într-o tragedie a vieți – lipsa de libertate. Au fost doi aleși ai României libere,uniți în cuget şi simțirii, dăruind tot ce aveau mai frumos pentru o lume mai bună, implicându-se în dezvoltarea obștiei din care făceau parte, Arad-Lipova – orașe care şi-au împletit istoria cu Mureșul care le traversa, fiind un prieten sincer, un bun sfătuitor şi care,poate, le-a imprimat personalitatea sa.

BIBLIOGRAFIE

Tribuna poporului (Arad), 1903.

Vestul (Timişoara), 1931.

Bocu, Sever, *Drumuri şi răscruci. Discursuri*, vol. II/1, Bucureşti, 1945.

Idem, *Serbările Unirii*, 1929.

Colta, Rodica, „Prezenţe feminine în viaţa arădeană până la unire", în *Ziridava* (Arad), 1978, nr. IX.

Herlo, Rodica, „Contribuția femeilor arădene la mișcarea naţională de la sf. sec al XIX-lea şi începutul sec XX-lea" în *Ziridava* (Arad),1978, nr. IX.

Munteanu, Ioan, *Sever Bocu (1874-1951)*, Timişoara, Editura Mirton, 1999.

Idem, *Sever Bocu (1874-1951)*, Arad, „Vasile Goldiş" University Press, 2019.

Tribunul Banatului. 60 de ani de la moartea lui Sever Bocu, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2011.

Zamfir, Florin, *Școala și societatea românească din Comitatul Timiș, între anii 1867-1900*, Timişoara, Editura Marineasa, 2009.

https://aradevents.ro/2022/04/06/exponatul-lunii-aprilie-la-muzeul-orasului-lipova/, accesat 10 aprilie 2022.

Personalități ale mediului medical rural. Gheorghe Pelău (medalion)

Personalities of Rural Medical System. Gheorghe Pelău (Portrait)

Florica R. CÂNDEA
Colectivul monografic Arad

Abstract
The study comes to complete and to shape the biography of a doctor who lived in a rural area. The doctor Gheorghe Pelău lived his life in specific patterns, serving and obeying the Hippocrates oath as a true landmark for his professional and social activity, in a Mureș riverbank village. He lived and worked not in the most appropriate, but in the worst conditions, but paraphrasing, 'being contemporary with the butterflies, with God', the author can surely state that the doctor has fulfilled his destiny.

Keywords: *doctor, circumscription, village, conditions, report.*

ARGUMENT INTRODUCTIV

A purta peste ani, ca o dulce-dureros povară, dorinți și gânduri de a scrie despre sat, nu este, neapărat, un capriciu, ci, mai degrabă, o nestinsă sete de a scoate, din vâltori de vremuri, crâmpeie din viața acestuia, cu toate aspectele, atât din diferite unghiuri cât și despre personalități născute la Macea, dar plecate spre alte orizonturi.

În învelișul protector al acestor rânduri de file, vom creiona personalitatea unui fiu al satului, care a lucrat ca medic, vreme de jumătate de veac, nu la câmpie, ci la deal, în comuna Bata.

Vom scrie cu suflet despre suflet să rămână ca o mărturie vindecătoare peste timp.

Chiar dacă nu am reușit a vă oferi pură istorie, azi, este foarte important a ne apropia de oameni, de a le declina identitatea și a pune pe soclu (figurativ) o filă de viață.

Dezvoltarea clepsidrică și momentele evolutive ale unei comunități rurale (cum este în acest caz, Bata) nu se puteau creiona fără doctorul Gheorghe Pelău.

Un sat precum Bata, cu toată zestrea păstrată prin oameni, în timp ori timpuri, nu va uita niciodată că acolo a trăit un om! Iar memoria colectivă îl va pomeni cu siguranță!

Structura eseului este compusă din trei segmente.

Închinăm aceste file tuturor locuitorilor, cititorilor și celor care vor veni în sat și se vor ghida, fie după un simbol al vredniciei fie după fapte care nu se șterg din amintiri vindicate!

BIOGRAFIE

S-a născut la Macea, la 1 aprilie 1920, din părinți țărani mijlocași, Floarea și Mihai Pelău.

La data venirii pe lume, în familie, mai existau trei copii (două fete și un băiat).

Ulterior, după nașterea celui de-al patrulea copil, la cinci ani distanță, va veni mezinul familiei (care, cu toți dimpreună, își ajutau părinții la treburile gospodărești). Din păcate, una dintre surori nu va supraviețui, din cauza unei boli infecțioase. A urmat cursurile elementare în comuna Macea iar liceul l-a frecventat la Arad (actualul Colegiu „Moise Nicoară") cu Diploma de bacalaureat în anul 1941. (a absolvit cu brio, fiind clasat al cincilea, din colectivul de bacalaureați)

În vremea liceului a fost coleg cu Ștefan Augustin Doinaș (n. 26 aprilie, Chereluș, Arad – d. 25 mai 2002, București) și cu Deliu Petroiu (n. 24 august 1922, Nădlac – d. 18 august 2008, Timișoara).

A urmat cursurile Facultății de Medicină din Cluj, pe care a absolvit-o în anul 1947 (cu Diploma de medic). În timpul studiilor universitare (1945-1947) a făcut Externatul la Clinicile universitare, la Catedra de Medicină Internă a profesorilor dr. Iuliu Hațieganu și dr. Ioan Goia, la Clinica de Boli infecțioase, prof. dr. Ș. Gavrilă și la Clinica de Obstetrică-Ginecologie, condusă de prof. dr. Romulus Crăinicianu.

În primii doi ani de facultate,urmează și cursurile Facultății de Filosofie (vreme de doi ani) din Cluj, pe care este nevoit să le întrerupă. După absolvirea cursurilor universitare, a fost numit medic la Circumscripția sanitară Bat a(la data de 3 decembrie 1947), unde a funcționat fără întrerupere până aproape de sfârșitul vieții. Datorită situației generale pe care țara o traversa după cel De-al Doilea Război Mondial, tânărul medic va lucra un an în mod onorific (fără salariu, ulterior a primit un salariu modic, să poată supraviețui).

În cursul anului, o cunoaște pe Maria Ursu,licențiată în Asistență socială și ocrotire, (deportată un timp și la Macea, la Castel, cu un grup de copii moldoveni, prin Crucea Roșie) se vor căsători și vor deveni colegi de

circumscripție medicală. Binecuvântarea familiei vor fi cele două fiice (Moga Georgeta, n. 1948, medic, Cluj, Roșca Pelău Florica (translator, Oradea, n. 1950).

Unitatea medicală pe care a slujit-o, a fost găsită cu multe probleme, pentru un medic dedicat și tânăr, astfel că acesta a început să le observe (și să le îndrepteze). Această unitate medicală, era situată la o distanță mar e(56 km. dus-întors) până la satele aparținătoare.

În tot acest răstimp (1947-1956), nu a existat niciun mijloc de transport, distanțele fiind parcurse cu bicicleta ori, de cele mai multe ori pe jos și,arareori,cu căruțe ocazionale, întâlnite în deplasările de pe teren. Ulterior, s-a primit o șaretă, un cal și un vizitiu.

La data încadrării pe postul de medic, unitatea medicală avea, puțin personal (în încadrare) un asistent social, un felcer, o femeie la întreținere, două moașe în vârstă, care făceau terenul și deplasările, în același mod ca și medicul Pelău.

În anul 1961 obține calificativul de medic primar de circumscripție (în urma susținerii Examenului național pentru obținerea acestui titlu). În ceea ce privește situația medicală, morbiditatea populației era ridicată iar bolile predominante și ucigătoare erau: sifilisul, TBC-ul, malaria (și adeseori, febra tifoidă), asta în condițiile în care, bântuiau printre oameni care trăiau în sărăcie și (cam) prea departe de lumea civilizată. Însă, elanul și priceperea profesională a medicului (care a încercat să preîntâmpine și să îngrădească răspândirea acestor focare) a convers la administrarea corectă a vaccinului și la separarea, oarecum, a acestor nimicitoare boli Același lucru s-a întâmplat și în cazul femeilor însărcinate din aceste perioade, care, prin asistentul medical, au fost monitorizate (calificat) la nașteri. Toate aceste succese și multe altele, într-o viață cât o carieră, au dus la stoparea anumitor regrese și așezarea circumscripției și a mentalității bolnavilor pe un drum bun. (la fel se poate spune și de chipul – fața sanitară a comunei, care a câștigat foarte mult în ceea ce privește mortalitatea infantilă în general și situația tuturor îmbolnăvirilor, în special).

Satele care au aparținut acestei circumscripții Bata erau următoarele: Țela, Lalasinți, Bruznic, Bulci, Zăbalți (toate situate în zona de deal, cu drumuri aproape impracticabile, în condițiile în care, asistarea la domiciliu, se ridica anual, la patru mii de consultații, nu numai de medicină generală ci și de pediatrie și obstetrică-ginecologie sau, rareori, chiar mici intervenții de ordin chirurgical).

Doctorul Gheorghe Pelău a înființat (1961-1972) Casa de nașteri, pe care a și coordonat-o prin strădania de a menține o educație sanitară favorabilă și de a îndruma viitoarele mame la spitalul teritorial.

Cu toate că în anul 1961 a obținut titlul de Doctor medic, Gheorghe Pelău a rămas în satul care avea să îl consacre pe deplin!

A rămas fidel oricăror vitregii și s-a pensionat în anul 1982,continuând să practice,conform legilor în vigoare. A părăsit această lume în anul 1997 (5 noiembrie) și și-a găsit locul de veci în cimitirul comunal, alături de sătenii printre care a trăit și i-a slujit prin vindecare. Pe lângă profesiunea de medic cu rezonanță profilactic curativă, doctorul Gheorghe Pelău a fost interesat de autocunoaștere și autodepășire. Nu puține sunt Meritele și Distincțiile pe care doctorul avea să le primească! Astfel, prin Ordinul nr. 491/1961 emis de către Ministerul Sănătății a fost răsplătit cu Insigna de „Evidențiat în munca medico-sanitară (ca o recunoaștere a meritelor deosebite). O altă distincție „Medalia a 50-a aniversare a PCR" (care a fost acordată în baza Brevetului Consiliului de Stat al RSR prin Decretul 137/1971).

Doctorul medic Gheorghe Pelău nu s-a rupt niciodată de studiile științifice și personale ci a căutat și a reușit să se documenteze permanent atât prin investigații cât și prin documentări în diferite domenii care propuneau noutăți medicale și nu numai. În acest context, de un real interes sunt Comunicările (axate pe date reale, culese de pe teren)pe care le-a susținut în cadrul Secției de Medicină generală, Lipova, pendinte de Filiala USMM Arad.

Câteva din aceste titluri de mai jos,sunt roade care justifică personalitatea și latura preocupărilor de natură științifică: *Căsătorie prematură*, Lipova,1956. *Evoluția epidemiei de rugeolă și tuse convulsivă și urmările ei în satul Bruznic*, Lipova,1964. *Unele greșeli în alimentație ce le fac mamele în mediul rural*, Lipova, 1967. *Problema imaturității din Circumscripția sanitară Bata*, Lipova 1968. *Unele cauze care determină indici scăzuți de natalitate în Circumscripția sanitară Bata* (comunicare prezentată la prima Consfătuire de Obstetrică-ginecologie a județului Arad, 13 decembrie 1969). *Considerații privind asistența medicală a populației din teritoriu, în perioada 1965-1975*, Lipova, 1975. *Recuperarea bolnavilor cronici la Circumscripția sanitară Bata*, Lipova 1974.

(Extras *din Memoriul de activitate profesională. Titluri și Lucrări științifice, 27 noiembrie 1976*).

Acestea sunt doar câteva din abordările concrete în ceea ce privește practica medicală de zi cu zi a distinsului și apreciatului doctor medic. Din bogata și ampla sa viață, nu trebuie uitată nici familia sau progresul, din orice unghi am privi.

Născut la Macea, Gheorghe Pelău a avut trei frați: Mihai Pelău (avocat, 1912-1994), Traian Pelău (inginer textilist, 1925-2003) și Iuliana

Otlăcan (care, a ales să se îngrijească de frații săi, cu dragoste de „carte”și” școli înalte”).

Nu vrem să fim nostalgici nici prea patetici, însă vacanțele petrecute la Bata, au fost un altfel de călătorie în timp înspre o altfel de cunoaștere, nu numai plimbările cu compul sau „pa uliță” ,ci mult mai mult!

***

GHEORGHE PELĂU
Sau Poem liric

În cele ce urmează, vom schimba registrul exprimărilor și ne vom întoarce, altfel înspre personalitatea celui care a fost doctor medic,Gheorghe Pelău.

Pentru aceasta, vom folosi ori răstălmăci volumul editat în anul 2003, Editura Candela („Bade Ioane”, Delia Micurescu).

Învățătoare și fiică a satului, Delia Micurescu, preia, ca și motiv, în acest volum, titlul unui poem publicat în volumul „Cuvinte potrivite”, Tudor Arghezi (1927).

Acest poem „Bade Ioane „este cântat pentru prima dată, (gen folk) de Mircea Vintilă (cantautor,1976) fiind, mai apoi preluat și de alți cântăreți români.

„Bade Ioane este cartea mea. Este o carte scrisă din dragoste.

Pentru sat. Pentru Badea Ion...

Din dragoste pentru toți pe care i-am pomenit în ea.

(...)

Lumea satului mi-a fost dragă dintotdeauna(...).

Volumul cu titlul mai sus amintit cuprinde două sute treizeci și cinci de pagini.

L-am parcurs și oarecum, i-am dat o altă viață, prin ritmul narativ și pentru culoarul de timp la care se referă distinsa doamnă învățător. Astfel că, de la pagina cincizeci și opt, (pag. 58-61) aveam să aflăm, cum altfel, decât apoteotic, odiseea întâlnirii autorului cu doctorul Gheorghe Pelău. Vom spicui din scrisul doamnei Delia Micurescu (cu observația că, pentru textele în limba latină, de care se face vorbire,vom selecta doar varianta în limba română). „La una din întâlnirile mele cu Eruditul, (n.n. profesorul Traian Deac) l-am descoperit acolo pe doctorul Gheorghe Pelău despre care urma să mă conving de acum în acolo, că este un fidel oaspete al acestei case. Auzisem că sunt buni prieteni. Dar totuși, am avut o oarecare strângere de inimă, să nu fie vizita aceasta pricinuită cumva de vreun motiv de

sănătate. Pătrunsesem în verandă. I-am auzit acolo pe cei doi, retorizând în tandem. Am stat o vreme cu sfială. Ochiu-mi cerceta încăperea prin gaura cheii. Îmi amorțiseră spatele gârbovite, de teamă să nu dac vreo mișcare, ce-mi va trăda prezența. Și care i-ar fi oprit din pledoaria pentru iluminării antichității. La început nu mă dezmeticeam. Credeam, după mintea mea de copil, că pregătesc vreun eveniment cultural în sat și sunt în plină repetiție. Nu! Acestea erau nesfârșitele seri ale lui Seneca, Horațiu, Cicero, Plautus, Ovidius...

Și totuși, era cu neputință. Dar numai acum înțeleg.

Ce curaj pentru acele vremuri să gândești liber! Să nu-ți pese că-ți erau impuși epigonii vremurilor noi! Ni se băgase bine în cap, la școală, doctrina asta!

Să nu-ți pese că-l potcoveai pe șeful clanului, cel mai iubit fiu al poporului. (text în limba latină, continuăm in limba română, în cele ce urmează)

- Mi-ești prieten, Platon, dar mai prieten îmi e adevărul, grăi Eruditul către prietenul său, doctorul, într-o latină sacadat, a lui Cicero. (text în limba latină)

- Adevărul e accesibil tuturor :încă nu e ocupat. Din el a rămas mult, chiar și pentru cei care vor veni de-acum înainte, replică Ghiță Pelău, citându-l pe Seneca, preceptorul lui Nero, favorit retor al antichității. (text în limba latină)

- Nimeni nu-i în stare să se ridice pe el însuși: trebuie să îi întindă cineva mâna, să-l scoată cineva, se înverșună Eruditul.

(text în limba latină)

- Ce-ți folosește să-ți reamintești suferințele din trecut și să fii nefericit fiindcă ai fost? îi reproșă doctorul.

(text în limba latină)

Ferice de aceia care au avut cei dintâi dorința de a cunoaște aceste lucruri și de a se sui până în lăcașurile de sus! Fără îndoială că ei și-au înălțat capul mai presus de viciile și de locurile omenești.

Spiritele acelea superioare n-au fost moleșite de desfrâu și de băutură, nici de ocupațiile din for, nici de truda milităriei; nici nu i-a ispitit ambiția deșartă sau gloria cea falsă sau setea de bogății mari. Ei au apropiat de ochii noștri stele îndepărtate și au cuprins cu mintea lor eterul.

Așa se înalță cineva la cer”!

Se înroși Eruditul până în vârful urechilor, cu stropi de sudoare pe frunte, aducându-l pe Ovidius în odaie, cu astronomia și filosofia sa,inconfundabile. (text în limba latină) „Uitând de fragilitatea românească, să aduni averi? Pentru ce să mă ostenesc? Iată, această zi este ultima; să

admitem că nu-i; totuși, e aproape de ultima!” completă Seneca pesimist din fire. (text în limba latină) „Beția nu e altceva decât o nebunie involuntară și meritǎm să-i dăm lui Bachus ce-i a lui Bachus, decât să-mi zidesc comori pe pământ. Și nu-mi doresc de la viață nimic, decât să-mi împart binefacerea semenilor,cu precădere sărmanilor, își împărtăși Gheorghe Pelău jurământul lui Hipocrates. (text în limba latină) O, illustrissime! se plecă Eruditul în fața doctorului. Nimic nu prețuim mai mult decât binefacerea, cât timp o căutăm. Nimic mai puțin după ce am primit-o!

(text în limba latină) „Orice lucru; virtutea, faima, onoarea, cele divine și cele omenești, se supune bogăției celei frumoase; cine o adună; acela e vestit puternic și drept. Oare și înțelept?

Desigur și rege și tot ce poftește. Se destăinui Horațiu din amfiteatrul lui Mecena. (text în limba latină) -Nimeni nu este bun fără ajutorul lui Dumnezeu;poate cineva să se ridice deasupra soartei dacă nu e ajutat de El? se oblădui întrebător Eruditul. (text în limba latină) Nimic nu seamănă mai bine cu un nebun, decât omul multilateral dezvoltat al epocii de aur, rânji Plautus, alias Pelău. (text în limba latină) „Tot ce-i fixat și înnăscut, se atenuează prin educație, dar nu se înlătură, „își lămuri discipolul său, Eruditul Seneca. (text în limba latină) „Deschide cartea,ca să înveți ce au gândit alții! Închide cartea,ca să gândești tu însuți”!

Cum să uit asemenea minuni? își supune Delia Micurescu starea de a fi, la un final de plăsmuiri conspirative cu doi dintre iubitorii filosofiei antice, la casa Eruditului).

***

Dr. medic Gheorghe Pelău (o sută de ani de la naștere)
Dezvelire bust
Comuna Bata
Dispensarul comunal

La 15 decembrie 2021 (o zi nemorabilă), la orele amiezii, în comuna Bata s-a scris istorie locală.

Bustul Dr. medic Gheorghe Pelău (1947-1997 interval de timp cât a slujit profesia!) a revenit la „Casa de suflet!”(dispensarul) pe un soclu de terasit (bust sculptat de artistul Mihai Păcurar, n. 10 iulie 1956, Arad – d. 2 aprilie 2022, Arad).

Discursurile omagiale și creionarea personalității celui care s-a confundat cu suferințele bolnavilor,jumătate de secol, au fost rostite de primarul localității, Ioan Micurescu, Dr. Eftimie Miuțescu (prof. univ. dr.

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”), învățător, Delia Micurescu, istoric dr. Doru Sinaci, subprefect, dr. Georgeta Moga (Cluj).

Asistența, care a trăit momente solemn-emoționale, și de mare încărcătură a sufletului, a fost formată din membri familiei din Cluj, Oradea (cele două fiice cu familiile, Moga Georgeta și Roșca Pelău Florica), săteni, foști cunoscuți ori mai tineri colaboratori, cadre medicale, o clasă de elevi, istoric Dumitru Tomoni (Făget), oficialități locale, cadre didactice ș.a.

Dr. medic Gheorghe Pelău s-a născut în comuna Macea la 1 aprilie 1920. A plecat în veșnicii în 1997. Prin Bustul care ornează centrul comunei, se reamintește că modelul său este azi un chip iconic al slujirii și al dăruirii, ca o bucurie, la o sută de ani de la naștere!

Firea sa, bonomă și chipul desprins din lumea satului, vindecător, sunt atribute ale bucuriei timpului, care a răbdat trecerea! Un gest de recunoștință și de revedere, pentru unii dintre noi, a copilăriei, într-o lume năvălită și bântuită de necunoscut(azi), dar și de respect pentru un Om care a vindecat nu numai oameni ci și o societate,ci un om care a iubit cultura filosofică în mediile, adevărate focare culturale, pe care le frecventa.

Acest bust, al douăzeci și unulea din seria celorlalte, arădene, exprimă nu numai un gest de rememorare ci și unul al identității naționale (bustul fiind unic, al unui medic de țară).

Dr. medic Gheorghe Pelău și-a construit cariera alături de săteni și de soția sa, sunt câteva din spicuirile discuțiilor. Distins cu diferite Ordine ori Însemne de recunoștință, coleg de grupă cu Bartolomeu Anania, doctorul si-a trăit viața alături de sătenii de pe Valea Mureșului. Ca descendentă a familiei, rog Cerul care a stat mult spre, să lumineze Bustul și să lucească, lumesc, mereu. „Nu putem merge înainte dacă nu am privi înapoi cu sufletul” (Ioan Micurescu) așa cum doctorul a fost dedicat trup și suflet vocației sale, ar fi o concluzie. Cel care a făcut Apostolat la Bata, poate prea puțin (ne)cunoscut în Macea natală, va rămâne un Model (așa cum în Cluj a fost recunoscut prin bogata cultură de carte, de iluștri săi înaintași, însuși dr. Iuliu Hațieganu ș.a.) însă, de o rară modestie, dar o mare omenie. Cu atât mai mult (dacă vorbim de Macea) doamna sa, Ursu Maria a locuit o vreme la Castel Macea, cu copiii veniți prin Crucea Roșie). Ar fi multe de spus despre O viață de Om care nu s-a strămutat, nu a plecat, căci acele cinci sate, l-au așteptat!

Cu un gând de solemnitate scriem aceste rânduri și aducem mulțumiri și dorim împliniri oficialilor din Primăria Bata și Consiliul Local cu sprijinul Instituției Prefectului și Consiliului Județean Arad, pentru dovada unui Moment de Înălțare spiritual-istorică și culturală.

Și, iată cum, patrimonii imateriale sporesc zestrea culturală a unui sat îmbătrânit care ar fi trebuit „ras!” de pe harta țării în 1975!

Se cuvine să consemnăm faptul că după oficierea ceremonialul de la dispensar, familia s-a recules la mormintele din sat (au fost depuse jerbe și aprinse candele) și la casa părintească! Agapa oferită la Casa primarului a cinstit memoria celui comemorat Dr. medic Gheorghe Pelău dar a vestit un Mare Praznic!

Crăciunul în familie, la casa de oameni buni, Ion și Delia Micurescu cât o frățească părtășie discret de decentă! „Bade Ioane...m-am gândit să-ți fac pe plac”, așa cum creionul mi-a dictat.

BIBLIOGRAFIE

Surse inedite:

Manuscrise aparținând familiei

Surse edite:

Cândea, Ranta, Floare, *Macea. Înscrisuri monografice*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018.

Micurescu, Delia, *Bade Ioane*, Arad, Editura Candela, 2003.

ANEXE

(foto colaj Mircea Boran)

CABINET
MEDICAL
INDIVIDUAL

PELĂU

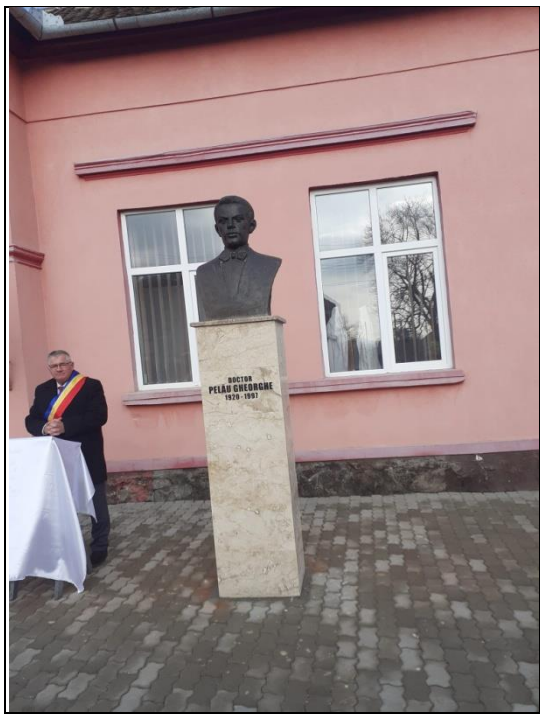
DOCTOR
PELĂU GHEORGHE
1929 - 1997

+13°C

DOCTOR
PELĂU GHEORGHE
1920 - 1997

DOCTOR
PELĂU GHEORGHE
1920 - 1997

Un titlu de carte cu peste 3000 de pagini și 7000 imagini Volker Wollmann: *Patrimoniul preindustrial și industrial în România,* Editura Honterus, Sibiu, 2012-2021

Horia TRUȚĂ
Profesor, Galeriile Turnul de Apă Arad

Istoricul, arheologul şi epigrafistul octogenar Volker Wollmann (n. Sibiu, 1942), membru în Consiliul ştiinţific pentru editarea Analelor Aradului, continuă prin noi volume magistralul său demers solitar în universul patrimoniului preindustrial şi industrial, în care este bogat ilustrat şi Aradul.

Biografia sa este impresionantă: absolvent al Şcolii clujene de istorie, director al Muzeului din Reşiţa (1965), cercetător ştiinţific la Institutul de Istorie şi Arheologie din Cluj (1967), corespondent al României la Comitetul Internaţional pentru Conservarea Patrimoniului Istoric Industrial (1980), distins de Academia Română cu premiul *Vasile Pârvan* (1984) și Ludovic Mrazec (2012) membru de onoare al Institutului de

Arheologie Industrială şi Cultură Materială din Roma, director al Muzeului Transilvănean din Gundelsheim (Germania, 1989), profesor asociat și Doctor Honoris Cauza al Universităţii din Alba-Iulia (2011), Consilier ştiinţific al Fundaţiei Saşilor Transilvăneni din Munchen (2004), decorat cu Ordinul de merit al Republicii Federale Germania (2012), Cetăţean de onoare al câtorva oraşe transilvane și altele. A călătorit şi muncit mult, obţinând succese meritate. Titlurile academice şi distincţiile sunt rodul cercetărilor neobosite în teren alături de valorificarea culturală a surselor scotocite şi descoperite prin arhive şi muzee din întreaga lume, inclusiv arădene.

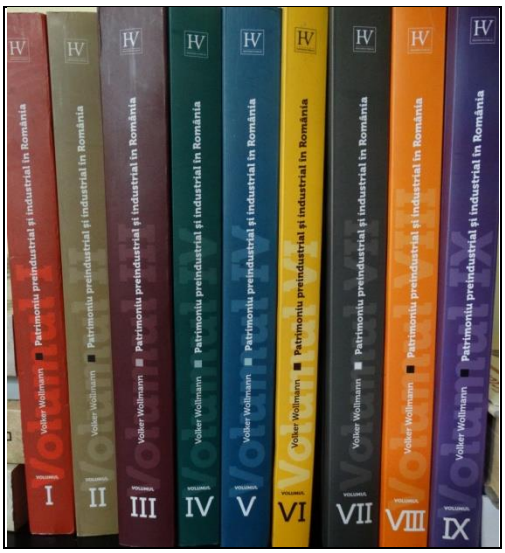

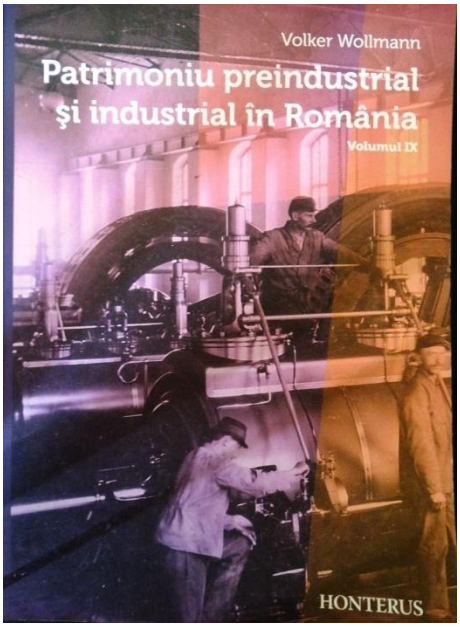

În 2010, a apărut la prestigioasa editură *Honterus* din Sibiu, primul volum al monumentalei lucrări întitulate: *Patrimoniul preindustrial și industrial din România*, o temă incitantă, dar puțin evidențiată în literatura istorică și tratată mai mult sub aspect etnografic. Astfel, cele peste 3.000 de pagini, însoțite de mai mult de 7.000 imagini, incluse în nouă volume, apărute până în prezent, umplu un gol resimțit în istoriografia română, lucrarea remarcându-se prin vastitatea investigațiilor pe teren, amploarea cercetărilor și precizia informațiilor, care nu lasă loc interpretărilor s-au speculațiilor, bazându-se pe documente certe, înscrise într-o impresionantă bibliografie. Meritoriu este și faptul că autorul folosește un stil accesibil,

ușor de parcurs, cu o construcție simplă a frazelor, dar la un înalt nivel academic.

Aradul este bine reprezentat în majoritatea capitolelor, astfel că în urma unei analize globale, la scară națională, a acestui fenomen, se poate constata contribuția majoră a orașului nostru și împrejurimilor sale în larga competiție tehnică a cărui apogeu se află la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor. În funcție de trepidanta inovație tehnică, management și concordanța spiritului comercial, cu cerințele epocii, forța de muncă atrasă, relațiile sociale și conjunctura politică, unele ramuri industriale au dispărut (morile rurale, fabricarea berii, exploatarea marmorei, fabricarea sticlei, metalurgia, etc.), altele au apărut și s-au dezvoltat (morile sistematice, industria textilă, constructoare de mașini, de mobilă, etc), toate lăsând însă în urmă un imens tezaur de patrimoniu cultural care ne invită la evidențiere, ocrotire,, restaurare și valorificare.

Volumul lucrării, nu ne permite decât o succintă prezentare a acestora, doar sub formă enumerativă, pentru a demonstra mai ales aria diversă a preocupării.

Astfel, mineritul și metalurgia bazată pe cuiburile de limonit și hematit sunt reprezentate în părțile Aradului de furnalele secolelor al XVIII-lea de la Dezna, Moneasa, Zimbru și atelierele de prelucrare din Donceni, Zugău, Sebiș. Sunt prezentate huta de sticlă de la Beliu, industria ceramică bazată pe argilă de la Târnăvița, Hălmăgel, Hălmagiu, Bârsa, fabricile de cărămidă și țigle din Arad, Lipova, Pâncota, Sântana, Bârsa, exploatarea din cariere a rocilor compacte de construcție, fasonarea cuburilor de pavaj, a diatomitei (Moneasa, Tauț, Vârfurile, Păuliș, Hălmăgel, Conop), vărăritul, morăritul, metodele tradiționale de coacere a pâinii, depozitele, fabricile de prelucrarea boștinei, lumânări, săpunuri, prelucrarea și conservarea alimentelor (Aradul Nou, Vinga, Agrișul Mare, Pecica, Lipova, Chișineu Criș, Pâncota etc), preocupări ca: apicultura, vânătoarea, pescuitul, păstoritul, prelucrarea pieilor, dulgheritul, plutăritul și altele, frecvente în aceste locuri.

Capitole întregi sunt consacrate de Volker Wollmann transportului urban în comun, iluminatului public, construcțiilor utilitare (băi comunale, remize, instalații și atelaje ale pompierilor), cântare publice, poduri rutiere, fântâni, orologii și ceasuri publice, cadrane solare, observatoare astronomice și planetarii, monumente funerare, cinematografe, telegrafie, telefonie, ateliere de turnat clopote, precum și instalațiile hidrotehnice de pe râuri și altele, preocupări în care sunt bine reprezentați și arădenii.

Enumerându-le, constatăm azi, odată cu amărăciunea autorului, ritmul rapid de distrugere a patrimoniului preindustrial și industrial

românesc care, în absența unor măsuri ferme de protejare, are tot mai puține șanse de supraviețuire. Au dispărut nu doar componentele materiale sau funcționale ale unor activități tehnice și de producție ale unor întreprinderi de tradiție ci și ansambluri de clădiri valoroase, realizate în exemplară arhitectură industrială, unele cu valoare de unicat. O rază de speranță, este intervenția unor instituții și asociații implicate în activitatea de cercetare și salvare a câtorva obiective.

De curând a apărut cel de al IX-lea volum al monumentalei lucrări semnate de istoricul Volker Wollmann ajuns la editură urmare a unui eficient travaliu întins mai bine de un deceniu. Ca unul din posesorii întregii opere, o răsfoiesc frecvent cu adâncă fascinație, nutrind speranța aparițiilor viitoare și mulțumirea că acest imens patrimoniu cultural descoperit și relevat de autor este salvat măcar în paginile acestor cărți.

Le recomand cu multă căldură ca un bun spiritual necesar a fi prezent în fiecare bibliotecă.

Prof. Alexandru Dumnici, MD, PhD, *History of the Arad Jewish Medicine*, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2021, 111 p.

Documentarist Ioana NISTOR
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol" Arad

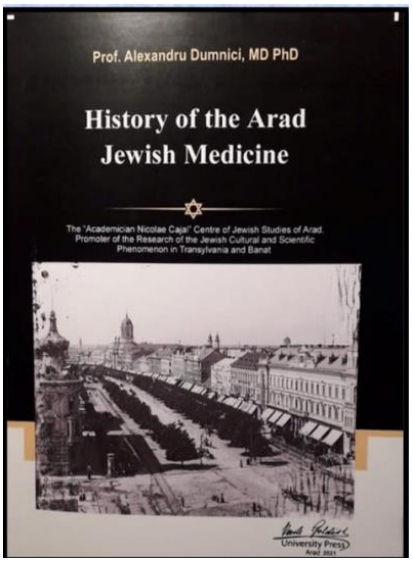

Un nou volum privind istoria medicinii arădene, și în special despre medicina iudaică arădeană, a văzut lumina tiparului în anul 2021. Este vorba despre „*History of the Arad Jewish Medicine*", un volum în limba engleză care, conform autorului, prof. univ. dr. *Alexandru Dumnici*, „se vrea «un memento» de reculegere în fața generațiilor de medici și asistente de origine iudaică care, în decursul a trei secole, și-au lăsat o puternică amprentă asupra medicinii arădene" (='a «recollection» in silence in front of the generations of physicians and nurses of Jewish origin who, in three centuries, have left a strong imprint on the medicine of Arad') (p. 8).

Autor și coautor a volume de specialitate chirurgicală, alături de multiple articole științifice de specialitate, prof. dr. Alexandru Dumnici se apleacă și asupra monografiilor istorice, în speță asupra istoriei spitalelor arădene și istoria comunității medicale evreiești din Arad, semnând lucrări precum „Monografia Spitalului Municipal Arad" (Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2013, 75 p.), „Istoria Spitalului Municipal Arad" (Arad, Editura Gutenberg Univers, 2015, 71 p.), alături de ediția în limba maghiară: „Az Aradi Kórház Története" (Arad, Editura Gutenberg Univers, 2015, 71 p.), „Istoria medicinii evreiești din Arad" (Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2017, 103 p.: il.).

Volumul este tradus în limba engleză de către Andrada Ileana Minea, referenți științifici fiind prof. univ. dr. Marius Ioan Grec și conf. univ. dr. Sorin Bulboacă; remarcăm motto-ul de credință al cărții: „*The past*

has made us what we are. We don't live in the past anymore, but every fiber in us bears the inprint of the past." = „*Trecutul ne-a făcut ceea ce suntem. Nu mai trăim în trecut, dar fiecare fibră din noi poartă amprenta trecutului*".

Rolul medicilor evrei şi a comunității evreiești în dezvoltarea medicinii în Arad este reliefat pe întreg parcursul volumului, prin capitolele ce prezintă, explică și analizează: „The Period of official colonization (= Perioada colonizării oficiale)", „Aron Chorin's role in the development of the medical system in Arad (= Rolul lui Aron Chorin în dezvoltarea sistemului medical arădean)", „The first Jewish hospital in Arad (= Primul spital evreiesc din Arad)", „Darányi Hospital (= Spitalul Darányi)", „Establishment of the Jewish Hospital «Therapia» 1945-1947 (= Înființarea Spitalului Evreiesc «Terapia» 1945-1947)", „Földes Pharmacy (= Farmacia Földes)", „Jewish Medicine in Chișineu Criș (= Medicina iudaică în Chișineu Criș)", „Jewish medical assistance in Gurahonț and Ineu (= Asistența medicală evreiască la Gurahonț și Ineu)", având ca suport vizual „Images of the tombs of Jewish physicians in the Jewish cemetery Grădiște (= Imagini ale mormintelor medicilor evrei din cimitirul evreiesc Grădiște)".

Atât prin conținut, cât și prin internaționalizarea informațiilor într-o limbă de circulație internațională, volumul devine un exemplu de bune practici, de relaționare a informațiilor pe plan internațional, de probitate și rigoare profesională, munca de cercetare desfășurată de autor fiind într-adevăr exemplară, prin cunoașterea în detaliu și accesarea arhivelor, a fondurilor muzeale și a bibliografiei de specialitate.

Dacă expresia latină „*Historia magistra vitae*", provenită din dialogul „De Oratore" a lui Marcus Tullius Cicero, sugerează că „istoria este învățătorul vieții", cu siguranță, autorul, prof. dr. Alexandru Dumnici, prin volumul „*History of the Arad Jewish Medicine*", și-a însușit acest dicton, prin truda, munca și cercetarea trecutului istoric arădean – un efort ce necesită dăruire, pasiune pentru adevăr, acces la documente inedite, susținere și promovare. Munca de cercetător este mai mult decât o profesie, devine parte componentă a vieții unei persoane.

Profesorul Horia Truţă şi monumentele Aradului
(Însemnări de lector)

Florica R. CÂNDEA
Colectivul monografic Arad

Să tot fie ani buni de când l-am denumit, desigur, metaforic pe domnul profesor Horia Truță un „Mecena” al Aradului și nu numai.

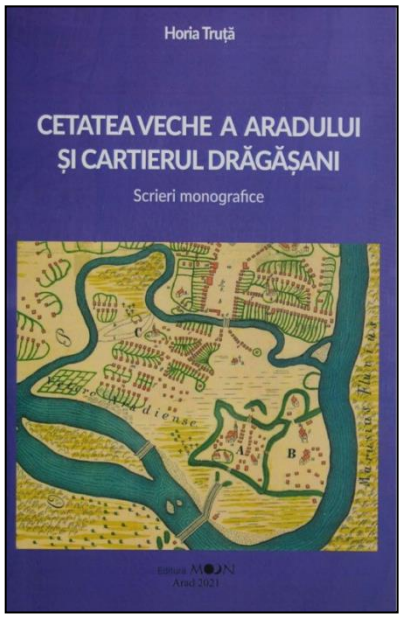

Iată, cu această nouă apariție editorială (dar nu ultima!!!) se cristalizează ideea că ni am exagerat prea mult! Seria „Scrieri monografice” se îmbogățește cu noi și acerbe informații, iar cartea cu titlul „Cetatea veche a Aradului și Cartierul Drăgășani” (2021, Arad) va deveni un document de studiu pentru cei interesați. (Tehnoredactare și coperta aparțin domnului Marius Radu, iar fotografiile sunt desprinse din colecțiile semnate de Mircea Boran, Ovidiu Pârv, Gheorghe Caciș, Marius Radu și Horia Truță).

Volumul conține două sute șaptezeci și cinci de pagini și este dispus pe șapte capitole și Introducere.

Aceeași Zidire spirituală pentru Arad și cunoscători va fi și această nouă carte! Pentru că, „savoir vivre” printre documente este unicitate în cazul autorului. Și această sintagmă face parte din geometria sacră, un fel de filament, care îi brodează personalitatea.

Când l-am întâlnit pe domnul Horia Truță, nu știam că ascunde atâtea paradoxuri vii. Că îi este scris în anatomia ființei atâta patos pentru a descifra și păstra atâtea sensuri și din cele mai vechi timpuri, dar pe care, nu vrem a greși, poate redate în mod singular, prezentului.

Când așternaceste rânduri îmi vin în minte atâtea „stații” în care am poposit spre a-i asculta discursurile inedite. Fiecare poposire era încărcată de atmosfera Boemei clipe! Artă divertisment, geografie culturală, dar mult, mult patos! Istorie!

Nu mai miră pe nimeni Trilogia Gai! Nici acest volum nu va mira! Cartierul Drăgășani l-a adoptat, prin prisma unor preocupări de ordin actual și iată așa, locatarul își descrie lăcașul!

Revenirea domnului Horia Truță în peisajul scriitoricesc nu este deloc surprinzătoare! Admirabil și de admirat profesorul și omul de cultură își continuă mărturisirile suigeneris cu aceeași plăcere și cu același pretențios mod de studiu. Tema predilectă este istoria Aradului pe felii de epoci cu un epic clar și concis, urzit într-o amănunțită cercetare. Un imens volum de muncă compune firul de carte pentru toate timpurile ca un „abatjour" de portofolii/capitole care vor străbate câmpul cultural-geografic și istoric arădean. Absorbții de pură cultură și jgheab de cercetare sunt asemeni unor Memoires... a la longue... pentru că știm, un nou volum ... e la rând! De parcă ar trebui să ne recapitulăm, vom enumera capitolele care fac noul volum unul de top în Pantheonul științific arădean. Așezări, limite, condiții fizico-geografice, organizare:

- Mureșul, element structural definitoriu pentru Arad,
- Evoluția istorică și urbanistica,
- Comunități etnice și religioase,
- Preocupări și organizații economice,
- Instituții și organizații,
- Personalități.

O *Introducere* ne oferă, amănunțit, mănunchiul de date și motive care au stat la baza temeiniciei scrierii. Și, cum lumea de azi se află într-o ciudată tulburare, suntem convinși, noua carte pune pecetea semnelor de carte pe aceeași Voce! Autorul! Și cum totul e relativ, de ce să nu ne bucurăm de același gest simbolic de reconstituire a valorilor prin scris pe care Horia Truță îl face demult!

De bine! Armonizata Tablă de materii ne conferă un aparte confort! Toate cele spuse aici nu ne dorim a fi decât mici pietre la catapeteasma unor zbateri umane și forțe de nedescris cu care domnul Horia Truță ne-a fost obișnuit. Astfel, din nou, prin scrieri monografice, autorul își dobândește conștiința de sine !

Datoria Restituirilor! Cu subiect și subiecți!

Ca o alternativă la înclinare! Cetatea și Aradul!

În concluzie, Horia Truță face parte din cărturarii Aradului, în sensul redării culturii locale, cu ochiul fin de observator, file de cronici care compun Momente!

***

Horia Truță, Artă Monumentală și semne memoriale în părțile Aradului, vol. II, Editura Gutenberg Univers Arad, 2021

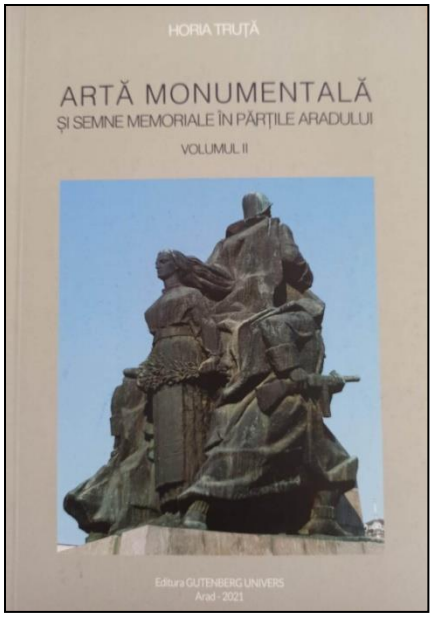

Având ca inserare pe coperta IV un catren din opera lui Andrei Mureșanu „Dormiți în pace Martirii României / Ce-ați îngroșat pământul cu sânge de Eroi / Bătrâni cărunți, cu vază și floarea tinerimii / Ce-n lupte sângeroase, căzând,v-ați rupt de noi”! a doua carte din seria Artă Monumentală, în semnătura Omului de Cultură, prof. Horia Truță, a văzut, recent, lumina tiparului la Editura Gutenberg Univers, Arad.

Ca și precedentul volum (2018), cartea are valoare științifică, conducând, astfel, la o nouă contribuție de cunoaștere a istoriei și geografiei culturale locale și nu numai. Album sau volum științific, această nouă apariție editorială cuprinde referiri la ariile Artei monumentale și impactul acesteia din punct de vedere antropic și sfera definitorie pe care o pătrunde. Semnificative pentru cultura națională în general și cea locală în special, Însemnele memoriale succed o arhitectură a mărturiei și determinării epocilor și a cadrului care le adăpostește .

Cartea a doua completând tabloul scriptic, nuanțat și descriptiv din primul volum, acum mărturisește autorul în Prefață: În primul volum al acestui proiect editorial (n.n. patru volume), am avut prilejul să argumentăm existența în părțile Aradului a unui imens patrimoniu cultural, conceput sub forma monumentelor de for public și al semnelor comemorative. Sunt acele lucrări de artă plastică, construcții sau amenajări neutilitare, cu rol exclusiv memorial și decorativ (...)

În Arad mai sunt monumente care, prin portrete alegorice, prezintă exclusiv concepte abstracte, ele ținând într-un anumit sens locul metaforei (pp. 5/6).

Volumul se desfășoară pe trei mari capitole distincte, Anexe și o documentată Bibliografie. Fiecare capitol are subcapitole distincte, care urmează astfel:

* Capitolul I, *Cetăți și opere comemorative de război* (nouă subcapitole);

* Capitolul al doilea, *Eroii revoluțiilor și rezistenței civice* (cinci subcapitole);

* Capitolul al treilea, *Semne memoriale pentru eroi și martiri*.

Structura conținutului se întinde pe două sute cincizeci de pagini (Coperta I reliefează Monumentul Eroilor din Piața Avram Iancu, autor Gavril Covalschi, 1970, iar Coperta a doua reliefează Crucea Martirilor Arădeni, Parcul Eminescu, autor, Silvestru Rafiroiu).

La țesătura cărții a doua, se cuvine să mai amintim: Tehnoredactare și concepția coperte: Marius Radu. Fotografiile provin din colectiile: Mircea Boran, Mircea Pecican, Horia Truță.

Concluzii

A doua carte din acest an îl plasează pe prof. Horia Truță în tagma oamenilor de cultură cu spectru local și nu numai a fi un cunoscător acerb al valorilor culturale mai puțin cercetate ori chiar deloc. Cunoscător al Trecutului imediat și al Prezentului deopotrivă, Horia Truță dispune de reale calități spre a istorisi doar prin argumentări valentele arealelor arădene ci trimiteri la cele naționale.

Al doilea volum din Tetralogia aflată în curs de documentare redă celor interesați o carte ca un Obelisc care să se înalțe și să înalțe, statuar și statutar, ochii minții înspre file de carte meritorie și meritoriu, deopotrivă. Conchidem cu ceea ce spunea în volumul I prefațatorul „Suntem deja obișnuiți ca, la intervale de timp, profesorul Horia Truță să iasă în public cu lucrări extrem de serioase,care par a epuiza cercetarea domeniilor cărora li se adresează” (Teodor Octavian Gheorghiu, 2018).

Stelean-Ioan Boia, Maria Alexandra Pantea,
Corina Ianota Dubeștean, Horia Truță,
Lipova – istorie, oameni și fapte,
Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020, 236 p.

Prof. dr. Sebastian-Dragoș BUNGHEZ
Școala Gimnazială „Regina Maria" Arad

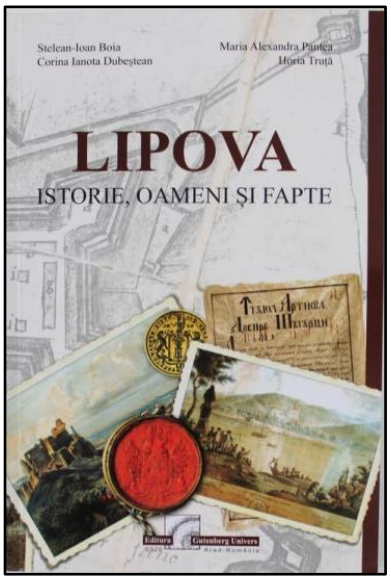

Elegantul volum-album apărut în anul 2020 la editura arădeană Gutenberg Univers prezintă trecutul orașului Lipova, precum și al celor două localități care au fost încorporate în oraș, Radna și Șoimoș, prin intermediul unor imagini vechi sau a imaginii unor obiecte vechi.

Cartea se deschide cu trei texte, cel dintâi fiind un „Cuvânt înainte", în care Stelean-Ioan Boia își exprimă opiniile despre trecutul, prezentul și viitorul orașului și apreciază că: „Hărțile, planurile, stampele, fotografiile și grafica oferă imaginea acestui oraș, încărcat de istorie, în evoluția sa de-a lungul timpului, puternic, bogat, ordonat, activ și în același timp, pitoresc."

Urmează o prezentare a principalelor momente din istoria Lipovei, alcătuită de Maria Alexandra Pantea. Aflăm astfel că prima menționare documentară a Lipovei datează din 1245, din timpul domniei regelui Bela al IV-lea al Ungariei, Lipova continuă să aparțină regatului Ungariei până la mijlocul secolului al XVI-lea, iar în acest timp cetatea ei, precum și cetatea Șoimoș, situată pe celălalt mal al Mureșului, au ca stăpâni personalități ilustre, precum condotierul Filippo Scolari (Pippo Spano) sau Iancu de Hunedoara. Înfrângerea Ungariei în fața Imperiului Otoman la Mohacs în 1526 duce la importante tulburări interne. În aceste împrejurări își stabilesc reședința la Lipova regele Ioan Zapolya în 1529, apoi văduva sa, regina Isabella, împreună cu fiul său nevârstnic, regele Ioan Sigismund Zapolya, în 1541, ceea ce face ca pentru scurt timp Lipova să devină capitala Ungariei.

În 1552, orașul și împrejurimile sale sunt cucerite de otomani și vor rămâne în componența Imperiului Otoman până în anul 1718, cu excepția câtorva scurte perioade, când a fost recucerit de Principatul Transilvaniei sau de

Imperiul Habsburgic. În urma luptelor dintre otomani și Habsburgi cetatea Lipova a fost distrusă în 1695, iar în 1699 Radna și Șoimoș au fost anexate de Habsburgi, râul Mureș devenind granița dintre cele două imperii. Lipova a fost și ea anexată la Imperiul Habsburgic în anul 1718.Distrugerea cetății a dus la diminuarea importanței Lipovei, deși orașul s-a dezvoltat din punct de vedere demografic, economic și cultural, ca urmare a colonizării sale în special cu germani, întreprinsă de autoritățile habsburgice.

În secolul al XIX-lea, a crescut tot mai mult și importanța comunității românești din Lipova, care și-a dezvoltat școli, o societate de lectură, coruri etc.

După finalul Primului Război Mondial, locuitorii din Lipova, Radna și Șoimoș și-au desemnat reprezentanți care au luat parte la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Acolo s-a decis Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România. Punerea în practică a acestei decizii a întârziat câteva luni la Lipova, care a fost ocupată pe rând de trupe sârbe, apoi franceze. La Radna autoritățile române s-au putut stabili încă din aprilie 1919, dar la Lipova jandarmeria română a putut intra abia la 7 iunie 1919, după retragerea trupelor străine de ocupație.

În perioada interbelică, Lipova a devenit sediul unei plase din județul Timiș-Torontal, în timp ce Radna și Lipova făceau parte din județul Arad. Acum au fost organizate instituțiile române de stat și s-au reorganizat școlile în limba română. Lipova s-a dezvoltat datorită demersurilor întreprinse de ilustrul om politic Sever Bocu, pentru o perioadă ministru al Banatului, apoi primar al orașului, care a reușit să introducă aici iluminatul electric, a pavat străzi, a clădit noul imobil al primăriei și a ridicat localitatea la rangul de oraș.

În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, au avut loc lupte în apropiere de lupte, în care elevii Școlii de subofițeri din Radna au rezistat eroic la atacurile trupelor maghiare superioare, pe care au reușit să le respingă, în zilele de 14-20 septembrie 1944.

După război, preluarea puterii de către comuniști a dus la dispariția unei lumi. Sever Bocu și alți fruntași din Lipova au fost arestați și au murit în închisorile comuniste, iar multe valori ale Lipovei au fost distruse.

Al treilea text din carte este opera Corinei Ianota Dubeștean, muzeografă la Muzeul Orașului Lipova, și se referă la istoria clădirii care adăpostește această importantă instituție. Casa a fost ridicată încă din secolul al XVIII-lea, iar la mijlocul secolului al XIX-lea se afla în proprietatea cunoscutei familii Missici din Lipova. Aceasta a vândut-o spre sfârșitul secolului al XIX-lea familiei Șerban, care a vândut-o și ea în 1922 lui Sever Bocu și soției sale, Marilina. Sever Bocu a modificat substanțial casa, atât la exterior, cât și la interior, dându-i caracterul de mic palat în stil franțuzesc. După arestarea lui Sever Bocu în 1950, casa a fost confiscată, devenind proprietate de stat. A fost folosită până în 1958 ca sediu al școlii copiilor militarilor sovietici de ocupație, iar după retragerea acestora din România, a devenit muzeu. Din păcate, o mare

parte a obiectelor rămase de la Sever Bocu au fost distruse ori furate, dar colecția muzeului s-a îmbogățit cu obiectele descoperite de arheologi sau muzeografi ori donate de particulari. Dintre aceste donații se remarcă aceea făcută în 1980 de criticul de artă Eleonora Costescu și de pictorul Vasile Varga, care cuprinde opere de artă plastică semnate de cunoscuți artiști români, precum Ion Andreescu, Ștefan Luchian, Nicolae Tonitza, sau chiar străini, precum Fragonard.

Astăzi, Muzeul Orașului Lipova desfășoară, pe lângă activitatea muzeală, și o intensă activitate cultural-artistică, găzduind concerte, lansări de carte, ateliere în care sunt implicați copiii etc.

Partea cea mai substanțială a cărții o constituie cele douăsprezece capitole care cuprind imagini referitoare la Lipova, Radna și Șoimoș. Fiecare capitol se deschide cu câte un motto, un fragment sugestiv dintr-o carte sau dintr-un articol referitor la tema tratată.
Printre capitole se numără „Lipova medievală. Cetățile Lipova și Șoimoș, porțile de intrare în Transilvania", „Lipova între medieval și modern", „Monumente, pelerinaje și procesiuni religioase la Lipova și Radna", „Cultură, biserică și educație în Lipova", „Viața cotidiană în Lipova la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea", „Lipova și Marea Unire. Evenimentele din 1918-1919", „Lipova și Sever Bocu" etc.

Printre imaginile incluse în carte se remarcă acelea cu bazarul turcesc din Lipova, cu asediul cetății Lipova de către otomani, cu mănăstirea Maria Radna, cu Sever Bocu, cu credenționalele reprezentanților Lipovei și Radnei la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia etc.

Remarcăm și calitatea hârtiei și eleganța cărții, datorate profesionalismului angajaților Editurii Gutenberg Univers, precum și frumusețea unora dintre fotografiile cu obiecte din colecțiile Complexului Muzeal Arad, realizate de cunoscutul fotograf Nelu Scripciuc.

Imaginile incluse în carte au fost obținute de către autori de la Complexul Muzeal Arad, Muzeul Orașului Lipova, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol" Arad, precum și de la unii colecționari particulari.

Lucrarea merită citită și privită pentru a putea reconstitui o parte din trecutul glorios al localității care astăzi ar merita o soartă mai bună.

ADMINISTRAŢIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ, STUDII ŞI COMUNICĂRI DIN BANAT – CRIŞANA
INSTRUCŢIUNI PENTRU AUTORI

ASPECTE GENERALE

Seria „**ADMINISTRAŢIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ, STUDII ŞI COMUNICĂRI DIN BANAT – CRIŞANA”**, ajuns la volumul nr. 17/2022, cu o periodicitate anuală, este deschisă studiilor, articolelor, comentariilor, analizelor, opiniilor și cercetărilor, structurate în următoarele secțiuni:

I. Istorie;

II. Biserica și Școala;

III. Societate, Antropologie Culturală și Etnografie;

IV. Medalioane;

V. Recenzii de carte.

Instituții organizatoare / partenere: Consiliul Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, Arhiepiscopia Aradului, Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad, Complexul Muzeal Arad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, ASTRA arădeană – 1863, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” Arad, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, Asociația „Ștefan Cicio-Pop” Arad, Colectivul Monografic Județean, Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad.

CERINȚE LEGALE

Autorii sunt responsabili pentru acuratețea conținutului lucrării, a bibliografiei utilizate, precum și de aspectele etice implicite. Autorii garantează că manuscrisul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste. Dreptul de autor trece asupra revistei „Analele Aradului”.

OPEN ACCESS

Preluarea, adaptarea și republicarea articolelor se poate face liber, cu respectarea Protocolului Open Access: lucrările pot fi preluate și adaptate în mod liber, cu condiția menționării/citării sursei și a specificării eventualelor modificări.

REDACTAREA ARTICOLELOR

- **MANUSCRISUL** pe suport electronic va fi redactat cu editorul Word și font Times New Roman, mărime literă: 12, paragraf: la un rând, format pagină: A4, margini (sus: 2 cm, jos: 6,5 cm, interior: 2 cm, exterior: 6 cm), aliniat stânga-dreapta (justify), lățime: 21 cm, înălțime: 29.7 cm, format: A4. Pagini multiple: Margini în oglindă. Subsol: 7,5 cm, Antet: 0.

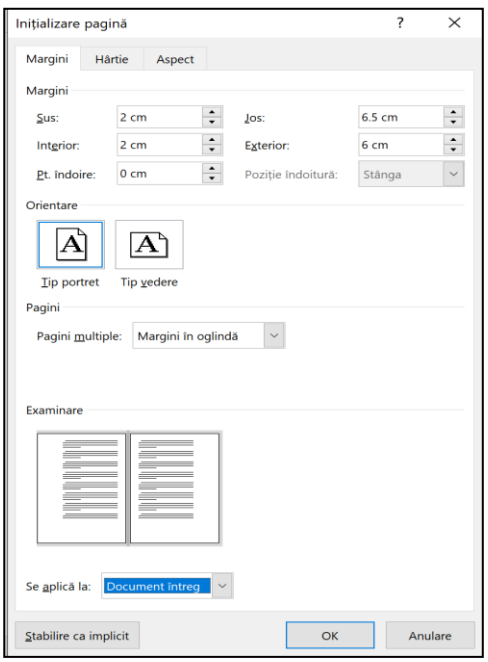

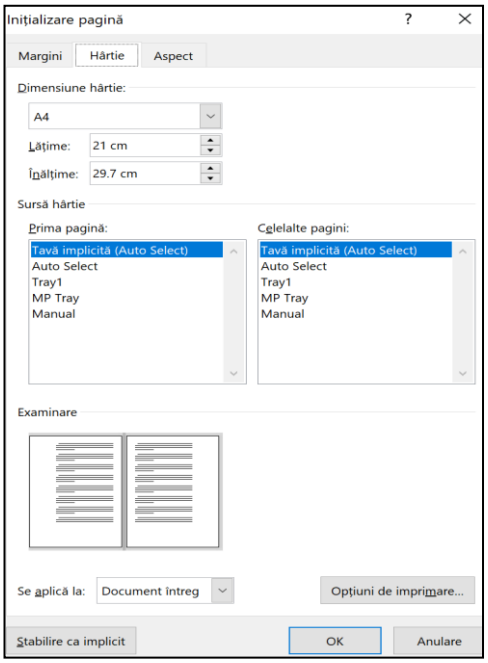

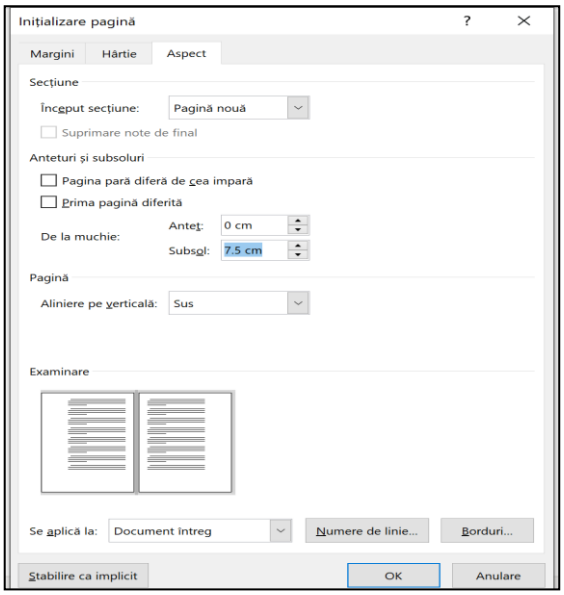

- **TITLUL**: font Times New Roman, corp de literă: 14, bold, centrat. Sub titlul în limba română, la un rând, se va plasa traducerea acestuia în limba engleză.

- **NUMELE AUTORULUI**: font Times New Roman, corp de literă: 12, italic, dreapta, numele cu majuscule. Sub prenumele şi numele autorului se trece gradul didactic sau funcția, instituția, localitatea;

- **REZUMATUL**: se acceptă doar rezumate redactate în limba engleză. Acesta trebuie să fie concis și, totodată, să ofere suficientă informație referitoare la studiul inclus. Rezumatul nu trebuie să depășească 10 rânduri (aproximativ 100 cuvinte). Referințele la literatura de specialitate sau trimiterile la tabele şi figuri din lucrare nu sunt permise în cadrul rezumatului. Setări rezumat: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- **CUVINTE-CHEIE**: rezumatul va fi urmat de minim 5 cuvinte cheie în limba engleză. Setări cuvinte-cheie: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- Structura de bază a unei lucrări științifice trebuie să includă 4 secțiuni, sumarizate cu acronimul **IMRAD**[1]**,** respectiv: **I**ntroducere (ce dorim să studiem?), **M**etodă (cum s-a realizat studiul?), **R**ezultate (ce s-a constatat?), **D**iscuții (ce semnificație au constatările?), la care se adaugă concluziile.

[1] G. M. Hall, *How to Write a Paper*, Londra, BMJ Books, 2003, p. 51.

- **TABELE ŞI FIGURI**: trebuie să fie numerotate și însoțite de titlu/explicație, cu referire în textul lucrării (se adaugă şi sursa de unde au fost preluate);

- **NOTE DE SUBSOL**: font Times New Roman, corp de literă 10 pt., aliniat stânga-dreapta (justify), la un rând.

Notele de subsol cuprind trimiteri exacte la lucrările și izvoarele utilizate și prezintă o garanție științifică a lucrării, având în vedere următoarea structură:

- autorul/autorii (prenume și nume, cu caractere drepte și virgulă numai între autori), titlul lucrării (caractere cursive, italice), coordonatorul lucrării (adăugând la prenume și nume, în paranteze, coord., ed. sau eds., după caz), volumul (dacă este cazul), locul de apariție, editura, anul apariției lucrării citate și pagina sau paginile din care se citează;

- când lucrarea citată apare într-un periodic, autorul/autorii (prenume și nume, cu caractere drepte și virgulă numai între autori), titlul studiului (în ghilimele), în titlul periodicului (italic), locul de apariție (între paranteze), anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- dacă trimiterea la sursă este un document, se va specifica arhiva unde se află, fondul, pachetul, fila;

- dacă referința constă într-un manuscris, se va specifica autorul (dacă este cunoscut), titlul, locul unde se păstrează, fondul, numărul manuscrisului, fila.

- dacă referința include accesarea unui sit Internet, se vor specifica următoarele: prenume și nume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

- **BIBLIOGRAFIA**: include toate izvoarele și lucrările utilizate de autor. Bibliografia va fi plasată la sfârșitul articolului.

Setări bibliografie:

- Pentru volume: în ordine alfabetică după numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării, locul publicării, editura, anul apariției.

- Pentru articole în periodice și volume colective: numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării (în ghilimele), în numele periodicului/volum colectiv (italic), locul publicării (trecut între paranteze), editura, anul apariției, anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- **Resurse Internet:** - nume, prenume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

Exemplificare:

Angelescu, Teodor B., *Istoria lumii*, București, Editura Național, 2018.

Bujor, Viorel, Popescu, Ion, *Națiunile*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2007.

Cutean, S., *Pedagogie*. [online] Academia.edu, disponibil la: <https://www.academia.edu/17628265/Constantin_Cucos_Pedagogie> [accesat 19 august 2020].

Popescu, Ion, „Despre țară", în *Analele Aradului* (Arad), anul I, 2015, nr. 1, pp. 117-129.

- **ANEXE:** pot include izvoare inedite, reproduse integral sau parțial, hărți, grafice, liste cronologice, ilustrații, desene, cu referință în textul studiului.

- În urma solicitărilor, Consiliul editorial pune la dispoziția celor interesați, documentul Template pentru utilizarea corectă a punerii în pagină.

TRANSMITEREA MANUSCRISELOR

Articolele se vor trimite în fișier Word (însoțite de o versiune PDF) la următoarele adrese de email:

- Doru Sinaci <dorusinaci3@yahoo.com>
- Ioana Nistor <ioananistor2003@yahoo.com>
- Gabriela Marco <mgabi16@gmail.com>

sau pe suport electronic (CD, DVD, stick memorie).

CONSILIUL EDITORIAL

SORIN OVIDIU BULBOACĂ

S-a născut pe 25 decembrie 1972 în oraşul Curtici. A absolvit în anul 1997 Facultatea de Istorie şi Filosofie a Universităţii Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca. A terminat masteratul de Studii Medievale. în anul 2005, sub coordonarea prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române, a obţinut doctoratul în istorie la aceeaşi universitate. Este cadru didactic titular la Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad – Facultatea de Ştiinţe Socio-Umane şi Educaţie Fizică şi Sport. Din anul 2015 este preşedintele filialei Arad a Societăţii de Ştiinţe Istorice din România. Din ianuarie 2020 îndeplineşte funcţia de manager al Complexului Muzeal Arad.

Domeniul de cercetare asupra căruia insistă este istoria Banatului în Evul Mediu şi în epoca premodernă, cu precădere istoria comitatelor Arad şi Zărand, cuprinzând aici şi istoria învăţământului, a bisericilor ortodoxă şi catolică şi a Reformei protestante. O altă direcţie spre care îşi îndreaptă atenţia este istoria asistenţei sociale din ţările române în veacurile XIV-XVIII.

Cărţi publicate:

- *Bartolomeo Brutti în Moldova. Politică, diplomaţie şi religie*, Arad, „Vasile Goldiş" University Press, 2006;

- *Moldova şi papalitatea la sfârşitul secolului al XVI-lea*, Arad, „Vasile Goldiş" University Press, 2010;

- *Structuri politice şi confesionale în Banatul Lugojului şi Caransebeşului (1552-1658)*, vol. I şi II, Arad, „Vasile Goldiş" University Press, 2011-2015;

- *Curtici, oraş european*, coord. Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018.

- *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad. Vol. I. Oraşe, vol. II Comunele Judeţului Arad*, coord. Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019-2021;

- *Administraţie românească arădeană: studii şi comunicări din Banat-Crişana*, începând cu vol. XV, coord. Doru Sinaci, Sorin Bulboacă, Arad, „Vasile Goldiş" University Press, 2020 -

Contribuţii în volume colective:

- Haţegan Ioan, Bulboacă Sorin, Mureşan Augustin, „Economie şi societate arădeană în Evul Mediu şi epoca premodernă (secolele VIII-XVIII)", în Adrian Niţu (coord.), *Arad. Economie şi societate din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. I, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016, pp. 189-285;

- Bulboacă Sorin, Sinaci Doru, Mureşan Augustin, Dragoş Aurel, „Rolul economic al cetăţilor, al mănăstirilor, al drumului sării şi al Canalului Morilor în comitatul şi judeţul Arad", în Adrian Niţu (coord.), *Arad. Economie şi societate din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2016, pp 287-366;

- „Formarea consiliilor şi gărzilor naţionale în comitatul Arad în 1918. Studii de caz: Pecica, Pâncota şi Şiria", în Victor Spinei, Gheorghe Iacob, Ionuţ Nistor (coord.), *Istorii ale Marelui Război şi ale Unirii de la 1918*, volum al Congresului Naţional al Istoricilor Români, Iaşi, 29 august – 1 septembrie 2018, Iaşi, Editura Universităţii Al. I. Cuza Iaşi, 2019, pp. 295-302.

ISBN 978-973-664-439-9
978-973-664-918-9